MAGYARORSZÁG
KÖZJOGA
(ÁLLAMJOG)

ÍRTA
NAGY ERNŐ

HETEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1914

https://doi.org/10.36250/00529_02

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KÖNYVKIADÓHIVATALÁBAN

(BUDAPEST, VII., RÁKÓCZI-ÚT 54. SZÁM)

S ÁLTALA MINDEN HAZAI KÖNYV-KERESKEDÉSBEN KAPHATÓK:

Almási. Dologi forgalom. Fűzve 10 korona. Kötve ... 13 kor.

Angyal Pál dr. A magyar büntetőjog tankönyve. A »Büntetőjogi előadások« második és bővitett kiadása. Ára ... 14 kor.

Angyal Pál dr. A magyar büntetőjog tankönyve. II. kötet. Különös rész. Ára ... 18 kor.

Angyal Pál dr. A titok védelme anyagi és alaki büntetőjogunkban. Ára fűzve 4.80 kor. Kötve ... 7.20 kor.

Balogh Jenő dr. A fiatalkoruak és a büntetőjog. Ára fűzve 8 korona. Kötve ... 11 kor.

Beck Salamon. A köteles része jogállása. Ára fűzve 2.40 kor. Kötve 4.80 kor.

Benkó Albert. A közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről. Ára fűzve 3.60 kor. Kötve ... 5.60 kor.

Dárday Sándor. Igazságügyi törvénytár. Tiz kötet és pótkötet 6. kiadás. Ára vászonkötésben: 156 kor. félbőrkötésben ... 187.50 kor.

Degré Miklós. Főtárgyalás az esküdtbíróság előtt. Ára fűzve 5.60 kor. Kötve ... 8 kor.

Exner Kornél dr. Magyar pénzügyi jog. 2. kiadás. ... 12 kor.

Ferenczi Imre. Sztrájk és szociálpolitika. I. Ára ... 12 kor.

Finkey Ferenc. A fiatalkoruak büntetőjoga Észak-Amerikában. Ára fűzve 7 kor. Kötve ... 10 kor.

Földes Béla. A társadalmi gazdaságtan. (Nemzetgazdaságtan). Két kötet. 5. kiadás. Ára ... 24 80 kor.

Friedmann. Határozatlan tartamú ítéletek. Fűzve 7 korona. Kötve 10 kor.

Gaál J. Nemzetgazdaságtan rendszere. Két kötetben. Ára ... 16 kor.

Gaár Vilmos dr. Sommás eljárás. Kötve ... 3 kor. 60 fill.

Gaár Vilmos dr. A magyar polgári perrendtartás magyarázata. Két kötetben. Ára fűzve 24 kor. Kötve ... 28 kor.

George Henry. Haladás és szegénység. A termelési válságok és a növekvő vagyonnal együtt növő szegénység okának kutatása. Ezek gyógyszere. Fordította: Braun Róbert. 572 oldal. Ára kötve ... 2 kor.

Halász Zoltán dr. A szemérem elleni bűncselekmények. Ára ... 10 kor.

Haller. Az általános polgári törvénykönyv jelenleg még érvényes alakjában. Harmadik kiegészitett kiadás ... 4 kor.

Jancsó Gy. és Meszlényi A. Magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve. 2 kötet. Ára fűzve 28 kor. Kötve ... 32 kor.

Kenedi Géza dr. A magyar szerzői jog. Ára fűzve 6 kor. Kötve ... 9 kor.

Kiss Géza dr. A jogalkalmazás módszeréről. Ára fűzve 6 kor. Kötve 9 kor.

MAGYARORSZÁG KÖZJOGA

(ÁLLAMJOG)

ÍRTA

NAGY ERNŐ

HETEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1914

5421. — Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

Előszó az első kiadáshoz.

A jelen munka czélja első sorban a magyar közjog kézi könyvét szolgáltatni. Ez magyarázza meg az anyagbeosztást és az előadási modort. Mind a kettővel arra törekedtem, hogy a tartalom világos és könnyen átvehető legyen. Itt-ott el is tértem a beosztás rendszerétől, ha a különböző részek egy fejezet alá vonásával a tételt inkább megvilágithatónak gondoltam.

Azt hiszem továbbá, nem állok egyedül azzal a nézettel, hogy az államjog tárgyalásánál az u. n. történeti módszer *kizárólagos* alkalmazása már nem megfelelő. Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a behatóbb jogi (dogmatikai) elemzést. Eddigi tapasztalataink eléggé megmutatják, hogy mi következik, ha ezen a téren államjogunk művelését elhanyagoljuk.

Ezzel természetesen nem a jog körében végzett történeti buvárlatokat támadom meg, melyeknek értékét nálamnál senki sem becsülheti jobban és azt is tudom, hogy a magyar alkotmány multja számos, fölötte érdekes momentumot rejt. De mindez megtalálja illő helyét a magyar alkotmány- és jogtörténelemben és a mai államjog tárgyalásánál, annak tartama inkább érdekel, mint egy tőle távol eső történeti adat.

Egészen a történet nem mellőzhető. Államjogunk sajátlagos természete folytán, hogy t. i. ezer éves alakulás teremtette, számos tétele csak akkor méltányolható kellően, ha a

történeti háttért is vizsgáljuk. Ennélfogva a történetből átvettem annyit, de csakis annyit, a mennyi az élő jog megértéséhez, méltathatásához szükséges.

Távol van tőlem a gondolat, mintha az alábbi a magyar államjognak dogmatikai alapon kifejtett teljes rendszerét alkotná. Ezt elkésziteni hivatott a jövő munkája lesz. Az anyag rendezésével, államéletünk főbb kérdéseinek jogi magyarázásával, csak kisérletet óhajtottam tenni ebben az irányban, s hogy a kisérletet követi-e némi eredmény: annak eldöntését a szakemberek méltányos itéletére bizom.

1887.

Előszó a negyedik kiadáshoz.

E munka megjelenése óta eltelt idő tapasztalatai csak megerősitettek abban az irányban, melyet szolgálni az első kiadás napvilágot látott. A magyar közjogi tudomány feladata sem lehet más első sorban, mint közjogunk anyagát, a megfelelő módszerrel rendszeresen feldolgozni, hogy igy annak való tartalmát jogi szabatossággal és határozottsággal bemutathassa.

Igaz, hogy a magyar alkotmány történelmi fejlődésü. De ez csak az anyag összeállitását illetőleg szab elénk különös feltételeket, midőn arra késztet, hogy szellemének fölismerhetése végett a történelmi háttért is vizsgáljuk, valamint, hogy figyelembe vegyük a különböző korok eltérő jogi műveltségét. Mert másrészt meg a magyar alkotmány is, mint élő jog, mai tudásunknak megfelelő tárgyalást kiván.

A magyar alkotmányt ugy kell elfogadni, mint a hogy azt a történelmi fejlődés elénk állitotta; de a külömböző időszakok irodalmának tanaival szemben gondolkozásunk nem szünetelhet. Semmivel sem lehetne megokolni, hogy igaznak hirdessünk valamit, a minek téves voltát beláttuk,

vagy, hogy az ingadozó, zavaros elméletet szabatosabbá tenni ne törekedjünk. A bizonytalan szakirodalom nem a történelmi alkotmány, hanem az alacsonyabb jogi tudás jellemző vonása.

A közjog körében végzett beható elemzés fogja kideriteni azt is, hogy milyen elméletek tekinthetők valóban ősmagyar elméleteknek, mások pedig a XVII. és XVIII. században — tehát akkor, midőn szellemi életünk önállósága elé annyi akadály gördült — idegenből, főkép a német irodalomból átvetteknek, a mely irodalom pedig a mienktől egészen eltérő közélet és intézmények szemléletéből indult ki és tételeit jelentékeny mértékben magánjogi felfogással szerkesztette. Hű ragaszkodásunk az ősihez ugyan megóvott attól, hogy a ránk nem illő egyes tanok átvétele intézményeiken csorbát ejtsen, sőt szembeötlő az a törekvés, melylyel e tanokat megmagyarositani óhajtjuk, de azért bizonyos partiális zavart és összeütközést elkerülni nem tudtunk.

Szerintem az eredeti magyar közjogi felfogást Werbőczynél kell keresnünk, a kinél már tiszta elvekre akadunk, melyeknek vizsgálata arról győz meg, hogy az általa kifejtett régi magyar felfogás, különösen a szt. korona tana, habár még a jelképes jogi nyelven előadva, teljesen megegyez azzal az elmélettel, melyet a mai kor tudása az államélet alapjaiul, mint igazat elfogad. És igy az a munka, mely napjainkban a magyar közjogot jogilag áthatni törekedik, eredményeiben nem eltérést jelent az ősi magyar közjogi álláspontól, hanem annak igazságait bebizonyitja; alkotmányunk tartalmát pedig megvilágitja és igy tudásunkban megerősiti. Erre nekünk még különös szükségünk is van, mert alkotmányunk több oldalról támadásoknak lévén kitéve, azt jól kell ismernünk, hogy jól megvédelmezhessük.

Ha pedig e munkában itt-ott hasonló eredményre is jutunk, mint a külföldi szakirodalom, ez rendszerint a magyar közjog diadalát jelenti: mert egyrészt a hasonlatosság abból következik, hogy, mint mondottuk, a régi magyar közjogi

álláspont a mai nap uralkodóval megegyez; másrészt meg, mert a civilisált államok nagyban-egészben elfogadták azt a közszervezetet, mely a kontinensen csak Magyarországban nyugszik történelmi alapokon.

Könnyen megérthető, hogy valamely jognak szigoruan szabatos kidolgozása, előnyére válik mindazoknak, a kik a joggal birnak, de hátrányos azokra, a kik czéljaik jogosultságának látszatát csak a homályos és zavaros jogban képesek biztositani. Ez utóbbiakra a világos jog törekvéseik meghiusultát jelenti. Azért is közel levőnek vélem azt az időt (sőt ugy tetszik, mintha némely jelenségei már is mutatkoznának), a mikor ellenfeleink a közjog szigoruan jogi művelését fölöslegesnek fogják hirdetni.

Eredményt mi is csak ugy érhetünk el, mint a hogy más nemzetek elértek: vállvetett, kitartó munkában, lassan, fokozatosan. De nem is kivánatos a rohamos haladás. Maradjon elég idő a nyugodt, tárgyilagos birálatra és csak az menjen át köztudatba, a mi ezt a birálatot kiállta. Nálunk is szükséges továbbá, hogy az igazat minden melléktekintetek nélkül kutassuk, s hogy minél nagyobb számmal legyenek olyanok, a kik az igazért helyt állanak még akkor is, ha ez nem válik különösen hasznukra.

1901.

A szerző.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

		Lap
1. §.	Az állam jogi fogalma	1
2. §.	A közjog és az államjog meghatározása	4
3. §.	A magyar államjog forrásairól általában	8
4. §.	Irott kútfők. — A törvény és alaptörvény	10
5. §.	Törvénygyüjtemények és a törvénytár	13
6. §.	Az államszerződések	16
7. §.	A nemzetközi szerződésekről különösen	19
8. §.	A királyi kiváltságlevelek	22
9. §.	A kormányrendeletek	23
10. §.	A helyhatósági szabályrendeletek (statutumok)	25
11. §.	Az uralkodó család u. n. házi törvényei	27
12. §.	Az országgyülés házszabályai	28
13. §.	Nem irott kútfők. — A szokásjog	28
14. §.	A törvényszéki gyakorlat és a felsőbb biróságok döntvényei	28
15. §.	A Planum Tabularae és az ideiglenes törvénykezési szabályok	32
16. §.	Werbőczy István Hármaskönyve (folytatás)	33
17. §.	A magyar államjog irodalma	34

ELSŐ RÉSZ.

Az államterület.

		Lap
18. §.	A területről általában és az állam határairól	47
19. §.	I. A magyar államterület történeti változásaiban	50
20. §.	*A)* Az anyaterület	50
21. §.	*B)* Az anyaterületből kivált részek. — 1. Erdély	51
22. §.	2. Erdélyhez csatolt részek, az u. n. Partium	55
23. §.	3. A Temesi Bánság és Szerb Vajdaság	55
24. §.	A katonai határőrvidék	56
25. §.	Sichelburg kerülete és Marienthal községe (folytatás)	58
26. §.	5. Horvátország és Szlavonia	59
27. §.	*C)* A később hódított országok és területek	59
28. §.	1. Az u. n. hübéres (alávetett, mellék) országok	59
29. §.	*a)* Bosznia vagy Ráma	61
30. §.	*b)* Szerbia	61
31. §.	*c)* Bolgárország	62
32. §.	*d)* Kunország, Cumánia	62
33. §.	*e)* Galiczia (Halics) és Lodomeria	62
34. §.	2. A régi Horvátország	63
35. §.	3. Dalmátia	63
36. §.	4. Fiume	65
37. §.	II. A magyar állam tényleges területe	65

Lap

38. §. A horvát-szlavon részek. — 1. Horvátország 66
39. §. 2. Szlavonia 70
40. §. A mai Horvát-Szlavon és Dalmát »társországok« 73
41. §. A Horvát-Szlavon és Dalmátországok viszonya az államhoz és autonomiája 75
42. §. A magyar-horvát tengerpart 79
43. §. A társországok képviseltetése a magyar országgyülésen ... 80
44. §. A magyar kir. ministerium kormányzása a társországok területén 81
45. §. A horvát-szlavon társországok pénzügyi helyzete a magyar államban 83

Lap

46. §. Horvát-Szlavon és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete 85
47. §. Horvát-Szlavon és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete (folytatás) 89
48. §. Fiume 96
49. §. Fiume belső szervezete és jogi helyzete a magyar államban 98
50. §. A magyar államnak és részeinek, valamint az egykori hübéres országoknak czímere és szinei 101
51. §. Az ország czímerének magánosok által történő használata 109

MÁSODIK RÉSZ.

A nép.

I. FEJEZET.

Az állampolgárságról általában.

52. §. Az állampolgárság fogalma 111
53. §. A magyar állampolgárság és megszerzése 114
54. §. A magyar állampolgárság megszünése 118
55. §. Az állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonosításról 122
56. §. A tömeges visszatelepülők honositása 123
57. §. A honpolgárok és az idegenek közti különbségről 123
58. §. A nemesség 125
59. §. A nemesség eredete és történeti kifejlődése 127
59. §. A nemesség megszerzéséről és jogairól 132
60. §. Az állampolgárok jogi egyenlősége 135

II. FEJEZET.

A polgári és politikai jogok.

61. §. A polgári és politikai jogokról általában 137
62. §. *a)* A polgári szabadságjogok. 1. A személyes szabadság ... 140
63. §. 2. A tulajdon sérthetlensége vagy szabadsága 142
64. §. 3. A vallásszabadság 143
65. §. A bevett vallásokról különösen 147
66. §. A törvényesen elismert vallásokról 153
67. §. 4. A gyülekezés és egyesülés szabadsága vagy joga ... 156
68. §. 5. A sajtószabadság 159

Lap

69. §. 6. A kérvényezés szabadsága 161
70. §. 7. A sérelememelés szabadsága vagy panaszjog 162
71. §. 8. A tanszabadság 163
72. §. 9. A nemzetiségi egyenjogúság és az anyanyelv használatának szabadsága 164
73. §. *b)* A politikai jogok 168

III. FEJEZET.

Az állampolgári kötelességek.

74. §. 1. Az állampolgári engedelmesség és hűség 169
75. §. 2. A tankötelesség 171
76. §. 3. A köztehervíselés 173
77. §. 4. A honvédelmi kötelesség 174
78. §. A m. kir. honvédség 178
79. §. A szolgálati idő tartama és beosztása 179
80. §. Az önkéntes belépés 181
81. §. Két évre terjedő tényleges szolgálat 181
82. §. Az egyévi önkéntesi szolgálat 182
83. §. A póttartalék 184
84. A népfölkelés 186

HARMADIK RÉSZ.

Az állami főhatalom.

I. FEJEZET.

A főhatalom általában.

85. §. A főhatalom fogalma és nyilvánulása 189
86. §. A főhatalom alanya 190
87. §. Az államhatalom ágakra oszlása 191
88. §. A hatalmi ágak viszonya egymáshoz 196
89. §. Az alkotmány 197
90. §. A történeti alkotmányok ... 198
91. §. A magyar alkotmány eredete 199
92. §. A magyar alkotmány kifejlődése (folytatás) 203
93. §. A magyar alkotmány kifejlődése (folytatás) 205
94. §. A magyar állam függetlensége és az alkotmány biztositékai 208

II. FEJEZET.

A király jogköre általában.

95. §. A felségjogok 210
96. §. A király tiszteletjogai 212
97. §. A királyi hatalom megszerzési módja 218
98. §. Az 1723: I., II. (III.) törvényczikkek, az u. n. pragmatica sanctio 219
99. §. Különbség az osztrák és a magyar pragmatica sanctio között 223
100. §. A trónöröklösödés az 1723: I., II., III. t.-cz. értelmében 225
101. §. A trónöröklés jogi természete 227
102. §. A sz. korona és a koronázás 229
103. §. A koronázás határideje ... 231
104. §. A király jogállása a koronázás előtt 231
105. §. A koronázás székhelye ... 232

Lap

106. §. A koronázás jogának gyakorlása ... 232
107. §. A koronázás szertartása ... 233
108. §. A királyi hitlevél ... 235
109. §. A királyi eskü ... 240
110. §. A koronázási ajándék ... 241
111. §. A koronázási jelvények ... 241
112. §. A koronaőrök intézménye 243
113. §. A királyi gyám és a gyámkormányzó ... 244
114. §. A kormánytárs ... 246
115. §. A trónról való lemondás ... 247
116. §. A király neje és a királyi család tagjai ... 248
117. §. A megkoronázott trónörökös ... 250

III. FEJEZET.

A törvényhozás.

118. §. A magyar törvényhozásról általában ... 251
119. §. A király jogköre a törvényhozásban — az országgyülés összehivása, megnyitása, elnapolása és feloszlatás ... 253
120. §. A király törvény-kezdeményező, szentesítő joga; a törvények kihirdetése, hatálybalépte ... 256
121. §. Az országgyülés hatásköre, költségvetési, zárszámadási joga ... 257
122. §. Az állampolgárok országgyülési részvétele a törvényhozásban ... 260
123. §. I. A képviselőház. — A választókerületek alakitása és száma ... 264
124. §. A választók összeirása és az állandó névjegyzék ... 265
125. §. A választói jogosultság ... 267
126. §. A választói jog gyakorlásának akadályai ... 270
127. §. A választhatóság joga ... 271
128. §. Az országos képviselőválasztások; előleges intézkedések ... 272
129. §. A választás lefolyása ... 274
130. §. A választók összeirásánál s a választásnál működő közegek felelőssége ... 279
131. §. Az országgyülési képviselőválasztások feletti biráskodásról általában ... 282
132. §. A kir. Curia biráskodása a választások érvényessége felett ... 283
133. §. A kir. Curia előtti eljárás 288
134. §. A képviselőház alakulása és a választások igazolása 291
135. §. A képviselőház biráskodása a választások törvényszerüsége felett ... 293
136. §. A képviselőház szervezete és tisztviselői ... 296
137. §. A képviselőház tanácskozási rendje ... 299
138. §. A képviselői összeférhetetlenség ... 300
139. §. Az összeférhetetlenségi esetek bejelentése és az eljárás 307
140. §. A választókerület képviselőküldési jogának felfüggesztése ... 309
141. §. II. A főrendiház ... 310
142. §. A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szüneteltetése ... 314
143. §. A főrendiházban örökös tagsággal biró családok névsora ... 316
144. §. A főrendiház alakulása, tagjainak igazolása ... 317
145. §. A főrendiház belső szervezete, tisztviselői, tanácskozási rendje ... 319
146. §. Az országgyülés két házának egymáshoz való viszonya, érintkezéseik, országos bizottságok alakitása ... 321

Lap

147. §. Az országgyülési tárgyalások nyilvánossága 324
148. §. Az országgyülési tag mentelmi joga 325
149. §. A mentelmi jog hatályának kezdete és megszünése ... 331
150. §. Az országgyülés és tagjainak különös büntetőjogi oltalma 332
151. §. Az országgyülési tárgyalások nyelve 333
152. §. III. A horvát-szlavon (és dalmát) országgyülés 334

IV. FEJEZET.

A kormányzás (végrehajtás).

153. §. A kormányzás általában ... 337
154. §. A kormányzat régi szervezetéről 339
155. §. *A)* A király jogköre a kormányzásban és a közp. kormány 343
156. §. A király jogai az egyházak körül 346
157. §. A királyi kormányzat a külügyek és hadügyek körül 350
158. §. A független felel. ministerium 353
159. §. A felelős ministeri kormány szervezete 354
160. §. A ministeri felelősség 357
161. §. A kormány rendelkezési joga 361
162. §. A végrehajtó, törvénypótló és a szükségrendeletekről 362
163. §. A ministeri kormány ellenőrzése, az állami számszék 366
164. §. *B)* Az alsóbb hatóságok. — Az alsóbb hatóságok általában 368
165. §. Az önkormányzati testek. — I. A törvényhatóság 370
166. §. A törvényhatóság mai jogállása és hatásköre 375
167. §. A törvényhatósági bizottság 378
168. §. A főispán 379
169. §. A törvényhatósági tisztviselők és a közigazgatási bizottság 381
170. §. A törvényhatóságok felirási joga a kormányrendeletekkel szemben 383
171. §. Budapest székes-fővárosi törvényhatóság külön szervezete 384
172. §. II. A község. — A községekről általában 386
173. §. A községek jelenlegi osztályairól 388
174. §. A községi hatóságról és illetőségről 388
175. §. A község hatásköréről 390
176. §. A község képviseletéről ... 391
177. §. A községi elöljáróság 394
178. §. A községek átalakulásáról és a községi helynevekről 395
179. §. A közszolgálat általában ... 397
180. §. *D)* A horv.-szlav. (és dalm.) orsz. kormány. — I. A központi kormány 400
181. §. II. A horv.-szlav. törvényhatóságok 403
182. §. III. A horvát-szlavon községek 405

V. FEJEZET.

Az állam birói hatalma.

	Lap
183. §. A birói hatalom általában	405
184. §. A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok	407
185. §. A birói függetlenség	409
186. §. Az állampolgárok részvétele az igazságszolgáltatásban; az esküdtbíróság	413
187. §. A horvát-szlavon bíróságok	415

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar állam viszonya Ausztriához.

188. §. Az összeköttetés multja	417
189. §. Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló összeköttetés	425
190. §. Az u. n. közös ügyek az 1867 : XII. t.-cz. értelmében	427
191. §. A delegatiók	429
192. §. A delegatio tagjainak mentelmi joga	433
193. §. A közös ügyek kormányzata általában	434
194. §. A közös ministeriumok	435
195. §. A közös ministerek felelőssége	438
196. §. A magyar és osztrák államoknak arány (quota) szerinti hozzájárulása a közösügyi költségekhez	439
197. §. A közös egyetértéssel elintézendő ügyek	440
198. §. Hozzájárulás a régi osztr. államadósság terhéhez	441
299. §. A közös jótállás alatt levő függő államadósságok	443
200. §. Az osztrák-magyar bankot illető 80 millió forintnyi államdósság	444
201. §. Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség	445
202. §. Az osztrák és magyar vám- és kereskedelmi viszony jelenlegi állapota	447
203. §. A jegybank ügye	450
204. §. Ausztria és Magyarország által megszállott Bosznia és Herczegovina jogállása és igazgatása	453
205. §. Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete	456
206. §. Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete (folytatás)	466

BEVEZETÉS.

1. §.

Az állam jogi fogalma.

Az állam, valamely határozott területen állandóan megtelepedett embersokaságnak (népnek), az egységes főhatalom alatt, magasabb személyi életre történt egyesülése. — Alkotóelemei: a terület, a nép és a főhatalom.

I. Az állam elvont fogalmának, legbensőbb természetének, czéljának bölcseleti, politikai meghatározásánál ugyan eltérők maradnak a vélemények. De, hogy életét jogilag megmagyarázhassuk, bizonyos megállapodásra kell jutnunk, a mi itt az által válik inkább lehetővé, mert az államot jogi oldaláról, vagyis külső megjelenésében kell a vizsgálat tárgyává tenni és arra a tartalmában jogilag szigoruan meghatározott kérdésre feleletet adni: személy-e, avagy tárgy?

Az államról a különböző népeknél és korszakokban igen eltérő felfogásokkal is találkozunk: egyetemes erkölcsi világrend, illetve jogrend, nagy család (patriarchalis állam), a fölé- és alárendeltség magánjogi viszonya (hűbérállam, mely sehol sem volt egységes személyiségének tudatában és a közélet szabályozása egyeseknek, családoknak, territoriumoknak adott jogositványokból állott), társasélet egynek korlátlan hatalmával (absolutismus), emberi számitásból, szerződéssel keletkező társasviszony (Rousseau, Kant), stb. — A souverain hatalmat pedig majd fejedelemnek, majd a nép tömegének tulajdonitják, a mint az egyik, vagy másik sulyát inkább érezték.

De mind e meghatározások a jogászt nem elégithetik ki; nem nyujtanak olyan alapot, mely elősegitené az állam életének, intézményeinek jogi megismerését.

Igy azután, egyrészt a modern alkotmányos népképviseleti államalkat kifejlődésével, mely természeténél fogva (midőn a közhatalmat az államfő és a polgárok közt megosztja) az államjog tisztázását követeli, másrészt meg a joguralomra való általános törekvés következtében, az állam fogalmát a jog szempontjából behatóbban buvárolják s reá jönnek, hogy az állam a személyiség minden postulatumaival bir: van individualitása, van szabad akarata, van cselekvése, van fejlődési képessége,

van külön ereje, mely nem mechanikai összetétele az államtagok erejének ; a jogoknak alanya, jogokat szerez, ad föl és igy egész élete a személyiség életét hiven tükrözi vissza. Ezzel elhagyták a régi, a jogász előtt kétes értékü meghatározásokat, hogy a közjogi tudomány kiindulási pontjául az állam személyiségének tanát tehessék. S ez nemcsak elvont, tudományos szempontból vivmány, hanem a gyakorlati életre is nagyfontosságu. Az állam személyiségéből kiindulva egészen másképp látjuk az állam jogi életét ; számos nehéz kérdése egyszerre világos lesz. Igy az államhatalom természete, az egyes hatalmi ágak összefüggése és különállása, a főorganumok jogállása, egymáshoz való viszonya, az államfő souverainitása, stb. — Az állam jogi fogalmának föl nem ismerése okozta a félreértéseket a közhatalom és általában a közjogok alanyát illetőleg, valamint az individualisticus iránynak tulságos előtérbe lépését.

II. Az államot ugyan már előzőleg sokszor személynek is nevezték a tudományos irodalomban, de a nélkül, hogy ez öntudatos jogi conceptióvá vált volna, melynek következményeit szigoruan megvonják. Igy már *Platό* magyarázó hasonlatait az emberről veszi és az államot, mintegy embert nagyban tekinti ; ugyszintén személynek mondja *Aristoteles*, még határozottabban *Florus* (Epitome rerum Romanorum) ; *Cicero* szerint az állam persona civitatis, valamint a hires római jogász *Paulus* és mások a görög és római világból hasonló értelemben nyilatkoznak. Később pedig *Engelbertus, Tholozanus*, majd *Hobbes, Puffendorf*, valamint személynek tekintik *Hegel, Gustermann, Schmithenner, Klüber, Albrecht*, stb. — A franczia *Rossi*, a német *Savigny* nagy lökést adnak e tannak, midőn hangsulyozzák, hogy az államban a természeti egység valóságos személyiség lesz, képességgel az akarásra és a cselekvésre. De alig szenved kétséget, hogy végleges diadalához *Gerbernek* (Grundzüge eines Systems d. deutsch. Staatsrechts I. kiad. 1865) és Steinnek (Die Verwaltungslehre, 1869) szépen átgondolt elmélete rakta le az alapot. Egyesek ugyan ma már a jogi irodalomban is megtámadják (*Preuss :* Gemeinde, Staat, Reich. 1889. — *Duguit :* L'État. 1901 és Droit Constitutionnel. II. kiad. 1911. — *de Vareilles Sommières :* Principes du droit. — *Bornhak :* Preuss. Staatsrecht. 1906., *O. Mayer :* Festschrift für Laband 1909., stb.), de nem képesek uralmát megingatni, annál kevésbbé mással helyettesiteni. Az idevonatkozó bőséges irodalmat bemutató művek : *Rehm*, Geschichte der Staatsrechtswissenschaft (1896), *Menzel :* Handbuch der Politik (1912), magyarban pedig *Tegze*, Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének theoriája (1900). — Legujabban *Krabbe*, gröningai egyetemi tanár, mélyreható fejtegetésekkel szól (Die Lehre der Rechtssouveränität. 1906.) az államszemélyről, *Hoffmann* pedig elismeri (Monarchisches Princip. 1911.), hogy az állam személyiségének tana az államélet jogi megérthetésénél nem mellőzhető.

Hazai közjogi irodalomban az állam meghatározásával régente nem igen törődtek. Az irók nem vették észre, hogy bajos az egyes intézményeket jogi szempontból megérteni, ha az egészről nincs fogalmunk. — Későbbi művekben pedig az állam meghatározása sokáig az államot emberekből, mintegy atomokból construáló bölcselet hatása alatt történt és uralkodó felfogás : az állam, mint társaság, vagyis a társasági állam. Kivétel

Gustermann (Ungarisches Staatsrecht. 1818.), ki az államot már moralis személynek tekinti, csakhogy ennek további fejtegetéseiben ellentmond.

Annak a különbségnek feltüntetésére, mely az állam, mint társaság és az állam, mint személyiség közt létezik, jelenleg csak a következőket jegyezzük meg: a személy a jogok alanya, a társaság jogi viszony. Az állam, mint személy, saját főhatalmával, uralmi jogaival személyi akaratát valósitja meg, mig a társaság joga és akarata, tagjainak összegezett joga és akarata, melynek megvalósitásához szükséges erőt az egyesek erőinek összetétele alkotja. A társaság személyek összesége, mig az állam külön személyiség, külön és uj jogoknak az alanya, melyek az állam nélkül nem is léteznének és ha az állam megszünik, a jogok is megszünnek, mert senkit mást meg nem illetnek.

De már napjainkban az állam személyiségének tana nálunk is tért foglal. Erre az álláspontra helyezkednek *Kuncz:* A nemzetállam (III. k. 1902.), *Concha:* Államtani problemák (Budapesti Szemle 1889) és Politika (1895.), *Polner:* Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (1891.), Ferdinandy: A királyi hatalom (1896.), szigoruan jogi szempontból *Balogh:* A törvényhozó hatalom (1899.) és Az államélet főjelenségei (1904.), *Tegze:* I. m. (1900.). Jászi: M. Közigazgatási jog (1907.). Ennek felel meg egyébként a régi tiszta magyar felfogás is, mely Werbőczynél kifejezésre jut. Ez mintegy személyesiti a sz. koronát, melylyel az államot látja jelképileg kifejezettnek és a jogok alanyául hirdeti; egyszersmind a legerősebb bizonyitéka annak, hogy nálunk az állam és az alkotmány közjogi természete felismertetett már abban az időben, a midőn más kulturnépeknél a közélet jogi magyarázása magánjogi felfogással történt. Ugy hogy a magyar irodalomban az állam személyiségének tana nem egyéb, mint az ősrégi magyar felfogásnak, a sz. korona tanának, közjogi vonatkozásaiban való felujulása.

III. A közjogi irodalomban szokásos még az állam személyiségét a »jogi személy« műszóval jelölni. Az első kiadásban mi is használtuk és most is csak azért hagytuk el, hogy a tapasztalt félreértéstől lehetőleg megóvjuk magunkat, de alapjában helyesnek tartjuk. — A jogéletben s igy a jogi tudományban a személy fogalmát a jog alkotja meg az által, hogy ilyennek elismeri, hogy vele mint személylyel bánik. De e szerint a jog előtti, a jog által elismert, vagyis jogi értelemben vett személy, a genus, melynek a physikai személy és a szorosabban vett jogi személy, ugy magánjogi, mint a közjogi, a speciesei. Mi is ilyen általánosabb értelemben tekintjük az államot jogi személynek, hogy kiemelhessük, miszerint a jogéletben mindenütt, mint személy szerepel. Nekünk, jogászoknak, első sorban ezzel kell tisztában lennünk s ennek ismerete nélkül a szokásos megjelölések: erkölcsi személy, eszmei személy, örök személy, keveset érnek.

De azt is kell tudnunk, hogy az állam nem a közönséges értelemben vett jogi személy és ennek figyelmen kivül hagyása idézheti elő a tévedést. Igaz, hogy az állam gyakran tünik fel, mint magánjogi személy (gazdasági életében); de azért attól, ugy, mint a közönséges közjogi személytől, lényegében különbözik. Mig ezek u. i. az állam által alkottatnak vagy legalább elismertetnek, addig az állam mintegy

a természetnek processusa folytán jön létre és keletkezésével szükségképen megszerzi (mert nélküle nem gondolható) a jogi értelemben vett személyiséget. Mig a többi személyiség joga, hogy ugy mondjuk, kivülről hat reájuk, egy fölöttük álló, magasabb jogi spherából és ezért a tárgyi jog megváltoztatása nem függ tőlük, addig az állam személyi életének szabályait maga alkotja és változtatja. Mindezek alapján az államot bátran nevezhetnénk magasabb, vagyis uralkodó jogi személyiségnek.

IV. A fogalom-meghatározásba belevettük az állandó megtelepedést valamely területen. Az állam, mint már neve is mutatja (idegen nyelveken staat, status, stato, state, etat), az életviszonyok állandóságát igényli. Ezzel a véletlennek, bizonytalanságnak, inkább kitett vándor törzsek *nem* birhatnak ; a haza fogalma előttük ismeretlen. De továbbá az állami léttől elválaszthatatlan a főhatalom, melynek ismét a területi felségjog képezi kiegészitő részét. — Az államnak valamely területen kell léteznie, ez physikai okokból következik ; a főhatalom természetéből folyólag pedig nem gondolható állam, más felségjoga alatt álló területen. Ha az állam elveszti területét, akkor létezni megszünik.

Végre a főhatalom (a felségiséggel) az, a mely az állam speciális jellemvonását alkotja, a melylyel különbözik más politikai alakulatoktól. De hogy a főhatalom nyilvánulhasson, bizonyos alakra, szervezetre van szüksége, már akár a szabály adja ezt, akár a szokásos gyakorlat. Igy tehát az állam jellemvonásaként a szervezett főhatalmat mondhatjuk, mely alatt a nép meghatározott területen egyesülve, alkotja az államot.

2. §.

A közjog és az államjog meghatározása.

I. A közjog az állam keletkezésének folyománya, a közérdek által van áthatva és annak biztositására szolgál, midőn a közviszonyokat szabályozza ; alanya maga az állam, mint souverain személy. Igy a közjog azon szabályok összesége, melyek az állam jogi rendjét, szervezetét, szerveinek jogállását, hatáskörét, működését, egymáshoz való viszonyát, az állam és polgárok közötti viszonyt, vagyis az egész közéletet meghatározzák. A magánjog, ettől eltérően, az emberi társas együttélésben a magán (vagyoni, családi) viszonyokat szabályozván, a magánérdek biztositására szolgál és az államra csak annak gazdasági életében hat ki, a midőn az állam, mint magánszemély (és nem mint souverain) szerepel. — A közjog bizonyos értelemben alanyi jogokat is ad. De mig a magánjognál a jog azokat illeti, a kiknek érdekében fennáll, addig a közjog mindig az állam joga, a közérdek szempontjából létezik, habár egyesek gyakorolják is. Ilyenkor az egyén, mintegy államhatalmi szervezetben, állami czélokért működve tünik fel.

A rómaiaké az érdem, hogy felismerték a különbséget, mely — mint mondották — az államot szolgáló közjog és az egyéni érdeket szolgáló magánjog közt létezik (Ulpian). A görögök e kettőt még összekeverték; sőt később a germánok sem birtak e különbségről tiszta fogalommal s azért a középkorban, midőn uralomra jutottak, uj zavar állott be. A középkor közjoga magánjogilag kezeltetett, az uralkodást pl. magánjogi tulajdonként tekintették, s az egyes hivatalok örökösödésnek voltak tárgyai. Magánjogi czimen (öröklés, szerződés, vétel, zálog) nagyfontosságu közjogok szereztetnek és a földbirtokokkal közigazgatás, igazságszolgáltatás, katonai szolgálat köttetett össze. (*Rossi:* Cours de droit constitutionel, a kinek fejtegetéseit *Bluntschli:* Allg. Staatsrecht átveszi.)

Nálunk már Werbőczy (Hk. Előb. 2.) a római jog alapján különböztet, de azért ennek hatása csak később jelentkezik a maga egész teljességében; bár másrészt meg a magánjogi felfogás sohasem tudta közéletünket áthatni, inkább csak egyes intézményeknél mutatkozott, ugy hogy alkotmányunk alapjában nemzeti és ezzel közjogi jellegét mindig megtartotta.

Modern fejlődésünk a közjog és a magánjog között a rómaiak által fölfedezett különbséget ujolag elismeri; bár a szétválasztás ma sem egészen teljes még, de a lényegesben megtörtént. Mind a közjog, mind a magánjog nyer általa: a közjog erélyesebb és nagyszerübb lesz, a mennyiben az egyéni és családi önzés nem rontja el; a magánjog pedig szabaddá válik, kimenekülvén az állami érdekek által megkötött helyzetéből. (L. Rossi: I. m.)

Végül nem tartjuk fölöslegesnek, a közjog és magánjog fogalmi meghatározását illetőleg, Haenelnek, mint épp e kérdéseknél egyik legelső tekintélynek, véleményét ide iktatni, a ki hosszas és beható tanulmányainak eredményeként arra a meggyőződésre jut, hogy a meghatározásnál »bleibt das entscheidende Kriterium (abgesehen allerdings von den fiskalischen Verhältnissen) das *Subject* der Rechte und Pflichten, welches als Factor an der Kulturarbeit eines Volkes in specifischer Stellung und Organisation mit specifischen Aufgaben und Thätigkeiten beteiligt ist und dadurch die gesellschaftliche Verhältnisse in specifischer Weise gestaltet. Das öffentliche Recht hat zum Stoffe die specifische Stellung und Organisation, die specifischen Aufgaben und Thätigkeit des Staates ... das Privatrecht hat zum Stoffe die gesellschaftliche Behauptung und Bethätigung der Privatfreiheit«. (Deutsches Staatsrecht. 1892.)

A közjog egyik jellemző vonása, hogy benne a közérdek lévén irányadó és mert az állam joga, azért gyakorlása közkötelesség. A magánjog az egyénjoga, az állam csak biztositja s azért az egyéni akarat reá hatással van, sőt a jogositott jogát részben vagy egészen el is hagyhatja.

E tétel megvilágitására álljanak itt a következők:

Azok a közjogok jelentkeznek egyszersmind kötelességekként is, melyekkel az állam közhatalmi élete jut kifejezésre. Ez, az állam organicus természetének megfelelően, csak bizonyos szervi működéssel történhetik.

a melynél minden szerv a maga functióját teljesiti, különben zavar áll elő. Az alkotmányosságokban e szervek, illetve szervezetek, a polgárok általánosabb bevonásával alakulnak, kiket igy az állam, az u. n. politikai jogok által, a közhatalom kezelésében részesit. Már most a szervek, vagyis a polgárok, jogaikat gyakorolni kötelesek, hogy az állam, alkotmányában meghatározott életét folytathassa. A politikai jogok az állam jogai, melyeket egyesek által gyakoroltat. — Megjegyezzük azonban, hogy még e körben sem jelentkezik a közjog mindig, mint kényszerrel megvalósitható kötelesség. Igy pl. a polgártól függ, hogy használja-e választói jogát vagy nem ; habár az kétségtelen, hogy az állam azért adja e jogokat, hogy azok gyakoroltassanak. Másrészt meg a magánjogban is előfordul, hogy a jog kötelességgé válik, igy pl. a gyámságnál.

De a közjog és magánjog között vannak még más eltérések is. A közjogok az állam jogai lévén, tehát gyakorlásuknál csakis a közérdek lehet irányadó és az állam az egyéni érdek, a magánhaszon szempontjából, esetleg pénzért történő gyakorlásukat tiltja, illetve bünteti. — A közjog továbbá az államtól és csak közjogi czimen szerezhető meg. Magánjogi czimen közjogot szerezni nem lehet és igy az öröklés tárgyát sem képezheti, mert nincs az egyén magánjogi tulajdonában, tehát annak hagyatékában sem lehet. Minthogy pedig a közjog az állam joga és a köz érdekében áll fenn, azért az állam annak gyakorlását illetőleg változtatásokat tehet, egyesektől elvonhatja, másoknak adhatja, a nélkül, hogy ezért kárpótlással tartoznék ; mig ha a magánjog enged a közérdeknek, akkor az csak teljes kárpótlással történhetik.

II. A közjog ugy, mint a magánjog, egy törzset alkot, melynek több ága van. Ez ágak a közjogra éppen mondott jellemző vonásokkal birnak; a miért mind közjogok, de egymástól különböznek, a mennyiben a közjog külön-külön önállósitható részét, az egyes szakokat foglalják magukban.

Ágak : 1. Az *államjog,* vagy *alkotmányjog,* mint a hogy többen nevezik, mely az államszemélylyel, mint ilyennel, tehát alkotó elemeivel, főorganumaival, ezek jogállásával, hatáskörével, egymáshozi viszonyával, működésével foglalkozik. Tartalmazza az állam alkotmányát és ebben a központi államvezénylet (kormányzat) általános elveit.[1]) A kormányzás különbözik az igazgatástól, a mennyiben amaz az állam életének általános vezénylete összhangban a fennálló jogrenddel, mig a közigazgatás az állam valóságos cselekvése, az állami ügyeknek közvetlen intézésére, a törvényhozás és kormányzás által megállapitott elvek szerint.

[1]) Kiss : M. Közjog.

E tudományszak elnevezésénél azonban nagy ingadozással találkozunk. Igy irodalmunkban a legujabb időkig, oktatási rendszerünkben és a közönséges életben még ma is, egyszerüen »közjog« czimmel jelölik. Tartalma alkotta kezdetben a magánjogtól elváló közjogot és az elnevezés rajta maradt még akkor is, midőn már egyéb szakok (perjog, büntetőjog) közjogi természete is fölismertetett, illetve, midőn a közjognak egyes részei (közigazgatási jog, pénzügyjog), mint önálló szakok jelentkeznek. A német irodalom rég szakitott ez eljárással. Abban az »öffentliches Recht« a törzset jelenti, mig az egyes ágak mint »Staatsrecht«, »Verwaltungsrecht« etc. szerepelnek. Az olasz irodalom ujabban hasonló eredményre jutott: »diritto publico« a genus, melynek speciese a »diritto amministrativo«, »ordinamenta giudiziario« etc. (*Orlando:* Principii di diritto costituzionale. 1899.) A franczia irodalom a mienkhez hasonló helyzetben van. A legszabatosabb művekben is a »droit public« sokszor csak egy ágacskát jelent, melytől a többi közjogok megkülönböztetnek. S ha az államjog a közigazgatási joggal együtt adatik elő, egészen szokásba jött azt »droit public et administratif) nevezni el. Csak ujabban sürgetik a megfelelőbb elnevezéseket. (L. *Ducrocq:* Etudes de droit public. 1887.)

Némely iró továbbá az általunk államjognak nevezett szakot alkotmányjognak nevezi el. Ez ellen, ha e kifejezést »alkotmány« a doctrina szempontjából veszszük, hogy t. i. fogalma alá mindaz tartozik, a mit a tudomány ide sorozhat, kevés kifogást tehetünk, s hogy még sem élünk vele, ennek oka főképen abban rejlik, hogy az ujabban alkotmányos életre tért államok tulnagy része, az alkotmányjoghoz specziális fogalmat füznek. Értik alatta u. i. azokat a szabályokat, a melyeket alkotmányukba (alkotmánylevélbe) fölvettek és, mint alaptörvényeket különös erővel, jogi természettel ruháztak föl. Az alkotmányjogba pedig az került, a mit az illető nemzet különösen kiemelni és megőrizni óhajtott; leginkább, hogy miként nyilatkozik és valósul meg az állami souverainitás és az állampolgárok jogainak biztositása a kormány netaláni önkényével szemben. Az alkotmány tehát szükebb tartalmat jelent és tárgyuknak elnevezésére az »államjog« megfelelőbbnek látszik, annál is inkább, mert nálunk is egyes szabályok, pl. az orsz. házszabályok, az alkotmány tételeként nem jelentkeznek, tárgyunknak pedig részét alkotják. Végre vannak még egyesek, igy nálunk Pulszky (Jog- és állambölcselet), Pisztóry (Bevezetés az államtudományokba), kik az államjog kifejezését egészen tág értelemben használják. Az államjog azután három részre válnék: alkotmányjog, közigazgatási jog és nemzetközi jog. — A szó ugyan nem határoz, de kivánatos, hogy egyöntetüség jöjjön létre.

2. A *közigazgatási jog,* az igazgatásnak jogi szabályozása; tárgyalja tehát a központi kormányzat ügyintézésénél, valamint a közép- és alsófoku igazgatásnál alkalmazandó jogot, az eljárás szabályait, a megfelelő szervezeteket. Nagy fontosságáért és terjedelméért választották külön az államjogtól, bár közöttük a határvonalat egész szigorusággal megvonni nem lehet.

3. A *büntetőjog,* beleértve a büntető eljárást, mint az állam

által megtámadott *általános jogrend* helyreállitása, illetve a támadás megtorlása czéljából felállitott jogszabályok foglalata. Közjogi természetét csak az ujabb korban ismerték fel, midőn már a köznek szempontjából mérlegelték azokat a tetteket, melyek az általános jogrendet sértik. Régente a magánjoghoz, majd félig a magánjoghoz, félig a közjoghoz, sőt a politikához tartozónak is vélték. Némelyek ma már teljesen különvált szaknak tekintik, habár közjogi volta eléggé szembeötlő.

4. A *peres eljárás* (perrendtartás, törvénykezési eljárás), mint azon jogszabályok összege, melyeket az állam egyesek jogainak védelmére és érvényesithetésére nyujt.

5. A *pénzügyi jog*, az állam pénzügyi életére vonatkozó törvények és egyéb jogszabályok foglalata.

3. §.

A magyar jogforrásokról általában.

Szokásos nálunk a jogforrásokat, mint belső és külső forrásokat különböztetni meg. Belső jogforrás alatt értik azt a szervet, illetve tekintélyt, mely a jogalkotás képességével van felruházva, vagyis, melytől a jog kötelező ereje levezethető. Igy a jognak belső forrása lesz a törvényhozás, kormány, stb. Külső forrás alatt pedig azt az alakot értik, melyben a jog megjelen, tehát a törvényt, kormányrendeletet, stb. Ez utóbbiak tartalmazzák azután a kötelezőleg létrejött jogot és igy az belőlök, mint *kutfőkből* merithető.[1]) A jogi kutfőket (külső forrásokat) irottakra vagy nem irottakra, közösekre vagy különösekre osztják.

Az *irott kutfők*, azokat a jogszabályokat tartalmazzák, melyeket a jogalkotó tényező keletkezésükkor rendesen szövegezett (mai nap irásban foglal), igy kihirdetett és kötelező voltát megparancsolta. Ilyenek: 1. a törvények; 2. az államszerződések; 3. kir. kiváltságlevelek; 4. kormányrendeletek; 5. az önkormányzati testek statutumai; 6. országgyülési házszabályok.

---

[1]) E felosztásnak bizonyára megvan a maga jogosultsága, habár az u. n. belső forrásokra megjegyezzük, hogy végelemzésben minden jognak forrása az állam és a törvényhozás, kormányzás jogalkotása nem egyéb, minthogy az állam jogi akarata különböző alakban lát napvilágot; az állam törvényhozó, kormányzó szerve, az állam szervezete a törvényhozásra, kormányzásra.

Nem irott kutfők, melyekben a jogszabályok keletkezésükkor nincsenek rendesen szövegezve (irásba foglalva), nincsenek kihirdetve, megparancsolva, hanem jogi aktusokban ismételten előfordulnak és igy alkalmazásuk szokássá lesz, kötelező erőt nyer és joggá válik. Ilyen a szokásjog.

Közös kutfők, melyek általános és egyetemleges, *különös kutfők,* melyek részszerű és részleges érvényü forrást alkotnak.[1])

Igy *közös* (általános, egyetemleges) *irott kutfők* a törvények, kormányrendeletek, az okleveles szerződések. *Közös nem irott kutfők* az országos szokás, tehát Werbőczy Hármaskönyve is.

Különös (részleges, részszerü) *irott kutfők* a régi Erdély, a jelenlegi Horvát-Szlavon-Dalmátországok törvényei, rendeletei, a kir. kiváltságlevelek, az önkormányzati testek statutumai és a parlament házszabályai. *Különös nem irott kutfők* a particuláris szokás, gyakorlat, de ezek inkább közigazgatásnál birnak jelentőséggel.

Mindezekből látjuk, hogy a magyar jog többféle forrásból ered. De azért a jogegység megvan óva abban, hogy ezek a források különböző erővel birnak, egymás fölé, vagyis alá vannak rendelve. Legerősebb jog a törvény, országos szokás, azután a kiváltságlevél, kormányrendelet, majd törvényhatósági és végre községi szabályrendelet. Ha alsóbbrendü jog a felsőbbel összeütközik, megsemmisül. A nemzetközi szerződés ereje attól függ, hogy törvényben, vagy kormányrendeletben történik-e kihirdettetésük.

A közös és különös jogforrások jelentkezhetnek, mint *jus generale* a jogi szabályozás alá kerülő hasonló faju ügyek összeségére, vagy *jus speciale,* mely csak egy részére, egyes csoportjaira vonatkozik; továbbá mint *jus commune,* mely kiterjed az egyénekre általában, vagy *jus singulare,* a mely csak bizonyos osztályokra vagy egyesekre; végre mint *jus universale,* a mely egyetemes, az egész területre hat ki, vagy *jus particulare,* a mely annak csak egy részére.

A magyar jogforrásokról érdekes fejtegetéseket találunk: a közjogi és magánjogi rendszeres művekben, de idevonatkozó monographiákkal csekély számmal birunk. Igy *Markovics*tól: Dissert. de fontibus juris Hung. (1796.); továbbá *Wenczel* értekezése De fontibus jur. privati Hung. (1836.), *Zsögöd* nagyszabásu művében: Magánjogi előadások és *Illés:* Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története (1910.).

---

[1]) A közös és különös jogforrások, a közös és külön jogtól megkülönböztethetők.

I. Irott kutfők.

4. §.

A törvény és alaptörvény.[1])

I. A magyar alkotmány értelmében, törvénynek azt az irott jogszabályt, vagy egyéb határozmányt nevezzük, melyet a törvényesen egybegyült országgyülés, a horvát-szlavon autonomiára nézve pedig a tartománygyülés, a törvényes formák megtartása mellett elfogadott (szövegezett) s a koronás király aláirt, kir. pecséttel ellátott, igy szentesitett és kellő módon kihirdettetett. (Hármask. II. 3. III. 2., 1635 : XVIII., 1791 : XII., 1868 : XXX. és XLIII.). Ez egyes momentumok olyan fontossággal birnak, hogy egyik vagy másik elmaradása, a törvény keletkezését megakadályozza; az 1848 : III. t.-cz. óta pedig a ministeri ellenjegyzés is föltétlenül szükséges.

E kifejezés alatt törvény, a közönséges életben bizonyos természeti rendet, szabályszerüséget, szükségszerüséget, vagy általában valamely kötelezőnek tekintett tételt értünk. Igy azután beszélünk a physika, logika, vallás, becsület, stb. törvényeiről. A jogélet azonban mint különös műszót vette tulajdonába és szigoruan meghatározott fogalom jelölésére használja. — A törvény jogi fogalmában az egész ó-koron és középkoron keresztül két momentum emelkedik ki, néha együtt, néha külön-külön. A törvény vagy a souverain hatalmat kezelő organum által kötelezőleg kinyilvánitott legfőbb államakarat, vagy általános jogszabály. Ez utóbbi alapján a törvény gyakran összeesik a tárgyilagos joggal általában, a »lex« és »ius« nálunk is sokszor, mint synonimák használtattak. Később, a természetjogi bölcselet hatása alatt, a törvény fogalmát szintén a tartalomból veszik, hogy t. i. jogi szabály, általános érvényü jog, a mi az absolut államokban megfelelő is, mert minden államhatalmi nyilatkozat az államfő által, illetve nevében történik s igy alaki megkülönböztetésnek csak kevéssé van helye. De már a fejlődő constitutionalismus a sulypontot öntudatosan az alakra helyezi és a törvény fogalmát, valamint jogi természetét nem az dönti el, hogy mit tartalmaz, hanem, hogy az államfő által az országgyülésnek (mint a nemzeti képviseletnek) részesedésével kezelt souverain hatalom nyilatkozata-e? Ezzel egyszersmind kezdetét veszi a törvénynek alaki és anyagi (tartalmi) értelemben való megkülönböztetése.

---

[1]) A törvényről részletesebben szólunk III. Rész. 3. fejezetben. — *Joó Gyula* önálló, terjedelmes monographiában értekezik a magyar törvény fogalmáról és jogi természetéről, jogtörténeti alapokon (1907).

Nálunk az alkotmányosság, mondhatjuk, az állam keletkezésével egykoru és igy a törvénynek fent adott alaki meghatározása messze a multba visszanyulólag talál. II. Ulászló óta nem térnek el tőle, sőt megelőzőleg is az az elv, hogy a törvények a politikailag jogosult nép részesedésével keletkeznek, habár nem is mindig egyenlő mértékben, elismerésre talált. Ezt látjuk már III. Endre alatt tartott 1298-iki országgyülésen. A XIV. századtól csak kivételként, a viszonyok kényszeritő hatása alatt fordul elő a törvény más alakban. Igy Róbert Károly és Nagy Lajos idejében, továbbá az országos rendek (Ország) végzeménye 1446-ból, Szilágyi Mihály rendelete 1458-ból, az országos rendeknek, 1477-ben, a király távollétében alkotott végzeménye. Az 1604 : XXII. t.-cz. érvénytelennek nyilvánittatott, mert az országgyülés hozzájárulása nélkül toldatott be. — A törvény fogalmát, jogi természetét nálunk az adta és adja meg, hogy a *törvényhozó organum* (király és országgyülés) *által kötelező alakban kifejezésre hozott államakarat.* Ezen az alapon, hogy t. i. az állami souverainitást kezelő organum határozata, bir a törvény souverain természettel : minden más akarat, határozat fölött áll, illetve fölötte semmiféle kötelező akarat nincsen, a törvény ereje pedig minden más szabályt hatályon kivül helyez. Ebből következik az is, hogy a törvényt hatályon kivül helyezni, módositani csak uj törvény által lehet, valamint, hogy a törvénynek közhitelességü magyarázata, a mely tehát olyan erős, mint maga a törvény, csakis törvényhozás utján jöhet létre.

A mondottal nincsen ellentétben, hogy némely esetben a törvényhozás felhatalmazza a ministeriumot, hogy bizonyos törvényeket az életbeléptetésnél rendeletileg módosithasson, mert ilyenkor a felhatalmazott minister mint a törvényhozás mandatariusa jár el és a módositás is közvetve, mint a törvényhozás akarata jelentkezik. Igy az 1880. évi XXXVII. t.-cz. szerint : »Fiumét illetőleg felhatalmaztatik az igazságügyminister, hogy a magyar büntető-törvénykönyveket külön rendelettel léptesse hatályba és ezen rendeletben a kihágásokat illetőleg, az ottani viszonyoknak megfelelő módositásokat megtehesse.« Hasonló kijelentés történt a csődtörvénynél az 1881 : XVII. t.-cz. és legujabban az 1896. évi XXVI. t.-czikkben a közigazgatási bíróságot illetőleg.

V. Ferdinánd, 1848. junius 26-iki királyi leirat által, ministeri ellenjegyzés mellett, István főherczeg-nádort felhatalmazta, hogy a király betegeskedésének idejére, mint különben is a király távollétében, annak helytartója, *»a mennyiben jóknak és czélszerüknek találandja . . . az elibe terjesztendő törvényczikkeket királyi jelségjogunkkal szentesithesse«.* Ez intézkedés alkotmányunkat félreértette. Az 1848 : III. t.-cz. csakis a végrehajtó hatalom gyakorlására teszi a nádort a távollevő király helyettesévé, sőt még e körből is kivesz némely jogokat, mint a melyek csak a királyt illetik meg. A törvényhozó hatalom gyakorlása tehát megmaradt a régiben, hogy t. i. a koronás királyt és az országgyülést együtt illeti és ezen királyi rendelet egyoldaluan nem változtathat.

II. A törvények között azokat, melyek alkotmányunk alaptételeit tartalmazzák és a melyeken igy az alkotmány mintegy sarkain nyugszik, hagyományos értelemben, sarkalatos- vagy alap-

törvényeknek nevezik.[1]) Jogi természetre nézve azonban a rendes és az alaptörvények között nálunk (és pl. Angliában) különbség nincsen. Ez egyedül a tartalomban mutatkozik, hogy t. i. egyik közéletünk valamely sarkalatos intézményét szabályozza, a másik pedig közönségesebb jogszabályt tartalmaz. De e szerint az alaptörvény kifejezése nálunk csak a törvény tartalmát jelöli meg közelebbről s nem alkot külön természetü *jogi fogalmat,* mint más alkotmányos államokban, a melyekben megváltoztatására nehezitett eljárási mód van és az alaptörvény jelöli ki az irányt, melyet a közönséges törvényeknek szükségképen követniök kell.[2]) Igy védekeznek az elhamarkodott változtatások ellen. — Nálunk a törvényhozás szabadon működik, alaptörvény által megkötve nincsen. Régi alkotmányunkban még volt egy-két törvény szoros alaptörvényi jelleggel, a melyeknek u. i. megváltoztathatatlansága mondatott ki. Az ujabb idő ezt az elvet feladta, mert épugy ellenkezett az állam souverain voltával, mint a jog természetével, mely végre is örök fejlődésre van utalva; és nem gondoskodtak más szigoritó szabályokról.[3]) Hazánk és Ausztria összeköttetését szabályozó törvények alkotásánál követett, részben eltérő eljárás, e törvények szerződéses természetében leli magyarázatát.

---

[1]) A tartalom annyira uralkodott a fogalom felett, hogy valamely sarkalatos intézményt szabályozó szokást is gyakran alaptörvénynek mondtak és felosztották irottakra, vagy szokásbeliekre (Beöthy: Magyar Közjog 7. l.); a rendi alkotmányban a követett utasitó levél sokszor tartalmazta, hogy az alaptörvények (vagyis a sarkalatos intézmények és jogok) ellen semmit el ne fogadjanak.

[2]) Ilyen értelemben az alaptörvény eszméjét, ugy látszik, először Cromwell vetette föl »Instrument of Government« czimü alkotmányjavaslatában (Esmein, Les Constitutions de protectorat de Cromwell. Revue de droit publique 1899. V. és Gardiner History of the Commonwealth and the Protectorate. 1897.), majd az Egyesült-Államok alkotmányába vették át 1787-ben, később a franczia alaptörvények keletkeznek 1791-ben, valamint elfogadásra talált más, ujabban alkotmányosságra tért államokban.

[3]) Minderről l. bővebben a szerzőtől: Alaptörvény (M. jogi Lexicon. I. k.) — Régente több vita volt a fölött, hogy a magyar alkotmányban nincsenek-e olyan törvények, melyek még a király és az országgyülés által sem változtathatók és nem szenved kétséget, hogy jogalkotásunk némelyeknek ilyen stabilitást látszott adni. Igy pl. az 1741: VIII. t.-cz., a nemesi szabadságokat, előjogokat illetőleg, hivatkozva az 1723: VI. t.-cz. és a Hk. I. 9. cz.-re. De ma már ez meghaladott kérdés, mert felismertetett, hogy az állam törvényhozása mindig egy és ugyanaz és azért törvényhozói hatalmát örökre megkötni nem lehet.

A mondottakkal szemben, csakis egy, ujabban keletkezett kivételt ismerünk: Horvát-Szlavonországoknak az államhoz való viszonyát szabályozó törvényt, az 1868 : XXX. t.-czikket, mely a rendes törvényalkotástól eltérő módon keletkezett (a törvényjavaslat szövegére a magyar országgyülés és a horv.-szlav. országgyülés megegyezésével) és csak igy, eltérő, nehezitett módon változtatható meg, azért már a szorosan vett (alaki) alaptörvény természetével bir.

Az alaptörvények nálunk valamely oklevélbe összefoglalva nincsenek, hanem elszórtan találhatók a többi törvények között. Ezeknek a törvényeknek nagyobb állandóságot nem is különös jogi természetük ad, hanem a nemzet kegyelete alapintézményei iránt.

III. Egész 1867-ig szokásban volt, az egy országgyülésen hozott törvényeket együttesen terjeszteni a király elé s a szentesités után, bevezetéssel és záradékkal ellátva, együttesen kihirdetni. Az igy együttesen szentesitett és kihirdetett törvények királyi Végzeménynek, Decretum Regis, néha Országos Végzeménynek, Decretum Regni (Werbőczy Hk. II. 3.), neveztettek és összegyüjtve a »Corpus Juris Hungarici«-ban találhatók.

A kir. végzemények záradékában az egyházi és világi főméltóságok neve előfordul, de nem azért, mintha aláirták volna, hanem csak neveik emlittetnek föl, mint a hogy szokásos volt általában a nagyobb privilegium alakjában ünnepélyesen kiadott okmányoknál.

5. §.

Törvénygyüjtemények és a törvénytár.

Törvényeink hivatalos összegyüjtését régi törvények rendelték el (1504 : XXXI., 1507 : XX., 1514 : LXIII.), de sikertelenül. Magánosok szorgalma iparkodott azonban a hiányt pótolni és már a XV. században több irott gyüjtemény keletkezett, melyeknek száma a XVI. században még inkább szaporodott. Ismeretesebb volt Ilosvay gyüjteménye (1544 körül); Zsámboky pedig, 1581-ben, nyomtatott törvénygyüjteményt adott ki, 1481-ig alkotott törvényekkel. Mindezeknél nagyobb tekintélyre emelkedett *Mosóczy* Zakariás nyitrai és *Telegdy* pécsi püspökök nyomtatott gyüjteménye, mely 1584-ben, Nagy-Szombatban közzététetett, az addig megjelent törvényekkel. E gyüjtemény (Decreta Constitutiones et articuli regum inclyti regni

Hungariae) csakhamar több kiadást ért (1628, ebbe nyert első beillesztést Werbőczy Hármaskönyve, 1653., 1668.), majd pedig *Szentiványi* Márton a később keletkezett törvényekkel és Verbőczy Hármaskönyvével »Corpus Juris Hungarici« czim alatt, Nagy-Szombatban, 1696-ban, ujra kiadta. Ezután még több uj kiadás jött létre (Szegedi János-féle k. 1742—1751., 1779., 1822., 1844.) mindig kiegészitve az időközben megjelent törvényekkel. Magyarra forditá *Gegus* Dániel, 1866.; legujabban pedig *Márkus* Dezső szerkesztésével, *Kolosváry* Sándor, *Óváry* Kelemen, *Nagy* Gyula, *Tóth* Lőrincz, *Csiky* Kálmán közreműködése mellett, a Corpus Jurisnak egy teljesen uj és önálló magyar-latin kiadása jelent meg.

A Corpus Juris Hungarici, mint magánosok munkája, a maga egészében törvénynek nem tekinthető, de százados gyakorlat, a törvényhozásnak folyton reá való hivatkozása, a fölvett törvényeket illetőleg tartalmát ugy, a hogy van, helybenhagyta, illetve köztekintélyre emelte; ámbár kétségtelen, hogy számos törvényt nem tartalmaz, nehányat pedig csonkán, az eredeti szövegtől több-kevesebb eltéréssel. Ezt kimutatják Kovachich Márton és fia József, a kik a XVIII. század végén és a XIX. elején sokat fáradoztak, hogy a Corpus Juris, a levéltárakban általok megtalált törvények eredeti szövege szerint kijavittassék, a mi iránt folyamodtak is a helytartótanácshoz, de az kérelmüket elutasitotta. És helyesen, mert a magyar állam századokon keresztül a törvényeket abban a szövegben használta és csak azokat tekintette törvényeknek, melyek a Corpus Jurisban foglaltatnak. Ezzel tartalmát mintegy szentesitette, valamint a további törvényhozás is erre támaszkodva működött. Igy azután a törvények csak a Corpus Jurisban levő szöveggel tekintendők érvényeseknek, a melyek pedig ott nem foglaltatnak, azokat a nemzet elfelejtette és ma már csak történeti becscsel birnak. (Vécsey: Adalék a m. Corp. Juris történetéhez.)

Az 1865/7. országgyülésen hozott törvényeket több részben szentesitették és hirdették ki. Ez időtől (1868.) fogva pedig minden törvényczikk az 1848: IV. t.-cz. alapján, külön-külön szentesittetik és hirdettetik ki. Az országos törvények az »Országos Törvénytár«-ban tétetnek közzé és a mennyiben az egész államra, tehát Horvát-Szlavonországokra is kihatnak, horvát nyelven is szentesittetnek és a horv. szlav. országos törvénytárban szintén napvilágot látnak. A külön horvát autonomiára vonatkozó törvények a horvát-szlavon országos törvénytárba foglaltatnak. A törvény életbelépte az Országos Törvénytárban való közzététel napja

után 15 napra következik be, hacsak a törvényben más időpont meghatározva nincsen.

A törvényczikkekben alakilag ma is a király nyilatkozik (Bevezetésben és záradékban), midőn tartalmukat elfogadja, megerősiti és szentesiti, mind maga megtartani igéri, mind más hivei által megtartatja. Az Országos Törvénytárban közzétett szöveg közhitelességü és ebből a gyüjteményből minden naptári évben uj évfolyam jelenik meg, uj sorszámozással. (1881 : LXVI.)

A törvények szokásos idézését illetőleg különbség teendő a régi és az ujabb törvények között. A régi törvények, királyi végzemények idézésénél a király neve, a decretum törvénytári száma római számmal s a törvényczikk száma arabs számmal emlitendő. Ez különösen a Habsburg királyokig szokásos. De történhetik az idézés a decretum keltének és a czikk számának megjelölésével is ; pl. I. Mátyás IV. Decr. 3., vagy 1478 : III. t.-cz. Ha a végzemény csak szakaszokra (§.) oszlik, a czikk helyébe a szakasz jön.

Ezen szabályoktól azonban eltérések is vannak.

1. Sz. István, sz. László és Kálmán törvényei könyvekre és fejezetekre levén osztva, itt az idézés akkép történik, hogy a királynak neve után a könyvnek törvénytári száma római számmal és a fejezet száma arabs számmal jelöltetik. Pl. Sz. István II. k. 35.

2. Ha egy évben több országgyülés tartatott, akkor szokás a helyet is megemliteni. Az erdélyi és magyarországi törvényeknek egymástóli megkülönböztetése végett szintén az illető ország neve, vagy országgyülés helye is kitétetik, pl. 1848 : kolozsvári, vagy erdélyi II. t.-cz. — 1848 : pozsonyi, vagy magyarországi II. t.-cz.

3. Az 1608. évi törvények koronázás előttiekre és koronázás utániakra osztatnak, pl. 1608 : k. e. I. t.-cz. és 1608 : k. u. I. t.-cz. — Ha pedig az országgyülés több évig tartott, az idézetben vagy az időtartamot az évszám tört alakjával fejezzük ki, vagy az utolsó évszám emlittetik. Igy pl. $17^{22}/_{23}$ II. t.-cz., vagy 1723 : II. t.-cz. Az 1222. évi törvényeket szokás még aranybulla neve alatt idézni (tehát mint II. András decretuma, mint aranybulla és mint 1222. évi törvények.) Az 1723 : I., II. t.-czikket pedig mint »pragmatica sanctio«-t.

Az ujabb törvények idézésénél a törvény keletkezésének éve, a törvényczikk száma (kivételesen a szakasz száma is) kitétetik, pl. 1868 : XXX. vagy 30. t.-cz. De a magyar-horvát törvénytárba a magyar országgyülésen hozott törvények közül csak azok vétetnek föl, melyek az egész államra, vagyis a horvát autonomián kivül eső ügyekre vonatkoznak, s igy következnek egymásután, mig a magyar törvénytárban a többi törvényekkel együtt a szerint, a mint az országgyülésen egymásután hozatnak. — A horvát-szlavon autonom törvények 1873-ig ugy idéztettek, mint a magyar törvények, de ujabban a szentesitésnek éve, hónapja és napja, szokott kitétetni, pl. 1885. évi április 10-ki t.-cz. (A régi Erdély törvényeiről l. 21. §.)

Az 1880 : LIII. t.-cz. megállapitja, hogy a törvények, a törvénytár,

törvénygyüjtemények önálló kiadása az állam kizárólagos jogát képezi. A kiadás és elárusitás módját a belügyminister határozza meg és ő felelős a törvényszövegnek az Országos Törvénytárban hü kinyomtatásáért. Ide nem tartoznak azonban a törvények oly kiadványai, melyek azokat tudományos vagy gyakorlati magyarázatokkal kisérik, sem azon gyüjtemények, melyek szakszerü használat czéljából, csupán az egy szakhoz tartozó törvényeket tartalmazzák. Ilyen gyüjteményeket magánosok is szerkeszthetnek.

6. §.

Az államszerződések (okleveles szerződések).

I. Az államakarat szerződések alakjában is kifejezésre juthat és a mennyiben ezek az állam belső életére vonatkoznak, az államjognak irott forrásaivá válhatnak. A souverain államokban ugyan nincs meghatározva az az ügykör, a mely szerződések által szabályozható, de mai nap, az államélet már fölismert természetéből következik,[1]) hogy eltérően a középkori felfogástól, a közjogi tartalmu szerződések nemzetközi szerződések lesznek. A nemzetközi szerződés azonban visszahathat az állam belső életére és igy az államjog forrása lehet.

A szerződés természetére abban különbözik a törvénytől, hogy nem egyoldalu államakarat, hanem államakaratok összetalálkozása, megegyezése s azért egyoldaluan nem bontható fel.

Ez azonban nem ugy értendő, mintha a nemzetközi szerződés által az állam souverainitása csorbát szenvedne, hogy törvényhozó hatalmának működése más állam beleegyezésétől tétetnék függővé, hanem, hogy az állam maga-magának állitott fel korlátot. Az állami szerződésben az állam akarata nyilvánul. Minthogy azonban a souverain állam mindig képes meghatározni, hogy belső életében mi tekintessék jognak, ha a nemzetközi szerződést respectálja, azt, eltekintve az ellenkező esetben bekövetkezhető visszatorlásoktól, magasabb jogi érzékéből teszi. A mint a nemzetközi szerződést törvénybe iktatják, bent az államban, a hatóságokat és polgárokat illetőleg kötelező jogot (törvényt) alkotnak, a mellett, hogy általa nemzetközi viszony is keletkezett. De az állam a törvénybe foglalt nemzetközi szerződést is megváltoztathatja uj törvénynyel, tényleg van reá képessége és ilyen esetben az uj törvény a kötelező jog bent

[1]) Már Hegel mondja, hogy az államban a szerződés a magánosok között helyén van ugyan, de nem az állam és az alattvalók között. A fejedelem és a nép közötti viszony az állam egységéből vezetendő le. (Összes munkái. XVI. köt.)

az államban. csakhogy ha ezt egyoldaluan teszi, szerződésszegő lesz és visszatorlásra, háborura szolgáltat okot.

Szokásos nálunk az államjogi tartalommal biró szerződéseket több osztályba sorozni, a szerint, a mint 1. a király és a nép, vagy a nemzet (nép) és a dynastia, 2. az állam s annak valamely területileg határolt része, 3. a magyar állam és a vele szövetségben élő Ausztria, 4. Ausztria és Magyarország (osztrák-magyar monarchia) és az idegen államok között keletkeztek. — E kategoriák azonban igen különböző természetüek. Az első és második csoportba tartozó szerződések, mint törvények, a harmadik és negyedikbe tartozók, mint nemzetközi szerződések jelentkeznek.

II. A részletes elemzésbe bocsátkozva, mondhatjuk, hogy a közjogi szerződések tanát még mindig homály veszi körül, habár ugy az elmélet, mint a gyakorlat ujabban sokat fáradott annak eloszlatásán. — A fentebbi 1. kategoriába sorozott szerződések (a nemzet és a dynastia, vagy mint rendesen mondják, a király és a nép közöttiek) a belső államjogi ügyeket szabályozzák és tulajdonkép a törvény jogi természetével birnak, igy szigoruan véve annak fogalma alá kerülnek. Szerződésnek csak anyagi, illetőleg tartalmi értelemben nevezhetik, vagy pedig az eredetet tekintve. — Régente ugyan szokásos volt a fejedelem és az országgyülés, a fejedelem és a rendek, a nép között szerződéses viszonyt keresni, melyet államalkotó szerződések szabályoznak, a milyenek az eredetre lehettek is, pl. a vérszerződés, csakhogy ezek a nemzet további életében, mint alkotmány jelentkeznek a törvény jogi természetével, hisz épp azért köttettek, hogy az egység létre jöjjön, a mi által a szerződők külön állása, külön-külön jogalanyisága megszünik; hasonló megitélés alá jutnak azok a szerződések is, melyeket az uralkodó, pártoskodások idejében, a nemzet egyes részeivel kötött. De ma már a fejlődő közjog tudománya a középkor ezen magánjogi felfogását elhagyja s a mondott esetekben a szerződés helyébe a törvény fogalmát lépteti. Az állam, mint a souverain közhatalomnak alanya, illetőleg a király, mint az államfelség személyesitője, nem állhat az állam organumával, az országgyüléssel, vagy alkotó elemével, a néppel, esetleg ennek egy részével, a közjogokat illetőleg szerződési viszonyban, mert ezek az állammal nem egyenjogu, tőle nem különálló felek, hanem személyiségében foglaltak, illetve főhatalmának alávetvék. De az államszemély akaratát kifejezheti a fejedelem és az országgyülés együttes működésével létre jött törvényben, mely, mig fennáll, az államszemélyt is köti, megköti organumait, valamint elemét, a népet, ugy egészben, mint egyes részeiben.

Az a tan, a mely a dynastia és a nép között levő viszonyban szerződést lát és pedig nemcsak genezisére, hanem tényleges fennállásában is ilyen jogi természettel felruházottnak tekinti, szerintünk nem veszi eléggé figyelembe, hogy a dynastia tagja, a mennyiben nem uralkodó, az államnak alattvalója és igy az állam akaratának alávetett, tehát a közjogokra nem lehet az állammal szerződő fél. Nem veszi figyelembe, hogy a szerződési elmélettel mintegy az állam mellé állitja, kiemeli alattvalói helyzetéből és az állam szabad cselekvéseit egy magán ember akaratával korlátozza, a mi végre is az állam souverainitásának megsértése.

A magyar állam és a horvát-szlavon részek közti összeköttetés a mondottakkal szemben mintegy eltérésnek látszik, de csak a fölszinen. Ez a kapcsolat ugyanis többektől szerződésen (egyezményen) nyugvónak tekintetik és pedig nemcsak a jogi magyarázat által, mint a föntebbiek, hanem a törvény határozott kijelentése alapján, mely ennek megfelelő intézkedéseket is látszik tartalmazni: a mint e viszonyt szabályozó törvény, az 1868 : XXX. t.-cz., a közönséges törvényalkotástól eltérő módon keletkezett, a magyar országgyülés a horvát-szlavon országgyülés megegyezésében, ugy ennek módositása is eltérően, vagyis csak egyezmény által történhetik. — De ha a kérdést behatóbban vizsgáljuk, csakhamar meggyőződünk arról, hogy itt tulajdonkép szerződésről nem lehet szó, mert nincsenek külön, államjogi értelemben vett szerződő felek. Az országgyülések kölcsönös megegyezése csak a törvényjavaslatra vonatkozik, a mely azután csak az állam egységének és felségiségének személyesitője által, a koronás király szentesitésével válik kötelezővé, vagyis államakarat lesz és mint ilyen kötelező jog. Egész világos az, hogy se a magyar országgyülés, se a horvát-szlavon magában, vagy akár egymással egyetértve, de az állami egységet képviselő királyi hozzájárulás nélkül, törvényt nem alkothat és ezért se a szükebb értelemben vett Magyarországot, se Horvát-Szlavonországokat, se az állami személyt meg nem köthetik, és azért külön, magukban szerződést nem köthetnek, mert csak egy magasabb államjogi szerv elemei, részei. Az ő kölcsönös megegyezésük csak a törvényjavaslat szövegének megállapitására vonatkozhatik, vagyis a horvát-szlavon részek államhoz való viszonyát szabályozó törvény a közönséges törvényhozástól eltérően, megnehezitett módon jön létre és e törvény a rendes törvényhozást a mondott ügyekre vonatkozólag korlátozza, a miért is a modern alaptörvény jellegével és jogi természetével bir. A törvényjavaslat megállapitásánál az alkotmány által a

horvát-szlavon országgyülésnek adott, a magyar országgyüléséhez hasonló részvételi jog különös kedvezmény és garantia, a horvát-szlavon autonomiát illetőleg. (L. alább.)

7. §.

A nemzetközi szerződésekről különösen. (Folytatás.)

I. A nemzetközi szerződéseknél ugy, mint általában a szerződéseknél, szükséges, hogy a szerződő felek a szerződés tartalmára vonatkozólag szabadon és függetlenül rendelkezhessenek. Ebből következik, hogy az ilyen szerződésekben az állam souverain akarata jut kifejezésre és bár a nemzetközi szerződések érvényére, hatályára, megszünésére a nemzetközi jog szabályai is irányadók, de annak meghatározása, hogy melyik organum van hivatva e szerződések kötésére, a belső államjog ügye s az alkotmány, illetve a törvényhozás által döntendő el.

A fentebb harmadik csoportba sorozott, Magyarország és Ausztria közötti szerződések határozottan nemzetközi jelleggel birnak s e szempontból itélendők meg. Megkötésük körül az egyéb nemzetközi szerződéseknél szokásos eljárástól való eltérés abban leli magyarázatát, hogy Magyarország Ausztriával, a felség természeti személyének közösségén nyugvó, állandó szövetségben él; a mi egyszersmind megmagyarázza azt a jelenséget is, hogy e szerződések nagy mértékben belső államjogi természetü ügyekre vonatkoznak. Ezek érvényéhez törvényhozásunk jóváhagyása megkivántatik és pedig olyan értelemben, hogy nélküle a szerződés semmis (1867 : XII., XVI., 1878 : XX. és XXV. t.-cz. stb.). A mennyiben pedig e szövetség csak hasonló tartalmu törvényeken nyugszik, a szerződéses jelleg abban lép előtérbe, hogy a magyar állam törvényét azért hozta, mivel tudta, hogy Ausztria hasonló tartalmu törvényt fog alkotni, mint a hogy ezt az 1867 : XII. t.-cz. világosan ki is fejezi. (L. IV. Rész.)

De azon szerződésekre, melyeket Ausztria és Magyarország idegen államokkal köt, világos alkotmányi intézkedésekkel csak részben birunk. E szerződéseknél Magyarország, mint állam, nem külön, hanem, mint Ausztriával szövetkezett lép föl. Ezeknél már vitatható, hogy törvényhozásunk hozzájárulása mikor és mennyiben szükséges? Az 1867 : XII. t.-cz. általánosságban mondja : »a nemzetközi szerződéseket mindkét fél saját törvényhozásával közli«. Az 1867 : XVI., illetve 1878 : XX. és 1908 : XII. t.-cz. határozottabb,

de csak a szerződések bizonyos nemeire: »A közgazdasági viszonyokat külföldi irányban szabályozó szerződések, jelesül kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi szerződések megkötése, *mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett*, csak a külügyminister által történhetik.« Ezekben az esetekben tehát a beczikkelyezés nemcsak a végrehajtáshoz, hanem a nemzetközi szerződések érvényes megkötéséhez is föltétel. A legfontosabb más esetekre azonban, midőn az állam egyébként jogokat szerez, ad fel, vagy változtat, nincsen egész világos alkotmányi intézkedésünk és azért a következtetésekkel kell beérnünk, bár ezek elég határozottan kijelölik az irányt.

II. A magyar alkotmány és a nemzetközi szerződések természetéből mindenekelőtt a következő elveket állithatnánk fel:

A nemzetközi szerződés első sorban az állami személyt köti csak, vagyis nemzetközi viszonyt teremt. Ha már most a szerződésnek nincs czélja tovább hatni: az állam belső életére, a hatóságokra és alattvalókra, akkor nem jelentkezik annak föltétlen szüksége, hogy kihirdettessék, a törvények közé beczikkelyeztessék, minthogy tartalmát a külügyi politika adja meg, mely a kormányzati felelősség elvei alatt áll. Igy, hogy az osztrák-magyar monarchia a hármas szövetség tagja marad-e, vagy attól eláll, semleges lesz-e valamely háboruban, vagy nem, stb. Mindezekre nemzetközi szerződések köthetők, a nélkül, hogy törvénybe lennének czikkelyezendők. Ha belőlük az államnak valamely actiója következnék (pl. mozgósitás), ezt a kormány rendes hatalmi eszközeivel is kezdeményezhetné s érette megint csak a kormányzati felelősség alapján itéltetnék. Könnyen érthetőleg mindig előfordulhatnak olyan esetek, a melyekben a nemzetközi szerződésnek nyilvánosság elé hozatalát a józan politika kivánalmai akadályozzák; de ezek csakis nemzetközi viszonyokra vonatkozhatnak, mert alig gondolható, hogy az állam hatóságaira, polgáraira is kiható szerződések, a mai alkotmányos életben, a foganatositásnál titokban tartathassanak.

És azért, ha a nemzetközi szerződés az állam belső életébe hatni, a hatóságokat, polgárokat bármely irányban megterhelni czélozza, akkor, a szerződésnek nemzetközi alakban való megkötésén kivül, végleges érvényéhez, illetve megvalósulásához, még a hatóságokat, polgárokat kötelező kihirdetése is szükséges, a mi alkotmányos államokban főkép a törvénybe czikkelyezés által történhetik, mert ellenkezőleg a kormány szerződéskötési jogával illusoriussá tehetné a törvényhozói hatalom működését. Magyarországban szükségkép áll

ez olyan ügyekre, melyek megelőzőleg már törvény által szabályoztattak; de áll különösen akkor is, ha olyan ügyekre irányul, melyeknek szabályozása az alkotmány vagy közfelfogás szerint a törvényhozás körébe tartozik (területi ügyek, határkérdések, a polgárok anyagi megterhelése, stb.). Ennek felel meg az 1867. deczember 21-iki osztrák törvény is: ».... die Genehmigung der internationalen Verträge, insoweit eine solche verfassungsmässig nothwendig ist, den Verrettungskörpern der beiden Reichshälften vorbehalten bleibt«. Ha az állam szerződései törvénybe iktattatnak, a törvény kötelező erejével birnak, de ha kormányrendelettel hirdettettnek ki, akkor csak olyan erővel birhatnak, a milyent annak a kir. kormány egymaga adhat, vagyis a királyi rendeletek erejével és igy a törvénynyel összeütközésbe nem jöhetnek, ennek alárendeltek.

A nemzetközi szerződések hazánkban is sokáig a háborukkal kapcsolatosan jelentkeznek, a mennyiben ezek befejezésével köttetnek és a jog maga ugy tünik fel, mint a béke- és háborujog kiegészitő része és mint ilyen, királyi felségjogot, praerogativát alkot. Majd azonban a nemzet befolyása erősödvén, e jogban is országgyülésileg részesedni óhajt, különösen az államot terhelő szerződéseknél, területi változtatásoknál, vagy ha a szerődés, az alkotmányt érinti. Az 1608 : k. e. II., 1613 : V., 1618 : II., 1622 : II., 1659 : I. t.-czikkek értelmében a király az országgyülés beleegyezése nélkül nem indithat háborut; az 1647 : V., 1681 : IV., 1715 : XLI. t.-czikkek szerint pedig a béke föltételei a magyar tanácscsal tárgyalandók és az országgyüléssel közlendők. A királynak a nemzet hozzájárulása nélkül kötött örökösödési szerződéseit érvényesnek sohasem tekintették.

A mohácsi vész után, a nemzetközi élet fejlődésével, a nemzetközi szerződések mind szélesebb ügykörre vonatkoznak. Ez időben a Felség a külügyeket a bécsi állam-ministerium segélyével kezeli és bár a magyar állam befolyását az ügyek intézésére biztositani mindig törekedett, de azért a nemzetközi szerződések a törvényhozás elé nem kerültek, mignem az 1867-iki kiegyezés a fentebb ismertetett határozatokat alkotja és kimondja, hogy a külfölddel eddig kötött szerződések (gazdasági vagy kereskedelmi) érvénye Magyarországra is kiterjed (1867 : XII., 62., 1867 : XVI. 2.). Ettől fogva a törvényhozáshoz tartozó ügyekre vonatkozó szerződések a törvények közé beiktattatnak és ott találhatók, mig a kormányzat körébe tartozó ügyekre nézve, tehát különösen valamely szerződés végrehajtását illetőleg, kormányrendelettel látnak napvilágot és pedig a Budapesti

Közlöny hivatalos lapban, majd a Rendeletek Tárában. A nemzetközi szerződéseknek se magán, se hivatalos magyar gyüjteménye nincsen. A régi szerződések leginkább megtalálhatók *Neumann:* Recueil des Traités et Conventions conclus par l'Autriche (1859.) cz. művében; ujabban pedig *Plasson* művében: Recueil des Traités et Conventions par l'Autriche-Hongrie.

8. §.

A királyi kiváltságlevelek (privilegiumok).

Kiváltság alatt értjük, a koronás király által egyeseknek vagy testületeknek (jogi személyeknek) ünnepélyes alakban adott jogot, szabadságot vagy mentességet. Alapja mindig a királyi kegy, elismerés.

De a privilegium nem jöhet összeütközésbe a közönséges joggal és mai nap már inkább csak uj jogalanyt alkot (már t. i. a kiváltságra nézve), a kinek külön megadatik a jog, a melylyel nem minden honfi birhat s a kiváltság igy esik össze a jogegyenlőtlenséggel, vagyis ellentmond a korunkban uralkodó egyenlőségnek. Ahol már az államéletet törvények és általános jogok rendszeresen szabályozzák, ott a privilegium alárendelt jelentőségü, mig ellenben a szokásjog és jogi particularismus idejében nagy szereppel bir. A régi magyar államéletben is sokkal nagyobb fontossága volt, mint ma, a midőn csak a nemesség intézménye nyugszik rajta, az is megfosztva hajdani jogi jelentőségétől.

A kiváltság abban különbözik a kivételes jogtól, jogkedvezménytől, hogy ez (jogkedvezmény) nem egyes személyre, hanem személyek és dolgok egész osztályára vonatkozik, s nem a király adományozza, hanem a törvényhozó hatalom állapitja meg.

A kiváltság érvényes adományozásának föltételei:

1. hogy azt a koronás magyar király, jelenleg az Ő Felsége személye körüli minister ellenjegyzése mellett, irta légyen alá;

2. hogy a törvénynyel, mások jogaival összeütközésbe ne jöjjön, a mi a záradékban rendszerint fölemlittetik (salvo iure alieno), de ha ez nem is tétetik ki, alattomban értendő.[1])

---

[1]) Verbőczy mondja: A fejedelemnek nincs joga, törvényes hatalma kiváltság adására, ha ez mások jogait, a közönséges jogot és az általános rendeleteket sérti. (Hk. II. 11.) — A privilegiumokról szólnak a Hármask.

Erdély beiktatott törvényes fejedelme hajdan szintén osztogatott érvényes kiváltságleveleket. — A nem koronázott király kiváltságlevelei csak akkor érvényesek, ha valamely koronás utóda által megerősittettek. II. József kiváltságlevelei II. Lipót által (1791 : XXXII.), I. Ferencz József 1867. előtt osztogatott kiváltságai pedig koronáztatása után nyertek megerősitést.

3. Ő Felsége személye körüli ministerium által szokásos módon legyen kiállitva, s a nagyobb királyi pecséttel ellátva ;

4. végre, hogy egy év alatt hirdettessék ki és foganatositassék (Hk. II. 11.); a mi ha elmarad, a kiváltság rendszerint hatályát veszti.

A kihirdetés azelőtt a megyék közgyülésén, jelenleg pedig a hivatalos lapban történik. — A privilegiumoknak hivatalos gyüjteménye csak részben, a mohácsi vész utáni időkből van a királyi könyvekben (Libri regii), melyek hajdan a kir. kanczelláriánál, később a személy körüli ministeriumnál, legujabban pedig, az 1867-ig terjedő kötetekben, az Országos levéltárnál helyeztettek el, mig az 1867 óta vezetett kötetek jelenleg is a személy körüli ministeriumnál vannak. A Liber Regiust 1690-től pontosan vezetik, 1527—1690-ig a kiváltságoknak alig tizedrésze van beiktatva, a mohácsi vész előtti időkről szóló királyi könyvek (melyekről *Szabó* értekezik, Turul 1906. évf.) elvesztek. Magángyüjtemények : Fejér : Codex diplomaticus, Wenzel : Árpádkori és anjoukori okmánytár, stb. L. még *Thallóczy* értekezését a királyi könyvekről. Századok 1897. évfolyamában.

9. §.

A kormányrendeletek.

A kormányrendelet végelemzésben, az államnak kormányhatalmi főszerve által kinyilvánitott határozata ; természeténél fogva inkább utasitást, végrehajtást, ügyintézést tartalmaz az államigazgatás terén, semmint általános érvényü jogot. De vannak eltérések is, midőn t. i. a törvényhozás vagy nem intézkedett, vagy a kérdést csak főelvben oldotta meg, a kormányra hagyván a részletekre szóló szabályok alkotásának jogát. — A kormányrendetelek elvileg csak a törvény korlátai között mozoghatnak, ezt föl nem függeszthetik, nem módosithatják, hatályon kivül nem helyezhetik (1791 : XII., 1879 : XL. t.-cz.[1]). A bíróság pedig jogositva van a rendeleteknek

---

II. R. 7—17., 1546 : XV., 1608 : k. e. IX., 1647 : CXXII., 1723 : XV., 1741. évi IV., XIX., 1791 : III. és XXXII. tv.-czikkek, stb.

[1]) Ez utóbbi törvény szerint a ministeri rendelet a törvénynyel összeütköző intézkedést nem állapithat meg, az előbbi szerint pedig a kormány-

egyes esetekre való alkalmazásánál, azok törvényessége fölött határozni (1869 : IV., 1879 : XL. és 1883 : XLIII. t.-cz.) és ha ugy találja, hogy azok nem törvényesek, nem alkalmazza.

A magyar államban a végrehajtó hatalom gyakorlása a királyt illeti meg (Hármask. II. 3., 1791 : XII.), a ki azt jelenleg (1848 : III.) a felelős ministerium által gyakorolja. Ebből folyólag a kormányrendeletek, tekintve a kibocsátót : *királyi rendeletek* vagy egyszerü *ministeri rendeletek* lehetnek. A királyi rendeleteket a király adja ki, ministeri ellenjegyzés mellett, a ministeri rendeleteket pedig a minister, vagy ministerek, esetleg a ministertanács. Jogi természetre abban egyeznek, hogy mindegyik a kormányzó hatalom által kinyilvánitott akarat és igy különbségül közöttük azt vehetnénk föl, hogy a királyi rendelet ministeri rendelettel hatályon kivül nem helyezhető ; ministertanácsi határozatot pedig egyes ministerek rendelkezései meg nem változtathatnak. — A bán rendeletei a horv. szlav. területen és autonomia körében hasonló jelentőségüek, mint nálunk a ministeri rendeletek.

A közjogi irodalomban szokásos még a kormányrendeleteket tartalmuk szerint is osztályozni, mint : 1. *végrehajtó rendeletek,* melyek valamely törvény végrehajtására adatnak ki, vagy 2. *törvénypótló rendeletek,* melyek a törvényeket pótolják, vagy kiegészitik olyan esetekben, midőn a törvény nem intézkedik, vagy pedig csak általánosságban, végre 3. *szükségrendeletek* (bár ezekről alkotmányunk nem szól), melyek rendkivüli esetekben, ideiglen, törvényt függesztenek föl, a midőn az állami létet fenyegető veszedelem elhárítása azt kivánja.

A régibb kormányrendeleteknek nincsen hivatalos gyüjteménye, magánosok munkája által keletkezettek pedig csak egyes rövid időszakokra vonatkoznak.[1]) De az 1867 óta kiadott rendeletek, chronologikus sorban, az »Országos Rendeletek Tára« czimü hivatalos és hiteles gyüjteményben foglaltatnak, melynek mindegyik évfolyama egy-egy kötetet alkot. A jogot alkotó rendeletek kihirdetése azonban

---

zat a törvények szellemében gyakorolandó. Alkotmányunkban nincs is egyébként meghatározva az a kör, melyben a kir. kormány rendeleteket bocsáthat ki.

[1]) Kereszturi II. József rendeleteit gyüjtötte össze ; Kassics pedig, e század elején, a kir. kanczellária és helytartótanács rendeleteit, de csak néhány évtizedre vonatkozólag ; valamint egy névtelen még a XVIII. században a helytartótanács rendeleteit : Mandata regia intimata per excelsum consilium locumtenentiale regium (1775).

nem egyedül a »Rendeletek Tárá«-ban, hanem a »Budapesti Közlöny«-ben, mint a hivatalos lapban is történik s e kihirdetéstől számitva 8 nap mulva lépnek életbe, hacsak a rendelet szövegében más idő meghatározva nincsen (1879 : XL. t.-cz.), minthogy a »Rendeletek Tára« csak akkor jelenik meg, a midőn már egy füzetre való rendelet összegyült és igy néha a rendelet keltétől több hónap mulva.

A »Rendeletek Tárá«-nak kiadása szintén az állam kizárólagos joga (1880 : LIII. t.-cz.) és ez a belügyminister által eszközöltetik. Az 1901 : XX. t.-cz. elrendeli, hogy a közigazgatás egyszerüsitése szempontjából a ministerium az állandó jellegü általános rendeleteket, melyek a közigazgatási hatóságok közremüködését igénylik, hivatalból átvizsgálja és a fentartottakat, esetleg módositottakat, szakonként gyüjteménybe foglalva kiadja.

Magán vállalatokban ilyen gyüjtemények csak tudományos vagy gyakorlati magyarázásokkal adhatók ki, vagy oly gyüjteményekben, melyek egy szakra vonatkozólag tartalmazzák a rendeleteket, szakszerü használat czéljából. — A rendeletek idézése az illető ministerium megnevezésével, a rendeletek számával és a rendeletek keltének fölemlitésével történik. Megjegyzendő, hogy ez általános jelentőségü Rendelettáron kivül, az egyes ministeriumok még külön-külön hivatalos közlönyöket szerkesztetnek, melyekben az illető közigazgatási ágra vonatkozó ministeri határozatok és rendeletek szintén megjelennek. Ilyenek a Pénzügyi Közlöny, Igazságügyi Közlöny, Földmüvelési Értesitő, Központi Értesitő (Keresk. m.), Hivatalos Közlöny (Közokt. m.), Belügyi Közlöny. Rendőri Közlöny (Belügym.), Rendeleti Közlöny (Honvédelmi m.).

A kormány rendelkezési jogáról még külön szólunk III. Rész IV. fejezetében.

10. §.

A helyhatósági szabályrendeletek (statutumok).

A helyhatósági szabályrendeletek alatt értjük a hatósági joggal fölruházott önkormányzati testeknek, területökre kötelező formában megállapitott rendelkezéseit, melyek, ha jogot tartalmaznak, a particularis jog forrásává válnak. Az alkotmány szerint jelenleg e szabályrendelet alkotásának jogával a törvényhatóságok közgyülésükön és a községek képviseleti ülésükön birnak (1886 : XXI. és XXII. t.-cz.). De a jog gyakorlása a magasabb kormányzati vagyis közigazgatási hatóságok felügyelete alatt áll és azért a törvényhatósági szabályrendeletek érvényéhez ministeri megerősités (bemutatási záradékkal való ellátás), tehát kifejezett, a községi szabályrendeletek érvényéhez a megyei törvényhatóság kifejezett, vagy hallgatag jóváhagyása szükséges.

A törvényhatósági szabályrendeletek továbbá a törvénynyel vagy kormányrendelettel, a községi szabályrendeletek pedig a törvénynyel, kormányrendelettel, valamint saját törvényhatóságuk szabályrendeletével összeütközésbe nem jöhetnek (l. már Werbőczy Hk. III. 2. és 1879 : XL. t.-cz. 1886 : XXI., XXII.).

A törvényhatóságot a szabályrendelet alkotásának joga elvileg csak az önkormányzat körében illeti meg, de vannak olyan esetek is, a midőn egyes országos ügyekre szabályrendeletek alkotását a törvény kifejezetten megállapitja. Ilyenkor az a különbség is mutatkozik, hogy mig az előzőnél a szabályrendelet alkotása a törvényhatóság belátásától függ, addig az utóbbi esetben erre törvény által kötelezteti, továbbá, hogy az önkormányzat körében alkotott szabályrendeletnél a ministerium hozzájárulását csak akkor tagadhatja meg, ha az a lényeges föltételeknek nem felel meg, vagy az állami közérdeket sérti (1886 : XXI.), mig a törvény rendeletére alkotottaknál joga van módositást, pótlást kivánni, a mit ha a törvényhatóság nem teljesitene, a ministerium rendelettel intézkedhetik, melynek érvénye addig tart, mig a törvényhatóság megfelelő szabályrendeletet nem alkot.

A törvényhatósági szabályrendeletek kihirdetendők és ettől számitva 30 nap mulva lépnek életbe, a rendőri szabályrendeletek pedig 4 nap, rendkivüli sürgős szükség esetében 24 óra után. A vármegye szabályrendeletének kihirdetése, az 1901 : XX. t.-cz. szerint, a vármegyei hivatalos lapban történik és a megjelenéstől 8-ik napon kihirdetettnek tekintetik. — A városi törvényhatóságok és községek a kihirdetés módját maguk állapitják meg, a közgyülésen felolvastatnak, arra való helyen kifüggesztetnek, falragaszokon, hirlapok utján közöltetnek. A rendőri szabályrendeletek kihirdetésének módját azonban a belügyminister szabályozza.

Kivételesen egyes községi szabályrendeleteknél : a rend. tan. város rendőri szabályrendeleteinél, lakbérleti szabályoknál, ministeri hozzájárulás szükséges.

Rendszeres, az ország összes törvényhatóságainak, községeinek statutumait magában foglaló gyüjteményünk nincsen, de egyes törvényhatóságok, községek, ujabb szabályrendeleteik gyüjteményét kiadták. A régi municipalis statutumokat Kolosváry és Ováry (Corpus statutorum Hungariae municipialum) gyüjtötték össze.

Hajdan nevezetesek voltak, a megyék és szabad kir. városok statutumain kivül, a horvát és szlavon részek, a székelyek, szászok és a jász-kun, stb. szabad kerületek statutumai, de ma már csak

történelmi becscsel birnak. Általában a statutum-alkotási jog ma kisebb jelentőségü mint hajdan volt, a midőn a közügyek sokkal jelentékenyebb része tartozott a helyi hatóságokhoz. A statutumokról szólunk még a III. R. IV. fejezetében.

11. §.

Az uralkodó család u. n. házi törvényei.

Az uralkodó család u. n. házi törvényei, családi vagy házi szabályai, mint ilyenek, a magyar államra saját erejökből kihatni nem képesek és igy jogunk forrásai sem lehetnek. Magyarország, mint már keletkezésekor közjogi alakulat, életét országos törvényekben, szokásokban szabályozta és a dynastiának külön jogot alkotó hatalmát nem ismerte, azért is az idegen, hűbéri patrimoniális területet illetőleg keletkezett, majd a dynastia autonomiájában kifejlődött és fentartott házi törvények Magyarországra nem vonatkozhatnak.

Igaz, hogy a magyar jog, a pragm. sanctióban megállapitott elvnek megfelelően (a két államban egy természeti személy birja a trónöröklés jogát), a házi törvények több tételét, a mennyiben azok a nevezett alaptörvénynyel ellentétben nincsenek, hanem azt kiegészitik, elfogadta. De ilyen esetben sem a házi törvény forrása a magyar jognak, hanem az azzal egyező tétel nálunk is elismerésre talált, mert a magyar jog valamely alakban (irott jogban, vagy szokásban) átvette. Igy történt az egyenlő rangu házasság intézményével, mely nálunk az 1900 : XXIV. t.-czikkel, előzőleg pedig szokásjogilag jutott elismerésre. Sőt ugy látszik, hogy az 1723 : I. (3., 4. §§.), II. (7., 9., 10. §§.) t.-czikkekben idevonatkozólag bizonyos utalások is foglaltatnak. Az 1900 : XXIV. t.-cz. is az egyenrangu házasságból származást a trónöröklésnél olyan föltételnek mondja, mely egyenesen a pragm. sanctióból következik. Már pedig ott az egyenrangu házasságról szó sincs, tehát elismertetése csak közvetve történhetett. (Érdekes vita folyt erről az 1900. évi országgyülés okt. —november havi ülésein.)

A hűbéri patrimoniális birtokokból alakult államok alkotmányában, igy Ausztriában is, a házi törvényeket, melyek főkép a trónörökösödés rendjét, a dynastia családi és vagyoni viszonyait szabályozzák, kiegészitő részuek tekintik. (Mindezekről bővebben l. a szerzőtől : A házi törvények és a renunciatio, Jogt. Közl. 1899, évf. valamint a Jogi Lexicon »Főherczeg« és »Házi törvények« czimszavait.)

12. §.

Az országgyülés házszabályai.

Az országgyülés két háza, az 1848 : IV. t.-cz. értelmében, maga alkotja tanácskozási ügyrendjét és belső életének szabályait, jelenleg is ugy, mint hajdan; az 1899 : XV. t.-cz. szerint pedig házszabályok szólnak azokról az esetekről is, melyekben a választás panaszszal a képviselőház előtt megtámadható, majd az 1901 : XXIV. t.-cz. elrendeli, hogy az összeférhetetlenségi bizottságok szervezetét, eljárását a házszabályok állapitják meg. E szabályalkotási jog a törvényhozás felhatalmazásán alapulván, az ott meghatározott körön tul nem terjedhet. De a házszabályok igy is több esetben általánosabb jelentőséggel birnak : a törvényalkotás alakiságaira, az országgyülési mentelmi bizottsági eljárásra, a megtámadott képviselői választásokra, az összeférhetetlenségi eljárásra, stb. vonatkozólag. Valamely házszabály módositása, megszüntetése csak törvény, vagy uj házszabály által történhetik. Megjegyzendő, hogy a ház szervezetére, a belső tanácskozási rendre vonatkozó szabályok módositása csak az évi ülések végével, a törvényjavaslatok tárgyalásának befejezése után történhetik és a változtatás csak a következő ülésszakkal lép életbe. A ház alakulására vonatkozó szabályok módositásának életbelépése pedig csak a következő országgyülésen történhetik (1848 : IV. t.-cz. és a Házszabályok).

II. Nem irott kutfők.

13. §.

A szokásjog.

A szokásjognak, mint a magyar jog forrásának, jelentősége abban áll, hogy számos közjogi és magánjogi intézményünk nem a törvényekben, hanem a nemzet jogi érzetében és meggyőződésében birta létének alapjait, a mely hosszu és folyton ismétlődő gyakorlatban (tehát tettekben, eljárásban) megerősödvén, szokássá vált és igy kötelező erőt nyert, vagyis joggá lett. A szokásjog az államhatalomnak, mint ilyennek, jogalkotást czélzó közreműködése nélkül jön létre, de azért benne is a közakarat él, tekintve eredetét, és mert az állam, a midőn hatóságaival végrehajtja, annak létét elismeri. A szokás

kötelező erejét különösen kiemeli Werbőczy Hármaskönyvében (Előb. 10., 11., 12.), továbbá az 1791 : X. t.-cz., midőn az ország kormányzását törvények és szokások értelmében történendőnek mondja. A király koronáztatásakor a szokások megtartását hitlevelében igéri és erre esküt tesz ; a bíróságok pedig, alkotmányunk szerint (1869 : IV.), a törvény, törvényes szokások és rendeletek szerint járnak el.

Régente a magyar magánjog és közjog legfontosabb intézményeit szokás szabályozta, ugy hogy a szokásjog volt a legfőbb jogforrás. De jogéletünk fejlődésével a törvény mindinkább pótolta a szokást, ámbár ez még ma is több közjogi és magánjogi kérdést szabályoz. A szokásjognak nagy szerepe a törvényhez és irott joghoz való ama viszonyában mutatkozik, hogy a törvényt kiegészíti, esetleg pótolja, a törvényt magyarázza, ; a régi jogot az ujabb joggal összekapcsolja.

Megjegyzendő, hogy a középkorban az irott jog v. törvény (scripta lex) neve alatt szivesen emlitették egyedül a római jogot (jus civile romanum) és a kánonjogot (jus canonicum), a honi forrásokból származott jogot pedig — lett légyen az irásba foglalva, vagy nem — szokásban, ususban levőnek mondották. Igy azután nálunk is előfordul néha, hogy a jus, lex, consuetudo, constitutio, mint synonimák állanak egymás mellett. De már Werbőczy a magyar jogot főkép törvényekre és szokásokra osztja (Hk. Előb. 2.) és a szokásjogot ugy tekinti, mint a mely a törvény helyébe lép, a hol a törvény hiányzik (pro lege suscipitur, cum deficit lex) s annak szokásaiból, erkölcseiből keletkezik, a ki a közhatalom szerint törvényt alkothat (moribus illius introductum, qui authoritate publica legem condere potest). Szerinte a szokásjog érvényéhez szükséges még, hogy legyen észszerü (sit rationabilis), ne legyen összeütközésben a természeti joggal, a nemzetek jogával és a positiv joggal. Ezt nevezi törvényszerü szokásnak, mert, mint a törvény, kötelező, esetleg törvényrontó erővel bir. (Hk. Előb. 10.) Megjegyzendő azonban, hogy Werbőczy sem tekinti az országos szokást erősebb jognak, mint a törvényt, hanem ezzel egyenlő erejünek.

Itt fölmerül már most a közjogi tudomány egyik nehéz tétele, a szokásjog helyzetének meghatározása az irott joggal, a törvénynyel szemben. Arra a kérdésre ugyan, hogy mai nap a törvény fölötte áll-e a szokásnak ? ha csak egy pillantást vetünk is az állam közhatalmi életére, igennel fogunk válaszolni ; de akkor mikép döntjük el a másik kérdést, hogy a szokásjog megszüntethet-e törvényt ? A mai államélet és alkotmányunk szemléletéből kiindulva, elvileg erre is csak egy feleletünk lehet : nem, a szokásjognak nem lehet törvényrontó hatása. A mig az állam a törvényt törvénynyel meg nem szünteti, világos, hogy pusztán az által, mert nem követik, meg nem szüntethetik. De másrészt meg azt sem tagadhatjuk el, hogy néha a szokás valamely formálisan hatályon kivül nem helyezett törvénytől eltér.

Könnyen megérthető, hogy a mult időkben, midőn alkotmányunk nagy részben a szokásjogra támaszkodott, a törvényhozás rendszeresen még nem működhetett, hogy ekkor a törvény helyébe többször a szokás lépett, vagyis a törvénynek törvény által való hatályon kivül helyezése

elmaradt. Igy azután Werbőczy szabályul állitotta föl, hogy a szokás bizonyos esetekben, föltételek mellett, a törvényt lerontja (az általános szokás az előbbi törvényt.) De hogy a szokás törvényrontó ereje ez időben is csak különös körülmények között beálló, mutatja már Werbőczynek fentebb idézett nyilatkozata (hogy a szokás ne legyen összeütközésben a positiv joggal), valamint az, hogy ugy Werbőczy előtt, mint utána, több törvény keletkezett, melyek a törvénytől való eltérést kárhoztatják. Igy Mátyás VI. Decr. bevezetése 2. §. II. Ulászló 1507 : VIII., 1543 : XXXI., 1647 : LXXVIII., 1687 : VI., 1723 : XV. stb. Az 1791 : XII. t.-cz. pedig kijelenti, hogy a törvény csak törvényhozásilag változtatható meg és, hogy az másképen nem történhetik.

De mai nap is áll az, hogy a törvény keletkezésének indoka bizonyos életviszonyokban, vagyoni, közgazdasági állapotokban rejlik. Ha tehát megváltoztak azok az előföltételek, melyekből a törvény kiindul, akkor hatálya is megszünik, mert tárgytalanná vált. Ilyen esetekben is szabatos eljárás az lenne, hogy a már tárgyát és czélját vesztett törvény más törvénynyel helyeztessék hatályon kivül, de ha ez még sem történik, az élet végzi el, a mit a törvényhozó elmulasztott. E szerint a történt alakulásokból kiinduló szokásjog nem tekinthető olyannak, a mely törvényt ront, mert az uj viszonyok szabályozására az állam még nem nyilvánitott akaratot s a szokásjog érvényre emelkedik, minthogy idevonatkozólag törvény nincsen. A szokásjognak u. n. törvényrontó erejét tehát azzal magyarázzuk általában, hogy a törvény nem érvényesülhet oly esetekben, melyekben alkalmaztatását az állam nem akarta. Végre előfordulhat az is, habár csak igen kivételesen, hogy az állam más okból (pl. politikai okból) nem kivánja a törvény végrehajtását és ilyenkor az eltérő szokásba belenyugszik. Egyszóval mi a szokásjog törvényrontó erejét csak az esetre tagadjuk, ha az állam valamely törvényt fentartani akar.

A mult időkben már számos iró kétségbe vonta a szokás törvényrontó erejét. Igy *Geörch :* Törvényes Tárgyu Értekezések. I. köt. 16. l. (1833) ; *Frank :* A közigazság törvénye. I. köt. 76. l. ; *Dósa :* Erdélyhoni jogtudomány. I. kötet 34. l. ; *Wenzel :* Magyar magánjog. II. kiad. I. kötet 81. l. ; *Zlinszky :* Magyar magánjog ; *Kiss :* Magyar Közjog. IV. kiad. 13. l. — Ujabban mellette nyilatkoznak *Zsögöd :* Magánjogi előadások. II. füzet ; *Ferdinandy :* Közjog. 103. l. ; *Illés :* Bevezetés a magyar jog történetébe (1910.), a ki a kérdést történeti alapon bővebben tárgyalja.

14. §.

A törvényszéki gyakorlat és a felsőbb bíróságok döntvényei.

I. A bíróságok a fennálló jog szerinti itélkezésre hivatvák és jogalkotó képességgel fölruházva nincsenek. De másrészt meg nem lehet tagadni, hogy jogszolgáltató eljárásukkal a szokás-

jognak kifejlődésénél jelentékenyen közreműködnek. Ilyen értelemben a birói gyakorlat több fontos közjogra is befolyással lehet: a személyes szabadságra, a kir. Curiának biráskodása a kérvénynyel megtámadott választásokat illetőleg, valamint ugyancsak a felsőbiróság határozatai a választói jogosultságra vonatkozólag, a közigazgatási biróság döntvényei pedig általában a közjogra és közigazgatási jogra.

II. A *döntvényekben* tulajdonkép nem uj jog (jogalkotás), hanem valamely esetre a fennálló jog miként történő alkalmazásának fölismerése és meghatározása nyilatkozik, melyet az állam, figyelembe véve a felsőbb biróságok magasabb jogismerő hivatását, a jogegység megóvása czéljából, az illető biróságokra irányadónak, v. kötelezőnek jelent ki. De e szerint döntvények kötelező ereje nem a birói megállapodásokból (mint ilyenekből), hanem az állami törvény parancsából ered. Igy azután a döntvény ereje csak addig terjed, a meddig azt a törvény elrendelte, vagyis szorosan jogilag csak a benne megnevezett biróságokra kötelező és nélkülözi a jog általános ismertető jelét, hogy mindenkivel szemben fennáll. Mindezekből folyólag a döntvény jogforrásnak nem tekinthető.

A törvénynek ide vonatkozó rendelkezéseiből a következőket emeljük ki: Az 1881 : LIX. t.-cz. kimondja, hogy a kir. Curia teljes ülési határozatai a kir. Curia egyes tanácsai által mindaddig irányadókul tekintessenek, mig azokat más teljes ülési határozatok meg nem változtatták. — Az 1890 : XXV. t.-cz. szerint, a kir. itélőtábla azokban az ügyekbon, melyekben a törvény szerint mint utolsó foku biróság jár el, a felmerült elvi jelentőségü vitás jogkérdéseket teljes ülésében dönti el. Ez elvi megállapodását az illető királyi tábla tanácsai mindaddig követni tartozinak, mig azt ujabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja. — Mindenik kir. tábla köteles elvi megállapodásait a többi kir. itélő táblával közölni s azt ugy a kir. igazságügyministerhez, mint a kir. Curia elnökéhez felterjeszteni. Ha akár az igazságügyminister, akár a kir. Curia elnöke arról győződnék meg, hogy az egyes kir. itélő táblák eltérő elvi jelentőségü megállapodásra jutottak: haladék nélkül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a kir. Curia megfelelő teljes ülése elé terjesztessék. A kir. Curia teljes ülési megállapodásait pedig a kir. itélő táblák mindaddig követni tartoznak, mig azokat a kir. Curia ujabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja. De bármely kir. itélőtábla teljes ülése, a szavazatoknak legalább kétharmad részével hozott határozata alapján, a Curia

teljes ülési megállapodásának megváltoztatása czéljából indokolt felterjesztést tehet, mely esetben a kérdés a kir. Curia megfelelő teljes ülése által ujból eldöntendő. — Az 1896 : XXVI. t.-cz. szerint, a közigazgatási bíróság mindkét osztálya, a közigazgatási és pénzügyi, teljes ülésének külön-külön alkotott döntvényeit a közigazgatási bíróság tanácsai mindaddig követni tartoznak, mig azokat ujabb teljes osztály-ülési határozatok meg nem változtatják. E megállapodásokról külön döntvénykönyv vezettetik.

15. §.

A Planum tabulare és az ideiglenes törvénykezési szabályok.

A törvényszéki gyakorlat eredményeként keletkezett az u. n. *Planum Tabulare* (sive decisiones curiales per Exc. Deputationem a piae memoriae Imperatrice et Regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem redactae. 1769.), midőn Mária Terézia idejében már igen érezhető volt, hogy a változott viszonyok a régi jog átalakitását kivánják. De minthogy ez törvényhozásilag nem történt, a bíróságok kénytelenek voltak itéleteikben a régi jogot, annak szelleméből következtetve, a változott viszonyokhoz alkalmazni. A törvénykezés egységének megőrzése czéljából Mária Terézia meghagyta (1768.) egy arra rendelt bizottságnak, hogy a legfőbb bíróságok elvi határozatait állitsák össze; majd az igy létrejött munkát megerősitette (1780.) és a kir. Curiának azzal a rendelettel küldte meg, hogy a törvényszékek ehhez alkalmazkodjanak. Minthogy e munkát kir. rendelet léptette életbe, tehát tartalma is a rendelet jogi természetével birna, habár, mint a törvénykezés gyakorlatából kifejlődő, eredetre szokásjogi alapokon nyugszik. Forrásul főkép a magánjogra, perjogra, közigazgatási jogra szolgált és nem az államjogra.

Itt szólunk még az *ideiglenes törvénykezési szabályokról,* melyeket az *országbirói értekezlet,* 1861-ben, állapitott meg. Ezek tulajdonkép a magyar állam rendes jogforrásaihoz nem tartoznak, hanem egész különleges viszonyok között, ideiglenes érvénynyel, léptek életbe. — Az önkényuralom által behozott osztrák jog helyébe, 1860-ban, tekintettel az 1848-ban történt változtatásokra is, a régi magyar jog visszaállitása terveztetett. De ez teljes mértékben a megváltozott viszonyok között nem volt kivihető és igy az országbiró elnöklete

alatt, a hétszemélyes tábla biráiból és más kiváló szakférfiakból álló értekezlet bizatott meg annak meghatározásával, hogy a régi magánjog, büntetőjog milyen módositásokkal alkalmaztassék. Az igy összeállitott szabályokat, ideiglenes alkalmazásra, 1861. év folyamán az országgyülés elfogadta, a király megerősitette és a kir. Curia teljes ülésében kijelentette, hogy addig, mig az alkotmányos törvényhozás másként nem intézkedik, minden törvényes eljárásnál alkalmazást nyerjenek. Ez a munka, mely a magyar magánjognak ma is jelentékeny forrása, érvényében szokásjogi jelleggel bir.

16. §.

Werbőczy István Hármaskönyve.

II. Ulászló alatt, elősegitve a belviszályok által is, nagy jogbizonytalanság uralkodott. Különböző vidékeken különböző, gyakran egymástól eltérő szokással és jogokkal éltek, a mi a jogegységet megtörte, a jogszolgáltatást nem kis mértékben megnehezitette.[1])

Ez állapotnak véget vetendő, már több törvény (1498 : VI., 1500 : X., 1504 : XXXI., 1507 : XX.) rendelkezett akként, hogy az országos jogok, törvények és szokások összegyüjtessenek; majd pedig a király Werbőczy István országbirói itélőmestert szólitotta fel e munkára, ki is a megbizásnak »Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum« czimü dolgozat készitésével tett eleget, anyagot véve a szokásjogon kivül még törvényekből, kiváltságlevelekből, rendeletekből és más forrásokból.[2]) Mondhatni a honi jogot, korának jogtudományi állása szerint feldolgozta. Legbővebben ugyan a magánjoggal foglalkozik, de a közjognak is több alapvető tételét tárgyalja. Nagy érdeme, hogy a régi magyar közjogi felfogást, különösen a szt. korona tanában megnyilat-

[1]) Hármask. Bev. — Mosóczy, nyitrai püspök, gyüjteményének első kiadásában (1584), az előszóban emliti, hogy a kir. törvényszékeknél néha valamely törvényt tiznél is több, egymástól eltérő kéziratban mutattak föl. L. *Fraknóitól:* Werbóczy István (1899). *Schiller:* A Hármaskönyv jogforrástana (Budapest, 1902.).

[2]) Werbóczy a római jogból a jogi elméleteket, az általános jogi alapfogalmakat vette át; ugyancsak ezekben mutatkozik föltünő hasonlatosság műve és a XIV. században élt bécsujhelyi névtelen Summa legum cz. munkája között, mint azt *Tomaschek* (Bécs, 1883.) kimutatta. Ujabban e kérdéssel foglalkoztak *Schiller*: (A hármaskönyv állitólagos főforrásáról. 1908.) és *Illés* (Bevezetés a magyar jog történetébe. 1910.).

kozót, megóvta az enyészettől és igy általa ismerjük meg annak fejlődött voltát, sőt önállóságát, ugy a római, mint a kánonjoggal szemben. Az 1514-ki országgyülés e művet átvizsgálta, helyeselte; a király elfogadta s megerősitő záradékkal ellátta, de közbejött halála folytán a királyi pecséttel történő megerősitése, valamint kihirdetése elmaradt és e miatt *törvénynyé nem válhatott*. A szerző azonban 1517-ben kinyomatta és szokás utján csakhamar köztekintélyre emelkedett, kötelező erőt nyert. A Corpus iurisnak része lett, a törvényhozás többször használja, reá mint kutfőre hivatkozik; sőt Erdély később, a Lipót-féle diploma III-ik pontjában, országos törvényei közé sorolta, miután már több fejedelem (Báthory Endre, Rákóczy Zsigmond, Kemény, Apafi) inaugurális esküjével megerősitette. Megjegyezzük még, hogy Werbőczy az ő korában érvényes jogot gyüjtötte össze és igy a Hármaskönyv kötelező ereje már ebből is levezethető; másrészt meg a későbbi törvényhozás több tételét külön is elfogadja, megerősiti, ugy hogy azok már a törvény jogi természetével birnak.

A mű »Hármaskönyvnek« neveztetett el felosztása és a szerző által használt czim alapján. Áll előbeszédből és három részből. Az előbeszéd 16, az I-ső rész 134, a II-ik 86, a III-ik rész 36 czimet tartalmaz. Az idézésnél a rész római számmal s a czim arab számmal jelöltetik: pl. Hármask. II. 4. Ha az előbeszédből idézünk, a rész helyett az előbeszédet emlitjük: pl. Hármask. Előb. 5. cz. — Ujabb magyar forditásait *Kolozsvári* és *Óvári* (1894. a m. t. Akadémia kiad.) valamint *Csiky* (1894.) készitették, a mű történelmének és irodalmának ismertetésével. Idevonatkozó beható tanulmányban értekezik még *Fraknói:* Werbőczy István (Magyar tört. életrajzok. 1899.)

Werbőczy Hármaskönyvének kijavitását többször sürgették. Az 1550: XI. t.-cz. alapján pedig a Hármask. átvizsgálására egy bizottságot küldtek ki, mely egy uj munkát készitett Quadripartitum czimmel. Ez lett volna hivatva a Hármaskönyvet pótolni, de érvényre nem emelkedett.

17. §.

A magyar államjog irodalma.

A magyar államjog irodalma a XVII. században veszi kezdetét, de egész a XIX. századig inkább csak a történetre érdekes műveket tartalmaz. Sőt később is lassan fejlődik az az irány, mely az államjogi kérdéseket jogi szempontból rendszeresen tárgyalja, vagyis a magyar közjogot, a jogi tudomány igényei szerint dolgozza fel.

Ennek oka részint általános európai, részint specziális magyar viszonyokban található meg.

A közjog irodalmának multja egészen más képet tár elénk mint a magánjogé. Mig ennek fejlődésén az összes civilisált népek több ezer éves munkával fáradoztak, addig a közjogban a rómaiaknál nyert némi lendület után [1]) ujra minden összeddl.[2]) A középkori hűbéri, patrimonialis világban a közjogot természetéből egészen kivetkőztetik, mintegy a magánjog része lesz. Nem hogy önálló tanok fejlődhettek volna ki körében, hanem ellenkezőleg, egyes tételei, intézményei a magánjogi felfogásnak alárendeltetnek. — A kontinensi államélet utolsó nagy szakában pedig, az absolutismus alatt, mely a közjog szabadabb magyarázatát nem szivesen látta és ilyenért az irókat üldözte, szintén csak a magánjog tudott tiszteletre és állandóságra szert tenni. Évezredes fejlődése olyan biztos alapot teremtett számára, hogy a körülötte forgó különböző áramlatok azt már meg nem ingathatták. Egyes tételei dogmákká váltak és az idők folyamán annyira kicsiszolódtak, hogy Leibniz szerint: az észt fejlesztik és élesitik. De mi volt ez időben a közjog? Ingadozó szabályok tömkelege, melyek néha változtak fejedelmi szeszély, önkény, de mindig megváltoztak a pillanat politikájának kivánalma szerint. Már magában nagy föladat volt e sokszor titokként őrzött rendeletek, vagy a partikuláris jogélet bizonytalansága köréből a positiv jogot kiválogatni és mert állandóságát mi sem biztositá, nem igen vállalkoztak általános jogi elveken nyugvó feldolgozására. Rendesen megelégedtek,[3]) ha a szabály politikai indokolását adhatták, ha azt feldiszitették az elvont államböleselet valamely divatos tanával és, a mire különös sulyt helyeztek, ha a

---

[1]) A római államjogi irodalmat azonban csak töredékeiben ismerjük.

[2]) Dante mondja (»De Monarchia« I. könyv. 1. f.), hogy gyümölcsözőleg akarván dolgozni és nem olyant irni, a mit már mások is megirtak, tehát szól a világi államról, melynek ismerete legszükségesebb és a mely körül mégis a legnagyobb homály uralkodik. Czélja ezt megismertetni, kiemelve a homályból, hogy igy szolgáljon az embereknek és egyszersmind e merénylettel a kezdeményezés pálmáját is megszerezze.

[3]) Puffendorf (De statu imperii Germanici), hogy a német birodalom jogi szervezetét megismerje, átkutat foliansokat, melyekben, mint mondja, a tudósok legirhatnámosabbjai lerakták ismereteiket, de nem tudott azokon eligazodni; az életet szemlélve, jobban czélt ért. — Thomasius Keresztély a német egyetemi viszonyokat biráló művében mondja: Azt hiszik, hogy a jogtudomány nagy virágzásban van, pedig a közjogra figyelmet sem fordítanak. (Geiger: Zur Geschichte der Universität Halle. 1894.)

megelőző állapotokat ismertethették, vagyis a jogtétel keletkezésének történetét bemutathatták.

Sőt hasonló jelenségekkel találkozunk a nem absolut államokban is, melyekben az alkotmány erős alapokon nyugszik; s mint Angliában, Lengyelországban és nálunk, a közjog összenő a nemzet életével s annak megsértése emez elleni támadásnak is tekintetik: erősebb a közjogi élet, de az irodalom pang.

Az alkotmányosság anyaországaként tekintett Angliában egy idegennek, Montesquieunek, kellett figyelmeztetni az angol alkotmány sajátságaira.[1]) A lengyel államjogi irodalom csekély értékét pedig Hüppe mutatja ki a lengyel alkotmányról irt nagy művében.[2])

Nálunk még különös okok is hatottak ez irányban. Ilyenek voltak már a külháboruk és belső villongások, melyek szellemi életünk fejlődését általában akadályozták. De másrészt meg történeti alkotmányunk századokon keresztül a legerősebb támadásoknak volt kitéve. Egyes időszakokban inkább csak papiron létezett és igy nagyobb szükség volt megerősitésére, a régi jognak feltüntetésével, ugyanazon és hasonló törvények ujra alkotása által, illetve mindezek folyton ismételt elősorolásával, mint az elméleti feldolgozásra. E küzdelemben azután megszoktuk közjogunkat *kizárólag* jogtörténeti alapon tekinteni, s bár a figyelmeztetésben nem volt hiány, kifejlődik ama conservativismus, mely minden uj tant, magyarázatot aggodalommal fogad, hajlandó benne valami alkotmánysértést látni. A közjog egész tudománya nem annyira az élő jog rendszeres feldolgozására, mint a történeti állapotok ismertetésére irányult; nem iparkodott a fennálló szabályokat jogilag áthatni, hanem inkább a megelőzőkkel füzte össze. És ha még ezekhez hozzá veszszük a censura által okozott igen nagy akadályokat, könnyen megérthetjük, hogy közjogi irodalmunk csak lassan jutott el teljesebb eredményre. Jogi oktatásunk tárgyát a magyar közjog egész 1832-ig vagy éppen nem, vagy csak mellékesen képezte.

---

[1]) Montesquieu fejtegetéseit az angol kormányról (Esprit des lois XI. 6.) sehol sem fogadták olyan lelkesedéssel mint Angliában, ugyannyira, hogy tévedéseiben is követték, a mi megint csak alkotmányuk hiányos ismeretére vall. Blackstone műve (Commentaries on the Laws of England) majdnem egy századon keresztül az alkotmány evangeliumának tekintetett, pedig alig egyéb, mint az angol jog feldolgozása Montesquieu tanai szerint. — Montesquieu ugyan merithetett Locke és Swift műveiből, valamint II. György alatt a whigek és toryk szokásos röpirataiból, de azért határozottan kidomboritott álláspontra csak ő helyezkedik.

[2]) Verfassung der Republik Polen (magyarul Akad. kiad. 1894.).

De ezek az idők elmultak. A haladó czivilizáczió a jogérzetet általánossá tette s az alkotmányossággal a közjog biztossága is megerősödött. A közjog alapelveinek megtámadása mind ritkábbá válik, s a hol mégis előfordul, ott az egész állami élet szenved bele. Alkotmányos életünk pedig felszabadult minden külső nyomás alól. Ma már a tudomány az egyes tételeket nem hiába fejtegeti; amegvilágitott közjogi disciplinák a tudomány körén messze tul hatnak, esetleg uj szabályok alapjául szolgálhatnak.

Ez átalakulás hatása a közjogi irodalomban is észrevehető. A történeti adatokat és régi törvények gyüjteményét tartalmazó munkák helyét mások foglalták el, olyanok, melyek már nem elégszenek meg az anyagnak inkább külsőleges összeállitásával, hanem a közjogi viszonyokat a jog igényei szerint fejtegetik és a közjognak, mint jogi tudománynak fejlődését mozditják elő. Éppen a jog uralmának szempontjából érezzük ma annak szükségét, hogy a közjog anyaga, jogi elvek alapján, a megfelelő módszerrel, rendszeresen feldolgoztassék. — Bizonyos ugyan, hogy a magyar alkotmány tárgyalásánál a történeti alap nem mellőzhető, de azért ez a szak, mint élő jogot tartalmazó, még sem kezelhető pusztán mint jogtörténet.

I. Az idegen irodalmakat tekintve, egyes kiváló elmék már a XVIII. században felszólalnak a közjognak tulnyomóan történeti művelése ellen. Igy Moser J. J. azt irja már 1749-ben, hogy e tárgyat ne tekintsék pusztán jogtörténetnek, »Sondern Jus, Jus bleibe und die Historie nur als eine Zierrath oder wo es nöthig ist als Erläuterung adhibiret werde, darin es aber die Academici insgemein verfehlen, und sich meist so lang Sie nicht selber in den Affairen gebraucht werden, nicht wollen bedeuten lassen, obgleich zu ihrem eigenen Nachtheil, indeme ganz gewiss ist, dass je pragmatischer ein Professor Juris publici lieset, oder schreibet, umso mehreren Beyfalle er finden wird.« (Frensdorff: Die ersten Jahrzente des staatsrechtlichen Studiums in Göttingen.) — A később tulságosan előtérbe lépő természetbölcseleti iránynyal szemben pedig a positiv jog tudományos művelésének szükségességét az első franczia alkotmányjogi tanszéknek a párisi jogi karnál történő szervezésére kiadott decretumban, (1834), Guizot, Lajos Fülöp nagyhirü ministere, hangsulyozza: »L'objet et forme de cet enseignement sont déterminés par son titre même; c'est l'exposition de la Charte et des garanties individuelles, comme des institutions politiques qu'elle consacre. Ce n'est plus là pour nous un simple système philosophique .... c'est une loi écrite, qui peut et doit être expliquée, commentée, aussi bien que la loi civile« (Rossi: I. m.). Végre általánosnak mondható a törekvés e szaknak jogászi feldolgozására és ebben nagy haladást a német irodalom tett. Körülbelül *Gerber* által rendszeresen megkezdve (Grundzüge eines Systems des Staatsrechtes. 1865.), *Labandnál* (Staatsrecht des deutschen Reiches. III. k. 1895.) és Haenelnél (Deutsches Staatsrecht. 1892.) jutott legmesszebbre, ámbár a többi német közjogi iróknak

is, mint: *Schulze-Graevenitz, Rönne, Georg Meyer, Seydel, Gierke, Gneist, Marquardsen, Rehm, Stein, Ulbrich, Fricker, Jellinek, O. Mayer, Stoerk, Brie, Kirchenheim*, stb., különböző műveikben, nagy érdemeik vannak, s az állam jogi életét jelentékenyen más világításba helyezték, mint a hogy a régi közjogi irodalom történeti, bölcseleti és politikai okoskodásaival képes volt. Bebizonyitották azt is, hogy »nem minden mű, mely a közjoggal foglalkozik, közjogi munka, hanem csak az, mely a közjogi anyagot jogi szempontból tárgyalja«. — De az olasz, franczia és az angol közjogi irodalomban is sürgetik a közjognak, mint a *jogtudomány egyik részének*, az idegen anyag kiküszöbölésével, rendszeres művelését. Igy az *olaszoknál* különösen *V. E. Orlando*, a messinai egyetem tanára, különböző műveiben (Sulla necessita di una ricostruzione giuridica di diritto Costitutionale. 1887. — Principii di diritto Costituzionale. Firenze, 1889.), a többi közt azt mondja: a közjog művelői tulságosan bölcselők, történészek, politikusok és sociologusok, pedig mindenek előtt jogászoknak kelleme lenniök; hibáztatjuk, hogy a többi tudományok szükséges közreműködésének ürügye alatt a közjogból mozaik művet alkotnak. Az idegen anyag tegyen szolgálatot saját körében s ne burkolja ködbe a közjogot. A *franczióknál* ez irányban haladnak: *Ducrocq* (Études de droit public. 1887.), *Bouthmy* (Études de droit constitutionel. 1888.), különösen pedig *Larnaude*, párisi jogtanár (Notre programme. 3. l. Revue de droit public 1-ső köt. 1894.), *Duguit* (L'État, Études de droit public, 1901—3.), *Esmein* (Éléments de droit constitutionnel. 1906.); a belga irodalomban *Orban* (Le droit constitutionnel de la Belgique, 1906.); az *angoloknál: Dicey* (The Law of the Constitution V. kiad. 1897. bevezető fejezet) és *Anson* (The Law and Custom of the Constitution. 1886). Az angol irodalom állapotáról lásd *Concha* megjegyzéseit (Ujkori Alkotmányok. II. kötet). *Jellinek* szerint (Gesetz und Verordnung) már a skandináv és szláv közjogi irodalom is a jogi módszert sürgeti. Minthogy azonban az államéletnek nemcsak jogi oldala van, a közjogi dogmatikai irányban kellő mértéktartásra, nagyon is megszivlelendő *Schwarcz* Gyula: Elemente d. Politik. (1895.) cz. művében tett figyelmeztetései.

A magyar közjogot illetőleg, már *Gustermann* hangsulyozza irodalmának fejletlenségét (Ungarisches Staatsrecht). I. Ferencz királyunk 1823. nov. 11-én kelt határozatával felhivta a m. kir. kuriát, hogy gondoskodjék a magyar alkotmányt pártatlanul előadó mű szerkesztéséről. De ez eredményre nem vezetett. V. Ferdinánd király, gr. Czirákyhoz, 1840. jul. 28-án kelt leiratában (l. alább), különösen kiemeli a magyar közjogot tárgyaló rendszeres mű hiányát. — Később pedig *Beöthy* idézi és ismétli Wesselényi szavait: »van nálunk a magánjog tömkelegében otthonos, ügyvédi fogásokban avatott akármennyi, de olyan kevés, ki alkotmányunkról annyit tudna, a mennyit az utolsó polgárnak tudnia kellene« (Magyar közjog. 1846.). *Pauler* panaszkodik, hogy mig a jogtudomány egyéb ágai elég ápolásra találnak, addig az államjogot nem művelik rendszeresen. (Uj magyar muzeum 1851—2. I. és Adalékok a magy. jogtud. történetéhez. A. k.) *Grünwald* szerint a jogtudomány nem a törvények birálatos tanulmányára, ujaknak alkotására, hanem a történetnek ismeretére irányult (Régi Magyarország). *Virozsil* a közjogi irodalomról mondja, hogy a kisérletezésnél továbbra nem jutott, egyes fontos alkotmányjogi kérdések

egészen elkerülték a figyelmet; de egyszersmind kiemeli, hogy mennyi nehézséggel, sőt egyenesen veszélylyel járt e szakma tudományos művelése (Ung. Staatsrecht), hasonlólag nyilatkozik *Máriássy* is (A magy. törvényhozás története). *Récsi* szerint, a magyar közjog tudományos irodalma az ujabb időben, a közéletnek 1825—7-iki országgyülés óta történt fellendülése után is, hátramaradt, minek oka nemcsak abban keresendő, hogy az irodalom inkább a politikát szolgálta, hanem elismerendő az a káros hatás, melyet az 1848-ig fennállott előleges censura okozott. (Magyar Közjog.) L. végre *Schwarcz Gyula* tanulmányát, az Ujabb magyar közjogi irodalomról (M. Igazságügy 1887. évf.) és az 1888. február 10-iki országgyülési beszédét; valamint *Zergényi:* Adalék a közjog rendszerének átalakulásához (Jogt. Közl. 1890. évf.), *Nagy E.:* A magyar államjogi methodologiáról (Athenaeum I. köt. 1892.), U. a.: A magyar közjog tudományos műveléséről (Jogt. Közl. 1902.), *Horváth E.:* A magyar közjog tanításáról (1895.) és *Jászi* értekezését (Huszadik Század II. évf.)

A régi időre jellemző Kollár Ádám esete, ki az által, hogy némely hagyományos fölfogást a magy. alkotmányos életről birálat alá vett (De orig. potestatis circa sacra), annyira magára haragitá a rendeket, hogy az országgyülésen számüzetéséről szóltak, könyvét pedig Pozsony piaczán a hóhér által elégetendőnek mondták. Ez időkre továbbá igen érdekes gr. Cziráky A. M. esete is, a ki felsőbb megbizásra irta közjogi művét és felülbirálás végett 1840-ben, külön e czélra összehivott bizottság elé terjesztette. De e bizottság csak az esetben vélelmezte engedélyezhetőnek, ha mintegy 50—60 tétele helyesbittetik, a mire a szerző azután kéziratát visszavonta. V. Ferdinánd királyunk külön levélben (1840. jul. 28.) köszönte meg ez önzetlenséget és sajnálatát fejezte ki, »dass die dermaligen Verhältnisse die Drucklegung dieses mit so vieler Gelehrsamkeit und ausgebreiteter Sachkenntniss verfassten Werkes widerrathen«. A mű tiz évvel később, 1851-ben, a kivánt változtatásokkal látott napvilágot. Virozsil, egyetemi tanár sem kapta meg az 1843-ban kért nyomtatási engedélyt és igy nagy műve csak 1857-ben jelenhetett meg. (L. mindezekre Virozsil: Das Staatsrecht des K. Ungarns. I. k. 72—74. l.)

II. A magyar államjogra is vonatkozó legrégibb mű *Werbőczy* Hármaskönyve, mely több fontos közjogi elvet megvilágit. A rendszeres közjogi irodalmi munka azonban csak később, a XVII. században, tehát körülbelül abban az időben kezdődik mint a német irodalomban (l. Rehm, Geschichte) és csak valamivel később mint a franczia (Du Haillan: De l'estat. 1594; az állam jogi életének megértésére pedig már nagy jelentőségü Bodin műve: Six livres de la Republique. 1576.) és az angol (Sir Thomas Smith: De republica Anglorum 1583.) irodalomban a nemzeti közjog művelése rendszeresen kezdetét vette; sőt bizonyos valószinüséggel mondhatni, hogy ez hatással volt a magyar közjogi irodalom keletkezésére is. A XVII. században jelenik meg *Artner:* De regno Hungariae (Tübinga, 1624.) czimü műve és *Schödel* 1629-ben kiadott dissertatiója: Disquisitio hist. polit. de regno Hungariae; továbbá Bernegger: Discursio hist.-politica (1629.); *Lochner:* Facies iuris publici R. Hungariae (Tübinga, 1666.), *Pancratz:* Tractatus polit.-hist.-juridicus juris publici Regni Hungariae (Kassa, 1668.).

Ezután a háborus viszonyok miatt (Rákóczy-féle mozgalom, török háboruk, Mária Terézia háborui) csak később találkozunk ismét rendszeresebb államjogi művekkel. Megnyitja a munkálkodók sorát *Bencsik:* Novissima dieta etc. sive propositiones academicae (1722.) czimü publicistikai jellegü dolgozatával. Történeti és államjogi fejtegetéseket tartalmaz *Beck Ágost*nak: Iuris publici Austriaci specim. II. seu de Hungaria czim alatt, 1752-ben kiadott, könyve, mely 1790-ben, mint Jus publicum R. Hungariae jelent meg. Hézagos munka. Röviden tárgyalja a magyar alkotmányt *Jóny:* Tractatus Juris publ. Hung. (Jena, 1756.).

Hirhedtté vált *Grossing* Rudolph Ferencz, 1786-ban megjelent. irányzatos műve: Ius publicum Hungariae (Halle), mely alkotmányunkról hamis képet nyujt. Ezzel ellentétben becscsel biró, rendszeres dolgozat az, mely Ius publicum Regni Hungariae (1791.) czim alatt *Rosenmann*-tól kiadva jelent meg, szerzője pedig *Ürményi* József és *Lakits* György kivonatolta. Az egész magyar államjogot világos modorban ismerteti, s különösen érdekesek az akkori viszonyokra tett megjegyzései. *Petrovich* József zágrábi, *Horváth* Ignácz pozsonyi jogtanárok pedig befejezetlen közjogi műveket hagytak hátra, valamint röviden ir *Farkas* zágrábi jogtanár a magyar alkotmányról: Principia Juris publ. R. Hungariae (Zágráb, 1818.).

A XVIII-ik században egyes államjogi kérdések monographiaszerü feldolgozásra is találtak; közülök több már jogi szempontból is becses. Ilyen munkákat adtak ki: Pserits, Bél M., Benzur, Batthyány, Décsy, Hajnóczy, Katona, Kereszturi, Lakics, Kerchelich, Koppy, Kovachich, Pray, Reviczky, Schwartner, Kollár Ádám. Továbbá a XVIII-dik század végén s a XIX-ik század elején néhány száz, inkább állambölcseleti munka jelent meg, de közjogi irodalmunk fejlődésére nagyobb hatással nem volt; mig más nemzeteknél a természetbölcseleti irány tulságosan is befolyásolja a nemzeti közjog tudományos művelését, addig mi ragaszkodtunk történeti alkotmányunkhoz és nem igen törődtünk az abstrakciókkal.[1])

Komoly irányu, sok történeti adatot elősoroló mű *Gustermann*nak német nyelven irt, teljesen be nem fejezett könyve: Ungerisches Staatsrecht (1818.). A magyar alkotmány több tételét tévesen fejtegeti és előszavában azt mondja: »művem irásánál ragaszkodtam II. József császár azon rendeletéhez, mely meghatározza, hogy miként adassék elő a magyar államjog«. Az alkotmányt röviden tárgyalják még *Blaskovich:* Status jurid. polit. Regni Hungariae (1834.), továbbá *Miskolczy* egri jogtanár, hallgatói számára irt vezérfonalban (1846.), és *Beöthy* magyarul irt teljesebb kézikönyvben: Magyar Közjog (1846.).

Végre 1851-ben megjelent gr. *Cziráky* Antalnak nagytekintélyü műve: Conspectus iuris publici Regni Hungariae. Jogi érzékről épugy, mint alkotmányunk ismeretéről tanuságot tesz. Fejtegetései ma is kiváló értékkel birnak, habár csak a rendi alkotmányt (tehát 1848-ig) tárgyalja. —

---

[1]) Ezt az u. n. pamphlet irodalmat bemutatja Concha, Budapesti Szemle. 1882. és Ballagi: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig, mely régi közjogi irodalmunkra is érdekes.

Kitünő előtanulmányok alapján készült *Virozsil*nak 1854-ben közzétett rendszeres és nagy kiterjedésü műve: Ius publicum Regni Hungariae. Fősuly ebben is a történeti magyarázatra van helyezve, de jogi elemzéseket is tartalmaz és a közjog körébe tartozó hasznos tudnivalóknak egész tárháza. Magyar (1861.) és német (1865.) nyelven is megjelent. — E két utolsó mű méltó befejezése a rendi alkotmányról szóló irodalmunknak.

Ugyancsak államéletünk megujulása előtt készült *Récsi* Emilnek [1]) Magyarország Közjoga (1861.) czimü műve. Az egyes kérdéseket sok szellemmel magyarázza és elég érzékkel bir a lényegesnek a lényegtelentől való megkülönböztetésében; valamint az első kisérlet alkotmányunkat az 1848-iki törvényekkel kiegészitve és összeegyeztetve bemutatni. — Cziráky művét kivonatolják *Hegedüs:* Magyar közjog alapvonalai (1861., 1869., 1871.) és *Suhajda:* Magyarország közjoga (1861.)

Ujabb rendszeres művek:

Korbuly: Magyarország Közjoga (IV. kiad. 1884.); a régi közjogi irodalmat részletesen ismerteti:

Boncz: Magyar Államjog (1877.);

Kiss J.: Magyar Közjog (IV. kiad. 1888.);

Nagy E.: Magyarország közjoga, I. kiad. 1887., II. kiad. 1891., III. kiad. 1897., IV. kiad. 1901., V. kiad. 1905., VI. kiad. 1907.

Horváth János: Magyar királyság közjoga (1893.);

Kmety: Magyar közjog (V. kiad. 1911.);

Balogh: A magyar államjog alaptanai (1901.);

Ferdinandy: Magyarország közjoga (1902.);

Márkus: Magyar közjog 1906. Törvények, rendeletek gyüjteménye.

Vutkovich: Magyar alkotmányjog. 1904. Befejezetlen;

Nagy Olivér: A magyar közjog tankönyve (II. kiad. 1911.)

Német nyelven megjelent: *Schuler-Libloy*tól, Ungarisches Staatsrecht (1871.) az alkotmánytörvények forditása némely alapfogalmak fejtegetésével; valamint ugyancsak az alaptörvények forditása *Steinbachtól*, Ungarische Verfassungsgesetzte (II. kiad. 1896.). *Radó-Rothfela:* Ungarische Verfassung (1898.), történeti alapon irt, hazafias munka. *Fedinandy*tól, Ungarns Verfassungsrecht (1906.); továbbá *Ulbrich* és *Mischler*-féle Staatswörterbuchban rövid bemutatása a magyar közjognak és közigazgatási jognak *Nagy E., Zergényi, Reiner* czikkei által.

A rendszeres műveken kivül még a bőséges monographiai irodalomból következőket emlitjük fel:

III. Az alkotmányra általánosabb jelentőségüek: *Bartal* György nagybecsü műve: Commentarium ad historiam status iurisque publici Hungariae. (Pozsony, 1847.); *Somsich:* Magyarország és királyainak törvényes joga (Bécs, 1850.); *Irinyi:* Die Entstehung des 26 Gesetzart. von 1791 (Pest, 1858.); *Knauz:* Az országos tanács története 1445—1452 (Pest, 1860.). U. a.: II. Endre szabadságlevelei (Pest, 1869.); *Fogarassi:*

[1]) Czirákyra, Virozsilra és Récsyre vonatkozólag igen érdekes, habár inkább életrajzi adatokat közöl Pauler: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez.

Magyarhoni országos alkotmány főágazatai (Pest, 1861.); *Széchenyi* István: Magyarország sarkalatos törvényei (Pest, 1864.), Falk Miksa szerint (Kor- és jellemrajzok. 147. l.), ezt a munkát *Hopf* János, kalocsai érseki káptalan kanonoka állitotta össze; *Zách* Ferencz: A magyar birodalom statusjogi állása az ausztriai ház trónöröklése alatt (Pest, 1866.); *Kuncz* Ig.: Az állam főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra (Pécs, 1870.); *Csillag* Gy.: A régi magyar alkotmány s az 1848. és 1867. évek közjogi alkotásai (Pest 1871.); Gr. *Apponyi* Albert: La Constitution et le parlementarisme hongrois (Annuaire du Parlement. 1902. évf.) — Két politikai mű, de jogi szempontból is érdekesek: gr. *Andrássy:* A magyar állam fönmaradásának és alk. szabadságának okai (Budapest. 1901.); *Beöthy* Ákos: A magyar államiság fejlődése. (Budapest, 1902.). — *Schwarcz* Gyula: Tanulmányok a magyar közjogi irodalom ujabb termékeiről (Magyar Igazságügy, 1887.); *U. a.:* Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről (Budapest, 1887. Ak. kiadás); *U. a.:* Magyarország alkotmánytani átalakulása modern állammá (Athenaeum, I. köt. 1892.); *Grünwald* Béla: A régi Magyarország (Budapest, 1888.); *Ferdinandy:* Az államalkotó szerződések (Athenaeum. XI. köt.); *Polner:* Az államalkotó szerződések (Athenaeum. XI. köt.); *Ferdinandy:* Az aranybulla (1899.); *Meliorisz:* A magyar alkotmány biztositékai (1898.); *Szivák:* Alkotmányi biztositékokról (Budapest. 1906.); *Kmety:* A magyar közjog alapintézményei. (Budapest, 1902.); *U. a.:* Elmélkedés a magyar nemzeti czimer és lobogó jussáról (Budapest, 1903.). Ide sorozható még *Jekelfalussy* szerkesztésével megjelent mű: Az ezer éves magyar állam (Bpest, 1896.) Végül megemlitjük a *Magyar Jogi Lexicont*, mely egész közjogunkat czimszavak szerint előadja. — Rendszeres alkotmánytörténelmi művek: *Hajnik:* Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt; *Timon:* Magyar alkotmány- és jogtörténet (III. kiad. 1906.); *Király:* Alkotmány és jogtörténet (Bpest, 1908.); *Kosutányi:* Magyar alkotmány- és jogtörténelem (Bpest, 1895.). Igen érdekes *Hajnik* összehasonlitó műve: Magyarország és a hübéri Európa (Pest. 1867.), továbbá gondosan tárgyalja a jogforrásokat: *Illés:* A magyar jog története (Bpest. 1910.).

IV. Az egyes részekre vonatkoznak: A királyi hatalom, kormány: Gróf *Cziráky* Antal: Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Hung. (Buda, 1820.); *Salamon:* A magyar királyi szék betöltése (Budapest, II. k. 1881.); *Porubszky:* Királyi tetszvény (Eger, 1868.); *Vázsonyi:* Jus placetum (Budapest, 1892.); *Széchenyi* István: Ungarn und das Palatinat (Berlin, 1847.); *Frankl* Vilmos: A nádor és az országbirói hivatal (Pest, 1869.); *Gyürky:* Az országbirói hivatal kézikönyve (Pest, 1873.); *Kassai:* A tárnokszék (Pest, 1848.); *Korbuly* Imre: A báni méltóság (Pest, 1868.); *Hampel:* A báni méltóság; *Várady:* A régi magyar zászlósságról való nyomozások (Pozsony, 1830.); *Fejér* György: De baronibus R. Hung. (Buda, 1843.); *Török* János: Magyarország primásai (Pest, 1859.); *Toldy:* Magyarország primásai (Pest, 1861.); *Tisza* Kálmán: A parlamenti felelős kormány és a megyerendszer (Pest, 1865.); *Schwarcz* Gyula: A ministeri felelősség eredetéről (Bpest, 1888.); *U. a.:* A királyi tanács felelőssége alkotmányunkban (Bpest, 1888.); *Wutkovich:* A ministeri felelősség (1894.); *Ferdinandy:* A felelősség elve

a magyar alkotmányban (1895.); *Ipolyi:* A sz. korona; *Nagy* E.: A korona és a koronázás a magyar jogban (Nagy-Várad, 1892.); *Ferdinandy:* A koronázás közjogi jelentősége (Athenaeum, 1894.); *Rátvay:* A koronaőri intézmény (Athenaeum, 1897. évf.); *Balogh* A.: Államélet, tekint. a szent korona elméletére (Budapest, 1903.); *Karácsonyi:* Szt. István koronája, mint a magyar szt. korona felső része (Bpest, 1907.); *Timon:* Die Entwickelung und Bedeutung des öffentlichen Begriffes der heiligen Krone in der ungarischen Verfassung (1910.); *Polner:* A végrehajtó hatalomról (Bpest, 1893.); *Boncz:* A valláskörüli felségjogok (Bpest, 1894.); *Dedek:* A valláskörüli felségjogokról (Bpest, 1894.); *Ferdinandy:* A királyi méltóság és a hatalom (Bpest, 1896.); *Fraknói:* A magyar királyi kegyuri jog (Bpest, 1895.); *Wolf:* Die Geschichte der pragmatischen Sanction (Bécs, 1865.); *Imrik:* A pragmatica sanctio története (Pest, 1866.); *Horváth* J.: Az 1722/3. I., II., III. t.-cz. által elfogadott pragmatica sanctió lényege (Jogászegyl. értekezés. 1898.); gr. *Vigyázó:* A magyar pragmatica sanctio (Bpest, 1894.); *Balogh* A.: Az állami akarat végrehajtása. (Athenaeum, 1898.). *Nagy* E.: A házi törvények és a renuntiatio (1900.); U. a.: A trónöröklési törvény magyarázatához (Jogállam. 1903. évf.). *Jászi:* A pragm. sanctio és a házi törvények (Bpest, 1902.); *Polner* és *Ferdinandy:* ugyanarról (Bpest, 1903. Jogászegyleti értekezések); *Schiller:* ugyanarról és ugyanott; *Ferdinandy:* A korona és monarchia (Bpest, 1903.); *Turba:* Geschichte des Thronfolgerechtes (Wien. 1903); U. a.: Die pragmatische Sanction (Wien, 1906.); U. a.: Die Grundlagen der pragmatischen Sanction. I. Ungarn (Wien, 1911.).

V. A törvényhozás: Országgyülési emlékek (magyar és erdélyi) kiadja a M. T. Akadémia; *Majláth:* Der ung. Reichstag im Jahre 1830 (Lipcse 1831.); *Orosz:* Geschichte des ung. Reichstages (Pozsony 1836.); *Konkoly Thege:* Az 1840. országgyülés (Pest, 1847.); *Deák* Ferencz: Követjelentés az 1839—40. országgyülésről (Pest, 1842.); *Kovács:* Az 1843—44. alsótábla kerületi ülései (Budapest, 1894.); *Jászay:* A szabad kir. városok szavazatjoga az országgyülésen (Pest, 1843.); *Botka:* Czáfolat a városi szavazatok ügyében (Pozsony, 1844.); *U. a.:* Az 1843/4. országgyülés időszakából néhány közjogi tárgy (Pozsony, 1844.); *Ney:* Nézetek a káptalanok, apátok, prépostok szavazatjogáról (Pest, 1847.); *Pap* Dénes: Az 1848. évi nemzetgyülés (Pest, 1868.); *Salamon:* Rendi országgyüléseink jellemzéséhez (Pest, 1869.); *Hajnik:* A nemesség országgyülési, fejenként való megjelenésének története (m. t. akadémiai Ért. 1872.); *Nagy* E.: A felsőház reformja (Budapesti Szemle, 1885.); *U. a.:* A mentelmi jogról (Budapesti Szemle, 1889.); *Jellinek:* A mentelmi jog (Budapest, 1890.); *E. Illés* Károly: Parlamenti szólásszabadság (1903.); *Tomcsányi:* A mentelmi jogról (1903.); *Balogh* A.: A parlamenti szólásszabadság határai. *Károlyi* Á.: A korponai országgyülés (Bpest, 1896.); *Zsilinszky:* Az 1609. pozsonyi országgyülés története (1862.), Az 1638. pozsonyi országgyülés (1865.). Az 1681. soproni országgyülés (1883.), Az 1708. pozsonyi országgyülés (1888.), a m. t. Akadémia értekezései között. *Kérészy:* A magyar országgyülések eredete (Debreczen, 1898.); *U. a.:* Régi országgyülé-

seink tanácskozási módja (Kassa, 1905.); *Marczaly:* Az 1790/1-diki országgyülés (Budapest, 1907.). *Schiller:* Az örökös főrendiház eredete (Bpest, 1900.); *Dolenecz:* Az orsz. képviselői választási jog (Bpest, 1899.); *Mantuano:* A magyar törvényhozás (Bpest, 1900.); *Polner:* A választói jog (Jogt. Közlöny. 1901. évf.); *U. a.:* A magyar parlamenti jog (Bpest, 1902.); *Szivák:* Országgyülési, képviselőválasztási codex 1901. *Joó* Gyula: A magyar törvény fogalma és jogi természete. (Kecskemét, 1908.).

VI. Az állampolgárságról és jogairól: *Schwarcz* Gyula: A magyar állampolgári társadalom (Budapest, 1889.); *Horváth* O.: A vallásszabadság kérdése (Debreczen, 1891.); *U. a.:* A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele (Eperjes, 1894.); *Ferdinandy:* A honpolgárságról (1893.); *Horváth* J.: A magyar honpolgárok jogai és kötelességei (Bpest, 1894.); *Rényi:* A gyülekezeti jog (Bpest, 1900.); *Szkladits:* Az egyesületi jog (Bpest, 1903.); *Zsitvay:* A magyar sajtójog mai érvényben (Bpest, 1900.); *Kenedi:* A magyar sajtójog ugy a mint az életben van (Bpest, 1903.).

VII. A törvényhatóságokról: *Palugyay* Imre: A megyerendszer (Pest. 1834—47.); *Steger* J.: Darstellung der Rechte und rechtl. Gewohnheiten der k. fr. Städte in Ungarn (Bécs, 1834. 2. köt.); *Chaply:* A szab. kir. városok jogait érdeklő oktatás (Pest, 1839.); *Szuborits:* A szab. kir. városok törv. igazai (M.-Óvár, 1839.); *Ludwigh:* A szepességi 16 városok pragmatikai története (Lőcse, 1842.); *Fejér:* De Comitatibus Regni Hungariae (Buda, 1848.); *Csutorás* László: A vármegyei rendszer történeti fejlődése (Magyar Igazságügy, 1889.); *Hajnik:* Az örökös főispánságok (Bpest, 1888.); *Rényi:* A helyi önkormányzat és államfelügyelet (Bpest, 1896.); *Tagányi:* A megyei önkormányzat eredete (Akad. Ért. 1899.); *Balogh* A.: A törvhat. önkormányzat (Bpest, 1902.); *Ereky:* A vármegyei önkormányzat (Bpest, 1908.).

VIII. A kiegészitő részekről és a mellékországokról: *Bedeus:* Die Verfassung des Grossfürstenthums Siebenbürgen (Bécs, 1844.); *Dózsa:* Erdélyhoni közjogtan (Kolozsvár, 1861.); *Mikó:* Erdély különválása (Pest, 1860.); b. *Kemény* Zs.: Az unió törvényekről (Pest, 1861.); *Szilágyi:* Az erdélyi unió (Pest, 1861.); *Sándor:* Erdély Magyarország kiegészitő része (Pest, 1865.); *Vass:* Erdély gyülései a vajdák alatt (1869.); *Incze:* Erdélyország ujabb országgyülési végzései (Kolozsvár, 1865.); *Gál:* Erdélyi dieták és országos végzések (Kolozsvár, 1837.); *Schuler-Libloy:* Siebenbürg. Rechtsgeschichte (1868.); *Jakab:* A királyföldi viszonyok (Pest, 1871.); *Karácsonyi:* Az oláhok bevándorlása a Duna balpartjára (Erd. tört. Értesitő, 1912.); *Fejér:* Galliciae et Lodomeriae cum regno Hung. nexus (Buda, 1834.); *Pray:* Com. hist. de Bosniae, Serv. ac Bulg. tum Valachiae ac Mold. et Besserabiae cum R. Hung. nexus (Buda, 1849.); *Szalay:* Magyarországi szerbtelepek államjogi viszonya (Pest, 1861.); *Stojakovich:* Staatsrechtliche Verhältnisse der Serben (Temesvár, 1861.); *Szalay:* Fiume a magyar országgyülésen (Pest, 1861.); *Botka:* Fiumei kérdés (Budapesti Szemle, 1874.); *Radich:* Fiume közjogi helyzete (Bpest, 1883.); *Jászy:* Fiume (Huszadik Század, I. évf.); *Szántó és Kral:* Fiume közjogi állása (Budapest, 1901.); *Hostinek:* Die Militärgrenze, Organisation u.

Verfassung (Bécs, 1861.); *Vanitsek:* Specialgeschichte der Militärgrenze (Wien, 1875.). gr. *Teleki:* A székely határőrség története (Budapest, 1877.); *Szádeczky:* Székelyhatárőrség szervezete (Budapest, 1908.); *Böhm:* Délmagyarország külön története (Pest, 1868.); *Szentkláray:* Mercy kormányzata a temesi bánságban (Bpest, 1909.).

IX. A társországokra vonatkoznak: *Lucius:* De Regno Dalmatiae et Croatiae (Bécs, 1758.); *Skerlezz:* Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad iurisdictionem regni et bani Slavoniae pertinuisse (Pozsony, 1791.); *Engel:* Staatsrechtliche Untersuchungen über Croatien (Geschichte d. Ung. Reiches); *Kerchelich:* Notitiae praeliminaris de Regn. Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb); *Kussevich:* De municip. iuribus et statutis R. Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb, 1830.); *Josipovich:* Deductio jurium univ. nob. campi Turopolya (Zágráb, 1833.); *Fejér:* Series diplomatum Slavoniae ac Croatiae cum regno Hung. nexum ac relationes concernentium; *U. a.:* Croatiae, Slavoniae cum regno Hung. nexus (Buda, 1839.); *Farkas Vukatinovich:* Slavoniae etc. (Zágráb, 1848.); *Gyurikovich:* De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae (Pest, 1844.); *Palugyay:* A kapcsolt részek történelmi és jogi viszonyai Magyarországhoz (Pozsony, 1863.); *Paur:* A horvát nemzet legkorábbi viszonyai az Árpádokhoz (1858.); *Deák:* Zágrábmegye körlevele és az egyesülés (Pest. 1861.); *Szalay:* A horvát kérdéshez (Pest, 1861.); *Kvaternick:* Hist. dipl. Verhältnisse des Königr. Kroatien zu der ung. St. Stephans-Krone (Zágráb, 1861.); *Kukuljevich:* Jura Regni Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb, 1861.); *Petróczky:* Das Selbstbestimmungsrecht von Dalmatien und Kroatien (Bécs, 1864.); *Hampel:* A báni méltóság eredetéről (Pest, 1868.); *Korbuly:* A báni méltóság tekintettel Horvát-, Dalmát- és Tótország közjogi viszonyára (Pest, 1868.); *Pejakovich:* Actenstücke zur Geschichte des Kroat. Slav. Landtages (Bécs, 1881.); *Szilágyi:* A magyar-horvát kérdés okleveles tára (Budapesti Szemle, XVI.); *Jellinek:* Die Staatenverbindungen (Bécs, 1884.); *U. a.:* Das Recht des mod. Staates (Berlin, 1900.); *Pesty:* Száz levél Horvátországról (Budapest, 1885.); *Pliveric:* Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn (Zágráb, 1885.); *U. a.:* Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte (Zágráb, 1886.); *U. a.:* Der kroatische Staat (Zágráb, 1887.); *Eggersdorfer:* Der Kroatische Staat (Agramer Zeitung, 1886. 234—5—6—7. sz.); *Pauler:* Horvát-Dalmátország elfoglalásáról (Századok, 1888.); *Pic:* Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht; *Jeszenszky:* A társországok közjogi viszonya (Budapest, 1889.); *Goszthony:* Horvát-Szlavon-Dalmátországok autonom alkotmánya (Budapest, 1892.); *Jászy:* Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből (Bpest, 1897.); A horvát pénzügyi kiegyezésről (Budapesti Szemle, 1898.); *Marczali:* Az Árpádok és Dalmátia (1898.); *Kohoric:* Das Ende des kroat. national. Königtums. (Agram. 1903.) *Dus:* Dalmátia a magyar jogban (Budapest, 1906.); *gr. Mailáth:* Hungaricae Res (Berlin, 1908.); *Nagy Olivér:* Über das staatsrechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn (Tübinga, 1909.); *Sufflay,* zágrábi egyetemi tanár: A horvátok és magyarok hajdan és most (Budapesti Hirlap, 1910. évf. 1. szám.), habár rövid, de tudományos alapon megirt szép, tárgyilagos

értekezés. *Tomasic:* Fundamenta Juris publici Regni Croatiae (Zágráb, 1910.). Ezt a müvet tudományos alapon birálja *Karácsonyi:* Századunk 1910. évf. — *Karácsonyi:* A horvát történetirás zátonyai (Bpest. 1912.).

X. Az osztrák-magyar összeköttetésre vonatkoznak:

Deák Ferencz: Adalék a magyar közjoghoz (Pest, 1865.); *Biedermann:* Die rechtliche Natur der oest.-ung. Monarchie (1877.); *Juraschek:* Personal- und Realunion (Berlin, 1878.); *Ulbrich:* Oesterreichisches Staatsrecht (Berlin, 1883.); *U. a.:* Die rechtliche Natur der Oest.-ung. Monarchie (Bécs, 1880.); *U. a.:* Oesterreichisches Staatsrecht (Marquardsen Handbuch); *Salamon:* A közös ügyek és a forradalom (Budapesti Szemle, 1881.); *Dantscher von Kollesberg:* Oest.-ung. Bundesstaat (Bécs, 1882.); *Jellinek:* Lehre von den Staatenverbindungen (Bécs, 1884.); *U. a.:* Das Recht des mod. Staates (Berlin, 1900.); *Brie:* Theorie der Staatenverbindungen (Stuttgart, 1886.); — *Szabó:* Magyarország és Ausztria közt levő államjogi viszonyról (Budapest, 1885.); *Nagy* E.: Personal v. reálunió (Budapesti Szemle, 1888.); *U. a.:* Az ausztriai császári czim felvételéről (Budapest, 1897.); *Polner:* Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (1891.); *Ferdinandy:* Magyarország közjogi viszonya Ausztriához (Budapest, 1893.); *Beksics:* A dualismus (Budapest, 1893.); *Horváth* J.: A kiegyezés (Bpest, 1894.); *Thallóczy:* A külügyek vezetése (Budapesti Szemle, 1898.); *Várnai:* A közös ügyek elmélete (Athenaeum, IX. évf. 1898.); *Kalmár:* A dualismus (1904); *Dantscher v. Kollesberg:* Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen (Wien, 1904).; *gróf Apponyi* Albert: The juridical nature of the relation between Austria and Hungary (1904. Magyarul a Jogállam 1908. évf.); *U. a.:* A brief sketch of the hungarian Constitution and the Relation betwen Ausztria and Hungary (Budapest, 1908.); U. a.: Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Österreich und Ugarn (Ö terr. Rundschau 1911.); *gr. Mailáth:* Hungaricae Res (Berlin, 1908.); *Nagy* Olivér: Über das staatsrechtliche Verhältniss Ungarns zu Österreich (Berlin, 1909.); *Réz* M.: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (Bpest, 1910.); *Zolger:* Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn (Leipzig. 1911.). *Wlassics Gyula:* Az 1867: XII. t.-cz. jogi természete (Budapesti Szemle 1912. évf. és külön kiadásban). Bem lyedő munka, a melyet polemicusan ismertet és tárgyal *gróf Tisza István* a Figyelő 1912. évfolyamában. Boszniára és Herczegovinára vonatkoznak: *Klaic:* Bosznia története a legrégibb kortól egész a királyság bukásáig, ford. *Szamota* (Nagybecskerek, 1890.); *Komlósy:* Bosznia és Herczegovina jogi viszonya Magyarországhoz (1883.); németül (Budapest, 1909.); Thallóczy Lajos: Öst.-Ungarn und die Balkanlä der (Bpest, 1901.); *Királyfi:* Az állampolgári jogviszonyok Boszniában és Herczegoviánában (Bpest, 1909); *U. a.:* A választói jog és a tartományi illetőség Boszniában és Herczegovinában (Bp st, 1910.); *Buza:* Bosznia és Hercegovina államjogi helyzete (Bpest, 1911.); *Tihanyi:* Bosznia-Herczegovinát érintő viszonyaink jogi természete (Bpest, 1912.); *Timon:* Die Annexion und das Recht der heiligen Krone (Pester Lloyd), 1908. évf.); *Kmety:* A bosnyák javaslat és a magyar közjog (Egyetértés, 1908. évf.).

ELSŐ RÉSZ.

AZ ÁLLAMTERÜLET.

18. §.

A területről általában és az állam határairól.

I. Államterület alatt a föld bizonyos határolt részét értjük, mely jogilag valamely állam kizárólagos főhatalmának van alávetve. A terület, mint az állam egyik alkotó eleme, annak fogalmával annyira összenő, hogy a mint az állam egy, ugy területe is általában egynek és oszthatatlannak vétetik, a mit az alkotmányok rendszerint hangsulyoznak is. — Az állam területén minden személy és dolog az állam hatalma alatt áll, hacsak számukra az »Exterritorialitas« — melylyel az illetőt, mintegy területen kivül levőnek tekintik — elismerve nincsen; s a területen belől minden idegen hatalom (közvetlen) működése ki van zárva. Az állam e jogait nevezzük területi felségjogoknak, a melyek tehát negativek minden idegen hatalommal szemben és positivek az állam belső életét illetőleg.[1])

A területi souverainitás teljes mértékben kiterjed az állam területe által körülvett tavakra, folyókra, az u. n. belvizekre, nemzeti vizekre. De már a több állam határát érintő, vagy több állam területén átfolyó (nemzetközi) folyókra, valamint a nyilt tengerre vonatkozólag nemzetközi elvek, illetőleg szerződések az irányadók. A határfolyóknál irányadó elv, hogy a parti államok felségisége alá tartoznak és pedig a középen áthuzódó eszmei vonal szerint. A tengerről is hajózható és több állam területén átfolyó Duna a bécsi congressus (1818.), illetve a párisi béke (1856.)

[1]) A jog szempontjából megkülönböztetjük még az államterületnek részeit a szerint, a mint valamely közhatóságnak külön működési terét képezik. Igy szólhatunk tartományi területről, mely, ha autonomiával, törvényhozási joggal bir, e törvényeknek illetőségi területe is lesz; továbbá közigazgatási (megye, város, község), törvénykezési, pénzügyi, stb. terület beosztásokról.

határozatai folytán a hajózásra szabadnak nyilvánittatott. A párisi béke külön nemzetközi bizottságot is szervezett, melynek feladata a dunai hajózást gátló akadályok elháritásáról gondoskodni. A londoni conferentia (1871.) pedig kimondotta, hogy a parti államok ott, hol a szirtek hajózási akadályt képeznek, különösen a Vaskapunál, a teljesitendő munkálatok költségeinek fejében dijakat szedhetnek. Végre a berlini congressus (1878.) e határozatokat megerősiti; a Vaskapunál és a zuhagatoknál létező hajózási akadályok elháritásának munkálatával Ausztria-Magyarországot bizza meg, a dijszedés jogát számára fentartja és hozzáteszi, hogy a Vaskaputól egész a torkolatig, a hajózás szabadságának biztositása végett, a létező várak és erődítések leromboltassanak. A hajózás, folyamrendőrség és felügyelőség szabályait, a parti államok hozzájárulásával, nemzetközi bizottság dolgozza ki; az igazságszolgáltatási és rendészeti hatóság a parti államokat illeti. A Vaskapu 1896. szeptember hóban a közforgalomnak átadatott és megfelelően Magyarország és Ausztria között létrejött (1888 : XXVI.) szerződésnek a dijszedés joga a magyar államot illeti, minthogy a szabályozás munkálatait teljesitette és költségeit viselte. — A nyilt tenger pedig szabadnak vétetik olyan értelemben, hogy egy állam sem monopolizálhatja, nem tartozik valamelyiknek kizárólagos hatósága alá. De a tenger azon része, melyet a partról megvédeni lehetséges, tehát egy ágyulövésnyire, a nemzetközi gyakorlat szerint, az illető állam területi felségjogai alá tartozónak tekintetik. Terrae dominium finitur, ubi finitur armorum vis.

A területi felségjog tisztán közjog, közhatalom (Imperium), s igy össze nem tévesztendő a magánjogi tulajdonnal, a korona főtulajdonával (dominium), vagy a fiscus jogaival. A magánjogi felfogás ide vonatkozólag az egész középkoron keresztül, sőt még azon tul is, sokáig igen divatos volt s innen maradt a nemzetközi szerződésekben a terület átengedésénél szokásos záradék: »minden souverainitással és tulajdonnal« (en toute souveraineté et propriété). — A területi felségjogot védi az 1878 : V. t.-cz. 127. és 129. §-a, mely szerint az a törekvés, hogy az állam területe, vagy annak egy része, erőszakkal idegen uralom alá jusson, felségsértés büntettét alkotja és életfogytig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Megjegyzendő, hogy előfordul ugyan néha valamely területnek több állam által való közös birtoklása, u. n. condominiuma. Ilyen nálunk *tényleg* Bosznia és Herczegovina,[1]) Magyarország és Ausztria közt fennálló viszony folytán. Ezek azonban ritka, kivételes esetek, mindig különös okokból keletkezettek, ugy hogy az általános szabályt nem döntik meg, és ez az állapot is csak akkor tartható fenn, ha az államhatalom, az ügykörét illetőleg, szigoruan megszabott határok között megosztatik (condominium pro partibus divisis), vagy az államok a főhatalom egységes gyakorlására valamely módot találnak. A condominiumban tehát több állam ugy szervezkedik a működésre, hogy a főhatalom egységes természete kifejezésre jusson, ellenkezőleg beáll az anarchia.

A területenkivüliség jelentősége abban rejlik, hogy az illető az állam hatóságai, közigazgatási, rendőri és birói hatóságok alól ki van

[1]) Erről bővebben a IV. Részben.

véve. A nemzetközi gyakorlat szerint ilyennel birnak a külföldi uralkodók, idegen államok diplomacziai képviselői, a hozzájok tartozó családtagokkal és hivatali személyzettel egyetemben; valamint kiterjed még az általuk birt ingó javakra. De az általuk belföldön birt ingatlan, mert az államterület része, nem vonható ki az államfelség alól (l. az 1815. bécsi és az 1818. aacheni congressus határozatait). A területenkivüliség. monarchiánkban esetről-esetre, mintegy kiváltság által, külföldi fejedelmi házak belföldön lakó tagjaira is kiterjesztetett. Igy a souverain Lichtenstein herczegi család, a Bourbonok idősebb ága, a hannoveri kir. család egyes tagjaira. A külföldi államok consulai azonban, bár személyes mentességet élveznek és kiváltságban részesülnek (levéltáraik és hivatalos irományaik sérthetetlenek, semmi ürügy alatt át nem kutathatók), a területenkivüliség jogával nem birnak. Megjegyzendő, hogy az 1896 : XXXIII. t.-cz. szerint a területenkivüliség és a személyes mentesség fennállása, valamint terjedelme fölött a nemzetközi szerződések és a gyakorlat alapján az igazságügyminister dönt; a területenkivüliséget élvezők pedig, az 1909 : XVI. t.-cz. szerint, a főudvarnagyi bíróság hatásköre alá tartozhatnak, ha magukat önként a nevezett bíróság hatóságának alávetik.

II. Az államhatárok megállapitása a törvényhozás jogaihoz és feladataihoz tartozik. Ez következik már alkotmányunk ama tételéből, mely az államterület változatlan fentartását, egységét, együttes birtoklását hangsulyozza (kir. hitlevelek és eskük, az 1715 : III. t.-cz. 2., 1723 : II. t.-cz.), valamint számos törvényünkből,[1]) melyek az államhatár szabályozásáról, rendszerint biztosok kiküldése utján intézkednek.

Az államhatárok lehetnek természetesek, mint hegyek, folyók, tavak és tengerek, vagy mesterségesek, határoszlopokkal, dombokkal, árkokkal, kövekkel jelöltek. E határjeleket törvényeink különös oltalomban részesitik. Igy az 1891 : XLI. t.-cz. rendelkezése szerint, a ki az ország határainak megjelölésére szolgáló szobrot, kő- vagy faoszlopot, árkot, kő- v. földhalmot szándékosan és jogtalanul megrongál, hat hóig terjedhető fogházzal büntetendő, a ki pedig a nevezett határjeleket szándékosan és jogtalanul, habár talán nem is a

[1]) Igy az 1439 : XVII., 1492 : XXV., 1498 : XXVIII., 1507 : XIX., 1536 : XLVII., 1546 : LVII., 1550 : XL—XLIV., 1559 : XLVIII., 1582 : VI., 1598 : XXXVI., 1601 : XXXII., 1618 : XII., 1622 : LVI., 1625 : XXXVII., 1638 : XXXVII—XLII., 1647 : LXX., 1649 : XXVI., 1649 : XXVI—XXIX., 1662 : XXXVII—XXXVIII., 1687 : XV., 1723 : XVII., 1741 : LIII., 1764 : XVI., 1802 : XXVI., 1807 : XXXI., 1840 : XXXII—XXXIII. stb. — A legutoljára törvénybe iktatott határmegállapitás : Romániával szemben az 1888 : XVI., Ausztriával szemben az 1897 : XIV. és az 1903 : IX. t.-czikkben foglaltatik. Ez utóbbi esetben választott bíróság által hozott itélet iktattatott törvénybe.

birtokviszonyok megzavarása czéljából kidönti, megsemmisiti vagy áthelyezi, az három évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntettetik.

I. A magyar államterület történeti változásaiban.

19. §.

A magyar államterület kérdésénél történeti szempontból a következő részeket különböztethetjük meg: 1. az anyaterületet, mely honfoglaláskor jutott őseink birtokába, melyen a magyar állami élet kifejlődött; 2. az anyaterületből kivált részeket, melyek vagy egészen elszakadtak az anyaterülettől, vagy az államegység megtartása mellett az állam általános politikai szervezetétől eltérő politikai szervezetet nyertek, igy bizonyos különválásra és ebben bizonyos önállásra jutottak, mint kiegészitő részek; végre 3. azokat, melyek, mint kapcsolt részek, vagy mint mellékországok, később kerültek a szent korona hatalma alá.

20. §.

A) *Az anyaterület.*

Őseink a IX. század vége felé Kr. u. azon földterületen, mely a Kárpátoktól az adriai partokig, a Száváig, Erdélynek a mai Rumánia felőli határaitól kezdetben az Enns folyóig, majd csak a Lajtáig, észak-nyugaton pedig a Morva folyóig terjed, alapitották az egységes magyar államot,[1]) melynek ezer éves fönnállását az 1896: VII. t.-cz. ünnepélyesen törvénybe iktatta.

Már keletkezésekor, a területi integritáson kivül, bizonyos politikai integritással is birt, egységes politikai szervezet volt, mely később, a törzsek különállásának és a törzsfők hatalmának megszünésével,

[1]) Valószinü ugyan, hogy honfoglaló őseink hóditó csatározásaikat az Adria partjaira is kiterjeszték, mint a névtelen jegyző mondja, Bulcs, Lehel és Botond Horvátországot egész Spalatóig meghóditották. De véglegesen ez a terület mégis csak a XII. század elején lett az ország kapcsolt része, mint Horvát-Dalmátország. — Az első vezérek hatalma a mai Ausztria területére is kihatott, egy keskeny vonalban az Enns folyóig, vagyis a folyón túl fekvő Konzillechig. De ez a terület végleg elveszett Aba Sámuel és III. Henrik császár közti háboruk idejében, mielőtt a magyar állam consolidálódott volna.

még teljesebbé vált és mindaddig sértetlen maradt, mig a magyar állam hatalmas volt. Egyes területrészek ugyan, a viszonyoknak megfelelően, kormányzók alatt állottak — Erdély, néha Magyarország déli része, katonai szempontból a temesi ispán mint délvidéki kapitány alatt, valamint a régi Szlavonia — de azért életök az alkotmány keretén belől folyt s még a szorosan vett autonom tartomány különállásával sem birtak. De a mint az állam hatalma csökkent, számos változás jött létre.

Erdély elszakadt a magyar koronától s több magyar megye, az u. n. *partium*, csatlakozik hozzá; a török betörések meggátlására, az ország déli és keleti része, *határőrvidékként*, katonailag szerveztetik, még pedig alkotmányos formák mellőzésével; Horvátország nagy része török uralom alá kerül és tévedésen alapuló névcsere folytán az ország anyaterületéből alakul az uj *Horvátország*, mint autonom tartomány, a melylyel később a szomszédos magyar megyék, *Szlavonia* név alatt, összeköttetnek és hasonló jogállást nyernek; végre az ország déli része, mint *szerb vajdaság* és *temesi bánság*, alkotmány ellenére, külön politikai szervezetet kap.[1])

21. §.

B) *Az anyaterületből kivált részek.*[2])

1. Erdély.

Az ország délkeleti, vagy erdőn tuli részét — a krónikák szerint — honalapitáskor a hét vezérek egyike, Töhötöm foglalta el s kezdetben, megfelelően az akkor divatozó törzsszervezetnek, némileg

[1]) A mohácsi vész után az ország egyik részéből Erdély alakul, mint fejedelemség, másik rész a török hódoltság és csak a harmadik rész, a legkisebb, néhány vármegyéből álló keskeny terület, képviseli a magyar királyságot.

[2]) Megjegyzendő, hogy itt a »részek« szót közönséges értelemben használjuk. A régi közjogi nyelv u. i. a »részek«, »partes« kifejezését csak azon területekre alkalmazta, melyek különállása alkotmányosan, vagyis nem a kormány önkénye folytán keletketett. Igy tehát Horvátországra, Dalmáczia, Erdélyt illetőleg a partiumra; de már nem alkalmazta a Határőrvidékre, a szerb vajdaságra, a temesi bánságra. — Irodalmi források: *Pauler*: A magyar nemzet története. *Timon*: Alkotmány- és jogtörténet, *Király*: Alkotmány és jogtörténet. *Szilágyi* szerkesztésében megjelent: Magyarország története; továbbá a jelen munka 17. §. VIII. pontjában fölsorolt művek.

különállásban tartotta. — Midőn azonban szent István a törzsfők hatalmát megtörte, Erdélyt is szorosan az országhoz füzte és a politikai egységet később, szt. László király megerősitette. Ez időtől fogva az erdőntuli terület a magyar állam egyik alkotó része volt s a király által kinevezett, utasitással ellátott vajdák által kormányoztatott. — Tulajdonképen három közigazgatási területet (kerületet, földet) alkotott, különböző közigazgatási szervezettel: a székelyekét a székely ispán alatt, a szászokét a szász ispán (gróf) alatt s a magyarokét közvetlen a vajdának alárendelve. Ez a három közigazgatási kerület a vajda, mint e részben a legfőbb királyi hivatalnok elnöklete alatt, közös érdekü ügyekre, leginkább pedig a honvédelem miként történő teljesitésére, közgyüléseket tartott; továbbá katonai szempontból szintén a vajda parancsnokságának volt alárendelve, a ki egyszersmind az erdőntuli részek nagybirája is volt. De már közigazgatási ügyekben a székely ispán és a szász ispán a királyi központi kormány alatt állott. Országnak (Regnum) nem neveztetett,[1]) nem volt czimere, a királyi czimek közt nem fordul elő. A székelyek és a szászok ugyan nagy kiváltságokkal birtak, a melyek azonban országos különállásra nem vezettek. — Az emlitett három nemzet szorosabb kapcsolatba csak 1437-ben jutott, midőn Kápolnán véd- és daczszövetségre léptek egymással és ezt 1438-ban Tordán, 1459-ben Medgyesen megerősitették.

A mohácsi vész után a magyar állam két részre szakadt. Az egyik rész habsburgi Ferdinándot választotta királylyá, a másik rész, melyhez Erdély is tartozott, Zápolya Jánosnak hódolt. A szétválás, a nagyváradi egyezmény (1538) ellenére, Zápolya János halála után is megmaradt: hivei fiát, János Zsigmondot, szintén királylyá választották, majd pedig Erdélyt uj magyar választófejedelemséggé decretálták, 1556-ban. E határozat János Zsigmond halála után, ki még mint magyar király uralkodott (habár megkoronázva nem volt), tényleg megvalósult, midőn az erdélyi rendek Báthory Istvánt, 1571-ben, erdélyi fejedelemmé s a magyar részek urává kikiáltották.

Ettől fogva Erdélyt nemzeti fejedelmek kormányozták, rendszerint a török porta fenhatósága alatt és csak 1687-ben sikerült I. Lipót királynak a magyar korona fenhatóságát elfogadtatni. Apafi Mihály fejedelem halála (1690.) és ifjabb Apafinak a fejedelemségről történt lemondása után pedig a magyar király lett Erdély

[1]) L. *Pesty* Frigyes: Az eltünt vármegyék, II. köt. 16. l.

fejedelme. De bár a Habsburg-házból származó fejedelmek elismerték, hogy Erdélyt a magyar korona jogczimén birták, igy már a Lipót-féle diplomában, továbbá Mária Terézia az 1741 : XVIII. és Ferencz az 1792 : XI. t.-czikkekben, valamint elismertetett az 1791 : VI. erdélyi t.-czikkben, mely éppen ebből az okból az egységes öröklési rendet erősiti meg : azért Erdély különállása mégis egész 1848-ig megmaradt ; sőt Mária Terézia Erdélyt nagyfejedelemség czimével ruházta fel, ámbár annak hangsulyozása mellett, hogy e czim fölvétele a közjogi viszonyokon semmit sem változtat. Előzőleg pedig már a Lipót-féle diploma (1691.) kifejezi, hogy Erdély a magyar államhoz tartozik, a mennyiben azt mondja : »Erdély visszatér a sz. koronához, a melytől az irigy sors és egyesek vakmerősége elszakitotta«.

Az 1848 : pozsonyi VII. s a kolozsvári I. törvényczikkek kimondták az uniót, hangsulyozván, hogy Erdélynek mindazon kiváltságai és törvényei megerősittetnek, melyek az egyesülést nem akadályozzák és a nemzeti szabadságnak, jogegyenlőségnek kedveznek ; de e határozat végleges keresztülvitele az 1848/9-et követő események folytán elmaradt, Erdély az absolut rendszerben külön koronaországgá szerveztetett. De már 1865-ben a régi választási alapon uj országgyülés hivatott egybe s ez az uniót, illetőleg Erdélynek Magyarországba való bekebelezését sürgette ; majd Ő Felsége Erdélyt is meghivta a magyar országgyülésre, az erdélyi kancellária feloszlattatott és Erdély kormányzatával a magyar ministerium bizatott meg. Végre az 1868 : XLIII. t.-cz. az uniót ujra kimondotta és a következőképen szabályozta :

1. A törvényhozást Erdélyre nézve is kizárólag a magyar országgyülésen, melyen Erdély is képviselve van, gyakorolandják ; 2. a kormányzás az erdélyi területre nézve is a magyar felelős ministerium által történik ; 3. azon törvények alkalmazása, melyek az egyesülést megelőzőleg Magyarország külön országgyülésén alkottattak, a mennyiben szükséges lesz, az erdélyi területre törvényhozás utján fognak kiterjesztetni ; 4. az 1848 : pozsonyi IX. törvényczikk 1-sö és a XII. törvényczikk 6-ik §-ának érvénye, az erdélyi megszüntetett urbériségekért s tizedekért kiadott vagy kiadandó földtehermentesitési államkötvények biztositása végett, Erdélyre is kiterjesztetik ; 5. Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a régente u. n. magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymásközti viszonyait,

hatáskörét biztositják, sértetlenül fentartatnak; egyszersmind a görög- és örménykatholikus, valamint a görög-keleti egyházakra is kiterjesztetnek. — Kimondatott végül, hogy Ő Felségének Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja cziméből az unióra semminemü hátrányos következtetés nem vonható.

Az 1870 : XLII. t.-cz. az erdélyi magyar és székely részek közigazgatását, a magyarországi törvényhatóságok mintájára, egy és ugyanazon elvek alapján szervezi. A királyföld (szászföld) — eltekintve, hogy a szász egyetem gyülése az 1868 : LIV. t.-cz. folytán többé birásкodást nem gyakorolhatott — egyelőre particuláris jogaival különállásában megmaradt; mignem az 1876 : XII. és XXXIII. t.-czikkek ezt is megszüntetik és a királyföld részint tisztán, részint más erdélyi részekkel egyetemben megyékké alakittatott; a szászok grófjának (ispánjának), mint a szász egyetem közgyülése elnökének, czime az ujon alakitott Szebenmegye főispánjára száll és a szász egyetem jövőre mint közmüvelődési testület fog szerepelni, vagyona csak közmüvelődési czélokra fordítható.[1])

Ezzel megszünt a százados különválás. Erdély teljesen, területileg és politikailag, az anyaországba bekebeleztetett és igy megszünt az állam külön része (pars) lenni. Ma még földrajzilag sem tekinthető külön területnek, minthogy az uj közigazgatási beosztás alkalmával (1876 : XXXIII. t.-cz.) régi erdélyi részekből és magyar területből alakittattak megyék.

Erdélynek különállása alatt hozott törvényei az »Approbatae Constitutiones« (1653-ig hozott törvényekkel) és »Compilatae Constitutiones« (1654—1669-ig hozott törvényekkel) cz. törvényes könyvekben foglaltatnak; a később keltek pedig, mint »Articuli Novellares« ismeretesek és az erdélyi törvények harmadik részét alkotják. De ezek a törvények Erdélynek Magyarországba történt bekebeleztetése után nagyrészt csak történeti jelentőséggel birnak, vagyis csak azok a törvények maradtak érvényben (és ennyiben alkot a régi erdélyi terület ma is külön jogterületet), a melyek, mint mondtuk, az unióval, a jogegyenlőséggel összeütközésben nincsenek (1848 : VII.) és az egyesülés után alkotott magyar törvények által (1868 : XLIII.) hatályon kivül nem helyeztettek.

---

[1]) Igy tehát a szász egyetem alatt nem a szászoknak valamely politikai testülete vagy szervezete, hanem ezen a területen lakók, mint bizonyos alapitványok birtokosai, értendők, mely vagyon felett az országos képviselőválasztásra jogosultak által ott választott közgyülés rendelkezik.

22. §.

2. Erdélyhez csatolt részek, az u. n. »Partium«.

Erdély különválásakor szomszédos magyar részek is csatlakoztak az uj fejedelemséghez és a nemzeti fejedelmek kormánya alatt kevesebb, vagy több magyar vármegye mindig hozzá tartozott; midőn pedig később a magyar király főhatalma alá került, a magyarországi vármegyék az anyaországhoz visszacsatoltattak, de Kraszna, Középszolnok, Zaránd megyék és Kővár vidéke kivételével, melyek az 1693—1733-ig terjedő rövid időtől eltekintve, a midőn Magyarországhoz tartoztak, továbbra is, egész 1848-ig, Erdélyhez csatolva maradtak. E megyéket megkülönböztették a tulajdonképeni Erdélytől és magyar részeknek, vagyis az erdélyi fejedelem cziméből: »Princeps Transylvaniae et Partium Hungariae Dominus«, leginkább Partiumnak nevezték.

A magyar országgyülés a visszacsatolásért többször szót emelt (1741., 1764., 1836-ban), valamint ezt több törvényczikk is sürgeti (1741 : XVIII., 1792 : XI., 1836 : XXI. t.-cz.), de sikertelenül; mig végre az 1848 : VI. t.-cz. elrendeli, hogy »Kraszna, Középszolnok, Zarándmegyék, Zilah városa és Kővár vidéke, a jelen törvénynek azon hatóságokban való kihirdetése napjától minden tekintetben Magyarország elválhatlan kiegészitő részeit képezzék«. — De az 1848/9-ki események lezajlása után e részeket ismét a külön kormányzott Erdélyhez csatolták és csak 1861-, illetőleg 1867-ben kapcsolták vissza véglegesen az anyaországhoz. Iskoláik, egyházaik azonban a régi egyházi hatóságaik alatt maradtak, valamint a bevett vallásokra, ezek vallási, önkormányzati szabadságaira, a bevett vallások egymáshozi viszonyára, jogi egyenlőségére vonatkozó törvények továbbra is fentartatnak. (1868 : XLIII. t.-cz.)

23. §.

3. Temesi bánság és Szerb vajdaság.

A mai Temes, Torontál, Krassó-Szörény megyék és vidékök a honalapitás idejében kerültek a magyar hatalom alá, s egész a mohácsi vészig, mint az államnak kiegészitő része szerepeltek. A XV. századtól ugyan néha-néha honvédelmi szempontból, a veszélyeztetett határ védelmére, alsó vidékei kapitányok, illetőleg temesi ispánok (grófok) alatt állottak, de e viszony politikai különéletre

nem vezetett. A mohácsi vész után pedig az említett megyék a török uralom alá jutottak.

A passaroviczi békekötés által (1718.) a magyar király visszakapta e területet, de az államba nem kebeleztetett be, hanem »temesi bánság« czimmel, 11 vidékre osztva, a Temesváron székelő bánsági katonai parancsnokság, majd polgári igazgatóság által igazgattatott, mely a bécsi hadügyi tanács, illetőleg a bécsi udvari kamara alatt állott. Megjegyzendő azonban, hogy törvényeink e területet sohasem bánságnak, hanem temesi kerületnek (districtus Tömösiensis) nevezik, minthogy történelmi alapon itt a bánság elnevezését, a mi a régi magyar jogban tartományi különállást jelentett, indokolni nem lehet.[1]) Mária Terézia alatt (1751.) szervezett polgári igazgatás hatósága azonban csak 8 vidékre terjedt ki, mig a többi három bánsági katonai határőrvidékké alakult át.

Az országgyülés többször felszólalt ez alkotmányellenes állapot miatt, sőt az 1741 : XVIII. t.-cz. a terület visszakeblezését el is rendeli, a mi azonban csak 1779-ben történik meg, midőn a polgári kormányzás alatt levő 8 vidék, Temes, Torontál, Krassómegyékre osztva, az állam politikai szervezetébe beleolvasztott és e megyék az országgyülésen való ülés- és szavazatjogot, az 1791 : XXVIII. t.-czikkel, meg is kapták. A szabadságharcz után azonban, az 1849. november 18-án kelt nyilt parancs által, Bács-Bodrogmegyével, valamint Szerémmegye rumai, illoki járásaival egyetemben »Szerb vajdaság és Temesi bánság« elnevezése alatt, a bécsi központi kormánynak alárendelve, külön koronaországgá szerveztettek.[2]) Végre, 1860-ban, az októberi diploma kibocsátása után, e megyék az anyaországhoz vissza csatoltattak, Szerémmegye említett két járása pedig Szlavoniához.

24. §.

4. A katonai határőrvidék.

Már a mohácsi vészt megelőzőleg, II. Lajos király Horvátország több erősségét — Zeng, Knin, Szkradin, Klissa, Kruppa, Likka, Osztrovicza — a megvédhetés érdekében kénytelen volt sógorának, Ferdinándnak, a későbbi magyar királynak átengedni, ki ezeket német katonai őrséggel látta el és a lajbachi kapitány parancs-

[1]) *Pesty* Frigyes: A temesi bánság elnevezésének jogosulatlansága. (1868.)

[2]) L. *Somsich*: Magyarország és királyaink törvényes joga.

noksága alá helyezte. A mohácsi vész után pedig a régi Horvátországból megmaradt csekély rész, hozzá véve némely területet a szomszéd szlavon földről, a török támadások meggátlására, szintén katonai végvidékké szerveztetett, Károlyvárosban székelő parancsnokság alatt. Ugyancsak e czélból a régi Szlavonia, a mai Horvátország, területén is alakíttatott katonai őrvonal, melynek parancsnokai előbb Kapronczán, majd Varasdon székeltek.

Rudolf alatt tovább huzták a katonai őrvonalt. A régi Szlavonia területén alakult a *petrinai* végvidék. Később közvetlen a Kulpa körüli része alakittatott katonai határőrvidékké s a petrinai véghely hozzácsatoltatván, a horvátországi bán parancsnoksága (báni határőrvidék) alá helyeztetett. Mária Terézia alatt, midőn a határőrvidék szervezete megerősittetik, a régi Valkó, Szerém, Verőcze megyék területén is katonai őrvonal keletkezett.

A XVIII. században, Magyarország déli részein a törököktől visszavett területen szerveztetett az u. n. *bánsági határőrvidék*. Sőt Erdély keleti határán is, 1763-ban, székely huszár és gyalog, valamint román gyalog határőr ezredeket állitottak fel.

A határőrvidék belső szerkezete sok változáson ment keresztül, mignem I. Ferencz, 1807-ben aug. 7-én kiadott rendeletével, állandóbb formában szabályozta. E rendeleten az 1850. május 7-én kiadott patens több okszerü változtatást tett, a nélkül azonban hogy az intézmény lényegét megtámadta volna.

A határőrvidék ezredekre osztatott.[1]) A földbirtok, eleinte hűbéri természetü, később a házközösség tiszta tulajdona lett (1850.), a katonai kötelezettséggel szoros összeköttetésben[2]) és az egész terület katonai kormányzásban a bécsi hadügyi tanács, illetve a hadügyministerium alatt állott.

A török hatalom elgyengülésével, majd pedig az általános védkötelezettség elfogadásával, a határőrvidéki szervezet fölöslegessé vált és mind többen sürgették e területnek az alkotmányos polgári kormányzásba való bevételét. Az 1848 : V. t.-cz. 55. §-át már ugy lehet tekinteni, mint a mely elvben ki is mondja a határőrvidék

---

[1]) A legutóbbi szervezet szerint (1850.) a magyar és horvát-szlavon határőrvidék, 584 mértföldnyi terjedelemmel, két főparancsnokság alatt állott: 1. *zágrábi főparancsnokság* tiz ezreddel; *temesvári főparancsnokság* a négy bánsági ezreddel, valamint a csajkások zászlóaljával. Az erdélyi határvidéken 2 székely és 2 román gyalog, 1 székely huszár ezred volt szervezve.

[2]) A házközösség belszervezetét részletesen ismerteti *Korbuly*: Magyar Közjog.

polgárositását, az erdélyi román és székely ezredek pedig már 1851-ben feloszlattattak ; de a határőrvidék többi részének polgárositása csak 1871-ben indult meg. Általában mondhatjuk : a katonai határőrvidék azon területhez csatoltatott, a melyből vétetett. A visszacsatolás királyi és ministeri rendelettel kezdeményeztetett, minthogy az alkotmányos állapotba való visszatérésre nem szükséges uj törvény ; de annak megtörténte az alábbi törvényekbe beczikkelyeztetett.

A polgárositás befejezése az 1881. julius 15-én és deczember 15-én kelt rendelettel tekinthető megtörténtnek, a mi azután az 1882 : XL. t.-czikkbe iktattatott. Ez időtől fogva a volt határőrvidék területe csak bizonyos jogfolytonosságon nyugvó különállással birt, a mi leginkább a pénzügyeknél mutatkozott, a mennyiben a határőrvidéki lakosokat adóztatás, dohányültetés, dohány- és sóvétel tekintetében megillető kedvezmények további intézkedésig fentartattak. Az 1886 : XXXVII. t.-cz. azonban már a volt magyar és a horvát-szlavon határőrvidéki részekben, csekély eltéréssel (pl. földtehermentesitési pótlékot nem fizetnek), a rendes állami adótörvényeket lépteti életbe. — A polgárositott magyar határőrvidék házközösségének megszüntetéséről szól az 1885 : XXIV. és az 1898 : XII. t.-cz.

25. §.

Sichelburg kerülete és Marienthal községe.

A határőrvidékhez tartozott Sichelburg kerületére és Marienthal községére a szomszédos Krajna herczegség tart igényt, másrészről meg Magyarország követel némely, kisebb területrészeket, melyek jelenleg Ausztria egyik-másik tartományához csatolvák. Ez okból az 1872 : IV. t.-cz. szerint, a határőrvidék polgárositásával egyidejüleg, Magyarország és Ausztria között a határ is szabályozandó lett volna, de minthogy ez nem volt keresztülvihető, az 1881-ik évi julius 15-én kelt legfelsőbb rendelet a nevezett kerület és község polgárositását a határszabályozás ügyének megtörténtéig függőben tartja, de kormányzását ideiglenesen a bánra bizza.[1]) Hovatarto-

[1]) E rendelet szerint : »Minthogy az 1872 : IV. t.-cz. azon feltétele, hogy Sichelburg kerületére és Marienthal községére nézve a polgárositással egyidejüleg a határszabályozásnak is meg kell történnie, eddig teljesithető nem volt : ennélfogva a határszabályozásnak alkotmányos uton való elintézéséig a szóban levő területek polgárositása függőben tartatik, de, nehogy zavar álljon be, az igazgatás egyelőre a bánra bizatik.«

zását, illetve az egész határszabályozási ügyet, a két állam egyezményileg, törvényhozás utján fogja eldönteni.

E terület lakosai ma már ugyan határőri szogálatot nem teljesitenek, de minthogy hovatartozásuk vitatott, a magyar alkotmányos szervezet reájok nem hat ki és igy az országgyülési képviselőválasztásokban részt nem vehetnek, törvényhatósági szervezetbe fölvéve nincsenek, önkormányzattal nem birnak.

26. §.

5. Horvátország és Szlavónia.

A mai Horvátország és Szlavónia, Horvátország csekély részétől eltekintve, tévedésen nyugvó névcsere folytán, a XVIII. században az anyaterületből váltak ki. — Minthogy azonban e terület jelenleg is külön politikai testet alkot az államban, tehát történetét és jogállását a tényleges területnél fogjuk ismertetni.

27. §.

C) *A később hóditott országok és területek.*

A magyar koronához tartozó területnek másik alkatelemét azok az országok és részek alkották, melyek — önkéntes vagy kényszeritett — hódolás folytán később jutottak a magyar állammal kapcsolatba. Ezek ismét két kategóriába sorozhatók.

Némelyek elismerték a magyar korona fenhatóságát, a nélkül azonban, hogy Magyarországgal az állami életre egyesültek volna. Ezeket, az összeköttetés hűbérszerü jellegétől, a korona hűbéres (alávetett, mellék-) országainak nevezzük. Ilyenek voltak Ráma, vagy *Bosnyákország, Szerbia, Bolgárország, Kunország (Kumánia),* vagyis a későbbi *Moldva* és *Oláhország, Galiczia (Halics), Lodomeria* és már az árpádházbeli királyok ez országok királyi czimét viselték.

Más területek pedig Magyarországgal állami közösségbe léptek, annak részei lettek, ugymint a *régi Horvátország, Dalmátország* és *Fiume.*

28. §.

1. Az u. n. hübéres (alávetett, mellék-) országok.

A magyar sz. koronához, egész a mohácsi vészig, több olyan szomszédos ország tartozott, melyek, mint mondottuk, nem egyesültek vele az állami életre, hanem főhatalmát elismerték. Meg-

maradtak saját törvényeik, ősi szokásaik mellett, nemzeti fejedelmeik alatt és a magyar törvény, igazságszolgáltatás, kormányozás ez országokra általában nem terjedt ki, bár némelyek ideiglenesen az állammal ilyen szorosabb viszonyba is jutottak. Alárendeltségük leginkább az évi adófizetésben, háboru idejében segédcsapatok küldésében nyilvánult és abban, hogy trónra lépő feje delmeiket a magyar király erősitette meg. E viszony tehát hűbérszerü jellemző vonásokkal birt.

A magyar korona hatalmának biztositása végett azonban a hűbéres országok némely erősségei magyar kapitányok alatt állottak, a kik a körüllevő terület fölött is bizonyos hatósági jogokat gyakoroltak. E végvárakat végvidéki bánságoknak, kapitányait bánoknak is nevezték.

Ilyen végvárak voltak már az Árpád-királyok korában: a bosniai, sói, ozorai, bronchi, zreberniki, jajczai, sabaczi, nándorfejérvári, stb. Ugyancsak a hűbéres országok területéből alakultak a macsói, szörényi bánságok és a bolgár bánság. A macsói bánságot Szerbia felső részéből, a szörényi bánságot Kis-Oláhországból hasitották ki, a bolgár bánság pedig Bolgárország megmaradt részeiből alakult. Ezek a bánságok már külön tartományok voltak, melyeket a bánok, a kik országbárói ranggal birtak, mint magyar királyi helytartók, közvetlen a királyi kormánynak alárendelve kormányozták.

Királyaink e hűbéres országok czimeit ma is viselik; czimerök, zászlóik koronáztatáskor, vagy más ünnepélyes alkalmakkor előttök vitetnek, a hajdan e területeken volt kath. püspökségek számára most is kineveznek.

De mindennek közjogi jelentősége nem abban rejlik, mintha a magyar király ez országok fejedelmének tekintené magát, vagy azok visszahóditására törne, hanem a multat s a régi igényeket tartja emlékezetben. Igy tehát első sorban történeti jelentőséggel bir, mely realitást legfölebb akkor nyerhetne, ha ez országok jelenlegi kapcsolatukból kiválnának, vagyis megszünnék jelen államjogi helyzetök. Mint a hogy a szt. korona, régi jogán lépett fel igényekkel Galicziát és Lodoméria illetőleg Lengyelország felosztásakor, Dalmácziát illetőleg pedig a velenczei köztársaság megszünésekor. Ide is vonatkozik a hitlevél ama szokásos kitétele: »a mik eddig visszafoglaltattak, vagy Isten segedelmével ezentul visszafoglaltatnának, az országba bekebelezendők«.

Megjegyzendő, hogy a magyar állam az 1878. évi berlini szerződésben (1879 : VIII. t.-cz.) Szerbiát és Romániát független államok-

nak ismerte el, Bulgáriát belső önállással biró fejedelemségnek (jelenleg souverain királyság), valamint a török főhatalom alá tartozónak ismerte el Bosniát és Herczegovinát is, mely utóbbiaknak kormányzását ekkor átvette; továbbá, hogy már megelőzőleg, az 1856-iki párisi békében, mely azonban törvényeink közé beczikkelyezve nincsen, a török birodalom elismertetett s igy az is, hogy Ráma és Bulgária kiegészitő része, Oláhország, Moldva és Szerbia pedig hűbéres országai voltak.

Ezekből kitünik, hogy a magyar állam a nevezett országokra nézve a status quot elismeri, vagyis elismer ősi joga előtt érvényesülhető idegen jogot. De ha ez a jog létezni megszünik, akkor a szent korona régi igénye ujra életet nyer.

29. §.

a) Ráma vagy Bosnia.

Rámát, mint a Ráma folyó melletti területet, hajdan megkülönböztették Bosniától, a Bosna folyó melletti területtől, de miután a magyarok elfoglalták, rendszerint az egészet Rámának nevezték. E terület egy részét Kálmán király hóditotta meg, a ki már 1103-ban viseli Ráma királya (Rex Ramae) czimét; II. Béla Ráma egész területét megszerzi; II. Endre pedig a mai Herczegovina déli részét, Chulmiát, csatolta hozzá (innen néha Rámának és Chulmiának is nevezték). II. Béla óta »Ráma királya« czim királyaink czimei között állandóan előfordul.

III. Endre halála után, Ráma rövid időre Szerbia hatalmába került, de I. Károly visszafoglalta; Nagy Lajos alatt függetlenité magát, de csakhamar ujolag a magyar fenhatóság elismerésére kényszerittetett; fejedelmei később »Bosznia királya« czimet is viselték a magyar király adományából. Majd pedig, I. Mátyástól állandóan, Boszniát királyi tisztviselők kormányozták, kik közül Ujlaky »Bosnyákország királya« czimével is fölruháztatott. (1480.) II. Ulászló és II. Lajos alatt a török hatalma e területre mindinkább kiterjedt, a mohácsi vész után pedig az egész vidék végleg uralmok alá jutott. E terület a török uralom alatt a régi Horvátország némely részeivel együtt két tartományt alkotott, Bosniát és Herczegovinát.[1])

30. §.

b) Szerbia.

Szerbia, ugy látszik, már II. Géza királyunknak önként hódolt, teljesen azonban csak Imre király füzte a szt koronához. III. Endre halála után elszakadt, Nagy Lajos visszahóditotta. Később a törökök támadásaitól sokat szenved, a kik, 1521-ben, végleg el is foglalták. III. Károly, a passaroviczi béke által, 1718-ban, egy részét visszanyerte, de már a

[1]) A mai viszonyt illetőleg l. a IV. Részt.

nándorfejérvári békében (1739.) ismét elveszté. A berlini szerződés XXXIV. czikke (1878 : VIII. t.-cz.) értelmében Szerbia önálló fejedelemség lett, 1882 óta pedig souverain királyság.

31. §.

c) Bolgárország.

Bolgárország III. Bélától egész III. Endréig Magyarország fenhatósága alatt állott; sőt már Imre király is viselte a Bolgárország királya czimét, habár azt véglegesen csak V. István vette föl. III. Endre alatti zavarokban függetlenité magát, de Nagy Lajos visszahóditotta; majd a Dunánál Viddint, Nikápolyt, Silistriát magában foglaló területből alakult a bolgár bánság. A szerencsétlen nikápolyi ütközet után, egész Bolgárország török hatalom alá jutott. Hunyadi Jánosnak, 1443-ban, sikerült egy részét visszafoglalni, mely azonban a várnai ütközettel (1444.) végleg elveszett. Az 1878-iki berlini szerződés értelmében belső önállósággal biró fejedelemséggé alakult a török sultán hatalma alatt, majd 1908-ban souverain királysággá proklamáltatott.

32. §.

d) Kunország, vagy Cumania.

A későbbi Moldva és Nagy-Oláhország II. Endre, illetve Imre királyok idejében önként hódolt, mint Cumánia, melynek királyi czimét IV. Béla, mindjárt trónralépte után fölvette. Idővel a román elem a kunok fölé kerekedvén, a területen két vajdaságot, Moldvát és Oláhországot alapitott. A vajdák a magyar király fenhatóságát továbbra is elismerték, midőn pedig az Árpádház kihalásokor függetlenségre törekedtek, tartósabb eredményt kivivni nem tudtak, Nagy Lajos ujra a magyar állam fenhatóságának elismerésére kényszeritette. Zsigmond alatt Moldva-Oláhország lengyel hatalom alá került, de már Albert alatt ismét a magyar korona hűbérese lett. Kapcsolata I. Mátyás alatt megszilárdult és ebben a viszonyban egész a mohácsi vészt közvetlen megelőző időkig megmaradt, a mikor török uralom alá jutott.

Mária Terézia a régi Moldva egy részét, Bukovinát, Lengyelország fölosztalásánál (1777) a magyar szent korona jogczimén visszaszerezte, de Galicziához csatolta; 1847 óta pedig Ausztriának külön koronaországa. A régi Moldva és Oláhország tulnagy része 1859-ben, Románia (Rumánia) név alatt, a török hatalomnak alárendelt fejedelemség lett, az 1878-iki berlini congressuson pedig függetlensége elismertetett, 1881 óta souverain királyság.

33. §.

e) Galiczia (Halics) és Lodoméria.

III. Béla már Galiczia (Halics) királya czimét viselte, de véglegesen, Lodomériával (Wladimiria) együtt, II. Endre szerezte meg, a ki először nevezi magát Galiczia és Lodoméria királyának. E területet az Árpád-

házbeli királyok alatt fejedelmeik, Nagy Lajos idejében pedig a király által kinevezett vajdák igazgatták. Zsigmond alatt Lengyelország hatalmába került s ott maradt 1772-ig, midőn Mária Terézia Galiciát és Lodomériát a magyar szent korona jogczimén, habár talán nem is egészen a régi területtel, ujolag birtokába vette. A magyar koronához való visszacsatolás azonban, országgyüléseink sürgetésének (1791, 1802, 1807, 1827, 1836, 1840, 1844) ellenére, elmaradt.

34. §.

2. A régi Horvátország.

László, illetve Kálmán királynak hódolt a Száván tul, a Kulpa és Verbász közti földterület, az akkori Horvátország; s ez időtől fogva Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösségbe lépett, olyan értelemben, hogy autonom különállásának fentartása mellett, állami életét a magyar államban találta fel. A mohácsi vész után legnagyobbrészt török uralom alá került, a megmaradtból pedig katonai végvidék szerveztetett.

A török pusztitások elől menekülő horvát lakosok azonban Horvátország elnevezését, annak kapcsolt részi, tartományi jogait a szomszédos szlavon területre ültették át, a mit eleinte a szokás, később törvények is helyben hagytak. (Bővebben a tényleges területnél.)

35. §.

3. Dalmáczia.

Midőn Kálmán király Horvátországot végleg a magyar állam részévé tette, meghódolt Dalmáczia is szigeteivel egyetemben és Magyarországgal állami közösségbe jutott.[1]) A magyar állam, hogy e tengerparti városok hűségét biztositsa, régi kiváltságaikat többször megerősitette, sőt ujakkal toldotta meg.

A városok megtartották helyhatósági jogaikat, régi hatáskörben tisztviselőiket. Püspökeiket, kiknek a világi igazgatásban is részük volt, grófjaikat szabadon választották; kereskedelmi és hajózási szabadalmat élveztek, helyi ügyekben saját jogukkal (leg-

[1]) Kálmán magát állitólag Bielográdban, 1102-ben, Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta. — A történet szempontjából Dalmáczia és Horvátország között a határvonalt szigoruan megvonni alig lehet. Valószinünek látszik, hogy ma több terület tartozik Dalmácziához, a mi hajdan Horvátország részo volt.

inkább római jog) és szokásaikkal éltek. De e terület hadügyi és államkormányzati szempontból a magyar király által kinevezett zászlós ur, a horvát bán alatt állott és másodfolyamodásu bírósága a báni tábla, legfőbb törvényszéke pedig a magyar királyi curia volt.

Dalmáczia birtoka azonban nem volt békességes. Már 1161-ben Comnen Mánuel császár foglalta el és 1181-ig birta; később pedig Velencze lépett fel igényekkel. Eleinte sikertelenül, de Zsigmond és nápolyi László közti zavarokban, ez utóbbinak állitólagos jogait Dalmácziára megvette és az 1432-iki, reánk nézve szerencsétlen háború után teljesen hatalmába keritette.

Midőn I. Napoleon a velenczei köztársaságnak véget vetett, Dalmáczia önként kijelentette, hogy hajdani viszonyát Magyarországgal felujitani óhajtja és legnagyobb részét I. Ferencz királyunk, a campoformiói békekötés által (1797.) vissza is kapta, majd birtokát az 1815-ki párisi béke megerősitette. Ez időtől fogva országgyüléseink a visszakapcsolást folyton sürgették. I. Ferencz, 1802-ben, elismerte, hogy Dalmáczia a szent korona jogaihoz tartozott, V. Ferdinánd pedig, 1830. deczember 2-án, a magyar országgyüléshez intézett válaszában igéri, hogy Dalmáczia visszacsatolása legközelebb meg fog történni,[1]) a mi azonban elmaradt, ugy hogy tényleg Dalmáczia ma is Ausztriának egyik tartományát alkotja.

De Magyarország nem mondott le Dalmácziáról. Legujabban, az 1868 : XXX. t.-cz. 35. §-ában ismét kijelenti, hogy az ország valamint eddig, ugy ezután is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmáczia visszacsatolását, annak Horvátországhoz való kapcsolása által. — E felfogáson is nyugszik a hivatalos czim: »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok«, továbbá »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánja«; valamint, hogy az állam középczimerébe Dalmáczia czimere is fölvétetett. A visszacsatolás föltételeire azonban Dalmátország is meghallgatandó, minthogy pedig tényleg Ausztriához tartozik, a visszacsatoláshoz Ausztria hozzájárulása is szükséges.

---

[1]) *Korbuly:* Magyar közjog. — Az 1849. márczius 4. octroyált osztrák birodalmi alkotmány, mely azonban csakhamar felfüggesztetett, szintén kilátásba helyezi Dalmáczia visszacsatolását, annak Horvátországhoz történő csatolása által. — Dalmáczia lelkes készségét Magyarországgali csatlakozásra részletesen ismerteti *Fest:* Fiume a napoleoni háboru idejében (Tenger czimü folyóirat 1912. évf. 4. sz.).

36. §.

4. Fiume.

Történetiróink szerint lehetséges, hogy abban az időben, midőn László és Kálmán királyok Dalmáciát elfoglalták, az a terület is hódolt, melyen később Fiume keletkezett. Idővel azonban ausztriai fenhatóság alá került, mignem Mária Terézia, a tengeri kereskedelem emelése szempontjából, 1776-ban, Magyarországnak adományozta, s ettől fogva, mint a szent koronához csatolt külön test szerepel. (Bővebben a tényleges területnél.)

II. A magyar állam tényleges területe.

37. §.

A magyar állam tényleges területe alatt értjük a szent korona területét, illetőleg a magyar szent koronához tartozó országok területét együtt, a mely terület a következő, közjogi szempontból megkülönböztetendő részeket foglalja magában:

1. a szükebb értelemben vett magyar területet (az u. n. anyaországot), a volt Erdélylyel egyetemben és az ide bekebelezett határőrvidéket;

2. a Horvát-Szlavon társországok területét s az e részbe bekebelezett határőrvidéket; *jogilag* ide tartozik Dalmátország is, mely azonban *tényleg* Ausztria tartományát alkotja;

3. Fiumét, mint a magyar szent koronához külön testként — separatum sacrae regni coronae adnexum corpus — csatolt területet.[1])

Ezek a részek együttvéve alkotják a souverain magyar állam egységes és oszthatlan területét, vagy, mint az 1868 : XXX. t.-cz. kifejezi, egy és ugyanazon állami közösségben élnek és egymástól elválaszthatatlanok; az 1723 : I. t.-cz. szerint pedig, a törvényes király által Magyarország és a *hozzácsatolt részek*, felosztathatlanul, együtt birtoklandók. De ezeken kivül a terület épségét és sérthetetlenségét biztositják az 1715 : III. t.-cz., valamint a koronázás alkalmával kiadott hitlevelek és királyi eskük.

A magyar állam területi egységét a szt. korona egysége symbo-

---

[1]) Bosznia-Herczegovina tényleg ugyan a magyar hatalom alatt is áll, de azért államjogilag hovatartozása függő kérdés; történelmi jog alapján Magyarországhoz kellene tartoznia. (L. IV. Rész.)

likusan fejezi ki és ebből keletkezett az államnak törvénybe (1868 : XXX.) is iktatott czime : »Magyar szent korona országai«, vagy »Szt. István koronájának országai«, a mellett hogy czimül használják »Magyarország és társországai«, vagy egyszerüen, főkép a nemzetközi ügyeknél : »Magyarország«.

Alkotmányunkban előforduló tétel, hogy az állam területe egy és oszthatatlan, már az állam személyi egységéből következik. E kijelentésnek más államokkal szemben csak annyi értéke van, a menynyiben az állam képes jogait kifelé megoltalmazni. De az államéletre bent megvan az a nagy jelentősége, hogy ellentmond pl. az Árpádok alatt nálunk is szokásos felosztásnak, a mi ma már nem történhetnék puszta ténynyel, hanem csak az alkotmány előzetes megváltoztatásával. — Az államterület fogalmi egysége nincs megtámadva az által, hogy közjogilag megkülönböztetendő részekből áll, minthogy az egész terület fölött egy és ugyanazon államhatalom (személyesiti a koronás király) uralkodik. A különbség abban jelentkezik, hogy a szükebb értelemben vett magyar területre a magyar országos törvények egész teljökben kihatnak és ez benne van az állam egységes kormányzati, igazgatási és birósági szervezetében ; a társországok területe pedig külön illetőségi területe azon törvényeknek, melyeket a magyar király a horvát-szlavon országgyüléssel alkot (tehát ilyen értelemben külön jogterület), s széleskörü közhatósági jogokkal fölruházott önkormányzati és külön biráskodási territorium.

Fiuménak, mint a sz. koronához csatolt testnek, különállása pedig abban nyilatkozik, hogy nincsen bevéve az állam rendes törvényhatósági szervezetébe, továbbá hogy belső önkormányzata szervezésénél ő is, mint az ide vonatkozó állami törvényalkotás egyik külön tényezője, meghallgatandó és hozzájárulása nélkül a nevezett ügyeket törvény által szabályozni nem lehet. Ennek felel meg, hogy czimere a magyar állam középczimerének egyik alkotó része.

38. §.

A horvát-szlavon részek.

1. Horvátország.

A Száván tul, a Kapela hegységtől, a Kulpa folyó délkeleti partjától és a felső Verbásztól az adriai partokig elnyuló terület, egész 1088-ig, nemzeti királyokkal Horvátországot alkotá, mely leginkább a nyugati, néha a keleti császárság pártfogása alatt állott. Midőn

pedig Zvojnimir (Zwinimir) 1088-ban elhalt, a bekövetkezett zavarok csillapitására a horvát urak közül számosan az özvegy királyné testvérét, László magyar királyt hivták meg. László a zavargókat legyőzte s Horvátország legnagyobb részét hatalmába kerité. Utóda, Kálmán, még két izben vonult Horvátországba és nemcsak ezt, hanem Dalmáciát is szigeteivel egyetemben meghóditotta; állitólag magát Bielográdban (Zára), 1102-ben, Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta.

Horvátország ez időtől fogva Magyarországgal állami közösségben élt, a mennyiben belső életére ősi szervezetét és jogait megtartotta ugyan, de állami létét a törvényhozás, kormányzás és az igazságszolgáltatás szempontjából a magyar államban birta.

E rész fölött a főhatalmat a magyar király, mint ilyen, a magyar sz. korona jogczimén szerezte meg. A magyar országgyülésen a horvátok is megjelentek[1]) s az itt hozott törvények Horvátországra kiterjedtek. Werbőczy szerint (Hk. III. R. 2. cz. 2. §.) a horvátok, Magyarország végzeményei és határozatai ellen, gyüléseiken statutumokat nem alkothatnak. — A kormányzás élén a magyar király által, *magyarok közül* kinevezett bán állott, mint a magyar király főtisztviselője (1439 : XXVI., 1492 : VIII.), a ki Magyarországnak nagyászlósa, a későbbi felső táblának tagja volt és kormányozott a magyar törvények és rendeletek értelmében. Horvátország által kiállitott haderő, a bán parancsnoksága alatt, a magyar állam haderejének kiegészitő része volt. Az igazságszolgáltatás kutfeje itt is a magyar király; az első és másod folyamodásu törvényszéknél saját szokásaik szerint, horvát nyelven jártak el, de a Kninben székelő báni táblától a fölebbezések a magyar királyi Curiához történtek.

Horvátország tartományi autonomiája, a mennyire azt ma ismerjük, abból állott, hogy régi megyéit és közigazgatását megtartotta, s a bán elnöklete alatt tartott gyülésein, a magyar törvényekkel nem ellenkező szabályokat — statutumokat — alkothatott,

[1]) Valószinüleg kezdetben csak kisszámu előkelői jelentek meg, a kik a magyar nemesekhez hasonló állásuaknak tekintettek, később pedig követeik által. L. *Timon:* Magyar alkotm. és jogt. 715. l., *Pauler*, Horvátország elfoglalását tárgyalja: A magyar nemzet története I. köt. 156—200 l. és Horvát-Szlavonország elfoglalásáról szóló értekezésben, Századok 1888. évf. Ide vonatkozólag még érdekes *Suflan*, zágrábi egyetemi tanár fejtegetése: A horvátok és magyarok, hajdan és most (Budapesti Hirlap 1910. évf. 1. szám). — *Pauler* a föntebb emlitett koronázást kétségbe vonja, *Karácsonyi* pedig csak bemutató, de nem fölavató koronázásnak tekinti (A horv. történetirás zátonyai. 1912.).

melyek a magyar király hozzájárulásával kötelező erőt nyertek. (Werbőczy : Hk. III. R. 2. cz.) E gyülések hatáskörét teljes bizonyossággal ugyan nem ismerjük, de minthogy Horvátországnak külön autonom szervezete volt, valószinü, hogy e szervezetet érintő módositások szintén oda tartoznak. A horvát megyék [1]) egyes előkelő családok hűbéries birtokát alkották, mintegy magánhatalmuk alatt voltak. A birtokosok, kiváltságaik értelmében, az adót maguk szedték be s honvédelmi kötelezettségeiket Magyarország iránt, már a banderiális rendszert megelőzőleg, hűbéri módon teljesitették. A megyék tulajdonkép önkormányzattal nem birtak, közgyüléseket nem tartottak s köztisztviselőiket nem választották, vagyis csak később, midőn a magyar megyei szervezetből egyes intézmények átszivárogtak.[2])

A mohácsi vész után, Horvátország nagy része török hatalom alá került, a megmaradt terület pedig katonai határőrvidékké alakittatott át. Lakosai közül azonban sokan, leginkább a Dráva és Száva folyamok közt fekvő szomszéd Zágráb, Varasd, Körös, Bellovár megyék, akkor Szlavoniának nevezett területére menekültek. E horvát lakosokról Szlavónia csakhamar, az ott tartózkodó és viszonyainkat nem ismerő osztrák katonai parancsnokok által, Horvátországnak kezd neveztetni.

A névcserére eleinte maguk a horvátok figyelmeztettek. Igy a történetirók is : Kerchelich, Zelniczy. De ennek ellenére közelfogadást nyert s lassankint a törvényhozás nyelvébe is átcsuszott.[3])

Az uj Horvátország politikai élete, vegyüléke lett a multnak

---

[1]) Tinnin, később Knin, Vinodoly, Brebir, Busan, Modrus, Dresnik, Gechke, Szluin, Licca, Corbava, Dubicza, stb.

[2]) *Kerchelich :* Notitiae praeliminares de regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. — *Podhraczky :* Szlavoniáról, mint Magyarország alkotmányos részéről. — *Hajnik :* Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. — *Timon :* Magyar alkotmány- és jogtörténet. II-ik kiadás, 705. s következő lapjain. — *Palugyay :* A kapcsolt részek történelmi és jogviszonyai Magyarországhoz. — *Kvaternik :* Das hist. dipl. Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ung. Krone. — *Pesty* szerint (Száz levél Horvátországról), a régi Horvátország területén az egykori zsupánságok a magyar királyok egész korszaka alatt comitatusnak neveztettek ; de e zsupánságok belszervezete egészen különbözött a magyar vármegyéktől, nemesei közgyüléseket nem tartottak, politikai jogkörrel nem birtak. — *Pauler :* A magy. nemzet tört. I. k.

[3]) L. m. *Gyurikovits :* De situ et ambitu Slavoniae et Croatia ; *Bottka :* Az 1843/44. országgyülési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény. — *Timon :* Id. m. 723. l. — *Pesty :* Az eltünt vármegyék és Száz levél Horvátországról. — *B. Jeszenszky :* A társországok közjogi viszonya. — *Szalay :* A horvát kérdésről, stb.

és a tényleges változásoknak.[1]) Mint az anyaterületnek volt kiegészitő része, régi szervezetéből sokat megtartott, igy a régi megyei törvényhatósági szervezetet is. A bevándorolt horvátok pedig előbbi hazájokat megillető kapcsolt részi jogokat törekedtek átültetni. Még a XVII. században is az országgyülésre követeit megyénkint küldte, mint a többi magyar megyék ; de már 1681 után a collectiv képviseltetés általános lett, a mi szórványosan már előbb is, a XVI. század második felétől előfordult. — Igy azután e terület Horvátország nevét vette föl s annak jogait gyakorolta, de azért továbbra is az országos törvények alatt állott : az 1791. évi XII. t.-cz. szerint »Magyarországon és kapcsolt részeiben a törvények hozása és eltörlése a törvényesen koronázott királyt és az országgyülést illeti«. — Adóügyeinek szabályozása a magyar országgyülésen történt (1791 : LIX.), közigazgatás tekintetében Mária Terézia alatt Horvátország külön helytartó tanácsot kap, de csak rövid időre és az 1791 : LVIII. t.-cz. szerint a magyar kir. helytartótanács hatásköre Horvát-Szlavon- és Dalmátországok vármegyéire is kiterjesztetik. Igazságszolgáltatásban a magy. kir. Curia volt a legfőbb itélőszéke. Egyedül belső helyi életére alkothatott szabályokat a törvény korlátai között, tartománygyülésein, melyeket csak a magyar király előleges beleegyezésével tarthatott, mint azt az 1791 : LVIII. t.-cz. kifejezi.

A régi Horvátországot Dalmáciával együtt, törvényeink s közokmányaink kezdetben, mint az államba bekebelezett részeket (partes incorporatae), vagy hóditott részeket (partes subjectae) emlitik. A kapcsolt részek (partes adnexae) kifejezése csak a XVII. századtól jön használatba. Az 1606-ban kötött bécsi békekötés 9. §-a

---

[1]) A régi Szlavonia — mai Horvátország — mint a központtól távol eső rész, szintén tartott gyüléseket. Egyébiránt az ország más részeiben még a XVII. században is előfordult, hogy a megyék egyes csoportjai — 13—23 együtt — különleges gyüléseket tartottak, közös érdekü ügyek megbeszélése végett.

A szlavon gyülések eredete a XIII. századig vihető fel, s rendes elnevezésük »generalis congregatio« volt ; de már a XVI. században : »Dieta Regni Sclavoniae« Dieta Sclavonica, Conventus generalis czimmel is jelölik. — Szék helyül Körös, Zágráb, Zdenc, Varasd szolgált. Rendesen királyi parancsra hivattak össze, néha a nádor, az országbiró, később pedig a bán által és e gyüléseken a törvények korlátai között statutumokat alkothattak, melyek királyi megerősités után érvénynyel birtak. A horvát követek az 1790. évi országgyülésen szót emeltek, hogy tartományi gyüléseket királyi engedély nélkül is tarthassanak, de az országgyülés e kérelmet elvetette. (Pesty : Száz levél Horvátországról.)

u. i. Magyarországot és részeit ugy emliti, mint a melyeket a fejedelem született magyarok és *hozzákapcsolt* népek által birja. Később az alávetett részek és kapcsolt részek kifejezései vegyesen használtatnak; a XVII. század végétől pedig a kapcsolt rész van állandó alkalmazásban. A mult század elején horvátok a társország kifejezését kezdik használni.[1]) Az 1840-diki országgyülésen Horvátország követei magukat a társországok követeinek nevezték, de az alsótábla ezt nem fogadta el.[2]) Az 1843/44. országgyülésen, a főrendek egyik üzenetébe szintén a társországok kifejezése csuszott; de az alsótábla visszaüzent s tiltakozott. Idővel azonban alkalmazásba jött és az 1868 : XXX. t.-cz. törvénybe iktatta.

39. §.

2. Szlavonia.

A régi Szlavoniát — a mai Horvátország nagy részét — őseink a honalapitás idejében elfoglalták és ez időtől a szoros értelemben vett anyaterület kiegészitő részét alkotta, habár az lehetséges, hogy e területen a magyar hatalom teljesebb érvényesülése csak valamivel később, talán csak szt László idejében következett be. A XVIII. század elejéig Horvátországnak nem nevezték s attól, mint az egyéb magyar részek, közjogi szempontból különbözött.

Szlavoniát hosszu időn keresztül egyenesen a központból igazgatták s élére csak II. Géza király állitott először bánt; de Szlavonia bánjának állása és hatásköre a horvát-dalmát bánétól lényegesen különbözött, mint a hogy eltért a két terület közigazgatási szervezete is. Időnként Szlavoniának és Horvátországnak egy bánja volt ugyan, de más-más hatáskörrel e két területre.[3]) Szlavonia területén, mint a magyar állam jogrendjének alávetett területen, a magyar jog uralkodott, nemesei a magyar országgyülésen jelentek meg, később követeit megyénként küldte. Közigazgatása a régi szláv

---

[1]) Már néha az 1825. és 1830-iki országgyülésen is előfordul, de mindig ellentmondásra talál. (Virozsil: Staatsrecht des Königreichs Ungarn I. kötet 147. lap).

[2]) Maga Deák Ferencz volt az, a ki ez év április 15. országos ülésben felszólalt ellene és kifejté, hogy a társország kifejezés sem az összeköttetés természetével, sem a törvények határozataival nem egyez meg; Horvátország Magyarországnak kapcsolt része, de nem társországa. — Deák F. beszédei I. k. 476. l. és *Pesty* Frigyes: Száz levél Horvátországról.

[3]) A történeti részre l. az előző fejezetben idézett műveket.

szervezetből (zsupa) a magyar közigazgatási szervezetnek megfelelően fejlődött; igazságszolgáltatásra pedig Zágrábban, mint fővárosában, volt másodfolyamodásu törvényszéke (a horvát báni tábla Kninben székelt), a melytől fölebbezések a magy. kir. Curiához történtek.

Régente, ugy a XV. századig, országnak — Regnum — nem is nevezték. A régi oklevelekben mint partes Slavicae, terra Slavoniae, s mert néha bánjai királyi herczegek voltak, terra ducatus, vagy terra banatus jelöltetett. A király czimei közé II. Ulászló vette fel politikai okból: Corvin Jánossal szemben, a ki Szlavonia herczege volt, igy akarván felsőbbségét kimutatni. Néha Horvátországgal ellentétbe helyezkedett: II. Lajos halála után Horvátország Ferdinánd, Szlavonia pedig Zápolya pártjára állott.

A XVII. században e területet, a török hatalom alá került Horvátország bevándorlott lakosairól, mint föntebb mondottuk, Horvátországnak kezdik elnevezni és igy a régi Horvátország közjogi állását szerezte meg. Szlavonia elnevezése pedig a szomszédos, nagyobbára szlávok által lakott Szerém, Verőcze, Pozsega és Valkó megyék területére csuszott, a nélkül azonban, hogy ezt autonomicus tartományi különállásra emelte volna.

A mi ezeket a drávamelléki egykori magyar megyéket illeti, bizonyos, hogy a honalapitás idejében, ugy, mint egyéb magyar részek elfoglaltattak és tősgyökeres magyar jellegöket egész a mohácsi vész utáni időkig senki kétségbe nem vonta. — A mohácsi vész után e megyék is török uralom alá kerültek. De a magyar népesség a török kormányzás elől tömegesen menekült s helyüket szerbek foglalták el, később pedig, midőn e megyék a magyar korona hatósága alá visszakerültek, a gyér népesség szaporitására I. Lipót ismét szerbeket hivott be.

Az 1699. karlóczai békekötés ezt a területet a magyar szent koronának végleg visszaadta s a következő évben a magyar kir. kanczellária bizottságot küldött ki, hogy a magyar megyék mintájára ujolag szerveztessék. — A bizottság 1700. deczember 11-én kelt jelentésében előadja, hogy Szerém, Verőcze, Pozsega és Valkó megyéket »Magyarország törvényei és szokásai alapján« szervezte s a tisztviselőket utasította, hogy ugy járjanak el, mint a hogy a többi magyar megyékben szokásos. Az igy rendezett megyék azután a magyar országgyülésre követeket küldöttek s midőn az 1708. pozsonyi országgyülésen kérdés intéztetett az iránt, hogy Pozsega vármegye nem tartozik-e Szlavoniához, mely akkor már Horvát-

ország nevével és jogaival élt, az országgyülés kijelentette, hogy Pozsega Magyarországhoz tartozik s mint magyar megyének, különkövetküldési joga van.[1])

A teljes visszakebelezés megvalósitása azonban, a szerb (rácz) nép kiváltságait hozván fel okul és hogy még egyéb területi elrendezések (határőrvidéki kérdések) is vannak, meggátoltatott; de a törvények ujból és ujból sürgették, hogy, mint az ország szent koronájához tartozó megyék, a rendes vármegyei szervezetbe visszavétessenek.[2])

Végre az udvar 1745-ben, a nádor tudta nélkül küldött ki egy horvátokból álló bizottságot, mely akként járt el, hogy Valkó megyéből kiszakitotta a határőrvidékhez szükséges részt, Szerém, Pozsega és Verőcze megyéket pedig a horvát bán hatósága alá helyezte s *igy* csatolta vissza a magyar szent koronához. — Az 1751 : XXIII. törvényczikk kijelenti, hogy, ha e megyékre a bán hatósága ki is terjesztetik, azok ezután is Magyarország megyéinek tekintessenek s a magyar országgyülésre Ő felsége által mindig meghivattassanak, a mi 1848-ig meg is történt; sőt még az 1848 : V. t.-cz. is, mint magyar megyéknek határozza meg az országgyülésre küldendő követeik számát, bár az emlitett visszacsatolás után a nevezett vármegyék követeikkel a horvát tartománygyülésen is megjelentek és az ott hozott határozatok, királyi megerősitést nyerve, az uj Szlavoniára is kiterjedtek. A mondottakból kitünik, hogy a nevezett magyar vármegyék csak közigazgatásilag voltak a bán hatósága alá helyezve, de jogilag Horvátországhoz nem tartoztak.

Már most ezen az alapon, hogy az emlitett megyékben szlávok laktak és a bán hatósága ide kiterjesztetett, továbbá, hogy a tartománygyülésen megjelentek és annak határozatai reájok is érvénnyel birtak; valamint, hogy a régi Szlavoniára Horvátország neve ragasztatván, igy a Szlavonia névnek terület szükségeltetett: általános szokássá vált e megyéket együtt Szlavonia névvel jelölni, a mi ismét azt a vágyat és hitet keltette a horvátoknál, mintha az a most már Horvátországnak nevezett Szlavoniához tartozott volna. De ez esetben a névcserét a hivatalos nyelv csak az 1868 : XXX. t.-cz. óta fogadta el kizárólagos használatra. Még az 1836-iki és az 1848-iki törvények e területet nem nevezik Szlavo-

---

[1]) *Korbuly:* M. Közjog 140. l.

[2]) Igy az 1715 : XCII., 1723 : XX., 1729 : VII., 1741 : XVIII. törvényczikkek.

niának, hanem megyéinek felsorolásával emlitik ; a belőle kihasitott határőrvidéket pedig nem szlavoniai, hanem szerémi határőrvidéknek mondják, minthogy Szerém mellett feküdt.

A mint Horvátország és Szlavonia elnevezésnek a mai területen alkalmazása névcsere következménye, ugy az általuk jelenleg használt czimer is eredetileg más területet illetett meg. A huszonöt ezüst és vörös koczka a régi Horvátország czimere volt. A mai Horvátországnak — régi Szlavoniának — II. Ulászló 1496-ban engedélyez czimert : két ezüsthabos pólya közt futó nyestet vörös mezőben. Még a XVI. században is ezt a pecsétet használta a mai, uj Horvátország. A mai Szlavoniának történeti alapon nincsen czimere.

40. §.

A mai Horvát-Szlavon és Dalmát »társországok«.[1])

I. Az 1848/49. évi események után következő absolut rendszer az uj Horvátországot s az uj Szlavoniát Magyarországtól teljesen elszakitotta s külön koronaországgá szervezte, hozzácsatolván még Fiumét s a magyarországi Zalamegyéből Muraközt. Muraköz 1860-ban, Fiume pedig 1867-ben régi jogállásába visszahelyeztetett. A külön koronaországgá alakult horvát-szlavon részeknek pedig a magyar országgyülés, mint mondani szokás, fehér lapot ajánlott fel, hogy föltételeiket irják reá azon viszonyra nézve, a melybe Magyarországgal lépni óhajtanak.

És miután egyrészről a magyar országgyülés, másrészről a horvát-szlavon tartománygyülés a közöttük fenforgó államjogi kérdésekre, 12—12 tagu regnicolaris bizottságok közremüködése mellett, meg-

---

[1]) A törvény által elfogadott »társországok« kifejezést nem tartjuk magában eléggé megjelölő szónak ; a közjogi terminologiában ilyenül csak a tartomány (talán koronaország ?) kifejezését ismerjük. De megjegyzendő, hogy e kifejezést nem politikai speculatiók által hozzáfüzött értelemben alkalmazzuk, hanem, mint közjogi olyan műszót használjuk, mely jelenti, hogy az illető rész az állam egyéb részeivel szemben, kiváltságos önállást és különállást élvez. (L. 41. §.) Ebből folyólag téves az a szintén használt kitétel, hogy Horvát-Szlavonországok a magyar állam *alávetett* tartományai. Nem, a szükebb értelemben vett Magyarországgal együtt alkotják a magyar államot, és igy az saját magának alávetett nem lehet. — Megjegyezzük még, hogy ez a kifejezés »társországok« a tényleges állapotokkal világosan anachronismus, minthogy Horvátország és Szlavonia jelenleg egy közjogi testet alkot és igy a többes szám csak történeti jelentőséggel birhat, hogy t. i. különálló részekből alakult.

egyeztek, a viszony szabályozására szolgáló törvény (egyezmény) szövegét kölcsönös egyetértéssel megállapitották, a mihez Ő Felsége, a király hozzájárult, azt törvényjavaslatként az országgyülés elé terjesztették és ennek elfogadása, a király szentesitése után az 1868 : XXX. t.-czikkbe beiktatták, a horv.-szlav. törvénytárban pedig, mint 1868. évi I. t.-cz. közzététetett. Jelenleg ez a törvény képezi Horvát-Szlavon- és Dalmátországok magyar államhoz való viszonyának alaptörvényét, mely csak akként változtatható meg, mint a hogy létrejött, a magyar és horvát-szlavon országgyülések kölcsönös egyetértésével és a koronás magyar király szentesitésével. A módositás az egyezkedő országgyülések egyoldalu törvényalkotásának tárgya nem lehet.

Az 1868 : XXX. törvényczikk, a XVIII. században keletkezett névcserét megerősiti, az uj Szlavoniát Horvátországhoz csatolja, a két területet Magyarország társországainak nevezi és tág körü autonomiával ruházza fel.

E törvényczikk megállapitja továbbá, hogy a vele ellenkező régibb törvények hatályon kivül helyeztetnek, de egyszersmind hangsulyozza azt is, hogy »mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és oltalma a multban Magyarországra és Horvát-Szlavonországokra egyaránt kiterjed s ez egyezménynyel nem ellenkeznek : továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek«. Ebből tünik ki, hogy a jogfolytonosság elvileg megszakitva nincsen.

II. A mai társországokat, az 1868 : XXX. t.-cz. szerint, következő terület alkotja : 1. az a terület, mely az absolut uralom idejében Buccari városával és kerületével Fiume vármegyéhez tartozott, Fiume városa és kerülete kivétel, mint a mely város, kikötő és kerület a magyar szt. koronához csatolt külön testet képez ;

2. Zágráb, Varasd, Kőrös, Bellovár (az 1873 : XXXIV. t.-cz. szerint) vármegyék ;

3. Pozsega, Szerém, Verőcze megyék ;

4. a Horvát-Szlavon tartományok területébe bekebelezett határőrvidék.

Végre 5. jogilag ide tartozik a mostani Dalmáczia. — Jelenleg e terület közigazgatásilag 8 megyére oszlik s tekintettel az ide csatolandó Dalmácziára is, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok hivatalos czimével él.

41. §.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországok viszonya az államhoz és autonomiája.

I. Az 1868 : XXX. t.-cz., miután alapelvként hangsulyozza, hogy »Horvát- és Szlavonországok századok óta mind jogilag, mind tettleg szt István koronájához tartoztak és a pragmatica sanctio szerint a magyar korona országai elválaszthatatlanok egymástól«, kijelenti, hogy a fentebbi terület Magyarországgal jövőre is egy és ugyanazon állami közösséget alkot, ugy Ausztriával, mint más országokkal szemben, de másrészt meg fentartja széleskörü autonomiájában tartományi különállását.

Az állami egységből következik, illetve ezt bizonyitja, hogy: 1. a király egy és ugyanaz, vagyis Magyarország királya, mint ilyen, mint egységes közjogi személy, királya Horvátországnak; — 2. egy a korona, egy a koronázás, valamint egy és ugyanaz a koronázási hitlevél,[1]) eskü, habár horvát nyelven is hivatalból kiadatnak és Magyarország alkotmányának fentartása mellett a társországok alkotmányának fentartását is biztositják, mely utóbbi ugyan már az elsőből következik, minthogy a magyar állam alkotmánya magában foglalja, mint egész a részt, a horvát-szlavon-dalmát alkotmányt is; — 3. a trónlemondás ugyanazon közjogi ténynyel történik, vagyis a magyar királynak, mint ilyennek, lemondása a társországokra is vonatkozik; — 4. a nemzetközi életben a magyar állam mint egység szerepel, melynek a horvát-szlavon társországok kiegészitő részét alkotják;[2]) — 5. az állampolgárság, valamint a nemesség egy és ugyanaz; — 6. az állami főhatalom egy és ugyanaz, épugy kiterjed a társországokra, mint az állam egyéb részeire és, a mennyiben a magyar állam a horvát-szlavon autonom szervezetben kivételt nem állitott fel, ugyanazon organumok (a törvényhozás és felelős kormány) által valósul meg.

---

[1]) Az 1868 : XXX. t.-cz. 2. §. szerint: »Az állami közösségből és összetartozásból folyik, hogy Magyarország és Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, koronázási cselekménynyel koronáztatik meg s a szt István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyülésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.« Az 1867 : I. t.-cz. szerint Ő Felsége 1867-ben Magyarország és társországai királyává koronáztatott.

[2]) »Horvát-Szlavonországoknak kifelé nincsen határa«, mert a társországok határa kifelé, vagyis idegen államokkal szemben, mint a magyar állam határa jelentkezik.

A különállást jellemzi, hogy: 1. közjogilag is elismert országnévvel élnek, külön territoriummal biró politikai nemzetet alkotnak, a mi azonban nem ad állampolgárságot; — 2. az állam souverain természetü akaratát kifejező magyar törvényhozásban collectiv képviselettel (tehát nem ugy, mint az állam egyéb részei) vesznek részt; — 3. területükön, autonomicus ügyeikben, külön zászlót használhatnak, saját külön czimerökkel, melyet a sz. István koronája fed; — 4. a fontos közügyek egész sora külön autonomiájuk körébe tartozik.

A horvát-szlavon autonomia körébe tartoznak ugyanis a törvényhozást és végrehajtást illetőleg: 1. a beligazgatás; 2. a vallás- és közoktatási ügyek; 3. az igazságügy és igazságszolgáltatás.

Ez ügyekre nézve a törvényhozó hatalom a magyar királyt és a horvát-szlavon tartománygyülést illeti. Az autonom kormányzatot pedig a király a horvát-szlavon országos kormánynyal gyakorolja, melynek élén a magyar király által, a magyar ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével, kinevezett horvát-szlavon bán áll, ki a horvát-szlavon tartománygyülésnek felelős, de a koronával nem közvetlen, hanem csak a magyar ministerium tagját képező horvát-szlavon m. kir. minister utján érintkezhetik, a ki pedig a magyar országgyülésnek felelős. Az igazságszolgáltatást (a tengerészeti jog és pénzügyi jog kivételével) minden fokozatban külön horvát bíróságok végzik.

II. Horvát- és Szlavonországok azokat az ügyeket illetőleg, melyek az autonomia körébe nem tartoznak, a magyar állami törvényhozás és a magyar felelős ministeri kormányzás alatt állanak. Megjegyzendő, hogy ez ügyeket az 1868: XXX. t.-cz. egyenként külön felsorolja, ugy hogy, a melyek igy megnevezve nincsenek, az autonomia körébe tartozóknak tekintetnek.[1]) Az autonom ügyeknek az emlitett három osztályba történt csoportositása csak általánosságban talál, mely alól egyes eltérések vannak.

A nevezett törvény a következő ügyeket sorolja föl, mint a melyek az autonomiához nem tartoznak:

1. Azok az ügyek, melyek a magyar állam és Ausztria közös ügyei, vagy a két állam által közös egyetértéssel intézendők el, minthogy a fentebb érintett megosztatlan állami közösségből kö-

[1]) Az 1868: XXX. t.-cz. 47. §-a: »Mindazon tárgyakra, melyek az egyezményben a közös országgyülésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-Szlavon-Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog illeti meg.«

vetkezik, hogy ezekre az ügyekre nézve Magyarországnak meg Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak, egy és ugyanazon törvényhozással és kormányzattal kell birniok.

A külügy a magyar államban egységes, ugy a törvényhozás, mint a végrehajtás tekintetében és a közös külügyminister által, a magyar és osztrák ministeriumok egyetértésével vezettetik. Igy a külügyekre a magyar ministeriumnak alkotmányos befolyása van, de minthogy Horvát-Szlavonországoknak külön nemzetközi élete nincsen, tehát a horvát-szlavon érdek a magyar ministerium által érvényesül. A nemzetközi szerződések is csak a magyar országgyülés elé terjesztetnek elfogadás végett. Az 1868 : XXX. t.-cz. szerint, azon megegyezés, mely a magyar állam és Ausztria között az 1867 : XII. t.-czikkel létrejött, valamint az ennek alapján keletkezett szerződések Horvát-Szlavonországokra is kihatnak, de jövőre hasonló alaptörvények hozása, a régiek megváltoztatása csak a közös magyar országgyülésen, a melyen tehát a társországok képviselete is megjelen, történjék.[1])

A hadügy szintén egységes ügye a magyar államnak, tehát még az a rész is (népfölkelés, honvédség), mely a magyar állam és Ausztria között nem képez közös ügyet.

Végre Magyarország és Ausztria között csak azok a pénzügyek közösek, melyek a két állam közös ügyeire vonatkoznak, mig a magyar állam és társországai között a pénzügyek általában egységesek, a mellett, hogy a horvát-szlavon részek területén befolyó jövedelemből bizonyos százalék autonom kiadásaiknak fedezésére szolgál.

2. A magyar királyi udvartartás költségeinek megajánlása, mely Magyarország és Ausztria között nem képez közös ügyet.

3. A védrendszer s hadkötelezettség megállapitása, ujonczajánlás, a hadsereg elhelyezése s élelmezése iránti intézkedések. De a magyar állam ujonczjutalékából a tartományokra eső rész az ottani népesség aránya szerint fog megállapittatni s a tartományok ujonczai külön ezredekbe soroztatnak, az ujonczok alkalmasságára tekintettel ; a tengervidéki ujonczok főleg a hajóhadhoz lesznek beosztandók. A társországokban a honvédség nyelve horvát, zászlója a társországok szineit, ő Felsége nevének kezdőbetüit és a magyar állam egyesitett czimerét viseli.

---

[1]) Az 1861., valamint az 1865«7. országgyülésen a horvát-szlavon részek nem voltak képviselve, az 1867/ki királyi hitlevél is utólag állittatott ki horvát szövegben és küldetett meg a társországoknak, valamint az 1867. évi XII., XIV., XV. és XVI. t.-czikkek is.

4. A pénzügy : az összes adórendszer megállapitása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, adók kivetése, kezelése, behajtása ; uj adók behozása, állami költségvetés megállapitása, zárszámadások megvizsgálása, uj államadósság fölvétele, vagy a meglevő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakitása, megterhelése és eladása, egyedáruságok, királyi jövedelmek (jura regalia majora) az állam pénzügyeihez tartoznak. A horvát-szlavon területen fekvő állambirtok, államerdők eladásánál azonban a horvát-szlavon tartománygyülés is meghallgatandó s beleegyezése nélkül az eladás meg nem történhetik.

5. Az érczpénz és bankjegy ügye, a pénzrendszer és az általános pénzláb megállapitása ; a bankok, hitel- és biztositó-intézetek, szabadalmak, sulyok és mértékek, árubélyeg és mintabiztositás, fémjelzés, irói és művészeti jog, bányajog, váltó-, kereskedelmi és tengerészeti jog ; a kereskedelem, vámok, távirdák, posták, vasutak, kikötők s hajózás ügye ; valamint azon állami utak és folyók ügye, melyek az egész államot érdeklik, tehát nemcsak azok, melyek a szorosabban vett magyar és horvát területet érintik.

6. Az iparügy rendezésére nézve, beleértve a házaló kereskedést, továbbá a nem közkereseti egyesületek ügyét és az utlevélügyet. Az idegenek felett gyakorlandó rendészetet, valamint az állampolgárságot és honositást illetőleg, a törvényhozás a magyar országgyülésen történik, a végrehajtás azonban Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak tartatik fenn.

7. A kereskedelmi, váltó- és bányajogra nézve a törvényhozás állami, vagyis a magyar királyt a magyar (közös) országgyüléssel illeti meg, de a végrehajtás a horvát-szlavon bíróság hatáskörébe tartozik. A tengerészeti jog alkotásánál a törvényhozás szintén a magyar országgyülésen történik és a végrehajtás is ki van véve a horvát-szlavon bíróságok hatásköréből: első fokban a fiumei kir. törvényszékhez, felsőbb fokban a budapesti kir. itélőtáblához, vagyis a kir. kuriához tartozik.

8. Ide számitandó végre, a nemesség és a kitüntetések ügye, melyben a magyar király felségjoga érvényesül, bár az 1868 : XXX. t.-czikkben külön fölemlitve nincsen.

Az esetben, ha valamely ügynek hovatartozását megállapitani békés uton nem volna lehetséges, akkor véglegesen csakis a törvényhozás dönthet, minthogy e czélra külön államjogi bíróság szervezve nincsen.

42. §.

A magyar-horvát tengerpart.

A tengerpartnak közvetlen a társországok területéhez tartozó része, mely a régi Buccari kerületből és a jelenlegi Fiume vármegye több községéből áll, eltérő történeti multtal bir és tengerészeti ügyekben szintén az állami hatóságoknak van alárendelve.

A régi buccarii kerület Buccari, Porto-Re városokból, Buccaricza és még néhány más községből állott. — Eredetileg Dalmácziához tartozott, de midőn Dalmáczia a velenczei köztársaság birtokába jutott, elszakadt tőle és továbbra is a magyar uralom alatt maradt. Az 1647-ik évi LVII. t.-czikk igazgatási szempontból zágrábmegyei tisztviselőkre bizta, a mely időtől fogva Horvátországhoz tartozónak tekintetik. Mária Terézia, 1776-ban, Buccarit szabad révnek nyilvánitván, a hozzá tartozó részekkel együtt horvátországi területnek nevezte (1791 : LXI. t.-cz.), de mint tengerpart a fiumei kormányzónak rendeltetett alá és tengerészeti, valamint kereskedelmi ügyekre nézve, egész 1848-ig, a fiumei kormányzóság alatt maradt. Ez időben Buccari szabad kikötőváros közigazgatási szempontból is a magyar királyi helytartótanácstól függött s az 1807 : XXVII. t.-czikk értelmében a magyar országgyülésre és a horvát tartománygyülésre követet küldött. Igy tehát kettős közjogi élete volt, a magyar országgyülésen és a horvát tartománygyülésen.[1])

Az 1848. évi törvényhozás a XXVII-ik törvényczikkben kimondja, hogy Buccari kerülete önálló törvényhatóságot képez s, mint ilyen, beldolgait függetlenül intézi el ; az ország kormányával s főtörvényszékeivel levelez és a törvény korlátai között szabályrendeleteket alkothat. De már az 1848-at követő időben, mint Fiume megyének része, kebeleztetett be Horvátországba. Midőn pedig Fiume alkotmányos állapotába visszahelyeztetett, Buccari továbbra is Horvátországnál maradt, csakhogy a többi horvát részektől következő eltérő állással bir.

A magyar-horvát tengerpart tengerészeti ügyekben, a magyar ministerium előterjesztésére, ministerelnöki ellenjegyzés mellett, kinevezett fiumei kormányzóra van bizva, ki is ennek alapján : fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó czimével él. A tengeri hajózásra és tengerészeti, hajózási igazgatásra nézve pedig a

---

[1]) Később, 1809-ben, Illyriához csatolták, de már 1822-ben ismét Horvátországgal jutott összeköttetésbe, mint azt az 1827 : XIII. t.-cz. kifejezi.

fiumei kir. tengerészeti hatóságnak van alárendelve, melynek elnöke a fiumei kormányzó, ki az ügyeket a magyar kir. kereskedelmi ministeriumtól kapott utasitások értelmében intézi. Végre tengerészjogi ügyekben a magyar-horvát tengerpart szintén a fiumei királyi törvényszék alatt áll és másodfolyamodásu birósága a budapesti kir. itélőtábla, harmadfoku pedig a m. kir. Curia.

43. §.

A társországok képviseltetése a magyar országgyülésen.

A horvát-szlavon autonomiához nem tartozó ügyekben az állami törvényhozás jogát a koronás király és a magyar (közös) országgyülés, melyen a Horvát-Szlavon társországok is képviselve vannak, gyakorolja. De e részek különállása, mint mondottuk, abban is nyilatkozik, hogy a magyar országgyülésen nem kerületi, hanem collectiv képviselettel vesznek részt, a mi tulajdonképen ujabb intézmény, a XVII. században jött létre. Megelőzőleg a horvát nemzetiségü nemesség épugy megyénkint jelenik meg, mint a magyar nemesség. Az 1848 : V. t.-cz. a kerületi képviselet intézményét Horvátországra is kiterjeszti és a meghatározott számu választókerületeknek (Horvátország 18, határőrvidék 8) a törvényhatóságok közti felosztását a tartománygyülésre bizza, de az 1868 : XXX. törvényczikk ismét a collectiv képviseletet fogadja el.

A küldendő képviselők száma több változáson ment keresztül,[1]) mig végre, a határőrvidéknek a horvát-szlavon polgári területtel való egyesitése után, a főrendiházat illetőleg 3-ban, a képviselőházat illetőleg 40-ben történt a végleges megállapodás, annak hozzátételével, hogy Dalmáczianak Horvátországhoz csatolása esetére e számban is megfelelő változtatások fognak bekövetkezni (1881 : XV.). A képviselőket a társországok saját országgyülésükben választják és ők az esetre is tagjai maradnak a magyar (közös) országgyülésnek, ha a tartománygyülés feloszlattatnék, mindaddig, mig az ujabb horvát-szlavon országgyülés más képviselőket nem választ. Ezeken kivül a magyar főrendiháznak tagjai még a horvát bán, a zágrábi érsek és a karlóczai metropolita, a horvát-szlavon megyés

[1]) A képviselőházba az 1868 : XXX. t.-cz. szerint 29, az 1873 : XXXIV. t.-czikk szerint 34 volt választandó ; a főrendiházba az 1625 : LXI. t.-czikk szerint 1, az 1848 : V. t.-cz. szerint 2.

püspökök, a vránai perjel, valamint a horvát-szlavon területen illetékes főnemesség, ha a törvényben előirt qualificatióval bir (1868 : XXX., 1885 : VII.). De minthogy ezek nem horvát-szlavon képviselők, hanem mint magyar főrendek gyakorolják törvényhozói jogukat, azért nemcsak a horvát-szlavon társországokra is kiható ügyek tárgyalásánál vesznek részt, hanem tagjai a magyar országgyülésnek általában.

Egyébként pedig Horvát-Szlavonországok képviselői csak azon ügyek tárgyalásánál vesznek részt, melyek az egész államra, tehát a társországokra is hihatnak ; éppen ugy, mint a magyar országgyülés többi tagjai, önálló nyilatkozás és szavazás jogával birnak, utasitás által megkötve nincsenek, de a horvát nyelvet is használhatják.[1]) A szavazásnál egyszerüen a majoritás elve érvényesül és a horvát szavazotok, mint ilyenek, különös tekintetek alá nem esnek. Az egész államra kiterjedő ügyek lehetően az ülésszak elején tárgyalandók, ugy hogy a horvát-szlavon képviselőknek, saját autonom ügyeik tárgyalására, legalább 3 hónap maradjon.

Az egész magyar államot (tehát Horvát-Szlavonországokat is) érdeklő ügyek tárgyalásánál azon épületen, melyben az országgyülés tanácskozását tartja, az állami lobogó mellé a társországok lobogója is felvonatik, annak jeléül, hogy képviselőik a tárgyalásokon jelen vannak.

Az egész államra hihatólag alkotandó törvények, ő Felsége által aláirott, horvát eredeti példányban szintén kiadandók, a horvát-szlavon országgyülésnek megküldendők és a horv.-szlav. orsz. törvénytárba is közzéteendők. De a törvények hatályba lépte a magyar kihirdetéstől számittatik (ettől 15 nap) és ha a két szöveg között eltérés mutatkoznék, a magyar szöveg az irányadó.

44. §.

A magyar királyi felelős ministerium kormányzása a társországok területén.

A végrehajtó hatalmat, mint fentebb mondottuk, állami (közös) ügyekben a Budapesten székhelylyel biró magyar kir. központi kormány, a m. kir. ministerium gyakorolja.

---

[1]) Ezt a jogukat ujra hangsulyozza az 1868 : XLIV. és elismeri az 1885 : VII. t.-cz., de reájuk vonatkozónak is kell tekintenünk az alkotmánynak azt a rendelkezését, hogy a magyar országgyülésnek tagja csak az lehet, a ki a magyar nyelvet is birja.

Az állami és a horvát-szlavon autonom kormányzati szervek harmonicus együttműködéséről az 1868 : XXX. t.-cz. gondoskodik. A magyar felelős ministeriumnak a társországokra kiható intézkedéseit az ottani kormány, hatóságok előmozditani s a mennyiben saját közegei nem volnának, közvetlenül végrehajtani tartoznak. — A pénzügyministerium azonban rendeleteinek végrehajtását a horvát-szlavon területen saját közegei, első sorban az általa kinevezett zágrábi kir. pénzügyigazgatóság által eszközli.

A zágrábi országos számvevőségi osztályok által vezetett zárszámadások a m. kir. pénzügyministerrel közlendők, a végett, hogy a szent korona országainak pénzügyi adatai teljesen összeállittathassanak.

A horvát-szlavon autonom kormányzat ellenőrzésére, hogy az megmarad-e alkotmányos hatáskörében, valamint a társországok érdekeinek képviselésére : a magyar ministerium kebelében tárczanélküli horvát-szlavon-dalmát m. kir. minister működik, ki a magyar ministertanácsnak szavazattal biró tagja s a magyar országgyülésnek felelős. Feladatához tartozik különösen, a bánnak Ő Felségéhez intézett föliratait változatlanul felterjeszteni ; de az esetben, ha az 1868 : XXX. törvényczikk által megállapitott közösséget, vagy érdekközösséget a feliratban megtámadva látja s aggálya a bán meghallgatása után sem szünnek meg : saját, vagyis a ministerium álláspontját is Ő Felsége elé terjeszti, a bán feliratával együtt. A tárczanélküli minister a horvát-szlavon autonomiát illető legmagasabb rendelkezéseket ellenjegyzi és ez által érettök felelősséget vállal ; ugy hogy e rendelkezések kétféle ellenjegyzéssel látnak napvilágot : a magyar királyi ministerével, ki a magyar országgyülésnek és a bánéval, ki a horvát-szlavon tartománygyülésnek felelős. E tárczanélküli minister képezi a kapcsot a magyar ministerium s a társországok kormánya között.

De megjegyzendő, hogy a báni kormány a horv.-szlav. autonom ügyekre felső kormányzati hatóság és igy a magyar ministeriumnak alárendelve nincsen. Az egymás mellett működő kormányok között az állami egység által megkivánt összhang, a magyar ministerium épp mondott közvetitésével és ellenőrzésével nyer kifejezést, valamint az által, hogy a Felség idevonatkozó rendelkezései a magyar minister ellenjegyzését is igénylik és, hogy Ő Felsége a horvát-szlavon és dalmát bánt a magyar ministerelnök fölterjesztésére és ellenjegyzésével nevezi ki.

Azoknál a ministeriumoknál, melyeknek hatásköre a horvát-szlavon területre közvetlen is kiterjed : a ministerelnökség, a sze-

mély körüli, pénzügyi, kereskedelmi, földmüvelési, honvédelmi ministeriumoknál, a mennyiben külön igazgatási ügykörük is van, külön horvát osztályok szerveztetnek s a magyar ministerium mind e horvát-szlavon osztályok tagjait, mind a tartomány területén működő egyéb közegeit — tekintettel a szükséges szakképzettségre — lehetőleg horvát-szlavon-dalmát illetőségü honfiakból nevezi ki.

A társországok határai közt — a mellett, hogy ott az autonomiát illetőleg mind a törvényhozás, mind a közigazgatás s a törvénykezés nyelve horvát — a kormányzat hivatalos nyelvéül a horvát állapittatott meg s horvát nyelvü beadványokra a válasz ezen nyelven adatik.

A magyar korona országai közös ügyeinek egyesitett jelvénye: Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok egyesitett czimere.

45. §.

A horvát-szlavon társországok pénzügyi helyzete a magyar államban.

Az 1868 : XXX. t.-cz. értelmében, a horvát-szlavon részek a magyar korona országainak, illetve a magyar államnak költségeihez adóképességük aránya szerint tartoznának járulni; de minthogy a társországok ezen, reájuk jogosan kimért terheket csak ugy viselhetnék, ha az autonomiájukhoz tartozó kiadások fedezésére szükséges összeg egy részét is átszolgáltatnák: Magyarország, tekintettel a testvéri viszonyra, beleegyezett, hogy közjövedelmeikből csak az a rész fordittassék az állami kiadásokra, mely az autonom kiadások fedezése után fenmarad. Ennek alapján az 1868 : XXX., illetve az 1873 : XXXIV. t.-cz. ugy intézkedett, hogy a horvát-szlavon részek autonom kiadásainak fedezésére az ottani egyenes és közvetett adóknak, valamint egyéb közjövedelmeknek 45%-a tartassék vissza, a többi pedig, 55%, az állami kiadások fedezésére szolgáljon.

Ez egyezmény 10 évre, 1878 végéig köttetett, majd 1889 végéig meghosszabbittatott.[1]) Az 1889 : XL. t.-czikkel, a régi alapon más egyezmény jött létre, melyet évről-évre,[2]) 1905-ig kiter-

[1]) 1878 : I., 1879 : LX. t.-cz. 1880 : LIV., 1887 : XLIII., 1888 : XXXIV. t.-czikk.

[2]) 1897 : XLII., 1899 : V., 1899 : XLVII., 1900 : XXXII., 1901 : XXIX., 1902 : XXV., 1904 : VI. t.-cz. — Az egyezménynek azonban itt is csak olyan

jesztettek. Az 1906 : X. t.-czikk ugyancsak a régi alap tekintetbe vételével iktat be uj egyezményt, melynek érvénye 1913. év végén jár le.

Ezen uj egyezményben a horvát-szlavon részek adóképessége az állam egyéb részeinek adóképességéhez ugy aránylik, mint (hogy egész számokban szóljunk) 8 a 92-höz.[1]) Ebben az arányban volnának tehát kötelesek az állam költségeinek fedezésében részt venni ; de minthogy a fentebb emlitett tekintetek most is fennállanak, Magyarország ezuttal is készségesen beleegyezett, hogy Horvát-Szlavonország tiszta jövedelméből mindenekelőtt 44% az autonomikus kiadások fedezésére fordittassék és csak a fenmaradt 56% adassék át az államkincstárnak.[2])

A horvát-szlavon részek tiszta jövedelmeinek (ide számitva a volt határőrvidék jövedelmét is) 44 százaléka akként számittatik ki, hogy mindenek előtt levonatnak a jövedelem kezelése és előállitása körüli kiadások. — Bizonyos jövedelmek pedig nem kerülnek megosztás alá. Igy 1. az 1867 : XII. t.-cz. szerint a magyar és osztrák közös költségek fedezésére szolgáló határvámjövedelmek ; 2. a bor- és husfogyasztási adók, melyek Horvát-Szlavonországokban továbbra is a községi kiadások fedezésére fordittatnak ; 3. Bellovármegye katholikus lakossága által fizetett lelkészi illetmény, mely Horvát-Szlavonországok autonom költségeinek fedezésére fordithatò ; 4. az 1880 : XXVII. t.-czikkbe foglalt hadmentességi dij, melynek ugyancsak külön rendeltetése van.

46. §.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete.

A horvát-szlavon részek Magyarországhoz való viszonyát ugy a tudományos irodalomban, mint a közéletben igen külön-

értelme lehet, mint a hogy azt a 41. §-ban kifejtjük, hogy ebben a két országgyülés megállapodása nyilatkozik, mely az államhatalmi egységet kifejező királyi szentesitéssel válik kötelező joggá, vagyis törvénynyé. A lényegben való tévedés, ha itt szerződő két államot látunk.

[1]) Az 1868 : XXX. t.-cz. szerint adóképességi arány : 935.592,201 és 64.407,799. Az 1880 : LIV. t.-cz. szerint : 944.299,011 és 55.700,989. Az 1889 : XL. t.-cz. szerint : 92.064,805 és 7.635,195. Az 1906 : X. t.-cz. szerint : 91·873 és 8·127.

[2]) Magyarország körülbelül mintegy 15—20%-ot fordit azon kormányzati ágak költségeinek fedezésére, melyekre a társországok 44%-ot költhetnek.

félekép magyarázzák [1]) és sokban más a magyar felfogás mint a horvát.

Ez ingadozásnak és eltérésnek egyik legfőbb oka, hogy a horvát-szlavon részek és az állam közti viszony szabályozásakor a modern állam jogi ismerete, de még inkább a közjogi nyelv, nem volt eléggé megállapodott és szabatos arra nézve,[2]) hogy egy ennyire bonyolódott kérdés egész határozott és világos szabályozást nyerhessen. Ebből érthető, hogy a törvények szóban megtartanak fogalmakat, melyeknek tartalmát nem adják meg; hogy egyes jogi szólamok, mondatfordulatok a tartalommal nincsenek mindig összhangban és igy ha e viszonyt a mai nap már szabatosabbá vált közjogi tudás és közjogi nyelv igényei szempontjából elemezzük és nem a törvény tartalmát a maga egészében, vagyis az intézményekből kisugárzó lényeget, hanem csak az egyes kifejezéseket tekintjük, akkor ezek itt-ott a félreértésre és félremagyarázásra tért engednek. Ha azután még figyelembe veszszük, hogy e kérdések milyen közvetlen érintik a politikai életet, bizony könnyen megérthetjük, hogy a különböző politikai irányok néha a törvény eltérő magyarázatával is törekednek érvényesülni.

---

[1]) *Biedermann* elnevezi szövetséges államnak (Législation autonome de la Croatie); *Kasparek* lengyelül irt »Általános államjog«-ában azt mondja: a viszony reálunió jellegü, Magyarország előnyére (idézve Pliveric által: Das rechtliche Verhältniss etc.); *Demombynes* szerint a horvát-szlavon részek körülbelül olyan viszonyban vannak Magyarországgal, mint ez utóbbi Ausztriával (Les constitutions européennes); *Pliveric.* a horvát-szlavon részeket souverain államnak tekinti Magyarországgal szövetségben (Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn. — Der kroatische Staat. — Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte); ujabban Tenzer nyilatkozik a horvát államiság mellett (Grünhut: Zeitschrift XX. k.) stb., stb. — Az idegen nyelvü irók tulnagy részét egyoldalu informatiók tévedésben tartják s alig nevezhetünk meg néhányat, kik azt a felfogást vallják, hogy a magyar állam egységes és benne a horvát-szlavon részek társországi, tartományi különállást élveznek. Igy *Jellinek* »Die Staatenverbindungen« és Das Recht des modernen Staates (1900) a XXI. fejezetben; *Eggersdorfer* (Der kroatische Staat: Agramer Zeitung, 1886.); *Ulbrich*, az osztrák közjogi irók egyik legkitünőbbike, szintén arra a meggyőződésre jutott, hogy Horvát- és Szlavonországok a magyar államban tartományi különállással birnak. (Oesterr. Staatsrecht, 2. kiad. Marquardson-féle Handbuch). Ez általában a magyar irók álláspontja is. — Nálunk *Jászy*, önálló monographiában (Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből, 1897.) fejti ki e viszony közjogi természetét.

[2]) Ezt legujabban is hangsulyozták a magyar országgyülés képviselőházának 1910. évi november 19. ülésén, Barta Ödön orsz. képviselő interpellatiójában, valamint a ministerelnök erre adott válaszban.

I. Az előző fejtegetésekből láttuk, hogy régi alkotmányunkban Horvátország, mint az államegésznek része jelentkezett és ennek felelt meg az elnevezés: »Pars« is, melylyel törvényeink kivétel nélkül éltek. Igaz, hogy az 1848/49-iki mozgalmak után, az alkotmányt felfüggesztő absolutismus Horvátországot elválasztja Magyarországtól és az összeköttetés csak az alkotmányosság helyreálltával ujult meg, midőn azt az 1868 : XXX. t.-cz. részletesebben szabályozta: Horvátországnak több engedményt tett, de egyszersmind a régi alap fentartását is hangsulyozta.

A nevezett törvénynek kijelentése szerint, Horvát- és Szlavonországoknak Magyarországhoz való viszonya jelenleg egyezményen nyugszik és csak igy változtatható meg. E tétel valóban a jogi elemzés egyik sarkpontjául szolgálhatna és azért a horvát-szlavon részek államiságát vitatók erre különös sulyt helyeznek.[1]) A kiindulás abból, a tudomány által ma már elfogadott tételből történik, hogy valamely állam közjogi tartalmu szerződést nem részeivel, hanem csak más államokkal köthet, a mi által államok közti, vagyis nemzetközi viszony keletkezik. Szerintök tehát ez az egyezmény, szerződés, illetve nemzetközi szerződés, melylyel a szerződő felek államisága nyilatkozik. De mindez a behatóbb vizsgálatot nem állja ki.

Föntebb (6. §.) már emlitettük, hogy a törvényben előforduló ez a kitétel »egyezmény« csak bizonyos értelemben találó és semmiképen sem érthető alatta államok közti, vagy nemzetközi szerződés. A magyar állam, megemlékezvén a nyolczszázados testvéri viszonyról, az önkényüleg elszakitott résznek a sz. koronához való visszatérésénél a viszony szabályozására úgy, mint ennek esetleg változtatásánál, a horvát országgyülésnek is olyan befolyást enged, mint a milyent a magyar országgyülésnek biztosit, a mennyiben e viszonyt szabályozó alaptörvény szövegére a két országgyülés előleges megegyezése szükséges, nehogy a magyar országgyülésnek nagyobb számu magyar tagjai, az ott megjelenő kisebb számu horvát képviselőket leszavazván, a horvát-szlavon autonomia jogait megcsorbithassák.

---

[1]) Pliveric: Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte; Stefanic (az Ulbrich-féle Staatswörterbuch szépen megirt czikkében) a viszony jogi természetére nem nyilvánit ugyan véleményt, de kiemeli, hogy megitélésénél annak szerződéses volta különösen figyelembe veendő. — Polit. orsz. képviselő is a szerződési alapon vitatja Horvátország államiságát a magyar képviselőház 1907. évi junius hó 5-én tartott beszédében; valamint ez a főérve az 1906. évi julius hóban kiadott horvát manifestumnak.

Ez kétségkivül a legnagyobb garantia az autonomiát illetőleg, mert kizárja az erősebb félnek számszerinti többségen nyugvó előnyét, a nélkül azonban hogy ez által Horvát-Szlavonországokat szerződő félnek, nemzetközi értelemben elismerték volna. Itt az egyezmény szónak politikai jelentősége is van.

A törvény bekezdésében egészen világosan mondja: »Egy részről *Magyarország országgyülése,* más részről *Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyülése* közt, a közöttük fenforgott közjogi kérdések kiegyenlitése iránt, közös megállapodással egyezmény jövén létre, ezen egyezmény *Ő császári és apostoli királyi Felsége által jóváhagyva, megerősitve, szentesitve,* mint Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok közös alaptörvénye, törvénybe iktattatik«,[1]) később pedig (68., 70. §§.) »ezen egyezmény a legmagasabb szentesités után« stb. lép életbe; vagyis az egyezkedés az országgyülések között történik, mig a szentesités az egységes királyi (közjogi) személyt illeti és azért a jogalkotás munkájának ezen a fokán (a szentesitésnél) egyezkedésről már nem lehet szó, mert nincsenek egyezkedő felek. De a magyar és horvát-szlavon országgyülések előzetes megegyezése csak a *javaslat* szövegére (szövegezésére) vonatkozhatik, abból az egyszerü okból, mert alkotmányunk szerint az országgyülések hatásköre tovább nem terjedhet; a megegyezés pedig, mint törvényjavaslat a magyar országgyülés elé kerül és közjogilag érvényessé, kötelező állami akarattá, vagyis végrehajthatóvá, csak az állam egységét és felségiségét kifejező koronás király szentesitésével válhat, a magyar ministerelnök felterjesztésére és ellenjegyzésével. Itt tehát már megszünik az egyezményes jelleg és lesz belőle souverain állami egy akarat, nem pedig két souverain akarat összetalálkozása. Az országgyülések magukban, mint a jogalkotó szervnek csak egyes elemei, ez alkotmányi ügyekben végérvényesen kötelező akaratot nem alkothatnak és igy világos, hogy magukban nem képesek államjogi vagy nemzetközi szerződéseket kötni, minthogy nem képesek határozatukkal sem a szükebb értelemben vett Magyar-

[1]) Igaz, hogy a törvény következő bekezdése már zavart: »... ezen alapokon egyrészről Magyarország, másrészről Horvát-Szlavonországok a közöttük fennforgó közjogi kérdések kiegyenlitésére a következő egyezményt kötötték« (tehát már nem pusztán az országgyülések egyezménye); később pedig (70. §.) »ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásának tárgya nem lehet...« Mindezt ugyan lehet helyes értelemben is felfogni, de lehet félre is magyarázni és különösen alkalmas téves következtetésekre.

országot, sem Horvátországot, sem pedig az állami személyt megkötni; a királyi hozzájárulásban pedig már az állami egység nyilatkozik.

A király és az országgyülések jogalkotást czélzó együttes munkája a törvényhozás. És valóban, Horvát-Szlavonországok államhozi viszonyának szabályozásánál csak a törvényalkozás eltérő módjával találkozunk. Mig ugyanis az állami (közös) törvényhozás rendes menetében a magyar országgyülés két házának megegyezése, mint országgyülési határozat kerül a Felség elé szentesités végett, addig a jelen esetben, kivételesen, a két országgyülés megegyezését tartalmazó javaslat. Ezzel modern értelemben vett alaptörvény keletkezik (l. 4. §.) és az 1868: XXX. törvényczikknek magát megjelölő ama kitétele, hogy »alaptörvény«, szoros jogi értelemben találó, mig az a másik, hogy »egyezmény«, csak a mondott magyarázatban.[1]) Igy a horvát-szlavon autonomia alaptörvényben kifejezett állami akaraton nyugszik, nem pedig államok közti szerződésen.

Ugyancsak az 1868: XXX. t.-cz. még más területrészekről is hasonlóan intézkedik. A 65. §. szerint Dalmácziának a magyar szent korona jogán (tehát nem Horvát-Szlavonországok jogán) történendő visszacsatolásánál Dalmáczia is *meghallgatandó;* Fiuméra pedig a 66. §. azt mondja: »külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyülése s Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyülése és Fiume városa között, küldöttségi tárgyalások utján, *közös egyetértéssel* lesz megállapodás eszközlendő«. Jogilag misem gátolja tehát, sőt Fiumét illetőleg világosan kötelező, hogy e részeknek az államhoz való viszonya egyezmény alakjában szabályoztassék. — Vajjon ez egyezkedés által Fiume, illetve Dalmáczia szintén souverain államokká válnak-e?

---

[1]) E nézeteket először a Pallas-féle nagy Lexikon magyar alkotmányról szóló XII. kötetében (124. l.), mely 1896 május hóban jelent meg, fejtettem ki; később pedig részletesebben a Jogtudományi Közlöny 1896. LII. számában. Megjegyezzük még, hogy az 1868: XLIV. t.-cz. 29. §-a az 1868: XXX. t.-czikket szintén olyan egyezménynek mondja, mely a magyar országgyülés és a horvát országgyülés között jött létre. — Magyarország állami egysége mellett szól továbbá az is, hogy az 1867: XII. t.-cz. szerint Ausztriával dualismusban vagyunk, tehát Horvátországot nem tekintették külön államnak.

47. §.

Horvát-Szlavon és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete. (Folytatás.)

Valamely állam egysége alkotó elemeinek egységében és az államhatalom megfelelő szervezetében nyilvánul.

Számos és számos törvényünk (1606. bécsi béke 9. pontja, 1608 : X., 1687 : II., 1723 : I., II.; 1791 : X., stb.) kifejezi, hogy Horvát-Szlavon- s Dalmátországok Magyarországhoz csatolt részek, egymástól elválaszthatatlanok, együtt birtoklandók és igy Magyarország, valamint a hozzá csatolt részek területe alkotja a magyar sz. korona, vagyis a magyar állam területét, a mit az 1868 : XXX. t.-cz. is elismer.

E törvény 59. §-a, nemkülönben az 1868 : XLIV. t.-cz. 29. §-a, ugyan Horvát-Szlavonországokat külön territoriummal biró politikai nemzetnek is mondja, csakhogy e kijelentés magyarázatára irányt szab már az 1868 : XXX. t.-cz. 1. §-a, mely szerint Magyarország és Horvát-Szlavon- és Dalmátországok jövőre egy és ugyanazon állami közösségben élnek. Az egy ugyanazon állami közösség, és az állampolgárság egysége mellett a külön territoriummal biró politikai nemzet nem jelenthet mást, minthogy az állami egységben, az alkotmányilag meghatározott területen és ügyekben, olyan jelentékeny különállással bir, mely politikai természetü külön életre is vezet.

Az állampolgárság egységét megállapitja az 1879 : L. t.-cz., midőn kijelenti, hogy a magyar államban az állampolgárság egy és ugyanaz. Igaz, hogy a horvát bán épugy jogositva van honositást gyakorolni, ha az illető a horvát-szlavon területen telepedett le, mint a magyar királyi belügyminister. De a horvát bán honositása is csak magyar állampolgárságot adhat és igy ebből le lehet vonni a következtetést, hogy a horvát báni hatóság a magyar állam hatósága, de éppen semmit sem az állampolgárság egységének hátrányára. A horvát bán honositása épp oly kevéssé képezhet alapot külön állampolgárságra, mint a hogy régente nem képezett a határőrvidéki hatóság külön honositási joga. — A horvát bán honositása nyilvántartás végett a magyar kir. ministerelnökhöz hivatalból fölterjesztetik.

Az állampolgárság egységéből szükségképen folyik, hogy a horvát-szlavon terület valamely községében illetékes állampolgár a magyar állam hatalmának alá van rendelve és hogy ez a

horvát-szlavon autonomiánál csak eltérő szervezetben jut kifejezésre.[1])

Az államhatalom szervezetét tekintve, Magyarország királya, mint ilyen, uralkodója a társországoknak. Itt áll az az eset (a mit néha tévesen Ausztriához való viszonyunkra mondanak), hogy a fejedelem, mint közjogi személy, egy és ugyanaz. Az a ki a magyar királyi hatalom törvényes birtokába jutott — történetünk tanusága szerint — ezzel mindig megszerezte Horvát-Szlavonországok fölött is a királyi hatalmat.[2]) Ugyanezt fejezik ki a trónöröklési törvények is, melyek a törvényes örököst, Magyarország és a hozzácsatolt részek uralkodójául, Magyarországban megkoronáztatni rendelik (1687 : II., 1723 : I., II.); és a pragmatica sanctio szerint a magyar szent korona országai egymástól elválaszthatatlanok. Ugyanigy egységes a trónlemondás ténye (1867 : III).

Ebből következik és ezt bizonyitja a korona és koronázás egysége. A korona az állam, állami főhatalom symboluma ; a koroná-

---

[1]) Minthogy az államhatalom, természeténél fogva, az állam egész területére, összes polgáraira kihat, tehát nem tartom szabatosnak Horvátországra való tekintetből törvényeink által használt e kitételeket : *közös* törvényhozás, *közös* ministerium, *közös* törvény, stb. A helyzetnek jogilag inkább megfelelő : állami törvényhozás, állami kormányzás és ezzel szemben van külön horvát-szlavon autonom törvényhozás, kormányzás.

[2]) Ez leginkább szembeötlő a királyválasztások idejében. Századokon keresztül senki sem vonta kétségbe, hogy a törvényesen megválasztott és megkoronázott magyar király, ezen közjogi actus alapján, király Horvátországban is. A választásnál az összes horvát nemzetiségü nemesség is részt vesz, mint a magyar állam politikailag jogosult elemének része. A horvát irók egy esetet ugyan felhoznak és erre nagy sulyt fektetnek : I. Ferdinándnak, Cetinben, külön történt királylyá választását. De ekkor hazánkban rendkivüli viszonyok uralkodtak. Ellenkirályok küzdöttek egymással a hatalomért s az állam egyes területei hol az egyik, hol a másik félhez csatlakoztak, midőn az illetőt királyuknak kikiáltották. Igy Szlavonia a dombrói gyülésen Zápolyának hódolt, Horvátország pedig I. Ferdinánd pártjára állott. De jellemző a megelőzőleg követett eljárás. Midőn ugyanis I. Ferdinánd, mint trónkövetelő a horvát rendeket a csatlakozásra felszólitotta, ezek hajlandóságukat világosan kijelentették, de annak hozzátételével, hogy királyul csak a magyar királyt ismerhetik el. Igy azután Ferdinánd előbb Pozsonyban, 1526. évi deczemberben, magyar királynak megválasztatott és erre következett a horvát rendek határozata 1527. jan. 1-én. (Szalay : A horvát kérdésről, — Csutorás : Horvát-Szlavon-Dalmátországoknak Magyarországhoz való viszonya, — B. Jeszenszky : A társországok.) Kálmán királynak Zárában történt megkoronáztatása is vitatott. (L. erről Pauler : Horvát-Dalmátországok elfoglalásáról. Századok. 1888. évf.)

zás pedig azt jelenti, hogy a főhatalom valamely physikai személyre átruháztatott. Az örökösödési törvények által jogot nyer a király a koronához, a koronázás által azt meg is szerzi és ezzel egyszersmind megszerzi a Horvátország fölötti hatalmat is, mely a szent koronához tartozik. Soha még egy korona *két* souverain államot, egy koronázás *két* főhatalom átadását nem jelképezett. A korona és koronázás egységének felel meg az, hogy a király egy koronázási oklevelet ad ki.[1])

A magyar állami rendes törvényalkotás, mint láttuk, az állam egész területére, tehát a társországokra is kiterjed, kivéve azokat az ügyeket, a melyekre nézve az állam e részeknek autonomiát engedett. Ezt világosan kifejezi az 1868 : XXX. t.-cz. 3. §-a.

Az, hogy a horvát-szlavon részek a magyar országgyülésre nem kerületenként külön, hanem collective választják képviselőiket, a magyar állam egységét nem támadhatja meg. Az alkotmányos képviseleti rendszer követelménye, hogy az államakarat kifejezésénél az egész népelem képviselve legyen, de hogy ez milyen eljárással történik, az másodrendü kérdés. A horvát-szlavon képviselők eltérő választási módja nem jelent mást, mint hogy Horvátország és Szlavonia más politikai viszonyok közt él, hogy autonom különállással bir. De a horvát-szlavon képviselők sem egyénileg, sem testületileg — a horvát nyelv használatának jogától eltekintve, — külön jogokkal nem birnak, és az országgyülésen való megjelenésük vagy elmaradásuk a megfelelő számu magyar képviselők elmaradásával vagy részvételével egyjelentőségü. — Az állam törvényhozói hatalmának egysége mellett bizonyit továbbá, hogy a magyar alkotmányból kifolyólag a horvát-szlavon illetőségü főrendek, mint ilyenek, tagjai a magyar főrendiháznak és pedig általában, a törvényalkotás minden ügyénél, tehát még azoknál is, melyek Horvát-Szlavonországra nem vonatkoznak. A magyar felelős ministeri kormányzat a társországok területén minden állami ügyben, melyek a horvát-szlavon autonomiának fentartva nincsenek, közvetlen érvényesül. A horvát-szlavon kormányzat kapcsolata és összhangja az állami kormányzattal biztositva van. A birói hatalmat

---

[1]) Az uralkodók czimei általában inkább történeti reminiscentiákat tartalmaznak és éppen nem lehet azt következtetni, hogy a külön czimek jogilag külön államokat jelölnek. Igy az ausztriai császár Csehország királya, stb. stb. — A porosz király nagy czimében mintegy 50 czimet visel. — Az orosz császár : minden oroszok császára, Moszkva, Kiew, Nowgorod czárja, Astrakan czárja, Lengyelország czárja, Szibéria czárja, stb.

az egész államban a király nevében gyakorolják a király által kinevezett bíróságok.

A nemzetközi életben, a hol az állam közjogi személyisége oly erőteljesen domborodik ki, csak Magyarország szerepel és Horvát-Szlavonországok nemzetközi élettel, mint a magyar állam részei birnak. A béke és háboru joga, valamint általában a nemzetközi szerződések kötésének joga, a magyar államot illeti meg.

Mindezek a leghatározottabban ellene mondanak ama felfogáskan, mely Magyarország és Horvát-Szlavonországok összeköttetésében a souverain államok viszonyát, a personál- vagy reáluniót látja.

De a társországok különállásának vizsgálásánál figyelembe veendő az az alakulat is, a melylyel ugy a multban, mint a jelenben többször találkozunk.

Valamely állam feladja a souverainitást egy magasabb közjogi szervezet előnyére, de megtartja belső állami életét, vagy legalább ebből jelentékeny részeket. Elismer maga fölött hatalmat, akaratot, a melynek szolgál, de ezen, reá nézve most már souverain akarat, nem bir hatáskörrel belső ügyeiben, azért e tekintetben ugy él, mintha teljes hatalmu állam volna. Van külön fejedelme, vannak külön törvényei, melyeket saját külön erejével, illetőleg külön szerveivel alkot és hajt végre ; s bár most már egy magasabb állami egészhez tartozik, annak része, de ez a fennálló jog szerint nem avatkozhatik belső életébe, vagy legalább annak jelentékeny ügyköreibe ; idevonatkozólag sem az ellenőrzés, sem a felügyelet jogát nem gyakorolja. Ugy, hogy ez ügyekre az államfelség még mindig az illető állam külön szervezetében és szervei által jut kifejezésre.

Ilyen alakulat az összetett, vagy szövetséges állam, melynek alkotó részeit is, bár azok már nem a szoros értelemben vett államok (nem souverain államok), mégis rendszerint államnak nevezik, minthogy az állami élet több jellemző vonását képesek fölmutatni. De hogy ezeket az állam eredeti alakjától megkülönböztessük, részállamoknak, vagy tagállamoknak mondjuk.[1])

[1]) Ilyen államok, hogy csak egy példával éljek, a német birodalom államai. Szoros értelemben a birodalom a souverain, melyek azonban a tagállamok, mint ilyenek, vannak alárendelve, az államéletet jellemző több ügykörre (belügyek, közoktatás, stb.) nézve. Ezekben a tagállamok önállóan és függetlenül járhatnak el, saját külön hatalmukkal és főszerveikkel; ide a birodalom beavatkozás jogával nem bir, sem a felügyelet, sem az ellenőrzés jogát nem gyakorolhatja. Ezekben az ügyekben törvényt az illető tagállam uralkodója és országgyülése (pl. a bajor király és bajor országgyülés) hozza ; a fejedelmi kormányzat a birodalmi, császári kormányzattól független.

A társországok különállásában hasonló jelenségekkel nem találkozunk.

A horvát-szlavon törvényeket a magyar király szentesiti, a m. kir. minister és a m. kir. főtisztviselő, a bán ellenjegyzésével. Ugy, hogy a horvát-szlavon külön törvényhozás abban áll, hogy a magyar király a horvát-szlavon területre és az autonomikus ügykörre más szervi elem segédlete mellett alkotja a törvényeket, mint az állam egyéb részeire, vagy ügyeire kihatólag.

A horvát-szlavon kormányzat feje a bán, a kit a magyar király a magyar ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett nevez ki; mint horvát bán, Magyarország zászlós ura és a magyar főrendiháznak tagja. A horvát-szlavon kormányzat nem bir parlamentáris természettel, mint a hogy a tartománygyülsé sem bir parlament jogaival. A többségnek politikai nézetei nem határozók a horvát bán állását illetőleg; a végrehajtó hatalom erősebb. A bán kineveztetése a magyar országgyülés elé is van utalva, a ministerelnök felelőssége folytán. — A horvát-szlavon autonom élet ellenőrzése a horvát-szlavon tárcza nélküli minister hatáskörébe tartozik, illetve a ministertanácséhoz, melynek tagja, vagyis a magyar országgyüléséhez, melynek felelős. A horvát bán nem érintkezik közvetlen a Felséggel, csak a magyar minister utján, azért állása nem is tekinthető ministeri állásnak. A horvát-szlavon országos kormányzatra vonatkozó legmagasabb rendelkezéseknek jogi érvényéhez a horvát-szlavon m. kir. minister ellenjegyzése is szükséges.

Mindezeket tekintetbe véve világos, hogy a társországok még az autonom ügyeket illetőleg sem birnak külön állami léttel; mert az állami akaratot nem képesek magukban külön, saját külön szerveikkel, kifejezésre hozni. E czélból szükséges a magyar király és a magyar minister közreműködése, a mi által már az állami egység nyilvánul. A horvát-szlavon országgyülés és az országos kormány csak egy-egy eleme annak a szervezetnek, melylyel a magyar állami hatalom a horvát-szlavon különállást illetőleg működik. E különállást maga a törvény *önkormányzatnak, autonomiának, autonom kormányzatnak* (1868 : XXX. t.-cz. 47., 48., 50. stb. §§.) nevezi.

Az autonomia pedig szoros jogi értelemben öntörvényhozást jelent és igy csak akkor lehet valamely politikai közület különösen jellemző tulajdonságaként fölemliteni, ha föltehető, hogy részére a törvényhozás jogát más gyakorolja. Az államnak fogalmában rejlik már, hogy kötelező akarattal, törvényalkotás jogával bir s azért nem is mondható, hogy autonom, vagyis öntörvényhozással biró állam.

Az autonomiával biró közjogi test olyan politikai alakulat, mely annak ellenére, hogy nem állam, mégis az alkotmány által meghatározott körben törvényt alkothat. A törvények alkothatásának jogát saját jogaként birja, csakhogy az államtól szerzi meg, az alkotmányban kifejezett államakarattal és mert nem állam, hanem annak csak része, nincsenek egészen külön szervei (szervezete) az államfelség kifejezésére, ehhez már az állam főszerveinek közreműködése szükséges; nincs külön felségisége. Bár a meghatározott ügykörben függetlenül járhat el, de azért szükséges, hogy az államhatalom egysége ugy a törvényhozásnál, mint a végrehajtásnál valami módon és formában kifejezést nyerjen. Az autonomia nem souverainitás; itt kell különbséget tenni az állami egész és a rész között.

Összegezve most már az elmondottakat, Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak Magyarországhoz való viszonyában azt látjuk, hogy egy a terület, egy az állampolgárság, egy a nemesség; egy a korona, egy a koronázás, egy a király; az államügyek igen jelentékeny részében egy a törvényhozás és egy a kormányzás; a nemzetközi életben csak a magyar állam jelenik meg; az autonom különállást illetőleg pedig az állami egység meg van óva. Ez alapon arra az eredményre kell jutnunk, hogy a horvát-szlavon részek nem tartoznak sem a souverain, sem a tagállamok kategoriájába, hanem az egységes magyar államnak széles körü autonomiájával felruházott társországai, decentralisált részei, vagy jogilag világosabban kifejezve: az egységes magyar államban tartományi különállást élveznek és igy a törvény által megállapitott »társország« elnevezése is csak ezt a tartalmat jelentheti.

Az 1868: XXX. t.-cz. által elfogadott kifejezés: »Magyar sz. korona országai« vagy »sz. István koronájának országai« sem fejezhet ki egyebet, mint olyan egy államot, a mely igy czimezi magát, vagyis nem jelenthet többet, mint az eltérő történeti multat és az ismertetett különállást.

Szokásos még, a magyar szt. korona országai helyett, magyar birodalom, szent korona birodalma kifejezést használni. A birodalom azonban, mint jogi fogalom, teljesen határozatlan, illetőleg jogi művekben az »állam« kifejezéssel helyettesittetik.

I. Tévedés azt hinni, mintha a »tartomány« szó, vagy »tartományi különállás« alkalmazása valami ujabb találmány lenne. Már Tomka-Szászki (Introductio etc.) Horvátország gyülését »comitia provincialia«-nak nevezi. Az 1848: V. t.-cz. a kapcsolt részek gyülését következetesen tarto-

mánygyülésnek mondja ; az 1848. május 6-ról és junius 10-röl kelt legfelsőbb leiratok Horvátországot következetesen tartománynak, gyülését tartománygyülésnek emlitik. Az 1848-iki országgyülésen Horvátországot illetőleg több vita volt (január 7., 18., 27-én, február 4-én a főrendek ülésén) és rendszerint tartománynak, gyülését tartománygyülésnek nevezik. Igy Botka, Bonis, Tarnóczy, Olgyay, Justh, sőt maga Josipovich, a turmezei gróf, Haulik zágrábi püspök, Dusan horvát követ, stb. (Lásd Pesti Hirlap 1848. januári, februári számainak közléseit.) — Horváth Mihály (Huszonöt év Magyarország történetéből 676. s k. l.), Kautz (Politika) Horvátországot tartományi viszonyban levőnek mondják ; valamint igen érdekes Kautznak Pliverichez intézett levele, melyet ugyancsak Pliveric hoz nyilvánosságra (Beiträge zum ung.-kroat. Bundesrechte. 1886.), hogy azt czáfolhassa. Kautz ebben véleményét, az épp megnevezett munkára adja elő, a következőket mondván : »Um jedoch allenfallsigen Missverständnissen vorzubeugen, muss ich sofort hinzufügen, dass ich weder die Resultate, noch die Ausgangspunkte der Arbeit und insbesondere jene Auffassung, wonach Kroatien als *Staat* hingestellt erscheint, theile, ja entschieden für unrichtig halte und zwar sowohl aus rechtshistorischem, als auch vom dogmatisch wissenschaftlichen Standpunkte aus. Betreffs des 1868-er Gesetzes speciell kann ich Sie (als einer jener Abgeordneten, die mit dabei waren, als dieses Gesetz geschaffan wurde und die leitenden Gedanken aller damals führenden Staatsmänner kenne und kannte) versichern, dass es keinem Einzigen auch nur im *Traume einfiel* oder in den Sinn kam, Kroatien als *Staat* zu betrachten, als *Staat* zu behandeln, als Staat konstruiren zu wollen ; weil Jeder fühlte und wusste, dass dies ein schweres Vergehen gegen die *Integrität*, gegen die *Einheit* und die ganze Geschichte und *Majestät* des ungarischen Staates und der h. Stefanskrone gewesen wäre.«

II. Az »ország« kifejezését különböző értelemben használják. Épugy jelöl souverain államokat (Angolország, Francziaország), mint tartományi különállást (Csehország, Morvaország, tehát mint a német »Kronland« = koronaország) ; jogi műszót nem képez. Igy vagyunk a »társország« kifejezésével is, tartalmáról csak akkor lehetünk biztosak, ha azt közelebbről meghatározni tudjuk. De ezzel nem azt akarom mondani, hogy az ősrégi »ország« szót feladjuk, hanem ismerjük kettős jelentőségét. — Végül, tévesnek tartjuk azt a nézetet, mely Magyarország kifejezését csak a szükebb értelemben vett magyar területre, illetve az itt folyó közjogi életre tartja alkalmazandónak, tehát ugy mint Horvát- és Szlavonországok kifejezése a horvát-szlavon területre, illetve autonomiára és hogy a magyar állam az, mely e két részt a magasabb állami egységbe összefoglalva jelzi. A fentebb előadottakból kitünik, hogy Magyarország az egységes állami életét éli (s nem a résznek életét) még azokban az ügyekben is, melyekben Horvát-Szlavonországoknak önkormányzatot biztositott. Ennek felel meg a törvényes czimhasználat is. Az uralkodó, mint Magyarország apostoli királya, szentesiti az egész államra kiható törvényeket, melyek azután a magyar Országos Törvénytárban hirdettetnek ki. A nemzetközi életben Magyarország szerepel, az uralkodó által itt használt czim : Magyarország apost. királya.

III. A »szt. korona országai« czimet illetőleg, már Kossuth Lajos is (Pesti Hirlap 1848. évi január 27. szám) hangsulyozta, hogy a szent korona egy a statussal. Valamint Deák Ferencz mondja, hogy a magyar sz. korona országai s a magyar állam egy ugyanazon fogalom. (Adalékok, 82. lap.) Ez felel meg a közfelfogásnak a szent koronáról, valamint a törvények nyelvének, melyekben a szent korona sokszor használtatik az állam helyett.

Megjegyzem még, hogy a fentebb kifejtett álláspontot több mint két évtizede vallom és attól soha, semmiféle munkámban el nem tértem. Igy dr. Plivericnek az 1904. febr. 5-iki zágrábi országgyülésen tett az az állitása, hogy ujabb munkámban Horvátországot már államnak ismerem el, tévedésen alapszik. Valószinüleg az iró nevében tévedett.

48. §.

Fiume.

Fiume és kerülete, lehetséges, hogy már a XII. század elején összeköttetésbe jött Magyarországgal. Midőn Kálmán király Dalmáczián elfoglalta, hódolt Tersact vára is, melynek közelében és oltalma alatt, a Fiumara folyó mellett, Fiume keletkezett. Fiume egy ideig a Frangepán család, azután meg a Duyno (tybeini gróf)-család birtokába jutott, s midőn ez utóbbi 1399-ben kihalt, az osztrák herczegnek hódolt. De az osztrák herczegek alatt, mint különálló terület kormányoztatott és bár Krajnával bizonyos összeköttetésben állt, sem ahhoz, sem más osztrák tartományhoz csatolva nem volt. A pragmatica sanctiót is, 1725-ben, külön fogadta el.

Mária Terézia Fiumét, 1776-ban, Magyarországnak adományozta, hogy tengeri kikötőt nyisson számára. Az átvétel után, az 1777. évi kir. rendelettel, Horvátországgal kisérletképen némi összeköttetésbe jutott. A kapcsolt részek területéből ujonnan alakitott Szörénymegyének főispánja, Fiuménak, mely önkormányzati jogait megtartotta, ugy kereskedelmi, forgalmi, mint közigazgatási tekintetben kormányzója volt; továbbá a fiumei bíróságtól az 1000 forinton felüli perek a báni táblához, a közigazgatási ügyek pedig a rövid ideig (1762—1770.) fennállott horvát helytartótanácshoz voltak felebbezendők. E szervezettel azonban sem Horvátország, sem Fiume nem volt megelégedve és mert egyébként sem mutatkozott czélszerünek, már 1779-ben megszüntették. Ez év április havának 23-án, Mária Terézia uj rendeletet adott ki, melyben Fiumét, mint szabad kereskedelmi várost és kikötőt, kerületével együtt, Magyarország szt, koronájához csatolt külön testnek nyil-

vánitja, világosan elismeri a magyar korona ősi jogát e területre és megkülönbözteti a horvát területtől.

A latin oklevél fordításban következőképen hangzik: »Mi, Mária Terézia, Magyarország és a hozzá tartozó országok és tartományok közjavára irányzott számtalan intézkedéseink között... az által is akarván a magyar kereskedelemről gondoskodni, hogy azon tengermelléket, mely rövid ideig ausztriainak neveztetett, de ősi joggal Magyarországhoz tartozott, ahhoz legujabban visszakapcsoltuk; s különös jóakaratunk és kegyességünk tanuságául Fiume városát és kikötőjét abba bele is kebeleztük... egyszersmind Fiumét más városok közül kiválasztván.... szabad kereskedelmi helylyé és várossá alkotni, s mindazon kiváltságokkal, mentségekkel, szabadságokkal és előjogokkal, melyek kereskedelmi helynek és községnek szükségesek, feldisziteni akarjuk, mely kegyelmes szándékunk annál biztosabb foganatositására azonfelül beleegyezünk, hogy Fiume kereskedelmi városa, kerületével együtt, mint Magyarország szent koronájához csatolt külön test tekintessék, mindenben kezeltessék és a másik buccarii kerülettel, mely t. i. elejétől fogva Horvátországhoz tartozott, semmikép össze ne kevertessék« stb. Közli *Szalay:* Fiume a magyar országgyülésen 12. és 21—22. l. — L. még *Dárday:* Közigazgatási Törvénytár I. k. 148. l. *Král—Szántó:* Fiume államjogi helyzete.

Ettől fogva Fiume külön kormányzó alatt állott; felső hatósága közigazgatási ügyekben a m. kir. helytartótanács, törvénykezésiekben pedig a magyar kir. Curia volt és jogállása több országgyülési sürgetésre [1]) az 1807 : IV. t.-czikkbe beczikkelyeztetett. »Jelen czikkely által«, mondja e törvény, »kijelentetik, hogy Fiume városa és kikötője, melyet a dicső császárnő és királynő Mária Terézia külön diploma által *az országba már bekebelezett, Magyarországhoz tartozik.* Egyszersmind pedig az országgyülés alkalmával a fiumei kormányzónak a főrendeknél, Fiume város követeinek pedig a karoknál és rendeknél illetékes ülés és szavazat fog adatni.«[2])

Fiume, 1809-ben, franczia uralom alá került, mely alól Napoleon bukása után felszabadult ugyan, de csak 1822-ben helyeztetett vissza alkotmányos jogaiba, a melyeket azután 1848-ig élvezett. Az 1848. évi XXVII. t.-cz. szabad kerületnek, vagyis magyar törvényhatóságnak nyilvánitja, a mely »az ország többi törvényható-

---

[1]) 1790, 1802, 1805.

[2]) E törvényczikknek, midőn 1808-ban, a kapcsolt részek országgyülésén kihirdettetett, olyan magyarázatot törekedtek adni, mintha Fiume Horv.-Szlav.-Dalmátországok utján csatoltatnék a magyar szent koronához. A kétség eloszlatása czéljából, ugyancsak 1808-ban, egy királyi leirat jelent meg, mely ismétli, hogy Fiume Magyarországba van bekebelezve. *Kmety:* Magy. Közjog. V. kiad. 139. l.

ságaival, valamint kormányával közvetlenül levelez, önkormányzattal bir és mint ilyen beldolgaira a törvény határai között, valamint felsőbb felügyelet alatt, szabályokat alkot«.

Az 1848-at követő időben, Fiumét illetőleg is felfüggesztetett az alkotmány. Fiume, Zágráb megyének délnyugati részéből, valamint a buccarii kerületből alakitott Fiume megyébe bekebeleztetett és Horvátországhoz csatoltatott. De már 1867-ben a magyar országgyülésre meghivót nyert s azóta ott képviselve van.

Majd az 1868 : XXX. t.-cz., midőn Horv.-Szlav. és Damátországok területrészeit felsorolja, ismét megkülönbözteti a horvát területtől, abból egyenesen kiveszi és ujra kimondja, hogy a szt koronához csatolt külön testet alkot. Ugyancsak ez a törvény elrendeli egyszersmind, hogy Fiume városa és területe autonomiájára vonatkozó törvényhozási és kormányzati ügyekben véglegesen Magyarország országgyülése, Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyülése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások utján, közös egyetértéssel hozza létre a megállapodást.[1])

49. §.

Fiume belső szervezete és jogi helyzete a magyar államban.

Az emlitett hármas küldöttségek, az 1868 : XXX. t.-czikk értelmében, tanácskozásra össze is gyültek (1869), de megegyezésre jutni nem tudtak és igy a horvát-szlavon küldöttség inditványára, melyhez a magyar országgyülési és a fiumei küldöttségek is hozzájárultak, elhatároztatott, hogy addig, mig a végleges megoldás törvényben megállapitott módon létre jön, provisorium állittassék fel, melyben Fiume városának és kerületének igazgatási szervezését és vezetését a magyar állami kormány ideiglenesen átveszi.

---

[1]) Az 1868 : XXX. t.-cz. 66. §-a szerint »Horvát-Szlavon- és Dalmátországokhoz tartozik mindaz a terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, *Fiume város és kerület kivételével*, a mely város, kikötő és kerület a magyar szt. koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez s a melynek, mint ilyennek, külön autonomiájára és erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyülése, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyülése és Fiume városa között, küldöttségi tárgyalások utján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő«.

Majd pedig a magyar országgyülésnek és a horvát-szlavon országgyülésnek ilyen értelemben hozott egyező határozata (1870) után, a magyar kormány előterjesztésére, Ő Felsége meghatalmazása alapján, a m. kir. ministerelnök, a m. kir. igazságügyminister és a horvát bán egyetértésével, 1870 julius hó 28-án rendeletet bocsátott ki a fiumei kir. törvényszék felállitását és hatáskörének megállapitását illetőleg; valamint ugyanez a rendelkezés szól a kormányzó állásáról és hatásköréről. A m. kir. belügyminister pedig, a fiumei képviselőtestület közreműködésével a kormányzó által kidolgozott, a belső közigazgatási életre vonatkozó statutumot, ministertanácsi határozatra, 1872. évi április hó 27-én (1589 eln. sz. a.) jóváhagyta. Minthogy pedig a regnicolaris bizottságoknak 1883-ban folytatott tanácskozásai sem vezettek eredményre, Fiume autonomiája (önkormányzata) ma is, a kir. kormány rendeletei és a nevezett statutum alapján, ideiglenesen van szabályozva.

A törvényhozás Fiuméra nézve a magyar országgyülésen történik, hol képviselője az alsóháznak, kormányzója pedig a főrendiháznak tagja (1807 : IV. 1885 : VII.). Szokásos azonban egyes törvények életbeléptetésénél Fiumét meghallgatni és néha a ministerium, a törvényhozástól nyert meghatalmazás alapján, a törvényt Fiume eltérő viszonyainak megfelelően módosíthatja.[1]) De, mint mondottuk, az önkormányzatra vonatkozó törvény csak a hármas küldöttség egyetértésével alkotandó és addig az önkormányzat hatáskörét, szervezetét, eljárását a statutum szabályozza, mely csak ugy változtatható meg, mint a hogy létre jött, a fiumei képviselet közreműködésével. Ez ügykörre tehát jelenleg törvényeink nem hatnak ki.

Fiume városának és kerületének élén, mint a központi kir. kormány közege, a király által, a ministerium előterjesztésére, ministerelnöki ellenjegyzéssel kinevezett kormányzó áll, a ki egyszersmind az államhoz tartozó egyéb tengerparti részeknek is kormányzója és ennek alapján: *Fiumei és magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó* czimmel él. Ő elnöke a fiumei kir. tengerészeti hatóságnak és mindazt, a mi a tengermelléken a tengerészeti ügyekre, tengeri kereskedelmi hajózásra vonatkozik, a magyar ministeriumtól vett utasitások értelmében intézi. A kormányzó ellenőrzi az önkormányzatot

---

[1]) Igy történt az 1880 : XXXVII. t.-czikkben a büntetőtörvényt, az 1881 : XVII. t.-czikkben a csődtörvényt, az 1896 : XXVI. t.-czikkben a közigazgatási biróságot illetőleg. Ez azonban még nem jelenti Fiume részesedését a törvényhozó hatalomban. L. a jelen munka 4. §-át.

és vezetése alatt működik az 1901 : IX. t.-czikk által szervezett kormányzói tanács, mint közigazgatási középfoku hatóság. A ministerium a fiumei törvényhatósággal nem közvetlen, hanem a kir. kormányzó utján érintkezik. A fölebbezések egyes önkormányzati határozatokkal szemben a kormányzóhoz, kormányzói tanácshoz és innen a ministeriumhoz történnek.

Fiume, mint törvényhatósági testület, hivatva van az önkormányzatot kezelni és az állami közigazgatást közvetiteni. Jogait első sorban 56 tagból álló, 6 évre választott képviselőtestülete által gyakorolja, melynek elnöke a szintén 6 évre választott polgármester (podesta); végrehajtó közege pedig a polgármester közvetlen és a felelős vezetése mellett működő városi tanács.

A törvénykezést illetőleg, Fiumében m. kir. törvényszék működik, melynek hatósága alá tartoznak :

1. Fiume szabad kir. város és kerülete, Buccari kerület és Fiume megye tengerpartja, tengerészeti ügyekben ;

2. Fiume város és kerülete, minden büntető, valamint polgári ügyekben. A városi telekkönyvi hivatal szintén a kir. törvényszéknek rendeltetvén alá.

Másodfoku bíróságot a budapesti kir. tábla, harmadfokut a m. kir. Curia képez.

A fiumei m. kir. törvényszék hivatalos nyelve az olasz. De tengerészetjogi ügyekben a felek ugy beadványaikban, mint a szóbeli tárgyalásokon horvát nyelvvel is élhetnek. Ilyen esetben a határozatokhoz hiteles horvát forditás hivatalból melléklendő. — A bíróság ugy a fölebbviteli, mint más bíróságokkal és hatóságokkal való érintkezésben akár saját, akár az illető hatóság hivatalos nyelvét használhatja. A fölebbviteli bíróságok határozataikhoz hivatalból hiteles olasz forditást csatolnak, ha csak azok nem a fél által a perben használt nyelven hozattak. A fiumei kir. törvényszék felett a főfelügyeletet a magyar királyi igazságügyminister gyakorolja.

Fiume helyzetének jogi természetét illetőleg a mondottakból következik, hogy a »szent koronához csatolt külön test« kifejezése administrativ különállást jelent, a mennyiben Fiume törvényhatósága nem olvasztatott be az állam rendes közigazgatási szervezetébe ; de semmi esetre sem jelenthet állami, vagy országos önállást. Valószinüleg ez volt az intentio már akkor, a midőn az ajándékozó eklevél először használja e kifejezést, ámbár az oklevél tartalma elég érvet szolgáltat ahhoz a nézethez is, mely szerint az ajándékozó királynő e kifejezéssel hangsulyozni óhajtotta, hogy Fiume, mint

magában álló külön test, nem pedig valamely szomszédos horvát megyéhez (Horvátországhoz) füzött, csatolandó a magyar koronához.[1])

Fiumét törvényhozási jog tulajdonkép nem illeti meg. Abban ugyan a közjogi rész (Pars) jellege mutatkozik, hogy autonomiájának törvényhozás utján történő szervezéséhez, küldöttségileg megnyilatkozó beleegyezése szükséges, de azért ezt a törvényt is a magyar állam törvényhozó szerve alkotja. Fiume jogi állása ebben különbözik főkép a társországok állásától. — Jelenleg érvényben levő statutumát a kormány rendelettel meg nem változtathatja az önkormányzati statutum természetéből folyólag és a kormányhatóságilag jóváhagyott statutum világos rendelkezése szerint; valamint egyoldaluan a törvényhozás sem változtathatja meg addig, mig az 1868 : XXX. t.-czikk érvényben van, minthogy ennek értelmében Fiume autonomiájának törvény által történő szabályozása csak Fiume emlitett beleegyezésével történhetik.

50. §.

A magyar államnak és részeinek, valamint az egykori hűbéres országoknak czimere és szinei.

I. Honi krónikák szerint, ősi hadi jelvény a turul madár volt, mely valószinüleg az Árpád nemzetségét illette s tőle vette át a honfoglaló magyarság; [2]) de midőn őseink a keresztény hitre tértek, s az állammá szerveződés befejeződött, ez a jelvény már nincs használatban, helyébe, mint a magyar királyság legrégibb czimere, a

---

[1]) Ez volt Deák Ferencz véleménye (Kónyi: Deák Ferencz beszédei III. k. 262.) L. még Pesty: Száz levél Horvátországról.

[2]) Kézai szerint (Chron. Hung.) a koronás turul, melyet már Attila paizsán használt, lett volna a honfoglaló magyarság hadi jelvénye egész Geiza vezér idejéig. Turul szónak jelentőségét nyelvünkben nem ismerjük, de ismeretes a »karvaly«, vagy, mint szintén kiejtik, »karuly« = curul. Lehetséges, hogy ez csak a másoló hibájából változott turullá. (L. Ipolyi: Mithologia; Szabó: Vezérek kora.) Az ujabb kutatások szerint pedig, a hun nyelvben a turul szó a sasnak megjelölésére szolgált volna s innen kerülhetett a magyar nyelvbe. Okleveleinkben is többször találkozunk »de genere turul« kifejezésekkel. Mai nap a vogul nyelvben turuj vagy turi solymot jelent. (Munkácsi, Ethnographia 1895. évf. 452. l.); az ozmán szótárban pedig turul a sólyom vagy sas jelentésével bir. *(Thury:* Turul, 1896. évf. 124. lap. L. még *Nagy* Gyula: Turul. 1883. évf.)

pólyás czimer és a kettős kereszt lépett. Az Árpád-házbeli királyok váltakozva használják a különböző számu vörös-fehér pólyákra [1]) osztott czimert és a kettős keresztet, még pedig a fenmaradt emlékek szerint körülbelül ugy, hogy 1235-ig a pólyás czimer, ez időtől egész az Anjou-ház trónraléptéig a kettős kereszt van általános használatban. — A vegyes házbeli királyok alatt mai czimerünk alkatrészei, a kettős kereszt és a pólyák, már legtöbbször együtt, ugyanazon czimerpaizson használtatnak,[2]) bár külön-külön is előfordulnak. A pólyák számát illetőleg pedig nyolczban állapodnak meg, amint ezt Nagy Lajosnak a kassaiakhoz intézett, 1369-iki okmánya világosan kifejezi ; valamint ugyanezt fejezik ki, bár nagy idő mulva, a czimerhasználati utasitások.[3])

A négy fehér pólyára (illetve vörös mezőben a négy ezüst szalagra) Werbőczy azt mondja (Hk. I. 11.), hogy az ország négy főfolyóját jelképezi s őseink Pannoniától vették át. Az apostoli kettős keresztet pedig II. Sylvester pápa adta első szt királyunknak, hogy azt maga előtt vitesse, azaz czimerül használja. A dombok a kereszt tövénél, melyek hagyomány szerint az ország három főhegységére vonatkoznak (de ezt Werbőczy nem emliti), ugy látszik már III. András, sőt talán már V. István pecsétjein is előfordulnak, de ezt határozottan csak Ottó király pecsétjeiről állithatjuk. Nagy Lajos alatt a kereszt tövénél a korona is látható, I. Ferdinánd óta pedig a czimer alapjellegén változás nem történt, végleges megállapodás azonban csak III. Károly és Mária Terézia alatt jött létre. — A czimerpaizs fölött korona már az Árpádházi királyok pecsétjein előfordul, de csak nyilt korona, mig a magyar szt. koronának mai alakjában

---

[1]) A pólyák száma igen változó. Eddig ismert legrégibb magyar pecséten, Imre királynak 1202. évi aranypecsétjén, a pólyák száma négy. De ismerünk három, hat, hét pólyás czimert is, mig végre a nyolczas pólyában történik megállapodás. — A legrégibb czimerekben néha cserlevelek is előfordulnak, a pólyákat pedig, különböző számban, jobbfelé lépdelő oroszlánok diszitik. De ugy az oroszlánok, mint a cserlevelek már az árpádházi királyok alatt eltünnek, valószinüleg a czimer túltömöttsége következtében.

[2]) A pólyáknak és a keresztnek a jelenlegi rend szerint a hasitott paizsban egyesitése, a mint ma tudjuk, először Nagy Lajos egyik érmén fordul elő. Második példa volna erre az ország rendeinek 1385-iki pecsétje ; látható továbbá Zsigmond egyik kettős pecsétjén. (Minderről bővebben *B. Nyáry :* Heraldikai vezérfonalában. Akadémiai kiadás. 1886.) — A magyar czimerről szól még *Schwartner :* Statistik des Königr. Ungarn. *Iványi :* A magyar birodalom czimere és szinei. 1874.

[3]) Igy 1804, 1806, 1836, 1896-ban.

való használata, ugy látszik, jóval későbbi ; Mária Terézia alatt a koronát angyalok tartják.

Néha egyes királyok az ország czimerébe saját czimerüket is bevették : az Anjouk a liliomokat, I. Mátyás a hollót, a Habsburg-házból származott királyaink pedig a magyar czimert a római szt birodalmi czimer, a kétfejü sas mellére alkalmazták (1723 : XCVIII.). Ujabban pedig az uralkodói család genealogiai czimerét néha a magyar czimer közepén használják.

Mindezekből láthatjuk, hogy az ország jelenlegi czimere (az u. n. kis czimer), függélyes vonallal középen kétfelé osztott czimerpaizs, melynek jobbfelét nyolcz vörös és ezüst pólya váltakozva takarja, még pedig ugy, hogy a legfelső vörös, a legalsó fehér, balról pedig vörös mezőben, hármas zöld dombon nyilt aranykoronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt — s a paizs fölött a szent korona : több évszázados fejlődésnek eredménye.[1])

Magyarország szinei a czimerben előforduló három szinből : a vörös, fehér és zöld szinekből állanak s ezek egyszersmind a lobogó szinei is, e sorrendben, egymás alatt, vizszintesen.[2])

II. Az 1848 : XXI. t.-cz. »a nemzeti szint és az ország czimerét ősi jogaiba« visszaállitotta, a mi nem jelenthet mást, minthogy mindenütt ott, a hol az állam czimerrel jelképeztetik, a magyar czimer használtassék.

Ennélfogva a háromszinü rózsa polgári jelképen ujra felvétetvén, egyszersmind megállapittatott, hogy minden középületeknél s közintézeteknél, minden nyilvános ünnep alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó az ország czimerével használtassék. — De a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatott, hogy, az ország szinei és czimere mellett, szineiket és czimerüket használhassák és ezt az 1868 : XXX. t.-cz., mint fentebb láttuk, megerősiti, midőn

---

[1]) Idők folytával a czimer használatánál, az egyes alkatrészeket illetőleg, jelentékeny ingadozás mutatkozott. Ezt elháritandó a ministerelnök, ministertanácsi határozatra, addig is mig a törvényhozás intézkedni fog, a tudományos testületek : m. t. Akadémia, az Országos Levéltár, a Heraldikai és Genealogiai Társaság közremüködésével történeti alapon megállapitotta a külön magyar, vagyis a kis czimernek és a szent korona országai egyesitett czimerének, vagyis a középczimernek, tartalmát és e czimerek helyes leirását az 1895. évi október hó 11-én 3755. sz. a. kelt rendelettel, valamint a Budapesti Közlöny 1896. évi deczember 31. számában közzétette.

[2]) A történeti bizonyitékok azt látszanak mutatni, hogy a lobogó őseredeti szine a vörös, majd vörös és fehér lett volna, a zöld szin csak később vétetett föl.

megállapitja, hogy a társországok határaik között, belügyeikben, saját országos szineiket és czimerüket használhatják, az utóbbit mindazonáltal szt István koronájával fedve, a mi a magyar államhoz tartozást, a szt. korona hatalmának ezen a területen való érvényesülését fejezi ki.

Az 1874. évi február hó 9-én kelt legfelsőbb elhatározás, ugyancsak az 1868 : XXX. t.-czikk értelmében, a magyar korona országai számára közös, vagyis egyesitett, czimert állapit meg, mely ma az állam középczimerét alkotja. Ez egyesitett czimer áll egy közép pajzsból és egy külső pajzsból. A közép paizst Magyarország czimere foglalja el ; a külső pajzs pedig négy mezőre oszlik és az elsőben, jobbfelől fent, Dalmáczia czimere, a másodikban, balfelől fent, Horvátország czimere, a harmadikban, jobbfelől alól, Szlavonia czimere, a negyedikben, balfelől alól, Erdély czimere, a harmadik és negyedik pajzs között pedig Fiume czimere beékelve látható.[1])

A társországok czimere : Dalmátországé, kék mezőben három koronás arany leopárd fej ; *Horvátországé,* ezüsttel és vörössel váltakozva, huszonötször koczkázott pajzs, ugy hogy az első koczka ezüst, a második vörös és igy tovább, öt-öt koczka egy sorban ; *Szlavonországé,* kék pajzsot átszelő, két ezüst habos pólya, melyek között vörös mezőben természetes szinü nyest jobbra szalad, a felső kék mezőben pedig hatágu arany csillag látható. — A társországok szinei : vörös, fehér és kék, e sorrendben, egymás alatt vizszintesen.

Erdély czimere, mely a különválás (1571) után állittatott össze az erdélyi három nemzet czimereiből : vörös pólyával vágott pajzs, a felső kék mezőben arany csőrü, vörös nyelvü, jobbra néző, emelkedő fekete sas (a magyarok czimere), jobbról tőle arany nap, balról megujuló ezüst hold (székelyek czimere) ; az alsó aranymezőben hét vörös háromormu vár (szászok czimere).

Fiume czimere, melyet 1659-ben kapott : vörös mezőben kék bélésü és szalagos herczegi korona alatt álló fekete, balra néző kétfejü sas, kiterjesztett szárnyakkal ; a sas jobb lába sziklán áll, bal lábát pedig a sziklán fekvő, hosszukás barna korsón tartja, melyből bőven ömlik a sziklát balról körülfolyó viz.

Pajzstartók ugy a kis, mint a közép állami czimernél : két

---

[1]) Az 1868 : XXX. t.-cz. az egyesitett czimerben való fölvételt illetőleg csak társországok czimeréről szól, tehát sem Erdélyről, sem Fiuméről. Az 1869 : XII. t.-cz. már Erdélyt is emliti, mint a melynek czimere a veretendő pénzeken szintén kiteendő. Fiume czimere csak később vétetett föl, a nélkül hogy erről külön törvény intézkednék és azért az egyesitett czimerben Fiume sokáig nem fordul elő. Igy csak 1882-től látható az országos törvénytáron.

lebegő angyal, fehér redős ruhában — hajuk körülbelül vállig ér és sötétszőke vagy világosbarna; tipusuk: serdülő ifju és sohasem nő.

Az 1848: XXI. t.-cz., mint láttuk, elrendeli, hogy, nyilvános ünnepek alkalmával, középületeken a nemzeti lobogó az ország czimerével használtassék. Ezt kiegészíti az 1898. évi május hó 15-én 4642. sz. a. kelt belügyministeri rendelet, midőn megállapitja, hogy a mondott esetben nyilvános ünnepek alatt értendők: szt István napja (augusztus 20.), az 1848-iki törvények szentesitésének napja (április 11.), az uralkodó születésnapja, valamint a törvényhozás által jövőben netalán kijelölendő nemzeti ünnepek. Ebből következik, hogy jövőre nemzeti ünnepet megállapitani csakis törvényhozás utján lehet, mig az eddigi ünnepek közül csakis az 1848-iki törvények szentesitésének napja állapittatott meg törvény által nemzeti ünnepnek, mert ugy szt István napja, mint az uralkodó születésnapja, szokás alapján ünnepeltetett, mig végre nemzeti ünnepi voltuk kormányrendelettel is elismerésre talált.

Középületeknek tekintendők pedig az állami, törvényhatósági, vagy község tulajdonát képező és közigazgatási, közjótékonysági vagy közgazdasági czélokra szolgáló épületek, valamint más közjogi és magánjogi alanyok tulajdonát képező azon épületek, melyeket a közczélok szolgálatában álló intézetek maguk egészében elfoglalnak, föltéve, hogy az intézetek közhatósági, jogilag körvonalozott felügyelet alatt állanak.

Ugyancsak az utóbb emlitett rendelet határozza meg a magyar szt korona országai egyesitett, vagyis a közép, és a magyar külön, vagyis a kis czimernek a közhatóságok által történő használatát. A magyar korona országainak egyesitett czimerét lobogón csupán azok a főkormányhatóságok (ministeriumok) alkalmazzák, melyeknek hatásköre az 1868: XXX. t.-czikk szerint Horvát-Szlavonországokra kiterjed; továbbá szintén az egyesitett czimerrel ellátott lobogót alkalmazzák azon közép és alsó hatóságok, melyek a jelzett főhatóságok alá rendelve — tehát az idézett törvény által közösöknek kijelentett közigazgatási ágban — Horvát-Szlavonországok területén működnek, mig ellenben minden többi, bár a közös közigazgatási ágban, de kizárólag a szorosan vett Magyarország területén működő hatóságok a külön czimerrel ellátott nemzeti lobogót használják. — Fiumében a kir. kormányzó palotája, a kormányzósági hivatal és a tengerészeti hatóság épülete az egyesitett, a többi középületek ellenben a külön czimert föltüntető nemzeti lobogóval diszitendők.

A honvédség lobogója Magyarországban nemzeti szinü az ország czimerével; a társországokban vörös-fehér-kék, a magyar czimerrel fedve.

III. Ausztria és Magyarország közös ügyeit illetőleg, a közös ministeriumok és a közös hadsereg szárazföldi része tényleg a feketesárga bicolort és kétfejü sast használják, a többször adott magyarázat szerint, mint a dynastia, illetőleg a dynastia fejének jelvényét.[1]) De már az osztrák és magyar követségek a magyar nemzeti lobogót is kitüzik, a konzulátusok pedig a közös kereskedelmi lobogót használják.[2]) — Az uralkodó dynastia szinei és czimere alkotják tényleg a közös haditengerészet vörös-fehér-vörös szinü lobogóját, melyen czimerül vörös mezejü, széltében a középen fehér pólyával kettéválasztott paizs látható.

Az 1867 : XVI. t.-czikk szerint, Magyarország és Ausztria tengeri kereskedelmi hajói külön lobogót használnak, mely hosszudad négyszöget képez és széltében elválasztott két egyenlő nagyságu mezőből áll. Az egyik, a lobogórud mellett levő mező három egyforma széles vizirányos pólyából áll, a felső és alsó vörös, a középső fehér és e fehér pólyát sárga keretü czimerpajzs fedi, melynek vörös udvarát széltében fehér pólya választja ketté; a czimerpajzs fölött pedig sárga, pártás, nyilt korona látszik. A másik mező, a kifelé eső, Magyarország szineit és czimerét viseli, szt István koronájával fedve.

Az 1899 : XXXVII. t.-cz. elrendeli, hogy az osztrák-magyar bank által kibocsátott bankjegyek egyik oldalon a magyar korona országainak czimerével, a másik oldalon az ausztriai császári sassal látandók el, továbbá hogy a bank pecsétje a magyar korona orszá-

---

[1]) Ezt a magyarázatot a kiegyezés óta majdnem mindegyik miniszterelnök (gr. Andrássy, b. Wenkheim, Tisza és Wekerle, stb.) megadta, hivatalosan a képviselőház nyilt ülésében; de másrészt meg folytonos támadásnak van kitéve azok részéről, kik a mondott czimer és szinek e használatában a magyar államiság megsértését látják. Az bizonyos, hogy a czimer ilyen használatára a magyar jogban semmiféle rendelkezést nem találunk. Az 1723 : XCVIII. t.-cz. rendelkezése, hogy a magyar czimer a császári sas mellén alkalmaztassék, a római szt birodalom czimerjelvényére vonatkozott. De ez a birodalom már 1806-ban megszünt és igy a nevezett törvénynek napjainkra semmiféle jelentősége nem lehet. A czimerügyre l. még a IV. részben foglalt fejtegetéseinket.

[2]) L. gr. Széchen, külügyi osztályfőnök beszédét a magyar delegatio 1900. évi január hó 11. és az 1901. évi junius hó 8-iki ülésben. — A konzulátusok hivatalos czime: cs. és kir. osztrák-magyar konzulátus.

gainak czimerét és az ausztriai császári sast egymás mellett, de összeköttetés nélkül, tüntesse föl.

IV. Dynastiánk ősi czimere, a habsburgi grófoké : arany mezőben koronás vörös oroszlán, kék nyelvvel és karmokkal (kékkel fölfegyverkezve) volt. Midőn pedig Ausztria birtokát megszerezte, családi czimerként az osztrák herczegi czimert használja, s végre az ősi grófi czimer egészen kiszorul, vagyis az összes országokat feltüntető nagy czimer egyik osztályában fordul csak elő. A XVI., XVII. században és a XVIII. század elején kivétel nélkül az osztrák főherczegi czimert találjuk a birodalmi sas mellén, mint az uralkodó dynastia czimerét.

Ausztriának, mint tartománynak, eredeti czimere a kék mezőben öt arany sas (pacsirta) és igy régente a herczegi ház is ezt a czimert használhatta, melyet azonban egy legendaszerü esemény folytán cserél el. Lipót osztrák herczeg ugyanis keresztes vitézeivel résztvett Acre (Ptolomais, Akkon) ostromában (1911.) és oly hősileg küzdött, hogy első volt a bástyákon s a város bevételének dicsőségéből őt és csapatait illette meg az oroszlánrész. De több sebből folyó vére annyira elboritá fehér köntösét, hogy csak ott látszott az eredeti szin egy fehér sávban, a hol derekát az arany vitézi öv keritette. Ennek emlékére vette föl czimerül az osztrák herczeg, illetőleg dynastia, a fehér keresztpólya által kettéválasztott vörös paizst, szinekül pedig a vörös-fehér-vöröset, a mely tényt a táborban azonnal ünnepélyesen kihirdették.

Mária Teréziának lotharingai Ferenczczel történt egybekelése után, a pólyás czimerhez a lotharingai czimer — arany mezőben piros haránt pólya és ezen három ezüst sas — csatoltatik és a kettő együtt alkotja a dynastia czimerét egész a XIX. század elejéig. Ez egyesitett czimert találjuk a birodalmi sas mellén is, II. József, II. Lipót idejében. De midőn Ferencz császár a régi birodalmi czimert az uj osztrák császárság számára bizonyos változásokkal átvette, a sasnak mellére a habsburgi grófok, az osztrák és lotharingiai herczegek egyesitett czimereit rendelte tétetni, mint a dynastia czimerét. Ez időtől a dynastia genealogiai czimere : hosszában három részre osztott paizs, melynek első helyén, jobbra, a habsburgi vörös oroszlán áll, közepén az osztrák herczegek fehér pólyája vörös mezőben, a harmadik helyen, balra, a lotharingiai herczegek czimere. Midőn pedig e czimer az uralkodó család tagjai által használtatik, rendesen a főbb országok czimerei fogják körbe. — A családi szin továbbra is a piros-fehér maradt s a piros-fehér ruhát ennek okából viselné az udvari testőrség (az arcière és a drabant), valamint ez okból lenne ugyancsak e szinekből összetéve a tábornokok diszöltözete.

A sas már a rómaiaknál az imperiumnak, az imperatornak (az erőnek és függetlenségnek) jelvénye volt s — mondhatjuk — innen származott a későbbi császárságok sasczimere, mint a hogy eredetöket is szivesen vezették és vezetik vissza a római császárságra. A római német császárság, a római világbirodalomnak részben való helyreállitása, kezdetben egyfejü, majd a kétfejü sas jelvényével él s, mert szent birodalom volt, a sasfejeket glóriával környezi. Az orosz czár ugyancsak a római (keleti) császárok utódának vallja magát, s czimerül a kétfejü sast használja. I. Napoleon, mint Nagy Károly

utóda, Franciaországot császársággá teszi és a római sast fogadja el jelvényül. Az ausztriai császárság a czimet és a kétfejü sast a római-német birodalomtól veszi át, miután dynastiája ennek trónját hosszu időn keresztül birta. A visszaállitott német császárság pedig a régi egyfejü sast használja.

Midőn II. Ferencz császár (mint magyar király I. Ferencz), 1804-ben, az ausztriai császár czimet fölvette, illetve 1806-ban a római császári czimet letette, czimerül és szinekül a német birodalmi sast, a glóriák elhagyásával és annak fekete-sárga-vörös szinei közül a fekete-sárgát határozta meg. Az 1849 márczius 4-iki alkotmány ugyancsak e czimert és szineket fogadja el az ausztriai császárság számára, még pedig ugy, mint azt a czimer használatára szóló 1836-ki utasitás a kis, közép és nagy czimerre vonatkozólag megállapitja.

Az 1867-ki kiegyezés óta pedig a kétfejü sas és a fekete-sárga szinek az uralkodóház czimerének és szineinek is mondatnak (tehát nem egyedül az ausztriai császárság közjogi jelvényének) és, mint föntebb láttuk, a közös ügyeknél, valamint még némely alkalmakkor való használata ez alapon magyaráztatik, habár a czimer ilyen használatára a magyar jogban semmiféle intézkedés nincsen és könnyen félreértésre vezethet.

V. A hübéres vagy mellékországok régi czimerei :

1. Ráma, vagy *Bosznia czimere :* bársonypiros mezőben kinyuló ezüst kar, kivont kardot tartva.

2. Szerbia czimere : vörös mezőn vadkan fej, szájában aranynyillal.

3. Bolgárország czimere : vörös mezőben három farkas.

4. Kunország czimere : kék mezőben fekete szinü (vagy arany szinü) ágaskodó koronás oroszlán, alul ezüst holdszarv s felül ezüst (vagy vörös) csillag.

5. Galiczia czimere : vörös pólyával kétfelé osztott kék mező ; a felsőben fekete csóka, az alsóban három arany korona.

6. Lodoméria czimere : kék mezőben két vizszintes gerenda, melyek felváltva fehér és vörös koczkákkal diszitvék.

Az 1879 : XL. t.-cz. szerint, két hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, a ki az állam vagy a társországok nyilvánosan kitüzött czimerét vagy zászlóját, ugyszintén ki a polgári vagy katonai hatóságok által, ezen minőségük jelvényéül nyilvánosan használt zászlót, vagy czimert meggyalázó szándékkal bemocskolja, megrongálja vagy leszakitja. Az pedig, a ki olyan zászlót vagy jelvényt tüz ki, vagy nyilvánosan használ, árul, vagy másként terjeszt, melynek kitüzése, vagy használata az állam és intézményei iránt ellenséges irányzatok jelzéséül szolgál, tizenöt napig terjedhető elzárással és négyszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az 1908. évi 20,345. sz. a. kelt belügyministeri rendelet szerint pedig az, a ki a magyar szt. korona országai egyesitett, vagy külön czimerét szándékosan elferditve használja, illetőleg alkalmazza, ugyszintén a ki ezt a czimert, vagy nemzeti lobogót az állam méltóságát sértő módon használja, kihágást követ el és 15 napig terjedhető elzárással, valamint 200 koronáig terjedhető pénzbirsággal büntetendő.

51. §.

Az ország czimerének magánosok által történő használatáról.

A magyar korona országai egyesitett, közép czimerének, valamint az ország kis czimerének magánosok által való használatáról az 1883 : XVIII. t.-cz. intézkedik a következőképen :

A törvénynek hatályba léptétől — 1883 április 6 — kezdve, magánosok, magánjellegü testületek, vállalatok és intézetek az emlitett czimerek bármelyikét gyári vagy iparczikkeiken, áruikon, üzleti helyiségeiken, czimtábláikon, czimlapjaikon, üzleti nyomtatványaikon, stb. csak akkor használhatják, ha erre a ministerelnöktől engedélyt nyertek. De hitel- és pénzintézetek e czimerek használatára szóló engedélyt csak törvény által nyerhetnek. A föntebbi akármelyik módon engedélyezett czimer azonban pecséteken nem használható.

Az általános elvek mellett még a következőket kell figyelembe venni :

1. Ha a magyar czimer valamely iparczikken puszta ékitmény gyanánt használtatik, minden vonatkozás nélkül az elárusitó czégre vagy személyre, akkor ez nem esik az 1883 : XVIII. t.-cz. korlátozása alá, föltéve hogy az iparczikk magyar származásu. (Kereskedelmi m. kir. minist. 1904. évi 61.071. sz. a. kelt rendelete.)

2. A nyomdászok és könyvárusok, a mennyiben a czimerek használatára engedélyt nyertek, azokat csakis czim- és czégtábláikon, továbbá üzleti nyomtatványaikon használhatják, egyes kiadványaikon, kivéve ha azok hivatalos kiadások, csak akkor, ha erre is külön engedélyt nyertek. — Hasonló megszoritás áll a szeszgyári czégekre, a mennyiben ezek a czimereket csakis gyáraik és nagyraktáraik czim- és czégtábláin, de semmi esetre kimérési üzleteik czimtábláin, vagy ez utóbbi üzleteikből származó nyomtatványaikon használhatják. (Belügyministeri rend. 1884. 29,722. sz. a.).

A folyamodvány a törvényhatóság első tisztviselőjéhez (alispán, polgármester), Horvát-Szlavonországokban az ezeknek megfelelő hatósághoz intézendő s igazolandó, hogy a kérelmező erkölcsileg kifogástalan, politikai jogainak teljes élvezetében van, üzlete pedig oly terjedelmü, vagy üzletének tárgyai oly kiváló minőségüek, vagy egyébként az üzlet vagy az intézet oly figyelemre méltó, hogy az ország czimere használatának engedélyezését megérdemli. A fentjelzett hatóság az esetleg szükségesnek mutatkozó nyomozásokat megteszi, ha kell, szakértőket meghallgat s az ügyet indokolt javaslattal a belügyminister, illetőleg a bán utján a ministerelnök elé terjeszti, ki ezek alapján határoz. Az engedélyről a ministerelnök által aláirt okmány állittatik ki és ez az engedély a hivatalos lapban közzététetik. A czimer használatának joga csak engedélyokmányban megnevezett személyre vagy czégre terjed ki és igy nem élhet vele az engedélyes utóda, valamint megszünik a jog, ha a czégben változás jön létre. — A czimer tervezete, hogy miként s hol óhajtja azt az illető használni, szintén felterjesztendő. (Belügym. 1888. 13,803. sz. a. rend.)

A kik az állam egyedáruságának tárgyait képező czikkeket illetékes hatósági engedély mellett árulnak: dohánytőzsérek, bélyegárudák, stb., az illetékes uton nyert engedély alapján, s a meddig ez tart, az állam egyedáruságának tárgyaira vonatkozó czimtábláikon ezen czimereket használhatják. Hasonlólag használhatják azok is, kik a magyar kir. udvari szállitó czimet, a fennálló szabályszerü eljárás mellett, eddig elnyerték, vagy ezentul elnyerni fogják.

Jogerőre emelkedett olyan birói itélet, mely a politikai jogok felfüggesztésére, avagy hivatalvesztésre szól, az ezen czimerek használhatására vonatkozó engedélynek érvényét megszünteti. A ministerelnök továbbá jogosult az engedélyt visszavonni, ha az illető oly körülmények közé jutna, melyek között az meg nem adathatott volna.

E czimereknek a jelen törvénybe ütköző használata kihágást képez és két hónapig terjedhető elzárással, valamint háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.[1])

---

[1]) Az 1884. évi május 22-én 29,722. sz. a. kelt rendelet szerint azok, kik a kétfejü sas czimerének használatára is jogositvák, a magyar czimerrel egyesitve nem használhatják. Ez a rendelet elsősorban is a régente szokásos használati mód ellen szól, a melynél a sas a háttért alkotta és mellén szerepelt a magyar czimer. A czimer fölött csak a magyar szent korona használható. — Egyleti lobogókon az ország czimere nem használható. (Belügym. rend. 1901. 10,159. sz. a.)

MÁSODIK RÉSZ.

A NÉP.

I. FEJEZET.

AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGRÓL ÁLTALÁBAN.

52. §.

Az állampolgárság fogalma.

Állampolgárság alatt az egyénnek valamely államhoz való tartozását értjük. Igy az egyén és az állam között a jog által szabályzott bizonyos viszony jön létre, melyből jogok és kötelességek erednek, habár ezek a különböző államokban igen különbözőek is lehetnek. Az egyént e viszonyban, mint az állam tagját és alattvalóját, állampolgárnak nevezzük; az állampolgárok összesége pedig alkotja az állam népét.

A magyar nép nem egy nemzetiségből keletkezett, nem bir közös származással, közös faji jellemvonásokkal, közös nyelvvel, hanem fogalma alá tartoznak mindazok, a kiknek sorsa, hogy a magyar államban találják fel állami létüket. — A szokásos államjogi terminologia szerint (a legszigorubban jogilag véve), a *nép* fogalma különbözik a *nemzet* fogalmától — röviden szólva — abban, hogy a nép fogalmába nincsenek, a nemzet fogalmába pedig bele vannak értve az államhatalom szervei, mint ilyenek, az ő közjogi hatáskörükkel. A mi ismét nem azt jelenti, hogy a nemzet szervezett, a nép pedig szervezetlen tömeg, minthogy ez utóbbi is bir a vagyon, munkamegosztás s egyéb, különösen társadalmi motivumokból származó, szervezettséggel, és viszonyitva is van az államhoz, hanem a nép fogalma alatt az állampolgárok számszerinti összesége magában gondoltatik, mint az állam élő eleme, a nemzet fogalma alatt pedig az államéletre való szervezetben, vagyis államot alkotó másik tényező,

a hatalmi szervezet hozzáfüzésével. Igy lesz a nemzet, az államilag akaró és cselekvő nép. Ennek felel meg az 1868 : XLIV. t.-cz., midőn mondja, hogy Magyarország összes honpolgárai alkotják az egységes magyar nemzetet. E terminologia szerint a nép magában nem személy, a jognak nem külön alanya ; jogai az egyeseknek jogai, melyek, a közjogokat tekintve, államéletéből háramolnak reájok. — Törvényeink e megkülönböztetést ugyan nem alkalmazzák, a nép és nemzet kifejezését váltakozva használják, mig ellenben a nemzet és a nemzetiség fogalmát élesen elkülönitik (1868 : XLIV.).

Az állampolgárok az államhoz tartoznak, tagjaivá, alattvalóivá lesznek és személyükre ugy, mint vagyonukra, az állami hatalom (uralom) alatt állanak, még akkor is, ha külföldön tartózkodnak. Ebből következik, hogy az egyén rendszerint csak egy államnak lehet tagja, vagyis a több államhoz tartozás az államélet természetéről már fölvilágosodott gondolkozásnak ellentmond. — Régente a közjogi nyelvezet az »alattvaló« kifejezést általában elfogadta ; jelenleg ez csak kevéssé népszerü, s használatát az alkotmányok mintegy szándékosan kerülik, némelyek pedig egyenesen megtagadják (igy a schweiczi 1874-iki szövetség-alkotmány 4. §-a szerint : »Schweiczban nincsenek alattvalói viszonyok«). Nem szenved kétséget, hogy régi értelme, a mely szerint az állam egyes tagjai csak alattvalók, csak szolgálnak, egyeseknek (magánosoknak) is alávetvék, a mai alkotmányosságokban többé helyt nem találhat ; de misem gátolja, hogy az »alattvaló« kifejezés uj értelemben ne használtassék, a mely az állam és tagja közti viszonyra ma is jellemző, hogy t. i. alatta áll, alattvalója a törvénynek, alárendeltje az állami hatalomnak, habár ennek gyakorlásában maga is részt vesz és állását a kormányhatóságokkal szemben az erős jog oltalmazza. A mai értelemben, ugy látszik, Rousseau hozta forgalomba a »polgár«, »citoyen« szót és ugyancsak már ő mondja : »a polgárok a souverain hatalom részesei és alattvalók, a mennyiben az állam törvényeinek alávetvék« (Du Contrat Social I. 6.).

Többen a külföldi irók közül, különösen a német irodalomban, az állampolgárságból mintegy két külön jogi fogalmat alkotnak, a mint t. i. valaki az állampolgárt megillető teljes jogkört birja és igy résztvesz az államhatalom gyakorlásában, vagy nem. Az első állapotát nevezik állampolgárságnak (Staatsbürgerthum), az illetőt állampolgárnak (Staatsbürger), az utóbbiét honosságnak (Staatsangehörigkeit), s magát az egyént honosnak (Staatsangehöriger). Ez elmélet átszivárgott hozzánk is, s itt néha már a honossággal járó jogok csak, mint a »községi illetőségből eredő jogosítványok« szerepelnek.

A magyar törvények ezt a megkülönböztetést, ilyen értelemben, nem ismerik, a két kifejezést vagylagosan használják (1868 : XLIV., 1878 : V., 1879 : L.). És bátran fel is vethetni a kérdést, hogy a magyar alkotmányban van-e elég alap arra, hogy az állampolgárságból, szigoruan jogilag, két külön fogalom alkottassék. Szerintem az állampolgárság lé-

nyege nem abban rejlik, hogy tényleg ki milyen jogot gyakorol, hanem hogy képességet ad mindama jogok megszerezhetésére, a melyeket a magyar állam tagjai számára biztosit. Ez látszik megfelelni alkotmányunk szellemének, mely az 1848. törvények bevezetésében czélul tüzi ki, az összes magyar népet jogban és érdekben egyesiteni, vagy az 1868 : XLIV. szerint (ha más vonatkozással mondja is), a hon minden polgára az egységes magyar nemzetnek egyenjogu tagja ; s a leghatározottabban ez felel meg az állampolgárságról szóló 1879 : L. t.-czikknek, mely az államhoz tartozókat általában, minden osztályozás nélkül, állampolgároknak nevezi.

De habár törvényeink e megkülönböztetést nem is ismerik, azért való lehetne, mint a tudomány által kideritett igazság, csakhogy szerintem e szempontból sem állja ki a birálatot. Igy mindenekelőtt az államhoz tartozók általában joggal birnak az állam nemzetközi oltalmára. Ebből is láthatni, hogy a honosság tulterjed a községi illetőség határán. De vannak továbbá magas állami tisztségek és méltóságok (ministeri, államtitkári, főispáni, zászlósuri méltóság, stb.), melyeknél alkotmányunk, tulajdonkép az államhoz tartozást kivánja a maga eredeti teljességével, vagyis hogy az illető ne álljon a politikai jogokat felfüggesztő itélet hatása alatt ; vagy ne legyen olyan helyzetben, mely a közszolgálatot kizárja. De ez az államhoz tartozás eredeti állapota, melyen már csorbát ejt a mondott felfüggesztés vagy a gátló akadályok bekövetkezése.[1]) És igy, bár az állampolgárság és honosság kifejezései megfelelő alkalmazást lelhetnek, a mint az állampolgárság egyik vagy másik oldalát akarják inkább kiemelni, de mai alkotmányunkban nem képezhetnek egymás mellett szigoruan szabatos, külön jogi fogalmakat. E fogalmak között a határvonalt meghuzni alig volna lehetséges, mert tartalmuknál fogva egymásba olvadnak és természetüknél fogva örökös ingadozásoknak lennének kitéve. Mindenekelőtt azok között, kik politikai jogokat gyakorolnak, milyen nagy különbség van a szerint (ha már a jogok tényleges gyakorlásából indulunk ki), a mint a választói jogosultsággal, a választhatósággal, az esküdtképességgel, a különböző hivatali qualificatioval, az örökös főrendiházi tagság jogával stb. birhat valaki. De ha elfogadjuk is az állampolgárság határvonalául a legtágasabb kört, a választói jogosultságot, milyen ingadozó fogalmat nyerünk, minthogy valaki megszünnék állampolgár lenni, ha esetleg kimaradt a választói névjegyzékből.

Némely más államban a megkülönböztetésnek inkább lenne helye minthogy ott maga az alkotmány, habár csak igen szük körre, csak a honositottakra vonatkozólag, bizonyos osztályozást tesz és egyesekre csak kisebb jogképességet ismer el. Igy pl. Belgiumban (art. 5., és az 1881. törv. 1., 2. §§.) politikai jogokat azok nem szerezhetnek, a kik csak a kisebb honositásban részesültek és csak a »grande naturalisation« adja

[1]) A büntető törvény is a politikai jogok felfüggesztését általában rendeli el, mint mellékbüntetést.

meg a politikai jogok megszerzésének képességét : a képviselői és senatorválasztásnál a választás és választhatás jogára, az esküdtképességre, a kormányzati főhivataloknál a kineveztethetés jogára.

53. §.

A magyar állampolgárság és annak megszerzése.

I. Magyar állampolgár az, ki a magyar állam kötelékébe tartozik, a magyar államnak tagja és alattvalója ; s minthogy a magyar állam egységes, az állampolgárság egy és ugyanaz (1879 : L.).[1]) Az állampolgárságot illetőleg a törvényhozás szintén egységes, gyakorolja azt a koronás király és a magyar országgyülés. De már a végrehajtás, a szükebb értelemben vett Magyarországon a belügyminister, Horvát- és Szlavonországok területén pedig a bán hatáskörébe tartozik.

A honfiuság ügye régi alkotmányunkban, az irott jogban, szabatosabban meghatározva nem volt. A magyar államhoz tartozónak az tekintetett, a ki magyar atyától törvényes házasságban született, továbbá a magyar anyának törvénytelen gyermeke, valamint az idegen nő, ha magyar honfival kötött házasságot, és az, a ki honositást nyert. A honositás történhetett kifejezetten vagy hallgatag. Az előbbi ismét kétféle lehetett, ünnepélyes vagy egyszerü. Az ünnepélyes honositást, a magyar haza körül szerzett érdemek jutalmául, a király adta és azután országgyülésileg törvénybe iktattatott. Ide vonatkozólag a törvény (1550 : LXXVII. t.-cz.) már tüzetesebb intézkedéseket is tartalmazott, minthogy az ünnepélyes honfiusitással a magyar nemesség és ezzel a közhatalomban való részesedés joga volt összekötve. Ha az igy honfiusitott külföldön már főnemesi ranggal birt, ennek érvénye Magyarországon is elismertetett, vagyis a magyar születés szerinti főurak közé fölvétetett, azok jogaiban részesült, a főrendiház tagja lett. De 1840 óta a magyar főrendiház tagja csak akkor lehetett, ha ezt a törvényhozás külön kimondotta és azért a beczikkelyezés történt »országgyülési üléssel és szavazattal« vagy »országgyülési ülés és szavazat nélkül«. Az ünnepélyesen honfiusitottól a betelepedés nem kivántatott meg.

---

[1]) E szerint a társországok területén, vagy Fiumében illetékes egyén magyar állampolgár. Nincsen horvát-szlavon állampolgárság. — Hasonlót fejez ki már az 1741 : LXI. t.-cz. a maga egyszerüségében : »Dalmát-Horvát-Tótországok fiai hivatalaikra, egyházi, világi javadalmaikra nézve a magyar nevezet alatt értendők.«

Az egyszerü honositás abból állott, hogy valaki (bevett vallásu) az államba letelepedett és ha a városok, czéhek idegeneket kötelékökbe felvettek, ez alapon az államhoz tartozóknak tekintettek. Hallgatag honfiusitottnak pedig az tekintetett, a ki az államban már hosszabb ideig lakott, letelepedett, a közterhekhez járult és más államnak nem volt alattvalója. Ez esetben, az itt tartózkodás idejéül, rendesen 10 évet kivántak meg. — Később a kormány maga számára követelte a honositás jogát. A föltételek nem voltak szigoruan meghatározva, de a letelepedés megkivántatott.

Ujabban az állampolgárságot elnyerni óhajtó idegen azon törvényhatóság utján, melynek területén megtelepedett, a belügyministerhez folyamodott s e hatóság a honositást eszközölte, ha a folyamodó más államnak nem volt alattvalója, és vagyoni, politikai, erkölcsi kifogás alá nem esett. — Az 1870 : XLII. és 1872 : XXXVI. t.-cz. szerint pedig, a ki öt év óta az országban lakik, itt adót fizet, más államnak nem alattvalója, a törvényhozás tüzetes intézkedéseig honpolgárnak volt tekintendő.

II. Jelenleg a magyar állampolgárság megszerzésére nézve az 1879 : L. t.-cz. egyedül irányadó, hacsak nemzetközi szerződésben eltérő határozat nem állapittatott meg. E szerint az állampolgárság megszerezhető : *leszármazás, törvényesités, házasság* és *honositás* által.

1. *Leszármazás* által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgár törvényes gyermekei és a magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei ; mindkét esetben még akkor is, ha a születés helye külföldön van. És csak az esetben, ha valakinek származása ismeretlen, akkor kisegitőül a születési hely lesz irányadó, vagy a lelenczre a találás helye. Az 1879 : L. t.-cz. szerint mindaddig, mig idegen honosságuk bebizonyitva nincsen, magyar állampolgároknak tekintendők : *a)* a kik a korona területén születtek ; *b)* a kik e területen mint lelenczek találtattak és neveltettek.

Ez esetekre az állam területéhez tartozónak számítják a tengert a magyar parttól egy ágyulövésnyire, valamint a szabad tengeren levő magyar hajókat ; de már nem a magyar hajókat idegen kikötőkben, kivéve a hadihajókat, melyek mindig az illető államnak kiegészítő részeként jelentkeznek ; minthogy pedig Ausztriával közös tengeri lobogónk van, magyar hajóknak azok tekintetnek, melyek Fiumében, osztrák hajóknak, melyek Triesztben lajstromozottak. Az államhoz tartozónak tekintetik továbbá, a külföldön levő követségi palota, de mert követségeink is közösek, hogy az illető melyik államhoz tartozónak vétessék, arra nézve a nevelők honossága és a nevelés helye dönt ; hasonlólag áll

ez a külföldön levő táborhelyekre, vagyis a közös hadsereg táborhelyeire; a m. honvédség táborhelyén születettek, vagy ott talált lelenczek, magyaroknak tekintetnek.

2. *Törvényesítés* által megszerzi a magyar állampolgárságot, a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermeke.

3. *Házasság* által azon külföldi nő szerez magyar állampolgárságot, ki magyar állampolgárhoz megy férjhez és megtartja akkor is, ha esetleg özvegységre jut, férjétől bíróilag elválasztatott, vagy a kinek házassága felbontatott, ha a magyar állam területén állandóan megtelepedett. — A nő előbbi házasságából származott gyermekeire ez uj házasság nincs hatással, valamint nincs a törvénytelen gyermekek állampolgárságára sem, hacsak a házasság által nem törvényesittetnek.

4. *Honositás* czimén megszerzi a magyar állampolgárságot azon külföldi, a ki *honositó okiratot* vagy *honositó kir. oklevelet* nyer s a magyar állampolgári esküt vagy fogadalmat leteszi. A honositott férfiu által szerzett állampolgárság kiterjed nejére és atyai hatalom alatt levő kiskoru gyermekeire is. — A hallgatag történő honositás megszünt.

Honositó okiratot azonban csak oly külföldi nyerhet, a ki:

a) rendelkezési képességgel bir, vagy ennek hiányát törvényes képviselőjének beleegyezése pótolja;

b) valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik;

c) belföldön öt év óta megszakitás nélkül lakik;

d) kifogástalan magaviseletü;

e) bir annyi vagyonnal vagy olyan keresetforrással, a melyből lakhelyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja;

f) az adózók lajstromába öt év óta be van vezetve.

Oly külföldi honositásánál, kit magyar állampolgár törvény szerint örökbe fogadott, a *c)*, *e)* és *f)* pontok föltételei elengedhetők, ha az örökbefogadó az *e)* és *f)* pont föltételeinek megfelelt.

Megjegyzendő, hogy Magyarországnak Ausztriával 1870-ben létrejött megállapodása folytán osztrák állampolgárok nálunk, magyar állampolgárok Ausztriában, csak akkor honosithatók, ha előbb az osztrák, illetve a magyar állam kötelékéből elbocsáttattak. Hasonló megegyezés keletkezett Magyarország és Szerbia között. (1882 : XXX. t.-cz.)

Az 1880. évi 584. sz. a. kelt belügyministeri rendelet a honosi-

tást kérőktől általában megkivánja, hogy eddigi államkötelékükből való elbocsáttatásukat igazolják; de már az 1904. évi 130,525. sz. a. kelt belügyministeri rendelet megállapitja, hogy a német birodalom polgárai a magyar állam kötelékébe akkor is fölvehetők, ha eddigi államkötelékükből való elbocsátásukat nem mutatják be.

A honositási eljárás a következő:

A magyar állampolgárság megszerzése végett, az emlitett előfeltételeket bizonyitó okmányokkal együtt a folyamodvány azon törvényhatóság első tisztviselőjéhez nyujtandó be, melynek területén, illetőleg kerületében, a folyamodó lakik. E hatóság a folyamodványt és mellékleteit megvizsgálja, esetleg a folyamodót pótlásra utasitja, ha pedig a folyamodvány kellőleg felszereltetett, véleménye kiséretében a belügyministerhez, illetőleg, ha a folyamodó a horvát-szlavon részek területén lakik, a horvát-szlavon bánhoz fölterjeszti. Ez utóbbi hatóságok vannak hivatva a honositásra, s az esetben, ha a kérelemnek hely adatik, a honositási okirat kiállitására is. Minden egyes honositás azonban kellő nyilvántartás végett a ministerelnök tudomására hozandó.

A honositási okiratban világosan kiteendő, hogy a honositott a magyar állampolgárok közé fölvétetik, s nejének, valamint azon gyermekeinek neve is, kikre a honositás kiterjed.

A fölterjesztést tevő hatóság intézkedik, hogy folyamodó a határozatról értesittessék, a kit egyszersmind az állampolgári eskü letételének napjáról is értesit. Az eskü letételéről jegyzőkönyv vezettetik.

Az eskü a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, még pedig az eskü — fogadalom — letétele iránti idézés kézbesitésétől számitandó egy év alatt, mert különben a honositási okirat hatályát veszti. Az eskü letételének napja a honositási okiratra feljegyzendő, annak aláirásával ellátva, a ki előtt az eskü történt és ezen okirat a honositottnak átadandó.

A honositás történhetik még királyi *oklevél* által, a midőn az eljárás a fentebbitől eltérő.

A ministerium u. i. Ő Felségénél javaslatba hozhatja azon külföldiek honositását, kik a magyar korona országai irányában rendkivüli érdemeket szereztek és vagy belföldön laknak, vagy kijelentik, hogy itt letelepedni fognak. Ezektől sem az előzetes öt évi bentartózkodás, sem ezen időtartamra az adózók lajstromába történt bevezetés, sem a községi kötelékbe való fölvétel kilátásba helyezése nem kivántatik meg; a többi feltétel azonban reájuk vonatkozólag is fennáll. Ha az oklevéllel honositott valamely belföldi község kötelékébe való fölvételért még nem folyamodott, községi illetősége Budapesten lesz akkor is, ha a Társországok területén lakik.[1]) A ho-

[1]) A letelepedés ideje nincs meghatározva, de miután az esküt egy év alatt tartozik letenni, mondhatjuk egy év alatt. Régente az ünnepélyes hon-

nositott az állampolgári eskü letételének napjától fogva magyar állampolgárnak tekintetik.

A honositott külföldi azonban, akár oklevéllel, akár okirattal történt a honositás, a honositás által magyar nemességet nem nyer (1879 : L.), koronaőrré nem választható (1608 : k. e. IV.) ; az okirat által honositott csak 10 év mulva lehet tagja a magyar törvényhozó testnek ; [1]) családjának a főrendűek közé sorozása pedig csak törvényhozás utján történhetik (1885 : VII.). Ez a különbség létezik a született és a honositott magyarok között.

Megjegyzendő végre, hogy magyar állampolgároknak tekintendők azok is, kik a magyar korona országainak területén, a jelen törvény hatályba lépte napjáig (1880. jan. 8.), legalább öt év óta megszakitás nélkül laktak s valamely belföldi községben az adózók lajstromába be voltak vezetve, ha csak a törvény hatályba léptétől számitandó egy év alatt (1881. jan. 8-ig) azon törvényhatóság, illetőleg horvát-szlavon határőrvidékhez tartozó járási hivatal, vagy hatósági tanács előtt, melynek területén, illetőleg kerületében lakhelyük volt, nem igazolták, hogy idegen állampolgárságukat fentartották (1879 : L.). Ez esetben is az állampolgárság megállapitására a belügyminister, vagyis a horvát bán illetékes.

54. §.

A magyar állampolgárság megszünése.

Régi jogunk a honpolgárság elveszitésére nem tartalmaz szabályokat. A gyakorlatban pedig, ha a magyar alattvaló elhagyta is az országot, külföldön honosságot szerzett, ott letelepedett, azért magyar honosságát nem vesztette el végleg, hanem ez csak szünetelt és ha visszatért, azonnal feléledt. A magyar alattvalói minőség csak akkor veszett el, ha távozását valamely magyar hatóságnál bejelentette, távozási engedélyt nyert és kivándorolt. (Lechner : Közjogi előadások.)

A magyar állampolgár ilyennek tekintendő mindaddig, mig az 1879 : L. t.-cz. értelmében az állampolgárságot el nem vesztette, még az esetben is, ha időközben más állam polgára lett,[2]) mint-

---

fiusitásnál nem kivánták a letelepedést is, minek következtében előfordult, hogy az illető más állam polgára maradt.

[1]) Az oklevéllel honositott azonnal.

[2]) Kivételt képez, ha a Magyar és Osztrák Monarchia valamely állam-

hogy csak a souverain magyar állam akarata lehet döntő arra nézve, hogy valamely polgárához való viszonya miként és mikor tekintessék felbontottnak.

Megszünik a magyar állampolgárság : *elbocsátás, hatósági határozat, távollét, törvényesitès* és *házasság* által.

1. *Elbocsátás* iránt béke idején, a szükebb értelemben vett Magyarország és Fiume területén fekvő községek kötelékébe tartozókra nézve a belügyministerium, a horvát-szlavon részek községeiben illetékesekre pedig a horvát-szlavon-dalmát bán határoz, kikhez a kérvény ugyanazon eljárás mellett, ugyanazon uton jut, mint a honositási kérvény. Az elbocsátó határozat esetről esetre szintén a ministerelnök tudomására hozandó, a szükséges nyilvántartás végett.

Az elbocsátás a magyar állam kötelékéből *béke idején meg nem tagadható,* ha az illető kimutatja, hogy :

a) rendelkezési képességgel bir, vagy hogy kérelméhez atyja, gyámja, gondnoka, ez utóbbiak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezéssel, hozzájárul ;

b) állami vagy községi (törvényhatósági) adóval hátralékban nincs ;

c) nem áll a magyar korona területén büntető vizsgálat alatt, vagy oly büntető birói itélet ellene nem hozatott, mely még végrehajtva nincsen.

De a sorhadi, tartalék és póttartalék kötelezettségében álló egyének csak azon esetben bocsáthatók el az állam kötelékéből, ha a közös hadügyministeriumtól, a honvédek pedig, ha a honvédelmi ministertől a véderő kötelékéből elbocsátó levelet nyertek. A sorhadi szolgálat kötelezettségében levőnek elbocsátási levél csak akkor adható, ha szülei is vele együtt kivándorolnak. (1889 : VI.) A védkötelezettségben nem álló, de az attól tényleg föl nem mentett oly egyének, a kik 17-ik életévüket betöltötték, csak az esetben bocsáthatók el, ha az illető törvényhatóság bizonyitványával kimutatják,

---

mal a jelen törvénytől eltérő szerződést köt, mint kötött az Egyesült-Államokkal (l. 1871 : XLIII. t.-cz.), mely szerint a magyar állampolgárok, ha öt éven keresztül az Egyesült-Államok területén tartózkodnak, ott állampolgárságot szereznek, ez által a magyar állampolgárságot elvesztik. Ilyen eseten kivül, ha valaki más állam polgára lett is, de a magyar állampolgárságát e törvény szerint nem vesztette el, a magyar állampolgári kötelezettségei (pl. védkötelezettség) fenmaradnak. A magyar állam ez esetben a másik állampolgárságot nem ismeri el.

hogy elbocsáttatásukat nem a védkötelezettség kijátszása czéljából kérik. Az épp mondott föltételek teljesitése azonban nem kivántatik meg, ha a kivándorlás Magyarországból Ausztriába, vagy megforditva történik.

Háboru idején az elbocsátás iránt, minden egyes esetben, a ministerium előterjesztésére, Ő Felsége határoz, de a fegyveres erő (az álló hadsereg, hadi tengerészet, a póttartalék, valamint a honvédség) kötelékébe tartozó személyek részére kiköltözködési engedély nem adható (1882 : XXXIX. ; 1889 : VI.).

Az elbocsátás hatálya kiterjed az elbocsátott férfi nejére, s atyai hatalom alatt levő, de védkötelezettségben nem álló kiskoru gyermekeire, ha vele együtt vándorolnak ki. Az elbocsátó okirat kézbesitése napjától az illető megszünik a magyar állam polgára lenni. De ha az illető egy év alatt nem vándorol ki, az elbocsátás hatályát veszti ; sőt hatályát veszti akkor is, ha az illető az elbocsátás után a kiköltözködésig állami vagy községi adóval hátralékba jut, vagy ha a szt korona országainak területén büntető vizsgálat alá kerül, avagy ellene olyan büntető itélet hozatott, a mely még végrehajtva nincsen.

A ki elbocsátó oklevelet nem nyert, habár talán más államba telepedett is, egyedül e tény által nem szünt meg a magyar állampolgára lenni és igy kötelezettségei sem szünnek meg a magyar állam iránt ; ha pedig kivándorlásával valamely kötelességet sértene, akkor hatóságilag is visszatartható.

2. *Hatósági határozat* által akkor veszthető el a magyar állampolgárság, ha a magyar állampolgár idegen állam szolgálatába lép, s a hatóságok (a m. kir. belügyministerium, vagy a horvát bán) felszólitására a szolgálatot nem hagyja el, nem tér vissza. Ez esetben az emlitett hatóságok kimondhatják az állampolgárságok elvesztését. Nyilvántartás czéljából az ily esetek is bejelentendők a ministerelnökségnél.

3. *Távollét* által elveszti az állampolgárságot az a magyar állampolgár, ki a magyar kormány vagy az osztrák és magyar közös ministerek megbizása nélkül, a magyar korona területének határain kivül, egyfolytában tiz évig tartózkodik.

A távollét ideje azon naptól számitandó, melyen az illető a korona területét elhagyta, ha pedig utlevéllel távozott, a mely napon utlevele lejárt.

A távollét idejéül megállapitott tiz év azokra nézve pedig, kik az 1879 : L. t.-cz. hatályba lépte előtt távoztak el a magyar korona

területéről, a törvény hatályba lépte napjától, 1880 január 8-ától, számitandó.

Az állampolgárság azonban fentartható, ha az illető a magyar állampolgárság fentartását az illetékes törvényhatóságnál bejelenti, vagy ujabb utlevelet vált, avagy valamely osztrák és magyar konzuli hivatalból tartózkodási jegyet nyer, illetőleg osztrák és magyar konzuli község anyakönyvébe beiratik. Megszakitja továbbá a távollétet : időközben a községi illetőségi bizonyitvány szerzése, a népfölkelési lajstromba történt beirás, a hadmentességi dij fizetése, sőt a nyilvántartása is, továbbá ha a főrendi család tagja a főrendiházba királyi meghivót kap ; az atya távollétét, ha kiskoru fia sorozásra jelentkezett.[1])

A magyar állampolgárságnak távollét által történt elvesztése kiterjed a távollevő férfiunak vele élő nejére és vele levő, atyai hatalom alatt álló kiskoru gyermekeire.

A honpolgárság elvesztése távollét czimén különösen fontos az 1879 előtt ünnepélyesen honfiusitottakra, a kik, ha más állam alattvalói maradtak és igy külföldön laknak : e czimen ugy ők, mint kiskoru gyermekeik a magyar állampolgárságot elvesztik. — Tulajdonkép nem a törvény fosztja meg őket, hanem saját tényök, az állandó külföldön tartózkodás.

4. *Törvényesités* által elvesztik a magyar állampolgárságot külföldi férfiunak magyar anyától született törvénytelen gyermekei, ha atyjuk hazájának törvényei értelmében törvényesittettek, kivévén ha ezen törvényesités által az atya állampolgárságát meg nem szerzik s a törvényesités után is a magyar korona területén laknak.

5. *Házasság* által elveszti magyar állampolgárságát az a magyar nő, a ki nem magyar állampolgárhoz megy férjhez. De itt is áll az eset, hogy a nőnek előzetes házasságából származott gyermekeire ez nem vonatkozik, valamint nem a törvénytelen gyermekekre, ha csak éppen a házasság által nem törvényesittetnek.

Végül megjegyezzük még, hogy az 1903 : IV. és az 1909 : II. t.-czikk a kivándorlásnak külön, más tartalmu és másként szabályzott jogi fogalmát állapitja meg, midőn kimondja, hogy a nevezett törvény szempontjából kivándorlónak az tekintetik, a ki tartós kereset

---

[1]) Mindez esetekről belügyministeri határozatok intézkednek : 1889. évi 12,047., 1890. évi 2863, — 9249, — 30,465, — 61,930 ; 1891. évi 12.384, — 10,340 ; 1894. évi 13,459. sz. a.

czéljából bizonytalan időre külföldre megy. Ebben az esetben maga a kivándorlás a honpolgárságot nem szünteti meg, ha csak az később, a hosszu távollét folytán, be nem következik.

55. §.

Az állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonositásról.

Az 1879 : L. t.-cz. intézkedik az elveszett magyar állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonositásról is. Elvként áll, hogy a visszahonositás ugy történik, mint a honositás, mely alól azonban több kivétel is van.

Igy a magyar állampolgárságot visszanyeri az a nő, ki külföldihez ment férjhez, de házassága az illetékes bíróság által érvénytelennek nyilvánittatott.

A ki elbocsátás vagy távollét által vesztette el a magyar állampolgárságot s más állampolgárságot nem szerzett, a magyar állampolgárok közé *visszavehető* akkor is, ha a magyar korona területére lakni vissza nem tért s ilyenkor régi illetőségét szerzi meg ; ha pedig visszatért s a korona területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg a fölvétel részére kilátásba helyeztetett, folyamodása folytán a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Azon nő, ki férjének elbocsátása, távolléte, vagy külföldivel kötött házassága folytán vesztette el magyar állampolgárságát, ha férjétől bíróilag elválasztatik, házassága feloldatik, vagy özvegységre jut, s a magyar szt korona területén valamely község kötelékébe fölvétetik, vagy a fölvétel számára kilátásba helyeztetik, *visszaveendő* a magyar állampolgárok közé.

Az a ki törvényes atyja elbocsátása vagy távolléte által, mint kiskoru vesztette el magyar állampolgárságát, atyja halála után, vagy miután uj hazája törvényei szerint elérte nagykoruságát s a magyar korona országainak területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg ezen fölvétel kilátásba helyezettett, folyamodására, — melyhez, ha kiskoru, gyámja hozzájárulása szükséges — a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Visszahonositottra nézve azon szabály, hogy a törvényhozó testnek csak 10 év mulva lehet tagja, rendszerint ki nem terjed, vagyis csak akkor, ha a magyar állampolgárságot eredetileg is honositás utján nyerte meg s ennek idejétől még 10 év nem telt el.

Látjuk tehát, hogy a visszahonositásnál bizonyos kedvezmények engedtetnek és csakis azokra, a kik hatósági határozatból és törvényesités által vesztették el a magyar állampolgárságot és fölvételért folyamodnak, alkalmazandók a fentebbi honositási általános szabályok.

A visszahonositási kérvény azon törvényhatóságnál nyujtandó be, melynek területéhez a felvevő vagy a felvételt kilátásba helyező község tartozik.

56. §.

A tömeges visszatelepülők honositása.

A hazába tömegesen visszatelepülők irányában — tekintet nélkül arra, hogy maguk vagy elődeik mikor vándoroltak ki — a fentebb előadott 1879 : L. t.-cz. visszahonositásról szóló intézkedései alkalmaztatnak, a következő, az 1886 : IV. t.-czikkben foglalt eltérésekkel.

A tömegesen visszatelepülők községi illetőségét a belügyminister, Horvát-Szlavonországot illetőleg a bán, a szükséghez képest, hivatalból állapitja meg. — A tömegesen visszatelepülők a visszahonositást akár valamennyien, akár, ha különböző helyekre települtek, az egy helyre települők együttesen, ugyanegy folyamodványban kérhetik és ezért semminemü illetéket vagy dijat fizetni nem tartoznak.[1])

57. §.

A honpolgárok és az idegenek közti különbség.

Idegen az, ki a magyar állam területén tartózkodik, a nélkül hogy annak tagja lenne, hozzája tartoznék. Az egész középkoron keresztül az idegen ugy nálunk, mint más európai államban, számos köz- és magánjogi korlátozásnak volt alávetve. Ma már azonban e korlátok legnagyobb részt ledőltek, vagyis csak a közjog körében állanak még fenn, a mennyiben idegenek az állam ügyeire befolyást

---

[1]) A honositási törvény végrehajtásáról szóló 1880. január 5-én 584. sz. alatt kiadott belügyministeri rendelet szerint, a honositási kérvény első ivére 2 frtos, minden további ivre 50 kros ; — a kivándorlási kérvényekre 50 kros bélyeg teendő, e kérvénynél használt községi bizonyitványokra ivenként 50 kros, a törvényhatósági bizonyitványok első ivére 1 frt, további ivére 50 kros bélyeg teendő.

nem nyerhetnek, igy politikai jogokat nem gyakorolhatnak, hivatalképességgel nem birnak; továbbá honi politikai vagy munkásegyleteknek tagjai nem lehetnek, politikai czélból tartott népgyüléseken részt vehetnek ugyan, de a vezető és intéző szerepét nem vihetik; valamint az állam az idegenektől a bentartózkodás jogát meg is vonhatja,[1]) mig az állampolgár ki nem utasitható.[2]) Az állam az idegent kiadja, mig az állampolgárt sohasem, de az osztrák állampolgárt, ha külföldön követ el büntetendő cselekményt és nálunk tartózkodik, Ausztriának kiadjuk, más idegen államnak azonban nem adjuk ki.

Az idegenek a magánjog, különösen a vagyonjog szempontjából, a honpolgárokkal egyenlőknek tekintendők, ha az illető állam, melynek tagjai, a magyar polgárokat hasonló bánásmódban részesiti. E felfogást a gyakorlat juttatta érvényre, az országbirói értekezlet fentartotta és azóta is elismerésre talál.[3]) Ha az idegen ingatlant szerez, ez által ugyan nem lesz az állam tagja, de fekvősége az állam területi felségjogának alá van rendelve.

Az idegenek az állam törvényei, intézményei, hatóságai iránt tisztelettel viseltetni tartoznak és a hazai biróságok jogszolgáltatásának vannak alávetve, ha csak számukra az exterritorialitas biztositva nincsen; személyük és vagyonuk ellen a kényszereszközök épp ugy alkalmaztatnak, mint a belföldiek ellen. A közterhekhez esetleg birtok-házadóval, illetékekkel, stb. járulni kötelesek s csakis azon kötelezettségek nem háramolnak reájok, melyek az állam érdekében a személy teljes odaadását igénylik (pl. katonai, hivatalviselési stb.). — De másrészt meg a külföldi a haza területén ugyanazon jogi oltalomban részesül mint a honpolgár. Az idegenek rendszerint ipart üzhetnek, kereskedést folytathatnak, eleget téve az állam által idevonatkozólag felállitott szabályoknak; sőt, nemzetközi szerződések alapján, a honpolgárokkal teljesen egyenlő elbánásban részesülhetnek, mint pl. az osztrák polgárok.

Ezenkivül törvényeink még a következő külön intézkedéseket is tartalmazzák:

Idegenek közvetlenül magyar nemességet nem nyerhetnek, hanem előbb az állampolgárságot kell megszerezniök (1879 : L.).

---

[1]) 1903 : V. t.-cz.

[2]) 1878 : V. t.-cz.

[3]) Megjegyzendő, hogy idegeneknek tekintendők a dalmát lakosok is, minthogy tényleg Ausztria alattvalói, habár a terület jogilag Magyarországhoz tartozik.

— Közhivatalokra csak honpolgárok nevezhetők ki (1608 : k. e. X., 1681 : XXVII., 1715 : XXII., 1741 : XI., 1883 : I.). Nálunk ügyvédek, közjegyzők, nyilvános intézetek tanitói, valamint törvényesen elismert vallásfelekezetek lelkészei, vagy előljárói (1895 : XLIII.) csak magyar állampolgárok lehetnek. Egyházi javadalmakból, különösen nagyobbakból, az idegenek kizáratnak (1495 : XXX., 1150 : XVIII., 1741 : XV.). — A magyar honvédség tagja szintén csak magyar állampolgár lehet (1868 : XLI., 1890 : V.). — Az 1879 : XVI. t.-cz. 3. szerint, a nemzeti kereskedelmi hajó parancsnoka csak magyar állampolgár lehet, hosszujáratu hajókon pedig a parancsnokon kivül még legalább egy hajóhadnagynak is belföldinek kell lennie. — Magyarország és Ausztria közös ügyeinek körében, magyar és osztrák állampolgárok ugy a katonai, mint polgári hivatalokra egyaránt alkalmazhatók.

Végre a magyar állampolgár a haza iránt különös hüséggel tartozik viseltetni és ennek megsértését törvényeink sulyosan büntetik (1878 : V.).

Külföldi az állam bármelyik községében tartózkodhatik, de az 1903 : V. t.-cz. szerint, szállásadója vagy megbizottja köteles ugy megérkezéséről, mint eltávozásáról, 24 óra alatt, az illetékes hatóságnál jelentést tenni. Ha pedig a külföldi a község területén állandóan lakni szándékozik, ezt az illetékes hatóságnál megérkezése napjától számitva 15 nap alatt bejelenteni, egyuttal személyazonosságát, valamint állampolgárságát, szükség esetén illetőségét és erkölcsi előéletét igazolni, nemkülönben köteles azt is kimutatni, hogy magát és családját állandóan fentartani képes. Telepedési engedélyt pedig csak akkor nyerhet, ha igazolja, hogy ittlakási szándékát kellőleg bejelentette és két év óta állandóan az ország területén tartózkodik.

58. §.

A nemesség.

A magyar államhoz tartozók között, 1848 előtt, ugy magánjogi, mint közjogi szempontból lényeges különbség volt a szerint, a mint valaki a nemesi rendhez, a városi polgársághoz, vagy parasztosztályhoz (jobbágyság) tartozott. E különbséget az 1848-iki törvényhozás nagyban-egészben megszüntette, midőn megszüntette a magyar nemzet rendi tagoltságát s helyébe, az állam minden tagjára kiterjesztve, a »polgár« közjogi fogalmát léptette. Ezzel a »nemes

személy« megszünt a köz- és magánjogokra külön jogalany lenni. A nemesi kiváltságok, általában szólva, megszüntek, illetőleg közszabadsággá lettek és a politikailag jogosult nemesség helyét a jogban és érdekben egyesitett állampolgárok összessége foglalja el.

De azért a nemesség, mint nagy történeti multtal biró, kitüntető örökös czim ma is fennáll s Ő Felsége a koronás király által, különös hazafiui érdemek jutalmául (laurea virtutis) osztogattatik (Werbőczy Hk. I. R. 4., 6., 13., 1622 : VII., 1741 : XIX.). Némely jogmaradványok még füződnek hozzá, de kisebb jelentőségüek és más természetüek, semhogy a nemességnek szoros jogi értelemben vett külön rendi állását fentartani képesek lennének.

A középkori fejlődés bizonyos fokán a munkamegosztás, vagyon megoszlása, a közhatalomban való kisebb-nagyobb részesedés, a társadalmakban csoportosulást, illetve elkülönüléseket eredményez. Az egyes csoportok tagjait a közös életviszonyok, szokás, életmód, erkölcsök és életnézet tartja össze, vagyis más társadalmi csoportoktól elkülönit. Igy keletkezik azután az életnek bizonyos rendje, melyet ha az állam jogi alapra helyez, a jogi értelemben vett rend jön létre, a rend, mint jogi intézmény és az egyénnek az államhoz való viszonyára is irányadó lesz. Hazánkban a fejlődés szintén a rendi szervezethez vezetett, de ez nem a Nyugaton már előbb keletkező rendi szervezetnek egyszerü átvétele, annak egész teljességével és kizárólagosságával, hanem bizonyos nemzeti jelleggel honosodik meg ; nálunk azok a tulzott nézetek a vér tisztaságáról, a morganaticus házasság intézménye, stb. sohasem tudnak tért foglalni. A magyar állam népe tulajdonkép a nemességre, polgárságra és a parasztságra (jobbágyságra) különül el, az előbb mondott értelemben : de a két utóbbit nem nevezték rendnek, hanem inkább csak osztálynak, minthogy országosan szervezve nem is voltak. Rendet a szt. korona tagjai, a közhatalomban részes nemesség alkot, ide számitva a lat. és gör. kath. egyháziakat is (Erdélyben a bevett vallások lelkészeit), kik hivatali állásokból folyólag személyes nemességgel birtak. Kebelében azután megkülönböztették az egyháznagyok és a világi főurak rendjét, mint a két főrendet, a nemesség és a szabad királyi városok rendjétől, mint két alsóbb rendtől. A kiváltságos nemesi rendnek e felosztása főkép az országgyülésen érvényesül, mely, a mohácsi vész után, ennek alapján nyer szervezetet, a mint azt az 1608 : k. u. I. t.-czikk kifejezi, a midőn a rendekre vonatkozólag is következőleg nyilatkozik : »Status et Ordines Regni Hungariae, ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe Praelatis, Baronibus et Magnatibus, Nobilibus et liberis Civitatibus constent.« (L. még Hajnik : I. m. 124, 212. l., Timon : Magyar alkotmány- és jogtörténet 521—574. l.)

A magyar államban *egy* nemesség létezik, a magyar (országos) nemesség, melyet ma a személytől elválaszthatatlannak [1]) tekintenek

[1]) Hajdan előfordulhatott, hogy a szabad magyar, később a nemes büntetéskép szolgaságra jutott. Szabó Károly (A vezérek kora) mondja állam-

(1791 : XLI., 1878 : V.). Az állam törvényei elismerik, visszaélések ellen oltalmazzák. Hajdan, némi csekély különbség mutatkozott az adományos birtokos, az ünnepélyesen honfiusitott nemes és a czimerleveles nemesek (armalisták) között, a mennyiben az utóbbiak egész 1805-ig (I. t.-cz.) a megyék házi pénztárába a nemesi önkormányzat költségeire adóztak ; továbbá a birtoktalan nemesek is némely korlátozást szenvedtek, a mennyiben törvényeink szerint közhivatalokra, tisztségekre birtokos nemesek voltak alkalmazandók. De ma már e különbségnek nincsen jogi jelentősége.

59. §.

A nemesség eredete és történeti kifejlődése ; a főrendek.

A magyar országos nemesség eredete a honfoglalás, az államalkotás tényével szorosan összekötött. A hét, illetve nyolcz nemzetség alkotta a magyar államot, melyhez kezdetben a meghóditottak és a bevándoroltak csak annyiban tartoztak, a mennyiben annak alá voltak rendelve. Ebből folyólag az államot alkotó magyarság birta a földet és a közjogokat, mig a többiek, mint idegenek, hacsak a köz iránt szerzett érdemeik jutalmául a magyarok közé föl nem vétettek, a középkor szokásainak megfelelően, kisebb jogképesség-

---

életünk őskorára vonatkozólag : »a magyarok közül, kik eredetileg egyaránt fegyveresek voltak, sokan, talán legtöbben, mint a kereszténység ellenzői jutottak szolgaságra«, tehát a kik szt István és intézményei, valamint utódai ellen fellázadtak ; hasonlóan nyilatkozik Pauler (A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt, II. kiad. 1899.) és Marczali (A magyar nemzet története, II. köt). — Szt László törvényeiben a nemest szolgaságra vethetőnek mondja (II. 11.). Sőt még I. Mátyás is, midőn 1466-ban az erdélyi lázadókat legyőzte, számosakat nemességöktől megfosztott (Teleky : Hunyadiak kora, VII. k.) ; az 1505-ki rákosi országgyülés elhatározta, hogy ha a király fiörökös hátrahagyása nélkül halna el, a trónra csak született magyart emeljenek, és a ki ez ellen tenni merészkednék, örök szolgasággal lakoljon. (E határozat szószerint olvasható Fraknóinál : Werbőczy István, Magyar tört. életrajzok, XV. évf. 1. f. 38. l.) ; Werbőczy szerint (Hk. I. 9.) bizonyos bünök : gyujtogatás, gyilkosság, rablás, tolvajlás miatt nemesi diszét, czimét és szabadságát mindenki elveszti ; továbbá ugyancsak ő közli (Hk. I. 3.), hogy hajdan, a kik a véres pallos körülhordozásával hirdetett közgyülésre meg nem jelentek, örök szolgaságra taszittattak. — Ma a nemesség büntetésül sem veszthető el, a magyar büntető törvény ilyen rendelkezést nem tartalmaz. A nemes leány, ha nem-nemessel lép házasságra, nemességét megtartja.

gel birtak.[1]) Később, midőn a hosszas együttélés következtében az idegenek is a magyar államhoz tartozókként jelentkeznek már, a régi jogaival élő magyarság, mint kiváltságos osztály tünik föl s idővel alkotja a magyar nemességet.

Eredetileg politikai jogokkal birt minden magyar, ki a közös nemzeti ügyért, a haza megszerzéseért harczolt. Bár később előfordulhatott, hogy a hosszas csatározások, vagy lázongások következtében egyesek, majd tömegesen is, a földnek birtokától elestek, s hogy utódaik idővel (midőn a nemesség fogalma a földbirtokkal szoros összeköttetésbe jön) a nemesek közé nem számittattak; valamint azt is tudjuk, hogy már a vezérek idejében, valamint első királyaink alatt számos idegen (talán az itt talált rokon népelemek is) a magyarok közé fölvétetett s jogaikban részesült. De mindez a föntebb mondotton alapjában nem változtat. — Később pedig a nemesség adományozása, honfiui érdemek jutalmául, királyi felségjog lesz.

A kereszténység és a lovagi kor hatása alatt a kiváltságos magyarság nemességgé, majd nemesi renddé alakul, de létének alapja továbbra is a régi marad: a hazát, melyet alkotott, fentartani, a földet, melyet birt, megvédelmezni első sorban az ő kötelessége volt. E felfogásból kiindulva s minthogy a közjogokat birták, a nemesek szt korona tagjainak (Membrum sacrae Coronae Regni. Werbőczy: Hk. I. 4.) neveztettek, mig a többi honfiak a szt korona *alattvalói* voltak.

Egész 1848-ig a nemesség alkotta a politikai értelemben vett magyar nemzetet, vagyis a politikailag jogosult magyar népet (Werbőczy Hk. II. 4.). A nemesség nálunk is ugy, mint a többi európai államban, a közügyek körüli akarás és cselekvés jogát hatalmába vette, nagy kiváltságokat élvezett, de előjogait azon szolgálatokkal törekedett kiérdemelni, melyeket a törvényhozás, kormányzás, honvédelem, biráskodás körében egyedül tehetett.

Kebelében hosszu időn keresztül a jogegyenlőség elve uralkodott, mint azt az 1351 : XI. t.-cz. világosan kifejezi: »az ország minden igaz nemesei egy és ugyanazon szabadságnak örvendjenek«, vagy, mint Werbőczy részletesebben körülirja: »Magyarországnak

[1]) A középkori államalakulások idejében az államalkotó nép csak saját tagjaira ismerte el a teljes jogképességet » . . . so konnte bei Unterwerfungen ganzer Völkerschaften leicht vorkommen, dass ihnen eine geminderte Rechtsfähigkeit verblieb, dass sie als Staatsbürger zweiter Klasse anerkannt wurden. So war es fast in allen germanischen Staaten, dia auf römischen Boden begründet wurden. (Luschin: Oesterr. Reichsgeschichte 68. l.)

főpapjai, egyházfői, báró urai és a többi mágnásai, nemesei és előkelői nemességükre és világi javaikra nézve, a szabadság, kivételesség, adómentesség egy és ugyanazon előjogával élnek, nincs is valamely urnak nagyobb és valamely nemesnek kisebb szabadsága«. (Hk. I. 2.). — De a kéttáblai rendszer alakulásával annyiban változás jön létre, a mennyiben az egyháznagyok és világi főurak, mint főrendek, ezután is személyesen vesznek részt a törvényhozásban, mig a köznemesség, mint alsóbb rend, csak képviseleti uton; ámbár a nemesség sarkalatos jogaira az egyenlőség továbbra is megmarad és a nemesség egysége (una eademque nobilitas) alkotmányunknak mindenkor alaptételét képezte. E sarkalotos jogok voltak Werbőczy szerint (Hk. I. 9.): 1. hogy a nemes ember közvetlen (tehát nem valamely magasabb rend, vagy uri hatóság közvetitésével) áll a sz. korona alatt és igy csak a koronás királynak van alávetve; 2. előzetes perbehivás és törvényes elmarasztalás nélkül le nem tartóztatható; 3. közterhektől, szolgálatoktól ment, csakis honvédelmi kötelessége van; 4. a királynak, ha az alkotmányt (a nemesi jogokat) sértené, a hütlenség büne nélkül ellenállhat. E sarkalatos jogokhoz, melyek közül az ellenállási jogot már az 1687 : IV. t.-cz. megszüntette, még hozzátehetjük, hogy a nemesség birta a politikai jogokat, a köztisztségeket, illetőleg mint a sz. korona tagja részesedett annak hatalmában. A nemesités tehát a politikailag jogosult nemzet kötelékébe való felvételt jelentette.

Régente, a mohácsi vész előtt, az egyházi és világi főurak főkép tisztségeik, méltóságaik, vagyonuk után váltak ki. Werbőczy szerint (Hk. I. 94.) az ország bárói (Barones Regni) a zászlós urak, »kiknek nevét a kir. végzeményekbe és a királyi megerősitő levelekbe régtől fogva beiktatják«: az ország nádora, az országbiró, Dalmátia, Horvátország és Szlavonia bánja, az erdélyi vajda, a székely ispán, a szörényi bán, hajdan a macsói bán is, de akkor már a macsói bánság megszünt; továbbá a király és a királynő udvari főtisztviselői, valamint a temesi és pozsonyi ispánok. Az országnagyokhoz (Magnates Regni) soroztattak még a főispánok, később pedig a születés szerinti főurak, a czimzetes mágnások, egyszóval a főrendi tábla tagjai.

A *főrendek* (1608 : k. u. I.), kik a törvényhozásban személyes jogon vettek részt és igy kitünő közjogi szerepléssel birtak: az *egyháznagyok*, a latin és görög-katholikus, valamint a görög-keleti érsekek és megyés püspökök, a pannonhalmi főapát, a jászói (n.-váradi) prépost, a zágrábi nagyprépost, mint vránai perjel, és a czimzetes püspökök; ezek után következtek a *világi főurak*, ugymint a zászlósurak, a két koronaőr, a pozsonyi gróf, a fiumei kormányzó, a főispánok és végre a magyar herczegek, grófok, bárók. — A főrendiség sem volt kizárólagosan származáshoz kötve, sőt igen kiváló része köztisztség és hivatal által nyerte el.

Az *egyháznagyok* között legkitünőbb állást az *esztergomi érsek*, Magyarország *herczegprimása* foglalta és foglalja el. Római szt birodalmi herczeg, a szentszék született követe, az állam kanczellárja, Esztergommegye örökös főispánja. — E két utóbbi jelenleg puszta czim. — A király koronázásakor a fölkenést teljesiti, s a koronát a nádornak, vagy ha ez állás üresedésben van, az országgyülés megbizottjának segélyével, a király fejére teszi. A királyné koronázásában szintén részt vesz, a felkenést ez esetben is ő teljesiti s a szt koronát a királyné jobb vállára illeszti. Régente még a királyi helytartótanács tanácsosa, a kir. Hétszemélyes Tábla birája, a pénzverő házak valóságos, később czimzetes felügyelője volt, ezért bizonyos dijat (pisetum) is huzott; a kir. Táblához két ülnököt nevezett ki. A király nagyfontosságu állami és egyházi ügyekben tanácsára utaltatott; ajánlatára nemesség adományoztatott; egyháznemesi székeiben (vajkai, érsekleni, verebélyi, szent-györgyi) egyháznemességet adományozott és egyháznemesei, jobbágyai, országszerte vámmentességgel birtak. — Ha a primási szék üresedésben van, a közjogi functiókban helyettese a kalocsai érsek.

Továbbá különös jogokkal birtak még: az *egri érsek* — 1804-ig egri püspök — Heves- és Külső-Szolnokmegyék örökös főispánja, s miután hajdan nagy jövedelemmel rendelkezett, a király negyedik fiát neveltetni tartozott; a *zágrábi érsek*nek — ezelőtt püspök — mint topuskai apátnak 1848-ig egyháznemesei voltak és jobbágyai, valamint egyháznemesei ügyében itélőszékétől a felebbezés a kir. Táblához történt. Az *erdélyi püspök* szabad végrendelkezési joggal birt, az erdélyi főkormányszék tanácsosa s az erdélyi katholikus intézetek főfelügyelője volt. — A *győri püspöknek*, a *győri káptalannak*, a *pannonhalmi főapátnak* szintén voltak egyháznemesei.[1])

A világi főurak között első helyet a *zászlós urak*, mely czimet ma is fentartja az 1885 : VII. t.-cz., foglalták el, a kik között ismét megkülönböztették a *nagy zászlósakat* (nádor, országbiró, bán, tárnokmester), mint az országos főméltóságok viselőit, a *kis zászlósoktól*, kik az udvari főtisztségeket látták el, illetve ezek czimét viselték (1687 : X.).

A nagy zászlósok között pedig az első hely, történeti jogra és fényes multra támaszkodva, az *ország nádorát* illette meg. Jelenleg ez állás üresedésben van és nem is lesz addig betölthető, mig a felelős ministeri kormányzással összhangba nem hozatik (1867 : VII.) Régente a kiraly távolléte esetében annak helytartója volt (1485 : X., 1715 : XXXIII., 1741 : IX.), az 1848 : III. t.-cz. szerint személye (habár ez csak István fhg. nádorra vonatkozott), épen ugy mint a királyé, sérthetetlen. Ha a király kiskoru, ő a gyámkormányzó (1485 : II., 1681 : I., 1715 : V. t.-cz.), fontos esetekben tanácsa a király által kikérendő volt s a király és nemzet közti meghasonlás esetében közbenjárt (1222 : XXXI., 1485 : VI., 1681 : I.). A király akadályoztatásakor külállamok követeit kihallgatta, királyválasztáskor s egyéb szükség eseteiben országgyülést hirdetett (1485 : III.); király-

[1]) Valószinü, hogy hajdan a főpapoknak általában voltak egyháznemesei, de ilyenekkel 1848-ban már csak az emlitettek birtak (Ozorai : Az egyházi, vagy praedialis nemesek).

választásnál az első szavazat őt illette (1481 : I., 1681 : I.) ; az országnak első nagy birája (1485 : IX.) ; az ország főkapitánya (1485 : IV.) volt. Az 1848-iki változások előtt az országgyülésnek, illetve felső táblának, a magyar királyi helytartótanácsnak (1723 : XCVII.), a hétszemélyes táblának (1723 : XXIV.) elnöke volt ; a királyi táblához két birót, a nádori itélőmestert s az alnádort nevezte ki ; 32 telek erejéig nádori adományokat osztogathatott (1609 : LXVI., 1659 : XXX., 1681 : I. stb.) ; továbbá Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyék főispánja (1759 : LXXVI.), a jász-kunok főkapitánya és főbirája (1485 : XI., 1751 : XXV., 1791 : V.) volt. A király koronázásánál a primásnak segédkezik és mint az ország első zászlósa koronázáskor a király előtt viszi a koronát.

Az 1867 : VII. t.-czikk szerint a király a végrehajtó hatalmat a ministerium által személyesen gyakorolja és ezzel hatályon kivül helyeztettek mindazon szabályok, melyek a nádornak, mint királyi helytartónak hatáskörére vonatkoztak.

Az *országbiró* az országnak a nádor után következő nagybirája volt, s mint ilyen, hiteles pecsét alatt birói parancsokat adhatott ki : továbbá a felső táblának, a hétszemélyes táblának, a kir. helytartótanácsnak másodelnöke velt, a királyi táblához pedig alországbirót s országbirói itélőmestert nevezte ki. — Jelenleg az országbirói állás közjogi jelentősége sokkal kisebb. Az 1868 : LIV. t.-cz. értelmében az országbiró a kir. Curia semmitő osztályának elnöke, majd az 1881 : LIX. t.-cz. alapján a semmitőszék a legfőbb itélőszékkel egyesittetvén, a kir. Curia elnöke lett ; de az 1884 : XXXVIII. t.-cz. az országbirói állást elválasztotta a tényleges biráskodástól. Az országbiró, mint zászlós ur, azonban jelenleg is a főrendiháznak tagja s a király koronázása alkalmával a királyi pálczát viszi.

A *horvát bán,* 1848 előtt, a magyar országgyülés főrendiházában s a magyar királyi helytartó-tanácsnál üléssel és szavazattal birt s a kapcsolt részekben körülbelül az volt a szerepe, a mi a nádornak Magyarországban : a király személyét képviselte, a kinek beleegyezésével közgyüléseket hivott össze s azokon elnökölt ; mint a kapcsolt részek nagy birája, birói parancsokat osztogathatott, a kapcsolt részek főkapitánya s nemesi fölkelésének vezére, a báni táblának elnöke volt, s ez utóbbihoz egy albánt nevezett ki. — Jelenleg a bán a kapcsolt részek autonomikus kormányzatának élén áll, a főrendiház tagja s koronázáskor az arany almát viszi.

A *tárnokmester* a felső táblának, a királyi helytartótanácsnak s a hétszemélyes táblának tagja, illetve alelnöke volt. A tárnoki városokhoz, mint azoknak főbirája, birói parancsokat bocsáthatott ki. Régente az ország főkincstárnoka volt, de ez állás a mohácsi vész után a királyi udvari kamara elnökére szállott. — Jelenleg a főrendiház tagja s koronázáskor a király előtt a keresztet viszi.

A *kisebb zászlósok :* I. a királyi főudvarmester, 2. a kir. főkamarásmester, 3. a főajtónálló, 4. a kir. főasztalnok mester, 5. a kir. főpohárnokmester, 6. a kir. főlovászmester, 7. a magyar nemes-testőrség főkapitánya (1765 : VI.) a királyi udvar fényének emelésére voltak és vannak hivatva, de mint zászlós urak, a főrendiháznak tagjai. A kisebb zászlósokat követik rangban, de hozzájuk ma nem tartoznak, a pozsonyi gróf, a két koro-

naőr és a fiumei kormányzó ; ezek a főrendiháznak szintén tagjai (1687. évi X., 1885 : VII.).

A *főispánok* között megkülönböztetjük az örökös és kinevezett főispánokat. Az előbbiek hajdan az utóbbiakat rangban megelőzték és ez állások vagy valamely méltósággal, tisztséggel voltak összekapcsolva, vagy a családban voltak örökösek : Comes supr. perpetuus és Comes supr. haereditarius. Ma az örökös főispánság puszta czim, a kinevezett főispánok pedig inkább a közigazgatás körében birnak szereppel és a főrendiháznak, 1885 óta, nem tagjai.

Végre a születés szerinti főurak, a magyar *főnemesek,* a herczegek, grófok, bárók, kik a főrendiháznak tagjai voltak, az ünnepélyesen honfiusitottak ujabban (1840) csak akkor, ha e jogot szintén elnyerték ; valamint tagjai jövőre is, ha az 1885 : VII. t.-cz. által előirt föltételeknek megfelelnek.

A fentebbiekből látjuk, hogy a magyar nemességnek idők folytával két osztálya alakult, de azért, mint közjogi intézmény, lényegében és sarkalatos jogaiban eredeti egységét mindig megőrizte, ugy hogy e két osztálya sohasem alkotott olyan értelemben egymástól elváló és elzárkozó külön jogi rendet, mint a nyugati államokban.[1])

59. §.

A nemesség megszerzéséről és jogairól.

I. Minden nemességnek forrása a szent korona, s azért örökös nemzetségi nemesség eredetileg csak a koronás király adományában nyerhető el, a minek azonban hajdan három módja volt :

1. *a donatio,* koronás király által nemesi birtok adományozása, ha ezt nem nemes magyar nyerte, ünnepélyes beiktatás után magyar nemessé lett (Hk. I. 4.), az adományozó oklevélben a nemesség adományozását rendszerint külön megemlitik, de egyébként is a mondott tényben benfoglaltnak tekintették ; 2. *a nemeslevél* v. *czimereslevél* adományozása (literae armales), ugy látszik, Zsigmond óta nyer

[1]) 1848 előtt több kiváltságos elem létezett még, a nélkül hogy az országos nemesek közé tartoztak volna. Igy az *egyházi* vagy *praedialis nemesek,* kik a főpapoktól hadi szolgálat fejében egyházi telkeket örök haszonélvezetre nyertek s több kiváltsággal birtak ; továbbá a *jászkunok ; a szabad hajduk ; a helyi nemesek* (oppidia nobilium Deés, Torda, N.-Enyed) több szabadsággal birtak. Erdélyben a *puskások, bástyások, boérek* stb. Végre hajdan a nemes anyától és nem-nemes atyától származottak (az u. n. agilisek és libertinusok) szintén több kiváltsággal birtak. A székelyeket Werbőczy (Hk. III. 4.) privilegati nobilesnek nevezi, de közülök csak a primorokat tekintik országos nemeseknek, mignem az 1804. évi legfelsőbb rendelet szerint nemességük igazolására a székely lustrális könyvek általában elégségeseknek találtattak.

alkalmazást, Werbőczy már szól róla (Hk. I. 6.), az 1630 : XXX. t.-cz. által pedig szabályozást nyer ; 3. *az ünnepélyes honfiusitás.*

De a donatio már az 1848-iki törvények szelleméből folyólag tekinthető megszüntnek, s ez az 1852. ősiségi patensben kifejezésre is jut. Az ünnepélyes honfiusitás pedig ma már közvetlen nemességet, az 1879 : L. t.-cz. világos rendelkezése szerint, nem ad ; külföldi nemessége a honositottnak magyar nemességgé nem alakul át.

Ugy hogy jelenleg örökös családi nemesség megszerezhető : 1. nemes atyától törvényes leszármazással és 2. királyi adománynyal, vagyis a nemeslevél elnyerésével.

A nemességnek nemeslevéllel történő adományozásánál szükséges, hogy az illető, mint magyar állampolgár, nyerje azt ; hogy a nemeslevél, a koronás király által aláirva, kiváltságlevél formájában kiállitva legyen és szabályszerüleg kihirdettessék.[1])

Az utólagos házassággal bekövetkezett törvényesitésnél, közjogi gyakorlatunk szerint, az atya nemessége törvényesitett gyermekeire átszáll, de ha a törvényesités királyi leirattal történik, akkor a nemesség átszállása mégis csak a király beleegyezésére vezetendő vissza, minthogy megszoritólag is rendelkezhetik ; ujabban is volt rá eset, hogy Ő Felsége a nemesség átszállását kivételkép nem engedélyezte.[2])

Nemesség szerezhető még örökbefogadás alapján is, de már nem közvetlenül, hanem minden egyes esetben királyi jóváhagyás mellett. (Werbőczy : Hk. I. 8.).

Végre a nem nemes nő, ha nemeshez megy férjhez, megszerzi férje nemességét, ez a nobilitas communicata, mely azonban elvesz, ha a nő, özvegységre jutván, később nemnemessel lép házasságra.

II. A nemesség jogállását illetőleg, mint mondottuk, az 1848-k törvényhozás lényeges változtatást tesz, a mennyiben a nemesség kiváltságait, mentességeit, előjogait legnagyobb részt eltörölte, illetve az állam polgáraira általában kiterjesztette és a későbbi törvényhozás is ez irányban haladt. A még fenlevő külön jogokat a következőkben lehetne összefoglalni :

1. jog a nemesi czimnek, előnévnek, czimernek, koronának használatára. Az 1879 : XL. t.-cz. 45. §. büntetendőnek rendeli minden olyan czimnek vagy rangfokozatnak használatát, mely által a

---

[1]) A nemeslevél az 1792. évi május hó 18-án 10,882. sz. a. kelt legfelsőbb rendelet szerint érvényét akkor is fentartotta, ha egy év alatt nem hirdettetett ki. (Kiss : I. m.)

[2]) Az idevonatkozó ujabb okmányokat l. a m. kir. igazságügyministeri és belügyministeri levéltárban.

közönség tévutra vezettetik.[1]) Az 1894 : XXXIII. t.-cz. szerint az állami anyakönyvekben a főnemesi czim mindig a köznemesi minőség pedig kivánatra föltüntetendő;

2. a nemességet illeti meg a hitbizományok alapitásának joga. A főnemességnek megadja e jogot az 1687 : IX. t.-cz., a köznemességnek az 1723 : L. t.-cz. Az 1862. okt. 9-én kibocsátott kir. rendelet, hivatkozva az idézett törvényekre, több kiegészitő intézkedést tartalmaz, az eljárás pedig a m. kir. igazságügyministernek 1869. április hó 17. rendelkezéseivel nyert ujabb szabályozást. (Králik : Hitbizományi jogunkról. 1909.) A magánjogot illetőleg a hitbérnek, az özvegyi jognak, közszerzeménynek a nemességnél fennállott külön szabályai még törvény által eltörölve nincsenek;

3. jog bizonyos udvari méltóságok (kamarási, asztalnoki), tisztségek (a magyar nemes testőrségben) viselhetésére, nemesi alapitványok élvezhetésére, bizonyos rendek (aranygyapjas) elnyerhetésére; de már a közhivatalokra alkalmazásnál, akár kinevezéssel, akár választással történjék is az, a nemesi származásnak jelentősége nincsen (1844 : V. t.-cz.);

4. a nemesek mint ilyenek vehetnek részt az országgyülési képviselőválasztásban, ha bebizonyitják, hogy 1848—1872-ig valamely választási névjegyzékben e czimen fölvétettek; a főnemesek pedig a főrendiházi tagságra jogositvák;

5. a rang elsőbbségét élvezik.

Jelenleg a nemességi ügyekben eljáró főhivatal a belügyministerium (Belügym. rendelet 1898 : 68,573. és 1900. évi 14,521. sz. a.). Hatáskörébe tartoznak különösen a nemességi igazolások, előnév, czimerhasználati jogok elismerése, családfák, ősfák igazolása stb.

Találkozunk néha azzal a felfogással is, hogy csak a főnemesség képez rangot, a köznemesség nem. A dolog pedig ugy áll, hogy a főnemesség rangja, mert magasabb, inkább szembeötlő, mig a köznemességé jobban elmosódik; de azért *jogilag* létezik, mert a nemesség természetére egy, s a főnemesség a nemességnek csak magasabb foka. A hol a rangi elsőbbségnek még jelentősége van, ez mutatkozik is. Ama tény pedig, hogy a köznemesség elszegényedve gyakran a legalsóbb osztályba kerül, a mondotton

[1]) Czimerekkel kezdetben csak fejedelmek és igen előkelő nemesi személyek birtak, később azonban a nemesség általában él vele. De azért a czimer nem szükségkép és kizárólagosan van a nemességhez kötve. Ugyancsak Werbőczy mondja (Hk. I. 6.), hogy a czimer a nemességnek nem lényeges kelléke, hanem csak előnyére válik; másrészt meg a fejedelem polgároknak, plebejusoknak is adományozhatott czimert a nélkül, hogy ez által a nemesség soraiba emeltetnének.

épp oly kevéssé változtat, mint hogy a főnemesség rangját nem szünteti az meg, ha egyik másik tagja vasuti szolga, gyármunkás, stb. lesz.

Irodalmunkban vitatott kérdés az is, hogy a külföldi nemes, ha nálunk honositást nyer, nem veszti-e el nemességét, illetőleg hogy a magyar nemesség a magyar állampolgárság feladásával nem szünik-e meg? Szerintünk az első esetben csak is az adományozó állam akarata lehet irányadó a nemesség elvesztését illetőleg, mert világos, hogy valamely souverain állam által adott jogot, más állam egyoldalu akarata nem semmisitheti meg. A magyar állam ugyan kijelenthetné, hogy polgárainak idegen nemességét nem ismeri el, annak használatát tiltja és akkor saját területén és hatalmi körében (de csakis itt) az ő akarata lenne az irányadó. De ilyen kijelentések nem történtek. — A második esetben abból a látszólag logikus tételből indulhatni ki, hogy, ha az idegen magyar nemességet nem nyerhet, akkor vele nem is birhat és igy az megszünik a magyar állampolgárság elvesztésével. Ez ügyben a rendelkezés joga kétségkivül Magyarországot, mint az adományozó államot, illeti meg. Csakhogy a magyar állam a nemességet az illető polgárának és törvényes utódainak, minden korlátozó fentartás nélkül adja. És a gyakorlat is e mellett szól, hogy a magyar nemesség az állampolgárság elvesztésével nem szünik meg, hanem csak a vele kapcsolatos politikai jogok gyakorolhatása veszik el, minthogy ezeknek előföltétele az államhoz tartozás.

60. §.

Az állampolgárok jogi egyenlősége.

A jogegyenlőség elve hazánkban, mint kötelező általános tétel, kimondva (proclamálva) nincsen, hanem az 1848-iki törvényhozás szelleméből következik. E törvény már az Előbeszédben szépen mondja: »az ország karai és rendei nem késtek figyelmüket arra forditani, a mit az összes magyar népnek jogban és érdekben egyesitése halaszthatlanul megkiván«. Ennek megfelelően Erdély uniójánál a VII. törvényczikk kijelenti: »Magyarország Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek az egyesülésnek, a nemzeti szabadságnak és a *jogegyenlőségnek kedvezők,* fentartani kész«: a VIII. t.-cz. pedig azt a nagy elvet, hogy: »Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket, különbség nélkül, egyenlően és aránylagosan viselik«; valamint más törvényei is a jogegyenlőség czélját szolgálják, mint a hogy a későbbi törvényalkotás sem téveszti szem elől és nem is keletkezett 1848 óta törvény, mely a jogegyenlőség követelményeit figyelmen kivül hagyná.

Már előzőleg a jogegyenlőség czéljait szolgálták az 1844: IV. és V. t.-czikkek, melyek a birtokképességet és a hivatalviselés képességét a bevett vallásu nem nemesekre is kiterjesztik. — Az 1848. tör-

vényhozás pedig még a következő intézkedéseket teszi ebben az irányban : az V. t.-czikk a politikai jogokat kiterjeszti a bevett vallású állampolgárokra általában, a IX., X., XI., XII. törvényczikkek eltörlik a földesuri hatóságot és az urbériséget, a XIII. t.-czikk megszünteti az egyházi tizedet, a XV. t.-cz. az ősiséget ; a XVI. t.-cz. a vármegyékre, a XXIII. a városokra tartalmaz a jogegyenlőségnek megfelelő intézkedéseket ; a XX. t.-cz. kimondja a vallások egyenjoguságát ; XXII. t.-cz. behozza a nemzetőrség intézményét.

A későbbi törvények közül pedig még kiemeljük az 1867 : XVII. t.-czikket az izraeliták egyenjogusitásáról, az 1868 : XLIV. t.-czikket a nemzetiségi egyenjogusitásról, az 1868 : XLIII. t.-cz. Magyarország és Erdély egyesitéséről, mely szerint »az összes honpolgárok egyenjogusága ujólag biztosittatik«. Az 1868 : LIII. és az 1895 : XLIII. t.-cz. a vallások egyenjoguságáról intézkednek, stb. stb.

A jogegyenlőség elve a franczia forradalom óta különösen életképesnek mutatja magát, és mondhatni, hogy a mai const. képviseleti államnak egyik alapvető tétele ; több alkotmány (franczia, belga, svájczi) világosan kifejezi s ugy az állami szervezet, mint egyes intézmények megitélésénél irányadóul szolgál, mint kötelező jogi tétel uralkodik. Magyarországot illetőleg, mint láttuk, a jogegyenlőség csak a jogalkotás czéljául volt kitüzve, vagyis alkotmányunk nem állitja föl mint kötelező elvet, hogy a vele ellenkező szabályokat, intézményeket hatályon kivül helyezze, megszüntesse. Ebből következik, hogy nálunk a jogegyenlőség csak annyiban van meg, a mennyiben az egyes alkotásokban már tényleg megvalósult ; nem a jog egyenlőségéből vonhatunk kötelező következtetést az intézményekre, hanem, megforditva, az egyes intézményekben kell azt feltalálnunk, hogy létét elismerhessük. Mai nap azonban már általában fennállónak tekinthetjük. — Az 1848. évi erdélyi I. t.-cz. pedig már kimondta, hogy »a jogegyenlőség mindenkire nézve örök és változhatlan elvül« elismertetik.

Megjegyezzük még, hogy a jogegyenlőség fogalmi meghatározása is igen eltérően történik a különböző politikai pártok által. De a positiv jogra nézve mai nap körülbelől elfogadható, hogy jelenti a polgároknak törvény előtti (Bluntschli szerint inkább a törvényszék előtti) egyenlőségét, vagyis hogy a jogalkotás a polgárok egyenlőségének elvéből indul ki, a jogok az államban a polgárok által egyenlő föltételek mellett szerezhetők meg és a közterhek egyenlően és aránylagosan viselendők. Az összes honpolgárokra tehát ugyanazon jogrendszer áll fenn, ezzel megszünik a rendeknek külön-külön jogi élete. — De továbbá az is bizonyos, hogy a közfelfogás a jogegyenlőség fogalmának meghatározásánál már bizonyos specificus tartalmat is követel ; nem elégszik meg azzal, hogy a jogok mindenki által egyenlő feltételek mellett legyenek megszerezhetők, hanem a politikai jogoknál még azt is kivánja, hogy e föltételek olyan egyszerüek legyenek, hogy e jogokat a nagy tömeg tényleg meg is szerezhesse.

II. FEJEZET.

A POLGÁRI ÉS POLITIKAI JOGOK.

61. §.

A polgári és politikai jogokról általában.

I. Az állampolgárság első sorban alárendeltségi viszony: ebből következnek az állampolgárok kötelességei.[1]) De másrészt meg a polgárok az alkotmányos magyar államnak tagjai,[2]) közjogilag is elismert személyek: ezen alapulnak a polgárok jogai. Más szóval a magyar állam, mint souverain személy, a maga számára fentartott hatalmi körben engedelmességet követel és a polgárok erejét alkotmányszabta módon igénybe veszi; de viszont a polgárok az államhatalomnak részesei, mely közreműködésükkel jut kifejezésre és joggal birnak arra a szabadságra, a mit az állam alkotmányában számukra biztosit.

II. A magyar állampolgárokat megillető a közjogokat és közjogi természetü jogokat két főcsoportba tartozónak tekintik, a legszokásosabb elnevezéssel: szabadságjogok vagy polgári (alap) jogok és a politikai jogok csoportjába.

A *polgári szabadságjogok* tulajdonkép az állam által mai nap elismert egyéni és közszabadságból folynak, illetve ezt biztositják. Magokban foglalják tehát ama követelményeket, melyek emelésére a polgárok az alkotmányban biztositott közszabadság czimén jogositvák és ennyiben az államkormány cselekvései körét korlátolják is. Természetükre inkább általános jogszabályok mint külön jogok az egyesek számára, és azért az egyesekre vonatkozólag föl nem függeszthetők.

Nálunk ebből a körből, mint fontos alapjogokat, különösen kiemelni szokták: *a személyes szabadságot, a tulajdon sérthetetlen-*

---

[1]) Nem hagyhatjuk el a figyelmeztetést, hogy, elvontan tekintve, a polgárok viszonya az államhoz első sorban is kötelességekből áll. Állam a polgárok külön közjogai nélkül mindig létezett, de kötelességek nélkül nem gondolható. Ezen semmit sem változtat, hogy az alkotmányos államban, és igy a magyar államban is, a közhatalom a politikailag jogosultak (régente a nemesség) részesedésével jut kifejezésre. Ez a részesedés mindig csak viszonylag kis számot illet meg.

[2]) Régente ezt jelentette symbolicusan »a sz. korona tagja«-féle kifejezés a nemességet illetőleg.

ségét, a vallásszabadságot, a sajtószabadságot, egyesülés és gyülekezés szabadságát, a kérvényezés és sérelememelés szabadságát és a tanszabadságot.

Az ujabban alkotmányosságra tért államok a polgári jogokat, mint ilyeneket, rendszerint külön alaptörvényben fölsorolják, hogy a kormányhatalommal szemben inkább biztosithassák. Nálunk igy felsorolva nincsenek, hanem igen különböző törvények állapitják meg és a csoportositást az irodalom végzi.

Ha a polgári jogokat a tartalomban elemzés alá veszszük, ama meggyőződésre kell jutnunk, hogy ezek nem is annyira külön jogok a polgárok számára, mint inkább az állami kormány cselekvését irányitó, illetve megkötő szabályok; tehát olyan korlátok, melyeket az állam, hogy a polgár szabadságát biztositsa, maga állit fel magának. Az egyénre ezekből eredő jogok, szabadságok csak következményei ama jól ismert tételnek, hogy minden szabad a mi jogilag megtiltva nincsen. Az állam elismeri, hogy a polgárok bizonyos cselekvéseit nem akadályozza, a miért a polgárok akarata szabadabban érvényesülhet, és ennyiben jogosittatnak a polgárok ezekben a cselekvési körökben az állami kormányzat beavatkozását visszautasitani; itt mutatkozik bizonyos subjectiv jelleg. — Azért e jogoknak, mint a polgárok külön jogainak, előadását nem is annyira logikailag, mint inkább csak történetileg magyarázhatni meg, a mi egyszersmind a tartalomkörre is fölvilágositó lesz.

E jogok elősorolásával azt fejezzük ki, hogy a polgároknak ma szabad bizonyos cselekvés, a mi azelőtt tiltva volt vagy csak egy osztályt illetett, tehát hogy az állam e tilalmat megszüntette; s talán még azt a mellékgondotatot, hogy jövőre hasonló tilalmak, korlátok nem állittatnak föl, vagy ha igen, az csak az alkotmány megváltoztatásával történhetik. — Némely ujabb iró, különösen a német birodalomban, kibőviti a polgári közjogok tartalomkörét. Ide sorolják a költözködés szabadságát, a kivándorlási jogot, stb. stb. Nem szenved kétséget, hogy e jogok természete megengedi az eljárást, csak hogy nem birnak kellő sulylyal, vagy a fentebb mondott történeti előzményekkel a külön fölemlitésre. És ha igy haladnánk, akkor körutat tehetnénk, hogy a polgárok tetteit, mint megannyi külön jogokat formulázzuk s bizonyára eljutnánk oda, hogy megállapitsuk a polgárok jogát az öltözködésre, a sétára, a leülésre, stb.[1])

III. *A politikai jogok* alatt pedig azokat a jogokat értjük, melyek a polgároknak az államhatalomban — az állam politikai életében —

---

[1]) Szokásos még néha irodalmunkban is, a franczia emberjogok mintájára, *az ember személyiségéből folyó jogokat* (létjog, tulajdon birhatásának joga, lelkiismereti szabadság stb.) mint külön csoportot emliteni. Az első kiadásban mi is tettük ezt, de jobban megfontolva a positiv jognál ennek szükségét nem látjuk, mig ellenben a bölcseleti jognál és a politika tudományában, az alkotandó jog érdekében, helyén lehet.

való részesedését biztositják. Nem illetnek meg minden állampolgárt, hanem, általában szólva, csak azokat, kik bizonyos, az alkotmány által szigoruan meghatározott előföltételek (nem, kor, önállóság, vagyon, szellemi qualificatio) birtokában vannak. E jogok végelemzésben az állam jogai (államhatalmi jogok), csakhogy alkotmányosságokban, a polgárok széleskörü részesedésével gyakoroltatnak. De a polgárok által csak külön jogi aktusok által szereztetnek meg, a miből ismét következik, hogy az egyes személyeket illetőleg föl-függeszthetők. Ilyenek a *törvényhozó hatalomban való részvétel joga*, közvetlenül vagy közvetve a választás és választatás, valamint a főrendi tagság által; *a kormányzás és igazgatás gyakorlásában* való részvétel joga az által, hogy némely kormányzati aktusok az országgyülés közremüködésével történnek, valamint e testületnek az egész kormányzatra gyakorolt befolyása által a felelős ministerium intézménye folytán, továbbá az önkormányzati szervezetek által; végre a *birói hatalomban való részvétel joga*, első sorban az esküdtképesség által és az alkotmány egyéb határozatai szerint.

A politikai jogok és a polgári jogok elnevezése a fentebbi tartalomra eléggé jellemző, s mondhatjuk, ma nálunk ez van általános használatban. De külföldi irodalomban némely eltérések mutatkoznak.

Bizonyos jogokat u. i. először az angol alkotmányban 1627-ben (petition of rights), illetve 1689-ben (bill and declaration of rights and liberties of subjects) ismernek el, mint a *polgári szabadság jogait*. Az angol jog e szabályait az északamerikaiak, a függetlenség kikiáltása után, több tétellel megtoldva, mint *polgári alapjogokat* iktatták alkotmányukba. A franczia forradolom 1789-ben és 1791-ben, az *ember- és polgárjogok* czimen (droit de l'homme et du citoyen) teszi az alkotmány alaptételévé, s bár ezekben több az óhaj, az általános elv, semmint a positiv jogszabály, mégis olyan vonzerőt gyakorolnak, hogy számos alkotmány kiegészitve, rendezve, inkább jogi formába öntve, ismét kifejezi. — A különböző irodalmakban és művekben pedig, mint ősjogok, szabadságjogok, polgári szabadság garantiái, emberi, polgári alapjogok, stb. tárgyaltatnak, mig nem ugy a tartalomra, mint az elnevezésre bizonyos egyöntetüség jön létre, habár eltérések ma is előfordulnak.

Régi alkotmányunkban, a politikai jogok az állam tagjait, igaz, hogy csak a kiváltságos osztályokban, szintén megillették, még pedig szélesebb körben mint jelenleg; és bizonyos alapjogok, melyeket az 1848-iki törvényhozás, midőn a kiváltságokat megszünteti, polgári jogokká változtat át. Mai alkotmányunk a polgári és politikai jogokat nem sorolja külön elő, hanem ezek köreit megállapodottaknak tekinti. Igy az 1867 : XVII. t.-czikkben az izraeliták egyenjogusitásánál, az 1878 : V. t.-czikkben foglalt büntetőtörvény a politikai jogokra és az 1895 : XLIII. t.-czikk, a mely kimondja, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlása a hitvallástól független. Ugyancsak e törvényekből, valamint a gyakorlatból

következtethetjük, hogy alkotmányunk a politikai és polgári jogoknak fentebb adott megkülönböztetését elfogadja és következtetjük e jogok tartalomkörét. Megjegyzendő, hogy a büntetőtörvénykönyv a hivatalvesztést és a politikai jogok felfüggesztését külön-külön is kimondja.

a) A polgári szabadságjogok.

62. §.

1. A személyes szabadság.

A személyes szabadság tulajdonkép állapot, melyet az állam a polgárok részére biztosit és igy az jogukká válik. A személy teljes szabadságával 1848 előtt a nemesség birt. Az aranybulla, mely pedig csak a régi szabadságokat akarja helyreállitani, 2. czikkében kimondja, hogy senki közülök le nem tartóztatható, ha csak előbb meg nem idézték és törvényes rend szerint el nem itélték. Ezt ismétli Werbőczy (Hk. I. 9.), mint a nemesség egyik sarkalatos jogát: »senki őket előzetes idézés vagy perbehivás és törvényes elmarasztalás nélkül sehol le nem tartóztathatja«.

A nem-nemesek szabadságának biztositására törvényeink ugyan szintén több intézkedést tartalmaztak és a polgári halált nem ismerték, de a jobbágy az urtól függött s a polgár is számos korlátnak van alávetve. Az 1848-iki törvényhozás a nemes szabadságát az állampolgárok összeségére kiterjeszti, mint ilyent védi (1848 : III.), és a személyes szabadság ma csak annyiban van korlátozva, a menynyiben ezt a közrend és biztonság igényli.[1])

A személyes szabadság joga, részletesebben szólva, azt jelenti nálunk, hogy a polgárok felett önkényü hatalom nincsen. Az állam, ugy bent, mint külföldön, minden jogtalan támadás ellen oltalmat nyujt; a büntetőtörvény a személy szabadságát ugy a hatóságokkal,[2])

---

[1]) Igy pl. az állandó foglalkozás nélkül csavargók, hatósági engedély nélkül koldulók 8 naptól 1 hónapig terjedhető elzárással büntettetnek, illetve a 16 évet be nem töltöttek javitó intézetben neveltetnek (1879 : XL.).

[2]) Azon közhivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, törvényellenesen valakit elfog, elfogat vagy letartóztat, a személyes szabadság elleni vétséget követi el s egy évig terjedhető fogházzal büntetendő. Ugyanezen vétséget követi el s egy évig terjedhető fogházzal büntetendő azon közhivatalnok is, a kinek hivatali kötelességéhez tartozik a büntető itéletek végrehajtása, vagy a felügyelet a szabadságvesztés-büntetések foganatositására, avagy a vizsgálat alatti letartóztatásra szolgáló helyiség fölött felügyelni és a ki abban valamely foglyot a jogerejü itéletben, vagy az illetékes közhivatalnok rendeleté-

mint a magánosokkal szemben védelmezi. Az 1869 : IV. t.-czikk értelmében, senki illetékes bíróságától el nem vonható, a biró pedig tartozik a fennálló jog, törvény, törvényes szokás és törvényes rendelet szerint itélni. Senki birói itélet nélkül le nem tartóztatható és, a mennyiben itt kivételnek van helye, azt a törvény állapitja meg.

A személy szabadságából következik, hogy a polgár a magyar államban foglalkozását, életpályáját jogilag szabadon választja ; a törvényes előfeltételek mellett bárhol letelepedhet (1876 : V., 1886 : XXII.), ipart, kereskedést üzhet, esetleg kivándorolhat (1879 : L. és 1903 : IV.) ; a személyes szabadság megvédését czélozzák még azok a törvények, melyek a segédek, munkások, tanonczok viszonyát a munkaadókkal, illetve a gazdákkal szemben szabályozzák, valamint az 1876 : XIV. t.-cz. is, mely szerint a közhivatalban levő orvostudor bizonyitványa nélkül senkit a tébolydába vinni nem lehet.

A személy szabadságával kapcsolatos a *magánlak*, a *levél-* és *távirdai* titok sérthetlensége, melyet a büntetőtörvény (1878 : V., 1896 : XXXIII.) szintén oltalmaz.

---

ben meghatározott időn tul, kötelességének megsértésével, fogva tart. A büntetés 2 évig terjedhető fogházra emelhető, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 7 napnál tovább terjed, de 15 napot nem halad tul ; a büntetés 3 évig terjedhető börtön leend, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 15 napnál tovább tartott, de egy hónapot nem haladott tul. Ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás egy hónapon tul, de 3 hónapnál rövidebb ideig tartott, a büntetés 5 évig, ha 3 hónapot tulhaladott, 5 évtől 10 évig terjedhető fegyház leend. Azon felügyelő, a ki a fennálló szabályok ellenére valakit szabadságvesztés-büntetések végrehajtására rendelt és felügyelete alatt álló helyiségbe befogad ; ugyszintén, a ki valakinek bár rendőri, vagy más közigazgatási intézkedés folytán a fogházba vagy börtönbe történt beszállitásáról közvetlen felsőséget huszonnégy óra alatt nem értesiti : vétséget követ el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. (1878 : V.)

Azon közhivatalnok, a ki valakinek törvényellenes letartóztatásáról vagy fogvatartásáról hivatalos tudomással birván, azt az illetékes felsőbbségnek azonnal föl nem jelenti és azon felsőbbség, mely a följelentés által, vagy más módon, hivatalos tudomására jutott tény megvizsgálását és a kellő intézkedést 48 óránál tovább halasztja : szintén a személyes szabadság elleni vétséget követi el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. A törvényellenesen letartóztatott részére pedig, ha kivánja, a letartóztatás minden napjáért 5 frttól 10 frtig terjedhető kártalanitás állapitandó meg.

63. §.

2. A tulajdon sérthetetlensége vagy szabadsága.

A mai állam polgárainak nem egyedül személyét, hanem tulajdonát is alapjog által biztositja, még pedig nemcsak magánosokkal szemben, hanem a közszervezetben is. Ez azt jelenti, hogy az állam életét (a közéletet) ugy rendezi be, hogy előtte a tulajdon sérthetetlen maradjon, a mi tehát oltalomra talál a közjogi szabályokban, az idevonatkozó magánjogi szabályok mellett, nemcsak a magánosokkal, hanem az állam és hatóságaival szemben is. Az állam továbbá nemcsak a szerzett vagyont védi minden jogtalan támadástól, hanem a szerzési módokat is: a polgárok tulajdont szerezhetnek, használhatják, valamint azt szaporithatják, minden nem tiltott gazdálkodási tevékenység által.

A tulajdonnak szabadsága, általában szólva, hajdan csak a nemesség számára volt biztositva [1]) (aranybulla, Werbőczy Hármk. I. 9.); mignem az 1844- és 1848-ki törvényhozás a honpolgárokra általában kiterjeszti, s a nemesi és nem-nemesi javak közt levő különbséget a szerzés, birás és rendelkezés szempontjából megszüntette (az 1844. évi IV., 1848 : III. t.-cz. és a IX—XV. törvények szelleme); az izraelitákra vonatkozólag pedig a tulajdonszerzés általános szabadságát az 1867 : XVII. t.-cz. ismeri el.

Vagyonelkobzást régi életünk is csak ritka esetben alkalmazott. Jelenlegi büntetőtörvényünk szerint pedig egész vagyonok elkobzásának nincs helye, a büntetésnek ez a neme ma nálunk ismeretlen. Elkobzandónak csak olyan tárgyakat jelöl ki, melyek a bünös cselekedetekkel kapcsolatban állanak.[2])

---

[1]) Már t. i. régi alkotmányunknak megfelelő értelemben. A régi államban csak a kiváltságos rendekhez tartozók szerezhettek földbirtokot. Elvben az egész földbirtok a szent koronát illette, a nemesség birtoka királyi adományból eredettnek tekintetett és a család kihaltával ismét visszaszáll a szent koronára. A nemesség azonban csak birtokának egy részét kezelte maga s ez volt a szabad birtok (az allodium), a másik részt bizonyos szolgáltatásokért jobbágyainak adta át művelés végett, de a kik az által nem lettek a telek tulajdonosai, hanem csak haszonélvezői. A város, mint testületileg nemes személy, szerezhetett földbirtokot, földesuri jogokat, a polgár azonban csak városi telket.

[2]) Az 1878 : V. t.-cz. szerint azok a tárgyak, melyek a büntett vagy vétség által hozattak létre, ugyszintén azok, melyek a büntett vagy vétség elkövetésére szolgáltak, a mennyiben a tettes vagy részes tulajdonai, elkobzandók, ha pedig azoknak birtoklása, használása vagy terjesztése különben is tiltva

A tulajdonos továbbá az ingatlan javakat, a törvény által szorosan meghatározott némely esetben kisajátitás czimén átengedni tartozik. (1868 : LV., LVI., 1881 : XLI. t.-cz., 1881 : XXXIX., 1887. évi XVII., 1890 : I., 1890 : XIII.). De a kisajátitás mindig csak a magasabb *közérdek szempontjából* történik és a kisajátitandó tárgy értékének teljes megtérítése mellett; tehát a magánérdek enged a közérdeknek. Közveszedelem (tűz, viz) idején, a fenyegető baj elháritására a magántulajdon is felhasználható. Ugy hogy e szabadság alkotmányunkban az általános elvet jelenti, mely alól egyes kivételek vannak, de a nélkül hogy az elvet igazi jelentőségében megsértenék.

A tulajdon sérthetetlenségét védőnek tekintjük azt az alkotmányi tételt is, hogy a magyar államban senki önkényüleg, országgyülési hozzájárulás nélkül, meg nem adóztatható, mint a hogy ezt már Werbőczy is kifejezi (Hk. I. 9.).

64. §.

3. A vallásszabadság.

I. Az ember belső vallási élete első sorban is lelkiismeretének ügye (belső vallásszabadság), mely a jog szempontjából megitélhető csak akkor lesz, ha külsőleg nyilatkozik, leginkább tehát a vallási szertartásokban, az isteni tiszteletnek szertartásaiban. De bizonyos, hogy a még igy nyilvánuló vallási élet is, az örök életre, a földöntulira való irányzatával, egészen más körbe tartozik mint a melyet az állam sajátjának vallhat s azért az ide vonatkozó állami jogalkotás sok nehézséggel küzd.

Hazánkban a vallásszabadság elve [1]) kimondva nincsen, tulajdonkép még ma is a bevett és elismert vallások rendszere az uralkodó,

---

van: akkor is elkobzandók és megsemmisitendők, ha másnak tulajdonát képezik. Elkobzandók továbbá még az állami egyedáruságnak fentartott czikkekkel, valamint a határvám alá eső tárgyakkal való csempészkedés eseteiben, ugyszintén a kereskedésből rendészetileg kitiltott árukkal kereskedés eseteiben, az illető czikkek.

[1]) A vallásszabadság elve, fogalmi teljességében (legszorosabban véve) azt jelenti, hogy a vallásügy az államtól el van választva s az egyénnek magánügye lesz, a melyért csak lelkiismeretének számol; a vallásfelekezetek pedig, állami felügyelet alatt, mint magántársaságok tekintetnek és ilyen elbánásban részesülnek; az államhatalom a vallásfelekezetek igazgatásába nem avatkozik és a felekezeteket nem használja fel állami functiók teljesitésére. A vallásszabadságból jogilag továbbá még a következők folynak: 1. az állam pol-

de a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895 : XLIII. t.-czikk alkotásai folytán, olyan szabadelvü alapon, hogy a vallásszabadságot egészen megközeliti. Az emlitett törvény mindenekelőtt a következő alapelveket tartalmazza :

Mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást ; azt az ország törvényei és a közerkölcsiségnek korlátai között külsőleg is kifejezheti és gyakorolhatja.

Senkit sem szabad a törvényekbe vagy a közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, vagy hitével ellenkező vallási cselekmény teljesitésére kényszeriteni.

De másrészt meg vallási hite, vagy egyházi szabályai, senkit sem menthetnek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesitése alól és azért egyházi fenyiték nem alkalmazható senki ellen abból az okból, mivel az illető törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesitette, valamely tiltott cselekvényt nem vitt végbez, vagy pedig mivel a törvény által engedélyezett jogait szabadon gyakorolta.

A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség ma a hitvallástól teljesen független. A vallás legujabb időkig a politikai jogok gyakorlásának előföltétele volt. Az 1844 : V. t.-cz. szerint ugy a kinevezéstől, mint a választástól függő hivatalokat csak a bevett vallásokhoz tartozók viselhették, az 1848 : V. t.-cz. szerint pedig az országgyülési képviselői választásra a bevett vallások tagjai jogosultak. Majd e jogokat az 1867 : XVII. az izraelita honpolgárokra is kiterjeszti és később már sem az országgyülési képviselőválasztási jognál (1874 : XXXIII.), sem a közszolgálati minősitésnél (1883 : I.) a vallás föltételként nem emlittetik.

Egyik vallásfelekezet tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetek ünnepeit, egyházi szertartásait megüljék. Vasárnap azonban minden nyilvános, nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő és e napot a hatóságok ünneplik, továbbá az 1891 : XIII. t.-cz. szerint, bár nem vallásfelekezeti szempontból, vasárnap az ipari munka felfüggesztendő. Ugyszintén bármely vallásfelekezet-

---

gáraitól nem kivánja, hogy valamely felekezethez tartozzanak ; 2. a politikai és polgári jogok gyakorlása a vallástól független ; 3. az állam nem lép föl kényszeritőleg, hogy valaki egyes felekezetek szertartásában részt vegyen, illetve hogy a részvételt megakadályozza, ha csak ez a jog közönséges szabályaira vagy az erkölcsre nem sérelmes ; 4. a vallásfelekezetek között a viszonosság (házasságra, áttérésre) teljes és a világi jog szerint érvényes házasságot a világi jog szabályozza.

nek ünnepén a templom közelében, egyházi körmenetek alkalmával, azon tereken és utczákon, melyeken az ily menet keresztülvonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.

A hadseregnél s állami közintézetekben, valamint a polgári és katonai közkórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesitendők a vallásos tanitásban és minden lelkészi szolgálatban.

A bevett keresztény felekezetek tagjai egymás temetőiben akadálytalanul, vegyesen temetkezhetnek. A törvényesen elismert vallásfelekezetek saját czéljaikra külön temetőket rendezhetnek be, a községi temetők használatára pedig bármely vallásfelekezet jogosult.

II. Valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamelyikbe belépni mindenkinek szabad a törvényes feltételek megtartása mellett (1895 : XLIII.). Az átlépésre vonatkozólag az 1868 : LIII. t.-cz. intézkedései továbbra is fennállanak és némely eltéréssel a törv. elismert felekezetekre vonatkozólag is általánosittattak. E szerint mindenkinek jogában áll valamely törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetből kilépni vagy, azon kivül állván, abba belépni, ha életének 18-ik évét betöltötte, a nők férjhezmenetelök után, ha még e kort nem is érték el. Az áttérni óhajtó azonban köteles két tanu jelenlétében kilépési szándékát egyházközségi lelkésze előtt kinyilatkoztatni és 14—30 napi időközben ezen, vagy más két tanu kiséretében megjelenni s hasonló nyilatkozatokat tenni. Mind a két esetben a nyilatkozatról bélyegmentes bizonyitvány kérendő. Ha a lelkész vonakodnék a bizonyitványt kiadni, a jelenlevő tanuk állitják ki, mely azután az illetékes közigazgatási hatóságnál mutatandó be, s e hatóság annak az egyháznak a lelkészét vagy előljáróját értesiti, melyből az illető kilép, valamint a melybe belép. Az elhagyott egyháznak tanai a kilépőre már nem kötelezők ; de a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait köteles kifizetni. A ki pedig a *bevett* vallásfelekezetek egyikéből kilépett, mindaddig, mig valamely bevett vagy törv. elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik, köteles a kilépés idejétől következő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékokat annak az egyháznak szolgáltatni, melyből kilépett, de nagyobb járulékkal nem terhelhető, mint a mennyit a kilépés idejekor fizetett.

III. A vallási kényszer azonban a gyermekekre, illetőleg a 18 éven alóliakra, ma is fennáll, a kik föltétlenül valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásban nevelendők.

A gyermekek vallásáról az 1894 : XXXII. és az 1895 : XLIII. t.-czikkek intézkednek. E szerint a törvényesen bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetü házasulandók megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek ; de hogy az ily megegyezés érvényes legyen, szükséges, hogy kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester, vagy főszolgabiró előtt a megállapitott alakszerüségek mellett jöjjön létre. E megegyezés csak akkor változtatható meg, ha a különböző vallásuak közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, ugy hogy a házasság egyvallásuak házassága lesz ; ilyen esetben a később születendő és a 7-ik életévét még be nem töltött összes gyermekek a szülők közös vallását követik és abban neveltetnek.

Az emlitett megegyezés hiányában a gyermekek a szülők vallását nemök szerint követik, a mennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik. E szabálytól eltérésnek akkor van helye, ha az egyik házastárs a másik házastárs vallására tér át, ugy hogy a házasság egyvallásu lesz, a midőn a fentebb emlitett szabályok érvényesülnek.

A törvénytelen gyermek az anya vallását követi, ha ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik. Ha pedig az anya más bevett, vagy elismert vallásra tér át, a 7-ik életévet be nem töltött gyermekek uj vallásában követik. Az ilyen koru és kir. leirattal törvényesitett, vagy az atya által elismert fiu — az atyának a törvényesitést vagy elismerést követő 6 hó alatt kijelentett kivánságára — az atya vallását követi, ha ez a bevettek vagy elismertek közé tartozik.

A gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak egyik szülője a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásban nevelendők. Ez esetben is a szülők megegyezhetnek arra nézve, hogy a gyermekek az általuk megjelölt bármely bevett, vagy törvényesen elismert vallást kövessék. Ilyen megegyezés hiányában, a bevett vagy törvényesen elismert valláson nem levő szülő jogosítva van megállapítani, hogy a nemebeli gyermekei a bevett vagy elismert vallások melyikében nevelendők. Ha az illető szülő nem határoz, a másik szülő azonban valamely bevett, vagy elismert valláshoz tartozik, akkor az összes gyermekek ezen utóbbi vallását követik, abban nevelendők ; ha egyik szülő sem tartozik valamely bevett vagy elismert vallásfelekezethez, a szülő helyett, ha ez saját nemebeli gyermekeinek vallása fölött nem határoz, a gyámhatóság határoz

a rokonok meghallgatásával. — Az oly házasság, melyben akár mind a két, akár csak az egyik fél a bevett, vagy elismert vallások egyikéhez sem tartozik, különböző vallásu felek közti házasságnak tekintetik és ily felek között az épp előzőleg mondott megegyezéstől, megállapítástól, illetve szabálytól eltérésnek csak akkor van helye, ha az egyik vagy mindkét házasfélnek valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való belépése által a házasság egyvallásuvá válik, mely esetben a gyermekek áttérését illetőleg a fentebb mondott szabályok irányadók.

A törvény e határozataival ellenkező bármely szerződés, megegyezés, rendelkezés érvénytelen.

Megjegyezzük, hogy a társországokban a vallás ügye autonomügy és igy külön jogi szabályozás alatt áll.

65. §.

A bevett vallásokról.[1])

Bevett vallások, melyeket az állam, mint vallásokat *törvényhozásilag* bevetteknek nyilvánit, *a latin, görög és örmény szertartásu katholikus* vallás, melyek egymástól a szertartás nyelvére különböznek, továbbá *az evangélikus református és az ágostai hitvallásu evangélikus, a görög keleti* (szerb és román egyház), *valamint az unitaria*

---

[1]) A bevett vallás kifejezését törvényeink viszonylag csak ujabban használják rendszeresen, az 1844 : IV., V., 1848 : V., XX., 1868 : LIII., 1895 : XLII., és XLIII. t.-czikkekben és az 1791 : XXVI. t.-cz. a protestáns vallásra mondja : »in sensu pacificationum recepta«. A katholikus vallásra csak általánosságban alkalmazza e kifejezést az 1550 : XII. (ut sancta et catholica fides ac religio . . . longo tempore per universum orbem christianum recepta), de, midőn a nemzet a keresztény hitre tért, meg volt a bevevés ténye és ennek a vallásnak megfelelő jogállása. Hajdan, ha törvényeink a bevett vallásokhoz tartozást, mint feltételt kivánták fölemliteni, rendszerint e kifejezéssel éltek : vallásfelekezi különbség nélkül. Vallásszabadság a bevett vallások rendszerének idejében azt jelenti, hogy az egyén bármelyik bevett valláshoz tartozhatik, azok közül szabadon választhat, valamint jelenti az illető bevett vallásoknak a szabadságát. — Erdélyben a XVI. században már bevett vallások voltak : a r. kath., az ev. ref., ág. hitv. evang. és az unitárius, melyeknek »juxta Constitutiones Regni« szabad vallásgyakorlat, az egyenlőség és viszonosság biztosittatott. (Appr. Const. I. 2.)

és az *izraelita vallás*. A bevett vallások részére az állam a szabad nyilvános vallásgyakorlatot biztositja, azokat hatalmi oltalmába beveszi, jogállásukat, belső szervezetüket, önkormányzatukat törvények, közrendeletek elismerik, meghatározzák, avagy éppen szabályozzák; jogaik érvényesülését az állam hatóságaival támogatja és hiveit a polgári és politikai jogok megszerzésében nem akadályozza.[1] A keresztény bevett vallásokra már az 1848 : XX. t.-cz. az egyenlőség és viszonosság elvét állapitotta meg, de az ennek megfelelő jogi szabályozás csak az 1868 : LIII. t.-cz. által jött létre. Az izraelita vallást, az 1867 : XVII. alapján, elismert vallásnak (már t. i. az akkori értelemben) tekintették,[2] mignem az 1895. évi XLII. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza.

I. A róm. kath. vallás nálunk, hat századon keresztül, egyedül törvényes és államvallás, egész 1848-ig pedig uralkodó vallás (religio dominans) volt; az állammá szerveződés nagy munkájában jelentékeny részt vett. Ebből magyarázható szorosabb viszonya az államhoz és hogy ma is a régi jogok bizonyos csekély maradványaival bir, habár másrészt meg szabadságában az állam által inkább korlátoltatik.

A róm. kath. egyház főpapjai, ősidőktől fogva az ország főurai, az első rendet alkották (1608 : k. u. I.) és jelenleg is mindnyájan, egyházi tisztökből folyólag, a főrendiháznak tagjai (1885 : VII.). — A király, a ki apostoli czimet is visel, római kath. vallásu, valamint trónörökös is csak az lehet, a ki legalább az öröklés megnyiltakor róm. kath. vallásu. — A koronázás róm. kath. szertartással, a róm. kath. papság részvételével történik. — A közhatóságok, közhivatalok a római kath. egyház ünnepeit ünneplik és némely ünnepén (Szt. István napján, mely ugyan az 1891 : XIII. t.-cz. értelmében nemzeti ünnep is) hivatalból részt vesznek.

Régente a róm. kath. káptalanok[3] mint hiteles helyek szol-

---

[1]) A vallás- és közoktatásügyi minister 1887. decz. 2-án 2435. eln. sz. a. kelt leirata következőleg nyilatkozik: Bevett vallás kifejezése közjogilag a vallás törvényes oltalma alá helyezését, jogainak törvényes védelmét és biztositását jelenti, továbbá, hogy a vallás bevételével az illető hitsorsosok mindenkor bizonyos vallási és politikai jogok élvezetében részesittetnek.

[2]) Ennek következménye volt, hogy az állam e vallásfelekezetet közhatósági oltalmában részesité, számára a vallás szabad gyakorlatát biztositá és e felekezethez való tartozás a polgári és politikai jogok gyakorlását nem akadályozta. Az 1878 : V. t.-czikknek az elismert vallásokra vonatkozó intézkedései az izraelita vallásfelekezetre is vonatkoztak.

[3]) A székes káptalanok, a rozsnyói és kassai kivételével, általában;

gáltak és részben még ma is szolgálnak. Közhitelü pecséttel és hiteles levéltárral birtak, a náluk levő okmányok őrzői és hiteles kiadói voltak. Ujabban a hiteles helyek hatásköre megváltozott, olyan értelemben, hogy az 1874 : XXXV. t.-cz. szerint a gondviselésök alatt levő okiratokról hiteles kiadást jövőben is tehetnek, azonban ujabb okiratok őrzésére és hiteles kiállitására nem jogosultak. E jog a közjegyzőkre ruháztatott.

De másrészt meg igen jelentékenyek a magyar apostoli király jogai a róm. kath. egyház körül. Igy az összes egyházakra, vallásfelekezetekre kiterjedő és az állam felségiségében gyökerező felügyeleti jogon (jus supremae inspectionis) kivül, a róm. kath. egyházban igen nevezetes jogokat bir a főkegyuri jogban (jus supremae patronatus), melynek alapján a király adományoz minden nagyobb javadalmat, valamint a magánkegyuraság alá nem tartozó kisebb javadalmakat. E jogok az egyházjogban gyökereznek, de abban közjogi jellegük is mutatkozik, hogy gyakorlásuknál a magyar alkotmány (törvények) rendelkezése figyelembe veendő.[1])

Az erdélyi róm. kath. vagyis gyulafehérvári püspöki egyházmegye bizonyos különleges állással és ebben önkormányzattal bir.[2])

II. A reformatio keletkezésével a protestáns vallások nálunk is csakhamar követőkre találnak és a bécsi (1606), linczi (1645)

---

továbbá a pozsonyi és chazmai társas káptalanok, valamint a sz. Benedekrend conventjei Pannonhalmán, Zala-Apátiban és garammelletti sz. Benedeken ; továbbá a praemontreieknek jászói, csornai és leleszi conventjei ; a régi Erdély területén a gyulafejérvári róm. kath. káptalan és a kolozs-monostori convent. Hajdan részvételük nélkül sem idézés, tanuvallatás, sem birói végrehajtás nem történhetett (Hk., II., 21.), a mi azonban később, 1723 után, megszünt. Egész 1848-ig a beiktatásnál jelen voltak, örökvallások, meghatalmazások, végintézkedések, óvástételek kiválóan előttük történtek. Legnagyobb jelentőségü feladatuk volt azonban az okmányok őrzése és hiteles kiadása A hiteles helyek tartoznak 500 frtnyi pénzbirság terhe alatt, akár a felek, akár a bíróságok megkeresésére a gondviselésük alatt levő okmányokról hiteles kiadványt kiszolgáltatni (1765 : XI., 1868 : LIV.). — Az erdélyi hiteles helyek levéltárának az országos levéltárral történő egyesitését az 1882 : XXIII. t.-cz. elrendelte.

[1]) L. még a 152. §-t.

[2]) Eredete arra az időre vezetendő vissza, a midőn Erdélyben a reformatio elterjedésével szükségessé vált, hogy a róm. hath. hivek maguk gondoskodjanak vallásuk érdekeiről. Az Approbatae Constitutiones (I. 3.) már szól az önkormányzatról, még pedig ugy, hogy az egyháziak és világiak együtt gyakorolják. Az egyházi és világi hivek ez összessége a »Status Romano-Catholicus Transsilvanicus«, vagyis az u. n. erdélyi róm. kath. status ; gyülései a statusgyülések.

békekötések, illetve az ezeket beczikkelyező 1068 : k. e. I. 1647 : V. t.-cz. által elismertetnek, vagyis bevétetnek, mint a hogy a protestáns vallások jogait ujra biztositó és kiegészitő 1791 : XXVI. t.-cz. kifejezi. E törvények értelmében az evangelikus vallások számára a szabad vallásgyakorlat, hiveiknek a polgári és politikai jogokban való részesedhetés biztosittatik. Nem volt azonban elismerve az áttérés szabadsága a róm. kath. vallás tagjait illetőleg, a mi még az 1791 : XXVI. t.-cz. szerint is királyi beleegyezéstől tétetett függővé. A vegyes házasságok katholikus és protestáns között a katholikus lelkész előtt voltak kötendők és ha az atya katholikus volt, az összes gyermekek, ha az anya volt katholikus, a leánygyermekek a katholikus vallásban neveltettek. Végre az 1848 : XX. t.-cz. a viszonosságot és egyenlőséget kimondta, mely azután az 1868 : LIII. törvényczikkben végrehajtásra talált.

Erdélyben a protestáns vallások már a XVI. században bevett vallások. De Horvátországban jogállásuk 1848-ig más volt. Hiveik birtok- és hivatalképességgel nem birtak, sőt az ottani állandó tartózkodástól is eltiltattak, ha csak ipart vagy kereskedést nem üztek. Az 1791 : XXVI. t.-cz. javukra akképp intézkedik, hogy, ha valamely protestáns a horvát-szlavon részben öröklött fekvőséget, azt a szoros értelemben vett magyar területen fekvővel kicserélhette.

Az evang. reform. és az ágost. hitv. evang. egyházak autonómiája leginkább az 1791 : XXVI. t.-czikken és legfelsőbb jóváhagyást nyert egyházi szabályokon nyugszik. Ezeknek megfelelően belső egyházi szervezetöket királyi jóváhagyás mellett maguk állapitják meg. Egyházkerületi gyüléseket, sőt zsinatokat is tarthatnak, de a zsinat tarthatására előleges királyi engedély kérendő és azokon a király magát biztosa által képviseltetheti. A zsinaton hozott határozatok és kánonok királyi jóváhagyás által nyernek kötelező erőt. De a már egyszer törvényes módon létrejött hitczikkely, fegyelmi vagy egyházkormányzati szabály, királyi vagy ministeri rendelettel meg nem változtatható, erre csak ujabb zsinat jogosult. Határozataikat maguk végrehajtják ; lelkészeiket, egyházi, világi előljáróikat választják.

A protestáns egyházak alsó- és középtanodákat állithatnak föl, azokban tanárokat, tanitókat alkalmazhatnak ; a tanrendszert a királyi főfelügyelet és a törvény szabályainak tisztelete mellett, megállapithatják. Főiskolákat azonban csak királyi jóváhagyás mellett állithatnak föl, s az általános tanulmányi rend a protestáns iskolákra is kötelező. Alapitványaikat, a királyi főfelügyelet épség-

ben tartásával, szabadon kezelik. — A protestáns vallásoknak hivatalban legidősebb 3—3 püspöke és 3—3 világi főtisztviselője a főrendiháznak tagja.

Az unitária vallás Erdélyben már 1571-től bevett vallásnak tekintetett, Magyarországban pedig az 1848 : XX. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza, valamint elvben kimondja, hogy viszonya a többi bevett vallásokhoz az egyenlőség és viszonosság elvei szerint szabályoztassék, a mi azután az 1868 : LIII. t.-cz. által megtörtént.

Az unitária vallásnak viszonya az államhoz törvényeinkben részletesen meghatározva nincsen, de a szokás és gyakorlat szerint hasonló az emlitett protestáns vallásokéhoz. — Hivatalban idősebb püspöke (kit állásában a király erősit meg) vagy főgondnoka a főrendiház tagja.

III. *A görög keleti* vagy *nem egyesült egyházat* illetőleg, Magyarországban a szabad vallásgyakorlatot és hivei részére a polgári és politikai jogok gyakorolhatását az 1791 : XXVII. t.-cz. biztositja, miután már előzőleg belső szervezetét és jogállását, számára a szabad vallásgyakorlatot is elismerve, az 1779-ben kelt »Declaratorium Illyricum«, királyi rendelet [1]) és privilegiumok [2]) szabályozták. Ez időtől fogva nálunk bevett vallás, mig Erdélyben egész 1848-ig tűrt vallásnak tekintetett. A görög keleti egyházat az 1848 : XX. és az 1868 : LIII. t.-cz. a szintén bevett vallások közé tartozónak tekintik és a többi bevett vallásokhoz való viszonyát az egyenlőség és viszonosság elvei szerint megállapitják.

Jelenleg, az 1868 : IX. t.-cz. értelmében, két egymástól független, szerb és román egyháztartományt alkot, melyek az önkormányzatot, egyházi, iskolai, alapitványi ügyeiknek intézését különkülön gyakorolják, az országos törvények és a király legfőbb felügyeleti jogának tiszteletben tartása mellett. Egyházgyülekezeteiket (congressusokat) a szerbet a karlóczai érsek, szerb patriarcha, a románt a nagyszebeni érsek, román metropolita, Ő Felségének tett előleges bejelentés és engedelme mellett, hivják össze, a ki magát királyi biztossal képviselteti és a congressus elnapolására, esetleg feloszlatására is joga van. A hozott határozatok érvényéhez királyi jóváhagyás szükséges.

A karlóczai érseket, vagyis a görög keleti szerb patriarchát és a nagyszebeni érseket, a görög keleti román metropolitát, a kir. biztos

---

[1]) 1783. szept. 30.

[2]) 1690-ben, 1691-ben.

jelenlétében megtartott szerb, illetve román Congressus választja, mig a gör. kel. szerb egyház püspökeit a sz. synodus, a gör. kel. román egyház püspökeit az egyházmegyei zsinat választja. De a választások a király megerősitésére szorulnak, a ki a vető jogával is élhet; a választottak a király kezébe hüségesküt tesznek és a metropoliták királyi biztos által iktattatnak hivatalaikba.[1])

A gör. kel. egyház érsekei és püspökei vagyonuk fele részéről szabadon rendelkezhetnek, de csak honfiak részére, másik fele része az egyházi alapokat illeti. A fiscusnak itt nincsen örökösödési joga.

A gör. kel. egyház érsekei és püspökei a magyar főrendiháznak szintén tagjai.

IV. Az *izraelita* vallás hazánkban igen változatos multtal bir. IV. Bélától privilegiumot nyert (1251.), melyet Zsigmond (1405., 1436.), Albert (1438.), V. László (1453.), I. Mátyás (1458.) megerősitettek; máskor meg (1374.) sok zaklatást szenvedett. Később tűrt vallásnak tekintették, de követői a politikai jogokból ki voltak zárva, sőt a magánjogokban is korlátoztattak. Az 1867. évi XVII. t.-cz. a politikai és magánjogi korlátokat megszünteti. Ez időtől fogva elismert vallásnak tekintetett és igy az 1878. évi V., és az 1879. évi XL. t.-cz. az elismert vallásokra vonatkozó intézkedéseit az izraelita vallásra is kiterjeszti. — Végre az 1895 : XLII. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza.

Az izraelita vallásnak egységes országos szervezete nincsen. Hitközségei jelenleg háromféle szervezettel birnak, a szerint a mint 1. az 1869-diki izraelita Congressus többségének királyi jóváhagyással ellátott határozata alapján szerveztettek, az u. n. congressusi (neolog) hitközségek, vagy 2. a mint régi szervezetüket tartották meg, az u. n. status quo ante hitközségek, végre 3. az orthodox hitközségek, melyek tulajdonkép a congressusi kisebbség elvei szerint, az 1871-diki gyülésen alkotott és Ő Felsége által jóváhagyott (1871. okt. 22.) szervezeti szabályok szerint alakultak.

Mindezek a községek a törvények korlátai között és az állami felügyelet épségben tartása mellett önkormányzattal birnak, vallási, iskolai és alapitványi ügyeiket kezelik. Uj egyházközségek csak

---

[1]) A görög keleti egyházról l. Goldis József és Vukicsevics György czikkét a Jogi Lexikon III. k. 767. s. k. l., továbbá Radic: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche; és Die Verfassung des Obersten Kirchenregiments in der orth.-kath. Kirche bei den Serben in Oesterreich-Ungarn.

a vallás- és közoktatási minister engedélye alapján alakulhatnak és az izraelita vallás felekezeti elöljárója csak feddhetlen előéletü magyar honos lehet.

V. Végül megjegyezzük, hogy az állam mai nap már az egyházi közegeket közhatósági functiók végzésére (anyakönyvvezetés, házasságkötés) igénybe nem veszi és a világi jog szerint érvényes házasságot a világi jog szabályozza. De az 1894 : XXXIII. t.-cz. előtt vezetett és náluk levő anyakönyveknek továbbra is megőrzői, az azokban foglaltakról jövőre is kiadványokat adhatnak, sőt kötelesek kiadni.

66. §.

A törvényesen elismert vallásokról.

A jövőben törvényesen elismerendő vallásfelekezetekről az 1895 : XLIII. t.-cz. a következőleg intézkedik :

Azok az állampolgárok, a kik *törvényesen elismert* vallásfelekezetté kivánnak alakulni, tartoznak 1. legalább egy egyházközség felállitását és fentartását, továbbá a felekezethez tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztositani : 2. a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket — hitelvekre, erkölcsi tanokra, istentiszteletre és egyéb vallási szertartásra, valamint a tisztviselők felett gyakorlandó fegyelmi szabályokra vonatkozókat — magában foglaló szervezeti szabályokat *jóváhagyás végett* a vallás- és közoktatásügyi ministernek bemutatni. A jóváhagyás csak akkor tagadható meg : 1. ha a megalakulni kivánó vallásfelekezet állam- vagy nemzetellenes iránynyal keletkeznék ; 2. ha a fentebbi 1. pontban foglalt feltételt nem teljesitené ; 3. ha tanai, vagy szertartásai a fennálló törvényekkel, a közerkölcsiséggel ellentétben állanának, vagy a létező törvényesen bevett, vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonosak, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznek ; 4. ha a megalakulni kivánó vallásfelekezet elnevezése faji vagy nemzetiségi jelleggel birna, vagy a már bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetet sértené.

A vallásfelekezet köteles jóváhagyott szervezeti szabályzataiban később tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi ministerhez bejelenteni. Ha ezen változtatások az emlitett föltéte-

leknek meg nem felelnek, a törvényes vallásfelekezetté nyilvánitás a minister által haladéktalanul visszavonandó.

A szervezeti szabályok jóváhagyása után megalakult vallásfelekezet, mint az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert nyilvános vallási testület:

1. szabadon gyakorolhatja a nyilvános isteni tiszteletet;

2. önkormányzati jogánál fogva vallási és egyházi ügyekben maga intézkedhetik, különösen kezelheti egyházi, oktatási, nevelési, jótékonysági alapitványait; egyházi szükségletei fedezésére vagyont gyüjthet, a jóváhagyott szervezeti szabályzatban, vagy az egyházközségi szabályokban meghatározott alapon és módon hiveire egyházi adót, egyéb szolgáltatásokat vethet ki, melyek azonban *a közigazgatási ut kizárásával csak a törvény rendes utján érvényesithetők;*

3. arra jogositott hatóságai által hivei fölött az egyházi fegyelmet gyakorolhatja, azonban elzárás, testi büntetés, vagy birság fegyelmi büntetésül nem alkalmazható.

Megjegyzendő azonban, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezetnek ingatlan vagyon szerzési képessége csak az imaházul, oktatási, nevelési és jótékogysági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottak részére lakházul használandó épületeknek és ezekhez szükséges telkeknek, valamint temetőül szolgáló területeknek szerzésére van korlátozva.

Az el nem ismert felekezeteket az állam nem tekinti vallásoknak, azért az ilyen, mint hitközség nem is szervezkedhetik, mint vallásfelekezet védelmet az államtól nem nyer. A nyilvános közös isteni tisztelet tartásának joga számára tulajdonkép nincs meg. Ez a rendőrségnél bejelentendő és attól, rendszerint egy hónapra nyert engedély alapján tartható az isteni tisztelet (Belügyministeri rendelet 1899. évi 35.532. sz. a.).

A törvényesen elismert vallásfelekezeteknél valamely egyházközség alakitása a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő, az egyházközségi szabályok bemutatásával, melyekben a területi határok is megjelölendők. Az egyházközség tagja mindaz, a ki az illető egyházközség területén lakik és a vallásfelekezetnek tagja. Lelkésze és előljárója azonban a felekezetnek csak oly tagja lehet, a ki magyar állampolgár, polgári és politikai jogainak teljes élvezetében van, a kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik és a ki képesitését Magyarországon nyerte.

A lelkészek és egyházközségi előljárók alkalmazása a törvényhatóság első tisztviselőjének szintén bejelentendő, a ki az épp emlitett okokból

esetleges ellenvetéseit indokolt irásbeli határozatban közli a lelkész vagy elöljáró alkalmazására jogosulttal. E határozat ellen a vallás- és közokt. ministerhez felebbezhetni; de ha a minister elutasitja, vagy felebbezés nem adatott be, az illető egyén nem alkalmazható. — Ha valamely lelkész, vagy egyházközségi elöljáró a magyar állampolgárságot elveszti, vagy állam elleni, avagy oly büntetendő cselekmény miatt itéltetett el, a mely nyereségvágyból származott, a közerkölcsiségbe ütközik, vagy közbotrányt okoz: a vall. és közokt. minister rendeletére hivatalától elmozditandó; ha pedig a lelkész, vagy elöljáró államellenes magatartást tanusit és hivatalában megmaradása az állami érdekekre veszélyesnek látszik: a vall. és közokt. minister annak hivatalából elmozditását követelheti, és ha ezt az arra hivatott kellő időben nem foganatositja, az illető egyházközséget feloszlatottnak is nyilvánithatja.

Ha az egyház több oly egyházközségből áll, melyek egységes egyházszervezetben egyesülnek, köteles felsőbb elöljáróságot szervezni, mely az egyházat a polgári hatósággal szemben képviseli. Ez elöljáróság tagjainak neve a vall. és közokt. ministerhez megerősités végett felterjesztendő, a ki a fentebb elősorolt okok alapján a megerősitést meg is tagadhatja.

A magyar állam kötelékén kivül lévő egyén vagy hatóság a vallásfelekezetnek egyházi feje, védura nem lehet és a vallásfelekezet semminemü egyházi függésben külföldi hatóságtól vagy egyéntől nem állhat.

Az 1905. évi 77.092. sz. a. vall. és közokt. ministeri rendelet a baptista vallásfelekezetet az állam védelme és felügyelete alatt álló törvényesen elismert vallásfelekezetnek jelentette ki.

A bevett és elismert vallások közt lényegesebb *különbség* az, hogy: a bevett vallás jogi statusa törvénybe iktatás által, az elismert vallásé ministeri rendelettel keletkezik, a minek következtében az elismert vallás rendeleti uton megszüntethető; — a bevett vallás nincs arra kötelezve, mint az elismert vallás, hogy hitelveit a kormánynak külön is bemutassa; — a bevett vallások királyi főfelügyelet alatt állanak, az elismert vallások ministeri és alsóbb hatósági felügyelet alatt; — a bevett vallások lelkészeinek elmozditását a kormány akkor sem követelheti, ha esetleg kifogásolható magatartást tanusitanak, habár a büntető törvény hatálya reájok is kiterjed; — a bevett vallások vagyonszerzési szabadsággal birnak, mig az elismert vallások vagyonszerzési képessége korlátozva van a törvényben meghatározott épületekre és területekre; — az elismert vallásegyházi adóknak behajtását közigazgatási uton nem eszközölheti; — a bevett vallások egyházi gyüléseinek nyilvánossága nincs kötelezőleg kimondva, mint az elismert vallásnál és a bevett vallás a gyülések jegyzőkönyvét nem esetről-esetre, hanem csak hatósági felszólitásra köteles bemutatni; — a ki valamely bevett

vallás kötelékéből lép ki és egy bevett vagy elismert valláshoz nem csatlakozik, a kilépéstől számitva öt évig köteles az előbbi egyházának terheihez járulni, mig az elismert vallásból kilépőt ez a kötelesség nem terheli, stb. stb.[1])

67. §.

4. A gyülekezés és egyesülés szabadsága.

A gyülekezés és egyesülés szabadsága nálunk törvény által csakis a részvénytársaságokat és szövetkezeteket, valamint a közigazgatási törvények értelmében alakult társulatot (bánya, vizjogi, vallási, ipar-, halászati, stb.) illetőleg van meghatározva, mig az általában érvényes szabályokat inkább az alkotmány szellemében szokás utján kifejlődő gyakorlat és a kormányrendeletek szolgáltatják.[2]) Ezek értelmében a polgárok társadalmi, politikai irányu gyüléseket tarthatnak, egyesületeket alakithatnak, bizonyos előfeltételek megtartása mellett, melyek oda irányulnak, hogy az állami főfelügyelet érvényesülhessen.

I. A politikai gyülések, népgyülések, körmenetek, fölvonulások helye és ideje, a programmal egyetemben, legalább 24 órával előzőleg, az illetékes hatóságnál (első foku rendőrhatóság),[3]) bejelentendő és csak ezen bejelentés tudomásul vétele (engedély) mellett tarthatók meg. Az illetékes hatóság magát a gyüléseken képviselteti. A népgyülésnek hatósági engedély nélkül történő rendezése, azon való részvétel, valamint a hatóság által feloszlatott népgyülések folytatása kihágásnak minősittetett és 15 napig terjedhető elzárással és 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.[4])

---

[1]) Erről részletesen szól Kosutány: Egyházjog II. kiad., 90—107. l.

[2]) Népgyülésekre különösen: az összministerium által 1848. április 20-án kiadott rendelet a fővároshoz, 1848. április 28-án Arad és Kassa városokhoz intézve; továbbá az 1868. évi 128. eln. sz. alatt kelt belügym. rendelet, valamint az alább fölsorolt kormányrendeletek. Az egyletekre főforrás az 1873. évi 1394. sz. a. és az 1875. évi 1508. eln. sz. a. kelt belügym. rendelet. — Régi alkotmányunkban a nemesség birt a gyülekezés szabadságával, melyet közfelfogás szerint, az 1848-iki alkotmány szelleme a polgárok összességére kiterjesztett.

[3]) Budapesten a m. királyi rendőrség, törv. hat. és rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitány, vármegyékben a főszolgabiró, községekben az elöljáróság. — Az 1881: XXI. t.-cz. 7. §-a szerint Budapesten mindennemü nyilvános előadások, tánczvigalmak, fáklyás- és egyéb menetek a rendőrségnél jelentetnek be.

[4]) Belügym. rendelet 1898. febr. 13-án 766. eln. sz. a.

Ha a közrend és béke, melyet megóvni a kormányzatnak feladata (1848 : III. 32.), a gyülés által fenyegetve nincsen, akkor az engedély meg nem tagadható, mert különben megszünnék a polgárok gyülekezési szabadsága.[1]) De ha az engedélyezett gyülésen a hatóságot képviselő közeg azt látná, hogy a gyülés a bejelentett programmot tullépi, vagy egyébként merülnek föl a rendet és békét zavaró mozgalmak, akkor joga van az elnöktől a gyülés föloszlatását kivánni, ellenkezés esetében pedig azt helyette elrendelni.

Az országgyülési választások idejére vonatkozólag az 1874 : XXXIII., és 1899 : XV. t.-cz. még elrendeli : »Nyilvános pártgyülés, pártünnepély, körmenet rendezett tanácsu városokban a polgármesternél (mai nap rendőrkapitánynál), máshol a törvényhatósági tisztviselőnél, s ha ilyen helyben nincs, a községi előljáróságnál a megelőző napon mindig bejelentendő, ezeken a polgármester, illetőleg a tisztviselő személyesen jelen lehet, az előljáróság pedig magát megbizott által képviselteti . . . A ki be nem jelentett nyilvános pártgyülést, körmenetet, pártünnepélyt rendezett, a közigazgatási hatóság által rendőri uton 100 frtig terjedhető pénzbirsággal, vagy 20 napig terjedhető fogházzal büntetendő«.

Végül megjegyezzük, hogy népgyülés istenitisztelettel kapcsolatban nem tartható, sem olyan helyen, a mely, habár csak ideiglenesen, egyházi szertartások helyéül szolgál, továbbá hogy a népgyüléseken résztvevők egyházi jelvények elővitele mellett nem jelenhetnek meg. (Belügym. rend. 1893. április 4.)

II. Egyletek alakithatók az alapszabályoknak előzetesen, a törvényhatóság utján, a belügyministernél történt bemutatása után.[2]) Ennélfogva az egyletté alakulni szándékozók a tervezett alapszabályokat, az illető törvényhatóság utján, a belügyministe-

[1]) A gyülekezés szabadságából, mint polgári jogból következik, hogy ha a gyülés czélja nem törvénytelen, a jogrendet nem fenyegeti, akkor annak megtartása (pl. valamely politikai czélból) meg nem tagadható. — Rényi József e kérdésekről önálló monographiában (1900.) szól.

[2]) Az ifjusági egyletek alapszabályainak helybenhagyása a vallás- és közokt. minister által történik, a hova az illetékes iskolai haltóság által fölterjesztendők. (1887. évi 731. sz. a. kelt minist. rend.) A jóváhagyás előtt a belügyminister véleménye kikérendő. — Ifjusági egyletek csak önművelési, segélyezési, testedzési czélokra alakulhatnak és az egyleteknek rendes tagjai csakis az illető tanintézet rendes tanulói lehetnek. L. még az 1902. évi 21,015., 1903. évi 41,856., 1904. évi 3806. sz. a. kelt vall. és közokt. min. rendeleteket. Iskolai és közművelődési czélokra az egyesülés jogát az 1868. évi XLIV. t.-cz. elismeri.

riumnak bemutatni tartoznak, s ha a felterjesztéstől számitott 40 nap mulva válasz nem érkezik, az egylet működését ideiglenesen megkezdheti ; a végleges megalakulás azonban csak akkor történhetik, ha az alapszabályokat a kormány láttamozta.[1]) Valamely egyletnek az emlitett szabályok ellenére történő alakitása, az ekkép alakult avagy a szabályszerüen létrejött, de jogérvényesen föloszlatott vagy felfüggesztett egylet vezetésében, gyüléseiben, vagy bármiféle működésében való részvétel kihágást képez és 15 napig terjedhető elzárással és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Titkos egyletek alakitása, az azokban való részvétel szintén büntettetik.[2])

Minden egylet alapszabályába fölveendő egy olyan értelmü pont, hogy, ha az alapszabályokban meghatározott hatáskörön az egylet tullép, a kormány által haladéktalanul felfüggesztendő s a vizsgálat eredményéhez képest véglegesen feloszlatható.[3]) A láttamozott alapszabályokkal megalakult és ennek keretén belül működő egyletekkel szemben is megvan a kormány felügyeleti joga és ha azt tapasztalná, hogy az egylet államellenes magatartást követ, működésével a jogrendet, a belső békét támadja, vagy általában olyan viszonyok közé jutott, melyek között engedélyezhető nem lett volna, a kormány jogositva van a felfüggesztést, esetleg a föloszlatást elrendelni.

Az egyleti ügy körül még a következők veendők figyelembe :

Különböző czélu egyletek — humanistikus, politikai, gazdasági, közművelődési egyletek — csak külön-külön alapszabályokkal, külön-külön czim alatt alakulhatnak meg. — A *nemzeti* czim használata egyleteknek nem engedtetik meg. Idegen állam czimerét, szineit és jelvényeit hazai egyletek nem használhatják ; nemzetiségi egyletek csakis közművelődési vagy irodalmi czélból alakulhatnak. Tudományos, irodalmi vagy culturális egyleteknél idegenek tiszteletbeli tagokul csak akkor választathatnak, ha a magyar kormány által e választás helybenhagyatik. Községek, testületek, tagokul beléphetnek ugyan valamely egylet kebelébe, de a szavazási jog (a részvénytársaságok kivételével) számukra nincs megadva. Politikai és munkásegylet tagja csak honpolgár lehet és ezeknek az egyleteknek fiókegyletek alakitása nem engedélyezhető. Más egy-

---

[1]) Belügym. rend. 1875. május 2-án 1508. eln. sz. a.
[2]) Belügym. rend. 1898. febr. 26-án 1136. eln. sz. a.
[3]) Belügym. rend. 1875. május 2-án 1508. eln. sz. a.

leteknél, tekintettel az egylet czéljaira, fiókegyletek engedélyezése a kormány határozatától függ.

Egyletek fölött a felügyelet első sorban a törvényhatóság joga és kötelessége s ennek gyakorolhatása szempontjából számára az alapszabályok egy példánya mindenkor megküldendő.[1]) A törvényhatóság nyilvántartási könyvet vezet és félévenként az alakult és megszünt egyletekről kimutatást terjeszt föl a belügyministerhez.

68. §.

5. A sajtószabadság.

I. A sajtószabadság alatt értjük, hogy a polgár gondolatait sajtó utján közölheti, illetve mechanikailag többszörösitve közzé teheti, a nélkül, hogy ehhez külön hatósági engedély lenne szükséges. — Eltér ettől a censura, a mely előleges, ha a hatósági engedély a kinyomatásra, vagy utólagos, ha a sajtótermék közzétételére kivántatik meg.

Hazánkban a sajtószabadságot az 1848 : XVIII. t.-cz. mondja ki (»visszaállitja«), eltörölvén örökre a kormányzati intézkedések folytán addig fennállott előleges censurát. Az idézett törvényczikk szerint: »Gondolatait sajtó utján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti«.

De azért a sajtó ma is állami felügyelet alatt áll, az általános joguralom szempontjából. A ki sajtó utján követ el büntetendő cselekményt, vagyis a fennálló jogrendet, mások jogait nyomtatvány (annak közzététele és terjesztése) által megsérti, sajtóvétséget követ el és a közönséges büntetőjog szabályai szerint büntetendő. Nyomtatvány alatt pedig értjük: »valamely iratnak vagy ábrázolatnak nyomda, metszet, minta, gép vagy más mesterséges készület vagy vegyészet által eszközölt többszörösitését«.[2])

Megjegyzendő azonban, hogy a ki az országgyülés, törvény-

---

[1]) Belügym. rend. 1873. évi 1394., 1874., évi 773. sz. a. és az 1875. évi 1508. eln. sz. a.

[2]) 1878 : V., 1880 : XXXVII. t.-cz. — A büntető törvény életbeléptetéséről szóló 1880 : XXXVII. t.-cz. hatályon kivül helyezte, illetve a fentebbi alakban módositotta az 1848 : XVIII. t.-cz. azt a rendelkezését: »Sajtó utján történő közlés alatt értetik minden olyan közlés, mely szavakban vagy ábrázolatokban, nyomda, kőnyomda és metszés által eszközöltetik és a melynek közzététele a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött.« — Az esküdtszékek mai alakitását és az eljárást megállapitják az 1896 : XXXIII., az 1897 : XXXIII. és XXXIV. t.-czikkek.

hatóságok, törvényszékek, törvény által alkotott egyéb testületek iratait és azok nyilvános üléseit hű szellemben közli, az ellen a közlöttek tartalmáért kereset nem inditható (1848 : XVIII.). De már a büntetőbiróságok előtt, a nyilvánosság kizárásával, tartott tárgyalásnak, hatósági engedély nélkül, bármely módon egészben, vagy részben történő közzététele, ha sulyosabb büntetendő cselekmény nem forog fenn, három hónapig terjedhető fogházzal és 1000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő (1897 : XXXIV. 20.).

Az 1848 : XVIII. t.-cz. a sajtóbiróságot esküdtszékkel szervezi, mely a sajtóvétség eseteiben nyilvánosan itél. A nevezett törvény kimondja a fokozatos felelősség elvét is : büntetendő a szerző, vagy ha ő kiderithető nem volna, a felelős szerkesztő, illetőleg a kiadó, ha ez sem tudatnék, a nyomda, vagy metszede tulajdonosa.

Ez a törvényczikk szól még az időszaki lapokról és az állami felügyelet érvényesülhetése szempontjából megállapitja, hogy a hirlap, ha részben vagy egészben politikai tartalmu és havonként legalább kétszer jelenik meg, keletkezésekor az illető törvényhatóság első tisztviselőjénél, irásbeli nyilatkozattal bejelentendő és pedig a tulajdonos, vagy felelős kiadó, avagy felelős szerkesztő nevének, lakásának és a nyomdának, a hol a lap nyomatni fog, kitételével. A bejelentés a törvényhatóság első tisztviselőjétől a belügyministeriumhoz felterjesztendő. A naponként megjelenő politikai hirlap biztositékát 10,000, a ritkábban megjelenő politikai lapét 5000 frtban állapitotta meg és az elmarasztalás eseteiben, ha szükség van rá, a pénzbüntetés ez összegből is levonható.

Végül megjegyezzük még, hogy sajtótermékek csak birói határozat alapján foglalhatók le (1896 : XXXIII.) és hogy oly külföldi nyomtatványoktól, melyek államellenes irányuak, a belügyminister a postai szállitást megvonhatja (1901 : XXVII.).

Az 1848 : XXXI. t.-cz. 2. §-a a szinművek előadhatását illetőleg is eltörli a censurát, de egyszersmind kijelenti, hogy a szinházak rendőri felügyelet szempontjából a helyi hatóságnak rendeltetnek alá. — Budapesten a nyilvános szini előadásokra vonatkozó engedélyek adása, a nemzeti szinház kivételével, a tisztán rendőri felügyelet gyakorlása pedig a nemzeti szinházat illetőleg is, a fővárosi m. kir. rendőrség hatáskörébe tartozik. (1881 : XXI.)

II. Majdnem a könyvnyomtatással egyidejüleg találták föl a kényszeritő rendszabályokat, hogy ilyen módon a sajtó az állami felügyeletet folyton érezze, illetve, hogy korlátoltassék. De később Anglia példájára, a hol a censura már 1694-ben eltöröltetett, Észak-Amerikä-

ban, majd Francziaországban, a sajtószabadság jogilag biztosittatik s innen kihat a többi alkotmányos államokra. — Hazánkban a sajtóügy multjáról keveset mondhatunk, az 1553. évi XXIV., 1588 : XXVIII. és az 1599 : XLV. t.-czikkek ugyan azt látszanak mutatni, mintha a törvényhozás a sajtóügyre vonatkozó jogalkotást hatáskörében óhajtotta volna megtartani. De a későbbi országgyülések nem sokat törődtek a sajtóval, s igy történt, hogy királyi privilégiumok, illetve kormányrendeletek által szabályoztatott, s ezeknek alapján életbe lép, körülbelül a XVII. század végétől, az állami censura és mellette működik még hosszu időn keresztül az egyházi, külön-külön az egyes felekezetek kebelében szervezve. Az 1791 : XXVI. t.-cz. 5. §-a a kormány ide vonatkozó hatáskörét látszik megerősiteni ; az 1791 : LXVII. t.-cz. pedig a censurára vonatkozó szabályok kidolgozását országos küldöttségre bizza. De hogy ez ügy szabályozása a törvényhozás és nem a kormány hatáskörébe tartozónak tekintetett, mutatják az 1825/7., 1830., 1832/36. országgyülések tárgyalásai, melyekben a kormánynak a sajtóra vonatkozó rendeleteit sérelmeseknek mondják, a censurát pedig olyannak, mely eddig az alkotmány által behozva nincsen és kizárólag a kormány hatáskörébe nem tartozhatik.

69. §.

6. A kérvényezés szabadsága.

Az állampolgárok egyénileg és testületileg kérvényeikkel a királyhoz, a ministeriumhoz, országgyüléshez és egyéb hatóságokhoz járulhatnak. E jog kifejezést nyer már az aranybullában [1]) s azóta több törvény és a folytonos gyakorlat által támogattatik.

A királyhoz az általános kihallgatási napokon mindenki személyesen járulhat kérvényével,[2]) egyébkor pedig a kabinetiroda utján. Kérvényével mindenki személyesen járulhat továbbá a ministerek elé, vagy ezt hatóságok utján, avagy egyenesen a ministeriumhoz be is küldheti.

---

[1]) Az aranybulla rendeli, hogy a király, akadályoztatása esetében a nádor, évenként szt István napját Székes-Fejérvárott tartozik ünnepelni, hogy az ott jelentkezőket, kérvényezőket, panaszkodókat kihallgathassa. (I. cz.) — L. még 1563 : LXXVI., 1723 : X. t.-cz. stb.

[2]) Az udvarmesteri hivatalnál előlegesen bejelentett kérvényezők sorrendben bocsáttatnak elő.

A polgárok kérvényeikkel ugy egyenként, mint testületileg, az országgyülés elé is járulhatnak, de személyesen nem nyujthatják be. A törvényhatóság kérvényét a ház elnöke, magánosok, községek, testületek kérvényeit pedig egyes képviselők, illetve főrendi tagok juttatják a ház elé (Házszabályok).

Szükséges azonban, hogy a kérelmek valamely magán- vagy közérdek előmozditására irányuljanak, minthogy a jogsértések orvoslásának más módja van. A kérvények (mint a panaszok is) rendszerint irásban adatnak be, különösen áll ez akkor, ha a kérelem testületi hatóság elé terjesztetik. A király, vagy egyes ministerek előtt a kérelem ugyan élőszóval is előadható, de a szokásos eljárás itt is, hogy az irásban nyujtatik be.

70. §.

7. A sérelememelés szabadsága vagy panaszjog.

A polgárok ugy személyesen, mint testületileg jogosultak panaszaikkal a királyhoz, az országgyüléshez és a hatóságokhoz fordulni. E jog épp oly régi és hasonló eljárással gyakoroltatik, mint a kérvényezési, habár attól más tekintetekben meg különbözik. A panaszjog ma már tulajdonkép valamely hatóság által elkövetett sérelem (cselekedet, rendelkezés, mulasztás) ellen irányul, a melylyel szemben pörrendi fölebbezésnek helye nincsen. A magánosok által elkövetett sérelmeknél a rendes törvényes eljárás nyujt orvoslást.

A panasz rendszerint irásban, folyamodvány alakjában adandó be.

Régente a sérelememelés joga alkotmányunkban különös jelentőséggel birt, s mondhatjuk, hogy 1848-ig a magyar alkotmány fentartásának kiváló eszköze volt. A nagyfontosságu, u. n. országos, sérelmeket rendszerint a követi utasitás alapján tárgyalta az országgyülés és terjesztette a király elé, azok orvoslását sürgetve; [1]) s előfordult, hogy a sérelmek orvoslása előtt nem akart a királyi előterjesztések fölött tanácskozni.

Jelenleg, minthogy a király felelős ministeriummal kormányoz, a sérelememelés ilyen módon nem gyakorolható. A kormány által elkövetett sérelmek esetében az országgyülés maga szerezhet magának orvoslást, vád alá helyezvén a ministeriumot.

---

[1]) Ezek voltak a gravaminális országgyülések. — Az 1715 : XIV. t.-cz. mondja, hogy az országgyülések tartása az ország sérelmei megismerésének üdvös módját képezi.

71. §.

8. A tanszabadság.

A tanszabadság magában foglalja a tanitás és a tanulás szabadságát.

A tanitás szabadsága alatt azt értik nálunk, hogy nemcsak az állam, hanem, az országos kormányzat felügyeleti jogainak épségben tartása mellett és a törvény által meghatározott keretekben, a testületek, felekezetek, magánosok is állithatnak föl tanintézeteket és nemcsak az állam által kinevezett egyének tanithatnak. A tanulás szabadsága alatt pedig, hogy az ifju szabadon tanulhat bármely hazai tanintézetben, az alsóbb iskolák ismereteit háznál is megszerezheti, sőt külföldi intézeteket is fölkereshet. — A tanszabadságra vonatkozó tételek törvényekben és ministeri rendeletekben foglaltatnak.

A felső tanügyre vonatkozólag az 1848 : XIX. t.-cz. szerint: »Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egy részről a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanártól kivánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről a rendes tanárokon kivül más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapitandó, később pedig törvény által meghatározandó föltételek mellett, oktathassanak, törvényesen kimondatik. Ezen elvnek az egyetemnél történő alkalmazása a közoktatási ministerre bizatik.« [1]) — Kolozsvárt az 1872 : XIX. t.-cz. értelmében felállitott tudomány-egyetemen az oktatás szintén a tanszabadság elvei alapján szerveztetett és kimondatott, hogy mig az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a budapesti m. kir. tudomány-egyetemen ide vonatkozólag fennálló szabályok a kolozsvári egyetemen is érvényesek. — De a felső oktatásban a tanszabadság alatt értetődőnek kell azt is tekintenünk, mert csak igy felel meg alkotmányunk szellemének, hogy a tanár szakmáját szabadon buvárolhatja és meggyőződését, a közönséges jog korlátai között, szabadon hirdetheti.[2])

Az alsóbb tanügyre vonatkozólag a tanszabadság a következőkben rejlik:

Nyilvános jellegü középiskolákat, melyek államilag érvényes bizonyitványt kiadni, érettségi vizsgálatot tartani jogositottak, a

[1]) Jelenleg a vall. és közokt. minister 1892. évi 45.520. sz. a. kelt rendelete szabályozza.

[2]) Ezt némely alkotmány világosan ki is fejezi. Igy Ausztriában az alaptörvény 17. §-a szerint: »A tudomány és annak tanitása szabad.«

törvényben meghatározott feltételek mellett felállithatnak az állam, a törvényhatóságok, községek, felekezetek, testületek, társaságok és magánosok. A nem állami uj középiskola alakitása, legalább négy hónappal a megnyitás előtt, a vallás- és közoktatási ministernél bejelentendő, felterjesztvén egyszersmind az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, felszerelésének kimutatását. A minister az intézetek létesitését és nyilvánosságát csak a törvény által megállapitott kellékek hiányában tagadhatja meg.[1])

Népoktatási tanintézeteket a törvényszabta feltételek mellett felállithatnak magánosok, hitfelekezetek, társulatok, községek és az állam. A szülőknek és a gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket, illetőleg gyámoltjaikat, háznál vagy bármely vallásu magán- vagy nyilvános intézetekben, ugyszintén más helyen levő tanintézetben neveltetni; de ez utóbbi esetben erről a szülők, gyámok a helybeli iskolaszéknek bélyegmentes bizonyitványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni arra, hogy e gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének. A háznál tanuló gyermekek pedig kötelesek évenkint vizsgát tenni, valamely megfelelő nyilvános tanintézet tanárai előtt.[2]) Itt emlitjük még föl, hogy az 1908 : XLVI. t.-cz. az elemi oktatást általában ingyenessé tette.

72. §.

9. A nemzetiségi egyenjoguság és az anyanyelv használatának szabadsága.

A nemzetiség a származás, faj, történet, erkölcs, nyelv közösségén nyugvó összetartozása az emberek bizonyos tömegének. Ott hol a nemzetiség és nép fogalma nem fedi egymást, az állam nehéz gondját képezi a nemzetiségi kérdésekkel kapcsolatos ügyeket szabályozni. Ez történik nálunk az 1868 : XLIV. törvényczikkben, melynek tételei azonban nem tekinthetők a nemzetiségek külön jogának, minthogy a nemzetiségek nem személyek, vagy corporatiók, és igy a jognak külön alanyai sem lehetnek. E jogok az állampolgárokat általában illetik meg, csakhogy alkotásuknál figyelem volt arra, hogy a magyar állam polgárai különböző nemzetiségekhez tartoznak.

---

[1]) Az 1883 : XXX. t.-cz.

[2]) 1868 : XXXVIII. t.-czikk.

A mondott törvény értelmében, Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben az oszthatlan, egységes magyar nemzetet alkotják, mely ugyanazon egy államhatalom alatt áll. A szorosabban vett Magyarországban a különböző nemzetiségekhez tartozás a multban sem birt az egyén jogaira, kötelességeire, egyszóval jogi statusára befolyással; a jogi különbség, tekintet nélkül a nemzetiségekre, a különböző rendekhez tartozás eredménye volt. Igaz, hogy más viszony volt Erdélyben, hol a politikai jogokat a három nemzet és a négy vallásfelekezet birta.

De ez Erdélyt illetőleg is megszünik, midőn Magyarországgal 1848-ban unióba lép; a VII. t.-cz. szerint Erdélynek csak azon törvényei tartatnak fenn, melyek a jogegyenlőségre kedvezők és az 1868 : XLIII. t.-czikk szerint »Erdély minden lakosa nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül egyenjogunak nyilvánittatik ... Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogusága polgári és politikai tekintetben ujabban is biztosittatik«.

Ezt az elvet az 1868 : XLIV. t.-czikk ujra elismeri, midőn kimondja, hogy a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, a magyar nemzetnek egyenjogu tagja. Hazánkban a különféle nemzetiségi nyelvek használata a hatóságok előtt, illetőleg a hatóságokra nézve ugyan korlátozva van, de csakis annyiban, a mennyiben ezt az állam egysége, a kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás gyakorlati lehetősége szükségessé teszi, a mit egyébként már az 1844 : II. t.-cz. is megállapitott.[1])

[1]) Már az 1791 : XVI. és 1792 : VII. t.-czikkek a magyar nyelv érdekében tartalmaznak egyes intézkedéseket. Igy elrendelik iskolai tanitását és, hogy olyanok, a kik a magyar nyelvet nem birják, közhivatalokban ne alkalmaztassanak, a helytartótanács pedig a magyar feliratokra magyarul feleljen Ezt megerősiti az 1805 : IV. t.-cz. és kimondja, hogy az országgyülés felirata a királyhoz, a törvényhatóságoké a kanczelláriához, hasábosan magyar és latin nyelven szerkesztessenek; a bíróságok a magyar nyelvvel éljenek, a kir. Curia azonban a latin nyelvet használhatja. Az 1836 : III. t.-cz. szerint a magyar nyelvnek használata a kir. Curiát és a kir. helytartótanácsot illetőleg elrendeltetik; — a törvények magyar és latin nyelven szentesittetnek és a magyar ezredek pedig a magyar iratokat elfogadni tartoznak. Az 1840 : II. t.-cz. szerint a magyar országgyülés nyelve a magyar és a kapcsolt részek magyar nyelvben nem jártas követeinek csak az engedtetett meg, hogy még 6 évig szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék; továbbá kimondatott, hogy a sor- és véghelyi ezredekben a tisztek született magyarok legyenek. Az 1840 : VI. t.-cz. szerint már az országgyülési feliratok csak magyarul szerkesztessenek, a hatóságok (kanczellária, helytartótanács, egyházi és törvényható-

Ebből folyólag Magyarország államnyelve magyar. Az országgyülésnek, bizottságainak tanácskozási, ügykezelési nyelve magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de a magyar országgyülésen hozott minden törvény az országban lakó nemzetiségek nyelvére hivatalból lefordittatik és kiadatik.[1])

Az ország kormányzásának, annak minden ágazataiban, valamint az igazságszolgáltatásnak, az államkormány által kinevezett minden bíróságnak hivatalos nyelve a magyar. De e körökben is figyelem fordittatott a különböző nemzetiségi nyelvekre.

Kimondatott továbbá, hogy a hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az ország birói (főkép az első folyamodásu törvényszékeknél) és közigazgatási hivatalaira, különösen a főispáni állásokra, nemzetiségi vidékeken a különböző nemzetiségekből, szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

Megjegyzendő azonban, hogy az 1868 : XLIV. t.-czikk hatálya Horvát-Szlavon-Dalmátországokra nem terjed ki; ezekre nézve a nyelv tekintetében is az a megállapodás szolgáland szabályul, mely az 1868 : XXX. t.-czikkben nyer kifejezést.

A részletekre vonatkozó intézkedések közül pedig a következőket emeljük ki:

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek, de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, melyet a törvényhatósági képviselőtest tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt. A különböző szövegben mutatkozó eltéréseknél a magyar szöveg az irányadó.

Törvényhatósági gyüléseken mindaz, a ki ott szólás jogával bir, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem magyar.

A törvényhatóság az államkormányhoz intézett irataiban az állam hivatalos nyelvét használja, de használhatja a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyen jegyzőkönyveit vezeti. Egymás közti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár azon nyelvek egyikét használhatja, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott. — A belső ügyvitel terén a törvényhatóság tisztviselői az állam nyelvét használják; de a mennyiben

---

ság) és a katonai hatóságok is a törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek. Az 1883 : I. t.-cz. szerint az összes állami és törvényhatósági közhivatalokra a magyar nyelv ismerete minősitő kellék.

[1]) E nyelvek a német, tót, rutén, horvát, román és szerb.

az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna, az illető tisztviselők kivételesen a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. De ha az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkívánják, jelentéseik és az ügyiratok az állam hivatalos nyelvén is fölterjesztendők. A tisztviselők a törvényhatósági községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel, magánosokkal lehetőleg azok nyelvén érintkeznek.

A községi gyülések maguk választják jegyzőkönyvük s ügyvitelük nyelvét. De a jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja. A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseknél azok nyelvét használják.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be. Mát községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, esetleg nyelvei egyikét használhatja.

Községi, egyházi gyüléseken a szólás jogával birók szabadon használhatják anyanyelvüket.

Az ország minden lakosa, mondja az 1868 : XLIV. t.-cz., azon esetekben, melyekben ügyvéd közbejötte nélkül akár felperesi, akár alperesi minőségben személyesen, vagy megbizott által veszi és veheti igénybe a törvény oltalmát, a biró segélyét : saját községi birósága előtt anyanyelvét ; más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét ; saját járásának birósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét ; más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

De az 1869 : IV. és az 1871 : XXXI. törvényczikkek által a törvényhatósági és községi bíróságok hatásköre a kir. járásbíróságokra és a kir. törvényszékekre ruháztatván át, ennek következtében a nemzetiségi nyelvek használatának jogánál a bíróság előtt figyelembe veendő az 1868 : XLIV. t.-cz. ama rendelkezése, hogy az »államkormány által kinevezett minden bíróságok (kir. bíróságok) hivatalos nyelve kizárólag a magyar«, habár az 1869 : IV. t.-cz. 6. §-a a régi szabályt is fentartani látszott. Jelenleg az 1911 : I. t.-cz. irányadó.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapitják meg

a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is, hiteles fordításban, felterjesztendők.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben, az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

Az állam, illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó, tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben törvény erről nem rendelkezik, a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából, az államnak legfőbb czélja lévén: köteles a közokt. minister az állami tanintézetekben lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, a hol magasabb akadémiai képezés kezdődik.

Azon területeken létező vagy felállitandó állami közép- és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek részére nyelvi s irodalmi tanszék állitandó. Az egyetemek nyelve, az előadási nyelv, a magyar; de az országban divatozó nyelvek és azok irodalma számára tanszékek állitandók.

Az 1868 : XXXVIII. és az 1879 : XVIII. t.-czikkely szerint, a népiskolákban a tanulók lehetőleg anyanyelvükön tanittassanak, ha az a községben használt nyelvekhez tartozik. Azonban a községekben, a melyekben különböző nyelvüek nagyobb tömegekben laknak, különböző nyelvü kisegitő tanitók alkalmaztassanak. De másrészt meg minden nyilvános népiskolában és minden tanitóképezdében, a hol az oktatás nem magyar nyelven történik, a magyar nyelv megfelelő óraszámban tanitandó. A tanitói oklevél elnyerése a magyar nyelv tudásától is föltételeztetik. A magyar tannyelvről l. még az 1907 : XXVII. t.-czikket.

73. §.

b) A politikai jogok.

A politikai jogok alatt azokat a jogokat értjük, melyek a polgároknak részesedését az államhatalomban, vagyis megfelelően az államhatalom három fő cselekvési körének, a törvényhozásban, kormányzásban és biráskodásban biztositják. Az államhatalom a polgárok közreműködésével érvényesül, a kik igy közhatóságot

gyakorolnak. E jogok gyakorolhatása bizonyos előfeltételekhez van kötve. A jogegyenlőség elve abban nyilatkozik, hogy ez előfeltételek mindenkire nézve egyenlően fennállanak, s hogy a kik ezen előfeltételekkel nem birnak, egyformán ki vannak zárva a politikai jogok gyakorlásából. — A politikai jogok, eltérően a polgári jogoktól, az egyesek által, meghatározott föltételek mellett, mindig csak külön jogi ténynyel szerezhetők meg és igy egyes személyekre fel is függeszthetők. Ez eseteket leginkább az 1878 : V. t.-czikkben foglalt büntetőtörvény tárgyalja, mint mellékbüntetéseket. A politikai jogok felfüggesztésének következményei : 1. hogy az illető nem lehet tagja az országgyülésnek, a törvényhatósági vagy községi képviseletnek ; 2. nem lehet esküdtszéki tag ; 3. nem bir választói joggal az orsz. képviselői választásoknál, az önkormányzati testek választásainál ; 4. nem viselhet közhivatalt ; de a hivatalvesztés a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével külön állapittatik meg.

A jogegyenlőségre tett állitással szemben a főrendiház egy eleme kivételt képez. A mennyiben főrangu születése folytán részese a törvényhozásnak s igy joga gyakorlásánál olyan alapra támaszkodik, mely nem mindenki által szerezhető meg. Az örökös főrendek e kiváltsága hazánk történetében, alkotmányunk fokozatos alakulásában leli magyarázatát, s mai nap enyhitve lesz az által, hogy a főrendiházban más elemek is nagyobb számmal részt vesznek.

A politikai jogokat, minthogy a törvényhozói, kormányzói, biráskodói hatalomra vonatkoznak, részletesebben e hatalmi ágak fejtegetésénél fogjuk ismertetni.

III. FEJEZET.

AZ ÁLLAMPOLGÁRI KÖTELESSÉGEK.

74. §.

1. Az állampolgári kötelességekről általában. 1. Az engedelmesség és a hűség kötelessége.

I. Az *állampolgári kötelességek,* mint mondottuk, a polgárnak az államhatalommal szemben való alárendeltségi viszonyából származnak, az állam alkotmányosan képződött egyoldalu akaratával állapittatnak meg és valamennyi visszavezethető az állampolgár engedelmességi kötelességére. Ezeket sem lehet, mint valamely magánjogi szerződés pontozatait, külön-külön fölsorolni, ha csak a

közélet minden egyes mozzanatát fölemliteni nem akarjuk. Államjogi irodalmunk a következőket csak, mint legfontosabbakat szokta e körből tárgyalni: *állampolgári engedelmesség, hűség, tankötelesség, közteherviselés, honvédelmi kötelesség.*

II. Az állampolgári engedelmesség az államnak, vagyis az állami hatalomnak természetéből szükségkép következik, minthogy az állami lét csak akkor birhat realitással, ha egyszersmind fogalmában rejti a polgárok jogi kötelezettségét az *alkotmányos* engedelmességre, mely igy éppen olyan általános természetü, mint maga a főhatalom. A törvénynyel szemben a polgár feltétlen engedelmességre van utalva; sőt a kormánynyal, közhatóságokkal szemben is az engedelmesség polgári kötelesség még akkor is, ha valaki az alkotmány értelmében fennálló kormánynak törvényes rendeletét helytelennek, alkalmazását jogtalannak találná, azért a végrehajtó hatalom kényszeritőleg is léphet fel, csakhogy, ha ebben a polgár sérelmet lát, akkor a panasz jogával kereshet orvoslást. De azért a magyar államban a polgárok nincsenek föltétlenül alárendelve a végrehajtó hatalomnak, hanem csak abban a mértékben, mint azt a törvényhozás megállapitotta és csak alkotmány szerint fennálló és annak értelmében működő kormánynak. Ha a kormány nem jogszerüen létezik, akkor jogi alapon engedelmességet nem is követelhet. Az országgyülésileg meg nem szavazott adók behajtására, vagyis a meg nem szavazott ujonczok állitására vonatkozó kormányrendeletek végrehajtása alól pedig alkotmányunk fölment (L. még a 158. §-t.).

Bármilyen alkotmánynyal birjon is valamely állam, a polgárok jogi kötelezettsége az engedelmességre magától értetődő előfeltétel. Hamis lenne az a nézet, hogy az alkotmányos államban a polgárok engedelmessége kisebb foku, vagy lazább lehet, mint az absolutismusban. A különbség nem ebben rejlik, hanem, hogy amott az állam akarata a nép részesedésével keletkezett és önkényüleg meg nem változtatható szabályokban jön kifejezésre, mig az abszolutizmusban összeseik az egyéni önkényű akarattal. Ebből folyólag alkotmányos államokban a polgárok alkotmányszerü engedelmességéről lehet csak szó. Az alkotmányos állam továbbá az u. n. polgári jogokban nagyobb önkorlátozást gyakorol, vagyis a közélet bizonyos terét a polgárok szabad cselekvőségének átengedi.

Megjegyzendő, hogy az idegen szintugy engedelmeskedni tartozik a főhatalomnak, ha az állam területén tartózkodik, mint maga az állampolgár, de azért az ő engedelmességi kötelezettsége mégis más természetü. Az idegen engedelmessége egyedül az állam terü-

leti felségjogából következik, mig a magyar polgár a magyar állam iránt teljes odaadással tartozik viseltetni (katonai kötelesség, stb.) és az állam akaratát, hogy ugy mondjuk, szélesebb körben köteles tisztelni, még akkor is, ha külföldön tartózkodik.

III. Az engedelmességgel rokon az állampolgári hüség, mely azonban inkább ethikai természetü és azért jogilag meghatározni fölötte nehéz. Közönségesen az állampolgári hüség alatt értjük a polgárok ama kötelességét, hogy a magyar állam és annak személyesitője, a magyar király iránt különös hűséggel, ragaszkodással viseltetni, az állam érdekeit tőlük telhetőleg előmozditani, az államot érhető veszélyeket elháritani tartoznak. Az állampolgári hűség kötelességéből folyónak tekinthető, hogy az egyén az állam akarata ellenére más állam szolgálatában nem állhat. A hűség megszegését, törvényben meghatározott esetekben, szigoruan büntetik.

75. §.
2. A tankötelesség.

Az állam érdeke ugy, mint az egyéné, megkivánja, hogy az ismereteknek bizonyos minimumát — elemi ismereteket — mindenki megszerezze. Ezen felfogásból indultak ki törvényhozóink, midőn az általános tankötelezettség elvét kimondották s az 1868. évi XXXVIII. t.-czikkben a következőleg szabályozták:

I. Minden szülő, vagy gyám — ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek, mint mestertanitványok, vagy házi szolgák, tartatnak — kötelesek gyermekeiket, vagy gyámoltjaikat, ha nevelésökről a háznál, vagy magán-tanintézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni, életidejök 6-ik évének betöltésétől egész 12-ig mindennapi tanitásra, 12—15 évig pedig ismétlő iskolába. Testileg vagy szellemileg gyenge gyermekek, tiszti orvosi bizonyitványra, rövidebb, vagy hosszabb időre fölmentést nyerhetnek.

Ha a szülő, gyám vagy gazda a tanköteles növendéket az iskolától visszatartja: ebbeli kötelességének teljesitésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e czélra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyul be, akkor az illető az iskolai pénztár javára fokozatosan pénzbirsággal büntetendő: egy koronától nyolcz koronáig s ha ez sem használna, a községi hatóságnál külön gyám kirendelése is szorgalmazható.

II. A tankötelezettség még az intézetek felállitásának kötele-

zettségében is nyilatkozik. Minden hitfelekezet azokban a községekben, hol hivei laknak, saját erejéből tarthat fenn és állithat fel nyilvános népoktatási intézeteket s az ilyen intézetek felállitására és fentartására hiveik anyagi hozzájárulását, saját képviseletük által meghatározandó módon és arányban, igénybe veheti. De a hol a hitfelekezetek törvényben meghatározott népiskolát nem tartanak fenn, a község köteles a hiányt pótolni.

A község által felállitott iskolák közös iskoláknak tekintetnek, s a község valamennyi hitfelekezete előnyére állanak fenn.

A községi iskola kiadásának fedezése czéljából a község jogositva van tagjaira iskolai adót vetni ki, mely az állami egyenes adó 5%-áig terjedhet.

A hol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel biró egyház vagy vallásfelekezetek hivein kivül, más vallásu legalább 30 tanköteles gyermek is van, kiknek szülei a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják, ott a község közös népiskolát tartozik felállitani ; ennek költségei pedig az iskolai czélokra rendelt községi vagyon jövedelmeiből oly arányban fedezendők, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola növendékeihez ; a felekezeti iskolát fentartó lakosok pedig csak az esetben tartoznak a községi iskola fentartásához járulni, ha saját felekezeti iskolájuk fentartásához általuk szolgáltatott összeg nem meriti ki egyenes államadójuk 5%-át. Ott pedig, hol az emlitett értelemben a más felekezethez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezek is kötelezvék a fennálló felekezeti iskolába járni, ha csak a szülők más módon nem gondoskodnak tanittatásukról.

Minden község, mely iskolát állit fel, kötelezve van birtokban vagy pénzben iskolai alapot alkotni. Ezen iskolai alapvagyon gyarapitása végett, hol a tagositás, a legelőkülönités még ezentul fog megtörténni, annak alkalmával a felosztandó közös területből legalább egy századrész elkülönittetik s jövedelme ott, hol községi iskola nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola segélyezésére fordittatik. Ha azonban a felekezeti iskola községi vagyonból tartatik fenn, vagy segélyeztetik, s a községben többféle felekezeti iskola van : a segélyezés helybeli különféle hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg.

A tanyai lakosok gyermekeinek oktatásáról azon községek kötelezvék gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak ; még pedig vagy iskola felállitása által, vagy, ha a tanyák távol esnek, járó-kelő tanitók alkalmazása által.

Oly községek, melyek legalább 5000 lakost számlálnak, tartoznak felsőbb népiskolát vagy polgári iskolát felállitani és fentartani. Az egymástól legfölebb fél geografiai mértföldnyire fekvő községek közösen állithatnak fel és tarthatnak fenn felsőbb iskolákat.

Végre ide sorolható még az ovodalátogatási kötelesség (1891 : XV.), melynek lényege abban áll, hogy a szülők kötelesek 3—6 év közötti korban levő gyermekeiket ovodákba, illetve gyermekmenházakba járatni, ha csak nem igazolják, hogy a gyermek egyébként is állandó felügyelet alatt van. A községek pedig kötelesek az ovodák, vagyis gyermekmenhelyek felállításáról gondoskodni.

76. §.

3. A közteherviselés.

Közteherviselés alatt szoros értelemben a közadózást értjük, vagyis adó alakjában azon összeg beszolgáltatását, mely a közszükségletek fedezésére szolgál. Ide számittatnak az állami, törvényhatósági, községi adók.

Tágabb értelemben ide soroltatik még a közmunka, mely a törvényhatósági és községi utak fentartására szolgál és jelenleg az 1890 : I. t.-cz. által szabályoztatik. A törvényhatóság utadó czimén pótadót vethet ki, de vármegyékben esetleg kimondhatja, hogy ennek fele kézi- vagy igás napszámmal leróható. A községi közmunka természetben teljesithető, vagy megváltható és a község jogosult a közigazgatási bizottságnak az alispán utján kikérendő helybenhagyásával a közmunka egy részének kötelező megváltását elrendelni. Közveszély idején pedig a közhatóság a polgárok összes gyalog és szekeres erejét igénybe veheti. (1886 : XXII. t.-cz.) — Az 1848 : VIII. t.-cz. mondja ki, hogy a polgárok a közterheket egyenlően és aránylagosan viselik, a törvényben megállapitott czimeken.

A közterhekhez sorozhatók végre a katonai beszállásolás (1879 : XXXVI.), mely a házbirtokot terheli és hogy mozgósitás idején a lótulajdonos tartozik hadi czélokra alkalmas lovait, kárpótlás mellett, az államnak átengedni. (1873 : XX.)

77. §.

4. A honvédelmi kötelesség.

I. Az ősi magyar hadszervezet jellemző vonásaként tekinthető, hogy a nemzet minden fegyverfogható, szabad, tagja köteles a haza védelmére személyesen fölkelni. Ez az elv, ezer éves történetünk változásaival, különböző alakban jut kifejezésre.

A törzsszervezetben a honvédelem kötelessége és joga a személyes szabadsággal esett össze. — Később a honvédelmi kötelesség mindinkább a földbirtokkal jut kapcsolatba. A földnek szabad tulajdonosai (szabad magyarok, nemesség) továbbra is személyes szolgálati kötelességgel birtak, de csak a honnak védelmére, s együtt alkották a történetiróink által u. n. *nemzeti sereget*, mely a külháborukra vonuló királyi sereget csak akkor követte, ha ehhez önszántából csatlakozott (Aranybulla VII.). A haderő másik része, a *királyi sereg*, többféle elemből állott. Legjelentékenyebb része a várkatonaság (várjobbágyok) volt a várispán alatt. Ehhez járult a zsoldoshad, a királyi kincstár terhére fogadva; továbbá a főbb tisztviselők (nádor, udvarbirák, vajdák, bánok) által vezetett banderiumok.[1])

II. A vegyes házbeli királyok alatt, hűbéries alakban kifejlődik a banderialis rendszer. A királynak volt saját banderiuma, melynek létszámát — 1498-ban — ezer lovasban állapitják meg. Ezen kivül rendelkezésére állanak a tiszti banderiumok, továbbá papi banderiumok (1498-ban 27 főpap emlittetik), melyeket az 1504 : XXIV. t.-czikk értelmében állandóan fentartottak;[2]) s a főurak banderiumai a birtok arányában kiállitva, valamint a megyei banderiumok. Egész banderium 400 főből állt. Voltak fél, negyed és nyolczad banderiumok. A ki legalább 50 katonát nem állitott, nem volt jogositva saját zászlója alatt táborba szállani, hanem más banderiumhoz, rendesen a megyei banderiumhoz csatlakozott. (1492 : XX. t.-cz., 1498 : XX., XXI., XXII. t.-cz.)

Ellenséges támadással szemben elsősorban a király védelmezte az országot saját jövedelmeiből, saját erejével s ennek elégtelen-

---

[1]) Minderről bővebben *Horváth:* A magyar honvédelem tört. vázlata. *Hajnik:* Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt, 172. l. és máshol. *Timon:* Magyar alkotmány és jogtörténet, II. kiad. 247. s. k. l.

[2]) Hogy a főpapok e kötelességnek megfelelhessenek, haszonélvezetre földet osztottak ki azok között, kik magukat állandóan hadi szolgálatra kötelezték s igy keletkezett az u. n. egyházi nemesség.

sége esetében fölhivatta a tiszti és főpapi banderiumokat. És csak akkor, ha ez az erő sem volt elégséges, került a sor a főurak és a megyék banderiumaira, valamint köteles volt az összes nemesség és mindennemü katonaság fegyvert fogni. (1458 : II., 1498 : XVIII.) Az ország határain tul a királyt csak saját banderiuma és a tiszti banderiumok tartoztak követni (1222 : VII., 1498 : XVIII.) — Ugy ebben a korszakban, mint a megelőzőben, valamint a következőkben a király a haderő fővezére.[1])

III. Az 1715 : VIII. t.-cz. behozza az állandó katonaságot, és ezzel megveti azt az alapot, a melyen a magyar hadszervezet egész napjainkig tovább fejlődik. A régi szervezetet nem szünteti meg, de mert az már a honvédelemre elégtelennek mutatkozott, kiegészíti egy uj intézménynyel, melyre egyszersmind a fősulyt is helyezi. Az emlitett törvényczikk ugyanis világosan mondja: »a nemesek és mindazok, kiket a törvény (bármilyen rangu és állapotu személyek legyenek is) e nevezet alatt ért, az ország védelmére vitézkedni és személyesen fölkelni, illetve banderiumaikat kiállitani kötelesek, s ezt a Felség, valahányszor szükségesnek látja, a fennálló törvények értelmében ezután is követelheti és kivánhatja«.

Ez időtől fogva tehát a magyar haderő rendes és rendkivüli csapatokból áll. Az előbbieket az állandó katonaság (kir. hadsereg) az utóbbiakat pedig a nemesi fölkelés (nemzeti hadsereg) alkotta.[2]) Az állandó katonaság hadfogadás utján egészittetett ki, s pedig a törvény szerint honfiakból és idegenekből (tum ex nativis, tum externis constans) s azután a Felség egyéb haderejével tényleg közössé lesz, a nélkül hogy ez, egész a legujabb korig, törvényhozásilag kimondatott, vagyis törvényben kifejezetten elismertetett volna. A Felség, midőn 1715-ben

[1]) Ez időtől kezd jelentkezni nálunk is, a hűbériségen nyugvó hadszervezetnél általában uralkodó ama fölfogás, mely a katonai szogálatot is ugy tekintette mint valamely magánszemély iránt teljesitett szolgálatot. A fejedelem csapatai tehát első sorban a fejedelem személyét szolgálták, ugy, mint egyes nagybirtokosok csapatai az illető nagybirtokost és a közszolgálat csak homályosan derengett át. Ez a fölfogás ugyan sohasem felelt meg a magyar jognak, de azért belőle sok fenmarad még arra az időre is, a midőn már a közjog világos tételei szerint, az *állam* hadseregét szervezik csapatokban állandó szolgálatra és többékevésbbé befolyásolja az állam, államfő és a haderő között kifejlődő viszonyt.

[2]) A banderiumok kiállitása azonban már később nem sürgettetik és végre a banderiális rendszer a hadszervezet körében történt változások folytán elévül és megszünik. — Megjegyzendő, hogy tényleg a rendes csapatok és a nemesi fölkelés mellett még a határőrcsapatok, mintegy külön milicziát alkottak.

az állandó hadsereg eltartását kéri az országtól, nem kívánja, hogy közös osztrák és magyar hadsereg szerveztessék. De a rendek, elfogadva az állandó katonaság eszméjét: a szükséges pénzt, később (1741: LXIII.) a meghatározott számu ujonczokat, fentartás nélkül bocsátják rendelkezésre; és ennek következménye, hogy idővel az igy kiállitott magyar katonaság tényleg, a Felség egyéb haderejével, a közös czélra, egységes szervezetben, vezényletben és vezérletben, a közös zászló alatt közös haderővé lesz, a melynek a magyar csak részét képezi.[1]) De az állandó magyar katonaság eltartására szükséges hadiadót időről-időre [2]) a magyar országgyülés állapitotta meg,[3]) valamint ujonczot is ez ajánlott.[4]) A törvényhozás intézkedik, hogy a magyar ezredekben magyar tisztek alkalmaztassanak, illetve kik a magyar nyelvet beszélik (1807: I., 1830: VII.). Sőt az 1840: II. t.-cz. egyenesen kimondja, hogy a magyar sor- és véghelyi ezredekben a tisztek, törzstisztek született magyarok legyenek. A katonaság elhelyezése, élelmezése iránt történő intézkedések pedig Magyarországban a magyar kormány teendői közé tartoznak.[5])

A nemesi fölkelést ugyancsak a magyar törvényhozás rendelhette el, s egyedül igen sürgős esetekre jogosittatott a király annak előleges országgyülési határozat nélkül való egybehivására (1808: II. stb.). A fölkelés szervezetét az 1808: II., III., V. t.-cz. tüzetesebben határozzák meg és szabályokat tartalmaznak, hogy a fölkelés a rendes katonaság hathatósabb támasza legyen. De a nemesi fölkelés már az 1848: XXII. t.-cz. folytán tekinthető megszüntetettnek, mely rendi különbség nélkül nemzetőrséget alakit. Az 1867: XI. t.-cz. pedig a nemzetőrségi intézményt függeszti föl, mig végre a mai védrendszer, az általános védkötelezettséggel, honvédséggel és a

---

[1]) Később, az 1790/91-iki országgyülés vegyes bizottsága a hitlevél tervezetébe fölvesz több pontot, melyekben a magyar katonaságnak magyar jellegét, az országgyülés erősebb befolyását, mint külön hadseregnek nagyobb függetlenséget biztositani óhajt, de eredménytelenül. Kivánja ugyanis, hogy külön magyar haditanács létesittessék a nádor elnöklete alatt, mely a Felségnek alárendeltessék, de más ország hadi tanácsaitól, kormányszékeitől független legyen. A magyar katonaság a magyar alkotmányra is feleskiidjék és tisztekül csak magyar honpolgárok alkalmaztassanak.

[2]) Az adó rendszerint országgyülésről országgyülésre ajánltatott meg, az ujonczok tiz évre, néha azonban rövidebb időre, egyes esetekre is.

[3]) 1715: VIII., 1791: XIX. t.-cz. stb.

[4]) 1741: LXIII., 1791: LXVI., 1802.: I. t.-cz., stb.

[5]) A magyar és osztrák haderő egymáshozi viszonyát az 1715. évet megelőző időre, l. a Negyedik Részben.

népfölkeléssel, a nemzetőrség intézményét fölöslegessé teszi és igy az 1868 : XLI. törvényczikk kifejezetten el is törli.

IV. Az 1867 : XII. t.-cz. a hadügyet Magyarország és Ausztria között közös ügynek mondja. De a hadügy közössége nem a szó teljes értelmében veendő, mert, mint látni fogjuk, törvényeink idevonatkozólag Magyarország számára ma is jelentékeny külön jogokat biztositanak ugy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben. A honvédség, népfölkelés pedig külön ügyei az államnak, a mellett, hogy miután a haderőnek kiegészitő részei is, Magyarország e tekintetben Ausztriával bizonyos egyöntetü eljárásra van utalva.

Az 1868 : XL. t.-cz. az általános védkötelezettséget hozza be és a véderő ügyeit részletesen szabályozza, majd ezen lényeges változtatásokat tesz az 1889 : VI. t.-cz., a melyet pedig az 1912 : XXX. t.-cz. helyez hatályon kivül, midőn a véderőre mai nap érvényes szabályokat megállapitja.

Az 1912 : XXX. t.-cz. a véderő általános létszámát nem határozza meg, hanem kimondja, hogy a közös haderő fentartásához szükséges ujonczlétszám (ide nem számitva Boszniából és Herczegovinából kiállitandó ujonczokat), az 1867 : XII. t.-czikkben foglalt magyar alkotmányos jogok alapján és fentartása mellett, a jelen törvény érvényességének első évére 136.000, második évére 154.000, harmadik évére és az ezután következő kilencz évre pedig évi 159.500 főben állapittatik meg, a mely ujonczlétszám egyfelől a magyar szent korona országai, másfelől a birodalmi tanácsban képviselt országok között a népesség számarányában osztandó fel.

Ennek megfelelően az 1900-ik népszámlálásnak eredménye szerint, magyar szent korona országaiból a jelen törvény érvényességének első évére 58.141, második évére 65.836, harmadik évére és a reá következő kilencz évre 68.187 főből álló ujoncz jut. De már az 1912 : XXXIV., és LXX. t.-czikkek, tekintetbe véve az 1910. évi népszámlálás eredményeit, az első évre 57.997, a második évre 65.673 ujonczot állapított meg Magyarországra vonatkozólag. Az általános ujonczlétszám nagysága a jelen törvény életbeléptetésétől számitott tizenkét év lejárta előtt ujabb törvényhozási megállapitás tárgyát csak akkor képezheti, ha Ő felsége az illető felelős kormányok utján az ujonczlétszámnak emelését, vagy leszállitását szükségesnek tartja.

A magyar kir. honvédség fentartásához szükséges ujonczjutalék a jelen törvény érvényességének első évére 17.000, a második évre

21.500, harmadik évre és az azután következő kilencz évre 25.000 főben határoztatott meg.

De habár igy az ujonczjutalék nagysága tizenkét évre előre megállapittatott, azért annak tényleges kiállitása, ugy a közös hadseregre, mint a honvédségre vonatkozólag, csak akkor történhetik, ha azt az illető évre a törvényhozás megszavazta, vagyis ha erre külön törvény a felhatalmazást megadta.

A fegyveres erő jelenleg áll a *közös haderőből* (közös hadsereg, hadi tengerészet), melynek hivatása Magyarországnak és Ausztriának, illetőleg Ő felsége uralkodása alatt álló összes országok területének külellenség ellen való megvédése és a belső rend, biztosság fentartása, továbbá a *honvédségből,* mely a közös haderő támogatására és belső védelemre, békében a belső rend és biztonság fentartására szolgál, végre a *népfölkelésből,* mely müködésben a közös hadsereget és honvédséget támogatja. — Ugy a közös hadsereg, mint a honvédség, hadi állományának fedezésére, külön-külön póttartalékkal van ellátva.

78. §.

A magyar királyi honvédség.

A magyar honvédséget az 1868 : XLI. t.-cz. léptette életbe, majd szervezetét az 1890 : V. t.-cz. újra szabályozta, a mai nap érvényes jogot pedig az 1912 : XXXI. t.-cz. tartalmazza, az 1912 : XXX. t.-cz. némely rendelkezéseivel egyetemben. A m. kir. honvédség a fegyveres erő kiegészitő, de különálló része, melynek vezetése és igazgatása, béke idején, a közös hadseregtől külön van választva. A honvédség minden ügye a honvédelmi minister hatáskörébe tartozik és béke idején költségei a honvédelmi minister tárczáját terhelik, a tisztán kartonai vezetést és felügyeletet illetőleg pedig a király által kinevezett honvéd főparancsnoknak van alárendelve. De már mozgósitás, vagy háboru esetén Ő felsége által kijelölt katonai parancsnokok alatt áll, a kik azt magasabb rendü seregtestekben külön, vagy a közös haderő csapataival egyesitve alkalmazzák.

A honvédség szervezetének meghatározása, jelentékeny mértékben a törvényhozás által történik és igy ebben az országgyülés is részt vesz, mig már a közös hadsereg, hadi tengerészet belső szervezetét Ő felsége állapitja meg. A honvédség vezényleti és szolgálati nyelve Magyarországon magyar, a társországokban horvát ; lobogója Magyar-

országban vörös-fehér-zöld, a társországokban vörös-fehér-kék, a magyar állam czimerével fedve.

A honvédség feladata a honnak megvédése, ezért az ország határain kivül az országgyülés beleegyezésével alkalmazható és csakis az országgyülés együtt nem létében, ha a halasztásból veszély származnék, rendelheti el Ő felsége a magyar összministerium felelőssége és az országgyülésnek a legközelebbi összejövetelkor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a honvédség alkalmazását az ország határain kivül.

A honvédség tagjai csak magyar állampolgárok lehetnek.

79. §.

A szolgálati idő tartama és beosztása.

I. Az 1912 : XXX. t.-cz. szerint a védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesitendő.

Az u. n. közös hadseregbe, hadi tengerészetbe, honvédségbe lépés kötelezettsége[1]) kezdődik azon naptári év januárius 1-ével, melyben a védköteles életének 21-ik évét betölti és a rendes szolgálati kötelezettség tart a közös hadseregnél általában két évig a tényleges szolgálatban és tiz évig a tartalékban ; a lovasságnál és lovagló tüzérségnél, továbbá a két évi tényleges szolgálati alakulásoknál, a költségvetésileg megállapitott altiszti állománynak megfelelő számu[2]) legénységre nézve, három évig a tényleges szolgálatban és hét évig a tartalékban ; a póttartalékba beosztottakra nézve pedig tizenkét évig. — A hadi tengerészetnél a szolgálati kötelezettség tart négy évig a tényleges szolgálatban, öt évig a tartalékban és három évig a tengervédben.

Ugyanez a szolgálati kötelezettség háramlik a honvédség kötelékébe tartozókra nézve : általában két évig a tényleges szolgálatban és tiz évig a tartalékban, kivételesen, mint fentebb előadtuk, három évig a tényleges szolgálatban és hét évig a tartalékban ; a póttartalékban tizenkét évig.

Megjegyzendő azonban, hogy azokat a szolgálatköteleseket, kik

---

[1]) Az állitás-kötelezettség kezdődik azzal az évvel, melyben az illető 21-ik évét betölti és azon naptári évnek végéig tart, melyben 23-ik évét meghaladja.

[2]) Ebbe a számba a nevezett alakulásoknál tényleges szolgálatukat tovább folytató altisztek, valamint a három évi tényleges szolgálati kötelezettséggel önként belépettek számitandók.

a közös hadseregben teljesitendő szolgálati kötelezettségüknek utolsó évfolyamába jutnának, a honvédelmi minister kivánságára szükséges számban a honvédség hadi állományának kiegészitése czéljából a honvédséghez kell áthelyezni. Sőt ha a közös hadsereg hadi állomány viszonyai megengedik, valamely ifjabb évfolyamnak egy része helyezhető át az utolsó évfolyam hasonló nagyságu része helyett a honvédséghez, a hol azután az áthelyezettek összes szolgálati kötelezettségük hátralevő részét teljesitik. A jelen törvény alapján besorozottak továbbá, a mennyiben három évi rendes szolgálatot teljesitettek, a törvényes népfölkelési kötelezettségnek utolsó két éve alól, a mennyiben pedig a hadi tengerészetnél négy évi rendes tényleges szolgálatot teljesitettek, a törvényes népfölkelési kötelezettségnek utolsó öt éve alól mentesek.

A közös hadsereg tartalékosai ugy, mint a honvédség tartalékosai, két évi tényleges szolgálat teljesitése esetében, összesen, legfölebb tizennégy hétre hivatnak be fegyvergyakorlatokra, a mikor is a fegyvergyakorlatok száma négynél több nem lehet; a három évi rendes tényleges szolgálat teljesitése után pedig összesen tizenegy hétre, a mikor a fegyvergyakorlatok száma háromnál több nem lehet. A ki önkéntes vállalkozása folytán négy évig állott tényleges szolgálatban, az mentes minden időszaki fegyvergyakorlat alól. A közös hadsereg és a honvédség póttartalékosai három, egyenkint legfölebb négy hétig tartó fegyvergyakorlatokra köteleztetnek. A hadi tengerészet kötelékébe tartozók, a kik négy évig tényleges szolgálatot teljesitettek, nem hivhatók be időszaki fegyvergyakorlatokra.

A közös hadseregnek és honvédségnek mindama tartalékos tisztjei, katonai tisztviselői, tiszt- és katonai tisztviselőjelöltjei, a kik tényleges szolgálatukat egyévi önkéntesi minőségben teljesitették, tartalékos szolgálati kötelezettségök ideje alatt négy és pedig egyenként négy hétig tartó fegyvergyakorlatokra hivhatók be. Egyedül akkor, ha gyakorlati kiképeztetésük ezt kivánja, lehet őket kivételesen még legfölebb két, ugyanilyen tartamu fegyvergyakorlatra behivni. Abban az esetben pedig, ha az egyévi önkéntesek tisztekké (katonai tisztviselőkké, tiszt- vagy tisztviselőjelöltekké) ki nem neveztettek, csak négy izben és mindenkor csak négy hétig tartó fegyvergyakorlatra kell behivni. A hadi tengerészetnél, a kik szolgálatukat egyévi önkéntesi minőségben teljesitették, szintén csak négyszer, négy-négy hétig tartó gyakorlatra hivhatók be.[1])

[1]) Megjegyzendő, hogy az országgyülésnek véderő kötelékében levő azon tagjai, kik tényleges szolgálati kötelezettségüknek már megfeleltek,

A szolgálati kötelezettség annak teljes kitöltése után szünik meg. Ezen kivül elbocsátásnak csak akkor van helye: 1. ha a felavatás törvényellenes volt, vagy 2. ha elhárithatlan szolgálatképtelenség áll be, végre 3. ha az illető a magyar állam kötelékéből elbocsáttatik.

80. §.

Önkéntes belépés a haderő kötelékébe.

Önkéntesül a haderő kötelékébe mindenki beléphet, a ki életének 17 évét betöltötte, magyar vagy osztrák állampolgár, illetőleg bosznia-herczegovinai illetőségü, a megfelelő szellemi és testi képességgel bir. Az önként belépő maga választhatja a csapattestet, melyben szolgálni kiván, föltéve, hogy a választott csapattest az önkéntesek befogadására jogositva van és hogy az önkéntes az abban való szolgálatra alkalmas. De az önkéntes belépésből ki van zárva, a ki hivatalvesztés vagy politikai jogai gyakorlatának felfüggesztését kimondó itélet hatálya alatt áll, valamint az, a ki már az ujonczállitásra felhivatott, a fősorozás tartama alatt.

Az önkéntesen belépők három évi tényleges és hét évi tartalékos szolgálatot teljesitenek, kivéve a következő fejezetben emlitett és két évi tényleges szolgálatra önként belépőket, a kikre tiz évi tartalékos szolgálati kötelezettség hárul.

81. §.

Két évre terjedhető tényleges szolgálat a közös hadseregben és honvédségben.

Az 1912 : XXX. t.-cz. szerint, harmadik tényleges szolgálati évre nem kötelezhetők azok az akár önkéntes belépés utján, akár a fősorozáskor, vagy mint igazolt távollevők utósorozáskor besorozott ujonczok, a kik önkéntes belépésük napján, illetőleg legkésőbb annak az évnek október 1-én, melyben életük 21 évét betöltik: valamely állami, vagy nyilvánossági joggal biró nem állami középiskolának

---

az országgyülés együttlétében béke idején katonai szolgálatra be nem hivhatók, kivévén, ha az illető katonai parancsnokság beleegyezésével önként bevonulni akarnak, s az országgyülés illető házától az engedélyt kieszközlik. Mozgósitás vagy háboru idején azonban, az országgyülés együttlétében is, a rendes behivási szabályok érvényesek. (1889 : XXII.)

(gimnázium, reáliskola, polgári iskola) hat osztályát, vagy pedig valamely állami vagy nyilvánossági joggal biró nem állami iskolát, mely az ipari, művészeti, műszaki, kereskedői, földmivelési, erdészeti, bányászati vagy kohászati szakra befejezett szakképzettséget nyujt, sikerrel elvégeztek.[1])

A két évi tényleges szolgálatra vonatkozó igényt legkésőbb az önkéntes belépés, vagy a mindenkori előállitás alkalmával kell bejelenteni. A ki ezt igazolatlanul elmulasztja, igényét elveszti.

82. §.

Az egyévi önkéntesi szolgálat.

A közös hadseregben, vagy a honvédségben egyévi önkéntesi minőségben teljesitendő egy évi tényleges és tizenegy évi tartaléki szolgálat kedvezményében részesittetik az, akár önkéntesen lépett be, akár fősorozáson, avagy utósorozáson besoroztatott: a ki legkésőbb annak az évnek október 1-én, melyre besoroztatott a magyar állam, Ausztria, vagy Bosznia és Herczegovina területén levő állami vagy nyilvánossági joggal felruházott főgimnáziumot, főreáliskolát vagy valamely ezekkel egyenlő értékü állami, vagy nyilvánossági joggal biró művészeti, műszaki, ipari, kereskedelmi, tengerészeti, földmivelési vagy erdészeti középfoku tanintézetet akár mint rendes, akár mint magántanuló sikerrel elvégzett, illetőleg ilyen tanintézetben sikerrel érettségi vizsgálatot tett; továbbá, a kik valamely nyilvános, vagy nyilvánossági joggal fölruházott elemi népiskolának, polgári iskolának, továbbá hasonló nevelőintézeteknek és tanitóképzőintézeteknek tanerői,[2]) valamint a nyilvános tanitóképezdék végzett növendékei.

Ugyanebben a kedvezményben részesülnek azok is, a kik a neve-

---

[1]) Azt, hogy mely iskolák sorozhatók az emlitett iskolák közé, a vallás- és közoktatásügyi ministerrel, esetleg a bánnal, valamint az érdekelt szakministerekkel és minden esetben a hadügyministerrel egyetértőleg, a honvédelmi minister állapitja meg. Ugyanigy járnak el az egyévi önkéntesi szolgálatra jogositó képzettséget nyujtó iskolák megállapitásánál.

[2]) Az 1912: XXX. t.-cz. hatályba lépésétől számitandó hét évi átmeneti idő alatt a fentnevezett intézetek tanerői besoroztatásuk esetén kérelmökre a póttartalékba utaltatnak, ha oly vidékek iskoláinál vagy intézeteinél működnek, a hol a tanitók sorában hiány mutatkozik és ez esetben őket a tiz heti katonai kiképeztetésre a tanitást legkevésbbé zavaró időszakban kell behivni.

zett középiskolák (gimnázium, reáliskola, polgári iskola) hat osztályát, vagy az ezekkel egyenlő értékünek tekinthető középfoku tanintézetek, illetőleg valamely nyilvános vagy nyilvánossági joggal felruházott tanitóképzőintézet két első évfolyamát, mint rendes tanulók sikerrel elvégezték, ha az erre a czélra szervezett bizottság előtt még egy vizsgálatot sikerrel kiállottak.

Azoknak a hadköteleseknek, a kik a tudomány, irodalom, technika, művészet terén különösen kiváló eredményt értek el, az egyévi tényleges szolgálatra való jogosultságát kivételesen a honvédelmi minister is megállapithatja.

Azok az egyévi önkéntesek, a kik tanulmányaikat valamely felsőbb tanintézetben folytatják, vagy szakképzettségük fejlesztése czéljából szakmájokban gyakorlati tevékenységet fejtenek ki : tényleges szolgálatuk megkezdésének évét (mozgósitás esetében leendő behivathatásuk fentartása mellett) szabadon választhatják, de a tényleges szolgálat megkezdése annak az évnek október 1-én tul, melyben 24-ik életévöket betöltik, csakis kivételesen, különös figyelmet érdemlő viszonyok fennállása esetében halasztható el.

Az egyévi tényleges szolgálatot rendszerint az állam költségén teljesitik és csak kifejezett kérelem folytán az illetők saját költségén. A lovasságnál, lovagló tüzérségnél és a vonatcsapatnál azonban elvileg az egy éves önkéntesek saját költségükön szolgálnak. Az egyévi önkéntesek a csapattestet szabadon választhatják, ha csak az a létszám, a melyben az illető csapattest önkéntesek fölvételére jogosult, még nincs betöltve.

Az egyévi tényleges szolgálat kedvezményéből ki van zárva az, a ki valamely büntett, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség, avagy kihágás, illetőleg a közszemérmet sértő vétség miatt jogerősen elitéltetett.

Az, a ki a tényleges szolgálati év folyama alatt a tartalékos tiszti rang elnyerésére képesnek bizonyult és a többi megkivánt föltételeknek is megfelelt : a szükséglet mérvéhez képest tartalékos hadapródd á vagy tart. zászlóssá neveztetik ki, illetőleg tisztté lép elő, mig a többi egyelőre tart. hadapródjelölt marad. Az pedig, a ki ez idő alatt a tartalékos tiszti rang eléréséhez megkivánt képességünek nem bizonyult, a katonai tudásának és képességének megfelelő rendfokozatban helyeztetik át a tartalékba.

Azok az egyévi önkéntesek, a kik orvosi tanulmányokat folytatnak, abban a kedvezményben részesittetnek, hogy tényleges szolgálatuk első három hónapját, mint egyévi önkéntes orvosnövendékek

gyalogságnál, avagy a szükséghez képest a hadi tengerészetnél szolgálják le és ha az orvosi tudományok doktorává avattatnak, a még hátralevő kilencz hónapi szolgálatot mint egyévi önkéntes orvosok teljesitik, de ez utóbbi szolgálatot legkésőbb annak az évnek október 1-én kell megkezdeni, melyben az illető életének 28-ik évét betölti. Az állatorvosi tanulmányokat folytató egyévi önkéntesek az állatorvosi minőségben teljesitendő egyévi tényleges szolgálat kedvezményében részesittetnek; a gyógyszerészek pedig egyévi önkéntes gyógyszerészi minőségben teljesitik az egyévi tényleges szolgálatot.

A hadi tengerészetnél az egyévi önkéntesi minőségben teljesitendő *egy* évi tényleges és tizenegyévi tartaléki szolgálat kedvezményében az részesittetik, tekintet nélkül arra, hogy önkéntes belépés utján vagy pedig a fősorozáson, avagy utósorozáson soroztatott be: a ki legkésőbb annak az évnek október hó 1-én, melyre besoroztatott, hivatásos tengerész és Magyarországon valamely állami vagy nyilvánossági joggal felruházott tengerészeti iskolának végbizonyitványát, illetőleg Ausztria területén levő és az emlitett iskolákkal a tudományos szinvonal szempontjából egyenlő értékü állami, vagy nyilvánosság jogával biró tanintézetnek végbizonyitványát rendes, vagy magántanulói minőségben megszerezte, mint tengerészapród legalább egy éven át a parti járatok határain túl tett utazásokon szolgált (be volt hajózva). A ki besoroztatása évének október elején ezeknek a feltételeknek nem tett eleget, tényleges szolgálata elhalasztható legkésőbb azon év október 1-ig, melyben életének 24-ik évét betölti.

Az egyévi önkéntesi szolgálat a hadi tengerészetnél államköltségen teljesitendő. Az az egyévi önkéntes, a ki tényleges szolgálat évének tartama alatt a tartalékos tengerész-hadapródi rendfokozat elérésére képesnek bizonyult, a föltételeknek megfelelt, tengerészhadapróddá neveztetik ki, az pedig, a ki képesnek nem találtatott, vagy a többi föltételeknek nem felel meg, katonai tudásának és képességének megfelelő rendfokozatban helyeztetik a tartalékba.

83. §.

A póttartalék.

A póttartalék ügyét jelenleg az 1888 : XVIII. és az 1912 : XXX. t.-czikkek ide vonatkozó rendelkezései szabályozzák. A póttartalék rendeltetése tulajdonkép a közös hadsereg és honvédség hadi létszámánál a háboru következtében beállott fogyatékot pótolni; de

ha különös körülmények megkövetelik, a közös hadsereg tartaléka első évfolyamának és a póttartalék három legifjabb sorozási évfolyamának legénysége, kivételes szolgálat teljesitésére, az 1888 : XVIII. t.-cz. rendelkezései szerint, béke idejében is behivható, illetőleg visszatartható.

A póttartalékba beosztatnak 1. *a papnövendékek és papjelöltek ;* 2. *bizonyos nagyságu öröklött mezei gazdaságok birtokosai ;* 3. *azon besorozottak, a kik családi körülményeik alapján a rendes tényleges szolgálati kötelezettség alól béke idején mentesek ;* 4. *a fölös számmal besorozottak.*

A bevett és törvényesen elismert egyházak és vallásfelekezetek papjelöltjei, ha már az ujonczállitás idejében ily viszonyok közt vannak és besoroztattak, kérelmükre a póttartalékhoz osztandók be s hittudományi tanulmányaiknak folytathatása végett békében és háboruban, mindennemü tényleges szolgálat, a katonai kiképeztetés, az időszaki fegyvergyakorlat és az ellenőrzési szemlék alól mentesek. — Ugyanezen kedvezményben részesittetnek 1. azok, a kik a tényleges szolgálat megkezdése előtt kezdik meg a hittudományi tanulmányokat, vagy lesznek valamely papirend noviciusai ; 2. azok, akik a tényleges szolgálat teljesitése után kezdik meg, vagy folytatják a hittudományi tanulmányokat. Minden fölszentelt pap, illetőleg felavatott lelkész és papi jellegü tanár, szolgálati kötelezettségének ideje alatt a póttartalék állományából a honvédség nyilvántartásába helyeztetik át, vagyis itt vezetendő és mozgositás esetén, vagy háboruban szolgálati kötelezettségének tartama alatt lelkészi teendőkre az egész fegyveres erő számára igénybe vehető.

Öröklött mezőgazdaság birtoka czimén a póttartalékba utaltatnak azok, akik oly mezei gazdaságban gazdálkodnak, amely törvényes öröklés utján háramlott rájuk, illetőleg élők között átruházás utján szereztek meg, de amely időközben elhalt jogelődjükről törvényes öröklés utján különben is rájuk háramlott volna, továbbá azok, a kik a birtokot részben örökség, részben örökös társaiktól osztályos egyezség utján szerezték meg, vagy a melynek felét az emlitett czimeken birják, a másik felét pedig életben maradt szülőktől szerezték meg : ha a földet maguk művelik és jövedelme öttagu család eltartására elég, de ennek négyszeresét nem haladja meg.

Családi viszonyaikra való tekintet miatt a póttartalékba osztandók : 1. keresetképtelen atyának vagy özvegy anyának (a nő mindig keresetképtelennek vétetik) egyetlen fia, vagy annak nem létében egyetlen veje, ez utóbbi azon esetben, ha a viszonyok, melyek igényét megállapitják, nősülése idejében még fenn nem állottak ; 2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának, vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak keresetképes fiuk nincsen ; 3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egyetlen fitestvére vagy féltestvére, ugyszintén atyátlan árváknak egyetlen féltestvére.

De csak azon vérszerinti és törvényes egyetlen fiunak, unokának vagy fitestvérnek, illetőleg azon egyetlen vőnek van fölmentésre igénye a kinél ettől szülőinek, öreg szülőinek vagy testvéreinek, illetőleg apósá-

nak vagy anyósának eltartása függ s ő ezen kötelességet teljesiti is. Törvénytelen fiu hasonlóan részesittetik e kedvezményben, ha ettől függ szülő anyjának, anyai nagyatyjának, özvegységre jutott anyai nagyanyjának, vagy teljesen elárvult testvéreinek eltartása, s ha ő e kötelességet teljesiti is. Egyetlen fiuval, unokával, fitestvérrel, illetőleg vővel, ugyanazon föltételek alatt egyenlő igényünek tekintetik az is, a kinek fivére vagy fivérei, illetőleg sógorai: *a)* tényleges katonai szolgálatban állanak, avagy a tényleges szolgálatra kivételesen behivattak; *b)* 19 évnél ifjabbak; avagy *c)* gyógyithatlan szellemi vagy testi fogyatkozások miatt keresetképtelenek.

Végre ugyancsak a póttartalékba soroztatnak, a közös hadsereg és a honvédség évi ujonczjutalékának teljes fedezése után fenmaradó ujonczok, *mint fölös számmal besorozottak.*

A póttartalék béke idején tiz hét alatt katonailag kiképezendő s azontúl rendszerint csak fegyvergyakorlatokra hivandó be. Mozgósítás esetében a póttartalék behivása Ő felsége parancsára történhetik.

84. §.

A népfölkelés.

A népfölkelést az 1868 : XLII. t.-cz. szervezte, de szervezetét lényegesen megváltoztatta az 1886 : XX. t.-cz.

I. Jelenleg a népfölkelés kötelezettsége alá esik minden honpolgár, a ki az általános, akár csak a népfölkelési szolgálathoz szükséges védképességgel bír és sem a hadsereg, sem a honvédség állományához nem tartozik, azon év elejétől, a melyben 19-ik életévét betölti, azon év végéig, a melyben 42-dik életévét meghaladta. A kik pedig 19-dik évük betöltése előtt, mint önkéntesek léptek a hadsereg kötelékébe, a törvényben megállapított 12 évi védkötelezettség lerovása után közvetlen következő 10 évig tartoznak a népfölkeléshez. — A népfölkelési szolgálatnak megfelelő védképességet a honvédelmi minister rendeletileg állapitotta meg.[1])

[1]) A honvédelmi ministerium az 1887. évi deczember hóban kiadott rendelettel szabályozta a fölmentést. Általános elv, hogy a népfölkelési szolgálat alól fölmentésnek helye nincs. De kivételes esetekben ideiglenesen fölmentetnek azok, a kik a közszolgálat (ilyennek tekintetik a kincstári ipartelepeknél, gőzhajózási vállalatoknál való szolgálat is) érdekében állomásaikon meghagyatnak. Végleges fölmentést pedig eredményezik: 1. vakság, vagy mindkét szemnek olyan gyógyithatatlan fogyatkozásai, melyek mindenkorra keresetképtelenné tesznek; 2. mindkét fülnek teljes és gyógyithatatlan süketsége; 3. a kéznek vagy lábnak hiánya, avagy gyógyithatatlansága; 4. természetellenes végbélnyilás; 5. hülyeség, bárgyuság, téboly; 6. törpe testalkat; 7. a testnek olyan elnyomorodása, mely a keresetképességet mindenkorra kizárja.

A népfölkelés kötelezettségében áll továbbá, védképességéhez mérten s 60-dik életévének betöltéséig, a hadsereg és a honvédség nyugállományához, vagy szolgálaton kívüli viszonyához tartozó minden egyén, a mennyiben a fegyveres erő egyéb részénél alkalmazást nem nyer; valamint a csendőrség, pénzügyőrség és állami erdészet személyzete azon esetben, ha a hadi események miatt saját területén működését megszüntetni kénytelen, a népfölkeléshez tartozik csatlakozni.

II. A népfölkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak. Az első osztályba tartoznak azon év elejétől fogva, melyben 19-dik életévüket betöltik, azon év végéig, melyben 37-dik életévüket meghaladják: mindazon honpolgárok, kik a fentebbiek szerint a fölkelésre kötelezve vannak.

A népfölkelés második osztálya a népfölkelés-kötelezetteket foglalja magában azon évi január 1-től fogva, melyben 38-dik életévüket meghaladják, azon évi deczember 31-ig, melyben 42-dik életévüket betöltötték. — Azok a honpolgárok pedig, kik 19-dik évük betöltése előtt léptek a hadsereg kötelékébe, a tiz évi népfölkelés-kötelezettség első 5 évében a népfölkelés 1-ső, második 5 évében a 2-ik osztályába soroztatnak.

Az első osztályu népfölkelés rendkivüli szükség esetében, nevezetesen, ha a háboru folyama alatt a hadsereg törvényes hadi állományának fentartására a kiképzett póttartalék nem elégséges: az elkerülhetetlen szükség mértékéhez képest és idejére a hadseregnek, valamint a honvédségnek kiegészitésére is igénybe vehető.

De e czélra csakis a népfölkelések már megtörtént felhivása alapján behivott és vagy már régebben katonailag kiképzett, vagy ezen alkalommal megfelelően beoktatandó népfölkelők rendelhetők ki.

III. A népfölkelés behivása Ő felsége parancsára, a minister-tanács meghallgatása után s a honvédelmi minister utján, a fenyegető vagy kitört háboru esetében annak tartamára és azon mérvben történik, a melyben azt a honvédelem érdekei követelik; feloszlatását szintén Ő felsége rendeli el.

A népfölkelés háboru idejében a közös hadsereg, hadi tengerészet és a honvédség támogatására szolgál. Rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kivül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges. Csak az országgyülés együtt nem létében és ha a mulasztásból veszély származhatnék, rendel-

heti el Ő felsége az ország összes ministeriumának felelőssége, s az ország képviseletének, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a népfölkelés alkalmazását az ország határain kivül is.

A népfölkelés igénybevétele az esetenkénti szükséglet szerint az egyes osztályokon belül megjelölendő csoportok keretében, általában a legifjabb évfolyamnál kezdendő meg. Mindazok, kik 12 évi szolgálat-kötelezettségüket kizárólag a honvédségnél töltötték, csakis a honvédség kiegészitésére vehetők igénybe.

A népfölkelés tagjai katonailag felruházandók, vagy legalább nemzeti szinü jelvénynyel feltüntetendő népfölkeléshez való tartozásuk. — A népfölkelés a fegyveres erő kiegészitő része és, mint ilyen, a nemzetközi jog oltalma alatt áll.

HARMADIK RESZ.

AZ ÁLLAMI FŐHATALOM.

I. FEJEZET.

A FŐHATALOM ÁLTALÁBAN.

85. §.

A főhatalom jogi fogalma és nyilvánulása.

Főhatalom alatt az állam hatalmát értjük, mely a legfőbb, jogilag kötelező akarat (akarás képessége) és megvalósitásához szükséges külső erő (cselekvés képessége). E hatalom nem mechanikai összetétele az államban létező egyes erőknek, hanem az államszemély ereje, vagyis azon hatalom, mely az állam rendelkezésére áll, hogy feladatait megvalósithassa. Keletkezése, léte, nem önkényü elhatározásból, hanem az állam természetéből folyik. Ezért a főhatalom az államnak egyik jellemző vonása olyan értelemben, hogy nélküle nem gondolható.

Az államhatalom külső megnyilvánulása, legtágabb értelemben véve, az uralkodás.

Ez ismét állami feladatok megvalósitására czélzó olyan akaratot és tevékenységet jelent, melynek az egyes polgár éppugy alá van rendelve, mint a nép a maga összességében. — De hogy az uralkodásban az állam öntudatos akarata jusson kifejezésre, szükséges, hogy cselekvéseinek motivumait önmagában birja, ne idegen, magasabb akarat által vezéreltessék.[1]) Az ilyen hatalommal biró államot nevezzük souverain államnak és ez az eredeti alakja az állami létnek. A souverain hatalom az állam alattvalóival és területével szemben mint legfőbb hatalom, idegen államokkal szemben mint önálló és kizárólagos jelentkezik.

[1]) Gerber: Grundzüge d. d. Staatsrechts.

Az állami souverain hatalom természeténél fogva független, mert különben nem lehetne legfőbb hatalom, továbbá egységes és oszthatatlan, mert a mint részekre tépetnék, már több egymás mellett álló, bizonyosan többször egymásba ütköző hatalom jönne létre ; végre jogilag korlátlan minden idegen akarattal szemben, mert ha valamely akarat korlátozhatná, már ennek alárendelve lenne. De mindebből nem következik, hogy a souverain hatalom maga magát meg ne köthesse, hisz ilyenkor a korlátozásban is saját akarata érvényesül. Azért még idegen hatalom nem emelkedik az állam fölé, ha a törvény, nemzetközi szerződés, mig érvényben van, az államra épugy kihat, mint az alattvalókra. Igy lesz azután souverain állam jellemző vonása, hogy csak saját akaratával köthető meg.[1])

Az államhatalom minden államban (értve az eredeti alakot, a souverain államot) egy és ugyanazon természettel, jellemmel, tulajdonságokkal bír ; a különbség csak azon szervezésben mutatkozhatik, a melylyel az államhatalom kifejezésre jut. Ez a különbözőség adja a különböző államalkatokat és az államok, tekintettel az államhatalmat birtokló személyre, lehetnek monarchiák, vagy köztársaságok. A monarchiában egy természeti személy, a köztársaságban többen birtokolják az államhatalmat. Az absolut monarchiában az egész főhatalom a monarchia egyéni kényére van bízva ; az alkotmányos monarchiában pedig egy physikai személy birja a főhatalmat, de az alkotmány által korlátozva és a nép részesedése mellett kezeli.

Megjegyezzük továbbá, hogy az állami souverain hatalom korlátlansága csak jogilag értendő, mert az államot is, mint minden más személyt, czéljai és a lehetőség korlátolják cselekvésében ; továbbá a művelt nemzeteknél az irodalomban is már meggyökeredzett ama fölfogás, hogy az állam rendeltetése az emberi czélok megvalósulásának előmozditásában áll, első sorban a jogi uralom biztositása által. Egyes esetekben ugyan egészen tőle függ, hogy mit akarjon és cselekedjék, csak föltételeztetik, hogy rendeltetését szem elől nem téveszti.

Ez értelemben az államnak főhatalmából folyó korlátlan parancsolás joga — területére és alattvalóira vonatkozólag — olyan különös előjog, mely mást senkit sem illet, csak az államot.

86. §.

A főhatalom alanya.

Ha az államot, mint jogi személyt tekintjük, akkor az államhatalom alanya maga az állam, mert a személyt illeti meg, hogy a jogok alanya legyen, ha tehát az államhatalom, vagyis a benne

[1]) L. még Jellinek fejtegetéseit : Allgemeine Staatslehre.

foglalt jogok alanyául végelemzésben akár a fejedelmet, akár a népet, az egyeseket tekintjük, akkor az állam személyiségét tagadjuk meg.[1]) Ezt elismerte már a régi magyar felfogás, a szent korona elméletével, mely symbolikusan az állam jogi alanyiságát fejezi ki.[2])

De akaró- és cselekvő-képességgel a természettől csak physikai személyek birnak, minden más személyiségeknek bizonyos organumokra van szüksége, hogy akarhasson és cselekedjék. Ez az organisatio az államnál az alakulás processusában történik, illetve az állam maga adja meg magának, midőn physikai léttel biró organumokat szervez, hogy ezek akarata és tette állami akarat- és cselekedetként jelentkezzék.

A nép minden egyes tagja individuális akarattal bir ugyan, de a maga összességében az államtól elváló, külön jogi akarattal nem bir, mert nincs külön személyisége. Az egyes állampolgárok akarata közjogi hatálylyal csak annyiban bir, a mennyiben a polgárok az államhatalomban részesülnek. De az állampolgárok akarata ez esetben sem tekinthető külön jogi értelemben vett népakaratnak, hanem államakarat, mely az állampolgárokból alakult organumok által jut kifejezésre. A népsouverainitás, népakarat stb. nem is annyira jogi, hanem inkább politikai jelentőségü. Ámbár egyes alkotmányok (belga, franczia) a népsouverainitást — mint valamely positiv jogi tételt — fölvették, azon nagy tekintély folytán, melyet annak idején a radikális bölcselet élvezett és azon nagy hatás következtében, melyet a népsouverainitás tana az állami és társadalmi rend átalakulására tényleg gyakorolt.

87. §.

Az államhatalom u. n. ágakra oszlása.

Az államhatalomnak, mint az államszemély hatalmának, jellemvonása csak az egység és oszthatatlanság lehet. Ez azonban nem zárja ki, hogy az állam, midőn különböző functio-köreiben működik, különböző szabályok szerint ne járjon el, más-más szervezetü, hatáskörü és jogállásu organumok által.

A mai constitutionalis népképviseleti állam, feladata három fő ügykörének megfelelően, működését különbözőleg szervezi a törvényhozásra, biráskodásra és kormányzásra, illetve a különböző feladatokkal, hatáskörrel és jogállással biró törvényhozói, birói és kormányzói organumok által valósitja meg. Igy nálunk az 1791:

[1]) L. még Laband szép fejtegetéseit: Staatsrecht, II. kiad. I. kötet 86. s köv. l.

[2]) L. bővebben a jelen munka 102. §-át.

XII. t.-cz. mondja, hogy a törvényhozás a királyt és az országgyülést illeti meg. Az 1848 : III. t.-cz. szerint a végrehajtó hatalmat a király a felelős miniszterium által gyakorolja ; az 1869 : IV. t.-cz. pedig a »birói hatalmat« a közigazgatástól teljesen elválasztja, ugyhogy sem a közigazgatás a biráskodásba, sem a biráskodás a közigazgatásba nem avatkozhatik.

Ez nem széttépése az egységes államhatalomnak, hanem működésre való organisatiója, melyben az organumok feladatuknak megfelelő jogállást élveznek ; nem külön hatalmak létrehozása, hanem egységes hatalomnak különböző functiók szerint való tagolása. Nem egyéb ez, mint hogy a belső természetüknél fogva elváló állami feladatokat, különböző hatáskörükben, egymástól elválasztott külön organumok teljesítik. S bár közönségesen törvényhozói, birói és kormányzói hatalmakról, hatalmi ágakról beszélünk, ez tulajdonképen nem jelent mást, mint az államhatalmat a törvényhozásban, az államhatalmat a biráskodásban, az államhatalmat a kormányzásban.

Ebből folyólag a határkörök szétválasztása sem lehet egészen merev, gépies, mert a törvényhozói, birói és kormányzói organumok az egységes államszemély organumai, az egységes államhatalomnak kezelésére hivatvák, egymással összefüggnek. Az épp mondott magasabb egységből folyólag tehát, ha az állam érdekei ugy kivánják, az egyik hatalom a másik jogkörébe nyulhat, s ezt a szervezés előre már meg is állapithatja. Ámbár másrészt meg az organicus élet kivánalma, a mi az államélet természetének felismerésével mindinkább elfogadásra is talál, hogy mindenik hatalmi főorganum lehetőleg saját körében tegyen szolgálatot, minthogy külön szervezete első sorban erre képesiti és igy erre legalkalmasabb.

I. Az államhatalomról, ennek ágakra oszlásáról szóló tan alapját ujabban Montesquieu vetette meg (Esprit de lois. XI. könyv., VI. fej.), midőn feleleventette az Aristoteles-féle triast és néhány oldalon képes meggyőzni arról, hogy az államhatalomnak egy kézbe való letétele veszélyezteti a közszabadságot, mely csak akkor lesz biztositva, ha a főhatalom az állami functiók szerint ágakra oszlik, ezek önállósittatnak és másmás független organumok által kezeltetnek. Ez a tan egész forradalmat idézett elő a népek gondolkozásában, jó ideig az állami politika bölcsesség-kövének tekintetett s olyannak, mint a mely egyedül biztositja az alkotmányosságot.[1]) De majd tünedezik nymbusa, részben mert az állam

[1]) Az 1789 augusztus 26-diki franczia alkotmány szerint : »Toute société dans laquelle la séparation des pouvoirs n'est pas déterminée n'a point de constitution.«

hatalmi élete még nem volt eléggé fölismert, másrészt meg, mert Montesquieu tanaiból levont némely következtetés (a cselekvési körök merev elkülönitése, az organumok működésének gépies szétválasztása), csakugyan tarthatatlan, az állam egységes természetével ellentétes. Később pedig bekövetkezett a reactió is és, mint már az embereknél szokás, az eddig túlmagasztalt tantétel, némely szembeötlő hibájáért, sok igazságtalan támadásnak volt kitéve, melyek magát az alapgondolatot is fenyegették.

Hosszabb küzdelem után a német irodalomban a többek által u. n. kettős felosztás kezd hódítani és erre befolyással volt a bécsi Steinnek szellemes tanítása, habár mások is (igy Rousseau is), már előzőleg a kettős felosztásról szólnak. Stein szerint (Verwaltungslehre) az állami »én«-t, a személyi egységet képviseli az államfő és ez az első főorganuma az államnak. Az állami élet pedig, mint minden személyi lét, az önelhatározásban — az akarat — és ennek megfelelő cselekvésben — a tett — nyilvánul. Igy azután az államhatalmak megosztását sokan abban látták, hogy az állami akarat kifejezésre jut a törvényhozásban, a külön szervezetü törvényhozói organum által, mig az állami cselekvést a végrehajtó hatalom végzi az állami igazgatásban és igazságszolgáltatásban.

Az angol irodalom és a latin népek irodalma azonban, némely kivételtől eltekintve,[1]) megmaradt a Montesquieu-féle hármas felosztás mellett, habár ezt kellően megmagyarázni nem mindig tudta. Ujabban pedig a német irodalomban is mindinkább visszatérnek Montesquieu elméletéhez ;[2]) de midőn mélyebb tartalommal fogadják el, méltányolják Stein

[1]) A franczia irodalomban *Ducorocq* (Cours de droit administratif), *Garsonnet* (Cours de procédure civile), *Duguit* (L'État) és mások, német befolyás alatt szintén két hatalmat különböztetnek meg, de a legkiválóbb közjogi irók *Batbie* (Droit public), *Simonet* (Traité élémentaire), *Esmein* (Éléments de droit Constitutionnel), stb. czáfolják. És a képviselő-kamara többször kijelenté, hogy a birói hatalom teljesen önálló és független az executivától. (L. Journal officiel 1882 jun. 12. és 1883 jan. 26., 29.)

[2]) Hogy csak az ujabb esetet emlitsük fel, *Schulze-Graevenitz*, a porosz felsőház tagja s a közjog tanára, a porosz államjogról irt nagyhirü művének második kiadásában (1888—9.) elhagyja a kettős fölosztást, melyhez eddig hajolt, hogy a hármast fogadja el és őszintén bevallja ennek fölényét az előbbivel szemben ; valamint azt, hogy tévedés az igazságszolgáltatást a végrehajtó hatalom egy alosztályaként tüntetni föl. A birói hatalom, épen mióta az állami functiókat jobban ismerjük és ennek megfelelően szervezni törekedünk, annyira eltér az államigazgatástól, hogy nem képezhet vele egyet, hanem csak mellette állhat. (Preussisches Staatsrecht. I. köt. 131. és 135. l., II. köt. 65. s k. l.) — Továbbá többen vannak a német jogi irók között, a kik az államhatalom megoszlásának elméletét egészen elvetik v. legalább is az államélet jogászi megismertetésénél nem veszik figyelembe, pl. Laband (Staatsrecht). Mig mások legujabban nagyfontosságu alapelvnek tekintik, mint a mely tényleg megvalósul az államban és azért az állam életének jogi magyarázásánál mellőzni nem lehet. Igy *O. Mayer* mondja (Verwaltungsrecht 68. l.), hogy a hatalmi megosztás »aller Verwahrungen ungeachtet bei uns in thatsächlicher

és mások érdemeit, a kiknek buvárlata folytán ez lehetővé vált. Tisztában látják ma az állam életét, hatalmának feladatait és azért Montesquien tanát több oldalon csiszolják. De azt az alapgondolatot, hogy e functiók alkotmányilag megkülönböztessenek és más-más szervezettel, jogállással biró organumokra bizassanak, ép olyan fontosnak tekintik a közszabadság megóvására (mert igy maga a szervezet akadályozza az önkényt), mint a milyen mérvben az állami életre megvilágositónak találják. A tételes jog tárgyalását illetőleg pedig arra az eredményre jutnak, hogy a hármas felosztást figyelmen kivül hagyni nem lehet, mert az alkotmányos államok ezt az elméletet elfogadták és ennek alapján szervezték közhatalmi életüket. Ebben az értelemben legujabban a Montesquieu-féle hármas felosztás mellett tör lándzsát *Orban*, a liegei egyetem tanára (Le droit constitutionne de la Belgique 1908.) nagy munkájában, valamint *E. Artur:* Séperations des pouvoirs et des fouctions című terjedelmes monographiájában (Reme de droit publique 1900—1902. évf.); továbbá lásd még *Jellinek* szép fejtegetéseit (Allg. Staatslehre). A magyar irodalomban bővebben foglalkoznak ezzel a kérdéssel: *Kmety* közjogi és közigazgatási jogi műveiben, továbbá *Boér:* Magyar közigazgatási jog; a politikai irodalomban *Concha:* Politika, *Kuncz:* Nemzetállam, *Balogh:* Politika, stb.

II. Ha az állam életét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az a feladatok három főkörével bir: az általános érvényü jogot kötelező alakban kifejezésre hozni, az állam ügyeit igazgatni és a fennálló jogot oltalmazni, megsértését megtorolni. E három kört nevezzük törvényhozásnak, kormányzásnak és biráskodásnak és velök, minthogy az állam természetéből folynak, mindenütt találkozunk, a hol már az állammá alakulás megtörtént. E functiókat azonban nem a physikai személyről vett analogiákkal, hanem az államszemély különös természetéből kell levezetni.

A modern állam, midőn főhatalmát a működésre szervezi, e különböző feladatköröket veszi alapul, s mindegyikben a feladatnak megfelelő organumokat működtet. A mennyire az emlitett cselekvési körök a lényegben eltérnek egymástól, annyira különbözik a kezelésökre hivatott organumok jogállása és működésének jogi természete.

Az u. n. népképviseleti constitutionalis alkatban a törvényhozó organum fejezi ki az állam souverain akaratát. Rendeltetése első sorban általános érvényü jogot alkotni. De van egyéb feladata is (még pedig az emlitett alkat természetéből folyólag), a mely már cselekvés s az államakarattal szemben, mint végrehajtás tünik föl. Mindenekelőtt ott, a hol a modern értelemben vett alaptörvények vannak, számos törvény alkotása nem egyéb, mint államakarat végrehajtása; sőt igy van ez nálunk is néha, ha t. i. valamely törvény a későbbi törvény alkotását, vagy a törvényhozás valamely functióját (pl. az évi budget megállapitását) rendelte el.

Geltung steht.« Hasonlóan *Anschütz*, a berlini egyetemen a közjog tanára (Die gegenwärtigen Theorien über den Begriff der gesetzgebenden Gewalt), *Arndt* (Deutsches u. preussisches Verordnungsrecht. Archiv. f. öffentl. Recht. XV. k. 1900. 3. füzet. 342. s k. l.) és *Jellinek* (Allg. Staatslehre. 556. l.)

De az állam kormányzása sem tekinthető egyszerüen a törvény végrehajtásának. Van ugyan végrehajtás e hatalmi ágban, de még a köztársasági alkatokban is sokkal szükebb körü, semhogy egyedüli jellemvonását képezhetné. Mindenekelőtt ide tartozik az állam, hogy ugy mondjuk, magánjogi személyi élete, gazdasági viszonyaival, mely különösen hasonlit a magánszemély gazdasági életéhez. Erre azonban nem is reflektálva, a törvény soha sem lesz képes az állam életét egészében és részleteiben ugy szabályozni, hogy az állam kormányzása csak a trövény végrehajtását teljesitse. Mindig lesznek esetek, melyeknél az initiativa e hatalomságból kell, hogy kiinduljon. Igy különösen az államélet magasabb politikai régióiban. — Továbbá az u. n. törvénypótló vagy kiegészitő rendeletek jelentősége ismeretes. A kormány számos rendelete csak alakilag rendelet (7. §.), de tartalmilag törvény, általános érvényü jogszabály. És a nemzetközi szerződésekben, a statumokban, régente és ma a királyi kiváltságlevelekben, vajjon nem az állam akarását kell-e keresnünk?

A birói hatalom szintén nem gondolható, mint a törvény egyszerü alkalmazása. A miről meggyőződhetünk, ha némileg általánosabb szempontból vagyunk képesek azt tekinteni. — A jogfejlődés tulajdonképen az igazságszolgáltatásból indul ki.[1]) Az államban az igazságszolgáltatás előbb működik, mint a törvényalkotás s rendszeresen működik már akkor, midőn emez még bölcsőkorát éli. Ekkor az itélet alapja legtöbb esetben nem az alkotott jog, mert ilyen nincsen, hanem a nemzeti jogérzetnek a bióban való megnyilatkozása. — Továbbá a főhatalom ágakra osztásának első nagy vivmányaként tekintetett, hogy a biráskodást kivették a végrehajtó hatalom köréből és magas feladatainak megfelelőleg önállóvá és függetlenné tették. — Mai nap nem is gondolható az alkotmányosság olyan tényleges szervezete, mely a birói hatalmat a végrehajtó hatalom egyik alosztályaként szerepeltetné.

De továbbá működésére mai nap is jellemző, hogy nem egyszerüen a törvény végrehajtására hivatott. Feladata itélni, vagyis concret esetre kijelenteni, mi tekintessék az államban kötelező jognak, akár történt már odavonatkozólag jogalkotás, akár nem. — Igaz, hogy alkotmányunk értelmében a biró a törvények szerint tartozik eljárni. De az eset minősitésénél, a törvény alkalmazásánál a biró saját belátása szerint egészen önállóan és függetlenül jár el; s hogy fejlett jogalkotásunk daczára hányszor van magára utalva, azt mutatja a döntvényeknek jelentősége.

III. Megjegyzendő végre, hogy az államhatalomnak ezen különböző jogállásu és hatáskörü organumok által való kezelése nemcsak a modern

[1]) »Az igazságnak és jogtalanságnak egyedüli tekintélyszerü megállapitását az őskorban .... a birói itéletek szolgáltatják, s pedig nem mintha az itéletek sértett törvényt feltételeznének, hanem mintha magasabb hatalom által minden alkalommal először sugaltatnának az eldöntés pillanatában a biró elméjébe (Summer Maine: A jog őskora. Akad. kiadás). — »Idő tekintetében a birói hatalom működése megelőzi a törvényhozóit, mert pereknek kellett keletkezni és eldöntetni, még mielőtt az állam arra gondolt volna, hogy törvényt alkosson a jövőbeli egyenetlenség szabályozására« (Hevon Caulfeid: A jogtudomány alapelvei. 67. l. angolból forditotta Hajdu.)

népképviseleti alkatot jellemzi, hanem a szorosabb értelemben vett alkotmányossággal általában összekötöttnek mutatkozik. A történelmileg fejlődött alkotmányos államokban sokkal előbb megvan már, semmint annak politikai és jogi jelentősége felismertetett. Nem az elmélet hozza itt létre, hanem az alkotmányosság természetes fejlődési processusa. Igy Montesquieut az angol alkotmányos élet szemlélése vezette e tan felállitására, mint a melyet ott megvalósulva látott.

A magyar alkotmányosságot is mindig ugy ismerték, mint a melyben az államhatalom működése különböző jogállásu, szervezetü organumokkal történik; az államhatalom souverain természete pedig a törvényhozás által nyilvánul. Werbőczy ezt már elég világosan ki is fejezi, majd a törvények erősitik meg, különösen az 1791 : XII., XIII., XIV. t.-czikkek. Századunk harminczas éveinek országgyülésein pedig a hatalmi ágak szétválasztásának jelentőségéről eléggé tisztában voltak (L. Kossuth : Országgyülési tudósitások.). Az 1869 : IV. t.-cz. a birói hatalmat a közigazgatástól határozottan elválasztja.

88. §.

A hatalmi ágak viszonya egymáshoz.

A törvényhozói, birói és kormányzói hatalmi ágak, mint már mondottuk, az egységes államhatalomnak megjelenése a törvényhozásban, kormányzásban és biráskodásban, illetve ezekben a körökben működésre való organisatiója. De az államhatalomban rejlő souverainitás, sajátlagos természete folytán (hogy t. i. legfelsőbb, kizárólagos hatalom) a maga teljességében nem jöhet különböző organumokkal kifejezésre, mert ez által valóban több egymás mellett álló (souverain) hatalom keletkeznék, ha t. i. minden főorganum, mint külön souverain is működnék a szó jogi értelmében.

Azokban az államokban tehát, a melyekben az államhatalom több, egymástól különálló organum által működik, az állami souverainitás csak az egyik organummal nyilvánulhat a maga teljességében. A mai alkotmányos államban ez az organum a törvényhozói, mig a másik két organum államhatalmat kezel ugyan, de nincs hivatva a souverainitást a maga teljességében kifejezésre hozni, a mi nálunk, a szent korona régi elméletének is megfelel. — Ebből folyólag a törvényhozói organum által kifejezett akarat az államban minden más akarat fölött áll, mig az ő akarata semmi más akaratnak, felülvizsgálatnak alárendelve nincsen. A törvényhozó organum az alkotmányt szabályokba szedi, alkotja az általánosan kötelező jogot, megállapitja a maga, valamint a másik két organum szervezetét, hatáskörét, jogállását. S mindezen

munkájában csak a fennálló törvény köti, de az is csak tőle függ, hogy mikor változtassa meg.

A másik két hatalmi ág, a birói és kormányzói függetlenek, önállók ugyan, de csak azon körben, melyet számukra a törvényhozás határolt és a törvényben kifejezett akarat alapján. A kormányrendeletben szintén államakarat nyilatkozik, de nem bir souverain természettel és ezért az állam souverain akaratával, a törvénynyel szemben alárendelt helyzetbe jut. — A birói itélet ugyan meg nem változtatható, mai alkotmányunkban erre a törvényhozás sem képes. De a birói hatalom e jogát az alkotmánytól, vagyis a törvényhozástól nyerte, a mely, midőn így szervezte, másképp is szervezhette volna s ha fentartja, ezt nem *jogi kényszer* folytán teszi. A bíróság pedig a törvények, törvényes szokás, a törvényes rendeletek szerint jár el és működése országgyülési kritika tárgya lehet, valamint az országgyűlésnek felelős ministeri kormány felügyelete alatt áll.

Az állami souverainitás teljének a törvényhozásban való nyilvánulása sokáig nincs a maga jelentőségében fölismerve, habár egyes irók már e körül járnak, igy Rousseau is azt mondja (Du Contrat Social. II. 2.), hogy csak a törvény a souverainitás ténye. De ennek jogi jelentőségét nem fejtik ki, következményeit nem vonják meg, s részben ez okozza, hogy a hármas felosztással boldogulni nem tudnak. Eleinte mind a három hatalmi ág egyaránt souverainnek tekintetett. Ez látszott megfelelni Montesquieu elméletének is, valamint az asbolutizmus alatt érlelődött gondolkozásnak az állam hatalmi életéről. De csakhamar mutatkozott tarthatatlan volta, az államot három hatalomra tépte szét. Majd a souverainitást részenként látták megvalósulni a hatalmi ágakban. Ez meg a souverainitás természetével ütközik össze. — Végre az elmélet a gyakorlattól leste el a fentebb előadott tant, mely országgyülési tanácskozásainkban már 1848 előtt is, többször elég világosan jelentkezik.

89. §.

Az alkotmány.

A terület és a nép még nem alkotja meg az államot ; hogy ez létrejöjjön, harmadik tényezőnek, a főhatalomnak hozzájárulása szükséges. De, mint előbb mondtuk, a főhatalom csak bizonyos szervezetben nyilatkozhatik, habár ez primitiv fokon nem is áll egyébből, mint a fölé- és alárendeltség viszonyából. Azon jogi alaptételek összesége már most, a melyek szerint az állam hatalmi élete szabályozva van, az illető állam alkotmányának neveztetik. — Az ujabb

államtudományi nyelv az alkotmány kifejezését azonban nem minden, hanem csak bizonyos közhatalmi szervezet megjelölésére használja szorosabb értelemben, a melyben a polgárok az államhatalomban részesülnek, jogaik az erős törvény által biztositvák és már maga az államélet rendje az önkényt lehetőleg kizárja. Ma ezt nevezzük szoros értelemben alkotmányosságnak és a vele biró államot alkotmányos államnak.

Az alkotmány kifejezése tehát nem képez tartalmára szigoruan meghatározott jogi fogalmat. Van tágabb, van szükebb értelme. — Továbbá az ujabban alkotmányosságra tért államok külön alkotmánylevelet szerkesztettek, azt speciális jogi természettel ruházták föl (l. 4. §.) és a benne foglaltakat tekintik alkotmánynak; más államokban, pl. nálunk, az alkotmány tartalma nincs egységesen külön megállapitva, tételei elszórva találhatók a törvények között.

90. §.

A történeti alkotmányok.

Történeti alkotmányoknak nevezzük azokat az alkotmányokat, melyeknek alapja messze a multba, vagy éppen az állam keletkezésére vihető vissza. A fejlődés, az alakulás a részletekben, egyes intézményekben fokozatosan történik, a nékül, hogy a régi alapot, alapelveket, a maga egészében megtámadná. Ettől eltérnek a nem történeti alkotmányok (vagy mint szintén nevezik: rendszeres alaptörvényü, papiros, charta, irott alkotmányok): az állam eddigi szervezetét feladják s életét valamely alkotmánylevélben összefoglalt, uj alapelvekre vezetik vissza. Igy a nem történeti alkotmány inkább az illető korban uralkodó elméletek alapján keletkezik.

A nem történeti alkotmány az állam életét harmonikusabban tüntetheti föl; részei, ugyanazon időben és elvekből keletkezve, egységesebb egészet alkothatnak és mert az uralkodó jogi felfogás által szabályoztatott, alakilag is szabatosabbnak látszik, hogy ugy mondjuk, szavával köt. Mig ellenkezőleg a történeti alkotmány nem egyidőben keletkezett és azért nélkülözi is a kerekdedséget; egyes tételei gyakran százados időközökben jöttek létre, azért alakra is a jog különböző fejlődési fokát tükrözik vissza. Ugy hogy kevésbbé szava, mint inkább szelleme dönt s a szokásnak körében nagyobb jelentőség jut, minthogy a régit az ujabbal ez füzi össze és ez magyarázza.

De másrészt meg a történeti alkotmánynak nagy előnye, hogy a nemzet életével szorosan összeforrott. Ezer éves alkotmány átmegy a nép érzületébe, szokásaiba, erkölcseibe, gondolkozásába, ugy, hogy végre az állami életet máskép elképzelni is alig tudja ; s mindez fennállását sokkal jobban biztositja, mint bármiféle alkotmányos garantia. A népélettel együtt fejlődve, tekintélyét, a hozzá való ragaszkodást a mult emlékei fokozzák és szellemét a hagyományos gyakorlat annyira bevési a köztudatba, hogy sokszor biztosabban vezet, mint az alkotmánylevelek ujabb és tisztultabb jogi műveltséggel szerkesztett harmonikus tételei. — Ilyen történelmi alkotmány a magyar.

Megjegyzendő azonban, hogy egy alkotmány sem hárithatja el magától teljesen a történelmi fejlődés hatását, mert nem képzelhető, hogy valamely nemzet előbbi életével, az ezt szabályozó joggal teljesen szakithasson. Mindig lesznek egyes intézmények, melyeket uj szervezetébe magával visz. A régi Bourbon-féle királyság intézményeiből többet feltalálunk (különösen az adminisztratiónál) a franczia köztársaságban ; ugyanez áll a német stb. alkotmányosságra tért államokban is. Ugy, hogy a történelmi és nem történelmi akotmányok kifejezése alatt szorosan véve azt kell értenünk, hogy mig az első az alapot fentartja és a részletekben változtat (tehát minden alakulásánál több marad meg a régiből, mint a mi megváltozott), addig a nem történeti alkotmány az alapot veti el, de egyes régi intézményeket uj szervezetébe beolvaszthat. — Magától értetődik, hogy valamely charta-alkotmány idővel szintén fölveheti a történeti alkotmány jellemvonásait.

91. §.

A magyar alkotmány eredete.

I. A magyar alkotmány a nemzet életéből fokozatosan fejlődött ki ; gyökérszálai ezer évre nyulnak vissza. A történet darabonként rakja az egyik követ a másikra és az államépités e nagy munkájában az alap mindig a régi marad. Alkotmányunk szembeötlően jellemző vonása, hogy benne a részletek simulnak az átalakuló korhoz, de az egészet fentartó nagy elvek nem változnak. — A magyar alkotmány legősibb tartalmát és igy alapját a krónikákból, különösen Béla király névtelen jegyzője után, ki azt vérszerződésben keletkezőnek mondja[1]) és más, régi forrásainkból összeállitva, mai nap a következőleg ismerjük :

[1]) A magyar alkotmány keletkezésére a vérszerződést elfogadják ujabban, *Pauler*, a M. T. Akadémia nagy dijával jutalmazott művében : A magyar nemzet története szt. Istvánig ; továbbá *Timon :* Magyar alkotmány és jog-

1. Mig Árpád maradékai élnek, a nemzet csak közülük választ vezért.

2. A mit közerővel szereznek, abban közösen részesülnek.

3. Azok, kik Árpádot szabad akaratból urukká választották, sem maguk, sem maradékaik a vezér tanácsából soha ki ne zárassanak.

4. Ha valaki maradékaik közül hűtlen lenne a vezérhez s viszályt támasztana a vezér s rokonai között, ugy folyjék vére, mint a hogy ők, az eskünél vérüket ontották.

5. Ha valaki Árpád maradékai, vagy a törzsfőnökök közül az eskü pontjait megszegné, átok alatt legyen mindörökké.

6. A ki az áldozatokkal egybekötött nemzeti gyüléseken, vagy a hirnökök hadbaszólitására meg nem jelenik s elmaradásának okát adni nem képes : ketté vágassék, vagy szolgaságra vettessék.

Ezek az elvek képezik a magyar államélet alapját, habár szorosan véve, törvényeink közé nem számithatók, minthogy nélkülözik a törvény fogalmával összekötött előfeltételeket, hozzánk csak hagyományok utján jutottak. És az is lehetséges, hogy a vérszerződés a névtelen jegyző által előadott módon és szavakkal nem jött létre. De másrészt meg, hogy őseink a vérszerződés tartalmához hasonló tételeket az állam szervezésekor elfogadtak, vagy legalább, hogy az ősi szervezet, hasonló alapelvekre vezethető vissza, azt hazánk egész története bizonyitja ; valamint azt sem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy a vérszerződésben előadott elvek már a névtelen jegyző korában ugy éltek a köztudatban, mint az államélet ősi alapjai.

Az Árpád-ház trónöröklési jogát a magyar nemzet mindig elismerte. A vérszerződésben kifejezett választással vegyes örökösödés elve jellemző tulajdonkép a magyar alkotmányra egészen 1687-ig.

A vérszerződés második pontjára vall a szabad, nemesi birtok. Adományok első királyaink alatt nem gyakran fordultak elő. Az ország területe a nemzeté, illetve az azt szerző törzseké volt.

A 3-dik pont a nemzetet közügyekben való részvételre jogositja. Ez államéletünk sarkalatos elvét képezte, s a köztudatban mindig, mint ősi jogon alapuló élt.

A 4-dik pontot már az Árpád-házi királyok alatt hozott törvényekben is kifejezve találjuk.

---

történet (II. kiad. 42—44. l.) és *Vámbéry :* A magyarok eredete. *Timon* szerint »ugy az egykoru, mint a későbbi források azt igazolják, hogy az Anonymus által előadottak az ősi államszervezet korában fennállott alkotmányjogi viszonyoknak megfelelnek. Ezt még azok is kénytelenek elismerni, a kik különben Anonymus hitelét kevésre becsülik«. I. m. i. h.

A vérszerződés 5-dik pontja az alkotmányt törekedik biztositani, a fejedelem netaláni tulkapásaival szemben. Ez is sarkalatos tétele közjogunknak, mely később a magyar aranybulla XXXI-dik czikkében mintegy ismételtetik, valamint ide vonatkoznak a királyi hitlevelek és eskük. E kifejezés: »átok alatt legyen mindörökre«, keresztény egyházban szokásos szólásmód, s igy későbbi korra vall, azért benne inkább a tartalomnak irányát, mint szószerinti szövegét véljük látni.

A 6-dik pont a névtelen jegyzőnél nem fordul elő; de annak lényegét több forrás (Kézai, Thuróczy, Chron. Budense, Chron. Posoniense, Werbőczy Hkönyve) megerősiti. S a történetből tudjuk, hogy a nemzet, a hirnök hadbaszólitására megjelenni, még századok mulva is kötelességének tekinté. Ebben már kifejezve találjuk azt a mai nap uralkodó elvet, hogy a közjog egyszersmind kötelesség is.

A vérszerződés alapján keletkező államéletben a vezéri hatalom Árpád családjához volt kötve; a souverainitás kezelése azonban a nemzetgyülést illette meg. A vezér intézte a hadjáratokat, volt a hadsereg parancsnoka. De a hadjárat elhatározása, valamint a béke megkötése a nemzetgyülés jogaihoz tartozott. A nemzetgyülés alkotta a kötelező jogot, vagyis gyakorolta a törvényhozást,[1]) választotta a főbirót, és döntő befolyással birt a kormányzás ügyeire.

Ősi alkotmányunk méltatásánál azonban eltérők az irók nézetei. *Korbuly* szerint: »Ez nem volt sem rendi, annál kevésbbé hűbéri, hanem arisztokratikus.« A IV. kiadásban pedig szövetségi alkatnak mondja. (M. Közjog. 40. l.) *Kiss* inkább szövetségen nyugvó arisztokratikus köztársaságnak tekinti, semmint monarchiának. (M. Közjog. IV. k. 30. l.) Ellenkező felfogásnak hódol *Máriássy*, nagy művében (A magyar törvényhozás történelme) egyenesen demokratikus köztársaságnak nevezi. *Hajnik* találóan jegyzi meg, hogy legrégibb szervezetünk szövetséges törzsszervezet volt. (Id. m. 72. l.) — *Timon* szerint »az ősi államszervezetben az állam elvont fogalma még nincsen kifejlődve. Az állam, mint az összeségtől külön álló eszmebeli egész nem létezett a magyarok képzetében. Az államforma-tan kifejezéseivel élve, az ősi államszervezet demokraticus szervezet,

---

[1]) *Werbőczy* szintén kifejezi, hogy midőn a nemzetet még vezérek kormányozták, a törvény és szabályalkotás joga még a népnél volt. (Hk. II. 3.) — *Hajnik* mondja e korra vonatkozólag: »A nemzetgyülés, ezen gyülekezete a nemzet mindannyi szabad tagjainak, volt az államfenség tulajdonképeni birtokosa.« (Alkot. és jogtörténet. 70. l.) *Szabó* szerint: »A nemzet felségjogait a nemzeti közgyülés gyakorolta«. (A vezérek kora.) — *Timon* szerint, a souverainitás joga a nemzetgyülésnél volt. (Magyar alkotmány- és jogtörténet. II. kiad. 51. l.)

minthogy a souverainitás, a főhatalom, nem egy személyt, se nem többeket illet, hanem az összességet, a politikailag jogosult népet«. (Id. m. 50. l.)

Szerintünk a kezdetleges magyar államélet valamely mai nap szokásos államalkattal, nem is jellemezhető eléggé. Az egy állammá alakuló nép élete ; van abban monarchikus, arisztokratikus, és demokratikus jellemző vonás is ; az államiság megszilárdulásával pedig a korlátolt monarchia alakjában tünik föl.

Roscher hasonlóan itéli meg a nemzetségi államot általában : »Bei den sog. Kulturvölkern kann doch zur Zeit des Geschlechterstaates, womit ihre eigentliche Geschichte zu beginnen pflegt, eine wahre Monarchie, Aristokratie, Demokratie nicht nachgewiesen werden. Die Keime aller drei Staatsformen liegen da noch ungesondert neben und in einander. Innerhalb jedes Geschlechtes hat allerdings derjenige, welcher dem Stammvater am nächsten steht, eine Art v. Monarchie. Sowie aber mehrere Stämme etwa unter einem Oberkönige zusammentreten, so bilden die Geschlechtshäupter eine Art v. Aristokratie. Die Geschlechter unter einander sind demokratisch gleich.« (Politik, 11. l.)

II. Szent István alatt az állam határozott monarchiai alakot ölt. A szövetséges törzsszervezet helyébe az állam egysége lép. A vezéri és törzsfői hatalom beolvad a királyi hatalomkörbe. A collectiv birtoklás rovására pedig kifejlődik a magántulajdon. — Könnyen érthető, hogy Szent István az uj monarchiában azokat az intézményeket ápolta előszeretettel, melyek a monarchiai elvnek és formának előnyére szolgáltak s igy egy időre a királyi hatalom, a nélkül, hogy az alattvalók részesedését a közügyek intézésében egészen megszüntetné (Szent István, II. k., 19., 23., 27., 35.), jelentékeny tulsulyra emelkedik. A király a törvényhozó, a biró és kormányzó. A nép befolyása jelentkezik a királyi tanácsban, a székesfehérvári törvénynapokon, a királyválasztásnál. De már II. Endre alatt a nemesség érvényesülése teljesebbé válik, III. Endre, az utolsó Árpád alatt pedig, a főhatalom határozottan a király és a nemesség között oszlik meg.

István rendezi tüzetesebben az állam belső életét. Az országot várkerületekre osztja, melyek birói, közigazgatási, de különösen honvédelmi szempontból birtak jelentőséggel. A várszerkezetből fejlődött volna ki, némelyek szerint, a későbbi vármegyei intézmény. — Szent László és Kálmán királyok Szent István szellemében uralkodtak. Ez időben Horvát- és Dalmátországok a sz. korona részeivé lesznek.

II. Endre az elégedetlen nemesség lecsillapitására az u. n. aranybullát adja ki (1222.), melyben, mint az első sz. királytól nyert szabadságok, (Bev. 23.) a nemesség kiváltságai megerősittettek, de a

köznép előnyére is foglal magában intézkedéseket ; záradékában kimondja, hogy a nemesség az aranybulla ellen vétő fejedelmeknek, hűtlenség büne nélkül ellentállhat.[1]) Az aranybulla mindenkor az alkotmányos közszabadság különös biztositékául tekintetett. Megtartását ellenőrizni a nádori hatáskörbe tartozott, a mi e tisztség későbbi nagy jelentőségének egyik alapjául szolgált.

III. Endre alatt a várszerkezet megszünik, a várjobbágyok nagy részben a nemesség közé felvétettek. Alatta találkozunk a koronázási hitlevéllel ; továbbá az országos főtisztviselők (nádor, alkanczellár, országbiró, tárnok) választása nemzet és a király közös jogává tétetik (1290.) ; a királyt a kormányzói hatalom gyakorlásában a melléje rendelt királyi tanács támogatja és korlátozza (1298), a törvényhozás pedig a nemzet joga lesz, a melyet a király országgyüléssel gyakorol.

Az Árpád-házból származott királyok korában a magyar állam hatalmát és tekintélyét semmi sem bizonyitja jobban, minthogy a körülötte keletkezett országok (a német birodalom felőli határtól eltekintve) mindannyian elismerték a magyar korona főhatalmát, ugy, hogy a királyok : Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgárországok, Galiczia (Halics) és Lodoméria királya czimet viseltek.

92. §.

A magyar alkotmány kifejlődése.

A vegyes házbeli királyok alatt egyes hűbéries intézmények nálunk is elfogadásra találnak, a nélkül, hogy itt a hűbériség igazi

[1]) Az aranybulla csakis bizonyos esetekre, illetve jogok védelmére, adott büntelen ellentállási szabadságot. Főbb esetek : 1. ha a király vagy helyettese, a nádor, a székesfejérvári törvénynapokat meg nem tartja ; 2. ha valamely nemest törvényes idézés nélkül elfogat ; 3. ha törvénytelen adót szedet ; 4. ha a nemességet idegen országban táborozásra kényszeriti ; 5. ha a nemest igaz birtokától megfosztja ; 6. ha rossz értékü pénzt veret ; 7. ha idegeneket az ország tanácsa nélkül honi méltóságokra emel ; 8. ha zsidó vagy izmaelita hivatalnokot alkalmaz ; 9. ha egész vármegyéket örökös birtokul adományoz. Ez esetekben a nemesség a kir. kormányzatnak ellentállhatott vagy ellentmondhatott, de azért a királyt meg nem támadhatták, trónjától meg nem foszthatták. Szerintem az aranybulla záradéka nem állapitotta meg a király felelősségét, nem is adott jogot a forradalomra, hanem csak a kornak megfelelő alkotmánybiztositék volt. Az idevonatkozó bőséges irodalomból fölemlitjük : *Knauz :* II. Endre szabadságlevelei (1869.) és *Ferdinandy*, Az aranybulla (1898.) czimü tanulmányát.

szellemében és teljességében kifejlődött volna. — Alkotmányunkban a különböző rangu, hatalmu és jogokkal biró hűbérurak és hűbéresek fölé- és alárendeltségi viszonya ismeretlen. A föld szabad birtokosa, a nemes ember, közvetlen a király alatt állott. — A közélet nincs magánjogilag tekintve és igy a közjog sincs ugy a magánjogi elveknek alárendelve, mint nyugaton. Az államhatalom és a közhivatal közjogi természete elismertetik és nem válik magántulajdonná. — A hűbériség hatása leginkább egyes intézményekben, a szt. korona főtulajdonában, az ősiségnél, a banderiális rendszerben, az u. n. egyháznemesi és jobbágyi birtoknál jelentkezik.

Körülbelül hasonló áll a később megerősödő rendi szervezetre is. Ez sem érte el nálunk azt a teljességet, mint nyugaton. A magyar alkotmány történeti fejlődése ugyan a négy országos rendhez vezetett, de az 1608 : k. u. I. t.-cz. a négy országos rend alapján csak az országgyülést szervezi és a nemesség egységének elve a sarkalatos jogokra, változatlanul fenmarad.

Igy azután nem is mondhatjuk a magyar alkotmány egyes korszakaira, hogy az tisztán hűbéri vagy rendi, mert nemzeti sajátlagos természetét, az idegenráhatások mellett is, képes volt mindig megőrizni.

A magyarságot jellemző erős közjogi érzék, melyet még az őshazából hozott magával, már a XIV. században az államéletnek a szent korona elméletében megnyilatkozó közjogi felfogására vezetett, a mi azután megerősödve, az állam és intézményeinek jogi megitélésénél továbbra is irányadóul szolgál. Ez az elmélet, mely a mai nap uralkodó állam-személyiség tanának megfelel, jelentékenyen járult ahhoz, hogy a magyar állam a fejedelmi család patrimoniumává ne válhasson.[1])

I. Károly alatt keletkezik a hűbéries természetü banderiális rendszer. A királyi hatalom régi tekintélyét visszanyeri, a törvénykezés és pénzügyek terén jelentékeny reformok létesültek. — Nagy Lajos az aranybullát megerősiti, de csak a negyedik pont kivételével, mely a nemesség részére szabad vagyonrendelkezést enged. Ez által az ősiség intézménye keletkezik, mely azután egészen 1848-ig fennállott.

Zsigmond alatt a nemzet országgyülési részesedése a törvényhozásban véglegesen megállapittatik ; a városok az országgyülésen való részvételre jogot nyertek, s a vármegyék intézménye teljesen kifejlődött ; a kir. tetszvényjog (ius placeti) elismerésre talált.

---

[1]) L. 102. §.

I. Albert decretuma (1439) a nádorválasztást, mint a király és az országgyülés közös jogát, megerősiti ; a hivatalképességet pedig, »az ország régi szokásaihoz képest«, csak honfiakra ismeri el.

Mátyás alatt, 1485-ben, keletkeztek az u. n. nádori törvényczikkek, melyekkel a nádori tisztség államéletünk egyik alapintézménye lett.

II. Ulászló alatt az 1504 : I. t.-cz. megállapitja, hogy subsidiumokat csak a rendes országgyülések ajánlhatnak, és ezeken kivül beszolgáltatás még önkéntes adománykép sem történhetik. Majd 1507-ben kimondatik a királyi tanács felelőssége ;[1]) valamint ez időben (1514.) készül Werbőczy Hármaskönyve.

93. §.

A magyar alkotmány kifejlődése. (Folytatás.)

A mohácsi vész után az ország egyik része habsburgi Ferdinándot királyul választá, s neki, valamint maradékainak aláveti magát (1547 : V.). A másik részből alakul Erdély, mint külön fejedelemség.

Ez időtől fogva a magyar állam függetlenségét és az alkotmányosságot többször veszély fenyegeti, s e támadásokkal szemben a mindinkább fejlődő vármegyék, mint az alkotmány védőbástyái tünnek föl. A megyék ugyanis támaszkodtak az aranybullára és az 1545 : XXXIII. törvényczikkre, az alkotmányellenes rendeletek végrehajtását, azok tiszteletteljes félretevésével (vis inertiae), illetőleg ellenük szóló felirással (remonstratio) akadályozták. — De védekezik az országgyülés is a királyi Felséghez intézett fölterjesztésekkel és a törvények szakadatlan sora bizonyitja, mint törekedett az állami önállóságot és az alkotmányt megőrizni.

Államjogi szempontból fontos Rudolf király alatt, 1606-ban, kötött és 1608 : k. e. I. törvényczikk által megerősitett bécsi béke, továbbá III. Ferdinánd király alatt, 1645-ben kötött és az 1647 : V. törvényczikkbe iktatott linczi békekötések. Ezek épugy biztositják a független magyar alkotmányt, mint a protestánsok vallásszabadságát.

A mohácsi vész után a nemesség képviselői által vett részt az országgyülésen, mig a főpapok, világi főurak személyesen jelentek meg. Ez alapon szabályozza az 1608 : k. u. I. t.-cz. a két táblai rendszert, mely korunkban a két ház rendszerének ad helyet.

---

[1]) L. alább.

II. Ferdinánd alatt az 1635 : XVIII. t.-cz. ujra hangsulyozza, hogy a törvényhozás joga a fejedelmet és az országgyülést közösen illeti meg, s hogy »azok a törvények, czikkek és szabályok, melyek a Hármaskönyv II. rész 3. és III. rész 2. czime ellenére keletkeznek,[1]) erővel bíróknak ne tekintessenek.«

I. Lipót alatt a Habsburg ház fiági örökösödését az elsőszülöttségi rend szerint megállapitják (1687 : II., III.), továbbá eltöröltetett az aranybulla ellenállási záradéka (1687 : IV. t.-cz.). Erdély a magyar király fenhatósága alá kerül, majd a magyar király lesz Erdély fejedelme.

III. Károly alatt a honvédelem körében jöttek létre nevezetes változások. A nemesi fölkelés továbbra is megmarad ugyan, de csak, mint a honvédelem rendkivüli eszköze, rendes tényezővé az állandó hadsereg lett, s ezzel az állandó hadi-adó is behozatott. (1715 : VIII.) Alatta keletkezik a pragmatica sanctio (1723 : I., II., III. t.-cz.), melylyel a habsburgi ház három nőága jogot nyer a magyar trónra és egyszersmind Magyarországnak Ausztriával — megelőzőleg csak történeti tényen nyugvó — kapcsolata jogi természetüvé válik, a mellett, hogy az ország függetlenségét, önállóságát biztositja.

Mária Terézia a nemesség jogait (1741 : VIII.), továbbá az udvari kanczelláriának és a kir. pénzügyi kamarának függetlenségét (1741 : XIII. és XIV. t.-cz.) ujolag elismerte. Kimondatott továbbá, hogy az állam ügyei magyarok által tárgyaltassanak és intéztessenek, ugy az országban bent, mint külföldön (1741 : XI.) ; s egyházi, világi javadalmak, méltóságok s hivatalok csak magyaroknak adományoztassanak (1741 : XV.) ; a nádori állás pedig régi tekintélyébe és hatáskörébe visszahelyeztessék. (1741 : IX.) — Fiume 1776-ban, illetőleg 1779-ben a magyar szent koronához csatoltatik.

II. József nem koronáztatta meg magát, a koronát az országból kivitette és a magyar alkotmányt felfüggesztette. Országgyülést nem hivott össze, a helytartótanács és kanczellária függetlenségét megszüntette, az országot 10 kerületre osztotta s mindegyiknek élére királyi biztost állitott ; a megyék évenként csak egy gyülést tartottak, a számadások megvizsgálása végett ; a megyei tisztségek kinevezés utján töltettek be ; a szabad királyi városok és a szabad kerületek a vármegyékbe kebeleztettek ; hivatalos nyelv a német lett, s az ujonczállitás, adókivetés önkényüleg történt. A megyék ez ujitásokkal szemben a passiv ellentállás jogával éltek. Végre a király terveinek meg-

[1]) E czimek a törvényhozói jog gyakorlását szabályozzák.

valósithatlanságát belátta, uralkodása utolsó idejében az alkotmányt helyreállitotta.

II. Lipót alatt, mintegy reakciójaként az előző alkotmányellenes uralkodásnak, az alkotmányt megerősitő több fontos közjogi törvény jön létre. Kimondatott, hogy az uralkodó trónralépésétől számitott hat hónap alatt megkoronázandó (1791 : III.); a korona az országban őriztetik (1791 : VI.) és az országgyülés legalább minden három évben összehivandó (1791 : XIII.); továbbá, hogy az országgyülésen meg nem szavazott subsidiumok még önkéntes felajánlások esetében sem hajthatók be (1791 : XIX.); a törvényhozás jogát csak a koronás fejedelem és a törvényhozásra összegyült karok és rendek gyakorolhatják együttesen, az ország önkényü rendeletek által kormányoztatni nem fog. (1791 : XII.) Az ország önállósága és igy az örökös tartományoktól való függetlensége ujólag biztosittatott (1791 : X.). Az 1791 : XVI. t.-cz. szól a magyar nyelv müveléséről, az 1791 : XVII. t.-cz. szerint az állam ügyei csak magyarok által intéztessenek. Az 1791 : XXVI., XXVII. t.-cz. pedig fontos határozatokat tartalmaz a vallásügyek, különösen a protestánsok és görög keletiek vallásszabadságát illetőleg.

I. Ferencz az alkotmány biztositására több törvényt (1827 : III., IV., V. t.-cz.) szentesit.

V. Ferdinánd alatt lassan készül a nagy reform :

Az urbéri telken lakó nemesek a katonák elszállásolására köteleztetnek (1836 : XI.); nemesi javak szerezhetésének joga a bevett vallásu nem nemeseknek is megadatik (1844 : IV.); a hivatalképesség a bevett vallásu nem nemesekre is kiterjesztetik. (1844 : V.) Végre 1848-ban a rendies államszervezet helyt ad az alkotmányos népképviseleti alkatnak, a nélkül azonban, hogy a fokozatos történeti fejlődés megszakittatnék. A nemesi kiváltságok megszünnek, illetve közpolgári szabadságokká lesznek ; a politikai jogok a bevett vallásu honpolgárokra általában kiterjesztetnek (1848 : V.); Erdély az anyaországgal egyesül. (1848. évi VII.) Kimondatik a közteher egyenlő viselésének elve (1848 : VIII.), valamint a sajtószabadság (1848 : XVIII.) és a bevett vallások egyenlősége (1848 : XX.); a régi testületi, u. n. dicasterialis kormányrendszer helyett pedig felelős ministerium szerveztetik. (1848 : III.)

A szabadságharcz után abszolut uralom következik ; majd az alkotmányosság visszaállittatik (1865.) és igy az 1848-diki törvények ujolag hatályba lépve, közéletünknek továbbra is egyik alapját alkotják.

A magyar állam, 1896-ban, ezer éves fennállásának ünnepét ülte, és a törvényhozás ennek emlékét, az 1896 : VII. t.-czikkbe ünnepélyesen beiktatta.[1]) — Az 1898 : V. t.-cz. pedig az 1848. évi törvények alkotásának emlékét, félszázados évfordulóján, foglalta törvénybe és április hó 11. napját, mint a melyen e törvények szentesitést nyertek, nemzeti ünnepnek nyilvánitotta.

94. §.

A magyar állam függetlensége és az alkotmány biztosítékai.

I. Alkotmányunk történetéből látjuk, hogy a magyar állam keletkezésétől fogva souverain volt és igy bent, területére és alattvalóira, a legfőbb hatalmat birta, kifelé, más államokkal szemben, pedig az önállóság és függetlenség jellemezte ; korlátokra jogilag csak saját akaratában talált : a törvényben és a nemzetközi szerződésekben.

De a történelem tanusága szerint az önállóság és függetlenség számos támadásnak volt kitéve. Majd a német-római, majd a byzanci császárok vágytak a magyar koronával szemben (hűbéri) főhatalomra, de sikertelenül. A mohácsi vész után pedig a török porta lépett fel hóditási vágyakkal és az államterület egy részét, viszonylag rövid időre, el is foglalta.

A Habsburg-házból származott királyok alatt szintén veszély fenyegette a magyar államiságot. Több kisérlet történt, hogy az ország a német birodalomba bekebeleztessék, vagy Ausztriával egy állammá szerveztessék. De mind e törekvéseket a függetlenségéhez szivósan ragaszkodó nemzet meghiusitotta.

---

[1]) Az 1896 : VII. t.-czikk a következő szép szavakkal nyilatkozik : »A magyar szent korona országainak törvényhozása vallásos áhitattal ad hálát az isteni Gondviselésnek, hogy Árpád és vitéz hadai által alapitott hazát oltalmába fogadta, fejedelmeit bölcseséggel, népét erővel és önfeláldozó hazaszeretettel megáldotta, és az országot jó- és balsorsban segitve, annak létét ezer éven át, sok viszontagság között is, fentartotta. Ez ünnepélyes alkalommal az országgyülés mindkét háza legmélyebb hódolattal járul ő császári és apostoli királyi Felsége, I. Ferencz József elé, a kinek dicsősége s uralkodása alatt az ország alkotmányos szabadsága és zavartalan fejlődése biztositva van. Magyarország és társországainak apostoli királya viszont törhetlen bizalmát nyilvánitja szeretett népének hüségében. Szilárd alapjai ezek annak az áldásos összhangnak, melynek ereje a jövő századok biztos haladásának zálogát képezi«.

A mondottakból könnyen megérthető, hogy az állam több törvényt alkot önállóságának, függetlenségének kifejezésére és a téves következtetésekkel, magyarázatokkal szemben, megerősitésére. Ezek közül kiemelendő az 1715 : III. t.-czikk, mely kimondja, hogy a magyar királyok az országot jövőre is csak saját törvényei és szokásai szerint fogják kormányozni. E t.-czikket az 1723 : III. és az 1741 : VIII. t.-czikkek megerősitik. — Az 1791 : X. t.-cz. (De independentia Regni Hungariae) szerint pedig »Magyarország csatolt részeivel egyetemben független és szabad ország, semmi más népnek alá nem vetett, hanem saját állammal és alkotmánynyal biró, ennélfogva koronás királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig idegen államok mintájára parancsokkal, u. n. patensekkel kormányoztatik«. A magyar állam önállóságát biztositják még a koronázási hitlevelek és eskük, valamint kifejezi ezt az 1867 : XII. t.-czikk is, mely Magyarországnak Ausztriához való viszonyát szabályozza.

II. Magyarország továbbá alkotmányos állam keletkezésétől fogva. Már a névtelen jegyző által ismertetett vérszerződés 3. pontja a nemzet részesedését a közhatalomban biztositotta. A monarchia alkat kifejlődésével pedig a közhatalmat a nemzet ruházza királyára, de nem korlátlanul, hanem az alkotmány szerint történő kezelésre és a nemességnek, később a rendeknek, majd a népnek részesedésével. Az az elv, hogy a közhatalomnak forrása a nemzet és a királyi hatalom a közhatalomnak a nemzet által történt átruházásából ered, alkotmányunkban elismert és uralkodó volt, mint a hogy ezt már Werbőczy is kifejezi.[1])

Jelenleg az államforma és uralkodási alkat az u. n. alkotmányos népképviseleti monarchia. E meghatározás azt jelenti, hogy az állami hatalom természetes egysége a királyi hatalomkörben tükröződik vissza, a hol a különböző hatalmi ágak összetalálkoznak,[2]) azért nem is gyakorolható Magyarországon állami felségjog a király nélkül; de e mellett a polgárok jogköre is alkotmányos biztositást nyer. A fő-

---

[1]) »Miután a nemzet katholika hitre tért és magának királyt választott, mind a törvényhozás, mind minden birtokadományozás és birói hatalom törvényes királyunkra, az uralkodással és kormányzással egyetemben átruháztatott«. (Hk. I. 3., II. 3.) Az 1741 : XI. t.-czikk szerint »Ő Felsége azokban az ügyekben is, melyek *a neki átengedett* legfőbb hatalomtól függnek« stb.

[2]) Köztársaságokban a kamarák hozzák a törvényt, az elnök ministeriumával kormányoz, az igazságszolgáltatást független bíróságok kezelik.

hatalmat egy physikai személy birja, de a nép az államhatalom nak [1]) részese, a képviseleti rendszer elvei szerint.

III. Alkotmánybiztositék alatt mindazokat a rendelkezéseket, törvényi kijelentéseket (pl. 1791 : X. t.-cz.) és intézményeket értjük, melyeknek feladata az alkotmányt jogosulatlan változtatásoktól megóvni. Hajdan az alkotmány biztositására szolgált még az aranybul a záradékában foglalt ellentállási joga a nemességnek, valamint la megyéknél kifejlődött az a gyakorlat, hogy a kormány alkotmányellenes rendeleteit végrehajtandónak nem tekintették. Jelenleg pedig 1. *a koronázás, illetőleg a koronázási hitlevelek és eskük ;* 2. *az országgyülés adó- és ujonczmegtagadási joga ;* 3. *az országgyülés budgetjoga és a ministeri felelősség ;* 4. *a törvényhatóságok u. n. felirási joga és panaszjoga a közigazgatási bíróságnál, valamint az a joga, melynél fogva a meg nem szavazott adók behajtására, az ujonczok kiállitására vonatkozó kormányrendeletet nem tartoznak végrehajtani ;* 5. *a birák függetlensége ;* 6. *a sajtószabadság, a szólás- és véleményszabadságon alapuló politikai discussió joga ;* 7. *a polgárok egyesülési és gyülekezési, valamint panasz és kérvényezési joga.*[2])

II. FEJEZET.

A KIRÁLY JOGKÖRE ÁLTALÁBAN.

95. §.

A felségjogok.

Felségjogok alatt általában azokat a közjogokat értjük, melyekkel az állam felsége, tehát legfőbb hatalma és méltósága nyilvánul. Ilyen értelemben minden állam, a köztársaság is bir felségjogokkal. Monarchiában a felségjogok az uralkodó hatáskörébe tartoznak.[3]) De a hol

---

[1]) Az államhatalom mind a három ágában részesedik. L. még a következő §-t.

[2]) A magyar alkotmány biztositékairól, ugyancsak ilyen czimü monographiákban Meliorisz Béla (1898) és Szivák Imre (1906) értekeznek.

[3]) A köztársasági elnök nem bir felségjogokkal, habár ő is államfő és ennek megfelelő jogkört gyakorol ; de azért közhatalmi állása mégis más természetü, személyében az államfelség nem jut olyképen kifejezésre, mint a monarchiákban az uralkodó által ; elnöki tisztét ideiglenesen viseli, vád alá helyezhető (ha hatalmával visszaél) és elitélhető.

ő ezeket kizárólagosan birja, ugy, hogy az államhatalom és az uralkodói hatalom fedi egymást, ott az absolut monarchia áll elő. Mig már az alkotmányos magyar államban az uralkodó birja ugyan a közhatalmat (ezt kivánja a monarchikus elv), de a felségjogokat csak az alkotmány korlátai között, vagyis az alkotmány által meghatározott mértékben, módon és szervek közreműködésével,[1]) valamint a polgárok részesedésével gyakorolhatja. Nálunk az államhatalom a királyt és nemzetet illeti meg.

A magyar jogi felfogás szerint a királyi felséget megillető jogokat *tiszteleti*, vagyis *személyi* jogokra (jura majestatica stricte personalia), melyekben az állam méltósága az uralkodó személye iránt nyilvánuló köteles tiszteletben jut kifejezésre és politikai, vagyis kormányzati felségjogokra (jura majestatica regiminis) osztják, mely utóbbiak által a közhatalom gyakorlása történik. A politikai felségjogok továbbá alakiak, a mint az állam főfunctió köreiben (törvényhozás, biráskodás, kormányzás) érvényesülnek, vagy anyagiak, a mint tekintettel az egyes ügyágakra osztályoztatnak, tehát törvényhozási, kegyelmezési, hivatali, kitüntetési, főfelügyeleti, pénzügyi, az egyházak körüli, hadügyi, külügyi, stb. felségjogok. Felosztathatók még magasabbakra, lényegesebbekre (iura regalia maiora, essentialia) vagy kisebbekre (iura regalia minora, accidentalia); lehetnek az állam belső életében, vagy más államokkal való érintkezéseknél nyilvánulók.

Az 1848 előtti közjogi irodalmunkban nagy szerepet játszott még a felségjogoknak *fentartottakra* és *közlöttekre* (iura reservata majestatica és iura majestatica communicata v. comitialia) való felosztása, habár e tekintetben az irók egész tiszta fogalomra, az egyes jogoknak hova tartozását illetőleg megegyezésre jutni nem tudtak.[2]) Az bizonyos, hogy abban az értelemben, mint a hogy a külföldi irodalmakban, hűbéri, patrimoniális államokban, e felosztás használtatott, hogy t. i. a felségjogok forrása az uralkodó, a ki ezeket a nemzettel megosztja, nálunk alkalmazható nem volt, mert itt ősrégi elv, hogy minden a közhatalom forrása a nemzet és királyi hatalom a nemzet átruházásából ered; midőn alkotmányilag a királyi hatalomkört megállapitotta; azért alapjában e felosztás másként meg nem állhatott, minthogy bizonyos felségjogok az *alkotmány* által kizárólag a királyi felségnek voltak fentartva, mások meg a rendeknek, illetve az országgyülésnek közreműködésével, befolyásával gyakoroltattak. De a felosztás, ebben az értelemben is, 1848 után jogosultságát veszté,

[1]) A törvényhozást az országgyüléssel együtt, a kormányzást a felelős ministerium által, az igazságszolgáltatást az alkotmányos bíróságokkal.

[2]) Werbőczy (Hk. Előb. X. 6. §.) szintén említést tesz jogokról, melyek a király részére fentartattak legfőbb hatalma jeléül. Ugy látszik tehát, a kir. felségjogokat érti alatta általában.

mert a felség számára fentartott jogok gyakorlása ezután csak a felelős ministerium által történhetik és e jogok mikénti gyakorlására az országgyülés is befolyást nyert, a parlamentarismus természetéből folyólag.

Az 1848 : III. t.-cz. bizonyos felségjogok gyakorlására a nádort hatalmazza föl, ha a király az országon kivül tartózkodik, mig másokat az esetre is a királynak tart fenn (az ország zászlósainak, főpapjainak kinevezését, nemesség, czimek, rendjelek adományozását, a kegyelmezést). Ebből keletkezett néha, de már más értelemben, a felségjogoknak *fentartottakra* (melyeket királyi praerogativáknak is neveztek) *és fenn nem tartottakra* való elosztása, a mely osztályozás ugyan régi közjogunkban is helyt állhatott volna, minthogy a nádor a király távollétében annak rendes helytartója volt és ilyenkor az 1485 : X. t.-cz. szerint mindazt tehette, a mit a király tehetett, kivéve a kegyelmezés jogát, a jószágok adományozását, valamint a királyi méltósághoz szorosan tartozó jogok gyakorlását. De az 1848 : III. t.-cz. emlitett intézkedését az 1867 : VII. t.-cz. megszüntette és igy a belőle folyó felosztás is megszünt. Jelenleg tehát, ha fentartott felségjogokról szólnánk (a mi azonban nem igen szokásos), azt ismét csak egész más értelemben tehetnénk és csak olyan jogokat jelölhetnénk vele, a melyeket a Felség ministeriuma által gyakorol. Igy különösen az egyházak, alapitványok körüli jogokat, a kiváltságok osztogatására, a külügyekre, a hadügyekre vonatkozókat.

Végül megjegyezzük, hogy nálunk a felségjogokat a szent korona jogainak is nevezik, megfelelően a szt. koronáról föntebb ismertetett elméletnek. — Mi, a politikai felségjogokat a törvényhozás, kormányzás és a biráskodás tárgyalásánál fogjuk ismertetni.

96. §.

A király tiszteletjogai.

I. A koronás király a magyar állam feje, egységének és felségiségének személyesitője. Ebből folyólag kitünő politikai jogok mellett, magas állásának és méltóságának megfelelő tiszteleti jogok illetik meg.

Régi alkotmányos elv volt Magyarországban, hogy a király személye szent és sérthetetlen. Ezt az elvet az 1848 : III. t.-czikk ujolag kifejezi és megerősiti.

E törvényczikk értelmében a király uralkodói cselekvényeiért nem felelős, ellene sem bünvádi eljárásnak, sem magánjogi keresetnek helye nincsen, személyében bíróság, közhatóság elé nem idézhető. Politikai cselekvényeiért a ministerek felelősek, s a kinek pedig a királylyal szemben magánjogi követelése van, az, a királyi magánkincstárhoz tartozik fordulni. Az államot, mint vagyoni jogokkal biró személyt az állami kincstár (fiscus) képviseli. A király továbbá magasabb büntetőjogi oltalomban részesül.

A királyi hatalom a magyar államban egy és ugyanaz. Az államfő gyakran a végrehajtó hatalom fejének neveztetik, de hogy monarchiánkban, sőt köztársaságokban is hatalmi köre ezen túl megy, az eléggé szembeötlő. — Mint ember mindenki felelős, ha valamely kötelességet magára vállal. Minél fontosabb a kötelesség, annál nagyobb az ember erkölcsi felelőssége. Ilyen felelős volt és lesz a király az Isten, saját lelkiismerete és a történet előtt, de a jogi hatályu felelősségtől ugy jogi, mint politikai okokból ment. A szent és sérthetetlen kifejezés már magában foglalja e felelőtlenséget, minthogy azt jelenti, hogy a Felség semmiféle földi hatóság elé nem állitható ; belőle következik, hogy a Felség hatalmától (trónjától) jogilag meg nem fosztható, valamint az, hogy a ki a király élete, testi épsége, szabadsága, hatalma ellen tör, a felségsértés büntettét követi el (1878 : V. t.-cz.)

A király magánjogi viszonyaira az ország törvényei alatt áll, de személyében bíróság elé nem idézhető. Régente ilyen esetekben a királyi ügyek igazgatósága járt el, jelenleg az udvari kincstárt a cs. és kir. főudvarmesteri hivatal, a királyi magánjószágokat pedig a cs. és kir. családi és hitbizományi jószágigazgatóság, illetve közegei képviselik. Ez esetben az uralkodó magánvagyona, illetve kincstára, mint jogi személy tekintetik. A király különös jogállását már Werbőczy (Hk. II. 29., 30.) emliti, s ha részére eskü itéltetett, ezt ügyigazgatója által tehette le.

»Fiscus« (= pénzeskosár) szó alatt már a római világban az állami pénztárt értették. (Mommsen : Röm. Staatsrecht. II.) Ma pedig alatta az államot, mint gazdálkodó és vagyoni jogokkal és kötelességekkel biró személyt általában értjük. Az állam, mint fiscus lehet tulajdonos, hitelező, adós, örökös ; lehet felperes, alperes stb. — A fiscus nálunk a kincstári jogügyi igazgatóság által jár el, az alája rendelt kir. kincstári ügyészségekkel, az 1848 előtt fennállott causarum regalium directoratus helyett ; valamint más közegek által, melyek azonban inkább csak kivételesen működnek. Igy a törvényhatósági tiszti ügyészek a közadók végrehajtás utján való behajtásánál előforduló igény és elsőbbségi perekben ; a magyar királyi államvasutak jogügyi osztálya a vasutak magánjogi ügyeiben ; a bányászati, gazdászati, erdészeti uradalmi közegek a kir. kincstárt érdeklő kisebb polgári peres ügyekben.

II. A magyar király, mint az állam személyesitője, királyi felség czimmel él s ehhez Mária Terézia óta állandóan »apostoli« mellékczimet ragaszt ; továbbá Isten kegyelméből uralkodónak mondatik.

A magyar király koronáztatásakor és más ünnepélyes alkalmakkor Magyarország, valamint a hozzá tartozó és tartozott országoknak zászlóit, czimereit használja s ugyanezen országok királyának is nevezi magát. E szerint az uralkodót, mint magyar királyt, a következő czim illeti meg : »Magyar-, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok, Galiczia, Lodomeria, Ráma, Szerbia, Kun- és Bolgárországok apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja«.

De minthogy az a természeti személy, a ki magyar király, egy-

szersmind ausztriai császár is : rendes használatban a két monarchiát külön-külön megillető czimek együtt alkalmaztatnak, azonban tekintettel a magyar állam önállására és függetlenségére. Megkülönböztetendő pedig a *nagy czim*, mely fontos esetekben használtatik és a király jogara alatt élő, valamint néhány idetartozott országoknak és tartományoknak külön-külön felsorolása ; továbbá a *közép czim*, mely kevésbbé ünnepélyes alkalommal használtatik s csak a főbb országok czimeit tartalmazza ; végre a *kis czim*, mely közönségesen használatban van, pénzeken, érmeken[1]) stb. fordul elő és rendesen a következő : »ausztriai császár, Csehország királya és Magyar-, Horvát-Szlavon és Dalmátországok apostoli királya«, vagy egész röviden, különösen diplomatiai érintkezéseknél : ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya ; a szövegben : »ausztriai császár és Magyarország apostoli királya«. Az uralkodó legmagasabb személyének megjelölésénél : Ő Felsége a császár és apostoli király, vagy ő császári és apostoli királyi Felség. Megszólításoknál : felséges császár és apostoli király, vagy császári és apostoli királyi felség. (L. még IV. Rész.)

A Felség — Maiestas — czim, ugy látszik, nálunk állandóan Nagy Lajos óta használtatik. Szent László és Kálmán christianissimus, András serenissimus, némelyek illustrissimus, I. Mária excellentissima czimmel élt. (Cziráky : Conspectus etc.)

Az apostoli czim Sz. István kereszténység körüli érdemeiért, már első királyainknak is megadatott néha, XIII. Kelemen pápa pedig Mária Teréziának és királyi utódainak külön is adományozta, hivatkozva a régi gyakorlatra és ez idő óta állandó használatban van, Mária Teréziának 1758-ban kelt rendeletére.

E kifejezéssel »Isten kegyelméből«, az egyházi fejedelmek, püspökök alázatosságuk jeléül már a IV. században élnek, néha megtoldva, mint »Dei et sedis apostolicae gratia« és csak a IX. században veszik át a világi uralkodók, s használata kizárólag fejedelmi jognak tekintetik. A királyi hatalom a középkor felfogása szerint isteni eredetü : a király a jogrendnek, békének és igazságnak Istentől kirendelt védője. Később különös értelemben is magyarázták, mely legvilágosabban az absolutismus íróinál, Salmasiusnál (Stuartok alatt) és Bossuetnél (XIV. Lajos alatt) nyilvánul. Szerintük »Isten kegyelméből« annyit jelent, mint Isten akaratából

---

[1]) Az 1868 : XXX. t.-czikk szerint a magyar államban vert pénzeken a magyar korona részeinek czimeiből a következők veendők föl : Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok apost. királya. De már az Ausztriában vert érmeken : Ausztria császára, Csehország, Galiczia, Illyria stb. királya és Magyarország apostoli királya.

s kifejezi, hogy a királyság természetfölötti, Isten alkotta intézmény, a melyen ember nem változtathat; igy a korlátlan absolutismus sanctionálását keresték benne. A mult század elején a legitimitás némely hirdetői szintén megközeliték e felfogást. — Ma a monarchia, az uralkodói hatalom önállóságára vonnak belőle következtetést, hogy t. i. jogait Isten kegyelméből és nem valamely földi magasabb hatalomtól (császár, főhűbérur, stb.) birja, a mi nem sérti azt a másik elvet, hogy az uralkodó tényleg e jogokat a nemzet által történt átruházás folytán nyeri el. Nálunk e kifejezést már szt. István használja. (II. k. Előb.)

III. A király viseli a szent koronát, mint az államfelség symbolumát és használja a többi uralkodói jelvényeket, továbbá őt illeti meg a legfőbb katonai megtisztelés, templomi imákban imádkoznak érette, születése, névnapja hivatalból ünnepeltetik, elhalálozásakor országos gyász lép életbe.

Külön királyi pecsétekkel él és pedig fontosabb esetekben, nagyobb czimek, méltóságok adományozásánál, a függő pecséttel, különben pedig a kabinet-irodában levő egyszerü királyi pecséttel. Régente ötféle pecsét (1471 : VIII.) használtatott: az *aranypecsét*, melyet nagyfontosságu okmányokra alkalmaztak, de már a Habsburgok nem élnek vele, egészen kijött a használatból; a *kettős pecsét* volt hajdan a király rendes pecsétje; a *titkos pecsét*, melylyel ujabban a királyi kiadványok leginkább pecsételtettek és a királyi kanczellária kezelte; a *birói pecsét*, mely igazságszolgáltatási ügyekben használtatott; végre a *gyürüs pecsét*, melynek használata nem volt szabályozva, de az okmányok ünnepélyes kiadásánál nem alkalmazták. Jelenleg a magyar korona országait érdeklő állami okiratokon, az állampecsétnek használatáról az 1874 február 9-én kelt királyi rendelet szól. A pecséten az ország középczimere látható, a czimerpaizs közepén az uralkodócsalád czimerével. Körirata: »Első Ferencz József ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya«.

A király magas állásának megfelelő fényes udvartartással bir. Szorosan udvarához tartozókat kinevezni, még pedig, ha ezek nem egyszersmind közjogi functionáriusok, vagy a kinevezés által nem lesznek közjogi czimek birtokosai, teljesen függetlenül, ministeri ellenjegyzés nélkül. A qualificatióról, fizetésről, nyugdijazásról, stb. alkotott törvények az udvari tisztviselőkre nem vonatkoznak. — De már a király katonai környezete (hadsegédek, testőrök) a katonai szabályok alatt állanak. — Az udvar székhelye nem volt meghatározva, de számos és számos törvény kimondta azt, hogy a

király legalább az év egy részét az országban töltse.[1]) Jelenleg pedig királyi székhelyül Magyarországban Budapest tekintendő, mely város épp ez alapon viseli a »székesfőváros« czimet.[2])

Az udvartartás azonban Magyarország és Ausztria között nem képez közös ügyet, mert habár a magyar királyi udvar az ausztriai császári udvartól tényleg nincsen is külön választva, de azért a magyar állam jogát a külön udvartartásra nem adta fel. Ennek felel meg, hogy a magyar királyi udvari méltóságok, tisztviselők, állandóan kineveztettek; továbbá, hogy a m. kir. udvartartási költségek a magyar országgyülésen külön szavaztatnak meg, és pedig jelenleg az 1904 : XXXIII. t.-cz. szerint, 1912. év végéig évi 11,300.000 koronában, mely eljárás, mint az 1867 : XII. t.-cz. kijelenti, *a magyar állam önállóságának és a magyar király magas méltóságának inkább megfelel;* midőn pedig a magyar király, mint ilyen, közjogi feladatainak teljesitésére nyilvánosan udvarral megjelen, az udvari főbb szolgálatok teljesitésével *kizárólag* a magyar udvari méltóságok bizatnak meg, mint a hogy ezt az 1893. november hó 20-án kelt legmagasabb határozat elrendeli.

A m. kir. udvar fényének emelésére szolgálnak még a m. kir. nemes testőrség, a kir. kamarások és asztalnokok, a szent István rend lovagjai. — A király és udvarának állandó vagy ideiglenes tartózkodási helyéül szolgáló épületek a községi (1872 : XXXVI., 1886 : XXII.) és az államrendőrségi hatóság alól ki vannak véve.

A régi magyar külön királyi udvar, tényleg a mohácsi vész után felbomlott, illetve a viszonyok kényszeritő hatalma alatt tényleg a német császári és osztrák fejedelmi udvarral egyesült. A német császári udvarra burgundi, spanyol, franczia befolyás volt hatással és végre az osztrák császári és magyar királyi udvarrá alakul át. De jogi szempontból tekintve, az udvar tényleges közössége csakis az uralkodói személy háztartását illetheti és a mennyiben az udvartartásnak az uralkodóhoz, mint közjogi személyhez vonatkozása van, az közös nem lehet, minthogy a Felség egységes physikai személyében két külön közjogi személy találkozik össze, a magyar király és a birodalmi tanácsban képviselt országok uralkodója. Ennek felel meg az emlitett 1893-diki kir. rendelet, mely öt pontban részletezi azokat az eseteket, a melyekben kizárólag a magyar zászlós urak

---

[1]) 1439 : II., 1492 : V., 1536 : LVII., 1546 : XVIII., 1548 : XXII., 1550 : IV., 1608 : k. e. XVIII., 1723 : VIII., 1741 : VII., 1790 : IX., 1792 : V. t.-czikkek stb.

[2]) 1892-ben junius 8-án kelt legfelsőbb rendelet és az 1893 : XIV. és XXXIII. t.-czikkek alapján.

teljesitenek az udvari szolgálatot: 1. a koronázásnál, 2. az országgyülés megnyitásánál és berekesztésénél, 3. a delegatiók fogadásánál, 4. a nemzeti ünnepélyeknél, 5. a magyar korona országaihoz tartozó oly egyházi és világi méltóságoknak vagy államtisztviselőknek eskü- vagy fogadalomtételénél, kik az esküt vagy fogadalmat a király előtt teszik le. — Végül megjegyezzük, hogy legujabban az udvar állandó képviseletére »Udvarnagy Magyarországon« elnevezéssel, külön udvari méltóság szervezetett.

Az államok által a fejedelmi udvarok költségeinek a fedezésére szolgáltatott összeget civillistának is nevezik, átvéve e szót az angol alkotmányból, hol a király részére meghatározott összegből a civil government kiadásainak egy része is fedezendő volt. Ez intézmény nálunk is csak ujabb keletü. Könnyen érthetőleg nem jöhetett létre addig, mig a királyi magánjövedelmet és közjövedelmet, a királyi magánháztartást és az államháztartást, egymástól szigoruan el nem választották; mig a királyi kormány ellenőrzés nélkül, szabad belátása szerint fordithatta a közjövedelmeket az állam, valamint az udvar kiadásainak fedezésére.

Jelenleg a civillista az állami kiadások közé tartozik, s nagysága 10 évről 10 évre szokott megállapittatni. (1870 : V. t.-cz. szerint 3,650.000 frt volt, de már az 1873 : III. t.-cz. egy millió forinttal, az 1904 : XXXIII. t.-cz. pedig két millió koronával emelte.) E tétel a budget-be felvétetik, de a tárgyalásnál rajta változtatni nem lehet. Rendeltetése első sorban a királyi személy, a kir. udvartartás költségeit fedezni és ellenőrzés alatt nem áll; továbbá a királyné és a királyi gyermekek és általában a királyi család tagjainak eltartására is szolgál, a kiknek számára a magyar államban külön jövedelmi forrás megjelölve nincsen.

A mit a Felség hasonló összegü civillistán kivül Ausztriában bir, az házának magántulajdonát képezi. Ellenben a magyar királynak, az emlitett összegen felül, rendelkezésére áll még az állam tulajdonát képező budai várpalota, valamint a gödöllői kastély és park, nem különben a gödöllői koronauradalomban a vadászat.

A magyar királyi nemes testőrség Mária Terézia alatt keletkezett. Rendeltetése kétféle volt: az udvar fényét emelni és a magyar ifjak művelődését előmozditani. Az állomások, a megyék javaslata alapján, 120 nemes ifju által töltettek be, s a magyar és erdélyi országgyülés e czélra évi 120.000 forintot ajánlott fel. Az 1848/49-iki szabadságharcz után a nemes testőrség intézménye megszünt, azonban I. Ferencz József királyunk, 1867-ben április 20-iki rendeletével visszaállitotta, szervezetében azzal a változtatással, hogy az állomások ezentul a magyar korona országaiból származó s a hadseregben kitünően szolgált nemes tisztekkel töltetnek be, hogy ezek igy biztos elhelyezést nyerjenek. Tényleg azonban ma már a nemesi származás nem elkerülhetetlenül szükséges előfeltétel és 1868 óta egyszerüen »magyar királyi testőrség« czimet viseli.

97. §.

A királyi hatalom megszerzésének módja.

A királyi hatalom megszerzésének eredeti formája hazánkban a választással vegyes örökösödés, mint mondani szokás, örökösödésre oltott választás volt. Már a vérszerződésben ezt az elvet ismerték el, mely azután az Árpád-ház kihaltáig fenmaradt. A főhatalom Árpád nemzetségét illette, de ennek közvetlen megszerzési módja a választás volt. — A választást ugy ekkor, mint a későbbi időkben az országgyülés gyakorolta, vagyis azok, kiknek az országgyülésen megjelenni joguk volt és ott tényleg meg is jelentek.

A vegyes házbeli királyok történetéből szintén azt láthatjuk, hogy a nemzet mindig hajlandó volt királyától leszármazottakat emelni a trónra : Róbert Károly utódai részére egyenesen elismeri a választással vegyes örökösödést (1307.), s midőn ennek fiivadékai kihaltak, Nagy Lajos leányát, Máriát, illetve férjét, Zsigmondot választotta meg. Zsigmond után leányának férje, Albert lett a király, kinek gyermeke, V. László, később szintén megválasztatott. Több törvényünk a szabad királyválasztásról szólva, ezt az esetre helyezik kilátásba, ha a király utódok nélkül halna el. (1485 : I., 1498 : XLV.) Sőt az 1485 : II. t.-cz. világosan mondja : »ha valamelyik király kiskoru örököst hagyna hátra, a nádor tartozik őt, mint gyám, az atyai országokban és birtokokban megtartani és hiven megoltalmazni«. Ez idő pedig ugy ismeretes, mint a melyben a nemzetet a szabad királyválasztás joga illette meg.

A mohácsi vész után habsburgi Ferdinándot választották királyul és, mint az 1547 : V. t.-cz. kifejezi : »az ország karai és rendei nemcsak ő Felségének, hanem *fiutódai* uralmának is magukat minden időre alávetették«. A királyi család öröklési joga tehát elismertetett, de a család tagjai közül a nemzet szabadon választhatott.

Majd pedig az 1687 : II. t.-czikkben, a fiági elsőszülöttségi rendszert fogadták el, kimondván, hogy »soha senki mást nem fognak királyokul koronázni, mint ő Felsége fiörökösei közül az első szülöttet«. Ez örökösödési jogot és rendszert, az 1687 : III. t.-cz. arra az esetre, ha I. Lipót fiágának magva szakadna, a spanyol Habsburgokra, vagyis II. Károly, akkori spanyol királyra és fiivadékaira is kiterjèsztette.

A Habsburg-ház spanyol ága II. Károlylyal, 1700-ban, kihalt ; az osztrák ágból pedig III. Károly volt az utolsó király. Alatta keletkeztek az 1723. évi I., II. (III.) t.-czikkek, az u. n. pragmatica sanctio,

melyek a Habsburg-ház, vagyis az ausztriai ház meghatározott leányágainak biztositják a trónt.

De mind a két örökösödési törvény, alkotmányunk megóvására bizonyos föltételeket is tartalmaz, melyek a trónra lépő fejedelmek által teljesitendők.[1])

98. §.

Az 1723. évi I., II. (III.) t.-czikkek, az u. n. pragmatica sanctio.[2])

III. Károly, mint német-római császár VI., a Habsburg-ház fiágának kihalása esetére az uralkodás jogát leányai, illetve a nőágak részére óhajtotta megtartani, és ezért 1713-ban a következő rendelkezést tette:

[1]) *Cziráky:* Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Regn. Hung. (1820.), *Salamon:* A magyar királyi szék betöltése és a pragmatica sanctió. (2. kiad. 1881.) A pragmatica sanctióra vonatkozólag történeti szempontból érdekes, legujabb tanulmány, Turba: Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskrone. (1906.)

[2]) Pragmatica sanctió alatt évszázadokon keresztül oly határozatokat értettek, melyek valamely nagyfontosságu ügynek végleges, mintegy megváltoztathatlan elintézését tartalmazták. Nevezetesebb pragmatica sanctiók a középkorban IX. Lajos és VII. Károly franczia királyok által 1269-ben, illetőleg 1438-ban, a gallicán egyházra vonatkozólag kibocsátottak; később VI. Károly német császáré, mellyel a Habsburg-ház nőágainak örökösödését szabályozza Ausztriában; valamint az, melyet III. Károly spanyol király, 1759-ben, adott ki a spanyol és olasz Bourbonok trónörökösödésére vonatkozólag. Némelykor a törvényhozó testek megállapodásait is pragmatica sanctiónak nevezik. Igy a német birodalmi gyülés 1439. évi határozatát, mely által a baseli zsinat végzeményei Németországra elfogadtattak, valamint a magyar trónörökösödést szabályozó 1723: I., II. t.-czikket. (Kiss: Magyar közjog. Vigyázó: A pragmatica sanctió.) — Továbbá pragmatica sanctiónak nevezték V. Károly császár által a németalföldi tartományoknak egységét kimondó 1549. november 4-én kibocsátott határozatát, valamint a bádeni rendeknek, 1808-ban, az államadósságokra s más állami jogokra vonatkozó megállapodásait. — Sőt a német fejedelmi jog szerint — mint Récsi mondja — pragmatica sanctiónak nevezték általában a fejedelmi nemzetségeknek a családfő által megállapitott örökösödési szabályait. (Alkotmányjog.) Többen nálunk csak az 1723: I., II. t.-czikket értik a magyar pragmatica sanctió alatt, ezek tartalmazzák a trónörökösödési rendet, mig mások a III. t.-czikket is ide számitják, a mely a föltételeket sorolja elő ismételten. Ide vonatkozólag a törvényben sincs megállapodás, az 1867: XII. t.-cz. egészen világosan, mind a három t.-czikket is pragmatica sanctiónak mondja. Az u. n. pragmatica sanctió 1722-ben keletkezett, de törvényként 1723-ban hirdettetett ki.

A fiág kihalásának esetére a birtokokat feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt öröklik, az elsőszülöttség rendje szerint: I. felséges uralkodó Károlynak leányai, illetőleg férfi és női leszármazóik, ezek után 2. testvérbátyjának, Józsefnek leányai és leszármazóik; 3. az uralkodó Károlynak nővérei, I. Lipót leányai vagyis férfi és női utódaik; és végre 4. az uralkodóház egyéb leszármazói.

E rendelkezés Magyarországra nem vonatkozhatott, minthogy itt a trónörökösödést országos törvény szabályozta, melyet egyoldalu családi megállapodás vagy fejedelmi rendelet meg nem változtathat. A fejedelem absolut hatalmánál fogva adta ki azon országok és tartományok számára, a melyek fölötti hűbéri patrimoniális joggal, absolut módon uralkodott: u. m. az osztrák örökös (német és cseh) tartományok s a rastadti béke folytán (1714.) hatalma alá került német-alföldi és olasz birtokok számára. E rendelkezést, mely egyszersmind házi törvény is, osztrák pragmatica sanctiónak nevezték, s az emlitett tartományokban ki is hirdették.[1])

Az osztrák pragmatica sanctió keletkezésekor, ugy látszik, a fejedelem egyelőre lemondott arról, hogy a magyar trónt a nőágak részére törvény által biztositsa. Legalább az 1715 : III. t.-czikk szerint »hogyha dicső Lipót királytól származó férfiág kihalna, a karok és rendek ősrégi szokásokon alapuló szabad királyválasztási joga visszanyeri egykori hatályát«. De már az 1722/3. országgyülés elé egy javaslat terjesztetett, melyet ez elfogadott, a király szentesitett s az ország törvényei közé mint 1723. évi I., II. (III.) t.-cz. beiktattatott.

Ez, a jelenleg is érvényben levő trónörökösödési törvény, magát ugyan nem nevezi pragmatica sanctiónak, de csakhamar e kifejezés reá vonatkozólag általános alkalmazást nyer, melyet végre a törvények is átvesznek. Igy az 1848-iki törvények Előbeszéde, valamint az 1867 : XII. t.-cz., Erdélyben pedig már az 1744 : III. t.-cz. is használja. Tartalma a következő:

1. Az esetben, ha III. Károly felséges uralkodó fiivadékok hátrahagyása nélkül halna el, a magyar korona első sorban az uralkodó Károly leányaira s ezek fi- és leánymaradékaira;

2. ezek kihalta után III. Károly testvérbátyja, I. József leányaira s a tőlük leszármazó fi- és leánymaradékokra;

---

[1]) Igy Ausztriában, Csehországban és Morvaországban, Sziléziában 1720-ban, Karinthiában, Krajnában és Stiriában 1722-ben, Németalföldön 1724-ben, Fiumében 1725-ben.

3. ezeknek kihalta után pedig I. Lipót leányaira s mindkét nemü maradékaikra szállna az elsőszülöttség rendje szerint, föltéve, hogy törvényes (egyenrangú) származásu és római katholikus vallásu, ausztriai főherczegek vagy főherczegnők.

Magyarországon tehát az emlitett három nőág kihalásáig ugyanazon örökösödési rend és sorrend fogadtatott el, mint Ausztriában és igy a két állam, messze jövőben kihatólag ugyanazon physikai személy uralma alá került, a mit egyébiránt a pragmatika sanctió külön ki is fejez, meghatározván a magyar korona országainak és az ausztriai ház Németországban és azon kivül fekvő örökös országainak és tartományainak a közös uralkodói személy által együtt történő birtoklását (l. IV. Rész).

De az örökösödési törvények egyszersmind azt is megállapitják, hogy az örökösödés jogán trónra lépő fejedelem Magyarországot s a hozzá tartozó részeket, nem idegen országokban szokásos módon, hanem csakis az országgyülésig alkotott, vagy ezután alkotandó törvények értelmében fogja kormányozni; továbbá, hogy trónra lépte után magát az ország határain belül megkoronáztatja, a mely alkalommal az ország alkotmányának biztositására királyi hitlevelet ad ki és esküt tesz. Ha pedig az emlitett három nőág kihal, akkor a szabad királyválasztás joga a nemzetre visszaszáll.

Mindezekből kitünik, hogy az 1723 : I., II. t.-czikkek három főelvet tartalmaznak : 1. Az ausztriai ház nőági öröklését a magyar szent korona országaiban, az alkotmány biztositására szolgáló koronázás intézményének fentartásával; 2. Magyarország és az ausztriai ház örökös birtokainak együttes birtoklását, az 1723 : II. t.-czikkben kijelölt három nőág által; 3. hogy a három nőágak kihalásának esetére a nemzetre visszaszáll a szabad királyválasztás joga.

Az 1723-iki trónöröklési törvényt illetőleg az 1900 : XXIV. t.-cz. kijelenti, hogy az ugy keletkezésére, föltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónörökösödés körébe tartozó kérdések, annak rendelkezései szerint itélendők meg.

Ha a pragmatica sanctiónak tartalmát vizsgáljuk, szembeötlő annak a szerződéses jellege (két fél igér, két fél fogad el); de minthogy a trónöröklés világosan a közjognak (az állam alkotmányának) alapintézménye, tehát nem állhat fenn szerződés, hanem csak törvény által. Ha az állam souverain személy és a közjogok alanya, akkor egyedül csak saját akarata lehet irányadó arra nézve, hogy a főhatalmat ki kezelje, azért nem is gondolható valamely *souverain állam jogrendje fölött* szerződés, mely épen a hatalom mikénti átszállását kötelezőleg szabályozza. S igy bár a pragmatica sanctió tartalma a szerőzdésre emlékeztet, az mégis, a trónörö-

kösödést illetőleg, a *törvény jogi természetét* szerzi meg, alkotva azok által (a király és országgyülés), a kik az állam souverain akaratának, a törvénynek kifejezésére hivatvák ; és egyoldalulag (király vagy országgyülés) nem változtatható meg, ugyancsak a tövény jogi természeténél fogva (l. 5. §.). Régente ezt a czélt szolgálták az általában uralkodó szerződési elmélettel, mely tehát inkább egy politikai elvet, semmint jogilag szabatos meghatározást jelent. A pragmatica sanctiónak jogi természete fölött folyó vitát ismerteti ujabban *Horváth János* Magyar Jogászegyleti értekezése, 1898. *Concha, Márkus Dezső* és *Polner* fölszólalásaival. A szerződési elmélet mellett tör lándzsát *Ferdinándy :* Államalkotó szerződések és ezt czáfolja *Polner :* Államalkotó szerződések czimü értekezésében (Athenaeum, 1901. és 1902. évfolyam). Másrészt azonban a pragmatica sanctiónak azok az intézkedései, melyek nem a trónöröködés rendjére, hanem Magyarországnak Ausztriához való viszonyára vonatkoznak, csakugyan szerződéses természettel birnak.

A trónöröklésnél a szerződési elmélet a hűbéri és hűbéries alapokon nyugvó patrimoniális állam magánjogi felfogására vezethető vissza, a mely szerint az uralkodó államnak mintegy tulajdonosa (földesura, Landesherr) és igy az alattvalónak az államfőhöz való viszonya inkább szolgálati (ur és szolga közti) viszony, melyet szolgálati szerződés szabályoz. Ezen az alapon fejlődött ki később a szerződési elmélet, mint jogi elv, a midőn az absoluttá vált fejedelmi hatalommal szemben (princeps legibus solutus est) a rendek jogait kellett megvédelmezni : az uralkodó a törvény fölött áll, de a szerződés az uralkodót is köti és igy szolgált ez az elmélet a jogok, vagyis az alkotmány oltalmára. Korunk ezt a magánjogias álláspontot feladta, miután már az állami élet közjogi természetét fölismerte és az alkotmányosság keletkezésével a jogok oltalmát, egyoldalu változtatások ellen, a törvény jogi természetében találja meg. Az eredeti magyar felfogással szemben is, a mely a szt. korona elméletében[1]) nyer kifejezést és a mely az államról mai nap uralkodó felfogásnak ebben a tekintetben megfelel, az idegenből átvett szerződéses elmélet eltérést jelent, pedig nem volt rá szükség, mert hisz nálunk a törvény fogalma már akkor is kizárta a törvényjog egyoldalu megváltoztathatását. Ha pedig az államfő önkényüleg távozna el a törvények utjáról, akkor ezzel a tettével fölfüggeszti az alkotmányt, a melyen trónöröklési és uralkodói jogai is nyugosznak. Ilyen esetben a joguralom helyébe a hatalom önkénye lép és engedelmességre csak ott talál, a hol azt a jog ellenére kierőszakolni képes. — Régente nálunk az 1723-iki trónöröklési törvényeket szerződésnek nevezni annyiban indokolt volt, hogy igy azon a nyelven beszéltünk, melyet akkor világszerte elfogadtak. De mai nap már ez az ok megszünt.

Az 1723 : I. t.-cz. 4. §-a szerint, Magyarország a hozzá tartozó részekkel alkotja az egységes magyar államot ; ebből folyólag Magyar-

---

[1]) A szt. korona egy, melynek feje és tagjai együtt alkotják a magyar nemzetet, és igy, tehát a szt. korona egységében birják a közhatalmat, nem pedig, mint külön-külön jogalanyok szerződésben.

ország a hozzá tartozó részekkel egy és ugyanazon örökösödési törvény alatt áll, illetőleg, a magyar pragmatica sanctió a magyar koronához tartozó minden részre kiterjed, minthogy ép a magyar korona öröklését szabályozza.

Ettől eltérő volt az, hogy Erdély 1722-ben általában elfogadta a nőági örökösödést, az örökösödésre jogosult nőágak külön megemlitése nélkül, ami 1723-ban királyi jóváhagyást nyert és 1724-ben kihirdettetett, de már az 1741-ben bekövetkezett törvénybeiktatásnál (III. t.-cz.) a három nőág is megemlittetik, annak hangsulyozásával, hogy a trónöröklésnek Magyarországban és Erdélyben egyeznie kell, a mit azután az 1791 : IV. t.-cz. végleg megállapitott, vagyis kifejezett. Alkotmányellenes eljárás volt, midőn a horvát rendek a Habsburg-ház nőágainak örökösödését — már 1712-ben — egész terjedelmében elfogadták. A horvát tartománygyülés nem alkothatott a magyar alkotmánynyal ellenkező szabályokat és igy legkevésbbé alkothatott külön trónörökösödési törvényt.[1]) S ezért, midőn a magyar törvényhozás, 1723-ban, a trónörökösödési törvényt megállapitja (mely munkában a horvát küldöttek is részt vettek), ez külön közjogi aktus nélkül, saját erejéből kiterjed Horvátországra is, hatályon kivül helyezve minden vele ellenkező szabályt.

Abból, hogy a magyar szent korona örökléséről van szó, az is következik, hogy a magyar trónörökösödési törvény kiterjed mindazon területekre, melyek idők folytával a magyar államba bekebelezettek. Kiterjed tehát Fiuméra is, mely a trónörökösödési törvények keletkezése után csatoltatott a magyar szent koronához.

99. §.

Különbség az osztrák és a magyar pragmatica sanctió között.

A magyar és az osztrák pragmatica sanctió tartalma annyiban hasonló, hogy, mig az emlitett női ágak élnek, a két állam ugyanazon örökösödési sorrendet fogadja el, a mi által egy és ugyanazon

---

[1]) Ez már abból is kitünik, hogy az 1715-iki emlitett törvény értelmében, melyet a magyar országgyülés hozott, a Habsburg-ház kihalása esetére a szabad királyválasztás joga lép életbe Horvátországra is, vagyis a horvát trónörökösödési határozat hatályát veszti.

természeti személynek biztositják a trónörökösödés jogát. De e mellett lényegesen is különböznek egymástól.

Igy mindjárt eredetét tekintve: az osztrák pragmatica sanctió családfői megállapodás, házi törvény, a patrimoniális országokra és tartományokra vonatkozólag, melyet a fejedelem absolut hatalmával adott ki [1]) és az örökös tartományok rendei elé (az u. n. postulats Landtagok elé) történt terjesztése csak a kihirdetésnek volt megfelelő módja. A magyar pragmatica sanctió pedig alkotmányos uton létrejött, önálló országos törvény.

De jelentékeny különbség mutatkozik a föltételekre nézve is: az osztrák pragmatica sanctio az örökösödési renden kivül csak a tartományok feloszthatatlanságát foglalja magában; a magyar pragmatica sanctió pedig kijelöli a feltételeket is (koronázás, királyi hitlevél, eskü), melyek a nőágakra kötelezők; — továbbá az 1723. évi II. t.-cz. 7. §-a szerint a trónörökös római kath. vallásu legyen, a mely tétel az osztrák pragmatica sanctióban külön fölemlitve nincsen.

Különbség van még az örökösödési jog kiterjedését illetőleg is. Az osztrák pragmatica sanctió szerint trónörökösödésre jogositvák a Habsburg-házból származó összes ágak, mig a magyar pragmatica sanctió ezt csak az emlitett három nőágra ismeri el, a mit a kir. hitlevelek még külön ki is fejeznek.[2])

Végre az osztrák pragmatica sanctió még a Habsburg-ház nőágainak kihalása esetére sem adja meg a népnek a fejedelemválasztási jogát, mig a magyar pragmatica sanctió az emlitett három nőág kihalása esetére világosan biztositja. És igy nálunk a királyválasztás joga nincsen eltörölve, csak felfüggesztetett.

---

[1]) A németalföldiek által 1724. deczember 6-án elfogadott örökösödési szabályzat az 1713-iki pragmatica sanctiót ugy emliti, mint amelyet az uralkodó »als jetziger alleiniger absoluter Herr, kraft der Machtsvollkommenheit« adott ki.

[2]) Ez utóbbi tétel, abban a nagy vitában, a melyet Lustkandel (Das ung.-oest. Staatsrecht, 1863. és Abhandlungen aus dem oest. Staatsrecht, 1866.) kezdeményezett, állitván, hogy az 1723-iki törvények is az uralkodóház összes ágainak megadják a trónörökösödés jogát, nem részesült kellő figyelemben. Mária Terézia hitlevele, 1741: II. t.-cz. és azóta minden kir. hitlevél a 4. pontban kimondja, hogy a három női ág magvaszakadásának esetében a királyválasztás joga, *az 1723: I. és II. t.-cz. rendelete szerint*, visszaszáll Magyarországra és társországaira.« Ma már azonban az osztrák irók is elismerik, hogy Magyarországon csak a három nőág bir örökösödési joggal. L. Turba: Die Grundlagen der pragmatischen Sanktion. 1911. 173. s. k. l.

100. §.

A trónöröklés az 1723 : I., II. (III.) t.-czikkek értelmében.

I. Az örökös királyság természetéből következik, hogy az uralkodó király halála, vagy érvényes lemondása pillanatában, a trónörökös pragmatica sanctióból folyó joga alapján trónra lép. Ez áll a magyar királyságban is.[1]) Csakhogy nálunk a trónfoglalás jogilag befejezetté a koronázás által válik, melyben a nemzet hozzájárulása nyilatkozik és a király az alkotmány biztositására hitlevelet ad ki, esküt tesz. Az öröklés jogán trónra lépő uralkodó nem is nyeri el a királyi hatalom teljességét, mert az csak a koronázás után következik be.

De, hogy valaki a trónörökösödés jogával birjon, megkivántatik, hogy a trónbirtokosnak törvényes soron levő, törvényes és egyenrangu[2]) házasságából származott ausztriai főherczeg (főherczegnő), róm. kath. vallásu vérrokona legyen. E szerint sem törvénytelen, sem egyenlőtlen rangu házasságból származottak nem birnak trónörökösödési joggal. A törvénytelen származásuak még akkor sem, ha később házassággal, illetőleg a pápa vagy az uralkodó által törvényesittettek. És mert a trónutódnál az emlitett főágak alapitójától való *vérbeli* származás kivántatik meg: fogadott gyermekek sem birhatnak örökösödési joggal. Az egyenrangu, törvényes házasságból származás czimén pedig szükséges, hogy a trónörökösnek a pragmatica sanctióban megnevezett ágalapitókhoz való rokonsági viszonya törvényes, egyenrangu házasságon nyugodjék.

---

[1]) Egy esetben lehet ettől eltérés, midőn t. i. a király özvegye vagy a trónörökös özvegye terhes állapotban marad hátra s az embryo előnyére vélelmeztetik a trónörökösödés.

[2]) Egyenrangu házasság az, mely a tényleg uralkodó családok tagjaival köttetett, tekintet nélkül a család régiségére és az állam terjedelmére vagy jelentőségére, valamint a régi német birodalomban volt és mediatisált fejedelmi családok (Reichsstände) tagjaival, kiknek az 1815. évi német bundesacta szerint e kiváltság fentartatott. — Megjegyzendő, hogy az egyenrangu házasságot a magyar törvény előzőleg nem ismerte, sőt világosan a pragm. sanctió sem mondja ki, föltételül csak azt kivánja, hogy a trónörökös ausztriai főherczeg legyen. De ebben már bennfoglaltnak tekintetik, mint a hogy azt az 1900 : XXIV. t.-cz. magyarázza, midőn kifejezetten megállapitja az egyenrangu házasság föltételét. Mindez legutoljára elismerésre talált Ferencz Ferdinánd főherczegnek 1900. junius 28-ikán kötött morganatikus házassága alkalmával. (Lásd Budapesti Közlöny, 1900. junius 29. számát és az 1900 : XXIV. t.-czikket. — Nagy Ernő: A házi törvények és a renuntiatio.)

Megkivántatik továbbá a róm. kath. vallás. A magyar nép u. i. az állam fejében mindig a kath. egyház buzgó fiát óhajtotta tisztelni. (Szent István I. 1. Werbőczy Hk. I. 3. 1723 : II.) Ez a tétel az 1713-iki osztrák pragmatica sanctióban, külön fölemlitve nincsen.

A mi pedig a törvényes sorrendet illeti, mint mondottuk, első sorban néhai III. Károly király leányai s ezek fi- és nőivadékai örökösödnek. Ezek kihalta után I. Józsefnek leányai és ezek fi- és nőivadékai; végre az utóbb emlitettek kihaltával I. Lipót leányait, vagyis a tőlök leszármazó fi- és nőivadékokat illeti a trón,[1]) az ági örökösödés elvei és az elsőszülöttség sorrendje szerint.

Irányadó elv, hogy mig férfi él az uralkodó főágban (az uralkodásra jutott nőnek férfiági utódaitól leszármazottak), addig csak férfiak örökösödnek az elsőszülöttség rendje szerint. Ha azonban az uralkodóágban örökösödésre képes férfi nem találtatnék, akkor az utolsó trónbirtokoshoz legközelebb ágban rokon leány örökösödik, ugyancsak az elsőszülöttség szerint, azután a tőle származó férfiak, ilyenek nem létében a tőle leszármazó leányok, és csak ha egyenes leszármazók hiányoznak, akkor következik az oldalági nők (u. n. regrediens örökösnők) illetőleg leszármazottaiknak örökösödése. De nő a csak kisegit; trónra jut, hogy utána ismét férfiak örökösödhessenek.

II. A trónöröklésödési rend első sorban ági örökösödés. Ág alatt értjük mindazokat, a kik közös törzsatyával nemzésen alapuló leszármazás által vannak összefűzve. Igy a főágban ismét külön ágak (mellékágak, oldalágak) keletkeznek. Ugyanazon atyától leszármazottak a főág kebelében külön ágat alkotnak, pl. az atya testvérétől leszármazottakkal szemben. A trónöröklés az ágaknak az utolsó trónbirtokoshoz való közelsége szerint alakul.[2])

---

[1])

I. Lipót † 1705.

I. József	Mária Erzsébet	Mária Anna	III. Károly
Mária Josefa, Mária Amália			Mária Terézia.

[2]) Az ági örökösödés háromféle lehet: egyedül *fiági* (successio agnatica), a nők teljes kizárásával; *vérrokonsági* (successio cognatica), a mely szerint ugyanabban az ágban a férfiak megelőzik a nőket, de a távolabbi ágban rokon férfi a közelebbi ágban rokon nőt nem előzi meg; végre *vegyes örökösödés* (successio mixta), amelyben a nők birnak ugyan örökösödési joggal, de csak akkor, ha az uralkodásra jutott főágban örökösödésre képes férfi nem találtatik.

Az első legközelebbi ágat a trónbirtokostól leszármazók alkotják. A második legközelebbi ágat azok, kik a trónbirtokos atyjától közösen származnak, tehát a trónbirtokos testvérei és ezek leszármazottjai. A harmadik ágat azok, a kik a trónbirtokos nagyatyjától való leszármazás folytán alkotnak egy ágat s igy tovább. Mindezen esetekben a representatio teljesen el van ismerve; bármilyen távoli descendens, ascendense helyére lép és igy az oldalágat megelőzi. Az elsőszülöttség jelentősége pedig abban rejlik, hogy az uralkodótól számitva, az első, vagyis legközelebbi ág, melyben örökösödésre képes egyének találtatnak és ebben az elsőszülött örökösödik.

Ha a nevezett főágban uralkodásra képes férfi nem találtatnék, akkor ugyanezen ág nőinek, illetve a nők leszármazottjainak örökösödése áll be, az ági örökösödés elvei és az elsőszülöttségi rend szerint. Első sorban tehát az uralkodó leánya lesz a hivatott; ha pedig az utolsó trónbirtokosnak leánygyermekei nem volnának, akkor a legközelebbi ághoz fordulnak, azokhoz, a kik az uralkodóval együtt ugyanazon törzsatyától származnak. A nők örökösödésénél, ugyanazon ágban, a férfi megelőzi a nőt, de a távolabbi nőágban rokon férfi nem lép a közelebbi ágban rokon nő elé. A testvérek között (pl. az uralkodó nőtestvérének gyermekei között) az ifjabb fivér az idősebb nővért megelőzi és igy ebben az esetben is a férfinem dönt, az elsőszülöttség rovására, de már az uralkodó leányát az uralkodó nőtestvérének fia nem előzi meg.

III. Ha az emlitett ágakból származó valamely trónbirtokos lemond és nem bir örökösödésre képes ivadékokkal: akkor a korona legközelebbi oldalrokonára száll át, és ennek ivadékai örökösödnek tovább a fentebb emlitett rend szerint, még akkor is, ha később a lemondótól örökösödésre képes egyének születnének. Csakhogy ez utóbbi esetben a lemondótól származó ivadékok, a lemondás folytán trónra jutott király leszármazóinak kihaltával, a többi oldalág fölött elsőbbséggel birnak.

101. §.

A trónöröklés jogi természete.

Az egész középkoron keresztül, a trónörökösödés kérdésénél jelentékeny mértékben a magánjogi felfogás volt befolyással, mint a hogy a fejedelem is inkább tekintetett az állam magánjogi birtoko-

sának. — A magyar állam ugyan mindig közjogi alakulat volt és nem a dynastia patrimoniuma, de azért a külföldön uralkodó felfogás hatása alatt nálunk is előfordult, hogy a király az országot gyermekei közt mintegy megosztotta, vagy a trónra lépő király testvéreinek, avagy az uralkodó még életében fiának, az ország egy részét kormányzásra átadta.[1]) De az a tény, hogy az örökösödés választással vegyitett volt, nálunk, annak közjogi természetét mégis megőrizte ; az emlitett osztozás mindig ideiglenes természetü volt, és ezért az ország állandóbb eldarabolását nem vonta maga után. Midőn pedig az 1687 : II., III. és az 1723 : I., II., III. t.-czikkek a választást kiküszöbölik, már eléggé ismeretes a trónöröklés természete, s ennek megfelelően járnak el. Egészen kivonják a magánjog köréből, a magánakarat befolyása alól, és mint közjogi rendet az alkotmányban szigoruan szabályozzák.

A trónöröklés ma tisztán közjogi processus, a melyre a magánjogi elvek nem vonatkoznak. Igy ezek a kifejezések : trónöröklés, trónörökös, örökös monarchia, stb. nem rendes magánjogi, hanem csak átvitt értelemben találók, abban, melyet a közjog fűz hozzájuk. A királyi hatalom átszállása elődről utódra, külsőleg ugyan az örökjog bizonyos analogiájára történik, de lényegében egészen más szempontok alatt áll. — Az utód a koronát nem az elől hagyatékából örökli, hanem az reá száll, mert elérkezett az az idő, hogy a pragmatica sanctióból folyó joga életet nyerjen. A trónörökösödésnek tárgya az államhatalom, illetve a királyi hatalomkör, mig a közönséges örökösödés tárgyát a magánvagyon alkotja. Nem szükséges, hogy e kettő összeessék ; a trónöröklés a magánjogi örökösödéstől teljesen el is válhat. Az uralkodó magánvagyonára áll a magánjogi szabály, hogy élők után nincs öröklés, mig a trónöröklés már a lemondás esetében is bekövetkezhetik.

A trónörökös, midőn a trónra lép, nem elődének örököse, minthogy az elől a királyi hatalmat nem tulajdonul birta, tehát hagyatékához sem tartozhatik, hanem a pragmatica sanctióból folyó joga alapján átveszi az uralkodást. Csak a physikai személy változik a trónon, de a király, mint közjogi személy változatlan. Azért a mi a királynak, mint ilyennek joga, átszáll az utódra, a mi az elődöt köti, megköti az utódot is.

---

[1]) A királyi herczegek, királyaink minden tiltakozása daczára, örökségi osztályrészt láttak ezen nekik átengedett tartományban, és ott valóságos felségjogokat gyakoroltak. (Hajnik : I. M.)

102. §.

A szent korona és a koronázás.

Ősrégi magyar felfogás az, mely az államot a szent koronában látja jelképileg kifejezettnek és igy az összes közhatalmi jogoknak alanyául a szt. koronát tekinti és ezek eredetét a szt. koronára vezeti vissza. Ebből folyólag a szt. korona az államhatalomnak, tehát az uralkodásnak, a törvényhozásnak, kormányzásnak, privilegium osztogatásának, az igazságszolgáltatásnak, kegyelmezésnek, az ország területe birtokának, az adományozásnak a forrása.[1]) A király viseli a koronát, ő birja is a közhatalmat, de nem korlátlanul, hanem az alkotmánynak megfelelő gyakorlásra, az alkotmányos szervek közreműködésével és a politikailag jogosult nép részesedésével. Ez alapon nevezték hajdan a nemeseket a szent korona tagjainak.

A szt. korona elmélete szerint a közhatalom a szt. koronában rejlik (szt. korona mysteriuma) és e hatalmat az országgyülésileg összejött nemzet a koronázással ruházza a királyra, ki ez alkalommal az alkotmányra esküt tesz és hitlevelet ad ki, a miből ismét az is következik, hogy bár a szt. korona hatalma természeténél fogva ugyan absolut, de azért a koronázással átruházott királyi hatalom még sem válik absoluttá, minthogy a királyt a közhatalomnak csak az a része illeti meg, melyet az alkotmány a királyi hatalomkörbe utalt az alkotmány szerinti gyakorlásra. A király, a ki viseli a koronát

---

[1]) Werbőczynél ez már határozott kifejezésre jut: »minden nemesitésnek, következőleg minden birtokadományozásnak joga, az uralkodással és országlással együtt, a szt. koronára és általa a királyra ruháztatott«. (Hk. I. 3.); továbbá »miután a magyarok királyt választottak, a törvényalkotás és birtokadományozás és minden biráskodás joga, az uralkodással és kormányzással az ország szent koronájának hatóságára szállott át, a mely koronával Magyarország királyai megkoronáztatnak«. (Hk. II. 3.) A középkor symbolicus nyelve találkozik itt össze, a magyarságot mindig jellemző, szigoru közjogi érzékkel, mely nálunk nem engedi, hogy a közhatalom és annak jogai magántulajdonként, illetve magánjogokként tekintessenek és az állam mai közjogi fogalma helyett a szent koronát nevezi meg. Az ujabb irodalomból l. *Hajnik:* Egyet. európai jogtörténet; M. alk. és jog 119. l. Magyarország és hűbéri Európa 105. l. *Lechner:* Közjogi előadások; *Timon:* Magyar alk. jogtörténet II. kiad. 479. l.; *Ipolyi:* A szt. korona; *Nagy E.:* A korona és koronázás a magyar jogban (1892.); *Ferdinandy:* A korona és koronázás közjogi jelentősége (1894.); *Balogh A.:* Az államélet főjelenségei, tekintettel a szt. korona elméletére (1904.), mely sikerrel mutatja be a szent korona elméletének eredetiségét, jogászi értékét, fontosságát.

és a nemesek, a kik tagjai a szt. koronának, együtt alkották a szt. korona egész testét és országgyülésileg összejőve gyakorolták annak souverain jogát, alkották a törvényeket. Ez az elmélet, mely a mai nap uralkodó állami személyiség elméletének megfelel, jelentékenyen járult ahhoz, hogy az államhatalom közjogi jellege megőriztessék. A szt. korona elméletéből szükségkép következik a királyi hatalom közhatalmi természete, minthogy igy a király hatalmát a szt. korona jogán, nem pedig magánjogi alapon birja ; a hatalom nem a területi tulajdon függeléke, hanem, mint mondottuk, a szent korona joga, melyet a nemzet gyakorlás végett koronázással a királyra ruházott.

A szent korona fejezi ki továbbá a nemzet egységét királyával, mint a hogy a koronázás az egyesülés tényét ; valamint jelképezi az állam területi egységét, a terület fölötti uralmat és innen erednek e kifejezések : »szent korona országai«, a »szent korona területe«.

Mindezen az 1848. évi törvényhozás csak annyit változtatott, hogy a nemzet rendi tagoltsága helyébe az állampolgárság egységes fogalmát léptette, a politikai jogképességet az állam összes polgáraira kiterjesztette.

II. A koronázás általában jelképes kifejezése annak, hogy az uralkodás joga és hatalma valamely physikai személyre átruháztatik. De Magyarországon nem puszta szertartás, hanem nagyfontosságu közjogi cselekedet, a trónralépés szentesitése, hogy ugy mondjuk, betetőzése. A király ez alkalommal a főhatalmat átveszi, de az alkotmány biztositására hitlevelet ad ki és esküt tesz és csak ez időtől fogva birja a teljes királyi hatalmat (l. 94. §.). Már Werbőczy mondja, csak a koronázott király a »legitimus rex«. Törvényesen csak az a király uralkodik, a ki magát a kitüzött határidő alatt megkoronáztatja.

A koronázás hazánkban ősrégi szokáson alapszik, a királysággal egykoru.

De azért csak 1687-ben keletkezett az első törvény, mely a koronáztatást a fejedelemre kötelezőnek jelenti ki. Ennek oka könnyen megtalálható. Előzőleg a trón választás utján töltetett be, s igy minden egyes eset alkalmával a választó országgyülésnek módjában állt a koronázást föltételkép megállapitani.

De másrészt meg a királyválasztás idejében, a választott királyoknak állott különösen érdekükben, hogy mielőbb megkoronáztassanak, mert ez biztositotta őket leginkább az ellenkirály választása ellen, vagyis a királyi hatalomra való joguk törvényességét kétségtelenné tette. Csak midőn a nemzet, 1687-ben, választási jogáról a Habsburg-

ház fiágának előnyére lemondott, vagyis e jog felfüggesztetett, akkor mutatkozott annak szüksége, hogy a koronázást a törvény, mint föltételt állapitsa meg.

103. §.

A koronázás határideje.

Az 1687 : II. és az 1723 : II. t.-cz. csak általában mondják ki a koronáztatás kötelezettségét az ország határain belül, a nélkül, hogy a határidőt tüzetesebben megállapitanák. Igaz, hogy az emlitett törvények szelleméből, valamint az ügy természetéből következtethető volt, hogy a trónra lépő fejedelem azonnal koronáztassa meg magát.

Mivel azonban II. József 10 évig uralkodott a nélkül, hogy koronázó országgyülést hivott volna össze : az 1791 : III. t.-czikk elrendeli, hogy a trónt elfoglaló örökös magát, az elhunyt király halálától számitott hat hónap alatt, az ország határain belül megkoronáztassa.[1])

104. §.

A király jogállása a koronáztatás előtt.

Ugyancsak az 1791 : III. t.-czikk fejezi ki, hogy az örökösödési törvények értelmében trónra lépő király (örökös király, rex haereditarius) a kornázás megtörténte előtt mindazon jogokat gyakorolhatja, melyeknek gyakorlása a kormányzás szempontjából szükséges, de egyszersmind hozzáteszi, hogy a kormányzásnak ekkor is alkotmányosnak kell lenni. Ebből folyólag a még meg nem koronázott király személyében szent és sérthetetlen, alattvalóitól alkotmányos tiszteletet, hűséget és engedelmességet követelhet.

De, mint már emlitettük, a teljes királyi hatalom a koronás királyt illeti meg és bizonyos nagyfontosságu jogokat csak a koronás király gyakorolhat. Igy kiváltságokat, nemességet (donatiót) csak a koronás király osztogathat. (1741 : IV. és 1791 : III., XXXII.) — A törvényhozó testet munkára a meg nem koronázott király is összehivhatja, de törvényt csak a megkoronázott király szentesithet. (Werbőczy Hk. II. 3. 1791 : XII. és a hitlevelek.) Mind a két jog

[1]) Természetesen ugyanez a kötelezettség áll, ha a trón lemondás folytán üresedik meg, a mikor a hat hónap a lemondás napjától számitandó.

a koronával száll a királyra. Az apostoli czimet is csak a megkoronázott és uralkodó fejedelem viseli.[1])

105. §.

A koronázás székhelye.

Régibb törvényeink a koronázás székhelyét nem határozzák meg ; csak azt mondják ki, hogy a koronázás az ország határain belől történjék. Igy azután koronáztak Székes-Fejérvárott (I. Ferdinándig), Pozsonyban, Sopronban és Budán.

Mai nap sincs positiv intézkedés a koronázás székhelyére vonatkozólag, de minthogy a koronázás — mint alább látni fogjuk — országgyülési cselekvénynek tekintetik s az országgyülés székhelyéül pedig az 1848 : IV. t.-czikk által Pest van kijelölve, tehát koronázási székhelyül is Pest, illetve Budával történt egyesitése óta (1872 : XXXVI. t.-cz.) Budapest tekintendő.

106. §.

A koronázás jogának gyakorlása.

A koronázás jelképes kifejezése annak, hogy az uralkodás joga egy physikai személyre átruháztatott. Átruházó, a magyar közjog szerint, a politikai nemzet, illetve az azt képviselő országgyülés, vagyis jelenleg az országgyülésileg összesereglett főrendiház tagjai és képviselők.[2]) Ez alapon mondjuk, hogy a királyt az országgyülésileg összegyült nemzet koronázza meg és pedig a katholicus egyház közremüködésével.

A koronázási szertartás nincsen törvényben szabályozva, szokás utján fejlődött ki. Tulajdonkép három főrészből áll : 1. a királyi hitlevél kiadása ; 2. a koronázás szertartása ; 3. a királyi eskü.

---

[1]) Az 1861-iki országgyülés Ő felségét egyszerüen csak felséges császárnak és királynak czimezte.

[2]) Törvényeink 1848 előtt azt mondják : az országgyülésileg összesereglett karok és rendek ; továbbá, hogy a király tartozik magát országgyülésileg megkoronáztatni (1687 : II. és 1723 : I., II.) ; az 1867 : I. t.-cz. szerint pedig : »I. Ferencz József ur Ő felségét . . . az ország hű főrendei és képviselői a következő törvényczikkben foglalt hitlevele kiadása s az alább beiktatott koronázási eskü letétele mellett Magyarország apostoli szt. koronájával ünnepélyesen megkoronázták« ; valamint ezt fejezi ki a koronázási hitlevél és a koronázási eskü.

Az országgyülés feladata megvizsgálni, hogy a koronázandó csakugyan a törvényes trónutód-e ? bir-e a többi feltételekkel s igy megkoronázható-e ? Az országgyülés hivatott továbbá az alkotmány biztositására szolgáló kir. hitlevelet és eskümintát, tekintettel az eddig alkalmazott és az 1723 : I., III. t.-czikkekben fölemlitett hitlevél és eskü szövegére, megállapitani és felügyelni, hogy azok elfogadtassanak.

Koronázásnál a legfontosabb cselekményeket az ország primása és a nádor végzi. Királyi és pápai oklevelek értelmében a királynak szentelt olajjal való fölkenése és a szent korona feltétele legrégibb idők óta az esztergomi érseket, mint az ország primását illeti meg ; bár fordulnak elő esetek, a midőn más főpapok is koronáztak : III. Bélát a kalocsai érsek, Zsigmondot a veszprémi püspök, Zápolya Jánost és I. Ferdinándot a nyitrai püspök.

A koronának föltételénél a nádor segédkezik. Régebben e tisztet is egyháziak végezték, de már V. László óta a nádor közreműködése lett szokásos. Ha a nádori állás üresedésben van, az országgyülés saját kebeléből küld ki egy tagot, a nádort helyettesiteni.

A koronázást megelőzőleg az országgyülés egy küldöttség által a koronázandót felkéri, hogy koronáztassa meg magát, s ha neje van, hogy a királynét is megkoronáztatni engedje. Rendszerint ez a küldöttség terjeszti a király elé az országgyülés által elfogadott kir. hitlevél és kir. eskü szövegét. Majd az országgyülés testületileg tiszteleg és a király az elfogadott eskü és kir. hitlevél szövegét a tisztelgő országgyülés előtt átadja a primásnak beczikkelyezés végett.

Érvényes koronázás, ősrégi szokás alapján, melyet törvényeink is elismernek, az ország szent koronájával és a hozzá tartozó koronázási jelvényekkel történik. A koronázás szertartásának részletei, mint mondottuk, szokásjogi alapon keletkeztek és megtartásuk kötelezőnek tekintetik. Ennek megfelelően az eljárás rendjét, ősi szokások szerint, a kormány állapitja meg, de az u. n. directorium az országgyüléssel mindig közlendő.[1])

107. §.

A koronázás szertartása.

A koronázás napján az országgyülési tagok a királyi lakban összegyülnek. Innen a koronázandó az országgyüléssel s az egész

[1]) L. az 1867. évi junius 22-iki képviselőházi határozatot.

királyi udvarral egyetemben a koronázásra kijelölt szentegyházba vonul, melynek ajtajában a primás a szolgálattevő papsággal fogadja és a főoltárnál készitett trónhoz vezeti. Ez ünnepélyes menet alkalmával a király előtt a nádor a koronát, az országbiró a királyi pálczát, a horvát bán az aranyalmát, a főpohárnok szt. István kardját, egy főpap a kettős keresztet, a tárnokmester egy kisebb keresztet, a főkamarásmester egy harmadik keresztet és végre tiz világi főur az ország tiz zászlóját: Magyar-, Horvát-, Dalmát-, Szlavon-, Ráma (Bosznia)-, Szerb-, Bolgár-, Kunországok, Lodoméria és Galiczia zászlóit viszi.

A főoltár előtt a primás a koronázandóhoz az ország helyes kormányzásáról rövid beszédet intéz, melynek bevégeztével a király a főoltárhoz vezettetik s az egyházi esküt (juramentum ecclesiasticum) leteszi. Ebben igéri, hogy az Isten egyházának békéjét, törvényeit megtartandja, az egyház fejei iránt illő tiszteletet fog tanusitani, mindazon jogokat, melyeket a fejedelmek az egyháznak adtak, sértetlenül megőrzendi. Majd a papság az előirt egyházi imákat elmondja, s a primás a királyt jobb vállán, karján és mellén szentelt olajjal fölkeni, a minek megtörténtével a király szt. István palástját, saruit felölti, és szt. István kardját oldalára csatolják. Ezután a primás a nagy misét elkezdi, a király pedig a nép felé fordulva, szt. István kardjával három keresztvágást tesz annak jeléül, hogy a vallást és az egyházat bárhonnan jövő támadással szemben oltalmazni fogja.

Az epistola és az evangelium közt a király az oltár legfelső lépcsőjére vezettetik fel, s itt letérdelvén, a primás és a nádor ünnepélyesen fejére teszik a szt. koronát.

A királyválasztás idejében, a korona feltétele előtt, a nádor a néphez fordulva, háromszor fenhangon kérdezte: »akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királylyá koronáztassék?« Mire a felelet volt: »akarjuk, éljen a király«.[1]) Jelenleg a kalocsai érsek hivja fel az ország primását e szavakkal: »Főtisztelendő atya, a katholica anyaszentegyház kivánja, hogy a jelenlevő N. N.-t Magyarország királyi méltóságára emeljétek.« Mire a primás kérdi: »Méltónak és hasznosnak vélitek-e őt ezen méltóságra?« Erre ismét a kalocsai érsek válaszol: »Tudjuk és hiszszük, hogy méltó és hasznos Isten egyházára és az ország kormányára.«

---

[1]) E szokás még az első örökös király, I. József megkoronáztatásánál megtartatott, de már III. Károlynál elmaradt, illetve a fentebbi formulának adott helyet.

A korona feltétele után a király jobb kezében a királyi pálczával, baljában pedig az aranyalmával, a primás és a zászlós urak által a templomban felállitott királyi trónra vezettetik, hol a primás e szavakat intézi hozzá: »Tartsd meg e helyet, melyet eddig örökösödésnél fogva birtál.« A nádor pedig a nép felé fordulva kiáltja: »Éljen a megkoronázott magyar király.« Erre éljenzés, ágyudörgés, harangzugás között fölhangzik a hálaadó ének (Te Deum).

A mise után a király, fején a koronával, kezében a királyi pálczát és az aranyalmát tartva, nemzeti szinü posztóval bevont uton az országnagyok, az országgyülés tagjai és a királyi udvar kiséretében gyalog egy másik templomba indul. Ekkor az utána lóháton menő magy. kir. pénzügyminister — hajdan a tárnokmester — a nép közé arany- és ezüstpénzt szór. A templomba érve, a király trónra lép, s a nádor, illetőleg az országgyülés megbizottja által felhivottakat, jobb vállukon szt. István kardjával háromszor érintve, aranysarkantyus vitézzé fölavatja.

Ennek megtörténtével a király lóra ül és a főpapok és országnagyok, valamint az országgyülés kiséretében az emlitett zászlók és czimerek elővitele mellett, harangzugás és ágyudörgés között az e végre rendelt térre megy, a hol emelt helyen, szabad ég alatt esküt tesz az alkotmányra (decretalis eskü). Ha pedig a király kiskoru, az esküt helyette a nádor teszi le.

Az eskü letétele után a király ismét lóra ül és egész kiséretével a koronázási domb felé vonul, melyre egyedül felvágtatván, szt. István kardjával a világ négy része felé négy vágást tesz, annak jeléül, hogy az országot bármely oldalról jövő ellenségtől megvédeni kész.

108. §.

A királyi hitlevél.

A trónralépő örökös királyok, megkoronáztatásuk alkalmával, az alkotmány biztositására oklevelet adnak ki. A királyi hitlevél, vagy koronázási, felavatási oklevél (diploma inaugurale) az ország törvényei közé beczikkelyeztetik. Az esetben, ha a trónörökös még elődének uralkodása alatt koronáztatik meg, szintén ad ki hitlevelet, de ennek beczikkelyezése a trónralépés után történik (1830 : II.).[1])

[1]) IV. Ferdinánd megkoronáztatásakor szintén adott ki hitlevelet, de mert elhalt, mielőtt trónra léphetett volna, hitlevele beczikkelyezve nincsen. I. Lipót 1655-ben koronázatott meg s hitellevele 1659-ben, trónralépte után,

Az alkotmány biztositására kiadott oklevelekkel nálunk már ősrégi időben találkozhatni. Hasonló czélja volt már az aranybullának is, mint előszavából kitünik. — Tudjuk azt is, hogy később a királyok választatásuknál az alkotmány megtartására igéretet tettek. Lehet, hogy kezdetben ez csak szóbeli igéret volt, mely a trónralépés után kiadott decretumban nyert megerősitést. Valószinüleg ez történt III. Endre 1290. évi decretumában is. I. Ulászló már irásban tett igéretet és azt az 1440. évi decretumban megerősitette, a mely időtől fogva állandóan találkozunk azzal, hogy a trónralépő fejedelmek az alkotmány megtartását irásban igérik és ez később, szokás utján, a koronázásnak kiegészitő része lesz, illetőleg annak előföltételévé válik, mig végre az 1687 : II., 1715 : II., 1723 : II., III. t.-czikkek az örökösödés jogán trónralépő királyra kötelezőleg megállapitják az alkotmánynak ilyen módon történő biztositását.

A hitlevél szövegét az országgyülés szerkeszti, tekintettel az előző hitlevelekre, különösen az 1715 : II. t.-czikkbe iktatottra, melyre a jelenleg érvényben levő trónörökösödési törvények hivatkoznak, és küldöttségileg átadja a királynak ; a király elfogadja, aláirja, megpecsételi s rendesen a magát bemutató országgyülés előtt a primásnak a beczikkelyeztetés végett visszaadja. Minthogy a hitlevél az ország alkotmányának biztositására szolgál, tartalma természetesen a törvényekkel összeütközésbe nem jöhet. Ha a király és az országgyülés valamely törvényt akar megváltoztatni, azt csak később, a koronázás után, egy uj törvénynyel tehetik.

Az 1687 : II. és az 1715 : II. törvényczikk, valamint az 1723 : III. t.-cz. és a későbbi hitlevelek, igy az 1867 : II. törvényczikkbe iktatott legutolsó királyi hitlevél : »ezen hitlevélbeli biztositás« kiadását teszik a jövőre koronázandó örökös királyok feladatává. De ez nem zárja ki, hogy a hitlevél szövegén lényegtelen változtatások (pl. egyes szóknak megfelelőbbekkel való kicserélése) ne történjenek, vagy, hogy szövege az alkotmányban történt alakulásokhoz ne simuljon, avagy hogy egyes alkotmánytételek, a király és az országgyülés kölcsönös megegyezésével, külön ki ne emeltessenek, mint a hogy eddig is már többször előfordult.

A Felség u. i. a hitlevél 1. pontjában az alkotmányt általában megtartani igéri és igy, ha annak még valamely része külön fölemlit-

---

czikkelyeztetett be. V. Ferdinánd szintén atyja életében koronáztatott meg, s az 1830 : II. t.-cz. elrendeli, hogy leendő trónralépéstől számitott félév alatt országgyülést hivjon egybe a koronázáskor kiadott hitlevél beczikkelyezése végett.

tetik, hogy esetleg minden kétséget kizáró világos tartalomhoz jusson, vagy hogy megerősittessék, ez nem más, mint fölemlitése annak, a mit már a király általánosságban ugyis elfogadott.

III. Károly óta a hitlevél rendesen öt pontból áll és ezekre a hitlevelek majdnem mindenben megegyeznek, de, mint mondottuk, mellettök néha még egyes alkotmánytételeket is kiemeltettek. Igy Mária Terézia hitlevelében (1741 : II. t.-cz.) biztosittatik a nemzet királyválasztási joga a három nőág kihalása esetére ; I. Ferencz hitlevelében (1792 : II. t.-cz.) a koronázás határidejének megtartása ; a legutóbbi hitlevél a trónról való lemondásra tartalmaz határozatokat.[1]) A jövőre kiadandó hitlevelekben pedig, az 1868 : XXX. t.-cz. szerint, Horvát-Szlavon- és Dalmátország közjogi állása is külön biztosittatik.

A legutóbb kiadott hitlevél (1867 : II. t.-cz.) tartalma a következő : Mi, első Ferencz József (következik a nagy czim), mint Magyarország s társországainak apostoli királya, adjuk emlékezetül jelen hitlevelünk rendében, hogy, miután dicsőségesen uralkodott fölséges I. Ferdinánd ur, ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya, a Mi mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk még 1848-ik év deczember 2-án Olmützben kelt lemondó levelénél fogva, mind az ausztriai császári koronáról, mind pedig az uralkodása alatt álló többi országai koronáiról ünnepélyesen lemondott ; miután továbbá fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, a Mi mélyen tisztelt és buzgón szeretett édes atyánk, a kit az örökösödés rende szerint a trónöröklés illetett volna, erről lemondását ugyanazon alkalommal hasonló ünnepélyességgel nyilvánitotta :

---

[1]) A királyválasztás korában szokásos volt a választási föltételeket különkülön megállapitani, de miután az 1687-iki, illetőleg az 1723-iki törvények szerint a trónfoglalás öröklés alapján következik be, most már uj föltételek a *lényeget illetőleg* nem állithatók fel, mert a nemzet a trónöröklés rendjének meghatározásánál a föltételeket általában megállapitotta. Az 1741., 1790/1. és az 1830-iki országgyüléseken vitatkoztak a fölött, hogy az országgyülés terjeszthet-e a király elé megváltoztatott tartalmu hitlevelet elfogadás végett ? Az 1790. országgyülés az 1790. okt. 5-ikén kelt föliratában a következőket mondja : »A királyi hitlevél nem egyéb, mint az ország alkotmányának fentartására adandó biztositás, ennélfogva a rendeltetése sem lehet más, mint a már megállapitott és a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány épségben fenmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Nem valamely uj capitulatio, melynek örökló országban nem is lehet helye . . . hanem csak azon eszközöket foglalja magában, melyek által a régi szerződésekben és alaptörvényekben sarkaló alkotmány épségben fentartassék. (Országgy. irom. 1790/91 : 28. sz. 190. l.) — Ha a király és az országgyülés a hitlevélben teendő lényegtelen változtatások fölött nem tud megegyezni, akkor a megelőző király hitlevele fogadandó el. (Lechner : Közjogi előadások.)

az 1723. évi I. és II. t.-cz. által megállapitott örökösödési rend szerint Ránk, mint törvényesen jogosult örökösre, szállott Magyarországban és társországaiban a királyi trónöröklés. Mi tettleg át is vettük az uralkodást, közbe jött sulyos akadályok miatt azonban az 1791 : III. t.-cz. által kijelölt határidő alatt, mint Magyarország és társországai királya, magunkat meg nem koronáztathattuk. Később, 1861-ben, megkoronáztatásunk végett összehiván az országgyülést, Fölséges Ferdinánd ur császárnak és királynak, mélyen tisztelt nagybátyánknak és Fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly urnak, fiui tisztelettel szeretett édes atyánknak emlitett lemondási okiratait az országgyülés elé terjesztettük : megkoronáztatásunk azonban a fenforgott viszonyok és nehézségeknél fogva ekkor sem teljesülhetett.

Ujabban összehivtuk tehát 1865-ik év deczember 10-ik napjára Pest szab. kir. városunkban a jelen országgyülést, királyi fölavatásunk és koronáztatásunk végett, s ezen országgyülést saját legmagasabb személyünkben Mi magunk nyitottuk meg és vezéreltük folytonosan. Hosszabb tanácskozások után Isten kegyelméből végre sikerült atyai szivünk örömére az alkotmány visszaállitása által elháritani azon nehézségeket, a melyek miatt királyi felavatásunk és koronáztatásunk eddigelé elhalasztatott. Azon aggodalmakat pedig, melyeket az 1861-iki országgyülés felséges császár és király V. Ferdinánd ur, mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk és fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, fiui tisztelettel szeretett édesatyánk lemondási okiratainak nézve ismételt föliratainak elénk terjesztett, eloszlatta felelős ministeriumunk a jelen országgyülés szine előtt Nevünkben tett nyilatkozata, melyben legmagasabb jóváhagyásunkat kijelenté arra nézve, hogy az emlitett lemondások formahiányaiból az ország törvényes önállására, függetlenségére nézve káros következtetések ne vonathassanak, s a trónlemondás ténye jövőre Magyarország külön megemlitése, értesitése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék, — s e részben az ország jogainak biztositására ünnepélyes megkoronázatásunk után azonnal külön törvény alkottassék.

Az ország főrendei és képviselői tehát, tekintetbe véve a hazai törvények rendeletét, azok értelmében Minket, mint Magyarország és társországai trónjának és koronájának törvényes és valóságos örökösét, mentül előbb megkoronáztatni óhajtván : jobbágyi hódolattal járultak Elénk s alázattal kértek, hogy Mi Magyarország sarkalatos törvényei szerint mindenesetre még szerencsés megkoronáztatásunk előtt kiadandó koronázási hitlevelünkben az ország jogai biztositására az alább irt czikkeket, s minden azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadni, királyi hatalmunkkal helybenhagyni, megerősiteni s mind magunk kegyelmesen megtartani, mind mások által is megtartatni méltóztatnánk.

1. Szentül és sértetlenül megtartjuk és királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723 : I. és II. törvényczikkekben megállapitott királyi trónöröklést ; — az 1791 : III. t.-cz. értelmében teljesitendő koronázást ; — Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigoruan megtartjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kivált-

ságait, törvényszerü szokásait és az eddigelé országgyülésileg alkotott s dicső Elődeink Magyarország koronázott királyai által szentesitett, valamint ezután országgyülésileg alkotandó, Általunk, mint koronázott magyar király által szentesitendő törvényeit, minden pontjaikban, czikkeikben és záradékaikban ugy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyülés közös megegyezésével fog megállapittatni; kivéve mindazonáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, a mely igy kezdődik: »Quod si vero nos«, ezen szavakig: »in perpetuum facultatem«. Mindezek biztositására szolgáland azon királyi eskünk is, melyet jelen királyi levelünk tartalmára dicső Elődünk I. Ferdinánd koronázási esküje szövegének alapján koronáztatásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. Az ország szt. koronáját az ország lakosainak régi törvényes szokása, s a hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani, s a kebelükből valláskülönbségre való tekintet nélkül választott és megbizott világi személyek által őriztetni.

3. Magyarország és társországai mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszereztettek, s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson — ha az ausztriai főherczegek mindkét nemének magvaszakadása, elsőben is: a dicső emlékezetü ősatyák VI., illetve III. Károly; utána dicsőült I. József; végre dicsőült I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékaiból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék — a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723 :évi I. és II. t.-cz. rendelete szerint is visszaszáll Magyarországra és társországaira, s ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. A mint fentebb az 1. pontban foglaltatik, valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországban országgyülésileg teljesitendő: Örököseink és Utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek ezen hitlevélbeli biztositások elfogadását előrebocsátani és arra esküt letenni.

Mi tehát az országgyülés fönnebbi kérését kegyelmesen fogadván, atyai szivünk kegyes hajlamánál fogva a fönt beiktatott összes czikkelyeket, s mindazt, a mi azokban foglaltatik, egyenkint és összesen helyeseknek s Előttünk kedveseknek valljuk, azokhoz kegyelmes megegyezésünkkel hozzájárulunk; igérvén, s királyi szavunkkal biztositván Magyarországot és társországait, hogy mindezen előrebocsátottakat Magunk is megtartandjuk és bármely rendü és állásu alattvalóinkkal is megtartatjuk — a mint azokat jelen hitlevelünkkel elfogadjuk, helyben hagyjuk és megerősitjük.

109. §.

A királyi eskü.

A király a koronázási szertartás folyamában, trónörökösödési törvények szerint, az egyházi eskü mellett még az alkotmányra külön esküt is tesz. Ez eskü az ország törvényei közé beczikkelyeztetik. Ha a trónörökös elődének életében koronáztatik meg, a beczikkelyezés ekkor is létre jön: a megkoronáztatásról szóló törvényt az *uralkodó* király szentesiti. A *kiskoru trónörökös helyett* pedig a nádor tette le az esküt.

Az alkotmányra való felesküvés szintén ősrégi szokáson alapszik. Valószinü ugyan, hogy a királyság első idejében a koronázással csak az egyházi eskü volt kapcsolatos, melyben a király általánosságban igéri az Isten egyházainak oltalmát és a közbéke fentartását. De már II. Endre óta annak nyomaira is akadunk, hogy a koronázási esküben az alkotmány megtartásának igérete is benfoglaltatik.

Kezdetben csak általában emlitik, hogy az ország jogait és a korona tekintélyét fentartják; de III. Endre esküje már részletesebb. Hosszu időn keresztül az egyházi és közjogi eskü együtt tétetett le és ugy látszik, hogy a szétválasztás csak V. László alatt következett be, a ki az országos rendek kivánalmaira, a koronázás után, az alkotmánybiztositó esküt letette, II. Ulászlóról pedig határozottan tudjuk, hogy az alkotmányra külön esküt tett a szabad ég alatt (1453 : I.). Ettől fogva a koronázásnak kiegészitő részeként jelentkezik, hogy a koronázásnál a király az alkotmányra külön esküt tesz, a mit végre az 1687 : II., 1715 : II. és 1723 : II., III. t.-czikkek törvénybe iktatnak.

Az eskü tulajdonképen a hitlevél rövid ismétlése, vagyis ennek tartalmára vonatkozik (1867 : II.); szövegét szintén az országgyülés szerkeszti. De itt is áll az, hogy mert ez eskü az alkotmány biztositására szolgál, azzal összeütközésbe semmikép sem juthat és az 1723 : III. t.-cz. III. Károlynak esküjére, az 1867 : II. t.-cz. pedig I. Ferdinánd koronázási esküjére utal, a mi azonban nem zárja ki, hogy a szövegben a lényeget nem érintő változások létre ne jöjjenek (pl. elavult szavaknak kicserélése), vagy hogy a szöveg esetleg az alkotmány alakulásához ne simuljon. Igy kimaradt a kiváltságos osztályok jogainak megvédéséről szóló igéret és helyette minden rendü lakosok jogai biztosittatnak.

Szövege, mely I. Ferdinánd, illetve III. Károly óta lényegben nem változott, a következő:

Mi N. N. Isten kegyelméből Magyarország és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szüz Máriára, s az Istennek minden szenteire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországai törvényhatóságait s egyházi s világi minden rendü lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és helyben hagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk; Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk; dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvény 31-ik czikkének záradékát, mely igy kezdődik: »Quod si vero Nos« egészen ezen szavakig: »in perpetuum facultatem«) megtartandjuk; Magyarország és társországai határait és a mi ezen országokhoz bármi jog és czimen tartozik, el nem idegenitjük, se meg nem csonkitjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapitjuk és kiterjesztjük és megteendjük mindazt, a mit ezen országaink közjavára és dicsőségére igazságosan megtehetünk. Isten Minket ugy segéljen, s annak minden szentjei.

110. §.

A koronázási ajándék.

A nemzet királyának a koronázás alkalmával, régi időktől fogva ajándékot szokott adni, a mely szokás Miksa óta állandóvá lett; sőt II. Mátyás óta a király nejének is ajándékot adnak, a midőn megkoronáztatik.

Az ajándék összegét az országgyülés esetről-esetre állapitja meg (25.000—50.000 arany) s egy országgyülési küldöttség nyujtja át; az ajándékozás pedig, az összeg megnevezése nélkül, törvénybe iktattatik.[1]) A koronázási ajándék 1848-ig csak a nemesi jogokat gyakorlók terhét képezte, de már 1867-ben az ország közjövedelmeiből fedeztetett.

111. §.

A koronázási jelvények, mint az ország ékességei.

A koronázási jelvények között legfontosabb a szent korona. Mert habár kétséget nem szenved, hogy a szt. korona csak jelkép s a koronázás akkor birhat kellő érvénynyel, hatálylyal, ha a nemzet beleegyező és helyeslő akarata kiséri és ha ez megvan, akkor

[1]) Első törvény az 1563: II., az utolsó az 1867: IV., V. t.-cz.

más koronával való koronázás is érvényes lehet : [1]) mégis annyira ismert volt a nemzetnek kegyelete a szent korona iránt, hogy királyaink majdnem olyan sulyt helyeztek a szent koronával történő megkoronáztatásra, mint a nemzet beleegyezésére és igy érthető, hogy a más koronával (1301. és 1309.) megkoronázott Róbert Károly, a mint a szent korona birtokába jutott, ezzel magát ujolag megkoronáztatta (1310.) ; Mátyás pedig nagy áldozatok árán szerezte vissza a szent koronát. — A koronázást beczikkelyező számos törvényünk hangsulyozza, hogy a király magát ősi szokások szerint, vagyis a szent koronával megkoronáztatta ; a törvénynek az a határozata pedig, hogy a király magát *annak rendje szerint* koronáztassa meg, ugy magyaráztatik, hogy a szent koronával, vagyis, hogy mai nap érvényes koronázás csak a szent koronával történhetik. A szt. korona elmélete szerint is csak a szt. koronával lehet koronázni.

A szent korona eredete a királyság keletkezésével egykoru. Felső részét azon korona maradványául, melyet II. Sylvester pápa küldött szent István királynak, az alsó részét pedig Dukas Mihály, görög császár, ajándékának tekintik.

A koronázásnál a szent koronán kivül még használt jelvények, melyek szintén az ország ékességeit alkotják : az aranyból készült *királyi pálcza* vagy *jogar*, mely jelenti a legfőbb polgári hatalmat ; az *országalma*, tetején kettős kereszttel, oldalán az ország czimerével egyesitett Anjou-czimerrel, kifejezi a kerületi felségjogot ; *szent István kardja*, mint a legfőbb katonai hatalom jele. — Továbbá *szent István palástja*, melyet szent István neje, Gizella királyné készitett, s 1031-ben a székesfejérvári Boldogasszony templomának

[1]) Állandóan ható vis major esetében, pl. ha a korona elvesz. — Róbert Károly, 1308-ban, királylyá választatott ; a korona azonban László, erdélyi vajdánál volt és igy Gentilis bibornok, pápai követ, a magyar főurakkal egyetértve kiadott egy okmányt, a mely szerint, ha a szt. korona, a meghatározott időre, vissza nem kerül, az elvetettnek és érvénytelennek tekintessék, és helyette uj korona készitendő, a mely a pápai követ által megáldatván, egyedül érvényes legyen. (Fejér, Cod. dipl. VIII. 270.) — I. Ulászlót 1440-ben szt. István mellszobráról levett koronával koronázták meg, minthogy a szent koronát Albert özvegye, Ausztriába magával vitte és ekkor kijelentetett, hogy a koronázás érvénye, ugy, mint a korona ereje a nemzet beleegyezésétől függ és hogy a régi koronának minden ereje erre az uj koronára szálljon. (Cziráky, Disquisitio hist. 203. és Kovachich : Vest. Comitiorum. 235. l.) — Midőn pedig Friedrich császár magát önkényüleg Bécsujhelyben megkoronáztatta (1459.), a nemzet azt érvényesnek nem ismerte el és ujra kijelentetett, hogy a koronázás csak üres formaság, ha azt a köznek beleegyezése nem kiséri. (L. még Virozsil, Staatsrecht. I. 328.)

ajándékozott; keztyük, harisnyák, sárga bőrből készült saruk; a hosszu nyelü kettős ezüst kereszt; végre használtatik még a kézi kis kereszt, melyet a tárnokmester visz a koronázásnál és egy másik kereszt, de ezek szoros értelemben már nem tartoznak az ország ékességei közé, s az esztergomi főegyház kincstárában őriztetnek.[1])

112. §.

A koronaőrök intézménye.

A szent korona az Árpádok idejében a székesfejérvári székesegyházban, a káptalan prépostja, illetve az őrkanonokok őrizete alatt állott, később pedig, ugy nagy Lajos korától, Visegrádon világi rendü őrök gondjaira volt bizva. (1464 : II., 1492 : III., 1498 : XXV., 1500 : XXIII.) [2])

A Habsburgok alatt Bécsbe, majd Prágába vitetett, s midőn II. Mátyás idejében az országba ismét visszakerült, őrzési helyéül kizárólag a pozsonyi várat jelölték ki [3]) és őrzésére több szigoru törvény alkottatott.[4]) Az 1715 : XXXVIII. t.-cz. azonban az akkori mozgalmas időkre tekintettel megengedi, hogy a korona, ha őrzési helyén veszély fenyegetné, a nádor tudtával Pozsonyból más, biztosabb helyre is átvihető legyen.

Miután pedig II. József a koronát az emlitett törvények ellenére az országból elvitette, visszahozatalakor uj törvényt alkottak, az 1791 : VI. t.-czikket, mely elrendeli, hogy a szent korona a hozzá tartozó ékességekkel egyetemben kizárólag Buda fővárosában őriztessék, kivévén a fentebbi 1715 : XXXVIII. t.-czikkben emlitett veszély esetét, midőn a veszély tartamára a nádor tudtával biztosabb helyre átszállitható. Megjegyzendő, hogy a hitlevél 2-ik pontja is kifejezi, hogy a szent korona mindig az országban őriztessék.

A szent korona őrzésére jelenleg az országgyülés, a király által val-

---

[1]) A szent koronáról és a koronázási jelvényekről l. Ipolyi művét: A magyar szent korona. 1886., valamint Karácsonyi: akadémiai értekezését (1907): Hogyan lett szt. István koronája a magyar szt. korona felső része.

[2]) Zsigmond alatt ugyan hosszabb ideig a szent korona Budán, a királyi kincstárban a nádor által őriztetett. (Legujabban tárgyalja e kérdést *Rátvay*: A koronaőri intézmény a magyar alkotmányban. Athenaeum V. és VI. k.)

[3]) 1608 : k. e. IV. és k. u. XVI. t.-cz.

[4]) 1613 : XVIII., 1625 : XXVI., 1622 : IV., 1635 : LXXXVII. t.-cz.

láskülönbségre való tekintet nélkül kijelölt világi rendü *érdemes született honfiak* közül[1]) választ két őrt. (1608 : k. e. IV. 1715 : XXXVIII., s a királyi hitlevél.) Rendesen egy protestáns és egy katholikus vallásbeli választatik, kik esküjöket a király és az országgyülés előtt teszik le, és ugy megválasztatásuk, mint lemondásuk, a felelősség alóli fölmentetésük, illetőleg halál esetére örököseik fölmentése, törvénybe iktattatik. Egyik közülök mindig a korona mellett köteles lakni (1647 : III., 1655 : XLV.) és a koronát kettős zár alatt tartják. — Minthogy pedig a szent korona a közhatalmi életre szervezett nemzetet, vagyis az államot jelképezi, azért a koronaőrök országos tisztséggel, vagyis méltósággal birnak, rangban mindjárt a zászlós urak után következnek.

Ha a koronaőri állás az országgyülés szünete alatt üresedik meg, azt ideiglenesen, a legközlebbi országgyülésig, a király tölti be.

A korona őrzésére, a koronaőrök mellé, még külön őrcsapatot is rendelnek törvényeink (1622 : IV., 1625 : XXVI.), mely jelenleg a honvédség tettleges állományából alakittatik (2 tiszt, 1 kezelő tiszt, 6 altiszt, 2 kürtös, 40 közlegény) és a korona, koronázási jelvények mellett éjjel-nappal őrt áll.

113. §.

A királyi gyám és gyámkormányzó.

A királyi gyám, illetve gyámkormányzó, alkalmazásának szüksége beáll: 1. ha az uralkodó kiskoru; 2. ha az uralkodó hatalmi körének gyakorlásában állandóan akadályoztatik, tehát különösen betegség esetében.[2]) — Régente, a magánjogi felfogás hatása alatt, király kiskoruságára a királyi szülők intézkednek, kijelölik a gyámkormányzót (III. és IV. Lászlóra nézve), majd pedig az özvegy királyné nyeri el ezt a tisztet (Nagy Lajos özvegye). Tisztultabb közjogi felfogás volt már, midőn a gyámkormányzót az ország rendei

---

[1]) A koronaőri állásra rendszerint négyen jelöltetnek és a választást beiktató 1901 : XXIII. t.-cz. mondja, hogy az illetők »a korona és a haza érdekében szerzett érdem és hazafiui szolgálat figyelembe vételével« választattak meg.

[2]) Még egy más eset is gondolható, melyet mi a kiskoruság kategoriájába veszünk, hogy t. i. a király halálakor özvegye vagy a trónörökös özvegye teherben maradt s a trónöröklési szabályok szerint esetleg a születendő gyermeket illetné a trón.

jelölik ki (Hunyadi Jánost, Szilágyit), végre pedig a legelső közjogi tisztséggel kötik össze. Az 1485 : II. t.-cz. ugyanis azt mondja : »Ha a király kiskoru örököst hagy hátra, a nádor hivatalból köteles őt, mint gyám, országaiban megtartani és hiven védeni. A nádornak ilyenkor, mig t. i. az örökös serdült korát elérte, minden alattvaló honfi épugy tartozik engedelmeskedni, mint magának a királynak.« A gyámkormányzót tehát a királyi hatalomkör gyakorolhatása, az alkotmány korlátai között, egészben megilleti. Itt mutatkozik a különbség a nádor gyámkormányzói és kir. helytartói állása között, mely utóbbi csak a végrehajtó hatalomra vonatkozik.[1])

Az 1485 : II. t.-cz., melyet későbbiek (1681 : I., 1715 : V., 1741 : IV., IX., 1791 : V. t.-cz.) megerősitettek, vagyis elismertek, ma sincs hatályon kivül helyezve, tehát fennáll. De a nádori állás nincs betöltve és az 1867 : VII. t.-cz. rendelkezése szerint »mindaddig, mig a nádori állás a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz : a nádor választása elhalasztatik«, ugy hogy a nevezett törvények nem alkalmazhatók és a netalán előforduló esetben, az országgyülés feladata lesz intézkedni.[2]) De másrészt meg a pragmatica sanctió rendelkezése szerint Magyarországban és Ausztriában egy és ugyanazon természeti személy uralkodik és a két állam közti viszonyt (a közös ügyeket) ennek alapján szabályozza az 1867 : XII. t.-cz., a mit figyelmen kivül hagyni a gyámkormányzóság intézményével sem lehet.[3])

---

[1]) L. alább.

[2]) Az ausztriai házi törvények szerint a legközelebbi nagykoru örökös a gyám és gyámkormányzó. De a családi szabályok reánk nem vonatkoznak. Az országgyülés közreműködése a kijelölésnél ujabban is előfordult (1741. évi IV. t.-cz.), midőn Mária Terézia esetleges kiskoru árváját illetőleg, kivételesen, Lotharingi Ferencz jelöltetett.

[3]) Esetleg talán ugyanazon személy megválasztása által, ki Ausztriában régensséget visel, vagy egy régensi bizottság alakitása válik szükségessé, melynek 1—2 tagját a magyar ügyekre a magyar országgyülés, ugyanannyit az osztrák ügyekre a birodalmi gyülés választana és az elnökséget a döntés jogával, legközelebbi rokon, nagykoru főherczeg viselné. Deák F. véleménye szerint (Beszédek V. köt. 93. l.), ha kiskorura kerülne a magyar korona, valamint mi sem egyeznénk abba, hogy Magyarországra az uralkodói teendőket oly egyén teljesitse, kit akár az uralkodói ház családi törvényei, akár amaz országok magok biznának meg a gyámsággal, ugy tőlük sem kivánhatnók, hogy a mi nádorunk intézkedjék rájok nézve. Ennek természetes következménye az lesz, hogy ily esetre régensségről és lehet, hogy több tagu régensségről kell majd gondoskodni. — Az a többször hallható vélemény, hogy a külön-külön gyámkormányzóság nem sértené a pragmatica sanctiót, mert hiszen a birtoklás a

Régente többször előfordult a *király helyettesitése* távollét miatt. Igy már a vegyes-házbeli királyok alatt (Nagy Lajos, Zsigmond) kinevezett helytartók által; majd pedig az 1485. évi, u. n. nádori törvény X. czikke ilyen esetre a nádort rendeli helyettesül.[1]) A Habsburgok alatt az 1608 : k. e. XVIII. t.-cz. ugyancsak a nádort rendeli a király helyetteséül, a mit az 1681 : I. t.-cz. megerősit. Végre az 1848 : III. t.-cz. a végrehajtó hatalmat, a királynak fentartott jogokon kivül, egészen a nádorra, mint királyi helytartóra, ruházza a király távollétében. De ez intézkedéseket az 1867 : VII. t.-cz. hatályon kivül helyezi, midőn kimondja, hogy a király a végrehajtó hatalmat személyesen gyakorolja, még akkor is, ha külföldön tartózkodik s igy a helyettesités távollét czimén ma nem történhetik, vagyis csak ujabb törvény intézkedése alapján.

II. Alkotmányunkban arra nézve sem találunk intézkedést, hogy a kiskoru király hányadik életévével veheti át az uralkodást. A gyakorlat pedig igen különböző eljárást mutat : II. Lajos, III. István 15 éves ; ebben a korban már tényleg uralkodik Salamon ; Nagy Lajos, V. László, I. Lipót 16 éves, Mátyás 19 éves volt. Ugy hogy az előforduló ilyen esetben szintén az országgyülés lesz hivatva intézkedni.

De a pragmatica sanctió szerint Magyarországban és Ausztriában egy és ugyanazon physikai személy uralkodik s igy a két állam a fejedelem nagykoruságát illetőleg a harmonicus intézkedésre van utalva. Ausztriában a trónörökös 16 évvel lesz nagykoru, a házi törvények szerint, csakhogy ez a rendelkezés reánk nézve nem kötelező.

114. §.

A kormánytárs. (Corregens).

Hazánk történetében kétszer fordul elő, hogy az uralkodó a kormányzás terhét mással megosztani óhajtotta : Mária férjével,

---

két fejedelmi hatáskört illetőleg továbbra is megmaradna az uralkodó közös személyénél és csakis a kormányzat válnék szét, a mit már az 1848 : III. t.-cz. is részben megállapit, midőn a királynak külföldön tartózkodása esetére a végrehajtó hatalmat a nádorra bizza, Magyarországnak Ausztriához való mai viszonya (1867. évi XII.) folytán, alig volna kivihető. — Mindez mutatja, hogy a régenssség intézményének törvényhozás utján való szabályozása, igen kivánatos lenne.

[1]) Az 1485 : X. t.-cz. szerint »ha a király akár haddal, akár egyéb okból az ország határain kivül lenne, a nádor hivatalánál fogva az országban hely-

Zsigmonddal s Mária Terézia férjével, lotharingiai Ferenczczel. E két eset természetükre ugyan nem volt egészen egyenlő, Zsigmond inkább correx, Ferencz hg. corregens, kormányzótárs volt, de azért vonhatunk egységes következtetést. A kormányzótárs intézmény mindegyik alkalommal az országgyülés beleegyezésével keletkezett és hatáskörét az országgyülés állapitotta meg, minthogy a király, hatalmának egy részét, az országgyülés beleegyezése nélkül másra át nem ruházhatja. — Az utóbbi esetre az 1741 : IV. t.-cz. következőleg intézkedik :

1. Az uralkodótárs intézménye a királynő élte végéig, vagy tetszéséig tartson ; 2. az országos trónörökösödési rendet, a király uralkodása alatt álló országok feloszthatlanságát, nem támadja meg ; 3. a nádori hatóság sértetlen marad ; 4. ha a királyné fia, mint kiskoru jutna a trónra, annak gyámja és az ország kormányzója a corregens lesz, a kinek hatásköre törvényben van körülirva ; 5. a kormányzótárs részt vehet ugyan az állam törvényszerü kormányzásában, de a főhatalom, a kiváltságok osztogatása és más felségjogok a koronázott királyi Felségnél maradnak ; 6. az alkotmányos jogok és szabadságok megóvásáról a kormányzótárs is köteles gondoskodni és erre esküt tesz ; 7. ez esetből a jövendő nő-királyok férjei következtetést nem vonhatnak.

115. §.

A trónról való lemondás.

A trón, halál esetén kivül, még lemondás által is üresedésbe jöhet. A korona átszállásának rendje ilyenkor is a fentebbi örökösödési törvények szerint történik. Magára a lemondásra vonatkozólag azonban egész a legujabb időkig törvényeink nem intézkedtek. A gyakorlatból (pl. midőn I. Rudolf lemondott II. Mátyás javára) kifejlődő felfogás az volt, a mi egyedül felelt meg az ügy természetének is, hogy a trónról való lemondás Magyarországot illetőleg csak akkor érvényes, ha az Magyarország külön megemlitésével és a magyar országgyülés alkotmányos hozzájárulásával történik. Minthogy azonban ezzel V. Ferdinánd királyunknak, illetve Ferencz Károly trón-

---

tartó legyen és mindazt tehesse, a mi különben a királyt megilleti, kivévén a kegyelmezést, valamint a koronára háramlott jószágok adományozását és egyebeket, a melyek régi rendelkezés szerint a királyi méltósághoz tartoznak«.

örökösnek lemondása ellentétes volt, az 1867 : II. és III. t.-cz. világosan kimondja, hogy »minden ezentul bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesitése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék«.[1]) — A trónjáról lemondott király, bár czimeit megtarthatja, alattvaló lesz, s ha lemondása következtében oldalág jutott a trónra, később született fia csak ezen ág férfitagjainak kihalta után örökösödik.

116. §.

A király neje és a királyi család tagjai.

A király neje osztozik férje tiszteleti jogaiban. Felségnek czimeztetik s a király után első személy az államban, de már alattvaló. Hajdan külön jószágokkal birt, I. Ferdinándig külön udvartartása (zászlósai, palotatisztjei) és banderiuma volt. A jelenkorra mindebből csak az maradt fenn, hogy a veszprémi püspök a királyné kanczellárja czimét viseli.

A királyné is megkoronáztatik, még pedig, ha a király koronáztatásakor már házas, rendesen a királylyal egyidőben. A fölkenést az esztergomi érsek végzi és a szt. koronát a királyné jobb vállára illeszti, a veszprémi püspök pedig a házi koronát a fejére teszi. De a királyné ezzel befolyást az államügyekre nem nyer és igy esküt nem tesz, hitlevelet nem ad ki.

A királyi család feje mindenkor az uralkodó király és császár. A királyi családot alkotják a király nején és esetleg az elhalt király özvegyén kivül, az ausztriai főherczegek, illetve magyar királyi herczegek, a kik a közös törzsatyától, a családfő által jóváhagyott és egyenrangu házasságban, férfiágon származnak ; valamint a főherczegnők férjhezmenetelökig és a főherczegasszonyok, továbbá özvegyek az özvegység tartamára.[2]) A főherczegnők férjhezmene-

---

[1]) A trónöröklés rendje, valamint a király trónra lépte országos törvénybe iktattatott és igy ezen változás csak törvény által jöhet létre. A trónöröklés csak akkor nyilik meg, ha a király, lemondásáról szóló törvényt szentesitette. Szerintünk abból az okból, hogy a trónöröklés sorrendje is törvényileg állapittatott meg, az is következnék, hogy a rangjokról, czimökről és az ezzel kapcsolatos jogokról lemondó főherczegek lemondása szintén törvénybe iktattassék, minthogy a sorrendben ez is változást idéz elő.

[2]) Széll Kálmán ministerelnök a magyar képviselőház 1900. okt. 30-iki ülésén felolvasta a házi törvényeknek idevonatkozó részét : »A legfelsőbb uralkodóház áll : a császárból és királyból, mint annak fejéből, az uralkodó

telük alkalmával, renuntiatiót adnak ki, melyben elismerik a pragmatica sanctió szerint történő örökösödést, vagyis lemondanak a magánjogi elvek szerinti örökösödésről az állam területében és ezzel elismerik[1]) a fiág föltétlen elsőbbségét.

A királyi család tagjai szintén alattvalók, habár bizonyos kivételes jogállást élveznek: 1. a czimök fenség[2]) és udvartartással birnak, mely a királyi udvart kiegésziti; 2. különös büntetőjogi oltalom alatt állanak (1878 : V.); 3. ki vannak véve a rendes törvényszékek hatásköréből s minden peres és perenkivüli személyes természetü polgári kereseteknél különös bíróságuk van az 1909 : XVI. t.-czikkel életbeléptetett magyar főudvarnagyi bíróságban,[3]) büntetőjogi ügyekben pedig a király személyes birói hatalma alatt állanak, illetőleg a király által ez esetre kirendelt bíróságok alatt; 4. eskütételnél, tanuskodásnál, hatósági végrehajtásnál kivételes szabályok alatt állanak;[4]) 5. vadászati és fegyveradó alá nem esnek (1883 : XXIII.), katonai beszállásolástól mentesek (1879 : XXXVI.), katonai

---

elődjeinek esetleges életben levő özvegyeiből, a főherczeg urakból és a főherczeg asszonyokból, a kik egyenrangu és mindenkor a legmagasabb család által jóváhagyott házasságból férfiágon leszármaznak«.

[1]) Magyarországot illetőleg a renuntiatiónak különös jogi jelentősége nincsen, minthogy itt a trónöröklés ugy sem történhetnék másként, mint az 1723 : I., II. t.-czikkek szerint. L. Nagy Ernő : A házi törvények és a renuntiatió cz. értekezését. Jogt. Közl. 1899. évf.

[2]) Teljes czimök az 1804., 1806., 1816-ban kelt legmagasabb határozatok alapján : ausztriai császári herczeg és magyar királyi herczeg, cseh királyi herczeg, ausztriai főherczeg. Megszólításoknál császári és királyi fenség. Törvényeinkben (1848 : I., II.; 1867 : I., II., III.) többször található összevonás : császári és királyi főherczeg, nagy mértékben nélkülözi a szabatosságot. — A királyi család jogi állására vonatkozólag csak némely esetre találunk törvényi intézkedéseket, irányadóul legfelsőbb határozatok és a százados gyakorlat szolgál.

[3]) A magyar főudvarnagyi bíróság hatásköre kiterjed : 1. a királyi ház tagjaira; 2. azokra, a kikre eddig külön legfelsőbb intézkedések a főudvarnagyi hivatal birói hatóságát kiterjesztették; 3. azokra a személyekre, a kik a nemzetközi jog értelmében területenkivüliséget élveznek, ha magukat a főudvarnagyi biráskodásnak alávetik.

[4]) A végrehajtási eljárásról szóló 1881 : LX. t.-cz. szerint a királyi család valamely tagjának laképületében végrehajtási eljárás csak a főudvarnagyi hivatal kiküldötte, avagy az általa megkeresett birósági közegek által teljesithető. — A tanuságtételnél pedig, az uralkodó család tagjai lakásukon hallgatandók ki, és pedig Budapesten a kir. Curia elnöke, a kir. táblák vidéki székhelyein a kir. tábla elnöke, az állam egyéb területén pedig ama törvényszék elnöke által, melynek területén tartózkodnak. (1896. évi XXXIII. 201. §.)

célokra szükséges lovak állitására nem kötelesek (1873 : XX.), a belső vámok alól (1890 : I. 99.), a községi közmunka és a törvényhatósági utadó alól mentesek (1890. évi I.); továbbá 6. a teljeskoru főherczegek a magyar főrendiháznak tagjai (1885 : VII.); 7. alávetvék a király családfői hatalmának, a mi különösen felügyeleti és disciplinaris jogokban nyilvánul, valamint a családi házszabályoknak és ez szintén bizonyos jogi eltéréseket idéz elő.[1])

117. §.

A megkoronázott trónörökös.

Már az Árpád-házbeli királyok alatt megtörtént, hogy a trónörökös még atyja életében megkoronáztatott [2]) és ez alapon az ellátására átengedett területen, de szélesebb körben is, mint ifjabb király, az uralkodó király minden tiltakozása ellenére, királyi hatalmat törekedett gyakorolni, a mi sok belső villongásnak lett szülője és az állam egységét veszélyeztette.

Szerencsére az ifjabb királyság intézménye csak ideiglenes jellegü volt és IV. Béla után már nem találkozunk vele. De az később is,[3]) különösen a Habsburgok idejében [4]) előfordult, hogy a király még életében megkoronáztatta utódát, főleg a czélból, hogy igy számára a trónt jobban biztositsa. Ekkor már azonban határozottan kikötetett, hogy a megkoronázott trónörökös atyja életében, a király és az országgyülés beleegyezése nélkül, királyi jogokat nem gyakorolhat.[5]) A terület megosztását pedig kizárja az 1723 : II. t.-cz., mely kimondja, hogy az ország területe kapcsolt részeivel együtt feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandó.

---

[1]) Igy, mint láttuk, királyi beleegyezés nélkül érvényes házasságot nem köthetnek, életpályájukat, lakhelyöket csak királyi engedély mellett választhatják meg, valamint udvartartásuk berendezéséhez királyi engedély szükséges. A házi törvények szólnak még a gyámságról, gondnokságról, az apanageokról, stb. Mindezekről l. bővebben a szerzőtől: Főherczeg czimszó alatt a Jogi Lexikon 3-ik kötetében.

[2]) Igy II. András és IV. Béla királyok idejében.

[3]) Ilyen eset volt II. Lajosé is, a ki szintén atyja életében, 1508-ban koronáztatott meg.

[4]) Igy Miksa 1563-ban, Rudolf 1572-ben, II. Ferdinánd 1618-ban, III. Ferdinánd 1625-ben, I. Lipót 1655-ben, I. József 1687-ben, V. Ferdinánd 1830-ban.

[5]) 1622 : II., 1638 : I., 1659 : I., 1830 : I. t.-cz.

Jövőre az ilyen eseteket, az 1830 : I. és II. t.-cz. akkép szabályozta, hogy a főhatalom gyakorlása teljesen az uralkodó királynál marad és a megkoronázott trónörökös, az országgyülésnek külön beleegyezése nélkül, az ország kormányzásában részt nem vehet. A megkoronázott trónörökös trónra léptétől számitott hat hónap alatt köteles országgyülést hivni egybe, a koronáztatásakor kiadott hitlevélnek törvénybe iktatása végett. — Az esküt koronázáskor leteszi és a beiktató törvényt az uralkodó király szentesiti.

Egyébiránt a megkoronázott trónutód még elődе életében is királynak és felségnek czimeztetik, a törvényes királyok számát szaporitja.

III. FEJEZET.

A TÖRVÉNYHOZÁS.

118. §.

A magyar törvényhozásról általában.

A törvényhozás feladata, az állam souverain természetü akaratát kötelezőleg, törvény alakjában, kifejezésre hozni. Kezelője a koronás király a népet képviselő országgyüléssel : a főrendi- és képviselőházzal ; a horvát-szlavon autonomiát illetőleg pedig a horvát-szlavon országgyüléssel. — A törvényhozás (törvényhozó szerv) az egyedüli az államban, mely minden jogi felelősség és ellenőrzés nélkül működik.

A törvényhozás hatásköre, alkotmányilag kifejezetten, nincs bizonyos ügyekre szoritva és mert általa nyilvánul a legfőbb állami hatalom, tulajdonképen minden ügyet rendelkezési körébe vonhat, működését csak az korlátolhatja, a mire maga állitott fel magának korlátot ; sőt még a fennálló joggal szemben is szabad. A mig ugyan valamely törvény érvényben van, a törvényhozásra is kötelező, de az alkotmányos formák megtartása mellett mindig megváltoztatható. Igy a törvényhozás által kifejezett állami akarat erősebb, mint a fennálló jog, mert az előtte hátrálni kénytelen [1]) Mint-

[1]) Hogy pedig e nagy hatalom a közszabadságot veszélylyel ne fenyegesse, a nép maga választja a törvényhozás egyik elemét s ezzel politikai értelemben részese lesz a törvényhozásnak.

hogy azonban a magyar állam közhatalmi életének organicus szervezete az állami cselekvési körök elkülönitésén nyugszik, a törvényhozás feladata első sorban a jog szabályainak alkotása. De a hatalmi ágak szétválasztása nem történt, mint a hogy nem is történhetett mereven ; egyiknek kezelésére hivatott organum, ha van különös ok reá, a másiknak hatáskörébe is nyulhat és igy sokszor érezhető, hogy a törvényhozói, birói és kormányzói organumok az *egységes* államhatalomnak szervei.

Ma a törvényhozás (törvényhozó szerv) hatáskörébe tartozik minden, a mire az állam souverain természetü akaratát kifejezni óhajtja, vagy azt, hogy a határozat az országgyülés (a nemzeti képviselet) részesedésével keletkezzék. Első sorban tehát az általános érvényü jognak, vagyis a törvénynek alkotása és hiteles magyarázása, de előfordul, hogy a törvény egyes esetre alkot jogot, igy pl. az 1741 : IV. t.-cz. a kormánytárs intézményét egy esetre szabályozta, valamint az 1848 : III. t.-cz. a nádornak a sérthetetlenségét ; továbbá egyéb ügyek fölötti határozás, melyek közül több nem bir a jogalkotás természetével.[1]) Mindez azonban a törvénynek alakilag meghatározott fogalmán (l. 4. §.) nem változtat. A törvénybe iktatott bármely határozat, ügyintézés, számadási tervezet, stb. a törvény jogi természetét szerzi meg és ha az állami jogalkotás más módon történik, pl. kormányrendelettel, ez a törvény jogi természetét sohasem birhatja. Azért a törvénynek alaki és anyagi értelemben vett megkülönböztetése (t. i. hogy törvény alakilag, de nem anyagilag, mert nem jogalkotás) nálunk csak doktrinális értékkel bir.

A területet illetőleg, a törvények rendszerint általános érvényüek, de azért előfordulhatnak particuláris jelentőséggel is. Ő felsége és a horvát-szlavon országgyülés által alkotott törvények pedig csak a horvát-szlavon területre és az alkotmányban meghatározott ügyekre, illetve ügycsoportokra vonatkozhatnak és azért mindig particuláris jogot tartalmaznak (l. 37. §.).

A törvényhozásnak jelentékeny része van még az állam kormányzatánál, habár a kormányzás nem tartozik feladatai körébe.

---

[1]) Senki sem vonja kétségbe, hogy midőn a magyar állam ezer éves fennállása, Erzsébet királyné, József nádor vagy Deák Ferencz emléke törvénybe iktattatik, vagy a koronaőrök választatnak, illetve ők vagy örököseik a felelősség alól fölmentetnek, nem általános természetü jog keletkezik, valamint akkor sem, midőn vasut, erőditmény épitése, valamely intézet felállitása, kölcsön fölvétele határoztatik el, vagy az állami költségvetés számadásait iktatják törvénybe.

Először is az által, hogy a törvény állapitja meg a kormányzat szervezetét, hatáskörét, a kormányzás jogi rendjét. De továbbá bizonyos ügyek elintézése is törvényhozásilag, törvény által történik. Igy különösen valamely pénzügyi tehernek az országra rovása, minden uj adónak behozatala, az állam hitelének igénybe vétele ; a hadsereg ujonczjutalékának megállapitása, a honvédségnek, népfölkelésnek az ország határain kivül történő alkalmazása, valamint egyéb ügyei ; az állami költségvetés megállapitása, a zárszámadási jog és évenkint az adó és ujonczok megszavazása. Bizonyos országos főtisztségek és méltóságok betöltése, u. m. a nádoré, koronaőröké a király és az országgyülés által történik, ugyszintén az állami számszék elnökének alkalmazása. Az országgyülés ellenőrzi a ministeri kormányzatot.

A törvényhozó szerv, mint ilyen, birói hatáskörrel ugyan nem bir. De megállapitja az alkalmazandó jogot, valamint a birói szervezetet és eljárási szabályokat. Sőt az országgyülés bizonyos esetekben birói hatalmat is gyakorol, vagyis abban részesedik : a főrendiház itél a vád alá helyezett ministerek fölött, a képviselőház a panaszszal megtámadott választások, valamint az összeférhetetlenség, a mentelem eseteiben és a főrendiház tagjaiból alakul részben a legfelsőbb fegyelmi bíróság.

119. §.

A) *A király jogköre a törvényhozásban. — Az országgyülés összehivása, megnyitása, berekesztése, elnapolása és feloszlatása.*

I. A király hivja össze munkára az országgyülést, megnyitja, üléseit elnapolhatja, berekeszti, sőt az ötévi időszak letelte előtt (melyre jelenleg az országgyülés összehivatik) feloszlathatja és a képviselőházat illetőleg uj választásokat rendelhet el. A főrendiház tagjainak egy részét pedig az örökös jog adományozásával, vagy élethossziglanra történő kinevezéssel meghatározza. — A törvényalkotás körül a király birja továbbá a kezdeményezés jogát, szentesiti a törvényeket, melyek általa (nevében) hirdettetnek ki.

II. Régi törvényeink az országgyülésnek majd évenkint (1290 : XXXI., 1471 : I., 1500 : I.), majd háromévenkint (1498 : I., 1655. év XLIX., 1715 : XIV., 1791 : XIII.) történő összehivását rendelik el, az utóbbi esetre annak hangsulyozásával, hogy a szükséghez képest gyakrabban is tarthatók országgyülések. Az 1848 : IV. t.-cz. értelmében az országgyülések évenkint lehetőleg a téli hónapokban

tartandók és a nevezett törvény egy országgyülés időtartamát három évre állapitja meg, de már az 1886 : I. t.-cz. öt évre meghosszabbitja. Ugy, hogy jelenleg az országgyülés öt évre, illetőleg annak évenkint lehetőleg a téli hónapokban tartandó ülésszakaira : öt, egy-egy évi ülésszakra, hivatik össze.

Az országgyülés összehivása (az uralkodó kiskoruságának esetétől eltekintve) kizárólag a királyt illeti meg, ki e jogot már koronáztatása előtt is gyakorolja és pedig a főrendiház tagjait illetőleg személyhez szóló, a képviselőválasztások elrendelését a törvényhatóságokhoz és a külön választókerületet alkotó rendezett tanácsu városokhoz intézett királyi megbizólevelek által. Hajdan volt reá eset, hogy az országgyülést az özvegy királyné, a nádor, királyi helytartó, vagy más országos méltóság hivta össze. — A király kiskoruságának esetére az 1485 : III. t.-czikk elrendeli, hogy az országgyülést a nádor, mint gyámkormányzó hivja össze. E törvény ma sincs hatályon kivül helyezve, de minthogy a nádori állás betöltése felfüggesztetett (1867 : VII.), per analogiam juris mondhatjuk, hogy az emlitett esetben az országgyülés összehivása a gyámkormányzót illeti meg.

A magyar országgyülések székhelye régente nem volt meghatározva, de már a XIII. század végétől leginkább Pesten, illetve a Rákos mezején, később Pozsonyban (1635 : LXXIX.), azután Budán (1765 : II.), majd ismét Pozsonyban tartották. Az 1848 : IV. t.-cz. pedig az összehivás helyéül Pestet jelöli ki és e városnak Budával történt egyesitése óta (1872 : XXXVI.) az országgyülés székhelyéül Budapest szolgál.

III. A király az országgyülést rendszerint személyesen, vagy erre az esetre kirendelt biztosa által trónbeszéddel nyitja meg [1]) és rekeszti be. A trónbeszéd a megnyitásnál a munkaprogramm körvonalait, a berekesztésnél a végzett munkára visszapillantást, valamint a királyi kormány politikai nézeteit egyes fontosabb kérdésekre tartalmazza és röviden a nemzetközi viszonyokról tájékoztat. Az országgyülés megnyitás előtt meg nem alakulhat, rendes működését meg nem kezdheti. — Az évi ülésszakok berekesztése királyi leirattal történik, mely az új ülésszak összejövetelének időpontját is megállapitja.

[1]) Az 1492 : CVIII. t.-cz. szerint az összehivás napjától számitva négy napig várakoznak a később érkezőkre és igy a megnyitás négy nap multán következik be. Az 1910. évi junius hó 21-re összehivott országgyülés megnyitása junius hó 25-én történt.

A király az országgyülést elnapolni (prologálni 1848 : IV. t.-cz.) is jogositott, a mi mind a két házra vonatkozik. Ez szintén királyi leirattal történik, és pedig bizonytalan vagy meghatározott időre. Az előbbi esetben az országgyülés akkor jöhet össze, ha a király azt összehivja, az utóbbi esetben a meghatározott idő elteltével. Megjegyzendő, hogy az országgyülés mindenik háza is jogosult üléseit külön-külön elnapolni, de ha valamelyik ház maga napolta el üléseit, azért a király ülésekre az országgyülést, tehát az illető házat összehivhatja, valamint összehivhatja a ház elnöke a háztól nyert felhatalmazás folytán, a ház 20 tagjának a házszabályokban meghatározott módon nyilvánuló kivánságára pedig köteles összehivni.

A király kizárólagos joga az országgyülést időközben feloszlatni, mely esetben az országgyülés müködésének vége szakad és a képviselőházat illetőleg uj választások rendelendők el. A feloszlatás jogát a király rendszerint királyi biztossal gyakorolja.

De mind e jogok (berekesztés, elnapolás, feloszlatás) gyakorlásánál a következő korlátok állanak fenn :

Az 1848 : IV. t.-cz. szerint, feloszlatás esetében Ő felsége ujabb országgyülés összehivásáról akként rendelkezik, hogy ez az előbbinek feloszlatásától számitandó három hónap alatt összeüljön ; de az évi ülés az utolsó évről zárszámadásnak és a következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az iránt határozatnak meghozatala előtt be nem rekeszthető, sem az országgyülés fel nem oszlattathatik. Ez utóbbi tételt az 1867 : X. t.-cz. annyiban módositja, a mennyiben azt rendeli, hogy, mert az évi költségvetésnek országgyülésileg történendő megállapitása mindig csak egy évre terjed s ujabb megállapitás és megajánlás nélkül adót kivetni vagy behajtani nem lehet, ennélfogva oly esetben, midőn Ő felsége az országgyülést bármi okból előbb feloszlatja, vagy annak üléseit elnapolja, berekeszti, mintsem a befejezett számadások beadása s a jövő évi költségvetésnek előterjesztése a ministerium által teljesittetett s az országgyülésen a tárgyak iránti határozat hozathatott volna : az országgyülés még azon év folytán és pedig oly időben hivandó össze, hogy mind a beterjesztett számadások, mind pedig a jövő évi költségvetés az évnek végéig tárgyaltathasanak.[1])

A horvát-szlavon autonom országgyülést illetőleg Ő felsége

---

[1]) Ilyen esetben tehát a feloszlatásnál nem a három hónapi határidő az irányadó.

hasonló jogokkal bir. A horvát-szlavon országgyülés feloszlatása esetében az uj választások azonnal elrendelendők és az uj országgyülés a feloszlatástól számitott három hó alatt összeül. (1870. évi horv. II. t.-cz.)

120. §.

A király törvénykezdeményező, szentesitő joga; a törvények kihirdetése, hatálybalépte. (Folytatás.)

I. A királyt illeti meg, már koronáztatása előtt is, a törvénykezdeményezés joga s e jogát jelenleg a felelős ministerium által gyakorolja olyformán, hogy az egyes ministeriumok által készitett törvényjavaslatok jóváhagyás végett Ő felsége elé terjesztetnek s jóváhagyás után nyujtatnak be az országgyülés képviselőházánál. — A kezdeményezés joga azonban az országgyülést illetőleg a képviselőházat, vagyis az egyes képviselőket is megilleti. De az utóbbi esetben a kezdeményezés tulajdonképen szintén a képviselőház által történtnek tekinthető, minthogy ennek határozata kell a javaslat tárgyalásához.

A *koronás király* szentesiti a törvényeket, midőn az országgyülés törvényalakban foglalt határozatainak (javaslatainak) hozzájárulásával törvényes erőt ad (Hk. II. 3. és 1791 : XII., 1868 : XLIII), mely azután a kihirdetéssel kötelezővé, vagyis végrehajthatóvá válik.

II. A törvények életbeléptetése, vagyis jogi hatályu kihirdetése a király joga, a ki ezt a felelős ministerium által gyakorolja. Minden egyes törvényjavaslat (1848 : IV., 1881 : LXVI.), a mint az országgyülés két háza által elfogadtatott, illetve megállapittatott, különkülön leendő szentesités végett a ministerelnökség utján ő Felségéhez felterjesztetik. Onnan leérkezvén, az Országos Törvénytárban ministerelnöki ellenjegyzés mellett azonnal közzététetik és az Országos Törvénytár egyes számai, a mint kiadatnak, azonnal minden törvényhatóság számára hivatalból megküldetnek. Majd a törvény szentesitése és kihirdetése az országgyülés két házának bejelentetik, az eredeti szentesitett példány pedig az Országos Levéltárba elhelyeztetik. E mellett a törvények még a »Budapesti Közlöny« czimü hivatalos lapban is köztudomásra hozatnak. — Az egész államra, tehát Horvát-Szlavonországokra is kiható törvények horvát nyelven is szentesittetnek és a horvát-szlavon Törvénytárban is közzététetnek (1870 : XII., 1881 : LXVII.), de érvényök a magyar kihirdetéstől számit, a miért a törvény horvát szövegének kihirdeté-

sénél közzéteendő az a nap is, melyen a törvény a magyar Országos Törvénytárban közzététetett.

A törvényeknek az »Országos Törvénytár«-ban hihirdetett szövege közhitelességü (1881 : LXVI.).

A törvény hatályba lépte jelenleg, ha az időpont a törvényben másként meghatározva nincsen, az »Országos Törvénytár«-ban való megjelenését, beiktatást követő 15-ik napon kezdődik, a miért is a Törvénytár minden számában kiteendő, hogy mikor adatott ki. (1881 : LXVI.) — A horvát-szlavon autonomiára vonatkozó törvényeknél, ha az időpont magában a törvényben másként meghatározva nincsen, ugy annak hatálya ama nap után következő 15-ik napon kezdődik, a mely napon a horvát-szlavon Országos Törvénytár illető száma Zágrábban megjelent. (1873. évi november hó 28-án kelt törvény.)

Megjegyzendő, hogy az »Országos Törvénytár«-ban a szöveggel egyszersmind a királyi szentesités napja is közzé tétetik ; a nemzetközi szerződések beczikkelyezésénél pedig a megerősitési okiratok kicserélésének helye és ideje is, a mennyiben a szerződésben ez okiratok kicserélése ki van kötve. (1881 : LXVI.) Továbbá a törvény keletkezésének folyamatában kétségkivül a szentesités a döntő, de a kihirdetés, tehát a külső momentum, teszi a törvényt valóban kötelezővé, vagyis végrehajthatóvá. Az országgyülésnek szentesitett határozata a kihirdetés előtt még mindig visszavonható, vagyis nem szükség uj törvényt hozni, hogy az felfüggesztessék, vagy hatályát veszitse. — A szentesités joga azonban különbözik a vető jogtól, a mennyiben a szentesités joga mellett csak az a javaslat válhat törvénynyé, a melyhez a fejedelem *hozzájárul*, mig a vető jognál az országgyülési határozat törvényerőre emelkedik, ha az államfő *ellent nem mond*. A szentesitési jog a vető jogot magában foglalja.

121. §.

B) *Az országgyülés hatásköre: költségvetési, zárszámadási és ujonczmegszavazási joga.*

I. Az országgyülés, mint a törvényhozó szerv egyik alkotó eleme által történik az állampolgárok részesedése a törvényhozásban, a mi biztositéka annak is, hogy a törvényhozást megillető teljes hatalom a közérdek szempontjából érvényesülend. Az országgyülés feladata a törvényjavaslatot véglegesen szövegezni [1]) és pedig

[1]) Az országgyülés külön, magában, az irott jog végérvényes alkotására tulajdonkép nincsen hivatva, a mennyiben pedig hasonló mégis megtörténik a házszabályokban, az a törvényhozás külön felhatalmazásán alapszik.

olyan értelemben, hogy azon már a király nem változtathat, vagy elfogadja, vagy egészben visszautasitja.

Az országgyülés továbbá, mai alkotmányunknak megfelelően, igen jelentékeny befolyással bir a kormányzatra, a felelős ministerium intézménye és ezen az alapon kifejlődő parlamentarismus természetéből folyólag. Ellenőrzi a közkormányzatot általában, a ministeriumot interpellálhatja, tőle felvilágositást kérhet, esetleg vád alá helyezheti és fölötte itélhet. Az országgyülés mind a két háza belső szervezetét maga állapitja meg.

II. Különösen fontos joga pedig a kormányzatot illetőleg, az u. n. *budgetjog*, vagyis évenkint az állami háztartás költségvetésének megállapitása. Az 1848 : III. t.-cz. ugyanis elrendeli, hogy »a ministerium az ország jövedelmeinek és szükségleteinek kimutatását és az általa kezelt jövedelmek számadását megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.« [1]) A bemutatott költségvetési tervezetet az országgyülés ugy egészében, mint részleteiben tárgyalás alá veszi és ha elfogadja, megszavazza (apropriatio), a király szentesiti, akkor abból törvény lesz és mint ilyen, a kormányra kötelező. Minthogy pedig a kormányzat minden ügyágának megvan a maga pénzügyi oldala, budgetjog által a kormány működésére az országgyülés döntő befolyást nyer. Ha az országgyülés a költségvetést egészben visszautasitja, akkor a kormány az ügyeket tovább alkotmányosan nem vezetheti.

Néha a költségvetés kellő időre (minden év január hó 1. napja) nem készülhet el, ilyenkor a kormány külön törvényjavaslatban felhatalmazást tartozik kérni arra, hogy a legutóbbi költségvetési törvény keretében az állam jövedelmeit folytatólagosan beszedhesse, kiadásait fedezhesse.[2]) Ily rendkivüli felhatalmazás időtartamát a törvény világosan meghatározza ugyan, de a meghatalmazás és igy a törvény hatálya azzal a nappal is megszünik, melyen az uj költségvetési törvény életbe lép. Ilyenkor a kormány az eddigi összes kezelést az uj költségvetési törvény keretébe illeszti be. (1897 : XX.)

A budgettörvény jelentősége tehát abban áll, hogy a kormány csak a megszavazott költségvetési törvény alapján jogosult az adó-

---

[1]) Az állami számvitelről szóló 1897 : XX. t.-cz. ezt igy fejezi ki: »A pénzügyminister a ministertanácsban véglegesen megállapitott állami költségvetés előirányzatát minden évben oly időben köteles az országgyülés képviselőháza elé terjeszteni, hogy annak országgyülési tárgyalása az év végeig befejezhető legyen.

[2]) Nálunk ezt is indemnitynek nevezik.

kat behajtani és egyéb közjövedelmeket elfogadni illetőleg az állam szükségleteire forditani. (1867 : X.) A kiadások fedezésére megszavazott összeget túllépni vagy a bevételeket más czélra felhasználni, a törvény megsértése lenne. Ebből következik, hogy elvileg tekintve, a kormány nem merithet más jövedelmi forrásokból, nem szedhet más adókat, mint a melyek a törvényben meg vannak állapitva és nem tehet több, vagy más kiadásokat, mint a melyeket a költségvetési törvény megenged. De kivételesen a kormány a megszavazott bevételeknél nagyobb bevételi összegeket is (ha ilyenek keletkeznek), vagy rendkivüli esetben, a költségvetésben elő nem forduló, de az államot jogosan megillető más bevételeket is elfogadhat, csakhogy azokat föl nem használhatja ; valamint jogosult kisebb kiadások tételére, illetve megtakaritások eszközlésére, ha a czél igy is elérhető. De a megtakaritások szintén a törvény értelmében kezelendők.

A költségvetési törvény fejezetei, czimei vagy rovatai között csak annyiban lehet helye az átruházásnak (virement), a mennyiben a költségvetési törvény ezt kifejezetten megengedi.

Ha évközben oly szükséglet merülne föl, melynek fedezésére a megszavazott hitel nem elegendő, vagy a melyről a költségvetési törvény nem gondoskodott, az illető minister indokolt törvényjavaslatban az első esetben póthitelt, az utóbbi esetben rendkivüli hitelt kér. Ha pedig a kiadás elodázhatlan, az ily költség utalványozását az illető minister csakis a ministertanács beleegyezésével teljesitheti és a kormány az ilyen kiadásokra a zárszámadások tárgyalásánál utólag nyerhet fölmentést. (1897 : XX.) [1])

Az országgyülést illeti meg a zárszámadások megvizsgálásának joga, melylyel az állam háztartását, egész pénzügyi életét ellenőrzi. E jog szintén az 1848 : III. t.-czikken nyugszik, mely szerint »a ministerium köteles az általa kezelt jövedelmekről számadást országgyülési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni.« A zárszámadást a ministerek által megküldött, a költségvetési törvény czimeinek és rovatainak megfelelő pénzkezelési kimutatásokból az országos számvevőszék készíti el és azután a ministertanácscsal közli (minden év szept. 1-ig), majd a miniszterelnök, a ministertanács észrevételeivel egyetemben a képviselőház elé terjeszti. A képviselőház előzetes tárgyalás végett, a zárszámadást vizsgáló bizottsághoz teszi át, mely tárgyalásainak

[1]) Ez tulajdonkép az indemnity.

eredményéről a képviselőházat értesiti. A képviselőház az előterjesztettek alapján határoz és a zárszámadás elfogadását, ezzel a ministerium fölmentését, vagy a fölmentés megtagadását hozván javaslatba, határozatát hozzájárulás végett a főrendiházhoz megküldi. Az országgyülés a fölmentést, vagy annak megtagadását országos határozat alakjában, a korona hozzájárulása nélkül mondja ki.[1])

III. Az országgyülés fontos joga még az ujonczmegajánlási vagy megtagadási jog, mely abban áll, hogy az ujonczjutalék évi létszámát a törvényhozás bizonyos hosszabb időre — jelenleg 12 évre — általában megállapitja, de e mellett még az évi ujonczjutaléknak tényleges kiállithatására az országgyülésnek, illetve a törvényhozásnak évenkint külön-külön megadott engedélye is szükséges. (1912 : XXX.) Ez utóbbit értjük szorosabban az országgyülés ujonczmegajánlási vagy megtagadási joga alatt, mert ennek létrejötte előtt az ujonczok kiállitása, sorozása alkotmányellenes.

Ezek a régi közjogi elvek nyernek elismerést a törvényhatóságokról szóló 1886 : XXI. törvényczikknek abban a tételében, hogy »kivétetnek a végrehajtás kötelezettségének szabálya alól az országgyülés által (a költségvetésben) meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott ujonczok tényleges kiállitására vonatkozó (kormány) rendeletek«.

Végül az országgyülés kitünő jogát alkotja a nemzet képviseletében, a király megkoronázása (hitlevél, eskü szerkesztése), és majdan, a trónöröklésödés megszüntével, a király választása, mint a hogy ezt az 1723 : II. t.-cz. és a hitlevelek biztositják.

122. §.

Az állampolgárok országgyülési részvétele a törvényhozásban.

A régi országgyüléseken a nemzet minden tagja[2]) — szabad magyarok, vagyis nemesek — személyesen megjelenhetett. De ez

---

[1]) Mariska : Magyar pénzügyi jog, VII. kiadás, 886. l.

[2]) A vezérek korában a törvényhozás joga a nemzetgyülésnél volt, a királyság keletkezésével azonban a királyi hatalom itt is előtérbe lép. A király a törvényeket, főkép a királyi tanács segélyével alkotja, mig lassan a nemzetnek országgyülési részvétele (1290 : XXXI.) a törvényhozásban kifejlődik és alkotmányos megerősitést nyer. — Az Árpád-házbeli királyok koráról

a szegényebb nemességre fölötte terhessé válván, a mohácsi vész után a megyénként történő képviseltetése általánossá lett, a mi megelőzőleg már néha (Mária, Mátyás, II. Ulászló) előfordul ; mig a főpapok, előkelőbb, gazdagabb nemesek továbbra is személyesen jelentek meg az országgyülésen. Ez alapon fejlődött ki a két táblai rendszer. A felső tábla tagjai az egyháznagyok és a világi főurak voltak ; az alsó tábla tagjai pedig a nemesség és a szab. kir. városok követei s még néhányan, kiket a törvény és szokás e tábla tagjai közé sorol (1608. k. u. I. t.-cz., 1687 : X.) Igy az országgyülésen négy rend jelent meg : az egyháznagyok és a világi főurak rendje, továbbá a nemesi rend és a sz. kir. városok rendje. A megyei (nemesi) követek választásánál azonban nemcsak a köznemesség, hanem a főrendi tábla tagjai, a születés szerinti főurak is résztvettek, a nemesség egységének megfelelően. Nagyban és egészben mondhatjuk, hogy a főrendek táblájánál azok foglaltak helyet, kik személyes joguknál fogva jelentek meg az országgyülésen, a követek táblájánál pedig azok, kik másokat képviseltek. A két tábla egymással olyan szoros kapcsolatban állott, mint ma. Egyiket a másik nélkül munkára összehivni nem lehetett, azért nem is volt két törvényhozói szerv, hanem az egy országgyülésnek két alkotó része.

A *főrendi táblához* a királyi ház nagykoru főherczegei közül azokat, kik Magyarországban földbirtokosok voltak, ujabban meghivták. Továbbá tagjai voltak : 1 *a főpapok :* az érsekek, róm. kath. és görög kath. megyés püspökök, a görög nem egyesült megyés főpapok (1792 : X.), a választott és fölszentelt, a czimzetes püspökök,[1]) a pannonhalmi főapát, a zágrábi nagyprépost, a praemontreiek nagyváradi prépostja (jászói prépost), továbbá mig fennállott, a remete szent Pál szerzetének kormányzója ; 2. *a világi főurak :* a nagy és kis zászlósok, a pozsonyi gróf, a koronaőrök, az örökös és kinevezett főispánok (1687 : X.), régente a királyi tanács tagjai (1608 :

---

szóló becses tanulmányában azt mondja Hajnik : hogy a törvényhozást a király, az általa meghivott előkelő honfiakból alakult tanács segélyével gyakorolja, bár a nemzet zöme sem volt kizárva. (I. m. 147. s. k. l.) A későbbi királyi végzemények pedig rendesen megkülönböztetik a törvényhozásban résztvevők közt : »az egyháznagyokat, országnagyokat, előkelőket és egyéb nemeseket«.

[1]) A czimzetes püspökök a király által neveztetnek ki azon egyházmegyékre, melyek hajdan az országhoz tartoztak. Némelyek föl is szenteltetnek (választott és fölszentelt), mások nem (czimzetes püspökök). Ezektől megkülönböztetendők az egyszerü fölszentelt püspökök, kiket segédül szoktak adni valamely egyházmegyében a püspöki teendők végzésére s a főrendiháznak sohasem voltak tagjai.

k. u. l. és 1687 : X. t.-cz.),[1]) a fiumei kormányzó (1807 : IV.), Pest-Pilis-Solt egyesült vármegyék főispáni helytartója (1848 : XXVIII.), a horvát közgyülés egy (1625 : LXI.), kettő (1848 : V.), illetve három követe (1881 : XV.), a magyar herczegek, grófok, bárók. Sőt ujabb időben meghivattak a szabad kerületeknek, Kővár vidékének, valamint Naszód és Fogaras vidékének főkapitányai, a székely székek főkirálybirái, a szászok ispánja (1868 : XLIII.), az erdélyi 1846-iki országgyülésre meghiva volt királyi regalisták, ide nem értve a kir. kormányszék, kir. tábla tagjait és a katonai egyéneket (1848 : VII.). — A régi főrendi tábla tagjainak száma a 750-et meghaladta.

Az *alsó táblánál* foglaltak helyet az *egyháziak közül :* fő-, székes-, társaskáptalanok küldöttei, továbbá azon világi és szerzetes apátok, prépostok, kik nemesi földbirtokkal ellátott javadalmat kir. adománynál fogva birtak ; a *világiak közül :* a királyi személynök, mint elnök, a kir. tábla birái (két főpapja és bárója a főrendi táblához tartozott), a kapcsolt részek itélőmestere és követei, a nemesség megyénként választott követei, a beczikkelyezett szabad királyi városok, a szabad kerületek (1791 : XXV., XXIX.), Kővár vidéke, fiumei és buccarii kerületeknek küldöttei, a turopolyai gróf ; végre a távollevő főpapoknak, főuraknak, illetve főuri özvegyeknek követei, kik a nemesi rendből voltak választandók s egy, kettőnél több személyt nem képviselhetett (1625 : LXII., 1681 : LI., 1723 : VII.) s az országgyülésen érdemök és szavazatok megadandó lett volna (1608 : k. u. I. t.-cz.), de tényleg sulylyal nem birtak, esetleg felszólalhattak, de szavazatuk nem számittatott.

Az alsó táblára döntő befolyásuk a megyei követeknek volt ; a szabad kerületeknek, a városok küldötteinek, valamint az egyházi rendnek csak egy-egy szavazat számittatott, mig a megyék külön-külön birtak szavazattal. Az elnök a határozatot az irányban mondotta ki, a melyet a megyék többsége elfogadott. Ez ellen a harminczas években több felszólalás történt, de eredmény nélkül. Magyarázatát pedig abban találjuk, hogy régi alkotmányunk szerint a városi küldött csak *egy nemes személyt* (a szab. királyi várost, mint ilyent) képviselt, mig a megyeiek a megyei nemesség összességét.

Az 1848 : V. t.-cz. az alsó tábla rendi szervezete helyébe a népképviseleti rendszert, a kerületi választással lépteti s ezzel kebeléből kimaradtak mindazok, kik hivataluknál fogva voltak tagjai ; valamint lényegében megváltozott a képviselő jogállása, illetve választóihoz való jogi viszonya, minthogy az utasitási rendszer, mely a rendi képviseletnek kiegészitő része, megszünt. A főrendi tábla régi szervezete lényegében továbbra is változatlan maradt, mignem az 1885 : VII. t.-cz. a kornak megfelelően reformálta. — A »tábla« helyett pedig 1867 óta a »ház« elnevezése nyer alkalmazást. Az erdélyi

[1]) Midőn a királyi tanácsból helytartótanács alakult, e tanács tagjainak már nem adták meg a törvényhozásban való részvétel jogát.

országgyülés mindvégig csak egy táblából állott, tehát itt a főrendek táblája (ebben az értelemben a főrendiség) nem alakulhatott ki.

Rendi alkotmányunkban a szabad magyar ősi joga a törvényalkotásra mindvégig visszatükröződik. S midőn később részesedése a törvényhozásban, a nemesség szokására és kezdeményezésére, követek utján történik, még kiérzik, hogy ki volt a jognak eredeti birtokosa, s hogy a változás e régi alapot megtartotta. A nemesség, midőn követet küld, a főbb ügyekre instruálja és ez kötelezőnek tekintetik, habár az ellene adott szavazat nem érvénytelen. A követ tartozik jelentést tenni (1655 : XLIX. t.-cz.), az időközben fölmerült fontosabb ügyeknél külön utasitást kérni (1556 : XVII. t.-cz.) ; ha pedig a megye, követének irányával elégedetlen, őt visszahivhatja. Régi alkotmányunkban mi sem gátolta, hogy ne a megye közönsége legyen a fontosabb ügyekben tényleg szavazó, a követ csak a szavazatot közvetitő ; hogy ne a megye közönsége határozza azt el, a mit az alsó tábla határozzon. A követ viszonyát választóihoz megbizáson nyugvónak tekintik, a választók akaratának kifejezésére ; az instruáló közgyülés tulajdonképen országgyülési szavazatot formuláz.

Mindezzel szemben a constitutionalis népképviseleti rendszer, melyet 1848-ban mi is a maga teljességében elfogadtunk, eltérő álláspontra helyezkedik. A modern alkotmányok nem indulnak ki abból, hogy a törvényalkotás joga az állampolgárokat külön-külön személyesen illeti meg. — Montesquieu, az uj törvényhozási rendnek elméleti alapvetője a continensen, sem állitja ezt. Szerinte szabad államban illő volna, hogy mindenki maga kormányozza magát és igy kivánatos, hogy a nép összességében hozza a törvényt. De minthogy ez nagy államokban kivihetetlen, s a kisebbekben is sok bajjal jár, azért módot kell találni, mely az elvet — a nép részvéte a törvényhozásban — fentartja és meg is valósitható. (Esprit des Lois XI. 6.)

E mód, mai alkotmányunk szerint, tehát szigoruan jogilag abban áll, hogy a választók, kiket az alkotmány jelöl ki a qualificatio meghatározása által, a törvényhozó organum egyik elemét — az alsóházat — szabad választás utján alkotják meg. De a képviselő nem képviseli a kerületet, a választóknak nem megbizottja vagy helyettese, avagy meghatalmazottja a szó régi értelmében, hanem köztisztet lát el. Alkotmányban gyökeredző jogát gyakorolja, midőn törvényhozói feladatokat teljesit ; utasitáshoz nem köthető, választóitól teljesen függetlenül járhat el, nyilatkozhatik a tanácsban és szavazhat. E kifejezések : képviselő, követ, mandatum, megbizás stb. csak átvitt értelemben használhatók, vagyis csak abban, melyet a mai közjog fűz hozzájok.

A képviselő és a választók között a *jogi viszony* a választás pillanatában megszünik, s csakis abból áll, hogy a választóközönség a jelöltet megválasztja, ez meg a választást elfogadja. Jogilag a képviselőházat az egyes kerületek akarata és érdeke csak annyiban érinti, a mennyiben összeesik az állam érdekével, melyet ápolni hivatásából folyó kötelessége.

Minthogy azonban a választás szabad, a választók azokat küldhetik az alsóházba, kiket a népérdek, vagyis a közérdek támogatására legalkalmasabbaknak vélnek és a kikről leginkább gondolhatják, hogy néze-

teik a választók politikai irányával egyeznek. Igy juthat a választók nézete, a nép akarata, a kerület érdeke, politikai véleménye a törvényhozásba ; vagyis nem jogi alapon, hanem politikai kerülő uton. — A »népképviselet«, »népképviselő« tehát nem annyira jogi, mint inkább politikai gondolatot fejez ki.

Abból, hogy a magyar törvényhozás, 1848-ban, az Európa-szerte kifejlődött képviseleti rendszert teljességben vette át, következik, hogy a rendi képviseletnek egyes intézményei megszüntek, a nélkül, hogy ezt a törvény kifejezetten elrendelné, igy a követi utasitás. Más intézmények pedig a törvény kifejezett rendelkezése nélkül előállottak, igy a mentelmi jog, mint a népképviseleti rendszer kiegészitő része.

I. A képviselőház.

123. §.

A választó-kerületek alakitása és száma.

Az 1848. évi pozsonyi V. és a kolozsvári II. t.-czikkek, midőn a népképviseleti rendszert a kerületi választás alapján szervezték, a választó-kerületeket nem körvonalazták. Az egyes megyék, szabad kerületek, szabad királyi városok és más városok, székek, vidékek által küldendő képviselők számát a törvények meghatározták ugyan, de a hol egynél több képviselő volt választható, ott a megye, illetve város jogosittatott, a népességi viszonynak lehető tekintetbe vételével, a választó-kerületeket és a választási székhelyt megállapitani, ugy hogy minden választó-kerület egy képviselőt küldjön. Horvát-Szlavon tartományokban pedig a választó-kerületek alakitásával a horvát-szlavon tartománygyülés bizatott meg.

A törvényhozás a magyar választó-kerületeket maig sem szabályozta, az 1874 : XXXIII. t.-cz. csakis azt rendelte el, hogy a választókerületek és választási székhelyek, a törvény további intézkedéséig azok maradnak, melyek az utolsó választásnál (1872) voltak, majd 1876-ban a területváltoztatásokkal rendezett törvényhatóságok választó-kerületeinek számát az 1877 : X. t.-cz. ujra meghatározván, a beosztást, belügyministeri jóváhagyás mellett, ismét a törvényhatóságokra és városokra bizta, fentartva azt az elvet is, hogy ezentul a választó-kerület és székhelyek változtatása csak törvény által eszközölhető. A kapcsolt részeket illetőleg azonban az 1868 : XXX. t.-cz. kimondotta, hogy a magyar országgyülésre nem kerületenként, hanem a tartománygyülés által saját kebeléből választva, küldik képviselőiket.

Jelenleg a választó-kerületek száma 413, ugy hogy a képviselőház a horvát országgyülés által küldött 40 követet még ide számitva, 453 tagból áll.

124. §.

A választók összeirása és állandó névjegyzéke.

I. Az 1848 : V. t.-cz., midőn a választási qualificatiót meghatározza, egyszersmind a választóknak névjegyzékbe való foglalását is elrendeli. Ez intézkedés állandó lett olyan alakban, hogy a választásra jogosult egyének névjegyzéke hivatalból összeállittatik, azután évről-évre hivatalból kiigazitandó s választói jogosultsággal csak azok birnak, kik megelőző évben a választói névjegyzékbe felvétettek és ezektől a szavazat meg nem tagadható.[1])

A választók névjegyzékének összeállitására minden törvényhatóság és azon város, mely az országgyülésre képviselőt küld, a választók névjegyzékének szerkesztésére és a választások körül egyéb teendők végzésére központi választmányt alakit.

A központi választmánynak elnöke a törvényhatóság vagy a rendezett tanácsu város első tisztviselője, illetve ennek törvényes helyettese. Tagjai : a törvényhatóság, vagy a város közgyülése által 3 évre, viszonylagos szótöbbséggel választott 12, 16, 24 választópolgára azon választó-kerületeknek, melyekre e választmány hatásköre kiterjed, vagy a törvényhatóság bizottságának képviselői választásra jogosult tagja, a szerint, a mint a törvényhatóság vagy város egy, két vagy három választó-kerületből áll. Ha a kerületek száma háromnál több, minden további kerület után még két tag választandó. A meghalt, vagy kilépett tagok helyébe, a hátralevő idő tartamára, a legközelebbi közgyülésen uj tagok választatnak.

II. A névjegyzék elkészitésére, illetőleg kiigazitására szükséges intézkedéseket a központi választmány minden év márczius hava első napjaiban köteles megkezdeni. Először is, az adatok összegyüjtésére, választó-kerületenként három-három tagból álló egy, vagy szükséghez képest több küldöttséget választ. Ez összeiró küldöttségek munkálataikat oly időben kötelesek befejezni, hogy a központi választmány e munkálatok alapján, minden év április hó 15-én a névjegyzék összeállitását megkezdhesse.

III. Az összeiró küldöttség elnöke a központi választmány

[1]) Az 1874 : XXXIII., 1875 : VI., 1876 : XVIII., 1899 : XV. t.-cz.

által meghatározott határidőn belül kijelöli a napot, melyen a kerület minden nagyközségében és minden körjegyzőség székhelyén az összeirás eszközlésére meg fog jelenni. Ezen határnapok, valamint ha netalán elháríthatlan akadályok következtében uj határnapok tüzettek ki, az összeirást megelőző nyolcz nappal szokásos módon, minden községben kihirdettetnek.

Az összeiró küldöttségek rendelkezésére bocsáttatnak: az előzőleg készitett választói összeirások; az egyenes adók községi főkönyve (*B.* tabella): a földadó-telekkönyv (cataster), a hol a tagositás megtörtént, a tagositási telekkönyv. Minden hatóság és előljáróság, köztisztviselő, lelkész köteles mind az összeiró küldöttségnek, mind a központi választmánynak a névjegyzék összeállitására és kiigazitására szükséges adatokat kiszolgáltatni.

A ki meghatározott qualificatióval bir, a választók névjegyzékébe felveendő, habár személyesen nem jelentkezett is. Ha azonban valaki a küldöttség előtt választói jogosultságának igazolása végett személyesen megjelenik, meghallgatandó.

Minden választó csak egy és pedig annak a községnek névjegyzékébe veendő fel, melyben az összeiráskor rendes lakása van. Ha azonban a jogosultságra alapot képező ingatlan, birtok, üzlet, gyár vagy ipartelep más községben fekszik, mint a melyben rendes lakása van, az illető szabadon választhat. Azok pedig, a kik a régi jog, vagy szellemi qualificatió alapján birnak választói joggal, csak azon község névjegyzékébe vétethetnek föl, melyben rendes lakásuk van; ha ez iránt kétség támad, az illető maga jelölheti meg, hogy mely községben, vagy városrészben kivánja magát rendes lakosul tekinteni.

Az összeiró küldöttség a választók összeirását minden községről külön, egy-egy példányban késziti el s azt munkájának befejezte után a központi választmánynak azonnal átküldeni köteles; egyidejüleg azokat, a kiket a választók sorából kihagyandóknak talált, erről a kihagyás okának közlésével, a községi előljáróság utján irásban értesiti.

IV. Az összeiró küldöttség által készitett névjegyzéket a központi választmány vizsgálat alá veszi s esetleg pótolja, kijavitja, vagy az összeiró küldöttség által pótoltatja és a választók ideiglenes névjegyzékét, a belügyminister által meghatározott minta szerint összeállitja. Ezután a választó-kerület összes választóinak névjegyzéke, a kihagyottaknak névjegyzékével együtt, a központi választmány székhelyén, az egyes városi, községi névjegyzékek, a

kihagyottaknak névjegyzékével együtt, az illető városban, vagy községben legkésőbb minden év május havának 5-én közszemlére kitétetik. — E névjegyzék ellen saját személyét illetőleg bárki felszólalhat; ezenkivül mindenkinek jogában áll azon választókerületben, melyhez tartozó község névjegyzékébe fölvétetett, bármely jogtalan fölvétel, vagy kihagyás miatt felszólalni. E felszólamlások azon város vagy község elöljáróságánál, melynek névjegyzéke ellen a felszólalás történt, kisközségekben pedig a körjegyzőnél nyujtandók be.

A névjegyzék kijavitása iránti kérvények május 5—15-ig adhatók be s a következő tiz nap alatt az ezekre teendő észrevételek (május 16—25.) elfogadtatnak. (1899 : XV. 151.)

A felszólamlások és észrevételek felett a központi választmány julius 20-ig köteles határozni, mely határozatok ismét 10 napra (julius 20—30.) közszemlére kitétetnek. E határozatok ellen a felebbezés a kitételtől, illetve kézbesitéstől számitott 10 nap alatt a központi választmánynál nyujtatik be és ez által a netaláni észrevételek kiséretében, a kir. Curiához szeptember hó 1-ig fölterjesztendők.

A kir. Curia a fölterjesztett ügyeket deczember 1-ig elintézi és visszaküldi. A Curia határozata alapján a központi választmány a névjegyzéket deczember 30-ig véglegesen megállapitja s az igy létrejött névjegyzék a következő naptári évre érvényes, olyan értelemben, hogy csakis a beirtak birnak szavazati joggal.

Az állandó névjegyzék a belügyminister által megszabott minta szerint, négy példányban állitandó ki. Az egyik teljes példány a belügyministerhez terjesztendő fel, a másik a törvényhatóság irattárába, a harmadik, a választók használatára szolgáló, a választókerület székhelyére nézve illetékes körjegyzőnél helyezendő el, a negyedik pedig felosztandó az érdekelt városok és községek között. E negyedik példányt az illető város, vagy község lakosai mindenkor megtekinthetik és lemásolhatják.

125. §.

A választói jogosultság.

A választói jogosultság az alkotmányban szigoruan meghatározott föltételekhez van kötve. A föltételek lehetnek általánosak és különösek. *Általános föltételek:* az *állampolgárság, nem, kor, magán-*

jogi függetlenség; különös föltételek: vagyon és jövedelem, szellemi műveltség, végre a régi jogosultság.

Ide vonatkozólag részletesen az 1848 : V., 1848 : erd. II. és az 1874 : XXXIII., 1899 : XV. törvényczikkek intézkednek. E szerint választói jogosultsággal birnak azon polgárai a magyar államnak, a nők kivételével, a kik életök 20-ik évét betöltötték, sem atyai, v. gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem állanak,[1]) ha :

1. Szabad királyi, valamint rendezett tanácsu városokban kizárólagos tulajdonban vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen olyan házat birnak, mely házadó alá eső, legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is ; vagy oly földet, mely 16 frt tiszta jövedelem után van földadóval megróva. E szabályok kiterjednek Bogsán, Dognácska, Moldova, Oravicza, Resicza, Stajerdorf és Szászkabánya községekre is.

2. Az ország azon részeiben, melyekre az 1848 : pozsonyi V. t.-cz. hatálya kiterjed (Magyarország területén, a régi Erdélyen kivül), választói joggal birnak azok, a kik nagy- és kisközségekben egy negyed volt urbéri telket, vagy hasonló kiterjedésü földet kizárólagos tulajdonban, vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen birnak, akármelyikre legyen is a tulajdon telekkönyvileg fölvéve.

Egy negyed urbéri telekkel hasonló kiterjedésünek tekintetik az oly földbirtok, melynek adója legalább annyi, a mennyi ugyanazon községben a legkevésbbé megrótt s régente urbérinek nevezett $^1/_4$ telek után fizettetik.[2]) Ha pedig valamely községben urbériség nem létezett, az arány megállapitására azon szomszédos, urbériséget ismert község vétetik tekintetbe, melyben a föld értékére befolyással biró viszonyok a kérdéses község viszonyaihoz leginkább hasonlók. — Azon községekben, melyekben a legkevésbbé megrótt $^1/_4$ urbéri telek adójának kinyomozása szükséges, ezt a birtokában levő, továbbá az illető község által szolgáltatandó és másuton beszerzendő hivatalos adatok alapján az alispán teljesiti. Ugyancsak az alispán hajtja végre a nyomozást az iránt is, hogy azon községekre nézve, melyekben az urbériség nem létezett, melyik szomszéd község $^1/_4$ urbéri telek adója vétessék figyelembe. (1899 : XV.)

---

[1]) Gazdai hatalom alatt állóknak értetnek a kereskedői és az iparos tanonczok, valamint a köz- és magánszolgálatban álló szolgák és cselédek ; mig ellenben a gazdatisztek nem tekintetnek gazdai hatalom alatt levőknek.

[2]) Az urbéri telek nagysága a különböző vidékeken igen különböző volt ; meghatározza az 1836 : V. t.-czikk.

A polgárositott határőrvidéknek Bács-Bodrog, Temes, Torontál és Krassó-Szörény megyékbe kebelezett területén, tiz, 1600 □ öles hold, továbbá Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd megyékben s a volt Jászkun, Hajdu kerületekben, Kővárvidéken nyolcz, 1200 □ öles hold művelés alatti földbirtok tekintendő $^1/_4$ urbéri telekhez hasonló birtoknak. (Művelés alatti föld a belsőség, kert, szőlő, szántóföld és a rét.)

3. A volt Erdély területén nagy- és kisközségekben választói joggal birnak azok :

a) a kik az 1874-ben fennálló földadó-kataszter alapján legalább 84 frt (168 korona), ha pedig első adóosztály alá eső házzal birnak, 79 frt 80 kr. (159 korona 60 fillér), ha másod vagy magasabb osztályu adó alá eső házzal birnak, 72 frt 80 kr. (145 korona 60 fillér) tiszta jövedelem után fizetnek földadót ; [1])

b) a kik földadó, házadó, I. vagy III. osztályu jövedelmi adó alá eső, összesen legalább 105 frtnyi (210 korona) évi tiszta jövedelem után fizetnek államadót ;

c) ezeken kivül minden község, mely az 1791. évi erdélyi XII. t.-czikk alapján jogositottakon (birtokos nemesek) kivül, legalább 100 füstöt számlál, két, a kisebb községek pedig egy-egy egyén által folynak be a képviselőválasztásba, a kiket a községi választók szabadon választhatnak.

4. Választói joggal birnak továbbá a szorosan vett Magyarország területén, Fiuméval együtt, azok, *a)* kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen oly házat birnak, mely legalább 105 frtnyi (210 korona) tiszta jövedelem után rovatott meg házbéradóval ; *b)* kik ilyen módon birt földbirtokkal vagy tőkéből, avagy mindkettőből együtt 105 frt jövedelem után vannak állami adóval megróva ; *c)* kik mint kereskedők vagy gyárosok legalább 105 frt évi jövedelem után fizetnek III. oszt. kereseti adót ; továbbá *d)* a kézművesek, ha szabad királyi és rendezett tanácsu városokban ezen összeg után fizetnek állami adót, vagy kis- és nagyközségekben legalább egy segéd után fizetnek I. oszt. kereseti adót.

---

[1]) Az 1874-ben fennálló földadókataszter kiigazitásával vagy uj kataszter fölvételével a fent kitett jövedelmi összegek azon arányban változnak, a melyben az erdélyi részeknek a jelen földadókataszterben kitüntetett összes tiszta földjövedelme, a kiigazitott kataszterben fölvett összes tiszta földjövedelemhez állani fog (1874 : XXXIII.). Az uj adókataszter elkészült, de a változtatás törvény utján nem következett be, hanem az összeget belügym. rendelet állapitotta meg 70 frt 31 kr, 66 frt 88 kr és 61 frt 1 kr jövedelemben.

Választói joggal birnak azok is, kik az 1868 : XXVI. t.-cz. szerint I. oszt. jövedelmi, ma III. oszt. kereseti adó alá eső, legalább 105 frtnyi jövedelem után fizetnek adót ; valamint az állami, törvényhatósági, községi tisztviselők, ha legalább 500 frtnyi, a magántisztviselők, ha legalább 700 frtnyi jövedelem (fizetés, nyugdij, stb.) után fizetnek, ma IV. oszt. kereseti adót.[1])

5. Jövedelmükre való tekintet nélkül választói joggal birnak : a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, a lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanitók, okleveles kisdedóvók azon kerületben, melyben állandóan laknak.

Megjegyzendő azonban, hogy a lelkészek- és segédlelkészektől megkivántatik, hogy, mint ilyenek, valamely egyházközségben hivatalos alkalmazásban legyenek ; a tanárok, iskolatanitók, kisdedóvók és községi jegyzők választói joggal pedig az esetben birnak, ha az illető állomásokra a törvény értelmében kineveztettek, választattak, vagy hivatalukban megerősittettek.

6. Választói joggal birnak végre azok is, a kik 1848—1872-ig, a régi jog (nemesi jog, szabad kerületekben a választói jog) alapján valamely névjegyzékbe bejegyeztettek. Az 1848 : V. törvényczikk ugyanis kijelenti, hogy nem czélja a választói jogot elvenni, hanem kiterjeszteni azokra is, kik vele nem birnak.[2]) A kik tehát e joggal már birtak, azok saját személyöket illetőleg a jog gyakorlatában továbbra is meghagyattak.

126. §.

A választói jog gyakorlásának akadályai.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak, ha különben birnának is a választói joggal, vagyis a felsorolt föltételeknek eleget tesznek : 1. a hadsereg állományában tettleg szolgáló vagy tettleges

[1]) Az adók elnevezésében és osztályozásában a későbbi törvényhozás több változtatást tesz. Mindez azonban a választói jogot megállapitó törvényeken, a census alapjául szolgáló összeget illetőleg, nem változtat.

[2]) E kijelentést azután magyarázták ugyis, hogy a nemességet a választói jog élvezetében véglegesen meg akarja hagyni, mig mások csak azokra vonatkozónak vélték, kik a jogot már tényleg birták ; végre az 1874. évi XXXIII. t.-cz. a föntebbi értelemben döntött.

szolgálati idejükön belül ideiglenes szabadságra bocsátott katonák, tengerészek, honvédek (ide nem tartoznak az ellenőrzési szemlére vagy ideiglenes gyakorlatra behivott tartalékosok); 2. a pénzügy-, adó- és vámőrség legénysége; 3. a csendőrök; 4. az állami, a törvényhatósági és községi rendőrség legénysége.

Választói jogot továbbá nem gyakorolhatnak és ennélfogva a választók állandó névjegyzékébe fel sem vétethetnek, bármely alapon birjanak különben választói joggal: 1. kik bűntett vagy vétség miatt fogságra itéltettek, a büntetés tartama alatt; 2. kik bűntett vagy vétség miatt jogérvényes birói határozattal vizsgálati fogságban vannak; 3. kik választói joguk felfüggesztésére itéltettek, a jogérvényes itéletben megszabott időtartam alatt; 4. a vagyonbukottak, mig a csőd meg nem szüntettetett; 5. a kinek tette egy képviselőválasztás érvénytelenitése esetében az érvénytelenségi ok tényálladékát foglalja magában, vagy valamely szavazat érvénytelenítését maga után vonta. — Ezekben a pontokban megjelöltek egy külön névjegyzékbe foglaltatnak és szavazatjogukat kivételképen gyakorolhatják, ha igazolják, hogy az akadály megszünt, tehát fölmentésüket, vagy a csőd megszüntetését jogerőre emelkedett birói határozattal, a büntetés teljes kiállását az illetékes hatóság bizonyitványával, a választói jog felfüggesztése határidejének leteltét az eredeti itélettel a kiigazitó bizottság vagy esetleg a választási elnök előtt igazolják.

127. §.

A választhatóság joga (szenvedő választói jog).

I. Országos képviselővé választható, ki életének 24-ik életévét betöltötte és választó, vagyis az ország valamely választói névjegyzékébe fölvétetett és igy választói jogát tényleg gyakorolhatja.

Ez általános szabály alól azonban több kivétel van:

Igy az 1874: XXXIII. t.-cz. értelmében képviselőül az nem választható, ki a magyar nyelvet annyira nem birja, hogy az országgyülés magyar nyelvü tárgyalásaiban részt vehessen és a törvény azon rendeletének, hogy a törvényhozás nyelve a magyar, megfelelni nem képes.

Képviselővé nem választható továbbá az sem, a ki az 1874. évi XXXIII. t.-cz. hatályba lépte óta lopás, orgazdaság, rablás, gyilkosság, gyujtogatás, csalás, okmányhamisitás, hamis eskü, hamis

bukás miatt jogérvényes birói itélettel elmarasztaltatott.[1]) Nem választható az, a kinek megbizatása, mert mandátumát kellő időben nem mutatta be, semmisnek nyilvánittatott, ez időtől számitva öt évig. (1876 : XXXIX., 1899 : XV.) Nem választható országgyülési képviselővé az okirattal honositott állampolgár, a honpolgári eskü letételétől számitva 10 évig. (1879 : L.)

A választás elnöke és a szavazatszedő küldöttség elnöke azon kerületben, melyben e tisztet viselik, képviselővé nem választhatók ; nem választhatók a járásbiróságnál vagy a törvényszéknél alkalmazott itélőbirák, valamint az elsőfoku biróságnál alkalmazott kir. ügyészek azon választókerületben, melynek területére hatáskörük egészen vagy részben kiterjed ; továbbá a főszolgabirák és szolgabirák azon kerületben, melynek területére hatáskörük egészen, vagy részben a választás idején, vagy az azt megelőző három heti időben kiterjedt. (1899 : XV.)

Végre, ha valakinek cselekedete egy képviselőválasztás érvénytelenitése esetében az érvénytelenségi ok tényálladékát foglalja magában, vagy valamely szavazat érvénytelenitését maga után vonta, annak szenvedő és cselekvő választó-képessége a kir. Curia itéletében fölfüggesztendő, de legfölebb öt évre. Ugyanigy képviselővé nem választható abban az országgyülési időszakban, a kinek mandátuma megsemmisittetett, mert a kormánynál anyagi érdekből, vagy egyéb tiltott esetben közbenjárt.

De ezeket az eseteket, melyekben a megválasztatás érvénytelen, nem szabad összetéveszteni az összeférhetlenség eseteivel, minthogy az utóbbiaknál a választás érvényes, csakhogy az illetőnek meg kell szüntetni az összeférhetlenséget. (L. alább.)

128. §.

Az országos képviselőválasztások ; előleges intézkedések.[2])

I. Az általános képviselőválasztásokra (valamely uj országgyülés összehivásakor) a belügyminister 10 napi időt tüz ki olyan

[1]) Tehát királyi kegyelem a választhatóság jogát nem adja vissza, mert a törvény nem azt mondja, hogy a ki büntetést szenved, hanem a ki elmarasztaltatott, az veszti el a jogot. — Az már vitatott, vajjon az elmarasztalás által a választói jogot végleg elvesztik-e, vagy, hogy az 1880 : XXXVII. t.-cz. 19. §-a értelmében csak 10 évre felfüggesztetik.

[2]) Idevonatkozólag az 1848 : V., 1874 : XXXIII., 1875 : VI., 1876. évi XVIII., 1899 : XV. t.-czikkek intézkednek.

módon, hogy az e tárgyban kibocsátott rendeletnek a hivatalos lapban közzétételétől, a választásra kitüzött határidő zárnapjáig, legalább harmincz napi időköz legyen s a választások befejezésétől az országgyülés megnyitásáig pedig legalább tiz napi időköz maradjon. A választások a belügyminister által kitüzött 10 napi határidőn belül minden kerületben megtartandók.

Az általános választások napját ezen 10 napi határidőn belül a központi választmány akként határozza meg, hogy a választások ugyanazon törvényhatóság, vagy város területén egy napra tüzessenek ki.

Ha időközi választás (mert a képviselő lemondott, meghalt, mandátumától megfosztatott) vagy meghiusult választás esete merül fel, a választás napját ugyancsak a központi választmány határozza meg és pedig ugy, hogy a képviselőház ez iránt hozott határozatának vételétől, vagy a meghiusult választás esetében, a meghiusult választástól 14 napnál rövidebb és 24 napnál hosszabb időköz ne legyen.

II. Az általános választásoknál a központi választmány a királyi meghivó levélnek az illető törvényhatóság közgyülésében történt kihirdetése után következő napon, az időközi választásoknál a képviselőház felhivásának vételétől számitva városokban 3, más törvényhatóságokban 8 nap alatt, a meghiusult választás esetén pedig az arról szóló jelentés vétele után azonnal összeül és megteszi a választásra szükséges intézkedéseket, minden választókerületnek a választás vezetésére elnököt, jegyzőt és a szükséges számmal helyetteseket választ.

Azon kerületekben, melyekben a választók száma az 1500-at meg nem haladja, egy szavazatszedő küldöttség alakitandó, a választási elnök elnöklete alatt. Ilyen esetben a választási elnök, egy helyettes elnök, egy jegyző, egy helyettes jegyző választandó.

A mely kerületekben a választók száma az 1500-at meghaladja, két szavazatszedő küldöttség alakittatik, és igy a választási elnökön kivül, ki az egyik szavazatszedő küldöttség elnöke, még egy szavazatszedő küldöttségi elnök, két helyettes elnök, két jegyző és két helyettes jegyző választandó.

Ha pedig a választók száma a 3000-et haladja meg, szabadságában áll a központi választmánynak három küldöttséget alakitani, s ekkor a választási elnökön kivül két küldöttségi elnök, három helyettes elnök, három jegyző és három helyettes jegyző választandó.

IV. A választó-kerület községeit, vagy városrészeit a szavazatszedő küldöttségek közt a központi választmány osztja fel; ezek szavazási sorrendjét minden küldöttség részére szintén a központi választmány határozza meg, ugy azonban, hogy a választási székhely választói mindig legelőször szavaznak.

A központi választmány ez intézkedésekről az állam hivatalos nyelvén s a szükséghez képest más nyelveken is hirdetményt tesz közzé, mely a választó-kerület minden városának és községének megküldendő és az előljáróság köteles azt, legalább 3 nappal a választás előtt, szokásos módon közzétenni.

A választók személyazonosságának ellenőrzésére városokban a tanács két megbizott tagja, községekben a biró vagy helyettese, valamelyik községi esküdt van hivatva, kik e czélból a választás helyén megjelenni és a záróra alatt is ott maradni tartoznak. Ezenkivül mindegyik jelölt bizalmi férfia is joggal bir arra, hogy akkor, midőn valamely községre vagy városra kerül a szavazás sora, e városból vagy községből egy lakost, mint azonossági tanut jelöljön meg, a ki mindaddig, mig a község vagy város választói szavaznak, a választók azonosságát ellenőrzi. Az összes azonossági tanuk a szavazatszedő küldöttség előtt esküt tesznek.

A választás mindig a választási székhelyen történik, akár egy, akár több küldöttség előtt megy végbe a szavazás.

129. §.

A választás lefolyása.

I. *A választási elnök* a kerület székhelyén a választási eljárást a kitüzött napon és helyen, reggel 8 órakor nyitja meg. Ha azonban oly akadályok merülnek föl, melyek miatt a választási eljárás meg nem kezdhető, akkor az elnök egy órával elhalaszthatja, de ha 9 órakor sem lenne megkezdhető, akkor a választás meghiusultnak tekintendő.

A választási elnök feladata a választás vezetése, a rend fentartása és ennélfogva ő rendelkezik a kiküldött rendőri közegekkel, szükség esetében a fegyveres erővel. A választást felfüggesztheti, esetleg félbeszakithatja. A választási elnök feladata a választók szabadságának biztositásáról, különösen a bevonulást és elhelyezést illetőleg, a közigazgatási hatóság meghallgatása után gondoskodni és az elhelyezésnél, a pártok bizalmi férfiainak meghallgatásával

akként eljárni, hogy a szavazatszedő küldöttségekkel az érintkezés föltétlenül biztositassék, a gyülekező helyek a szavazási helyiségektől lehetőleg egyenlő távolságra essenek, és hogy a választók magukat élelemmel elláthassák. (1899 : XV.)

A szavazatszedő küldöttségi elnököknek feladata és kötelessége az eléjök utasitott választók szavazatait összeszedni, ők határoznak a szavazatokkal szemben fölmerült kifogások felett ; s a küldöttség szavazó helyiségében, annak közvetlen környékén ők ügyelnek a rend fentartására s e czélból a választási elnöknek rögtön teendő jelentés mellett a fegyveres erővel is rendelkezhetnek ; szükség esetén a szavazást *ideiglenesen* fel is függeszthetik, de annak meghatározása, hogy mikor kezdessék ujra a szavazás valamely küldöttség előtt, a választási elnök jogaihoz tartozik.

II. Képviselőjelöltet a kerület tiz választójának kell együttesen ajánlani. Ez ajánlat a választási elnöknek irásban adandó be, ki azt a választást megelőző napon is átveheti, legkésőbb azonban félórával a választás megnyitása után adandó át.[1]) De ha esetleg a választás reggeli 8 óra előtt nyittatott meg, akkor az ajánlás 8 és félóráig elfogadandó ; ha pedig a választás megnyitása egy órával elhalasztatott, akkor a jelölés is ez időtől (a választás megnyiltától) számitva félóráig még elfogadandó. Az ajánlattal egyidejüleg minden jelölt részére, minden szavazatszedő küldöttséghez, egy vagy két bizalmi férfi jelölendő. Az esetben pedig, ha a választási elnök a bizalmi férfiakat a választás folyamata alatt eltávolitotta, vagy ezek működésöket abbanhagyták, akkor az ajánlóknak jogában áll más bizalmi férfiakat jelölni. A bizalmi férfiaknál ugyan nem elengedhetlen föltétel, hogy a kerületben választók legyenek, de csakis az illető törvényhatóság területén lakók jelölhetők.

Ha a választás megnyilta után fél óra alatt csak egy egyén ajánltatott, a választási elnök a választást befejezettnek s az illetőt megválasztott országgyülési képviselőnek nyilvánitja. — Ha kellő időben több egyén ajánltatott képviselőnek, a választási elnök a szavazást elrendelni köteles s ilyen esetben a szavazás a kirendelt küldöttségek előtt reggeli 9 órakor megkezdendő és megszakitás

---

[1]) A választási elnök tulajdonkép annak vizsgálására nincsen hivatva, hogy az ajánlott választható-e és igy az ajánlottat azon okból, hogy nem választható, vissza nem utasithatja, kivéve azt az egy esetet, midőn a jelölt azért nem választható a következő. öt évre, mert mandátumát kellő időben nem mutatta be.

nélkül folytatandó. A szavazás megkezdését az elnök, akadályok esetében egy órával elhalaszthatja, de ha akkor sem volna megkezdhető, akkor a választás meghiusultnak nyilvánitandó.

A községek vagy városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, s az egy községből vagy városrészből való választók a szerint, a mint egyik vagy másik jelöltre szavaznak, külön bocsátandók szavazásra. Az első községnél a küldöttségi elnök által kihuzott sors dönt a felett, melyik jelöltre szavazók bocsáttatnak először szavazásra ; az utána következő községeknél felváltva illeti az ugyanazon jelöltre szavazókat az elsőség. Azon választók, kik akkor nem jelentkeztek, mikor a megállapitott sorrend szerint az illető községen vagy városrészen volt a sor, a többi választóknak szavazása után szavazhatnak. A szavazás nyilvánosan, élőszóval történik, de a választóknak az összeirásnál, vagy választásnál bottal, illetőleg fegyverrel megjelenni nem szabad.

III. A választót a szavazásnál irányadólag utbaigazitani vagy rábeszélni nem szabad ; kérdést a választóhoz csak az elnök intézhet s csakis feladatának korlátai között. A szavazás alatt felmerült kérdésekben a küldöttségi tagok meghallgatása után, a küldöttségi elnök saját felelősségére intézkedik.

Semmis a szavazat, ha nincs értelme, ha többfélekép magyarázható, vagy ha nem a képviselőjelöltek valamelyikére adatott. De ha egy családi néven csak egy jelölt van, a szavazat azért, mert a keresztnév hibásan, vagy éppen nem mondatott ki, nem tekintetik érvénytelennek, valamint akkor sem, ha a szavazat a jelöltek egyikére kétségtelenül megállapitható.[1]) A visszautasitott, vagy megsemmisitett szavazatokról külön jegyzék vezetendő annak fölemlitésével, hogy az illető melyik jelöltre szándékozott szavazni.

Ha a szavazás a fölmerült akadályok, vagy zavarok miatt felfüggesztetett és két óra mulva sem folytatható, a választási elnök a választást meghiusultnak nyilvánitja és erről a központi választmánynak jelentést tesz. A központi választmány hivatott, a föntebbiek szerint, az uj választás kitüzésére.

Ha a szavazás közben egy jelöltön kivül a többi visszalép, s ezt az illető választási elnöknek személyesen vagy sajátkezüleg irt és aláirt nyilatkozatban (ujabban szokásos ezt közjegyzőileg hitelesit-

---

[1]) Ha a választó személyazonossága máskülönben megállapitható, nevének, foglalkozásának hibás bejegyzése miatt szavazatától el nem üthető. (1899 : XV.)

tetni) határozottan kijelenti, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt országgyülési képviselőnek nyilvánittatik. A jelöltek visszalépése jegyzőkönyvbe fölveendő.

IV. Miután minden község vagy városrész a megállapitott sorrend szerint szavazott és szavazásra felhivattak azon községek is, melyek a megállapitott sorrendben nem jelentek meg : a választási elnök, a szavazók jelentkezhetésére legalább egy, vagy legfölebb két órai határidőt tüz ki. A választási elnök, a szavazatszedő küldöttség tagjai és a jelöltek bizalmi férfiai, ha azon kerületben, melybe kiküldettek, választói joggal birnak, a kitüzött záróra elteltével is, bármely küldöttség előtt szavazhatnak ; valamint a záróra letelte után még mindazok a választók szavazásra bocsátandók, a kik a záróra letelte előtt már jelentkeztek.[1]) A mig a záróra tart, a jelentkező választók a többi választóktól elkülönitendők.

A küldöttségi elnök a szavazók névsorát berekesztvén, annak három példányát, valamint a szavazás lefolyásáról szóló jegyzőkönyvet a jegyzővel együtt aláirja s a választási elnöknek átadja.

Minden szavazatszedő küldöttség u. i. a szavazás lefolyásáról jegyzőkönyvet vezet. Ezen jegyzőkönyvben megemlitendő : 1. a szavazatszedő küldöttség tagjainak, a jelöltek bizalmiférfiainak neve ; 2. a szavazás kezdete és a küldöttség előtti végeredmény ; 3. a szavazás felfüggesztése esetében az, hogy mikor történt a felfüggesztés, ki volt akkor az utolsó szavazó és hogy mikor vette ujra kezdetét a szavazás ; továbbá, ha az elnök valamely jelölt visszalépését jelentette ki, hogy ki volt akkor az utolsó szavazó, végre, hogy ki volt akkor az utolsó szavazó, a midőn a záróra kitüzetett ; 4. az elnök esetleges határozatai és a rend érdekében tett intézkedések. A visszautasitott szavazatokról külön jegyzék vezetendő, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

A választás összes lefolyásáról szintén jegyzőkönyv vezettetik s abban megemlittetik : 1. a választókerület neve ; 2. a választás helye és ideje ; 3. a képviselőjelöltek neve ; 4. az ajánlók és a bizalmi férfiak neve, a nyilatkozat kelte és a beadás ideje ; 5. a jelölt vagy jelöltek esetleges visszalépése ; 6. ha szavazás rendeltetett el, a megkezdés ideje, az elnök által kitüzött záróra s a szavazás végeredménye ; 7. az elnök határozatai s a rend érdekében tett intézkedései.

---

[1]) Ugy hogy jelenleg a záróra tulajdonkép a jelentkezésre vonatkozik.

Sem óvás, sem egyéb észrevétel nem vehető a jegyzőkönyvbe, melyet az elnök, a melléje rendelt jegyzők és a bizalmi férfiak irnak alá.

V. A midőn a szavazás a küldöttségek előtt befejeztetett, a választási elnök a szavazás végeredményét a küldöttségi tagok előtt összeállitja és azt a jelöltet, ki a följegyzett (beadott) érvényes szavazatok általános többségét elnyerte, a kerület országgyülési képviselőjéül kijelenti.

A szavazatszedő küldöttségek jegyzőkönyve, valamint az általános jegyzőkönyv az állam hivatalos nyelvén 3 példányban vezetendő. Ezek közül egy példány a megválasztott képviselőnek azonnal átadandó, vagy téritvény mellett elküldendő. A másik két példány a központi választmánynak küldendő be, mely azok egy példányát a törvényhatóság, vagy város levéltárába helyezi el, a másikat pedig a belügyministernek küldi meg. A megválasztott képviselőnek a választási jegyzőkönyv szolgál megbizó levél gyanánt.

Ha a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte el, azon két jelölt között, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, pótválasztásnak van helye, s e választásra a központi választmány uj határidőt tűz ki. A szavazatok általános többségének az összes beadott érvényes szavazatok felénél nagyobb szám tekintetik, habár a szavazatok egy része az időközben visszalépett más jelöltre adatott is.

Ha két jelölt van és ezek teljesen egyenlő számu szavazatot nyertek, vagy a csak relativ többséggel biró két jelölt közül az egyik időközben, az uj határnap elérkeztéig meghalt, egészen uj választás történik.[1]) De midőn a csak relativ többséggel biró két jelölt közül az egyik időközben visszalép, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt, az uj határnap elérkeztekor országgyülési képviselőnek nyilvánittatik.

A kik több kerületben választattak meg, azok kötelesek a megbizóleveleik iránti igazoló eljárás befejeztétől számitva 8 nap alatt nyilatkozni, hogy melyik választókerület képviseletét fogadják el. Ha pedig nem nyilatkoznak az összeférhetetlenségi állandó bizottság további 8 nap alatt dönt. (Házszabály 21. és 158. §§.)

---

[1]) Uj választásnál egészen uj jelölések történhetnek, mig pótválasztásnál uj jelölésnek már nincsen helye, vagyis a szavazatok csak az előzőleg jelöltekre adhatók be.

130. §.

A választók összeirásánál és a választásnál működő közegek felelőssége, valamint a választás körüli visszaélések és azok büntetése.

I. A választók összeirásánál, valamint a választási eljárásnál közreműködő közegek kötelességük pontos és lelkiismeretes teljesitéséért felelősek.

Az a közhivatalnok, lelkész, ki a választók összeirásánál szükséges adatokat, illetőleg okiratokat ki nem adja, kiadásukat megtagadja, az illetékes királyi törvényszék által 500 forintig terjedhető pénzbirsággal büntetendő. (1874 : XXXIII.)

A ki saját vagy más nevének a választók névjegyzékébe leendő fölvétele, vagy valamely fölvett névnek abból való kitörlése végett az összeiró küldöttség, vagy a központi választmány előtt tudva, hamis, hamisitott vagy lényegében valótlanságot tartalmazó okiratot használ, 500 forintig terjedhető pénzbirsággal büntetendő.

A választók névjegyzéke másolatát ki nem adó alispán, vagy polgármester, a Curia által 2000 koronáig terjedhető birsággal sujtható. (1899 : XV.)

Az 1899 : XV. t.-cz. szerint fegyelmi eljárásnak van helye azon központi választmányi vagy összeiró küldöttségi tag, választási vagy küldöttségi elnök, jegyző, bizalmi férfi vagy más, választásnál közreműködő közeg ellen, ki ezen eljárásban a fennálló törvényeket megsérti. — A fegyelmi eljárást a központi választmány, a közigazgatási bizottság, vagy a belügyminister elrendelheti. A fegyelmi biráskodást elsőfokon a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, másodfokon a belügyminister, a választási és küldöttségi elnökökre másodfokon a közigazgatási birróság gyakorolja.

Az a közigazgatási hivatalnok, ki a választási törvényeket és az ezekre alapitott hatósági intézkedéseket megsérti, a mennyiben cselekménye, vagy mulasztása sulyosabb beszámitás alá nem esik, fegyelmi uton büntetendő.[1]) — Az a választási v. szavazatszedő küldöttségi elnök, ki a választásra vonatkozó határozmányokat azzal a szándékkal szegi meg, hogy egyik vagy másik jelölt

[1]) Törvényhatósági és községi közegek ellen ily esetekben is az 1886 : XXII. és XXIII. t.-czikkben foglalt fegyelmi eljárásnak van helye és ha a törvénysértés a választás meghiusultát vagy megsemmisültét vonta maga után, a kiszabott pénzbirság 4000 koronáig terjedhet.

megválasztását biztositsa, vagy a választást meghiusitsa, hatezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő, és ha a törvénytelen intézkedés emlitett czélja, illetve a czélba vett eredmény is beállott, vagy ha az elnök az emlitett czélokból a csendőrség, rendőrség vagy katonaság feletti rendelkezést, a választás folyamata alatt másnak átengedte (1899 : XV.), hat hónapig terjedhető fogházzal, hatezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel és a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő.

II. Az 1899 : XV. t.-cz. elrendeli továbbá, hogy állami és törvényhatósági közhivatalnok, valamint a rendezett tanácsu városok polgármestere és rendőrkapitánya és a községi jegyző nem vehet részt politikai pártgyülések összehivásában, nem lehet azoknak elnöke, jegyzője, tőlük megbizást el nem fogadhat ; — nem vehet részt a jelöltek körutazásában, továbbá valamely hatáskörébe eső cselekménye vagy mulasztása, igérete vagy fenyegetése által, vagy általában hivatali állásának felhasználásával a választót be nem folyásolhatja ; — nem rendezheti a választók összegyüjtését és a választás székhelyére vezetését, ezekben az esetekben közre nem működhet ; — a csendőrséget, rendőrséget vagy a fegyveres erőt más czélra, mint a csend és rend fenntartására és választói jog szabad gyakorlásának érdekében fel nem használhatja, azok felett a rendelkezési jogot másra, mint hatósági közegre nem ruházhatja ; — végre a hivatali fölebbvaló a neki alárendelt köztisztviselőt nem utasithatja arra nézve, hogy választói jogát miként gyakorolja, vagy hogy befolyását egyik, vagy másik jelölt érdekében érvényesitse.

Ugyancsak az 1899 : XV. t.-cz. állapitja meg :

hogy 1. az a lelkész vagy vallási szertartás teljesitésére jogositott, vagy egyházi tisztséget viselő más személy, a ki a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben, vagy vallásos jellegü gyülekezeten a választás eredményének befolyásolását czélzó nyilatkozatot tesz ;

2. a ki abból a czélból, hogy a választót befolyásolja, az egyházi kegyszerekben való részesitésre tesz igéretet, esetleg egyházi fenyiték alkalmazásával, vagy a kegyszerek elvonásával, túlvilági büntetéssel fenyeget ;

3. a ki a vallási tisztelet tárgyait, vagy oly tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvék, a választók gyülekezetén, vagy a választási menetben használ, továbbá, a ki ily tárgyaknak, ha azok felett ő rendelkezik, e czélra való használását megengedi :

egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő; — ha pedig az, a ki ilyen tárgyakat használ, nem lelkész, három hónapig terjedhető fogházzal és a politikai jogok felfüggesztésével büntettetik.

III. Az, a ki a képviselőháznál emelt panaszban, vagy a Curiánál beadott választás elleni kérvényben avagy ellenkérvényben, a képviselő vagy más jelöltnek, a választásnál hivatalosan közreműködőnek, avagy másoknak cselekménye vagy mulasztásakép, tudva, valótlan tényeket ad elő, a mennyiben azon eljárás alapjául szolgáltak s valódiságuk esetében a választásnak, vagy valamely szavazatnak az érvénytelenségét okozzák, — ha sulyosabb beszámitás alá nem esik — vétségért kétezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Hasonló büntetés éri azt is, ki a fentemlitett módon és czélból hamis nyilatkozatot, vagy bizonyitványt állit ki, ha az a Curia vagy képviselőház előtt eljárásban használtatott. — A kir. Curia vagy képviselőház bizottsága előtt választási ügyben tett hamis tanuzás büntetőjogilag olyannak tekintendő, mint a 200 korona értéken felüli ügyben tett hamis tanuzás. (1899 : XV.)

Az 1878 : V. t.-czikkbe iktatott büntető törvény büntetendőnek mondja azt, a ki valamely választónak vagy annak tudtával hozzátartozójának megvesztegetés czéljából anyagi előnyt igér, valamint azt a választót is, a ki ilyent elfogad; továbbá azt a közhivatalnokot, a ki hivatalos cselekménye, vagy arra vonatkozó igérete által törekedik valamely választót jogosulatlanul befolyásolni.

Szabadságvesztéssel, pénzbüntetéssel és a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő, *a)* a ki valamely választót erőszak vagy fenyegetés által választási jogának szabad gyakorlatában megakadályoz; — *b)* a választók összeirásával megbizott küldöttség elnöke, jegyzője vagy tagja, ha a jogosultnak talált választó nevét a választók névjegyzékébe be nem irja, vagy olyan személy nevét irja be, a ki jogosultnak nem találtatott, továbbá a központi választmány tagja és jegyzője, ha a mondott cselekményt a névjegyzék összeállitásánál elköveti; — *c)* azon közhivatalnok, ki az összeiró küldöttség rendelkezésére bocsátandó valamely okiratba hamis adatot jegyez be, hogy ez által valaki választói jogától megfosztassék, vagy hogy választó legyen; — *d)* a ki a választásnál hivatalosan átvett szavazási jegyet rendeltetésétől elvonja, meghamisitja, a szavazatot más névre irja, be nem irja, vagy szavazatot oly választónak ir be, a ki nem szavazott; — *e)* a ki a szavazatok lajstromát

megsemmisiti, vagy az összeszámitást megakadályozza ; — *f)* aki másnak neve alatt szavaz, többször vagy több választó-kerületben szavaz.

131. §.

Az országgyülési képviselőválasztások feletti biráskodásról általában.

Az 1848 : V. t.-cz. megállapitja, hogy »azon választások iránt, melyeknek törvényessége bármely tekintetből kérdésbe vétetnék, a képviselőtábla intézkedend.« Ennek megfelelően a mandátumok megvizsgálása, a beérkezett panaszok és kifogások tekintetbe vételével, a képviselőház osztályai, vagyis az állandó igazoló bizottsága, a választás jogérvényessége felett való itélkezés pedig a biráló bizottsága elé tartozott. De már az 1874. évi XXXIII. t.-czikk kimondja azt az elvet, hogy a kérvénynyel megtámadott választások felett a kir. Curia itélkezik és hogy külön törvény fogja megállapitani ide vonatkozólag az anyagi és alaki jogszabályokat. Végre az 1899 : XV. t.-cz. a választások feletti biráskodást, az e törvényben egyenként felsorolt esetekre nézve, ideiglenesen, 1901-től számitva *nyolcz évre*, az 1908 : XXXVII. t.-cz. pedig 1909. évi szeptember 10. napjától számitva *tizenkét évre*, a kir. Curiára bizza, a mely idő lejártával azonban, ha csak a törvényhozás másképp nem intézkedik, ismét kizárólag a képviselőházat illeti meg.

Ebből kitünik, hogy a választási ügyekben való biráskodás elvileg nem képezi tulajdonkép a kir. Curia birói hatáskörének részét s hogy szorosan jogilag nincs megszüntetve, hanem csak fel van függesztve az a tétel (1848 : V.), mely szerint a képviselői választások fölött maga a képviselőház itél. A képviselők megbizólevelének megvizsgálását, igazolását a Ház továbbra is saját kebelében eszközli. A törvényben külön fel nem sorolt esetekre nézve pedig a választások törvényessége feletti itélkezés most is a képviselőház hatáskörében marad (l. alább).

Jelenleg azonban a képviselőház a választást azon okok alapján, melyek miatt annak érvényessége a kir. Curia előtt kérvénynyel megtámadható, eljárása tárgyává nem teheti, kivéve, ha a képviselő választhatósága vitatott. Ettől eltekintve a képviselőház még akkor sem járhat el, ha a Curia az eljárást megszüntette a felek meg nem jelenése miatt, avagy mert a kérvényt visszavonták, illetve ha a kérvény alaki hiányok miatt visszautasittatott. De ha

a Curia a kérvényben foglalt, valamely érvénytelenségi ok felett a biráskodást hatáskörébe nem tartozónak jelenti ki, ez ok felett a biráskodást a képviselőház gyakorolja. Ha valamely választást a Curia előtt kérvénynyel megtámadtak és e választásra a képviselőház is eljárást rendelt el, akkor ez utóbbi eljárása addig meg nem inditható, illetőleg függőben tartandó, mig a Curia a kérvényt elintézi.

Ha a Curia az érvénytelenségi eljárásban valamely ténynek bebizonyitott voltát megállapitja, az a képviselőház előtti eljárásban, az ellenbizonyitás kizárásával, az itélésnél alapul veendő.

132. §.

A kir. Curia biráskodása a választások érvényessége felett.

A kir. Curia biráskodásának a választások érvényessége felett, csak az 1899 : XV. t.-cz. által felsorolt esetekben van helye, a melyekben a választók a választás érvénytelenségének megállapitását kérvény utján kérhetik.

Ez esetek röviden ismertetve a következők :

1. ha a képviselő választható nem volt ;

2. ha a képviselő a választónak, vagy ennek tudtával hozzátartozójának, azon czélból, hogy az ő reá szavazzon vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék : pénzt, pénzértéket vagy más előnyt ad vagy igér, ugyszintén ha a képviselő ily cselekményben részes, vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett ;

3. ha a képviselő valamely választót, vagy ennek hozzátartozóját az emlitett czélból valamely előny elvonásával befolyásolni törekszik, melyet az illető jogosan bir, vagy ily cselekményben részes, vagy abba megelőzőleg beleegyezett ;

4. ha a képviselő valamely választót erőszak, fenyegetés által választójogának gyakorlásában megakadályozott, vagy ily cselekményben részes, vagy abba beleegyezett ;

5. ha a képviselő, a ki a választás alkalmával közhivatalt viselt, hivatali hatáskörébe eső cselekménye, vagy erre vonatkozó igérete által, valamely választót arra birni törekedett, vagy hivatali hatalmával visszaélve arra kényszeritett, vagy hivatali alárendeltjét arra utasitotta, hogy ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék ; ha hivatali alárendeltjét e czélból hivatali hatalmának felhasználására utasitotta, vagy e cselekmények valamelyikében részes vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett ;

6. ha a képviselő az általános választásoknál a választási határidőt

kitüző belügyministeri rendeletnek a hivatalos lapban történt közzétételétől, az időközi választásoknál pedig azon naptól, melyen a képviselőház az uj választást elrendelte egész a választás befejeztéig, a választókat azon czélból, hogy ő reá szavazzanak, vagy hogy más jelöltre ne szavazzanak, illetve, hogy a szavazástól tartózkodjanak, eteti, v. itatja, ily cselekményben részes, vagy abba előzőleg és kifejezetten beleegyezett; de nem tartozik ide az az eset, ha tekintettel a megvendégelt személyekre, vagy a vendéglátás egyéb körülményeire, világosan kitünik, hogy nem a választás befolyásolása czéljából történt, vagy hogyha az a szokásos vendéglátás határain túl nem terjedt;

7. ha a képviselő a kérdéses választást megelőzőleg 3 hónapon belül azon czélból, hogy a választás eredményét befolyásolja, valamely gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy nyomtatvány, irat, képes ábrázolatok terjesztése, esetleg közszemlékre kiállitása által büntett, vétség elkövetésére egyenesen felhivott, a törvény ellen, vagy a hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen engedetlenségre felhivást intézett vagy terjesztett, avagy ily cselekményben részes;

8. ha a képviselő az előző pontban meghatározott módon, időben és czélból valamely osztályt, nemzetiséget, hitfelekezetet az állampolgárok vagy részök ellen gyülöletre izgatott, vagy ha a magyar államot alkotó országok közt fennálló államközösség, a magyar állam területi épsége és egysége ellen, valamint a nemzet politikai egysége ellen, úgyszintén, ha a tulajdon, vagy a házasság jogintézménye ellen izgatott, vagy a törvény ellenére magán- vagy köztulajdon felosztásával ámitott, vagy ily cselekményben részes;

9. ha a képviselő *a)* kérdéses választást megelőzőleg három hónapon belül, a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben vagy vallásos jellegü gyülekezeten a választás eredményének befolyásolását czélzó nyilatkozatot tett; *b)* abból a czélból, hogy egy vagy több választó ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék, az egyházi kegyszerekben való részesedésre tett igéretet, vagy egyházi fenyiték alkalmazásával, a kegyszerek elvonásával vagy túlvilági büntetéssel fenyegetett; *c)* a vallási tisztelet tárgyait, vagy olyan tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvék, a választók gyülekezetén vagy a választási menetben használt; *d)* vagy ilyen cselekményben részes, abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett;

10. ha a 2., 3., 4., 6. és 9. pontokban meghatározott cselekményeket más valaki követte el és bebizonyittatik, hogy oly választó, kivel szemben e cselekmények valamelyike elkövettetett, a képviselőre szavazott, vagy pedig a szavazástól tartózkodott és igy a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el (az általános többség megállapitásánál levonandók az érvénytelen szavazatok, a képviselőre vagy más jelöltre beadott szavazatokhoz pedig hozzáadandó azon választók szavazata, a kikről bebizonyittatik, hogy tőlük a szavazati jog gyakorlása törvény ellenére megtagadtatott, semmisnek vagy érvénytelennek nyilvánittatott és hogy az illető választó a képviselőre, vagy más jelöltre akart szavazni; a szavazatok levonásának vagy hozzáadásának hasonló-

kép helye van : azon szavazatokra nézve, a melyeket a szavazási rovatos iveken éppen nem, vagy nem a valóságnak megfelelően tüntettek fel, esetleg a melyeket jogosulatlan egyének adtak be) ;

11. ha *a)* közhivatalnok olyan választónak, ki az ő hivatali alárendeltje, arra nézve, hogy mely jelöltre szavazzon, vagy hogy a szavazástól tartózkodjék, utasitást adott ; vagy bármely választót hivatali hatáskörébe eső cselekménye vagy mulasztása, igérete vagy fenyegetése által bizonyos jelölt melletti v. elleni szavazásra vagy a szavazástól való tartózkodásra birt vagy kényszeritett ; ha *b)* a csendőr, rendőr és a fegyveres erő közreműködése nem a csend és rend érdekében, hanem más czélból, nevezetesen : a választók összegyüjtésére, vagy fedezet alatt történő szállitására a végből vétetett igénybe, hogy azok választói jogukat gyakorolják, vagy hogy a választási székhelyen megjelenjenek, esetleg az ottani megjelenésben akadályoztassanak ; vagy *c)* a választók személyes szabadságának korlátozásával a választás eredményének befolyásolása czéljából bizonyos helyen őriztettek, még pedig akkor is, ha a fentebbi *a)—c)* alpontokban körülirt cselekmények bármelyikét a csendőr, rendőr vagy a fegyveres erő tagja önkényesen, utasitás nélkül követte el és ha bebizonyittatik, hogy az illető választó a képviselőre csakugyan szavazott, vagy a szavazástól tartózkodott és igy a képviselő tulajdonkép az érvényes szavazatok általános többségét el nem nyerte ;

12. ha bizonyos választók, kik nem a képviselőre akartak szavazni, oly czélból, hogy a választásban részt ne vehessenek, a választás helyén kellő időben való megjelenésben gátoltattak és kimutattatik, hogy e választók számbavételével a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el, vagy pedig, hogy az ujabb szavazás, melynek folytán a képviselő megválasztatott, nem azon két jelölt között lett volna elrendelendő, a kikre nézve megtartatott ;

13., 14. ha bizonyos választókat, a kik nem a képviselőre, hanem más jelöltre akartak szavazni, valamely hivatalos közeg intézkedése a választói jog gyakorlatában törvényellenesen gátol, szavazatuk esetleg törvényellenesen visszautasittatott, vagy semmisnek nyilvánittatott és e mellett kimutattatik, hogy ezen választók számbavételével a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el, vagy pedig, hogy az ujabb szavazás, melynek folytán a képviselő megválasztatott, nem azon két jelölt között lett volna elrendelendő, a kikre nézve megtartatott ;

15. ha a választásnál nem a törvény szerint érvényes névjegyzék használtatik ;

16., 17. ha a választási elnök, a választó szabadsága és a rend érdekében reá rótt kötelességeket oly módon, illetőleg azon czélzattal szegte meg : hogy a választás eredményét a képviselő javára meghamisitsa ; vagy pedig, ha a választási elnök, a jelen törvény megsértésével, a választási eljárást nem a kitüzött napon, vagy helyen nyitotta meg (a választási eljárásnak reggeli 8 óra előtt történt megnyitása csak annyiban képez érvénytelenségi okot, a mennyiben az elnök az ajánlást reggeli nyolcz és fél óráig el nem fogadta volna ; a választási eljárásnak 8 órán túl történt megnyitása pedig csak akkor, ha a választási elnök azt szükség nél-

kül halasztotta el; de érvénytelen a választás, ha a megnyitás reggeli 9 óra után történt);

18., 19. ha a választási elnök az ajánlást nem fogadta el, vagy ha a megválasztott képviselő törvényesen nem volt jelölve, avagy ha az elnök a bizalmi férfiak alkalmazását nem engedte meg;

20. ha a választási elnök a jelen törvény ellenére a választást befejezettnek nem nyilvánitotta, vagy ha több egyén ajánltatott képviselőjelöltnek s ennek daczára a választási elnök a szavazást valamennyi törvényszerüen ajánlott jelöltre el nem rendelte;

21., 22. ha azon községek és városrészek, a melyek a megállapitott sorrendben meg nem jelentek, szavazásra többé fel nem hivattak és e mellett kimutattatik, hogy a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat nem adatott be, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel, — vagy ha a szavazás nem nyilvánosan, nem élőszóval történt;

23. ha a szavazás, az 1874 : XXXIII. t.-cz. ellenére, két órát meghaladólag függesztetett föl és csak azután folytattatott és e mellett kimutattatik, hogy a képviselőre a megszakitás időpontjáig legalább annyi érvényes szavazat nem adatott be, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

24. ha a választási elnök oly jelölt visszalépését jelentette ki, a ki nem lépett vissza és e mellett kimutattatik, hogy a kijelentés időpontjáig a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat nem adatott, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

25. ha a szavazatok általános többsége nem helyesen számittatik ki; ha nem az nyilvánittatott képviselőnek, a ki a szavazatok általános többségét nyerte, vagy egyébként az 1874 : XXXIII. t.-cz. 82. §-a (uj választás elrendelése, mert a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte, vagy ha két jelölt egyenlő számu szavazatot nyert) megsértetett;

26. ha a záróra kitüzésére vonatkozó rendelkezések megsértettek és e mellett kimutattatik, hogy azon időpontban, midőn a záróra a törvény szerint kitüzendő lett volna, a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat be nem adatott, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

27. ha az, ki országgyülési képviselőnek kijelentetett, az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el.

Az érvénytelenségi okok, mint látjuk, kétfélék lehetnek: olyanok, melyek az egész választás megsemmisitését és olyanok, melyek első sorban csak egyes szavazatok érvénytelenitését vonják maguk után. Az első csoportba különösen azok tartoznak, melyeknél a törvénytelenséget a képviselő saját tényeivel, magaviseletével idézte elő, vagy tudtával és beleegyezésével történtek; a második csoportba pedig főképen azok, melyeknél a törvénysértést nem maga a képviselő, hanem megválasztatása érdekében, de tudta és beleegyezése

nélkül mások, magánosok, köztisztviselők követték el. Az előbbieket feltétlen, absolut, az utóbbiakat relativ semmiségi okoknak nevezik, mint hogy az előbbiek, tekintet nélkül a szavazatok számbeli viszonyára, ha megállapittattak, a választás megsemmisitését vonják maguk után, mig az utóbbiakban csak a szavazatok érvénytelensége, vagy a szavazatok beadásának, érvényesülésének, jogosulatlan megakadályozása állapittatik meg és csak az esetben, ha ennek folytán a képviselő az érvényes szavazatok többségét el nem nyerte, akkor semmisittetik meg a választás, vagyis a kir. Curia megállapitja a valódi többséget, a választás törvényes eredményét. Hasonlókép a választási eljárásnál is absolut és relativ érvénytelenségi okok támadhatnak, a mint beigazoltatásuk esetében az egész választást megsemmisitik, vagy első sorban csak egyes szavazatokat.

Nem képez azonban érvénytelenségi okot a választóknak a választás helyére való szállitása és visszaszállitása. De ha a szállitásra és visszaszállitásra a kérdéses választókerületben szavazásra jogosult választó, vagy vele egy háztartásban élő hozzátartozója fogadtatik el : a fuvarozási dij nem lehet nagyobb azon összegnél, a melyet a szabályrendelet megállapit. Az ezt túlhaladó összeg vesztegetés czéljából adottnak tekintendő. A fuvarozási dijat a választókerületet alkotó minden egyes községre nézve az illető törvényhatóság, tekintettel a közlekedési viszonyokra és az év különböző szakaira, 3 évről 3 évre szabályrendelettel állapitja meg, mely a belügyminister jóváhagyása után lép életbe és mindaddig hatályban marad, mig uj szabályrendelet alkottatik. Vasuti és hajózási személyszállitási, valamint városokban a bérkocsi-dijak, a mennyiben hatóságilag jóvá vannak hagyva, e szabályrendeletnek hatáskörébe nem tartoznak.

Nem képez továbbá érvénytelenségi okot oly választókerületekben, melyek több községből állanak, a választóknak szükséges ellátása a választás helyén és ideje alatt ; valamint az sem, ha tekintettel a megvendégelt személyekre, a megvendéglés alkalmára és egyéb körülményeire, világosan kitünik, hogy a megvendéglés a szokásos vendéglátás határain túl nem terjedt és így nem abból a czélból történt, hogy az illetőknek szavazása ez által befolyásoltassék. Az sem képez érvénytelenségi okot, ha a választók választási czélokra zászlókkal és egyéb csekély értékü jelvényekkel elláttatnak. De már a választóknak a szállitás, vagy a szükséges ellátás, ugyszintén a zászlók és jelvények helyett pénz nem adható.

133. §.

A kir. Curia előtti eljárás.[1])

I. A kérvénynyel megtámadott választásokat illetőleg a kir. Curia, mint bíróság, két öttagu tanácsban itél, melyeknek tagjait és 6 póttagot, rendes biráinak sorából, minden év január havában, teljes ülésben titkos szavazattal választja meg. A választott tagok fele része az év lejártával sorshuzás utján kilép, de ujra választhatók. Nem választható azonban, a ki a főrendiháznak tagja, tehát a kir. Curia elnöke és másodelnöke.

De a biró érdekeltnek tekintetik és igy nem vehet részt a választások feletti biráskodásban, a perrendtartás érdekeltségi esetein kivül (1868 : LIV. t.-cz. 56. §.), ha 1. a választásban mint választó részt vett, vagy abba egyébként befolyt ; 2. ha az 1868 : LIV. t.-cz. 56. §. *b)* pontjában érintett viszony (férji vagy jegyesi, fel- vagy lemenő ági, negyediziglen oldalrokonsági, másodiziglen sógorsági, fogadott szülői vagy gyermeki, gyámsági vagy gondnoksági) közte és valamely jelölt, vagy oly személy között forog fenn, a kinek cselekménye folytán a választásnak érvénytelenitését kérték.

A választás érvénytelenitését legalább tiz oly választónak kell együttesen kérnie, kik az illető kerületnek, a kérdéses választásra érvényes névjegyzékében fel vannak véve. A jogosultság a kérvényben igazolandó, még pedig a választói minőség a névjegyzék hiteles kivonatával, a személyazonosság pedig a községi előljáróság vagy a kir. közjegyző tanusitványával. Nem léphetnek azonban fel kérvényezőkül azok, a kik a kérdéses választásban hivatalosan közreműködtek, a kik a képviselőre szavaztak, vagy ennek pártja részéről ajánlók vagy bizalmi férfiak voltak.

A kérvény az állam nyelvén szerkesztendő és a választást követő 30 nap alatt közvetlenül a kir. Curiánál adandó be, még pedig annyi példányban, hogy azoknak, a kik ellen intézve van és a bíróságnak, képviselőháznak, egy-egy példány jusson ; a kérvényben megjelölendők azok az érvénytelenségi okok és tények, melyek alapján a választás megsemmisitését kérik, valamint megjelölendők azok a bizonyitékok (okirat, tanuk, stb.), melyekkel a felhozottakat bizo-

---

[1]) Az eljárást részletesebben ismerteti, Gyomay : A Curia biráskodása képviselőválasztási ügyekben (1904), Tetétleni : A választási biráskodás (1905), Szivák : Orsz. képviselőválasztás codexe (1901).

nyitani akarják; egyszersmind igazolandó, hogy az állampénztárnál, mint birói letéthivatalnál, az eljárási költségek fedezésére 3000 korona elhelyeztetett. — A kérvény a képviselő ellen intézendő, de ha érvénytelenségi okul a választásban hivatalosan közreműködők cselekvése van felhozva, akkor ezek ellen is intézhető. — A kérvény egy példánya a képviselőházhoz azonnal átteendő.

Azok az okiratok, melyekre a kérvény hivatkozik, az első példányhoz eredeti vagy hitelesitett másolatban, a többi példányhoz egyszerü másolatban csatolandók. A nem államnyelvén szerkesztett okiratok hiteles forditással látandók el.

A kérvényezőknek továbbá a kérvényhez csatolt külön hitelesitett meghatalmazásban meghatalmazottat kell vallaniok. A meghatalmazottnak, vagy ha több meghatalmazottat neveztek, ezek közül egynek Budapesten kell laknia. A kérvényezők u. i. csak meghatalmazott által járhatnak el, csak ezeket illeti meg a szólás joga a tárgyalásokon. Ha a kérvényhez meghatalmazás csatolva nincsen, akkor pótlás végett visszaadatik és ha a pótlás nem történik meg, akkor hivatalból visszautasittatik. Meghatalmazottul nevezhető az ország minden nagykoru polgára, országgyülési képviselők kizárásával.

Ha a kérvényezők érvénytelenségi okul azt hozzák föl, hogy nem az nyilvánittatott képviselővé, a ki az általános többséget valósággal nyerte, illetve a kit az uj választásnál képviselőül kijelenteni kellett volna, a másik fél visszalépése folytán: akkor annak megállapitását is kérhetik, hogy a választásnál nem a képviselő, hanem egy másik jelölt nyerte el az érvényes szavazatok általános többségét, vagy pedig, hogy a törvény szerint más jelöltet kellett volna megválasztott képviselőnek kijelenteni.

Ilyen esetben a választást-védőknek jogukban áll a másik jelölt ellenében kifogásként az érvénytelenségi okokat ellenkérvény alakjában felsorolni.

II. A bíróság a kérvényt beadásától számitott 8 napon belül zárt ülésben vizsgálat alá veszi és az esetben hivatalból, a felek meghallgatása nélkül visszautasitja, ha a törvény (1899 : XV.) lényeges rendelkezéseinek meg nem felel. De a visszautasitást elrendelő határozat mindig csak egyhangulag hozható. Ha a kérvény lényegtelenebb hiányokban szenved, akkor a kérvényezők a hiány pótlására felhivandók azzal, hogyha a kitüzött határidőn belül (8—15 nap) a pótlás meg nem történik, a kérvény hivatalból visszautasitandó lesz.

A képviselő és azon személyek, a kik ellen a kérvény intézve van, az eljárásnak bármely szakában személyesen vagy meghatalmazott által járhatnak el ; de ezeken kivül az eljárásba befolyhatnak és a megtámadott választás törvényszerüségét védhetik, maguk az illető kerület választói. E jogot azonban, ha többen vannak, csakis közös meghatalmazott által gyakorolhatják.

A kir. Curia előtti eljárásban, a mennyiben az 1899 : XV. törvényczikk máskép nem rendelkezik, a büntető eljárás szabályai oly módositásokkal alkalmazandók, hogy azok a jelen törvényben foglalt eljárási elvekkel és rendelkezésekkel összhangban legyenek. A bíróság, a mennyiben a törvény mást nem rendel, csakis a felek kérelmére és az általuk előterjesztett inditványok határain belül jár el. — Az eljárás nyilvános, szóbeli.

Megszüntetendő az eljárás : 1. ha a képviselő meghalt vagy képviselői minősége egyébként megszünt ; 2. ha az országgyülés feloszlattatott ; 3. ha ugyanazon választás ellen több kérvény adatott be és a Curia azok egyike alapján a választást érvénytelenitette ; 4. ha az első, vagy a folytatólagos tárgyalásokon a feleknek egyike sem jelent meg, avagy 5. ha a kérvényezők a kérvényt visszavonták. — Az eljárás megszüntetése a kérvényezők által csak együttesen kérhető. Ha egyik a kérvénytől eláll, vagy meghal stb., az eljárás a többi nevében még folytatandó. A visszavonás közjegyzőileg, vagy biróilag hitelesitett aláirással ellátott kérvényben kérendő, és ha a kir. Curia az eljárást megszünteti, erről a képviselőház az összes iratok áttétele mellett értesitendő.

III. A kérvényezők tartoznak bizonyitani a ténykörülményeket és az állitásokat, a melyekre a választás érvénytelenségét alapitják, ugyanezen kötelezettség terheli a választásvédőket a kifogások, az ellenkérvény tekintetében. A bizonyitást elrendelő határozatban megjelölendők a bizonyitandó tények, megnevezendők a felek, a kiket a bizonyitás terhel és határozottan megjelölendők a bizonyitási eszközök.

A bíróság a kérvény érdeme felett itéletben határoz, de az itélet bekezdésében hivatkoznia kell az 1899 : XV. t.-cz. 1. §-ára, mely szerint ez esetekben a kir. Curia, a képviselőházat megillető biráskodást ideiglen gyakorolja. A bíróság a kérvényben fölemlitett minden egyes érvénytelenségi okot illetőleg határozni köteles és ha az érvénytelenséget bebizonyitottnak elismeri, akkor a választást érvénytelennek mondja ki, ha pedig a törvény 28. §. alapján (hogy más nyerte el a szavazatok általános többségét, illetve mást kellett volna

megválasztott képviselőnek kijelenteni) emeltek kérelmet, ennek megfelelően megállapitja a választás törvényes eredményét. Ha a Curia itéletében megállapitotta, hogy nem a képviselő, hanem más jelölt nyerte el az érvényes szavazatok általános többségét, vagy hogy a törvény szerint más jelöltet kellett volna megválasztott képviselőnek kijelenteni : az esetre az ily itélet az igazolásnál alapul veendő.

Azon jelölt választását, a kire nézve a kir. Curia ilyen itéletet hozott, kérvénynyel megtámadni nem lehet. De 15 nap alatt azon naptól számitva, melyen a Curia itélete a képviselőháznak bejelentetett, a választás érvénye a képviselőház előtt, az okból, hogy a jelölt nem volt választható és a képviselőház házszabályaiban megállapitott egyéb okokból *panaszszal* megtámadható.

A költségek a kérvény visszautasitása esetében a kérvényezőket terhelik ; a választás érvénytelenitése esetében pedig azon választásvédők, a kik az eljárásban részt vettek, a felmerült eljárási és a kérvényezők részére megállapitandó költségek megfizetésében egyetemlegesen elmarasztalandók.

Megjegyezzük még, hogy a biráskodás, melyet ez esetekben a kir. Curia gyakorol, különbözik ugy a polgári, mint a büntetőügyben gyakorolt biráskodástól. Itt tulajdonkép (működésének lényegét tekintve) nem büntet, se el nem marasztal, hanem megállapit és a többi magából a törvényből következik. — Itt a bíróság nem kezdeményezhet, kötve van az inditványhoz, kérelemhez és ezért az eljárás megindításának joga kizárólag a választókat illeti, hivatalból soha meg nem inditható.

134. §.

A képviselőház alakulása és a választások igazolása.

A mandátumok megvizsgálása és a választások igazolása a képviselőház hatáskörébe tartozik. A megválasztott képviselők a törvény által (1492 : CVIII.) megjelenésre engedett négy nap harmadikán a képviselőház üléstermében összegyülnek,[1]) a legidősebb tag, mint korelnök, az elnöki széket foglalja el, a legfiatalabb hat tag pedig a jegyzői teendőket végzi. A korelnök hirdeti ki az országgyülés

[1]) Tehát az országgyülés összehivásának napjától számitva a harmadik napon.

megnyitásának helyét és idejét, valamint a Ház alakulásának előkészitésére tartandó ülés napját és óráját.

Ez első ülésben a képviselők megbizó-leveleiket bemutatják, a kik pedig személyesen nem jelenhettek meg, megbizó-levelüket más képviselő által is átadhatják, vagy levél kiséretében a korelnökhöz beküldhetik. Minden országgyülési képviselő köteles azonban megbizó-levelét, ha a választás az országgyülés megnyitása előtt történt, a megnyitástól, különben pedig a választás napjától számitva 15 nap alatt bemutatni, a mit ha elmulasztana, a képviselőház elnöke hivatalosan felszólitja e kötelességének 15 nap alatt történő teljesitésére. És ha az illető mandátumát ez idő alatt sem mutatná be, akkor képviselői megbizatása megszünik és a következő öt éven át országgyülési képviselővé nem választható, annak ki nem jelölhető, a reá eső szavazatok semmisek (1876 : XXXIX 1899 : XV.)

A választást megtámadó panaszok a Ház alakulásáig szintén a korelnöknél adandók be.

A beadott megbizó-levelek birtokosai nyilvános sorshuzás utján kilencz osztályra osztatnak. Az első osztályba sorozott képviselők megbizó-levelét, esetleg a választás ellen beadott panaszokkal, vagy a Curiától áttett kérvényekkel együtt felülvizsgálja a második osztály, a másodikét a harmadik és igy tovább, a kilenczedik osztály megbizó-levelei pedig az első osztály felülvizsgálata alá kerülnek.

Az osztályok általános szótöbbséggel hozzák határozataikat. De az osztály egyik tagja sem vehet részt azon képviselő mandátumának megvizsgálásában, a kinek ellenjelöltje volt, fel- vagy lemenő ágbeli rokona, testvére, unokatestvére, sógora, vagy kinek választásába tényleg befolyt.

Az osztályok alakulása után beérkezett megbizó-levelek ugyancsak az osztályok között osztatnak ki.

Az osztályok külön-külön jegyzékbe foglalják : 1. a kifogástalan választásokra vonatkozó és kifogástalan tartalommal biró mandátumokat ; 2. a tartalmukra, vagy kiállitásukra kifogás alá esőket ; 3. azokat, melyek ellen panasz vagy kérvény adatott be ; végre 4. a melyek alaki kifogás alá esnek és panaszszal, vagy kérvénynyel is megtámadottak. — Ennek befejezte után pedig jelentést tesznek a háznak.

A Ház az osztályok jelentése alapján azokat a képviselőket, kiknek választása ellen panasz, vagy kérvény nem érkezett be és a jegyzőkönyvük is kifogástalan, ideiglenesen igazolt képviselőknek

nyilvánitja. Azokat pedig, a kiknek mandátuma kifogás alá esik, vagy panaszszal, kérvénynyel támadtatott meg, egyelőre meghagyja képviselői jogaikban, mig ügyük véglegesen el nem döntetett.

Ha az osztályok által megvizsgált és a háznak bemutatott mandátumok birtokosai az összes képviselők általános többségét alkotják : a Ház a korelnök elnöklete alatt tisztviselőinek megválasztásához fog, a minek megtörténte után, a választott tisztviselők helyeiket elfoglalják és az elnök kijelenti, hogy a Ház megalakult. A megalakulás után az akkor ideiglenesen igazolt képviselők választása ellen panasz többé nem adható be, kivéve az 1899 : XV. t.-cz. 135. és a házszabályok 110. §-ában foglalt esetet.

Mihelyt pedig az általános választásokra kitüzött legutolsó határnapot követő 30 nap eltelt, a Ház elnöke azon képviselőknek névjegyzékét, kiknek választása ellen kifogás nem tétetett, továbbá panaszszal, vagy kérvénynyel megtámadva nincsenek, a Háznak bemutatja és ezeket végleg igazolt képviselőknek jelenti ki.

A később bemutatott, vagy az időközi választásoknál nyert mandátumok megvizsgálása pedig az *állandó igazoló bizottság* feladata, melyet még a Ház alakulása előtt, titkos szavazással választanak akként, hogy mindegyik osztály saját kebeléből egy rendes és egy póttagot választ azok közül, kiknek választása kifogástalan, kérvénynyel, panaszszal megtámadva nincsen, megbizólevelök is rendben van. Igy ez a bizottság 9 rendes és 9 póttagból áll.

135. §.

A képviselőház biráskodása a választások törvényszerüsége felett.

I. Az 1899 : XV. t.-cz. szerint, az e törvény által a Curiához utasitott esetek kivételével, a képviselőházat a választások törvényszerüsége felett megillető biráskodási jog érintetlenül marad és a képviselőház e jogát a házszabályokban megállapitott eljárással gyakorolja.

Panaszt csak az illető kerület választói nyujthatnak be, és pedig az állam hivatalos nyelvén szerkesztett okmányban, a melyet legalább tiz választónak kell hitelesitetten aláirnia, vagy kézjegyével ellátnia.

Az általános választások elleni panaszok a Ház megalakulásának kimondásáig, az időközi választás elleni panaszok pedig a

választást követő harmincz nap alatt adhatók be. Az esetben pedig, ha a Curia valamely választás fölötti itélethozatalt hatáskörébe tartozónak nem tekint, a panasz ama napot követő 15 nap alatt nyujtandó be, melyen a Curia itélete a Házban bejelentetett.

A választás érvénytelen és annak megállapitása a képviselőháztól panasz utján kérhető: ha 1. a képviselő választható nem volt; 2. ha valaki (de nem a képviselő) a kérdéses választást befolyásolandó, megelőzőleg 3 hónapon belül nyilvánosan büntett, vagy vétség elkövetésére egyenesen felhivott, ha osztály, nemzetiségi, vagy hitfelekezeti gyülöletre, törvény, vagy hatóság ellen, avagy ha a magyar állam területi, politikai integritása, a házasság, a tulajdon jogintézménye ellen izgatott, vagy a törvény ellenére a magán-, illetve a köztulajdonnak felosztásával ámitott és igy jött létre az eredmény; 3. ha erőszak, vagy megfélemlités a választókat joguk szabad gyakorlatában akadályozta és ha feltehető, hogy ez a választás eredményére döntő befolyásu volt; végre 4. ha a választási törvények olyan mértékben sértettek meg, hogy ez döntötte el a választás eredményét. (Házszabályok 71. §.)

Ha a választás ellen panasz nem nyujtatott be, vagy az alaki hiány miatt visszautasittatott, ugy az osztály, vagy az igazoló-bizottság által kifogásolt választás csak a képviselő választhatóságának hiánya miatt semmisithető meg, vagy az esetben, ha a választási *eljárás* szabályai szenvedtek durva sérelmet.

II. A választások törvényszerüsége felett a képviselőház biráló bizottságai itélnek, melyeket a Ház alakulása után, titkos szavazattal az osztályok választanak a véglegesen igazolt képviselők közül és pedig számra kilenczet, hét-hét taggal. A tagok a Ház nyilt ülésében esküt tesznek, hogy az eléjök kerülő ügyekben igazságosan és lelkiismeretesen fognak itélni. De az ügy eldöntésében nem vehetnek azok részt, a kik mint érdekelt felek (a képviselő ellenjelöltje, a kérvényezők, panaszlók, a rokonok) tekinthetők.

A panasz csak akkor vétetik figyelembe, ha 1. a képviselőházhoz van intézve; 2. ha az állam hivatalos nyelvén van szerkesztve; 3. ha legalább 10, az illető kerületben választói joggal biró panaszlónak közjegyzőileg vagy járásbiróságilag hitelesitett aláirásával vagy kézjegyével van ellátva; 4. ha megjelöltettek benne az okok, melyeknél fogva az illető választás érvényességét megtámadják; 5. ha a panaszt, a panaszlók nevében védő meghatalmazott részére meghatalmazás mellékeltetett; 6. ha a Ház pénztárnokának elismerésével el van látva arról, hogy az okozandó költségek fedezésére 3000

korona a Ház pénztárába befizettetett; 7. ha nem az állam hivatalos nyelvén kiállitott okiratok hiteles magyar forditása, valamint a szükséges másolatok is csatoltattak.

Ha a kérvény a 2-ik és 6-ik pontokban megállapitott kellékekkel, vagy ezek valamelyikével nem bir, a nélkül, hogy a Háznak bemutattatnék, a korelnök, illetve elnök által visszautasitandó. De a biráló bizottság a hozzá áttett kérvényeket, alaki kellék hiánya miatt, szintén visszautasithatja még: ha azok már az elnök által visszautasitandók lettek volna, vagy ha a panasz a 3., 4. és 5. pontban emlitett kellékekkel nem bir, avagy ha a panaszlóknak az illető kerületbeni választói jogosultsága, illetőleg a választók névjegyzékébe beirt hasonnevü választókkal való személyazonossága kétségbe vonatván, ezen körülmények az e részben megtartott vizsgálat során beigazolást nem nyertek. Az esetben pedig, ha a kérvény az 1-ső és 7-ik pontban megállapitott kellékekkel nem bir, a kézbesitéstől számitott 15 napra s legfeljebb 30 napra kitüzendő záros határidő alatt történő hiánypótlás miatt adandó vissza. Ha a kérvényen vagy meghatalmazáson levő aláirások, vagy kézjegyek hitelesitő záradéka hiányos, ez szintén csak pótlás végett adható vissza.

III. *A biráló bizottság eljárása a következő.*

Minden bizottság titkos szavazattal és általános szótöbbséggel elnököt, jegyzőt választ magának s az ügyeket véleményezés végett tagjai közt kiosztja. — Meghatározott napon és sorrendben az ügy tárgyalás alá kerülvén, a megtámadott képviselő védheti választását egy vagy két meghatalmazottja által, de ha nem akarja, nem köteles. A választók szintén védelmezhetik a választást, még pedig akár személyesen, vagy ha ezt tenni nem akarják, avagy ha kettőnél többen vannak, meghatalmazottaik által. A választás ellen panaszkodók a kérvény védelmére magok, vagy mások közül egy, esetleg két meghatalmazottat tartoznak megbizni, de a megtámadott képviselőnek volt ellenjelöltje ilyen meghatalmazott nem lehet. A panaszlók részéről kiállitandó meghatalmazást a 10 panaszló, a választást védő választók által kiállitandó meghatalmazást az illető választók, és ha ezek 5-nél többen vannak, legalább 5 választónak kell aláirni. Mindez aláirások közjegyzőileg vagy járásbiróilag hitelesitendők.

A beadványok felolvasása után a meghatalmazottak, vagy személyesen megjelent felek nyilatkozata következik s erre a bizottság határoz. Érvényes határozat-hozatalra legalább 5 tag jelenléte szükséges és a határozat indokolandó. A tagok szavazata, sőt ha egyesek kivánják, szavazatuk indokai is jegyzőkönyvbe veendők.

Ha a bizottság az eléje került adatokból nem látja az ügyet ugy megvilágitva, hogy itéletet hozhasson, valamint még a házszabály által meghatározott némely esetekben, vizsgálatot rendel el s egyszersmind kijelöli saját kebeléből azt is, a kit a vizsgálattal meg akar bizni. Ha tagjai közül senkit sem küldhet ki, akkor erről az állandó igazoló bizottságnak jelentést tesz és ily esetben e bizottság van hivatva az igazolt országgyülési képviselők közül a vizsgáló biztost kijelölni. Vizsgálatra történt kiküldetését mindegyik képviselő elfogadni köteles.

A vizsgálatra kiküldött képviselő távozása előtt a Ház nyilt ülésében esküt tesz. Azután az illető törvényhatóság székhelyére, vagy a választó-kerület egyik helyére a törvényhatóság utján megidézteti azokat, kik a választás ellen kérvényt adtak be, valamint a választás miatt megtámadott képviselőt, a választást védőket, illetve meghatalmazottaikat. Ha a választó polgárok közül, mint a választást védők, senki sem jelentkeznék, akkor a választásnál a szavazatszedő bizottságban a képviselő részéről működő bizalmi férfiak idéztetnek meg. A vizsgáló biztos ezenkivül jogositva van tanukat és mindazokat megidézni, kik az ügyre vonatkozólag felvilágositást nyujthatnak. A hatóságok pedig kötelesek a vizsgáló biztos működését lehetőleg előmozditani.

A biráló bizottság itélete az elnök által a képviselőháznak bejelentetvén, a Ház azokat a képviselőket, a kiket a bizottság igazol, végleg igazolt képviselők jegyzékébe iktatja. De ugy ez az itélet, mint esetleg a panasznak alaki kellékek hiánya miatt történő visszautasitása indokolandó.

136. §.

A képviselőház belső szervezete és tisztviselői.

I. Az 1848 : IV. t.-cz. szerint mind a két tábla magának szabályokat alkot, melyekben a tanácskozás és szavazás módja és általában belső ügyeinek intézése megállapittatik, valamint a tanácskozások rendjére, csendjére és a hallgatóságra vonatkozó határozatok foglaltatnak. Ennek megfelelően a képviselőház is belső életét az u. n. Házszabályokban maga állapitja meg, azon néhány esettől eltekintve, melyekre nézve a törvényhozás külön intézkedett. De ugyancsak az emlitett törvény kimondja azt is, hogy a Házszabályoknak a Ház szervezetét és a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az ülésszak végével, a törvényjavas-

latok tárgyalásának bevégzése után módositható és ennek érvénye csak a következő ülésszakkal kezdődik. A Ház alakulására és igazolására vonatkozó módositások pedig csak a következő országgyülésen lépnek életbe. (Házszabályok 317—319. §§.)

A képviselőház tisztviselőit maga választja és pedig egy elnököt titkos szavazással és általános szótöbbséggel az országgyülés egész folyamára, két alelnököt és a háznagyot általános szótöbbséggel, egy-egy ülésszakra, 6 jegyzőt [1]) pedig viszonylagos szótöbbséggel ugyancsak egy ülésszakra. E tisztviselők nevei, a ministerium által, Ő Felségének tudomásul vétel végett fölterjesztetnek.

A képviselőház tárgyalásai nyilvánosak ; tagjai felett a fegyelmi hatalmat maga gyakorolja.

II. Az *elnök* képviseli a Házat kifelé, valamint tanácskozásra összehivja ; továbbá a Ház határozata szerint megnyitja és berekeszti az ülést, a napirendet kitüzi ; oly esetekben, midőn a Ház saját határozatával elnapolja ülésezését : husz tag kivánságára ülést hirdetni köteles. Vezeti a tanácskozásokat, fölteszi a kérdést, kimondja a határozatot. A jegyzőkönyvet hitelesités után aláirja. Őrködik a csend és házi ügyrend felett és felügyel a Ház összes választott tisztviselőinek működésére. Az üléseket 5—10 perczre bármikor felfüggesztheti, sőt, ha a rendzavarás ezt kivánná, hosszabb időre is, a mely azonban 1 óránál tovább nem terjedhet és ezt mindig figyelmeztetésnek kell megelőznie.

Ha a Ház valamelyik tagja a rendet zavarja, az elnök őt névszerint is rendreutasithatja. Az elnöki rendreutasitás ellen felszólalni, azt visszautasitani, vagy vita tárgyává tenni nem szabad. Ha az illető tag a rendzavarást folytatja és rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn, valamint az elnök iránti engedetlenség egyéb eseteiben a Ház, az elnök kérdésére vita nélkül, egyszerü szavazással utasithatja a mentelmi bizottságot, hogy a további intézkedésre 24 óra alatt javaslatot tegyen. A mentelmi bizottság javaslata ily esetben a Háznak ünnepélyes megkövetésére, vagy a jegyzőkönyvi megrovásnak a hivatalos lapban és az illető képviselő választó-kerületében történő közzétételre, sőt ismétlés esetében időleges kizárás elrendelésének véleményezésére irányulhat. E javaslatok felett a Ház határoz. Az elnök a képviselőház oly határozatának, amelylyel valamelyik

---

[1]) A jegyzők száma, ha szükségesnek mutatkozik, később szaporitható is.

tagját az ülésekből kizárja, szükség esetében a karhatalom alkalmazásával is foganatot szerez. Azt a képviselőt pedig, aki a rendet és csendet a tanácskozást teljesen meghiusitó módon zavarja ugy, hogy rögtöni eltávolitása nélkül az ülés egyáltalában nem folytatható, a karhatalom alkalmazásával is kivezetteti és a képviselőháznak (esetleg bizottságnak) erről az üléséről távoltarthatja. De ilyen esetben köteles intézkedését jóváhagyás végett azonnal a képviselőház elé terjeszteni, mely a felett vita nélkül egyszerü szavazással határoz. Erről rendelkezik a képviselőházi őrség alakitásáról szóló 1912 : LXVII. t.-cz. Karhatalomként a nevezett őrség igénybe vehető.

Az elnök a tanácskozás érdekében bármikor felszólalhat és egyedül ő neki van joga a szónokot félbeszakitani, vagy a tárgytól eltérés eseteiben őt figyelmeztetni. Ha a szónok a hibát ugyanazon beszéd folyamán kétszeri figyelmeztetés után ismétli, az elnök tőle a szót elvonja. Ha pedig a szónok a közerkölcsiséget és illemet sértő kifejezést használ, vagy ha valamely osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet ellen gyülöletre izgat, avagy a Háznak valamely tagja ellen durva sértést követett el, az elnök őt rendreutasithatja és a szót már első alkalommal megvonhatja.

Ha a szónok az első rendreutasitás után az emlitett sérelmet ismétli, a szó tőle megvonandó, sőt ha a Ház a szónok mentségét elengedhetőnek nem találja, elnöki kérdésre vita nélkül jegyzőkönyvi megrovást is alkalmazhat.

De ha az elnök a tárgyhoz érdemileg akar szólni, akkor az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át és azon tárgy bevégeztéig nem foglalhatja el ismét ; szavazattal pedig csak a szavazatok egyenlősége esetében bir.

Az elnök nevezi ki a Napló szerkesztőjét és a gyorsirókat ; a jegyzők meghallgatásával az irodai személyzetet ; a könyvtári bizottság meghallgatásával a könyvtárnokot és a segédszemélyzetet ; a gazdasági bizottság meghallgatásával a pénztárnokot és segédszemélyzetét ; a háznagy meghallgatásával a háznagyi hivatal személyzetét és a terembiztosokat. A fegyelmi hatóságot a háznak összes kinevezett hivatalnokai felett az elnök, sulyosabb esetekben a Ház választott tisztviselőiből alakitott öttagu fegyelmi tanácscsal gyakorolja. Az elnök a Ház tagjait nyilvántartja, 15 napra távozási engedélyt adhat ; de hosszabb időre engedély a Háztól kérendő. — Az elnök tiszteletdiját (jelenleg 24.000 koronában), valamint az alelnökökét

(12.000 koronában) a Ház állapitja meg, mig a többi tagok tiszteletdija törvény által szabályoztatott.[1])

A *jegyzők* szerkesztik és irják alá a jegyzőkönyveket, olvassák föl az iratokat, jegyzik és hivják fel a szólani akarókat, a szavazatokat esetleg összeszámitják. Nyilvántartják a Ház iratait és az irodai személyzet működését ellenőrzik.

A *háznagy* felügyel a képviselőház épületeire, helyiségeire és minden anyagi dolgaira, azokat felelősség mellett kezeli, róluk leltárt vezet. Az elnöknek a rend és csend fentartására s a nyilvánosságnak és a tanácskozások szabadságának megóvására tett intézkedéseiben, illetőleg a karhatalom alkalmazásánál végrehajtó közege. Hivatalos működése felelősség mellett, a szünetek ideje alatt és az országgyülés feloszlása után is tart, a midőn tehát már a háznagynak képviselői működése megszünik s ilyenkor a belügyminister felügyelete alatt áll. Az ismét összeülendő, vagy az uj képviselőháznak a reá bizottakról azután számot adni tartozik.

137. §.

A képviselőház tanácskozási rendje.

I. A képviselőház az ügyeket tanácskozásra, részint a bizottságokban, részint az osztályokban készíti elő. Az esetről-esetre választott bizottságokon kivül a képviselőhá következő, állandóan működő bizottságokat választ: igazságügyi, pénzügyi, közlekedésügyi, közoktatásügyi, véderőügyi, zárszámadás-vizsgáló, gazdasági, számvizsgáló, könyvtári, naplóbiráló, kérvényi, mentelmi, közigazgatási, közgazdasági, összeférhetetlenségi bizottságokat. Ezeken kivül van még az állandó igazoló bizottság és a biráló bizottságok, melyek az országgyülés egész idejére választatnak, mig az előbbiek csak egy ülésszakra. De a ház egyes ügyekre, vagy az ügyek egyes nemeire más bizottságokat is alakithat.

---

[1]) Az 1848 : V. t.-cz. szerint a képviselőket 5 frt 25 kr. napidij és 420 forint lakbér illette meg. De már az 1870 : XXV. t.-cz. a lakpénzt 800 forintra emelte föl, a képviselők részére pedig az 1893 : VI. t.-cz. 2400 forint, vagyis 4800 korona évi tiszteletdijat állapitott meg. Ha azonban a képviselő, mint állami tisztviselő lakbért élvez, akkor a képviselői lakbérre számot nem tarthat. (1875 : I., 1893 : VI. és az 1901 : XXIV. t.-cz.) Az 1893 : VI. t.-cz. szerint a képviselőház háznagya és a jegyzők még külön évi 2400 korona tiszteletdijat huznak.

E bizottságokban a többség véleménye a bizottság véleményének tekintetik, melyet a bizottságtól választott előadó mutat be a Háznak, de a kisebbség véleménye melléklendő.

Az osztályokban is, az ügy tárgyalása után, az osztály véleményének — többség véleménye — képviselésére előadó választatik. A kilencz osztály előadói együtt a Ház elnökének vagy alelnökének elnöklete alatt a *központi bizottságot* alkotják, mely a tárgyat ujból megvitatván, határoz és a többség véleményét, mint a központi bizottság véleményét, a központi előadó által juttatja a Ház elé. De a kisebbségben maradottak, sőt az egyes osztályok előadói is jogosultak nézeteiket, mint kisebbségi véleményt a Ház elé vinni. — Megjegyzendő azonban, hogy mai nap már az ügyek előkészitő tárgyalása leginkább a bizottságokban történik, az osztályokban való tárgyalás nem igen szokásos.

Ez előleges tárgyalás — osztályban vagy bizottságban — a ministeri javaslattól meg nem tagadható. Ha pedig a javaslatot képviselő nyujtotta be, a Ház előbb a fölött határoz, kivánja-e tárgyalni vagy nem, s csak igenlés esetében kerül az osztály- vagy bizottsági tárgyalás alá. Azok a javaslatok, melyek nem törvényalkotásra irányulnak, a Ház által közvetlenül is tárgyalhatók, mig ellenben a törvényalkotást czélzó javaslatok először mindenesetre osztályokban vagy bizottságban tárgyalandók.

II. A képviselőház tanácskozóképes, ha legalább 40 tagja jelen van, a határozathozatalra pedig 100 tag jelenléte kivántatik meg.

Minden tárgyra vonatkozólag rendszerint kettős tárgyalásnak van helye : az általános és részletes tárgyalásnak. Előbbinél a javaslat általában, annak alapelvei képezik a vita tárgyát ; az utóbbinál a részletek, az egyes szakaszok. Sőt a törvényjavaslat a részletes vita után legalább 24 órával még harmadszor is felolvastatik.

Ugy az általános vitában, mint a részletes tárgyaláskor az egyes pontoknál, minden képviselő csak egyszer szólhat, kivéve, ha személyes kérdésben akar felszólalni, vagy szavainak megmagyarázása miatt, avagy, hogy a házszabályokhoz szóljon, illetve, hogy inditványát visszavonja ; az előadók, inditványozók pedig zárszóval is élhetnek ; [1]) a ministerek s megbizottaik bármikor felszólalhatnak. — Beszédet olvasni tilos.

---

[1]) Mindez főkép a törvényjavaslatok tárgyalására vonatkozik, mert némely más határozat hozatala vita nélkül (jegyzőkönyvi megrovást, mentelmi esetet, napirend előtti felszólalást, összeférhetetlenségi esetet, sürgős inter-

Ha már a tárgy kimerittetett, az elnök szavazást rendel el, mely azonban 20 tagnak kivánatára a következő ülésre halasztandó. A kérdést az elnök ugy teszi fel, hogy a szavazás igennel vagy nemmel, ülve maradással vagy felállással történhessék ; 20 tag kivánatára azonban a névszerinti szavazás rendelendő el. — Az inditvány, melyet a Ház egyszer elvetett, ugyanazon ülésszak alatt tanácskozás alá többé nem vehető.

Végre a képviselők mindegyike jogositva van a ministerekhez a Ház hatáskörébe tartozó ügyekre nézve irásban kérdést intézni, vagyis őket interpellálni. A minister rögtön válaszolhat, de legfölebb 30 nap alatt válaszolni tartozik és az érdemleges választ egy nappal előbb bejelenti.

138. §.

A képviselői összeférhetlenség.

Már régi törvényeink is szólnak bizonyos összeférhetlenségről, [1]) ujabban pedig némely állásokat külön-külön törvények jelentettek ki az országgyülési képviselőséggel összeférhetleneknek. [2]) Majd a kérdést egészben az 1875 : I. t.-cz. szabályozza, melynek rendelkezéseit azonban az 1910 : XXIV. t.-cz. (30. §.) hatályon kivül helyezvén, a képviselői összeférhetlenséget nagyobb részletességgel újból állapitja meg és hozzáteszi azt is, hogy a főrendiház tagjaira vonatkozólag az összeférhetlenség ügyében külön törvény fog intézkedni.

---

pellációt, az ülések meghosszabbitását, stb. illetőleg), vagy számban korlátolt hozzászólással (jegyzőkönyvi hitelesitésnél, vizsgálat elrendelésénél a választókerület képviselőküldési jogának felfüggesztésénél 4 tag, osztálytárgyalások mellőzésénél 2 tag) történhetik.

[1]) Az 1649 : XLIV. t.-cz. szerint az ügyvédek, harminczadosok, vámszedők nem lehettek egyszersmind országgyülési követek, mely tételt az ügyvédeket illetőleg, az 1655 : LXI. t.-cz. akként változtatja meg, hogy csak akkor jutnak a követi állással összeférhetlen helyzetbe, ha országgyülési teendőiket peresfeleik miatt elhanyagolják. De másrészt meg kimondja, hogy az országgyülés tagjai az országgyülés idején czimeket, kitüntetéseket nem fogadhatnak el.

[2]) Igy az 1869 : IV. t.-cz. a birói állásokat, ezek függetlensége érdekében, az 1871 : XXXIII. t.-cz. az ügyészségi állásokat, az 1871 : XVII. t.-cz. az állami számvevőszék elnöki és hivatalnoki állásait, az 1873 : XXVI. t.-cz. a magyar leszámitoló és kereskedelmi bank igazgató tanácsa tagjainak állását. De ez a bank nem alakult meg.

Jelenleg az összeférhetlenség eseteit, nagyban-egészben, a következő főcsoportokba lehet sorozni: 1. olyanok, melyek az egyént hivatalából, vagy állásából folyólag a függés helyzetében tartják; 2. olyanok, melyek érdekeltségi viszonyt hoznak létre; 3. olyanok, melyek büntetőjogi esetekben az illetőt mintegy méltatlanná teszik a képviselői állás betöltésére, vagy legalább iránta a bizalmat ingatják meg; végre 4. a közbenjárási tilalmak megsértésének esetei.

A részletekre áttérve, az 1901 : XXIV. t.-cz. következőleg intézkedik:

I. Az országgyülési képviselő nem viselhet olyan hivatalt, nem foglalhat el olyan állást, mely a korona kijelölésétől, vagy a korona, kormány, [1]) a kormányközegek kinevezésétől függ és fizetéssel vagy dijazással jár. Nyugdijas állami tisztviselők lehetnek országgyülési képviselők, de a tisztviselőknek képviselővé történt választatásuk nem ad nyugdijra vagy végkielégitésre igényt.

Kivétetnek az általános szabály alól:

1. *a magyar királyi* ministerek,

2. *mindegyik m. kir. ministeri tárczának* egy-egy államtitkára,

3. a budapesti országos intézetek igazgatói,

4. a fővárosi közmunkatanács elnöke vagy alelnöke és kinevezett tagja,

5. az országos tanácsok tagjai, u. m. az országos közoktatási, képzőművészeti, magyar nemzeti muzeumi tanács, a muzeumok és könyvtárak országos tanácsa és főfelügyelősége, az országos műemlékek bizottsága, országos gazda-, országos vizügyi műszaki tanács, országos állategészségügyi tanács, közegészségügyi és igazságügyi orvosi tanács, valamint az országos ipar- és kereskedelmi tanács és az országos ipartanács tagjai,

6. a budapesti tud. egyetem és műegyetem tanárai.

Az országos képviselő nem lehet továbbá a külföldi államok diplomatiai, vagy konsuli testületének tagja.

Az országgyülési képviselő nem lehet egyszersmind:

1. a főrendiház tagja. [2])

---

[1]) E törvényben »a kormány alatt értendők ugy a magyar, mint a közös ministerek, valamint minden szerződések kötésére jogositott állami hatóság vagy hivatal, állami üzem, állami kezelés alatt álló alap, alapitvány, intézet vezetősége«.

[2]) Ebben az esetben az összeférhetetlenséget nem a függés viszonya okozza, hanem az az elv, hogy senki sem lehet ugyanazon időben az országgyülés mind a két Házának tagja.

2. a közös hadseregnek és hadi tengerészetnek, ugy a honvédségnek tényleges szolgálatban levő tagja, [1])

3. a kir. közjegyző,

4. a korona kegydijasa,

5. a törvényhatóság és község tisztviselője, a törvényhatósági és községi iskolák tanára vagy tanitója,

6. a szerzetes rendek tagja, a premontreiek, cisterciták, benczések és kegyesrendiek kivételével.

II. Országgyülési képviselő nem lehet:

1. A kormánynak vállalkozója vagy szállitója, [2]) eltekintve attól, ha a kormány engedélye mellett, a maga által termesztett dohányt a kincstár részére szállitja, vagy, ha a szállitás csak egy évre köttetett és ára 10.000 koronát meg nem halad, illetőleg, ha a vállalkozó szerződése egy évnél hosszabb időre nem szól és a fizetendő dij 10.000 koronát meg nem halad;

2. a kormány és mások közötti ügyletek közvetitője vagy bizományosa;

3. az állami, vagy a kormány kezelése alatt álló alapitványi javak, javadalmak, jövedékek vagy haszonhajtó jogok vevője, kivéve, hogy ha az eladás árverés utján történik és az összeg 10.000 koronát meg nem halad;

4. az állami, vagy a kormány kezelése alatt álló alapitványi javak, jövedelmek, jövedékek és haszonhajtó jogok bérlője és haszonbérlője, kivéve, ha az évi bérösszeg 3000 koronát meg nem halad;

5. a kormánynyal oly szerződési viszonyban álló fél, melyben a kormány a szállitó vagy bérvevő, kivéve, ha a bérösszeg vagy a szállitás ára 10.000 koronát meg nem halad;

6. a kormány által engedélyezett közhasználatu vasut, közhasználatu csatorna, bármely közhasználatu közlekedési vállalat engedélyese; de a tilalom hatálya megszünik, ha a vasut vagy csatorna a forgalomnak átadatott és az épitésből, felülvizsgálatból folyó összes kérdések elintéztettek;

7. a kormány által engedélyezett bármely haszonhajtó jog engedélyese, a mennyiben az engedélyezésből kifolyólag a kormánynyal leszámolási vagy üzleti viszonyban áll;

[1]) Kivétetnek azonban a véderő kötelékéhez tartozó azon tartalékosok és póttartalékosok, kik fegyvergyakorlatra vagy tényleges szolgálatra hivattak be.

[2]) Nem szállitó az, a ki saját ipari vagy gazdasági terményét előleges megrendelés, vagy a vételre vonatkozó előleges igéret nélkül eladja.

8. a kormánynyal üzleti viszonyban álló egyéni czég, bank, vagy pénzváltó üzlet tulajdonosa, vagy alkalmazottja ;

9. a kormánynyal üzleti viszonyban álló pénzintézet igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerü közege, állandóan alkalmazott jogtanácsosa, vagy más alkalmazottja ; [1])

10. a kormánynyal szemben a fentebbi 1., 2., 3., 4., 5., 6. pontokban foglalt ügyletekre nézve üzleti viszonyban álló mezőgazdasági és iparvállalatok, továbbá a kormánynyal bármely más üzleti visznyban álló részvénytársaság és szövetkezet igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerü közege, alkalmazottja és felszámolója, ugyszintén a kormánynyal üzleti viszonyban álló közkereseti, betéti vagy nyereségre alakult alkalmi egyesülés tagja vagy alkalmazottja ; de az állammal szemben nem tekintetik üzleti viszonynak az a viszony, midőn a kormány vagy az állami üzemek, állami kezelés alatt álló alapok, alapitványok vagy intézetek szövetkezetekbe tagokul belépnek és ebből folyólag a tagok alapszabályszerü jogait gyakorolják és kötelességeiket teljesitik ;

11. az állam által segélyezett, vagy kamatbiztositással ellátott kereskedelmi társaság, pénzintézet, nyereségre alakult állami egyesülés, gazdasági, ipari, kereskedelmi, vagy közlekedési vállalat tulajdonosa, illetőleg igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerü közege és alkalmazottja. [2])

---

[1]) Ez a szabály nem terjed ki a magyar földhitelintézetre és a kisbirtokosok országos földhitelintézetére, valamint az országos központi hitelszövetkezet (1898 : XXIII.) igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagjaira, továbbá az állami kötvények birtoklására és arra az üzleti viszonyra, mely valamely pénzintézet és kormány között az 1876 : XXXVI., az 1889 : XXX., vagy az 1897 : XXXII. t.-cz. rendelkezései alá eső közczélu kölcsön tárgyában létesül, valamint az esetre sem, ha a kormány vagy kezelése alatt álló alap, alapitvány, üzem és vállalat fölös pénzeket, alapszabályszerüen betéti üzlettel foglalkozó pénzintézeteknél, rövid felmondás és szokásos kamatláb mellett elhelyez ; de ez az eset megszünik kivételt képezni attól az időponttól, ha az állami pénzkészletek kezelése tekintetében, az 1899 : XXXVII. t.-cz. kiegészitő részét képező bankalapszabály 55. czikkében kilátásba vett szerves intézkedés tényleg életbe lépett.

[2]) Nem esnek ezen szabály alá azok a szövetkezetek, melyeknél az évi segély 10.000 koronát meg nem halad és ha a fent elősorolt állások valamelyikét elfoglaló képviselő javadalmazásban nem részesül. De az államsegélynek 10.000 koronára történő korlátozása nem állapit meg tilalmat azokra a szövetkezetekre nézve, melyekbe a kormány vagy az állami üzemek, állami kezelés alatt

Az országgyülési képviselő megbizásának tartalma alatt nem nyerhet sem előmunkálati, sem végleges engedélyt közhasználatu vasutra, csatornára, vagy egyéb közlekedési vállalatra; valamint nem nyerhet engedélyt állami engedélyezés alá tartozó, hasznot hajtó jogra; nem nyerhet uj dohánytermelési engedélyt,[1]) dohánytermelési terület szaporitását, vagy dohánytermelési rendkivüli előleget; ugyszintén uj mezőgazdasági szeszfőzdéje részére vagy ipari szeszfőzdéjének mezőgazdaságivá történt átalakitása esetében ennek részére (1900 : IX. 2.) szeszkontingensben nem részesithető.[2])

Ha a kormány képviselőtől ingatlant, vagy hasznothajtó jogot vesz, avagy elcserél, tartozik a jogügyletet, közérdeküségnek igazolása mellett, a szerződés megkötésétől számitott 30 nap alatt a képviselőháznak bejelenteni. A bejelentés elmulasztása esetében a képviselőre összférhetetlenség áll elő. Ki van zárva ennek keletkezése, ha a jogügyletet a jelzett 30 nap alatt maga a képviselő bejelentette.

III. A képviselő megbizatása megszünik, ha 1. gyilkosság, rablás, gyujtogatás, lopás, orgazdaság, okirathamisitás, csalás, csalárd bukás, hamis tanuzás vagy hamis eskü miatt jogérvényesen elitéltetett; 2. politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére jogérvényesen elitéltetett; 3. ellene csőd nyittatott, vagy a ki gondnokság alá jutott. Ezekben az esetekben kötelesek a birósági, vagyis a hatóságok jogérvényesen határozataikat a képviselőház elnökének azonnal megküldeni.

álló alapok, alapitványok vagy intézetek tagokul belépnek. — Az 1899 : XLIX. t.-czikkben megállapitott kedvezmények igénybevétele összeférhetlenséget nem von maga után, azonban az összeférhetlenség beáll, ha az egyszer megállapitott kedvezmény, a vállalat előnyére módosittatik. — A 11. pont rendelkezései alá esnek azok a vasutak is, melyeknél az üzemet a magyar államvasut kezeli. De kivételt képeznek azok a vasutak, melyekre nézve a tulajdonos vasutbevételi részesedése, az üzletkezelés költségei és a forgalom megosztása szerződésben egyszer s mindenkorra, a felmondás kizárásával megállapittatik, mindaddig, mig e megállapodás változás alá nem esik. Helyiérdekü vasutaknál az állam részéről a törzsrészvények jegyzése és a posta szállitásáért fizetett járulék állami segélyezésnek nem tekintetik.

[1]) Nem tekintik uj termelőnek, a ki olyan ingatlan tulajdont vagy haszon élvezeti jogot szerez, melylyel dohánytermelési engedély van összekötve, vagy a melyen mezőgazdasági szeszfőzde van.

[2]) Az 1900 : IX. t.-cz. 3. és 4. §-ában emlitett esetek nem esnek a tilalom alá.

IV. Tilos az országgyülési képviselőnek pénzért, vagy bármiféle anyagi előnyökért bárkinek érdekében és bármilyen ügyben, a kormánynál közbenjárni és ha mégis megtenné, a képviselőséggel összeférhetlen helyzetbe jut, megbizatását az összeférhetlenségi bizottság megszüntnek jelenti ki és abba az országgyülésbe képviselővé meg nem választható, a mi itéletileg szintén kimondandó.

De továbbá, a nevezett törvény rendelkezése szerint, a képviselő a kormánynál közbe nem járhat oly ügyekben, ingyen sem, melyek

a) czimek, kitüntetések és rendjelek adományozására,

b) vasutak, csatornák és közlekedési vállalatok engedélyezésére,

c) állami, vagy egyéb épitkezések megszerzésére,

d) jövedelmező jogok adományozására, vagy átruházására,

e) kincstári, vagy alapitványi birtokok eladására és bérletére,

f) ingó vagy ingatlan javaknak az állam által történő megvételére, vagy bérletére,

g) italmérési engedélyek kieszközlésére,

h) állami jövedékek hasznositására,

i) állami megrendelésre és szállitásokra,

k) tarifa-kedvezményekre,

l) állami segélyezést igénybevevő ipari, kereskedelmi vagy köz lekedési vállalatokra vonatkoznak.

Megjegyzendő azonban, hogy a képviselő ezekben az ügyekben is eljárhat dijtalanul, ha arra választókerületének törvényhatósága, vagy választókerületéhez tartozó városok, községek, nem nyereségre alakult szövetkezetek, kereskedelmi és iparkamarák, kereskedelmi és ipartestületek, vagy gazdasági egyesületek, saját érdekükben fölhivják ;

továbbá választókerületétől is eltekintve, egyházi, iskolai, vagy egyéb kulturális testületek érdekében dijtalanul szintén eljárhat. [1])

Kinevezésekre, vagy előléptetésekre vonatkozó közbenjárást a ministerek senkitől sem fogadhatnak el. E tilalom azonban őket nem gátolja, hogy tájékozás végett ily ügyekben képviselőhöz vagy máshoz fordulhassanak.

---

[1]) Biróságok előtti eljárás sem tekinthető ezen törvény értelmében vett közbenjárásnak ; továbbá az országgyülési képviselő, ha egyszersmind ügyvéd, jogositva van oly ügyekben, melyekre nézve a törvény kivételt nem állapit meg, ügyfeleit a kormánynál is, az ügyvédi rendtartás értelmében képviselni. — A ministereknél való közbenjárás azonban csak beadványoknak ügyvédi ellenjegyzésére vonatkozhatik.

139. §.

Az összeférhetlenségi esetek bejelentése és az eljárás.

I. Az 1901 : XXIV. t.-cz. az összeférhetlenség esetét irásban bejelenteni első sorban is az illető országgyülési képviselő kötelességévé teszi, de egyszersmind feljogosit erre bármely más képviselőt, sőt bármely állampolgárt is.

Ha a megválasztott képviselő olyan állást foglal el, vagy olyan helyzetben van, mely, az előadottak szerint, a képviselői állással össze nem fér, köteles azt megbizólevele bemutatásakor a Ház elnökének bejelenteni és végleges igazolása után, 30 nap alatt, az összeférhetlenségi helyzetet megszüntetni, addig pedig a Ház, valamint a bizottságok tárgyalásain részt nem vehet és szavazattal nem birhat.

Ha a már igazolt képviselő jut összeférhetlenségi helyzetbe, akkor tartozik a képviselőségről 48 óra alatt, a Ház elnökéhez intézett nyilatkozatban lemondani. Ha pedig az össze nem férő helyzetbe örökösödés utján jutott, tartozik azt 8 nap alatt irásban bejelenteni és 6 hónap alatt, vagy ezen helyzetet megszüntetni, vagy a képviselői állásról lemondani és mindaddig, mig az összeférhetlenség helyzete fennáll, sem a Ház, sem a bizottságok tárgyalásain részt nem vehet és szavazattal nem bir.

Az a képviselő, a ki időközben kinevezéstől függő olyan állami szolgálatba lép, mely a képviselőséggel összefér, tartozik magát uj választásnak alávetni és azért a kinevezési okmány kézbesitésétől, vagy a kinevezés hivatalos közzétételétől számitva 48 óra alatt a képviselőségről lemondani. — E szabály kiterjed azokra a képviselőkre is, a kik a képviselőséggel összeférő állásról időközben nagyobb javadalmazásu állásra neveztetnek ki.

Ha a képviselő e kötelességének eleget nem tesz, a szabályszerü eljárás és az összeférhetlenségi eset megállapitása után, a menynyiben mulasztása miatt nyilvánvaló rosszhiszemüség nem terheli, az eljáró bíróság (bizottság) által felhivatik, hogy 8 nap alatt vagy az összeférhetlenségi helyzetet szüntesse meg, vagy a képviselői megbizásról mondjon le ; nyilvánvaló rosszhiszemüség esetében pedig a bíróság a képviselői megbizást itéletileg megszüntnek nyilvánitja. Ugyanigy jár el, ha a képviselő 8 napi határidő alatt az emlitett felhivásnak eleget nem tesz.

II. Az eljárást illetőleg az 1901 : XXIV. t.-cz. kimondja, hogy jövőre az összeférhetlenségi ügyekben a képviselőházból alakitott

bizottságok fognak, mint bíróságok eljárni [1]) és hogy e bíróságok szervezetét és az eljárást a házszabályok állapitják meg. (16. §.)

Az összeférhetlenségi esetet más képviselő is, ha tudomására jutott, bejelentheti, akár élőszóval a Ház nyilt ülésében, akár a Ház elnökéhez intézett irásbeli nyilatkozattal; továbbá bármely honpolgárnak joga van összeférhetlenségi eset bejelentésére, irásban, a Ház elnökénél.

»A bejelentésnél a törvény illető pontja és szakasza fölemlitendő, melyre a bejelentés támaszkodik; továbbá az irásbeli bejelentés az állam hivatalos nyelvén szerkesztendő és a bejelentő lakása pontosan megjelölendő, az aláirást pedig biróilag vagy közjegyzőileg kell hitelesittetni.« [2])

Megjegyzendő azonban, hogy mandátumától az összeférhetlenség czimén megfosztott képviselő, a törvényben megállapitott némely esettől eltekintve, ujra megválasztható, de ha összeférhetlenségi helyzete továbbra is fennáll, képviselői állását ismét elveszti.

A házszabályok az eljárásra jelenleg kétféle bizottságot szerveztek. Az összeférhetlenségi *állandó bizottságot* és az *összeférhetlenségi itélőbizottságot.*

Az összeférhetlenségi állandó bizottság 11 tagból áll. Ezeket a képviselőház egy ülésszakra választja és a kik nyilt ülésben, a törvény, a házszabályok megtartására és részrehajlatlan működésre esküt tesznek. Hatásköréhez tartozik, mint bíróságnak eljárni azokban az esetekben, melyekben az összeférhetlenség a hivatali függési viszonyból, vagy büntető itélet következtében állott elő, és akkor, ha egy képviselő több választókerületben választatott meg. Ez utóbbi esetben, a házszabályok (21. §.) szerint, a képviselő megbizólevele végleges igazolásának befejeztétől számitott 8 nap alatt tartozik nyilatkozni az iránt, hogy melyik választókerület képviseletét fogadja el. Ha ezt nem teszi, akkor a bizottság határoz és pedig, ha a képviselőválasztás nem egy napon történt, akkor az illetőt azon kerület képviselőjének mondja ki, melyben a választás korábban ejtetett meg, ha pedig a választások egy napon történtek, akkor nyilt ülésben eszközölt sorshuzás dönt.

Ez a bizottság továbbá itélethozatalra előkésziti az érdekeltségből összeférhetlen eseteket és azokat, melyekben a képviselő

---

[1]) Ez ügyekben, 1901-ig, a képviselőház összeférhetetlenségi bizottsága biráskodott.

[2]) Ide vonatkozólag a részleteket a Házszabályok állapitják meg.

anyagi előnyökért a kormánynál közben járt; valamint felügyel arra is, hogy az itélőbizottság által összeférhetlen helyzetben levőknek kimondott képviselő megszüntette-e az összeférhetlenséget, és ha igen, akkor megszünteti az eljárást; ha pedig ugy találja, hogy ennek nem tett eleget, akkor a képviselői megbizást megszüntnek jelenti ki. Mind a két esetben a Háznak jelentést tesz.

Az összeférhetlenségi itélőbizottság kisorsolás utján alakul, a Ház elnöke által minden ülésszak elején kijelölt 80 képviselőből, a kik között azonban a Ház alelnökei, miniszterek, államtitkárok és az összeférhetlenségi állandó bizottság tagjai nem lehetnek. Ezek közül a kisorsolás esetenként, a Ház nyilt ülésében történik, még pedig ugy, hogy 12 rendes és 3 póttag sorsoltatik ki, a kik szintén esküt tesznek.

Ennek a bizottságnak hatáskörébe tartozik az érdekeltségből származó összeférhetlenségi esetekben itélni és azokban, a melyekben a képviselő, anyagi előnyökért, a kormánynál közbenjárt.

A bizottság tagjai a sorsolás után, a kijelölt tanácsterembe vonulnak és azt mindaddig nem hagyhatják el, mig az ügyet érdemileg el nem intézték. Ez idő alatt, az eljárásban résztvevőkön kivül, senkivel sem érintkezhetnek. Az itélet a bizottság elnöke által a Ház elnökének bemutatandó, a ki azt a háznak bejelenti és felolvastatja.

140. §.

A választókerület képviselőküldési jogának felfüggesztése.

Az 1899 : XV. t.-cz. szerint, ha a képviselőháznak a Curia itélete, vagy a Ház biráló bizottságának jelentése folytán tudomására jutott, hogy valamely érvénytelennek kimondott választás alkalmából a választókerületben nagymérvű vesztegetés, vagy etetés és itatás gyakoroltatott: a ház elnöke a Curia itéletét, illetőleg a biráló bizottság jelentését hivatalból adja ki az igazolási állandó bizottságnak a végből, hogy véleményes jelentését 8 nap alatt előterjessze. A véleményes jelentés beérkezése után a vizsgálat elrendelése fölött, az előadó és legfölebb 4 szónok meghallgatása után, a képviselőház határoz és ha a vizsgálatot elhatározta, annak teljesitésére három tagu bizottságot küld ki. A képviselőház vizsgáló bizottsága előtt mindenki megjelenni, a hozzá intézett kérdésekre válaszolni köteles

és e bizottságot mindazok a jogok megilletik, melyek a bíróság részére a törvényben meg vannak állapitva.

A vizsgálat eredménye a biráló bizottságok tagjai közül a Ház nyilt ülésében kisorsolt 11 tagu biráló bizottság elé kerül, melynek elnöke a képviselőház elnöke. Ha a bizottság a vizsgálattal kideritettnek találja azt, hogy a választókerületben vesztegetés vagy etetés és itatás nagy mértékben üzetett, akkor a választókerület képviseletének, ideiglenesen, a folyó országgyülés tartamára való felfüggesztését véleményes jelentésben inditványozza.

A biráló bizottság inditványa felett a képviselőház minden további vita kizárásával határoz. De érvényes határozat hozatalához a képviselőház igazolt tagjai általános többségének — a horvát-szlavon képviselőket nem számitva — jelenléte szükséges. A képviselőháznak felfüggesztő határozata a hivatalos lapban közzétetik és a választókerület községeivel hirdetmény utján közöltetik, mely 60 napon át kifüggesztve marad.

141. §.

II. A FŐRENDIHÁZ.

Az országgyülés másik elemét a főrendiház alkotja, melynek szervezetét ujabban, az 1885 : VII. t.-czikk következő módon szabályozta :

A főrendiház tagjai azok, kik 1. örökös jogon, 2. méltóság, vagy hivatal, 3. királyi kinevezés, 4. Horvát-Szlavonországok gyülése által eszközölt választás folytán birnak a főrendiházban üléssel és szavazati joggal ; végre az 1885 : VII. t.-cz., ideiglenesen, még ötödik jogalapot is meghatároz : a régi főrendiház által történt választást.

a) *Örökös jogon tagjai a főrendiháznak :*

1. A felséges [1]) uralkodóház teljeskoru főherczegei,[2]) illetőleg a magyar királyi herczegek általában.

2. A magyar főrendiházban a tagságra eddig jogositott her-

---

[1]) Az 1900 : XXIV. t.-cz. már helyesebben »fenséges uralkodóház«-ról szól. A »felséges« czim az uralkodót illeti, mint az államfelség személyesitőjét.

[2]) Az uralkodócsalád tagjainak itt emlitett teljeskorusága, a magyar állandó gyakorlat szerint is, a betöltött 18 év után veszi kezdetét és nem a 24. életévvel, mint néha olvashatjuk. Ujabban (1900) is volt a főrendiháznak 22 éves főherczegi tagja. (L. Szerencs, főrendiházi főtitkártól : A főrendiház évkönyve (1900) 142. és 444. l.).

czegi, grófi, bárói családok, nemkülönben az erdélyi nagyfejedelemségben annak Magyarországgal történt egyesitése előtt, a magyar királyoktól grófi, vagy bárói czimet nyert családok mindazon 24. évüket betöltött és nagykoru férfitagjai, kik egyedül, vagy velük egy háztartásban élő feleségök és kiskoru gyermekeik vagyonát is oda számitva, a magyar állam területén oly földbirtoknak telekkönyvi tulajdonosai és haszonélvezői, vagy életfogytiglan haszonélvezői, avagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek az 1885. évre az uj földadókataszter alapján megállapitott egyenes állami földadója, a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztály adójával együtt, legalább 3000 frtot (6000 koronát) tesz.

De azokra nézve, a kik a mellett, hogy a magyar főrendiházban, örökös jogon jogosultak voltak, akár születésnél fogva, akár más módon egyszersmind más állam törvényhozásában is birhatnak üléssel és szavazattal, megállapittatott, hogy ha a magyar korona országaiban fekvő földbirtokok után a fentebb emlitett vagyoni képesitéssel birnak, a magyar főrendiházban jogukat csak azon esetben gyakorolhatják, ha az iránt, hogy e jogokat személyükre nézve egyszer s mindenkorra kizárólag a magyar főrendiházban akarják gyakorolni: 24. évük betöltése után 6 hónap alatt, a mennyiben pedig a 24. évet már meghaladták e t.-czikk hatálybaléptekor, 1885. évi julius 1-ig, a magyar királyi miniszterelnökhöz intézendő nyilatkozatot tettek.[1]) E nyilatkozatot a ministerelnök, ha az országgyülés együtt van, a nyilatkozat vételétől számitott, ha nincs együtt, az országgyülés összejövetelétől számitott 8 nap alatt a főrendiház elnökével közli.

3. Azok a *leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok* és egyenes leszármazás utján törvényes fiutódaik, kiknek Ő Felsége az 1885. évi VII. t.-czikk életbe lépte után, a megfelelő (herczegi, grófi, bárói) czimen kivül, ministertanács előterjesztésére, az örökös főrendiházi tagság jogát is külön adományozta. De már a honositott, tehát *nem leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok*, örökös főrendiházi tagság jogával, a ministertanács előterjesztésére, csak a törvényhozás utján ruházhatók fel. A ministertanács mind a két esetben csak oly 24-ik évét betöltött és nagykoru érde-

---

[1]) E szabály az uralkodóház tagjaira nem terjed ki; valamint a dolog természetéből folyólag nem vonatkozhatik a horvát-szlavon országgyülés tagjaira, minthogy ez országgyülés által is a magyar állam törvényhozó hatalma nyilvánul és igy ők nem tekinthetők idegen állam törvényhozása tagjainak.

mes magyar állampolgárt hozhat javaslatba, a ki a fentebb emlitett vagyoni képesitéssel bir.

A mondottakból következik, hogy 1840-ig minden honositott, 1885-ig minden, eredetileg magyar mágnási (herczeg, gróf, báró) czimmel biró család egyszersmind a magyar főrendiházban örökös tagsági joggal birt: a jog a czim tartozéka volt. De már az 1840-től honositott főuri családok, 1885 után pedig a magyar főuri czimet nyert családok, csak akkor birják az örökös tagsági jogot, ha az, a czimen kivül (a mi ma is előfeltétel), számukra külön adományoztatott.

4. Ha pedig a 2. és 3.-ik pontban emlitett családok tagjainak valamelyike nem bir a megállapitott vagyoni képesitéssel, vagy ha azt később elveszti, azon időtől fogva rá nézve a jog *szünetel*, de föléled ismét, ha ezen képesitést később megszerzi. Ez esetben a jog, a jogosultság igazolását követő legközelebbi ülésszaktól gyakorolható.

b) *A viselt méltóság, vagy hivatal alapján annak tartama alatt tagjai a főrendiháznak:*

1. Az ország zászlósai [1]) s a pozsonyi gróf (az erdődi gróf Pálffy-családban örökös czim),[2]) a két koronaőr, a fiumei kormányzó, a kir. Curia elnöke, másodelnöke, a közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke (1896: XXVI. t.-cz.) és a budapesti királyi tábla elnöke;

2. a magyar szent korona országainak *latin és görög szertartásu róm. kath. egyház nagyjai* egyházi tisztök tartama alatt: a herczegprimás és a többi érsekek, valamint a megyés püspökök, továbbá a királyi kinevezéstől függő nándorfejérvári és tinnini fölszentelt püspökök, végre a pannonhalmi főapát, a jászói prépost és az auraniai perjel; [3]) *a görögkeleti egyház nagyjai;* a szerb patriárka,

---

[1]) Jelenleg az ország zászlósai: 1. a nádor, 2. az országbiró, 3. a horvát-szlavon és dalmátországi bán, 4. a tárnokmester; valamint a kisebb zászlósok, a királyi udvar főtisztségeinek viselői: a főudvarmester, főlovászmester, főajtónálló, főasztalnok, főpohárnok, főkamarás és a magyar nemes testőrség kapitánya.

[2]) Ő Felsége 1901. évi április hó 5-én a pozsonyi grófi czimet erdődi gróf Pálffy Istvánnak, *mint a Pálffy grófi család legidősebb fiutódának és a Pozsony vármegyébe bekebelezett várkapitánysági senioratus törvényes birtokosának adományozta* (Budapesti Közlöny, 1901. évi 88. sz.), tehát a jog a senioratusi hitbizomány mindenkori birtokosát illeti, de közvetlenül királyi kinevezéssel szerzi meg. (1867: X.)

[3]) A jelentékeny történeti multtal biró aurániai perjelség javait a czimmel egyetemben a zágrábi nagyprépostsághoz csatolták. A régi főrendiház

a román metropolita s a megyés püspökök; *az evangelicus-református és az ágostai hitvallású evangelicus egyháznak* hivatalban legidősebb három-három püspöke, továbbá az *evangelicus-református egyháznak* hivatalban legidősebb három főgondnoka (a kiknek meghatározásánál az erdélyi egyházkerületet illetőleg, annak csakis hivatalban legidősebb főgondnoka veendő figyelembe), valamint az *ágostai hitvallásu evangelicus egyháznak* egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősebb két kerületi felügyelője; végre *az unitárius egyháznak* hivatalban idősb egyik elnöke, azaz püspöke, vagy főgondnoka.

Ha ujabb méltóságok, vagy hivatalok létesittetnének, vagy bármelyik emlitett hitfelekezetek keblében ujabb püspökségek, illetőleg egyházkerületek szerveztetnének, az igy keletkezett méltóságok, vagy hivatalok csak az esetben adhatnak a főrendi tagságra jogot, ha azt a törvény világosan megállapitja.

c) *Életfogytiglan tagjai lesznek a főrendiháznak* azok, kiket 1. Ő Felsége a magyar állampolgárok, vagyis szent István koronája összes országainak polgárai közül, tekintettel a haza körül szerzett érdemeikre, ministertanács felterjesztése folytán, kinevez. — Az élethossziglan kinevezettek száma a jelen törvény értelmében szervezett főrendiház első alakulásakor a 30-at túl nem haladhatta. Ezután a kinevezés csak fokozatosan történik és évenként 5-nél több semmiesetre sem lehet. Az élethossziglan kinevezettek összes száma az 50-et túl nem haladhatja, de a kinevezés életkorhoz nincs kötve és a kinevezettek állásukról lemondhatnak, ha azt Ő Felsége elfogadja.

2. A főrendiháznak a jelen törvény értelmében történt alakulásakor életük tartamára, tagjai lettek még azok, kiket a régi szervezetü főrendiház igazolt tagjai, azon igazolt tagok közül, kik személyes tagsági jogot az uj szervezetü főrendiházban már nem gyakorolhatnak, ilyenekül megválasztott. E tagok száma 50 volt, s ha elhalnak, vagy tagsági joguk megszünik, helyük többé nem töltetik be.

d) *A főrendiháznak még tagjai a horvát-szlavon tartománygyülés által saját kebeléből választott három képviselő.* E képviselők a horvát nyelvet is használhatják, de csak azon ügyekben birnak tanácskozási és szavazati joggal, melyek a magyar korona országait, vagyis a magyar államot egységében érintik.

---

tagjai között a törvény a zágrábi nagyprépostot emliti (1625 : LXI.), de a közfelfogás szerint, mint aurániai perjelt. Az uj törvény pedig világosan e czimen ad jogot a zágrábi nagyprépostnak.

Az, hogy valaki akár a véderő kötelékében, akár valamely egyházi vagy polgári hivatalban, tehát bíróiban is,[1]) avagy méltóságban tettleg szolgál, vagy ilyenre kineveztetik, a főrendiházban különben birt jogainak gyakorlására nem képez akadályt, valamint arra sem, hogy a főrendiháznak akár örökös, akár élethossziglan tagjává kineveztethessék.

De a főrendiházra is kötelező az 1868 : XLIV. t.-cz., mely szerint tanácskozásaiban csak az vehet részt, a ki azon határozatnak, hogy a törvényhozás nyelve egyedül magyar, megfelelni képes. Továbbá idevonatkozólag is vannak bizonyos összeférhetetlenségi esetek. Az állami számszék elnöke és hivatalnokai (1870 : XVIII.), a magyar leszámitoló és kereskedelmi bank igazgatótanácsának tagjai (1873 : XXVI.) nem lehetnek egyszersmind országgyülési tagok ; valamint az okirattal honositott (de nem a kir. oklevél által honositott) állampolgár a honositástól számitva tiz évig szintén nem lehet az országgyülés tagja. (1879 : L.). Végre a főrendiház tagsági joga összeférhetetlen a képviselőséggel. Az 1901 : XXIV. t.-cz. pedig kilátásba helyezi, hogy a főrendiház tagjaira vonatkozólag az összeférhetlenség eseteit részletesebben külön törvény fogja szabályozni.

142. §.

A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szünetelése.

I. A főrendiház tagja e jogát következő esetekben veszti el :

1. az, a ki méltóság, hivatal alapján tagja a főrendiháznak, abban az esetben, ha akár önkéntes lemondás, akár törvényszerü fegyelmi, vagy birói eljárás alapján megszünik a méltóságot vagy hivatalt viselni ; — továbbá ide tartozik a nyugdijaztatás esete is, minthogy a nevezett hivatalok tényleges viselői lehetnek csak tagjai a főrendiháznak ;

2. ha az életfogytiglan kinevezett tag lemondása a minister-tanács fölterjesztésére ő Felsége által elfogadtatik ;

3. a horvát-szlavon képviselők, ha megbizatásuk lejár ;

4. jogalapra való tekintet nélkül bármelyik tag, ha a rendes

---

[1]) A felsőbiróságok elnökei, mint láttuk, hivatalból tagjai a főrendiháznak.

bíróság által fegyházra, sulyos börtönre vagy nyereségvágyból eredő bűntett, illetve vétség miatt elitéltetett;

5. ha elveszti az állampolgárságot, a mely minden politikai jognak alapja.

II. Nem szünik meg a jog, de szünetel annak gyakorlata:

1. valamennyi tagra nézve azon idő alatt, a melynek tarta mára a rendes birróságok által politikai jogok fölfüggesztésére itéltetett, olyan esetben, mely a főrendiházi tagságot véglegesen nem szünteti meg;

2. azokra nézve, kik a tékozlás, vagy távollét alapján elrendelt gondnokságok eseteit kivéve, gondnokság alá helyeztettek, a gondnokság tartama alatt;

3. azokra nézve, kik csőd alatt állanak, a csőd tartama alatt;

4. az örökös jogu tagokra nézve azon *ülésszak lejártával* melyben a törvény értelmében kimondatott, hogy vagyoni képesitésüket elvesztették.

Ez utóbbi esetekben a jog gyakorolhatása előtt akadály van, de ha az akadály megszünik, akkor a jog föléled. Az előbbi esetekben pedig a jog egészen elveszik és csak akkor lesz ismét gyakorolható, ha az illető azt a megfelelő közjogi ténynyel és czimen ujra megszerezte.

III. Ha valaki azok közül, kik világi méltóságuk és hivataluk folytán, vagy mint a két katholikus és görögkeleti egyház főpapjai, tagjai a főrendiháznak, képviselővé választatik és a választást elfogadja, megszünik a főrendiház tagja lenni; de midőn a képviselői megbizatása lejár, az emlitett vallásfekezetek főpapjai azonnal visszanyerik tagsági jogukat és azt a legközelebbi ülésszaktól fogva gyakorolhatják, tehát joguk csak szünetelt; azok pedig, akik világi méltóságuk, hivataluk folytán tagjai a főrendiháznak, vagy mint élethossziglan kinevezettek, ha képviselővé választatnak, joguk valóban megszünik, de ezen az alapon ujra megszerezhetik, illetőleg ujra kinevezhetők.

Ha pedig valaki a két protestáns és az unitárius egyház egyházi és világi főtisztviselői közül képviselővé választatik és e választást elfogadta, helyét a főrendiházban még nem levő legidősebb hivataltársa tölti be és e helyét, mig él és hivatalát viseli, meg is tartja, habár az, a kinek helyére jött, megszünt képviselő lenni.

Ha a főrendiház örökös tagjai, vagy az élethossziglan beválasztott 50 tag közül választatik valaki képviselővé és a választást elfogadja, tagsági jogát addig, mig képviselői megbizatása tart, nem

gyakorolhatja, tehát a jog szünetel, de ha valamely ülésszak tartama alatt leteszi képviselői megbizatását, főrendiházi tagsági jogait már a következő ülésszakban ismét gyakorolhatja.

A főrendiház minden tagja, a ki képviselővé választatott, tartozik azt igazoltatása után, annak megemlitésével, hogy a választást elfogadta-e vagy nem, a főrendiház elnökének bejelenteni, ki azt a ház tudomására hozza.

143. §.

A főrendiházban örökös tagsággal biró családok névsora.

I. Az 1885 : VII. t.-cz. értelmében, a főrendiház egy 21 tagu bizottságot küld ki, mely figyelembe véve a kormány által beterjesztett adatokat, összeállitotta azon családok névjegyzékét, melyeknek tagjai a főrendiháznak örökös jogon tagjai. E családi névsor a főrendiház jóváhagyása után, időt engedve a felszólamlásoknak és azok figyelembe vételével, az 1886. évi VIII. t.-czikkbe iktattatott. De ha valamely főrendi család a törvénybe iktatott névjegyzékből kimaradt s jogát később kimutatja, utólag külön törvény által még mindig fölvehető. Az igy keletkezett törvény az 1886 : VIII. t.-czikket kiegésziti. (1896 : XXXI.)

Ugyancsak az 1886 : VIII. t.-cz. mondja ki, hogy a jövőre e névsor ő Felsége a király, illetve a törvényhozás által a főrendiház örökös tagsága jogával felruházott családok nevével akként egészittetik ki, hogy az örökös jogu főrendekről átfüzött, számozott családkönyv készittetik, két eredeti ugyanazonos példányban, a főrendiház elnöke s egyik jegyzője, továbbá a magyar királyi belügyminister és az országos levéltárnok aláirásával és hivatalos pecsétjével látandók el. Ezen családkönyv egyik példánya a főrendiház levéltárában, másika az országos levéltárban őriztetik.

Első sorban e családkönyvbe iktattattak azon családok nevei, melyek az 1886 : VIII. t.-cz. szerint örökös tagsági joggal birnak a főrendiházban ; továbbá minden év deczember hava 15-én a főrendiházi tagsági joggal ujabban felruházott családok nevei iktatandók be, a főrendiház elnökének és jegyzőjének aláirása mellett az egyikben, a belügyminister és az országos levéltárnok aláirásával a másikban. Ez utóbbi beiktatásnál minden egyes családra nézve a legfelsőbb elhatározás, illetve a törvényhozás határozata, melyen a főrendiházi örökös jog alapszik, teljes szövegben és szószerint irandó be.

Végre minden országgyülés utolsó ülésszakában, a belügyminister törvénybe iktatás végett, az országgyülés elé terjeszti a főrendiházi örökös tagságnak jogával időközben felruházott családok névjegyzékét.[1])

II. A törvényhatóságok a főrendiháznak területükön állandó lakással biró tagjait nyilvántartják s minden halálesetet, különösen magszakadás esetét, a belügyministernek azonnal hivatalból bejelenteni tartoznak.

A fiutódokban beállott magszakadásról vett hivatalos jelentés eseténél a főrendiház elnöke a belügyministerrel együtt a hivatalos lapban felhivást bocsátanak ki, hogy azok, a kik a magszakadást tagadják, azt, a felhivástól számitott 6 hó alatt igazolják. E határidő lejárta után, ha bejelentés nem történt, vagy az igazoltnak nem találtatott: a fiutódokban beállott magszakadás a családkönyv illető rovatában megjegyeztetik s a név töröltetik, de ugy, hogy olvasható maradjon. A főrendiház azon tagjait illetőleg pedig, a kik Horvát-Szlavonországok területén birnak állandó lakással, a halál vagy magszakadás bejelentése a horvát-szlavon bánhoz teendő, ki erről a ministerelnököt értesiti. Ilyen esetben az emlitett hirdetést, a főrendiház elnöke a ministerelnökkel együtt adják ki. A hat havi idő lejártával pedig, ha bejelentés nem történt, vagy az igazoltnak nem találtatott, a magszakadásra vonatkozó hirdetményt a ministerelnök a belügyministerrel közli a további eljárás czéljából. (1893 : XXIX.)

144. §.

A főrendiház alakulása, tagjainak igazolása.

I. A főrendiház szintén maga állapitja meg mindazt a házszabályokban, a mi a tanácskozás rendjére és általában belső ügyeire vonatkozik (1848 : IV., 1885 : VII.), a törvények csak kivételesen, egyes esetekre tartalmaznak intézkedéseket. A főrendiházat illeti meg továbbá házszabályainak módositása, de az ujabb megállapodások »a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illetőleg« mindig csak a legközelebbi ülésszak kezdetével lépnek hatályba. (1885 : VII.)

---

[1]) Ennek megfelelően az örökös főrendi családok névsora jelenleg az 1886 : VIII., 1887 : XXXIV., 1896 : XXXI., XXXII., 1901 : XXII., stb. törvényczikkekben foglaltatik.

A főrendiház tagjai első izben királyi levél által hivatnak meg, Horvát-Szlavonországok gyülése által választott tagok kivételével, kikre nézve a választási okmány képezi az igazolványt. A ki egyszer királyi meghivó levél által meghivatott és a főrendiház által igazoltatott, ujabb meghivó nélkül jelenik meg mindaddig, mig olyan körülmény nem merül fel, melynek következtében jogát állandóan vagy ideiglenesen elveszti. (1885 : VII.)

Az országgyülés megnyitását megelőző napon a főrendiház, jelenlevő legidősebb tagjának elnöklete alatt s a legfiatalabb négy tag jegyzői működése mellett összeülvén, az elnök értesiti a főrendeket az országgyülés megnyitásának helyéről, idejéről, rendjéről és az országgyülés megnyitása után legközelebb tartandó ülés óráját kitüzi. Ebben az ülésben kihirdetik a főrendiház elnökségének kinevezését tartalmazó királyi leiratot és a főrendiház kinevezett elnöke vagy alelnöke az elnöki széket elfoglalja.

Ugyanez ülésben, vagy a meghatározandó időben a Ház, az országgyülés egész tartamára, tagjai sorából, viszonylagos szótöbbséggel *15 tagból álló igazoló bizottságot* választ, mely alapul véve az előző országgyülés alatt igazolva volt főrendek névsorát, figyelemmel azokra, kiknek joga megszünt, vagy szünetel, valamint számba véve az időközben netalán történt halálozásokat : az igazoltak névsorának megállapitása iránt, a főrendiház elé indokolt javaslatot terjeszt, inditványozván azok beiktatását, kik tudomása szerint a jogot kétségtelenül megszerezték, illetőleg azok törlését, kik jogosultságukat elvesztették ; azoknak ügyeit pedig, kiknek jogosultsága kétséges, megfelelőleg az 1885 : VII. t.-czikknek, az igazoló biróság elé utasitandónak jelenti ki. (Házszabályok 1—3. §§.)

Miután a főrendiház az igazoló bizottság javaslata felett határozott, tisztviselőinek megválasztásához fog és ennek megtörténtével az elnök az eredményt kihirdeti és a főrendiházat megalakultnak nyilvánitja.

Azok, kik örökös jogon tagjai a Háznak, ha vagyoni képesitésüket időközben elvesztik, kötelesek ezt irásban bejelenteni ; hasonlóan kötelesek a Ház egyéb tagjai is azon körülményeket bejelenteni, melyek joguk gyakorlatát felfüggesztik vagy megszüntetik. E bejelentéseket a főrendiház az igazoló bizottsághoz utasitja.

II. A királyi meghivó levelek iránti kérvények a főrendiház elnökénél, vagy, ha az országgyülés együtt nincs, a belügyministernél adandók be, ki azokat az elnökhöz átteszi. Az elnökség pedig e kérvényeket az igazoló bizottsághoz utasitja és annak jelentése alapján

a Ház határoz; ha nincs kétség, a szorgalmazott királyi meghivót kieszközli. (Házszabályok 11. §.)

Ha azonban a királyi meghivó levelek kiállitására irányult kérelem jogos voltát, vagy a Ház valamely tagjának jogosultságát illetőleg az igazoló bizottságnak kételyei vannak, vagy pedig a Ház egyik tagja irásban benyujtott kifogást emel és e kifogást a Háznak legalább négy tagja támogatja, avagy az igazoló bíróság által határozatilag elveszettnek kijelentett törvényszerü képesités ujból megszerzése forog szóban, akkor az igazoló bíróság hivatott határozni.

Az *igazoló bíróság* a főrendiház tagjai sorából az országgyülés egész tartamára általános szótöbbséggel választatik. Áll az elnökből és tizennégy rendes, valamint négy póttagból, a kik a Ház nyilt ülésében esküt tesznek. Tanácskozásai a Ház tagjaira nézve, egész a határozathozatalig nyilvánosak. A határozatok végérvényüek, a mennyiben az igazoló bíróság határozatát, az illető birósági előadó a főrendiház ülésében élőszóval bejelenti s a Ház minden vita kizárásával elrendeli, hogy annak megfelelően a névsor kiigazittassék, illetőleg a királyi meghivólevél kieszközöltessék. (Házszabályok 10. §.)

Az igazoló bíróság szervezetét és eljárási módját, az 1885. évi VII. t.-czikk alapján, a főrendiház házszabályaiban maga állapitja meg.

A főrendiház minden országgyülés kezdetén, midőn az igazolási eljárás befejeztetett, összes jogosult tagjainak névsorát összeállitja, kinyomatja és egyuttal intézkedik az iránt, hogy az országgyülés tartama alatt jogosultságot nyert uj tagok nevei is, igazoltatásuk után, ezen névsorba felvétessenek, azoknak nevei pedig, kik a jogosultságot bármely okból állandóan vagy ideiglenesen elvesztették, az ok megjelölése mellett, a névsorból töröltessenek. (1885 : VII.)

145. §.

A főrendiház belső szervezete, tisztviselői, tanácskozási rendje.

I. A főrendiház elnökét és két alelnökét a Ház tagjai közül a ministerelnök felterjesztésére ő Felsége, a király nevezi ki (1848 : IV., 1885 : VII.), az országgyülés egész tartamára. Hasonló módon történik az időközben megüresedett egyik, vagy másik hely betöltése is. Ha az elnökség minden tagja gátolva lenne valamelyik ülésben elnökölni, ezen tisztet a Ház legidősebb tagja, mint korelnök

teljesiti. De ha a gátló körülmény (akár mind a háromra, akár csak egyikre nézve is) előreláthatólag hosszabb ideig tartana, a helyettesités ugyanazon módon történik, mint a kinevezés. (1885 : VII.)

A főrendiház a háznagyot általános, a nyolcz jegyzőt együttesen viszonylagos szótöbbséggel, titkos szavazással választja tagjai sorából, egy-egy ülésszakra és igy minden ülésszak elején ujra választatnak. A Ház hivatalnokait az elnök, a szolgaszemélyzetet pedig a háznagy nevezi ki, de azok számát és fizetését a Ház állapitja meg.[1])

Az elnök és a háznagy, a Ház által megállapitott tiszteletdijat huznak. Ezeken kivül a Ház tagjai, választott tisztviselői, mint ilyenek, fizetésben vagy javadalmazásban nem részesülnek. De a Horvát-Szlavonországok gyülése által választott, valamint a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjaira nézve, az eddig fennállott gyakorlat érintetlen marad. (1885 : VII.)

II. Az ülést az elnök nyitja meg, a Ház beleegyezésével felfüggeszti vagy feloszlatja ; kitüzi a legközelebbi ülés idejét, megállapitja a napirendet, fölteszi a kérdést, kimondja a határozatot. Az elnök őrködik a csend és a tanácskozási ügyrend megtartása fölött, s e tekintetben hasonló jogai vannak, mint a képviselőház elnökének. (1848 : IV.) A szónokot rendreutasithatja, esetleg tőle a szót megvonhatja és a rendzavarás ismétlése esetén a főrendiház megrovó határozata jegyzőkönyvbe iktatható ; de a főrendiház szabályai más, szigorubb határozatokat nem tartalmaznak. A rend fentartására a háznagy és a teremőrök segédkeznek. Ha a tárgyhoz érdemileg akar szólani, az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át, s azt azon kérdés feletti határozat kimondása előtt, melynek tárgyalásánál felszólalt, nem foglalhatja el ; — csak a szavazatok egyenlőségének esetében szavaz.

A háznagy és a jegyzők hatásköre hasonló a képviselőház e tisztviselőinek hatásköréhez.

Az ügyeknek tanácskozásra, határozásra történő előkészitése a bizottságokhoz tartozik. Az esetről-esetre választott bizottságokon kivül a főrendiházban *az igazoló, a gazdasági, naplóhitelesitő, mentelmi, közjogi és törvénykezési, pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi* bizottságok működnek. Az igazoló bizottság és bíróság, a gazdasági és mentelmi bizottságok az egész országgyülési időszakra, a többiek egyes ülésszakra választatnak.

[1]) A főrendiház tagjai közül választott tisztviselőktől megkülönböztetendők a Ház hivatalnokai, kik nem tagjai a főrendiháznak és tulajdonkép mint államhivatalnokok jelentkeznek és dijazást huznak az államkincstárból.

A Házban általános és részletes tárgyalásnak van helye. Érvényes határozathozatalhoz 50 tag jelenléte szükséges. — Beszédet olvasni tilos. — A szavazás felállással vagy ülvemaradással történik, ha azonban az eredmény igy kivihető nem volna, vagy ha *tiz* tag kivánja, a névszerinti szavazás rendelendő el.

146. §.

Az országgyülés két Házának egymáshoz való viszonya, érintkezéseik; országos bizottságok alakitása.

I. A két Ház, a két-kamararendszer elveinek megfelelően, különkülön tanácskozik s határozatait üzenetek (átiratok) alakjában egymással közli; néha azonban bizonyos ügyek elintézésére vegyes ülést is tart és ugyancsak ilyen czélból közös bizottságokat szervez. De a vegyes ülések elé csak azok az ügyek tartozhatnak, melyeket az alkotmány világosan oda utal.

Régi alkotmányunk szerint (1608 után) néha s mintegy kivételkép előfordult, hogy a táblák, ha többszörös üzenetváltásra nem tudtak megegyezni, összejöttek közös tanácskozásra és országos végzéseket hoztak. Ma, törvényjavaslat fölött, közös tárgyalásoknak, tanácskozásoknak, országgyülési (országos) határozatok közös hozatalának helye nincsen.

A törvényalkotás a képviselőházban kezdeményeztetik, rendszerint a ministerium által, királyi jóváhagyás után előterjesztett javaslat alapján, bár az egyes képviselők, képviselőházi bizottságok is nyujthatnak be javaslatokat. A ministerium u. i. magas állásában az ügyeket inkább áttekintheti és leginkább rendelkezik azokkal az eszközökkel, melyeket igénybe véve, a javaslat a közérdeknek megfelelő lehet. Ezért gyakran előfordul az az eset, hogy a képviselőház óhajt valamely kérdést törvény által szabályoztatni és a javaslat benyujtásával a ministeriumot bizza meg.

A törvény (1848 : III.) ugyan csak az évi költségvetésre és a zárszámadásra vonatkozólag rendeli, hogy ezek a képviselőháznál mutattassanak be, de, mint már emlitettük, a szokás általánositott, s ma minden javaslat első sorban a képviselőház elé kerül s ide vonatkozólag a főrendiház csak a képviselőház határozatai fölött tanácskozik. (1885 : VII.) A trónbeszédre azonban a két Ház külön-külön válaszolhat.

A főrendiház reformjára vonatkozó törvényjavaslat a főrendiháznak szintén óhajtott kezdeményezési jogot adni, de ez törvényerőre nem emelkedett, hanem, mint az 1885 : VII. t.-cz. elrendeli (13. §.), megmaradt a régi gyakorlat addig, mig aziránt, hogy mely ügyek legyenek a törvényhozás mindkét Házában, melyek kizárólag a képviselőházban kezdeményezhetők, külön törvény nem intézkedik.[1])

Ha a képviselőház valamely javaslatot egészen elvet, akkor az abban az ülésszakban többé tárgyalás alá nem jöhet ; ha pedig a képviselőház a javaslatot elfogadja, akkor az a főrendiház elé kerül. Ha a főrendiház a javaslatot változtatásokkal fogadja el, akkor a két Ház üzeneteket cserél mindaddig,[2]) mig az egyetértés létre jön ; s a mit azután a két Ház elfogadott, azt egyike sem veheti többé kifogás alá. Ha pedig a főrendiház elveti, akkor a képviselőház ujra kezdeményezheti, vagyis tanácskozásra a főrendiházhoz ujra visszaküldheti.

A két Ház által elfogadott törvényjavaslatok szentesités végett a ministerelnök által a királyhoz terjesztetnek föl. De a felterjesztés előtt egy bizottság még átvizsgálja, hogy vajjon a két Ház akaratával megegyezők-e ? E bizottság tagjai : egyszer a képviselőház, másszor a főrendiház elnökének elnöklete alatt a főrendiház, valamint a képviselőház azon jegyzője, ki a javaslat tárgyalásakor a jegyzőkönyvet vezette, továbbá a képviselőházban a törvényjavaslat tárgyalásakor működött bizottsági előadó, nemkülönben a főrendiház bizottsági előadója, ha a főrendiházban a törvényjavaslat szintén külön előadó előterjesztése mellett tárgyaltatott. Az igy megállapitott szöveget a két Ház elnökei és jegyzői irják alá.

II. Vannak azonban esetek, midőn a két Ház együttes ülésre összejön, vagy valamely hatásköréhez tartozó ügyet együttesen bizottságilag intéz el. Együttes ülések ma már csak bizonyos ünnepélyes közjogi tényeknél, továbbá országos főméltóságok választásánál fordulnak elő.

Igy együttes ülésben történik a nádor és a koronaőrök választása, felesketése ; valamint az országgyülés megnyitása, berekesztése, esetleg feloszlatása, a főrendiház és a képviselőház tagjainak együttes jelenlétében megy végbe.

---

[1]) Jelenleg tehát, ha a főrend kezdeményezni akar, azt csak a képviselőház egyik tagja által teheti. Régente akként történhetett, hogy a kérdést valamely megyegyülésen szóba hozta és ha annak többséget tudott szerezni, bevétethette a követi utasitásba.

[2]) Az üzenetváltások száma alkotmányunkban nincsen meghatározva.

A koronázási hitlevél szövegét az országgyülés mindkét Házának tagjaiból alakitott küldöttség nyujtja át a megkoronázandónak, ki ismét mind a két Ház tagjainak együttes jelenlétében nyilvánitja ki, hogy a hitlevelet, valamint a koronázáskor az ország alkotmányára leteendő esküformát elfogadja. — Fentebb mondottuk már, hogy a koronázás lefolyása is, mint országos (együttes) ülés tekintetik.

Az országos küldöttségek, nagyfontosságu államügyek elintézésére (leginkább előleges tanácskozásokra, az ügyek előkészitésére) hivatott bizottságok (regnicolaris deputatiók, delegatiók, közös államadósságokra felügyelő bizottság) az országgyülés mindkét házának tagjaiból, bár külön-külön választás utján, vegyesen alkottatnak, a régi gyakorlat szerint olyanformán, hogy a főrendiház a tagok egyharmadrészét, a képviselőház pedig kétharmadrészét választja. A bizottság tagjai együtt üléseznek.

Az esetben, ha a ministerium, vagy egyes ministerek vád alá helyeztetnének, a képviselőház a vádló, a főrendiház pedig a biróságot választja.

III. Az 1885 : VII. t.-cz. még elrendelte, hogy az országgyülés két Háza országos küldöttséget választ, melybe a képviselőház 10, a főrendiház 5 tagot küld és e küldöttségnek volt feladata a kormány részvéte mellett javaslatot készitени a két Háznak egymással való érintkezéseit és az országos bizottságok alakitását illetőleg. A két Ház által igy egyetértésben, tehát országos határozattal megállapitott szabályok, némely fentebb már érintett tételeken kivül, még a következőkbe vonhatók össze :

Mindegyik Ház a maga határozatait a másik Ház elnökének átirat kiséretében küldi meg, kézbesitési könyv mellett.

Az illető elnök az átvett üzenetet, lehetőleg még az ülés folyamán, vagy a legközelebbi ülésben bemutatja a Háznak. — Oly üzenetek közlése alkalmával pedig, melyek törvényjavaslatokat tartalmaznak, nemcsak az illető Háznak ezekre vonatkozó határozatai közlendők, hanem a törvényjavaslat indokolása, esetleg a vele foglalkozó bizottság, vagy bizottságok jelentései is.

De az egyik Ház által valamely ülésszakban hozott és a másik Házzal közölt határozatok és megállapodások — akár törvényjavaslatokra vonatkozzanak azok, akár más tárgyra, a másik Ház által ugyanazon országgyülés következő ülésszakán is tárgyalhatók, minden ujabb üzenetváltás nélkül.

A törvény által előirt esetekben együttes ülések a két Ház elnökei által egyetértőleg meghatározandó helyiségben tartandók. Ilyen ülé-

sekben mind a két Ház elnöke együttesen elnököl akként, hogy az egyik elnök megnyitja, a másik pedig berekeszti az ülést. Ugyancsak együttesen működik mindkét Házból egy-egy jegyző.

Érvényes határozathozatalra legalább összesen annyi tag jelenléte szükséges, a mennyit a két Háznak házszabályai, mindegyik Házra nézve külön-külön meghatároztak. — Az üléseken mind a két Ház tagjainak egyenjogusága biztositttatik.

147. §.

Az országgyülési tárgyalások nyilvánossága.

A magyar országgyülés eredetileg a törvényhozásra összejött magyar nép (nemesség) gyülekezete volt. Igy természetéből folyt a nyilvánosság, mely azonban egész 1848-ig, külön törvény által nem szabályoztatott.

Az 1848. évi országgyülés tárgyalás alá vette e kérdést és IV. törvényczikkében következőleg oldotta meg:

»Mindkét táblának ülései ezután is nyilvánosak, a csend és rend fentartása czéljából mindkét tábla szabályokat alkot s azoknak végrehajtását elnöke által szigoruan eszközölteti. Előlegesen pedig rendeltetik, hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmikép sem szabad. Ha egyes hallgató vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatná és az elnöki egyszeri intésnek sikere nem lenne, másodizben az elnök, a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, valamint a hallgatóságot kiparancsolhatja s annak helyét bezárathatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás aznap vagy később, a többség határozata szerint, de *mindig nyilvánosan* folytattatik.«

A rend és csend fentartása az 1848 : IV. t.-cz. szerint, a terembiztosok által, szükség esetében pedig a nemzeti őrség igénybevételével történik. Jelenleg pedig mindenik Ház választ magának háznagyot, a kinek feladata a házszabályok értelmében, a rendre felügyelni, illetve ennek megóvása czéljából az elnök segélyére lenni. Minthogy pedig a nemzeti őrség intézménye eltöröltetett (1867 : XI., 1868 : XLI.), tehát a fentebbi tétel alatt a karhatalom általában értendő.

Mindezeket a szabályokat az 1912. évi LXVII. t.-cz. ujra kifejezi és igy megerősiti, de egyszersmind a *képviselőházat illetőleg* elrendeli, hogy a fentebbi intézkedések foganatosítására, melyekhez a képviselőházi elnöknek karhatalomra van szüksége, *képviselőházi őrség*

állittatik fel és a képviselőházi elnöktől közvetlenül, vagy a képviselőházi háznagy utján, avagy más uton kapott rendeleteket végrehajtani köteles. Ha pedig a képviselőházi őrség megerősitése vagy szolgálatának a képviselőházban kiegészitése válnék szükségessé, a képviselőház elnöke erre a czélra a kormány utján a csendőrség, vagy a fegyveres erő karhatalmi közremüködését veheti igénybe. Ha a képviselőház elnöke a csend és rend fentartására szükségesnek tartja, hogy a képviselőház közvetlen környékén megfelelő hatalmi intézkedések foganatosittassanak, e czélra ugyancsak a kormány utján a székesfővárosi m. kir. államrendőrség, a csendőrség vagy fegyveres erő közreműködését szintén igénybe veheti.

A házszabályok szerint, ha az elnök, a minister, vagy husz tag kivánja, mind a két Ház zárt ülés tartását is elhatározhatja, csakhogy a zárt ülésben érdemleges tárgyalások nem folytathatók, határozatok nem hozhatók, itt jegyzőkönyvet nem vezetnek, hanem annak czélja, hogy a tagok egymást bizalmasan felvilágosithassák.

Az országgyülés tárgyalásainak sajtó utján való közzétételéről az 1848 : XVIII. t.-cz. intézkedik : »ki az országgyülés iratait és nyilvános üléseit hü szellemben és igazán közli, ellene a közlöttek tartalma miatt kereset nem indittathatik«. E tételt nálunk a gyakorlat részletesebben még nem világitotta meg, Angliából kiinduló felfogás azonban a hü szellemü közlés alatt azt érti, mely az egész ülésről hüséges képet ad, tehát nem a tárgyalásnak, vagy valamely beszédnek kiszakitott részét közli, hanem közli a tárgyalást a maga egészében. Igy nyilik alkalom arra, hogy valamely sérelmes beszéd esetleg az elnök figyelmeztetésével, rendreutasitásával, vagy a Ház itéletével, avagy rögtöni megczáfolással kerüljön a közönség elé.

148. §.

Az országgyülési tag mentelmi joga.[1])

I. Régi alkotmányunkban az országgyülési tárgyalások szabadságát, rendjét és békéjét részint közvetlen, részint közvetve, több törvény biztositja.[1]) Némelyek az országgyülési tagot maga-

[1]) L. bővebben a szerző értekezését, Budapesti Szemle, 1889 augusztusi számában ; továbbá Jellinek Arthurnak »A mentelmi jog« czimü nagyobb művét (1890.), melyben az addig fölmerült mentelmi és hasonló természetü esetek is gondosan tárgyaltatnak ; valamint e kérdést tárgyalják még : Balogh : A parlamenti szólásszabadság határai (1899) ; Tomcsányi : A mentelmi jogról

sabb büntetőjogi oltalomban részesítik, védik a magánosok támadásaival, sőt bizonyos mértékig a hatóságokkal szemben is, mások pedig egyenesen az országgyülési tárgyalások szabadságát hangsulyozzák.[1]) — De mind e törvények még távol vannak attól, hogy a mai értelemben vett mentelmi jogot hozzák kifejezésre, valamint a belőlük kiinduló gyakorlat sem tud — egész 1848-ig — erre az álláspontra helyezkedni. Habár az 1832—44. évi országgyülések tárgyalásainál az alsó tábla többsége már körülbelül a mai alapon levő szólásszabadságot vitatta tagjai számára, de a főrendi tábla és a végrehajtó hatalom csak más természettel (inkább, mint nemesi szabadságot) és csak szükebb körben, a fennálló jogrend, törvények

---

(1903.) ; E. Illés Károly : Parlamenti szólásszabadság (1903.) ; Baloghy Ernő : A mentelmi jog köréből (1907.).

[1]) A Hk. I. 14., 1795 : XXV. t.-cz. szerint, a ki az országgyülésre menőt vagy onnan jövőt megöli, hűtlenség bűnébe esik ; az 1723 : VII., X., XI. törvényczikkek szerint, a ki az országgyülésre utazót vagy ott levőt, avagy annak hozzátartozóját, családbelijét, szolgáját megveri vagy megsebezi, nagyobb hatalmaskodás büntettét követi el ; ha pedig megöli, sulyosbitott halálbüntetéssel sujtassék. — Az 1507 : XII. t.-cz. kimondja, hogy a ki az országgyülésen valakit bántalmaz, vagy az országgyülés szabadságát sértené (a mi hűtlenségi bűn), mindenkor személyében idézhető és ugyanott elitélhető legyen. Az 1625 : LXII. t.-cz. szerint pedig szigoruan meghagyatik, hogy az országgyülésen semmiféle sértések, bántalmazások ne történjenek, hanem tanácskozásai nyugalommal, mérséklettel, az ország közszabályai szerint vezettessenek. Az 1723 : VII. t.-cz. részletesebben szól. E szerint, hogy az országgyülési tagok, valamint családjaik és az országgyülésen panaszkodók biztonságán s ez által az országgyülés nyugalmán segitve legyen, az országgyülés helyén sértések vagy verekedések ne történjenek. Ha pedig ilyenek mégis előfordulnának, az illetők harmadnapra idéztessenek és felettök a királyi tábla (ekkor még az alsó tábla egyik eleme) által mondassék itélet. A rágalmazók pedig annyiszor, a mennyiszer kétszáz forint fizetésében marasztaltassanak el. Az 1791 : évi XIII. t.-cz. szerint az *országgyülési ügyek törvényes szabadsággal tárgyalandók.*

Az országgyülési tárgyalások szabadságának biztositására szolgál közvetve az 1563 : LXXVI. t.-cz., mely az országgyülésen panaszkodókat védi : »a ki az országgyülésen panasztételért valakit megölni vagy kárositani merne, azonnal hütlenség bünébe esettnek tekintessék.« Ezt később több törvényczikk megerősiti. — Régente az országgyülés alatt törvénykezési szünetek tartattak ; az 1647 : CXXXV. t.-cz. szerint az országgyülési tag javaiban iktatás nem történhetett.

Végre az országgyülési tag személyét, hozzátartozóját még mintegy a »salvus conductus« oltalma alatt állónak is tekintette az egyes törvények szellemére támaszkodó gyakorlat s annak megsértése, az 1723 : X. t.-cz. alapján, nagyobb hatalmaskodásnak vétetett.

korlátai között, a tanácskozások békéjének megzavarása nélkül, ismerte el.[1]) — A hatóságokkal, különösen a bűnvádi eljárással szemben pedig a menevéd (salvus conductus) nyujtott a mai sérthetetlenséghez némileg hasonló oltalmat.

II. Alkotmányunk átalakulásakor a mentelmi jogot nem foglalják törvénybe; később pedig az 1867 : XII. t.-cz. (az egyedüli törvény a mentelmi jogról) csak a delegatió mentelmi jogát szabályozza, melyből vonnak ugyan néha analógiát, de a gyakorlat az országgyülési tag mentelmi jogának alapjául tulajdonkép a két Ház elvi kijelentéseit fogadja el, melyek inkább a modern alkotmányosság felismert kivánalmaira, semmint régi törvényeinkre vannak tekintettel. Igy ma az országgyülési tag mentelmi joga főkép a parlamenti szokásra, elvi kijelentésekre és gyakorlatra támaszkodik.[2])

---

[1]) Az 1832—44-diki országgyülések tárgyalásain a mentelmi jog körébe tartozó kérdések, különösen a szólásszabadság, ujra és ujra viharos tanácskozásoknak képezik tárgyát, de a nélkül, hogy elvi megállapodás létrejött volna. Már megelőzőleg is előfordult, hogy az országgyülés tagjai nézeteikért üldöztettek. Igy II. Lipót alatt, a kir. személynök az egyik követet fenyegeti, hogy véleményéért följelenti a koronának (Salamon: A magyar kir. szék betöltése), a mult század elején pedig báró Vay tábornokot, a főrendi táblán tett nyilatkozatáért vonja a kormány felelősségre. — Ujabban (1834.) báró Wesselényit a megyei közgyülésen, a követi utasításnál tett nyilatkozataiért (Jakab Elek: Báró Wesselényi hűtlenségi bűnpere), Balogh Jánost pedig 1835-ben, az alsó tábla ülésében mondott beszédéért hűtlenségi pörbe fogták. Az alsó tábla e két esetben a szólásszabadság megsértését látta, a mihez azonban a főrendi tábla nem járult és a szólásszabadságot csak a fentebb előadott magyarázatban ismerte el. Báró Wesselényi esetére megjegyzendő, hogy régi alkotmányunkban a követet utasitó közgyülés bizonyos mértékig részese volt a törvényhozásnak és igy az országgyülési szólásszabadságnak erre is ki kellett terjednie.

A harminczas évek országgyüléseinek tanácskozásaiból kitünik, hogy az országgyülés tagjainak jogállása még általában nem tekintetett olyannak, mint a mely tulajdonkép az országgyülést törvényhozói feladatából illeti meg, hanem inkább a nemesi szabadságból, a közügyek intézhetésének általános jogaiból folyó személyes jognak (E. Illés Károly: Parlamenti szólásszabadság 13. l.); bár az alsó tábla többsége, valószinüleg az alkotmányosságról akkor már európaszerte elterjedt tanok hatása alatt, mindinkább közeledik a mai álláspontho, a mint ez Deák, Klauzál, Somsich, stb. nyilatkozataiból világosan kitünik.

[2]) Az országgyülés házainak elvi jelentőségü határozatai közül ide vonatkozólag különösen kiemeljük a képviselőház által 1867 november hó 18-án, a Böszörményi esetben elfogadott bizottsági jelentést, mely (a belga alkot-

E szerint a mentelmi jog két részből, illetve két jogból áll: a mentességből (szoros értelemben vett immunitásból, szólásszabadságból, felelőtlenségből) és a sérthetetlenség jogából.[1])

A *mentesség* (immunitas) azt tartalmazza, hogy az országgyülési tag, a főrend vagy képviselő, az országgyülési (törvényhozói) munkakörben, hivatásának megfelelően eljárva, a házban vagy házon kivül szóval vagy irásban tett nyilatkozataiért, esetleg egyéb cselekvényeiért, csak az illető Háznak tartozik felelősséggel, a melynek tagja. E szerint az országgyülési tag a mentelem alatt áll, ha a Házak nyilt vagy zárt üléseiben, az osztályok, bizottságok tanácskozásaiban részt vesz, valamint akkor is, ha a Ház megbizásában jár el, midőn azt képviseli. De a mentesség nem terjed ki a képviselőnek választóival való érintkezéseire valamely beszámoló beszédre, időközi jelentésre, stb.,[2]) mert az nem tartozik a törvényhozás munkakörébe és az ilyen nyilatkozatok sem a »Házban«, sem a »Házon kivül, de a Ház megbizásából« nem történnek. — A mentelmi jog továbbá nem védi a képviselőnek magánnyilatkozatait, cselekedeteit a Házban, midőn azok nem a törvényhozó parlamenti hivatásából folynak.

---

mány tételeihez hasonló) határozott álláspontra helyezkedik, s bár a szövegezés sok kivánni valót hagy fenn, a gyakorlat azóta mindig tekintetbe vette. Tartalma a következő: »1. A mit az országgyülési tag, mint ilyen, a Házban és Házon kivül mond vagy tesz, azért csak az országgyülés és pedig annak azon Háza által vonatik feleletre, a melyhez tartozik. 2. A mit az országgyülési tag nem mint olyan, és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása körében mond vagy tesz, azért csak a Ház engedelmével állittathatik biró elé, csak a Ház engedelmével vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve, csak a Ház előleges engedelmével záratható el«.

[1]) Rendszerint igy jelölik e két jogot, de azért nem mondhatnók, hogy e műszókra megállapodás jött volna létre; használtatnak ezek váltakozva, vagylagosan és általában a mentelmi jog egységesnek vett fogalmába kebeleztetnek. Belátjuk, hogy a mentelmi jog két részének fentebbi elnevezése, ha a kifejezések grammatikai jelentését vetjük össze a jogok tartalmával, kifogás alá jöhet. De mégis megfelelőbb, mintha e kifejezések forditva használtatnak, vagy ha két jog egy szóval jelöltetik. A német irodalomban az »Unverantwortlichkeit« és »Unverletzlichkeit« kifejezések szokásosak, de még kevésbbé találnak. Az országgyülési tag működésében, a mai gyakorlat szerint, csak egy momentum van, melyre a felelőtlenség kifejezése teljesen illik: a szavazás, de egyébként egészen a Ház ellenőrzése, fegyelmi hatósága és itélete alatt áll. A parlamenti szólásszabadság sem egészen találó, mert a szólásszabadság nem korlátlan, a ki azzal visszaél, attól a szó elvonható.

[2]) Ez elismertetett a Doda-féle esetben, 1889. — L. még kir. Curia határozatát 1889 május hó 9-én 3837. sz. a.

A *sérthetetlenség* (inviolabilitas) joga pedig abban áll, hogy az országgyülési tag ellen egyedül a Ház engedelmével inditható meg fenyitő eljárás, bünügyi vizsgálat (ideértve a kihágásokat is) és a tettenérés esetét kivéve, olyan tényeiért, vagy mulasztásáért, melyeket nem mint országgyülési tag és nem törvényhozói hivatásában követett el, egyedül a Ház engedelmével tartóztatható le. De a tettenérés esetében is a további letartóztatás és eljárás az illető Ház engedélyétől függ.

III. A mentelmi jog első sorban az országgyülés szabadságának, függetlenségének biztositására áll fenn, hogy igy alkotmányos feladatainak megfelelhessen. Ebből kifolyólag tulajdonkép objectiv jogszabály, mely az állam büntetőjogának és eljárásának is része. Nem privilegium egyesek, magánosok számára, hanem mindenkire kihat, a kinek esete alája tartozik, mert igaz ugyan, hogy ez a jog csak az országgyülési tagot illeti meg, de minthogy alkotmányos közjogról van szó, annak alkalmazása nem függ az illetőtől és igy nem mondhat le róla.[1])

A mentelmi jog egyik része, a *mentesség,* modern alkotmányunk szükségképeni folyománya. Az állami souverainitás, a maga sajátságos természetében, a törvényhozó organum által jut teljesen kifejezésre, melynek megállapodásai, a törvények, ép ezért souverain természettel birnak. Valamely állami organumnak pedig hivatásszerü munkájában mindazon tulajdonságokkal kell birnia, melyek az általa kifejezésre hozott állami hatalmat jellemzik, mely ilyenkor benne és általa él.[2]) Az állam souverain hatalmát kezelő és e munkájában más hatóságoknak felelős, ellenőrzése alatt álló organum képzelhetetlen. Igy az országgyülés is, mint a törvényhozás egyik tényezője, kivételes jogállást élvez, azon egyszerü okból, mert mindenkinek meg kell adni a jogot, hogy köztisztét elláthassa. A mentesség ez alapon illeti meg az országgyülést, vagyis a két Házat, illetve a törvényhozás munkakörében a két Ház tagjait megilleti akkor is, midőn a kormányzat működésének ellenőrzését, mint az

---

[1]) A képviselőház többször kijelentette, hogy a mentelmi jog egyedül azért, mert az illető országgyülési tag kéri, föl nem függeszthető. Igy l. pl. 1868 julius 15-iki, 1875 deczember 20-iki, 1879 junius 6-iki ülésekben.

[2]) E tételemet többször félremagyarázták abban az értelemben, mintha az államfelség alanyául az országgyülést, vagy éppen az országgyülési tagokat tekinteném ; már pedig csak elég világosan mondom, hogy a souverainitás az államé, de azt egész teljességében a törvényhozó szerve által gyakorolja.

alkotmány által reá ruházott feladatát teljesíti. A visszaélésekkel szemben pedig csak az országgyülés, illetőleg a két Ház fegyelmi hatósága nyujthat orvoslást.[1])

A *sérthetetlenség* jogánál már a politikai okok is előtérbe lépnek. Egyrészt a parlament alkotmányos jogállásából következik, de másrészt békés munkájának védelmére áll fenn, hogy egyes tagjait hivatásuk teljesitésében jogosulatlan támadások ne akadályozhassák ; és igy nemcsak a tulajdonképeni birói, hanem a rendőri eljárással szemben is véd. Nem az a czélja, hogy az igazságszolgáltatással szemben mintegy szabadságlevelet adjon, valakinek olyant engedve meg, a mi másnak nem szabad, hanem hogy utját vágja az önkénynek. Ezért, midőn az illetékes hatóság a parlament valamely tagját kikéri, a Ház feladata nem abban rejlik, hogy érdemleges itéletet mondjon, hogy mint biró járjon el, hanem hogy vizsgálja, vajjon a kérelem nem foglal-e magában zaklatást.[2])

---

[1]) Régi alkotmányunkban szintén megvolt e jognak szüksége s bizonyára ki is fejlódik (nálunk ép ugy, mint Angliában), ha a külháboruk, belvillongások és egyéb okok alkotmányunk békés fejlődését századokon keresztül lehetetlenné nem tették volna. De igy is szembeötlő, mint törekednek a hiányos jog visszás következményeit elháritani. Régi, homályos törvényeinkből az alsótábla már a mai mentességet magyarázza ki, továbbá szokás és gyakorlat utján az országgyülés tagjai salvus conductus oltalma alatt állóknak tekintetnek. És a helyzet mégis tarthatatlanná vált a XIX. században ; ha felmerül egy mentelmi eset, olyan heves vitákat idéz elő, hogy az országgyülés egyéb munkáiban gátolva van.

[2]) A képviselőház 1867. nov. 18-diki elvi határozatának bizottsági indokolása szerint vizsgálandó, hogy vajjon a vád, melynek alapján a Ház egyik vagy másik tagjának perbe fogására engedély kéretik, olyan-e, mely hazai törvényeink szerint és törvényes bíróság előtt inditandó keresetre alkalmas alapul kinálkoznék, ha valónak bizonyulna be ? s vajjon az állitólagos büntény vagy vétség és a vád alá helyezendő országgyülési tag egyénisége közt mutatkozik-e összefüggés ? végre jogosult-e a vád emelésére az, a ki perbefogatási engedélyért folyamodik ? De nem lehet soha eldöntés tárgya ama másik kérdés, vajjon az emelt vád objektiv és subjectiv tényálladéka megvan-e valósággal ? — Ha nem is mindenben, de körülbelül hasonló kijelentések történtek a főrendiházban és a gyakorlat is, nagyban-egészben, ez álláspontra helyezkedik.

149. §.

A mentelmi jog hatályának kezdete, megszünése és kiterjedése.

I. A mentelmi jog hatálya a képviselőre megválasztásával [1]) kezdődik, a főrendre a kir. meghivó elnyerésével, kiadásával.[2]) Megszünik a képviselőt illetőleg, képviselői állása megszünésével, de már a főrendnél a főrendiház sajátságos szervezete több eltérést okoz. Igy a főrend mentelmi joga megszünik a főrendi tagság u. n. szünetelésével is (1885 : VII. t.-cz. 11. §.), az pedig vitatott, hogy az országgyülés feloszlatása (akár az öt évi időszak lejártával, akár időközben) megszünteti-e a főrend mentelmi jogát az uj országgyülés összejöveteléig.[3]) — De a mentelmi jog érvénye az ülések elnapolásánál és az ülésszakok közt lévő szünetekben fennáll.

A mentelmi jog felfüggesztését csak az ügyben illetékes bíróság kérelmezheti. A megkeresés, a törvényhozás iránti tiszteletnél fogva, a törvényszék nevében az elnök, járásbiróság illetékessége alá tartozó ügyekben pedig a járásbiró vagy valamely albiró által állitandó ki és a főügyész utján terjesztendő az illető Ház elé (1896. évi XXXIII. 40.) ; [4]) továbbá az a gyakorlat honosult meg, hogy, ha a Ház által bizonyos ügyben kiadott képviselő lemond és ujra megválasztatik, vagy pedig egy ujonnan összehivott országgyülésnek lesz ismét tagja, mielőtt az ügy befejeztetett volna, az illetékes bíróság által ujra kikérendő.

Az országgyülési tag tanuságtétel végett történő megidéztetéséhez nem kell az illető Ház engedélye. Midőn azonban az *országgyülés tartama alatt* akár polgári, akár bünügyekben annak elodázhatlan szüksége mutatkoznék, hogy az országgyülési tag ellen tanuságtétel végett, a személyes szabadságot korlátoló kényszereszközök alkalmaztassanak, ezek foganatositására a mentelmi jog felfüggesztése

---

[1]) E felfogás nyer kifejezést a képviselőház 1878. évi deczember 9-ki ülésében és az Igazságügyminiszter 1878. évi 34.974. sz. a. rendeletében.

[2]) Ez a főrendiház gyakorlata is (l. pl. az 1881 január 15-iki ülését).

[3]) Az elmélet ujabban inkább azt fogadja el, hogy a főrend mentelmi joga, az országgyülés feloszlatásával szünetel, de ismét feléled az országgyülés összehivásakor, vagyis országgyülés hirdetésétől kezdve, habár jogelvi szempontból a másik álláspont is, mely szerint a főrend mentelmi joga időközben szintén fennáll, vitatható. Angliában a főrend mentelmi joga ilyenkor érvényben marad.

[4]) Igazságügyi min. rend. 1884. 56.440. sz. a.

kérendő.[1]) — Az uj bűnvádi perrendtartás az országgyülés, valamint a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjainak mentelmi jogát nem érinti. (1896 : XXXIII. 32. §.)

II. A mentelmi jog hatálya az egész magyar állam területére kiterjed és így a társországok hatóságai sem vonhatják felelősségre a magyar országgyülés tagját törvényhozói munkakörben tett nyilatkozataiért, illetőleg ellene bűnvádi eljárást nem indíthatnak, le nem tartóztathatják, ha csak a Ház az engedélyt meg nem adta.

Végül itt emlitjük még fel, hogy az országgyülésnek a véderő kötelékében levő azon tagjai, kik a tényleges szolgálati kötelezettségnek már megfeleltek, az országgyülés együttlétében, béke idején katonai szolgálatra be nem hivhatók, ha csak az illető önként nem jelentkezik és a Ház az engedélyt meg nem adja. De mozgósitás vagy háboru esetében, az általános szabályok érvényesek. (1899 : XXII.)

Az bizonyos, hogy a katonai tartalékban levő és mozgósitáskor bevonult országgyülési tagok, a katonai hatóságok és szabályok alatt állanak és reájuk ez időre a mentelmi jog nem terjed ki. Igy itélnénk meg a békében ideiglenes fegyvergyakorlatra bevonultak esetét is. De a katonai kötelékben álló, tényleges katonai szolgálatot azonban nem teljesitő országgyülési tagok ellen, katonai büntető, becsületbeli, fegyelmi eljárás — szerintünk — csak az illető ház engedelmével indítható meg, ugyanazon okokból, melyek számukra a sérthetlenséget általában biztositják. Ide soroznánk az ellenőrzési szemlén jelentkezőket is.

150. §.

Az országgyülés és tagjainak különös büntetőjogi oltalma.

A mentelmi jog a közhatóságokkal (birói, közigazgatási) szemben érvényesül, de e mellett a büntetőjog (1878 : V.) ugy az országgyülést, mint annak egyes tagjait, a magánosokkal szemben is, különös jogi védelemben részesiti.

Igy az a csoportosulás, melynek czélja az országgyülést, vagy bizottságát, illetve albizottságát erőszakkal, veszélyes fenyegetéssel, hivatásának szabad gyakorlásában akadályozni, valamely elhatáro-

---

[1]) L. a képviselőház 1889 április 10-iki ülését és az Igazságügyi Minister 1889. 10.050. sz. a. rend.

zásra, intézkedésre, valaminek elhagyására kényszeriteni : a lázadás büntettét képezi és tiz évtől tizenöt évig terjedhető államfogházzal büntetendő. (152. §.) Ha a csoportosulásnak czélja az országgyülés vagy a közügyek tárgyalására kiküldött bizottság valamely tagját erőszak, veszélyes fenyegetés által hivatásának gyakorlatában megakadályozni, elhatározásra, intézkedésre, valaminek elhagyására kényszeriteni, öt évig terjedhető börtönnel büntetendő, ha pedig ez erőszakot nem valamely csoport, hanem egyes személy követte el, három évig terjedhető börtönnel büntetendő. (163. §.)

Az országgyülés, vagy tagjai ellen elkövetett nyilvános rágalmazás, becsületsértés egy évig terjedhető fogházzal és 2000 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik. (262. §.)[1]

151. §.

Az országgyülési tárgyalások nyelve.

Az országgyülési tárgyalások nyelve régente magyar,[2] azután latin volt, majd ismét magyar lett.[3]

A jelenleg fennálló szabályok szerint (1844 : II., 1848 : V., 1868 : XXX., XLIV.) az országgyüléshez bocsátandó minden kegyelmes leiratok, előadások, válaszok és intézvények ezentul egyedül magyar nyelven adassanak ki. A törvényczikkek magyar nyelven alkottatnak és erősittetnek meg. Az országgyülés tárgyalási nyelve teljes üléseiben, osztályaiban, bizottságaiban (delegatióban), kizárólag magyar és az 1848 : V. t.-cz. szerint csak az választható országgyülési képviselőnek, az 1885 : VII. t.-cz. szerint csak az lehet a főrendiház tagja, a ki a törvény azon rendelkezésének, hogy a tör-

---

[1]) L. még a képviselőház 1877 decz. 17-iki és az 1883 május 8-iki ülését. Az előfordult esetekben a Ház gyors vizsgálatot is sürgetett és utasitotta az igazságügyminisztert, hogy az ügy állásáról jelentést tegyen.

[2]) Az ősgyüléseken, mint a magyar nép gyülekezetén, csak magyarul szólhattak.

[3]) A mult század elején néha magyarul szóltak az országgyülésen, de a törvényeket latin nyelven hozták, mignem az 1832—36. országgyülésen a magyar nyelv általános lesz, a törvények pedig magyar és latin nyelven alkottattak, a két nyelv közti eltérésnél a magyarnak adván elsőséget. Az országgyüléstől ő Felségéhez terjesztendő felirások azonban már az 1805 : IV. t.-cz. értelmében, hasábosan latin és magyar nyelven voltak szerkesztendők ; az 1840 : VI. t.-cz. pedig a feliratok nyelvéül kizárólag a magyar nyelvet állapitotta meg.

vényhozás nyelve kizárólag magyar, megfelelni képes. Egyedül a kapcsolt részek követeinek engedtetik meg a horvát nyelv használata is, de azért reájuk vonatkozólag szintén érvényes az a tétel, hogy a magyar országgyülésnek csak akkor lehetnek tagjai, ha annyira birják a magyar nyelvet, hogy a magyar nyelvü tárgyalásokat megérteni képesek.

152. §.

III. A HORVÁT-SZLAVON (ÉS DALMÁT) ORSZÁGGYÜLÉS.[1])

I. A horvát-szlavon kapcsolt részek hajdan csak a statutum alkotás jogával birtak, de már az 1868 : XXX. t.-cz. autonomiájukhoz tartozó ügyekre a törvényhozás jogát biztositja számukra, mely jogot a koronás király a horvát-szlavon országgyüléssel együtt gyakorolja.

Ő Felsége a horvát-szlavon országgyülést öt évi időszakra hivja össze Zágrábba ; személyesen, vagy meghatalmazottja által megnyitja, üléseit elnapolhatja, berekeszti, sőt a rendes törvényhozási időszak letelte előtt feloszlathatja, de ez esetekben az uj országgyülés három hó mulva ismét összeül.

A horvát-szlavon országgyülés egy kamarából áll, melynek tagjai azonban részint személyes jogon (a főrendi elem), részint választás alapján jelennek meg.

Személyes jogon tagjai : 1. a zágrábi r. kath. érsek, a karlóczai gör. kel. patriarcha, a megyés püspökök és az auraniai perjel ; 2. a megyék élén álló főispánok és a turmezei gróf ; 3. férfitagjai azoknak a magyar herczegi, grófi és bárói családoknak, melyek a régi tartományi gyüléseken is megjelenési joggal birtak, ha 24. életévüket betöltötték, a horvát nyelvben járatosak és Horvát-Szlavon-Dalmátországok területén oly földbirtoknak tulajdonosai vagy családi hit-

[1]) Az ide vonatkozó horvát-szlavon autonom törvények : az 1870. horvát-szlavon II. t.-cz., az 1887 április 24., az 1888 szept. 29., és az 1910 május 28-iki törvények. — A horvát-szlavon alkotmányról szólnak : Gosztonyi, Horvát-Szlavon-Dalmátországok alkotmánya. Jászi : I. m. Stefanic, Kroatien (Ulbrich-Michler : Staatswörterbuch.) Steinbach, Ung. Verfassungsgesetze. A horvát törvények német forditásban már régebben megjelentek (kiadja a Hilfsämter Direktion der Königreiche Kroatien-Slavonien und Dalmatien), legujabban pedig magyar forditásban is napvilágot láttak.

bizomány haszonélvezői, melynek földadója a rajta levő gazdasági épületek és lakóházak házosztályadójával legalább 1000 frtot tesz ki (1885); továbbá azon magyar főuri családok tagjai, kik e törvény életbeléptetése után a horvát-szlavon területen letelepednek, valamint a kiket Ő Felsége ezután fog főurakká kinevezni, ha ugyan a mondott föltételeknek megfelelnek. De a személyes jogon megjelenők száma, a választott képviselők számának felénél, vagyis 45-nél, több nem lehet. A személyes jogon megjelenők báni meghivót kapnak.

Az országgyülés másik elemét a kerületenként választott képviselők alkotják. E választókerületek száma 90. A választói jog általános feltételei, melyeket mai érvényben az 1910 május hó 28-iki törvény állapit meg: [1]) a magyar állampolgárság, horvát-szlavon községben illetőség, férfi-nem és 24 éves életkor. Különös feltételkép pedig megkivántatik bizonyos vagyoni, vagy szellemi qualificatió.

A vagyoni census az illető által fizetett egyenes állami adó alapján van megállapitva és pedig ugy, hogy választói joggal azok birnak, a kik a törvényben felsorolt városokban és nagyobb községekben legalább 10, illetőleg 6 korona egyenes állami adót fizetnek, más községben pedig, a kiknek birtokuk van és ezután, vagy mint kereskedők, iparosok, hirlapszerkesztők stb. fizetnek legalább 15, illetőleg 6 korona egyenes állami adót.

Értelmiség alapján választók a tudorok és más diplomás egyének, lelkészek, köztisztviselők, a délszláv akadémia tagjai, nyugalmazott katonatisztek, valamint a középiskolákban érettségit, illetőleg záróvizsgát tett növendékek és azok, a kik valamely katonai intézetet (haditengerészeti akadémia, katonai főreáliskola, hadapródiskola) legfelsőbb évfolyamában sikerrel elvégeztek.

A választás jogát tényleg csak az gyakorolhatja, a ki valamely választói névjegyzékbe fölvétetett és mindenki csak egy névjegyzékbe vehető föl. A választás ma már csak közvetlenül történhetik.

A választói névjegyzékek évenként kiigazittatnak. Az összeállitás és kiigazitás feladata a városi tanácsokat és községi előljáróságokat illeti. A névjegyzéket 14 napon át közszemlére kiteszik és ellene felszólamlásnak van helye. A felszólalások ügyében városokban a polgármesterből és a községtanács két tagjából alkotott, a községek-

---

[1]) Az uj törvény által a választók száma igen jelentékeny mértékben emelkedett. A lakosság számához mérve az arány 2%-ról körülbelül 10%-ra szaporodott, vagyis előzőleg a választók száma 50.000 körül volt, jelenleg pedig 250.000-nél van.

ben a járási hatóság kiküldöttének elnöklete alatt a községtanácsban választott két tagból álló bizottság itél. Ez ellen fölebbezésnek van helye a horvát-szlavon hétszemélyes táblához, mely azután végérvényesen határoz.

Választható pedig az a honpolgár, a ki Horvát-Szlavonországok területén községi illetőséggel bir és ott választói joggal bir, abból kizárva nincsen, irni tud és a horvát vagy szerb nyelvet birja.

A választás érvényessége felett, továbbá a tekintetben, hogy valakit megilleti-e a személyes megjelenés joga, maga az országgyülés határoz.

II. A bán, mint a horvát-szlavon autonom kormányzat feje, vagy annak helyettese, az országgyülésen személyesen megjelenhet, ott felszólalhat, esetleg az interpellatiókra felelni, a kért felvilágositást megadni tartozik ; de szavazati joggal csak akkor bir, ha az országgyülésnek egyéb czimen tagja.

Az országgyülés belső szervezetét részint a törvény, részint az erre támaszkodó házszabályok állapitják meg. Elnökét és két alelnökét az egész öt évi tartamra, a háznagyot, jegyzőket pedig évenként választja.

Az országgyülésnek minden tagja a mentelmi jog oltalma alatt áll. Igy azután a horvát-szlavon tartománygyülés által a magyar országgyülésre küldött követek kettős (magyar és horvát-szlavon országgyülési) mentelmi joggal birnak.

Az autonom törvényhozásnak, valamint az országgyülésnek, mint a külön országos törvényhozás egyik elemének hatáskörébe tartoznak — röviden összefoglalva — az emlitett autonom ügyekre a törvényalkotás ; továbbá a társországok közjogi belső szervezetének, az autonom alkotmánynak szabályozása ; az országos kormány ellenőrzése, esetleg felelősségre vonása ; az autonom költségvetésnek megállapitása ; a zárszámadások megvizsgálása ; az országgyülési tisztviselők választása, a házszabályok szerkesztése, a magyar országgyülésre küldendő követek választása.

A társországok területén fekvő állami földbirtokok eladása is csak a horvát-szlavon országgyülés hozzájárulásával történhetik. Végre közreműködik Horvát-Szlavon- és Dalmátországnak helyzetét a magyar államban meghatározó 1868 : XXX. alaptörvény esetleges megváltoztatásánál.

IV. FEJEZET.

A KORMÁNYZÁS (VÉGREHAJTÁS).[1]

153. §.

A kormányzásról általában és annak régi szervezetéről.

I. A kormányzás hatáskörébe tartozik az államélet fővezénylete és ügyeinek intézése, hogy a jog korlátai között, az állam feladatai megvalósulhassanak. Kétségkivül ide tartozik a végrehajtás is, mert első sorban a kormány feladata felügyelni és odahatni, hogy az állami akarat tiszteltessék, ha szükséges, kényszerrel is végrehajtassék. De ez teendőit nem meriti ki. A kormányzás hozza még kifejezésre az állam magasabb politikai irányát, gondoskodik belső és külső biztonságáról, erkölcsi, anyagi, szellemi fejlődéséről. Ide tartozik a nemzetközi ügyek vezetése, a hadügy, a háboru és béke ügye ; vezeti az államnak, mint magánjogi személynek gazdasági életét, van szabályalkotó hatalma és rendeletében szintén államakarat nyilvánul. A törvény a kormányzatot egészben nem határozza meg, inkább csak körülirja és ezért a kormány cselekvéseinek motivumait nem mindig a törvényből,[2]) hanem saját politikai belátásából is veszi. Igy lesz azután a kormányzat az állami organumok olyan működése (az állam cselekvése, tette), mely a fennálló jogrenddel összhangban, szabad tevékenysége által valósitja meg az állam feladatait.

II. A kormányzói hatalom Magyarországon a monarchia keletkezésekor már egész kiterjedésében a királyt, mint az állam fejét,

---

[1]) Montesquieu az államhatalomról szóló fejtegetéseiben ezt a hatalmi ágat végrehajtónak nevezi, s midőn a kontinens elfogadja elméletét, műszavait is átveszi, igy nálunk is az 1791 : XII. t.-cz. Csak később ismerik föl, hogy e hatalomágban nemcsak végrehajtás, hanem az állam kezdeményező ügyigazgatása is foglaltatik, s hogy a végrehajtás annak csak része.

[2]) Ámbár ilyenkor sem az a viszony, mely az emberi akarat és tett között fennáll, hanem inkább az, mely a cselekvés és motivumai közt létezik. Az állam minden célja inditó oka lehet a kormányzat valamely cselekvésének, igy tehát az állam által elrendelt, valamely jogszabály végrehajtása is ; de minthogy az államnak ezen kivül más czéljai is vannak, tehát lehetnek más motivumok is a kormányzat cselekvésére. — Többen a kormányzati hatáskört negative határozzák meg, hogy mindaz oda tartozik, a mi nincs a törvényhozás és birás-kodás hatáskörében. Ez az állam tényleges életére ugyan sokban találó, de végre is fogalmi meghatározásra nem vezethet.

illeti meg. Werbőczy a régi elvnek ad kifejezést, midőn mondja: »a kormányzás a király személyére az uralkodással átruházta tott.«

De a kormányzói hatalom korlátolt volt, a mennyiben csak a törvényeknek megfelelően, az alkotmányos szervek közreműködésével gyakoroltathatott és a nemesség, a rendek, végre a nép részesévé vált az önkormányzati testek által. A »Corpus Juris«-ban több törvény biztosit, hogy a kormányzás az alkotmány értelmében fog történni (1791 : XII. és a kir. hitlevelek, eskük) s hogy az alkotmányt sértő rendeleteknek a nemzet engedelmességgel nem tartozik (aranybulla, az 1545 : XXXIII. t.-cz., melyből a szokás általánosittatott).[1])

Régente a király személyesen kormányzott főtisztviselői — nádor, országbiró, tárnokmester, vajda, bán stb. — segélyével. Hatásköre tágasabb lévén, e főtisztviselők ugy tünnek föl, mint a király közegei, kik helyette és megbizásából a Felséget megillető kormányzási jogokat gyakorolják, akaratát végrehajtják. Később, az alkotmányos élet fejlődésével, a kormányzati hatalom szigorubb szabályozást nyert s e tisztségek több önállóságot és alkotmányos hatáskört szereztek, majd országos méltóságokká váltak, a nádori állás pedig (különösen az aranybulla óta, mely őt bizta meg a törvények tekintélyének ellenőrzésével), jelentőségében igen emelkedett.

Ez ősi hivatal, mely a nemzetgyülésen választott tisztségből keletkezett, mások szerint nyugati eredetü, kezdetben királyi kinevezéssel, azután, gyarapodván a nemzet befolyása, ennek választásával töltetett be. A nádorválasztás ujabban akként történt, hogy a király két katholikus és két protestáns honfit jelölt ki, a kik közül az országgyülés választott. (1608 : k. e. III.) — A nádor volt a király távollétében vagy akadályoztatása esetén annak helytartója, az ország főkormányzója, a király és az ország közti meghasonlás eseteiben közbenjáró ; a király kiskorusága esetére gyám és gyámkormányzó, az ország egyik főbirája és főkapitánya stb. (l. 59. §.) Az 1485 : II., 1848 : III. t.-cz. a nádort a király helyettesévé teszi, Ő Felségének az országból való távolléte esetére és kijelenti, hogy ilyenkor a nádor, István főherczeg, személye is sérthetetlen. E hatáskörön az 1867 : VII. t.-cz. változtatott, midőn megállapitotta, hogy a király, távolléte

[1]) Számos törvény kimondja, hogy a kormányzói hatalom az alkotmány értelmében gyakorlandó, különösen pedig az 1715 : III., 1741 : XI., 1791 : XVII. és 1791 : XII., mely utóbbi szerint »Executiva autem potestas nonnisi in sensu legum per Regiam Majestatem exercebitur«. Az 1848. évi III. t.-cz. értelmében pedig »Ő Felsége a végrehajtó hatalmat az alkotmány ösvényén, a törvények értelmében . . . gyakorolja.«

alkalmával is, személyesen vezeti a kormányt a felelős ministerium által, valamint ez a t.-czikk kijelentette, hogy addig, a mig a nádori méltóság határköre, a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz, a nádorválasztás elhalasztatik.

Már az Árpád-házbeli királyok alatt egyes törvények elrendelték, hogy a király maga mellett a nemzet jeleseiből tanácsosokat tartson s ezek véleményét a fontosabb kormányzati esetekben meghallgassa ; sőt az 1298 : XXIII. t.-cz. a király kormányzati cselekvényeinek érvényét, a királyi tanács meghallgatásától teszi függővé. A vegyes házból származó királyok alatt pedig, ugy látszik, hogy a királyi tanács intézménye állandó lesz (1386. Decr. 1478 : X., 1500 : X.) és az 1507 : V., VII. t.-cz. annak felelősségét, az 1518 : XXXIX., XL. t.-cz. pedig szervezetét, hatáskörét megállapitják.

154. §.

A kormányzat régi szervezetéről. (Folytatás.)

A Habsburgok alatt központi kormányhatóságok szerveztettek : a *m. kir. udvari kanczellária*, *m. kir. helytartótanács* és a *m. kir. pénzügyi kamara*.

A *m. kir. kanczellária*, az Árpád-házbeli királyok alatt keletkezett kanczellári állásból és hivatalból fejlődött ki [1]) s végleges szervezetét III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót rendeleteiben nyerte. I. Ferdinánd alatt a kanczellária királyaink állandó székhelyére, Bécsbe költözött, s nem egyszer az ausztriai kanczelláriával szemben alárendelt helyzetbe jutott. II. Mátyás alatt a viszony jobbra fordult, a m. kir. kanczellária önálló lett (1608 : k. e. X. t.-cz.) és később függetlenségének biztositására számos törvény alkottatott.[2]) Legutóbbi szervezete szerint egy elnökből — főkanczellár, — egy vagy két alelnökből — alkanczellárok, — 12 tanácsosból,[3]) kik a főpapi, főuri és nemesi rendből voltak kinevezendők, állott.

Hatásköre lényegében az volt, hogy a király e hivatal által gyakorolta felségjogait, ugy a törvényhozás, mint a pénzügy, hadügy

---

[1]) Fejérpataky L. : A kanczellária az Árpádok alatt. (Akad. kiad.)

[2]) 1609 : XXI., 1613 : XXV., 1618 : VIII., 1622 : XVII., 1630 : XXIX., 1638 : XVI., 1687 : VIII., 1715 : XVII., 1741 : XIII. stb.

[3]) Egy tanácsosnak mindig a kapcsolt részekből kellett lennie. (1765 : XXXV.)

kivételével, a kormányzás és biráskodás körében. A király belügyekre vonatkozó rendeleteit e hatóság utján bocsátotta ki a helytartótanácshoz és egyéb hatóságokhoz. Sőt a m. kir. kanczelláriának a külügyekre is volt tényleg némi befolyása. — Erdély számára külön udvari kanczellária állott fenn, lényegileg ugyanazon hatáskörrel, mint a milyennel a magyar birt.

A *m. kir. helytartótanács.* Az emlitett kir. tanács a mohácsi vész után jelentőségét veszté. I. Ferdinánd alatt (1536 : XVI.) helyébe uj kormányhatóság szerveztetett,[1]) melynek élén a nádor, királyi helytartó állott. Ezen királyi helytartók mellett működő és szintén királyi tanácsnak nevezett hatóság, daczára több törvényünk sürgetésének, fontosabb szerepkörre nem tett szert egész a XVIII-ik század elejéig, a midőn m. kir. helytartótanács (consilium regium locumtenentiale) névvel ujra szerveztetett és az ország kormányzatában jelentékeny hatáskört nyert. Több osztályra oszlott. Fontosabb ügyekben csak javaslatot tett, a királynál volt az eldöntés joga. (1723 : XCVII—CII., CV., CIX., CXII., CXV—CXIX.)

E kormányhatóság a testületi rendszer elvei szerint járt el, s tagjai voltak az elnöklő nádoron kivül az országbiró, a tárnokmester, az esztergomi érsek, a horvát bán s még 18 tanácsos a főpapi, főuri és nemesi rendből. Hatásköre a beligazgatásra terjedt ki. Különösen felügyelt arra, hogy az ország törvényei, kir. rendeletek megtartassanak, végrehajtassanak ; gyakorolta az állami főfelügyeletet a törvényhatóságok, a közművelődési, ipar, kereskedelmi, közlekedési, közgazdasági ügyek fölött ; intézkedett az adónak behajtását, valamint a katonaság elszállásolását illetőleg ; végre hozzátartozott a közrendészet, a belbiztonság fentartása és a közegészségügy. A m. kir. helytartótanács hatásköre Horvátországra is kiterjedt (1791 : LVIII.), függetlenségét több törvény (1723 : CI., 1741 : XIV., 1791 : XIV.) biztositotta. — Erdélynek legfőbb politikai igazgatására, az u. n. főkormányszék (gubernium regium) állott fenn, élén egy királyi kormányzóval.

A *m. kir. pénzügyi kamara*, pénzügyek kezelésére, a régi tárnokmesteri hivatalból a mohácsi vész után keletkezett. Előbb Budán, majd Pozsonyban birt székhelylyel. Élén a kamarai elnök s több alelnök állott, kik mellett a kamarai tanácsosok működtek. Hatásköre, a hadi adót kivéve, az ország összes pénzügyeire kiterjedt. — Keletkezésekor az ausztriai pénzügyi kamarának alárendeltetett ; később

[1]) Székhelye, 1789-ig, Pozsony volt, azután Buda lett.

azonban függetlenségét és önállóságát számos törvény biztositotta,[1]) a nélkül azonban, hogy mindig czélhoz vezettek volna. A m. kir. kamara a közjövedelem fölöslegét, mintegy 8—9 milliót, évenként az ausztriai udvari kamarának átszolgáltatni tartozott.[2])

E főkormányhatóságok csak a közönséges hivatalnoki felelősség alatt állottak az uralkodóval szemben, az országgyülésnek nem voltak felelősek. A király személyes kormánya eredményezte azt, hogy minden ügyben, a melyben a kanczellária királyi leiratott küldött, a helytartótanács engedelmeskedni tartozott; legfölebb előterjesztéseket tehetett, de ha a rendelet továbbra is fentartatott, azt végrehajtani volt köteles. Az országgyülés pedig csak a felirás, panasztétel, gravaminálás jogával birt.

II. Az 1848. évi törvényhozás mindezeket a hatóságokat megszüntette, illetőleg helyökbe a *felelős ministeriumot* léptette olyan értelemben, hogy jövőre a király kormányzó hatalmát kizárólag a felelős ministerium által gyakorolandja. De továbbra is épségben maradt a polgárok részvéte ebben a hatalmi ágban, közvetlenül az önkormányzati testek, közvetve pedig azon alkotmányos befolyás által, melyet az országgyülés a kormányzatra gyakorol. A királyi kormány a végrehajtó hatalmat az alkotmányos szervek közreműködésével, a törvények korlátain belül, azok értelmében kezeli, a mi nem annyit tesz, hogy a király az országgyülésnek alá van rendelve, hanem, hogy a királyi kormány, mint organum, alatta áll a törvénynek, melynek egyik alkotója ugyancsak a király.

A kormány felelősségének eszméje, mint láttuk, nem uj a magyar alkotmányban. Az az elv, melyért a felelős kormányok szerveztetnek,

---

[1]) 1608: k. e. V., 1609: XXI., 1655: XI., 1681: XIII., 1715. évi XVIII., stb.

[2]) Szerepet játszott még (tényleg) a magyar államügyek körül, hosszu időn keresztül, a Mária Terézia által életbeléptetett osztrák »Staatsrath«. Hatásköre kezdetben nem terjedt ki Magyarországra, de csakhamar tanácskozik ugy a m. kir. kanczellária, mint az erdélyi kanczellária előterjesztései fölött; II. József e hivatal segélyével viszi keresztül legtöbb reformját. Tulajdonképen nem volt hatóság, hanem csak tanácskozó testület, mely véleményt mondott, illetve a fejedelem határozatait előkészitette. Tagjai közé II. József óta magyarok is kineveztettek. Később (I. Ferencz alatt) átalakul és mint államministerium (Staats- und Conferenzministerium) hatásköre még inkább kiszélesbül, a külügyekkel is foglalkozik. — A magyar alkotmány azonban mit sem tud erről az intézményről, legfölebb azt mondhatnánk, hogy közvetve a külügyekre ismerheti (1741: XI., 1791: XVII.), midőn hangsulyozza, hogy kebelébe magyarok is alkalmaztassanak (L. Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz. 158. l.)

hogy t. i. a közérdek legyen a kormányzásnál irányadó, már támogatásra talál, midőn törvényeink elrendelik, hogy a király maga mellett tanácsosokat tartson, kiknek véleménye a fontosabb ügyekben meghallgatandó (1478 : X., 1500 : X.). sőt, mint az 1298 : XXIII. t.-cz. kifejezi, a mit a király fontosabb ügyekben e tanács meghallgatása nélkül tesz, érvénytelen. Ezt ismétli az 1507 : V. t.-cz. : »Mindazt, mik az ország ügyeit érintik, a kiály . . . tanácsosainak . . . tanácsával végezze, és a mit azok tudta nélkül cselekednék, érvénytelen legyen.«

Az 1507 : VII. t.-cz. pedig a királyi tanács felelősségét és ezzel az országgyülés birói hatalmát a kormánynyal szemben világosan kimondja : »Ha valaki a rendek közül a király tanácsában ezen ország szabadsága, közjava és törvényei ellen nyilván és vakmerőleg cselekedni merészelne, ezt a többi ülnökök a legközelebbi országgyülésen a főpapok, országnagyok s a többi rendek előtt névszerint följelenteni tartoznak, ki is ugyanott, mint a hazának és szabadságnak zavarója, személyében és vagyonában megbüntettetik.« E törvény azonban a bekövetkezett politikai zavarok miatt csakhamar jelentőségét veszté.[1]) — A nádorra vonatkozólag, az aranybulla biztositotta hatáskörét, de már az 1231-iki decretum 3. czikke elrendeli, hogy ha a nádor hatalmával visszaél, vagy rosszul kormányoz, a király a rendek kivánatára mozditsa el állásától.

A Habsburg-korszak nem kedvezett a felelősség eszméjének. Törvényeink ugyan számtalanszor elrendelik, hogy a király mellett magyar tanácsosok működjenek, kik a fontosabb ügyeknél meghallgatandók, az idegen befolyás pedig eltávolitandó (1613 : XXV., 1630 : XXIX., 1715 : XLI., 1741 : XI. stb.), csakhogy ezek nem mindig tartattak meg szigoruan. A felelős kormányzásnak törvény által való részletes szabályozása az 1790/1. országgyülésen ismét szóba jött ugyan, de eredmény nélkül. Régi alkotmányunkban a király személyes kormányzása nem volt szigoruan elválasztva kormánya cselekedeteitől és igy a királyi felelőtlenség mellett, a kormány felelőssége csak nehezen juthat elismerésre. Még amult század harminczas éveinek gyülésein is sokszor kijelentik, hogy a király és kormánya egy és ezért a kormányzat erősebb megbirálását nem tűrik. (L. Kossuth : Országgyülési tudósitások.)

A felelőtlen kormányzás lehetőségét nagy mértékben előmozditá

---

[1]) L. Schwarcz Gyula : Magyarország alkotmányjogi átalakulása. (Athenaeum 1892. I.) ; U. a. : A ministeri felelősség eredete Európában (1892.)

az, hogy a közjövedelmek ellenőrzés nélkül voltak a kormány kezében. Sőt e közjövedelemnek csak egy része, a hadi adó, később meg a házi adó függött a rendek elhatározásától, de ezek kezeléséről nem kérhettek számadást.

A viszony körülbelül az volt, hogy az évi, körülbelül 23 milliónyi ezüst forint tiszta országos jövedelemből, a rendek határozása alá, mintegy 9 millió forint tartozott, 14 millió forint pedig attól egész független volt. (Eötvös: Reform.) A hadi adót az országgyülés szavazta meg, de az egyszer megszavazott összeget rendesen a legközelebbi országgyülésig a kormány beszedhette, csak fölemelhető nem volt, az országgyülés beleegyezése nélkül. — A király magánkiadásai és a kormányzat, az államigazgatás költségei összeolvadtak; egyikről sem tartozott számot adni, de viszont, hogy a jövedelmekből miként képes fedezni a fölmerülő szükségleteket, egyedül az ő gondja volt.

155. §.

A) *A király jogköre a kormányzásban és a központi kormány.*

I. A király, mint a kormányzati hatalom feje, nevezi ki a felelős ministeriumot, a mely által a törvények korlátai között a központi kormányt kezeli; még pedig kinevezi a ministerelnököt közvetlenül, a ministerium többi tagjait a ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett (1848: III., 1867: VIII.)[1] — A ministereket elbocsátja, az alkotmányos gyakorlat szerint, ugyancsak a ministerelnök fölterjesztésére és ellenjegyzése mellett. A ministerelnök elbocsátását pedig az uj ministerelnök ellenjegyzi.[2])

A kormányzati hatalom egész körében a királyt illeti meg a *főfelügyelet*, melyet részint közvetlen, személyesen, részint kormánya által gyakorol. Ebből folyólag jogában áll bármely ügyről, mely a közérdeket érinti, felvilágositást kivánni, illetve ennek alapján a köz érdekében intézkedni. A ministerium a kormányzat állá-

---

[1]) Az 1848: III. t.-cz. 12. §-a szerint: »Ministertársait legfelsőbb megerősités végett az elnök teszi javaslatba«; az 1867: VIII. t.-cz. szerint: »a ministerelnök előterjesztésére, annak ministertársait Ő Felsége nevezi ki«.

[2]) A ministerelnöki székben történt változásnál, többfelé gyakorlat, hogy az uj kinevezést maga a kinevezett minister jegyzi ellen. Nálunk az ellenjegyzést a lelépő ministerelnök végzi. — Az 1848: III. t.-cz. 9. §-a szerint a ministerelnököt a király távollétében a nádor nevezte ki, de a király jóváhagyásával.

sáról, a közhivatalok működéséről, időszaki jelentéseket terjeszt a Felség elé ; a hatósági önkormányzati testek felett pedig a király által kinevezett főispán őrködik s első sorban felügyel arra, hogy az önkormányzati igazgatás által a közérdek csorbát ne szenvedjen. A legfőbb felügyelet joga kiterjed magántársulatokra, a mennyiben működésük a közérdeket érinti ; testületekre, egyházakra, vallásfelekezetekre, vallási, tanulmányi és közalapitványokra ; a nemzet anyagi, szellemi jólétére, fejlődésére.

A központi kormány által ügyek megvizsgálására, felügyeletre, de néha intézkedésre is, ministeri ellenjegyzés mellett kinevezett királyi biztosok küldetnek ki, vagy a ministerium által kormánybiztosok. Magától értetődik, hogy az ő hatáskörük csak a törvények korlátai között mozoghat, azoktól el nem térhetnek, azokat meg nem sérthetik. Megjegyezzük azonban, hogy alkotmányunk által a királyi vagy kormánybiztosság, mint külön intézmény, egészben szabályozva nincsen. A törvények csak egyes ügyeknél és esetekre tartalmaznak ide vonatkozó rendelkezéseket. Igy az 1886 : XXI. t.-cz. 4. §. a törvényhatósági ügykezelés megvizsgálására, az 1876 : XIV. t.-cz. 168. §. a közegészségügy körébe, az 1885 : XXIII. a vizügyeknél ; — továbbá a vallási zsinatok tartásánál, a közoktatási ügykörben, stb. találkozunk még királyi, illetőleg kormánybiztosokkal. Ha a biztosok kirendelése hosszabb időre szól, akkor törvény állapitja meg. Legalább igy történt a szegedi árviz alkalmával a királyi biztos kirendelését illetőleg, a melyről az 1879 : XX. és az 1880 : XV. t.-cz. intézkednek. Az 1912 : LXIII. t.-cz. szerint pedig a ministerium háboru idejére, kivételes hatalommal, kormánybiztosokat nevezhet ki, a kik a ministerek kezébe esküt tesznek.

II. Hivatalok, czimek, méltóságok, nemesség, rendek adományozása kir. felségjogot képez. Régi alkotmányos elv, hogy a király minden egyházi, polgári, katonai hivatal, állami kitüntetés kutfeje, s hogy ezek tekintélyüket királyi tekintélyből származtatják. E szerint a király nevezi ki a ministereket, a horvát bánt és más főbb államhivatalnokokat ; az alkotmány korlátai között [1]) hivatalokat állithat föl, eltörülhet, azokat utasitásokkal elláthatja, hatáskörüket megváltoztathatja. Az alkotmány pedig e jog körül csak annyiban korlátozza, a mennyiben hivatalok külföldieknek, kellő minősitéssel nem

[1]) Fentebb láttuk, hogy a király a végrehajtó hatalmat az alkotmány értelmében kezeli, tehát az alkotmány által felállitott szervek, szervezetek közremüködésével, a melyeken egyoldaluan nem változtathat.

bíróknak nem osztogathatók s a törvényben megállapitott központi (ministeri) kormányszervezet, valamint a hatósági önkormányzati testeknek és bíróságoknak törvény által biztositott jogállása, szervezete, önkényüleg meg nem változtatható.

A magyar nemesség adományozása, átruházása, privilegiumok osztogatása, a koronás király joga; továbbá csak a király alapithat érdemrendeket s ezeket, valamint a czimeket osztogathatja. Mindezekben a tényekben a királyi, vagyis államfői hatalom nyilvánul és mint ilyen, ministeri ellenjegyzéssel gyakorolandó.

Magyar rendek: az *»aranysarkantyus-rend«*, melyet I. Károly királyunk alapitott s 1590-ig koronázáson kivül is, azóta pedig csak koronázáskor osztogattatik; külön jelvény, vagy czim nem jár vele; 2. Zsigmond király 1408-ban az érdem jutalmául a *»sárkány-rend«*-et alapitotta, mely azonban csakhamar megszünt; 3. Mária Terézia 1764-ben *sz. István apostoli királyról elnevezett rendet* alapitotta, melynek nagymestere mindenkor a magyar király, főpapja az esztergomi érsek, kanczellárja hajdan a magyar kir. udvari főkanczellár, jelenleg a magy. kir. ministerelnök. Világi tagjainak száma: 100 és pedig 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes, 50 kiskeresztes.

Ezen kivül a király, a magyar állam körül szerzett érdemeket még a következő, nem magyar eredetü rendekkel is jutalmazza: 1. *az aranygyapjas-rend*, melyet burgundi Fülöp herczeg alapitott, 1474-ben és a habsburgi házra örökösödés folytán szállott; 2. *csillagkeresztes-rend*, nők számára alapitva, Mantuai Eleonóra, III. Ferdinánd neje által 1868-ban; 3. *Mária Terézia*-rend, kitünő katonai rédemek jutalmára 1757-ben alapitva, három fokozatban, nagy-, közép- és kiskereszttel; 4. a *Lipót-rend*, I. Ferencz által, 1808-ban, atyja emlékére három fokozatban alapítva; 5. a *vaskorona-rend*, mely Napoleon által alapittatott és I. Ferencz által, 1816-ban, három fokozattal megujittatott; 6. a *Ferencz József-rend*, uralkodónktól 1849-ben alapítva, nagy-, közép-, tiszti és lovagkeresztesek osztályaival; 7. ugyancsak uralkodónk alapitott (1887-ben) egy érdemjelvényt, kiváló tudományos, irodalmi és művészeti érdemeket (pro literis et artibus) jutalmazandó; valamint 8. nők részére az *Erzsébet-rendet* (1898) három osztálylyal; továbbá polgári és katonai érdemek elismerésére szolgál az arany és ezüst érdemkereszt koronával, vagy a nélkül. Mind e rendjeleket egyébiránt a büntetőtörvény belföldieknek is tekinti, midőn kiterjeszti reájok ama határozatot, hogy a magyar bíróság által hivatalvesztésre itélt egyén belföldi rendjeleit ugy, mint egyéb diszjeleit, katonai vagy polgári érdemjeleit elveszti.

Az osztogatott főbb czimek a belső titkos tanácsosi, kamarási, m. kir. udvari tanácsosi, a királyi tanácsosi, egyes közhivatalok czime, stb.[1])

---

[1]) Hajdan a kir. kiváltságok még a közjog, de a magánjog körében is, a partikuláris jogok egész sorozatát hozták létre. Helyesen jegyzi meg Boncz, hogy a király ilyen kiváltságok osztogatási joga épugy elévültnek tekinthető,

bár világos törvény által nem töröltetett is el, mint a hogy a koronára visszaszállt birtok már nem adományozható, hanem az a m. kir. kincstárt illeti meg szállományi jogon. (Magyar Államjog. 264. l.)

A király egyedüli kutforrása lévén minden állami kitüntetésnek, tehát idegen államfők, vagyis államok által adományozott rang, czim, érdemrendek nálunk csak a királytól nyert elfogadásra és viselhetésre jogositó engedély alapján használhatók. Ha valaki jogérvényes birói határozattal hivatalvesztésre itéltetik, az 1878 : V. t.-czikk értelmében, az örökösökre át nem ruházható belföldi rend- és diszjeleit elveszti ; a hivatalvesztésre szóló itélet tartama alatt pedig ezeknek megszerzési képességét. A külföldi rendjeleknél a hivatalvesztésre szóló itélet csak a rendjelek viselhetésének jogától foszt meg, mig végleges elvesztésök az adományozó állam határozatától függ.

Megjegyzendő azonban, hogy csak a közvetlen állami kitüntetések erednek közvetlenül a királytól, egyébként nyilvános kitüntetést, czimet osztogathatnak még (bár itt is királyi tekintély alapján) egyetemek (tudori), tudományos akadémia (tiszteleti, rendes, levelezői tagság), községek (diszpolgárság), egyletek, társulatok (disz-, tiszteleti tagsgá). Ha valamely czim tényleges szolgálati viszonynyal van összekötve, nem tekinthető kitüntetésnek. E kategóriába tehát csak az az eset sorozandó, ha a hivatal puszta czime adatik. A mi kétfélekép történhetik : valamely tényleg létező hivatal czimének adományozása által, olyanok számára, kik az állást nem töltik be, vagy volt tisztségnek adományozásával, mely azonban ma már csak a czimben él.

III. A király felségjoga még a *pénzverés és pénzkibocsátás* joga, de azon korlátozás mellett, hogy a pénzrendszer és pénzláb, a veretendő és kibocsátandó pénz mennyisége, alakja, értéke és sulya a törvény által határoztatik meg. A nemes fémből készült érmek, a király képét, nevét és czimét viselik. (1867 : XII., 1868 : VII.)

156. §.

A király jogai az egyházak körül. (Folytatás.)

A magyar király a bevett vallásoknak és az elismert vallásfelekezeteknek fővédnöke és legfőbb felügyelője ; védelmezi alkotmányos jogállásukban ; védelmezi az egyházak vagyonát, szabályszerü jövedelmét, esetleg annak behajtásánál hatóságaival közreműködik. Mint a hitfelekezetek legfőbb felügyelője, őrködik az egyházak jogai,

szabadságai fölött ; valamint felügyel arra, hogy jogaikat és hatáskörüket tul ne lépjék. Ennélfogva jogositva van az ügyek mibenlétéről bármikor felvilágositást kivánni. — Országos egyházi zsinatok csak királyi engedélylyel tarthatók, s a király ezeken magát biztos által képviseltetheti ; a határozatok pedig csak királyi megerősités mellett válnak érvényesekké. A római szentszéknek (külföldi egyházi hatóságnak) rendeletei és határozatai csak királyi engedély mellett hirdethetők ki és hajthatók végre. Ez az u. n. *királyi tetszvényjog* (Jus placeti).[1])

A vallásügy körül felmerült sérelmeket és viszálykodásokat első sorban a királyi kormány hivatott elháritani ;[2]) valamint a király gyakorolja minden egyházi alapitványok felett a legfőbb felügyeleti jogot és gondoskodik arról, hogy azok rendeltetésüknek megfeleljenek.[3])

De e jogokon kivül, melyek az állam fejét, az állami souverainitásból folyólag is megilletik, a magyar király birja még a katholikus egyházban a nagyfontosságu *főkegyuri jogot* (jus supremae patronatus), melyet elődei az egyház körüli érdemeik alapján nyertek. Werbőczy mondja már, hogy Magyarország királyai ez országban egyházak, püspökségek, apátságok, prépostságok alapitói lévén (tehát a királyi joggal és államvagyonból), ez által minden pártfogói, kinevezési és adományozási jogot megszereztek.[4]) Szt. István, illetőleg Zsigmond

---

[1]) Sokat vitatott jog. Levezetik Zsigmond királynak (1404) egyi ide vonatkozó rendeletéből, a Corpus Jurisban nem foglalt 1440 : IV. t.-czikkből, az állandó gyakorlatból, az állam felségiségéből, legfőbb felügyeleti jogából. (Erről ujabban értekezik Vázsonyi : A kir. placetum a magyar alkotmányban. Budapest, 1893.)

[2]) Boncz : M. Államjog. 267. l.

[3]) 1548 : XII., 1550 : XIX., 1715 : LXXIV., 1723 : LXX., 1751 : XXI., 1791 : XXVI., XXVII., 1895 : XLIII. t.-cz. — Csorba Ákos : Alapitványaink és a legfőbb felügyeleti jog ; valamint ide vonatkozólag is érdekes gr. Apponyi Albert és Apáthy István, mint a kath. vallási és tanulmányi alapok jogi természetének megvizsgálására, a képviselőház által kiküldött bizottság előadóinak jelentése (Budapest, 1883.).

[4]) Werbőczy szerint (Hk. I. 11) a pápa az egyházi javadalmak adományozásánál a megerősitésen kivül, semmi más hatalmat nem gyakorol, mert : 1. »Magyarország királyai az országban minden egyházak, püspökségek, apátságok, prépostságok alapitói lévén, ez által a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivatali adományozásnak minden hatalmát megszerezték ; mert 2. a magyarok szt. István apostolsága mellett tértek a keresztény hitre ; mert 3. Magyarország királyai e jogot szt. István óta akadálytalanul gyakorolták ; végre, mert 4. e jogot a konstanci zsinat is elismerte. — Az ide vonat-

király idejétől pedig állandóan gyakorolták e jogot, melyet a konstanci zsinat (1417) is elismert.

E jog alapján 1. a király adományoz minden nagyobb egyházi javadalmat, valamint a magán kegyuraság alá nem tartozó kisebb javadalmakat. Igy tehát a király nevezi ki az érsekeket, a megyés és czimzetes püspököket, kanonokokat, világi és szerzetes apátokat, prépostokat. Az érsekeket, püspököket pápai megerősités mellett mely megerősités azonban csak a püspökrendi hatósággal járó jogokra (lelki hatalom) vonatkozik. A király által kinevezett, a pápai megerősités előtt is főpapi hatáskört gyakorolhat, a javadalmat élvezi és mindazon jogokkal bir, melyek őt alkotmányunk értelmében megilletik. A király tehát nem praesentál vagy postulál, hanem a szószoros értelemben kinevez, adományoz.

De e javadalmak adományozása csak alkotmányunk szerint, ministeri ellenjegyzéssel és a következő korlátok között történhetik :

a) az egyházi javadalmak csak kánonszerü kellékekkel biró, érdemes honfiaknak adományozhatók és sokáig üresedésben nem hagyhatók ;

b) a fogarasi görög kath. érsek az érsekmegyei zsinat által kijelölt három egyén közül neveztetik ki ; a szent-mártoni benczés főapát, valamint a jászói, csornai premontrei rendü prépostok a szerzetbeli választás által kijelölt három egyén, a tihanyi, bakonybéli s dömölki benczés apátok pedig ugyancsak szerzetbeli választás alapján a főapát által kijelöltek sorából nevezendők ki ;

c) a király az általa kinevezetteket áthelyezheti ugyan, de egynek több javadalmat csak akkor adományozhat, ha igen fontos okok kivánják (1507 : XIII., 1514 : LIX., 1723 : LV.) ;

d) a magánkegyuraság alá tartozó egyházi javadalmakat nem adományozhatja, de ha valamelyiknek természete iránt kétely támad, a magánkegyuraság bizonyitandó, mert különben királyi adományozás alá kerül.

2. A király utólagos pápai megerősités mellett érsekségeket

---

kozó bőséges irodalomból kiemeljük : Pázmány Péter classicus emlékiratait, 1635-ből ; Kollár : Hist. dipl. juris patronatus apost. Hungariae regum (1762) ; U. a. : De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apost. regum Ungariae (1764) ; Fraknói : A magyar királyi kegyuri jog, mely művet tudományosan ismerteti, Forster, a Budapesti Szemle 1896. novemberi és deczemberi számaiban ; továbbá Barta : A legfőbb kegyuri jog (1891) ; Boncz : A vallás körüli felségjogokról (1895) ; Dedek : Boncz könyve a valláskörüli felségjogokról (1895) ; Kosutány : Egyházvagyon (1897).

és püspökségeket állithat fel ; valamely egyházmegyét több egyházmegyére oszthat ; általában egyházi javadalmakat alapithat, nagyobb javadalmakat feloszthat, egyesithet, áthelyezhet. Az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat katholikus vallási oktatási vagy jótékony czélra fordithatja ; szerzetes rendeket az országba behozhat, kitilthat, korlátolhat vagy helyreállithat. De szokás a szerzetesrendeket törvényhozásilag befogadott lakóknak nyilvánitani, még pedig ingatlanok birhatásával, vagy a nélkül. (1715 : CII.)

3. Az üresedésben levő érsekségek, püspökségek, valamint más, királyi adományozástól függő javadalmak jövedelmeit egyéb katholikus közhasznu czélokra fordithatja.

A király, mint az egyházak fővédnöke, főpártfogója, gondoskodik arról, hogy a javadalmasok kötelességeiket hiven teljesitsék, a javadalom helyén lakjanak, a javadalmat meg ne terheljék, el ne idegenitsék, pusztulni ne engedjék. Ha a javadalmas a javadalmat pusztulni engedi, akkor annak jövedelme zár alá vehető és az illető egyház, vagy javadalom helyreállitására forditandó.

A Kolonich-féle egyezmény szerint, melyet az 1715 : XVI. t.-cz. törvénybe iktatott, a javadalmaikat kir. adományból biró, de végrendelet nélkül elhalt főpapok vagyonából egyharmadrészt az állam örököl (egyharmadrészt az egyház, egyharmadrészt a rokonok). A király ily javadalmasoknak teljes végrendelkezési jogot is adhat, de ennek elnyerése nélkül csak vagyonuk egyharmadáról intézkedhetnek, a mely végrendelet hiányában a rokonoknak jutna. E szabályok később a magán kegyuraság alatt álló prépostokra és apátokra is kiterjesztettek. A kanonokok végrendelkezési joga csak annyiban korlátoltatik, a mennyiben hagyatékuk huszadrésze a növendékpapok és deficiensek intézetére forditandó és ezenkivül az egyházmegyei alapok javára valamit hagyni tartoznak.

Végre a főkegyuri jogból folyik még a király joga a lelkészi javadalmak, a congrua rendezésére ; továbbá az alapitás utján keletkező kegyuraságok jóváhagyása, az egyházi és világi kegyurak kötelességeinek teljesitésére való felügyelet ; a beleegyezés vagy jóváhagyás joga az egyházi javak elidegenitésénél vagy megterheltetésénél ; a kegyuri kijelölés elmulasztásánál a háramlás (devolutio) joga.

157. §.

A királyi kormányzat a hadügyek és a külügyek körül. (Folytatás.)

I. Az alkotmány ősrégi tétele az, hogy az állam hadfelség jogát a király birja. Ő a haderő fővezére és főparancsnoka, a hadur,[1]) mely jog már a vezéreket is megillette és róluk háramlott a királyra. Ennek megfelelően az 1867 : XII. t.-cz. szintén kifejezi, hogy mindaz, a mi a hadsereg vezényletére, vezérletére és belső szervezetére vonatkozik, a király által intézendő. A hadsereg mozgósitása, tehát a közös hadsereg tartalékának, a honvédségnek és a népfelkelésnek felhivása a király parancsára történik. — A királyt illeti meg a hadüzenés, valamint a békekötés-joga és a hadsereg a királynak esküszik hüséget.

A fővezérlet jogából folyólag a király az összes haderő (közös hadsereg, honvédség, népfölkelés) vezére, ugy a békében, mint háboruban és jogát személyesen gyakorolhatja, vagy azzal mást megbizhat, kinevezvén a hadsereg vezéreit. A fővezénylet pedig magában foglalja a király rendelkezési jogát a haderőt illetőleg, a melyet szintén személyesen, vagy azt egyes katonai parancsnokságokra, hatóságokra átruházva gyakorol. Ide tartozik a hadsereg kiképzése, fölszerelése, a szolgálati szabályok megállapitása, a fegyelmezés joga. A belső szervezés jogából pedig az következik, hogy a király állapitja meg a fegyvernemeket, a haderőnek megfelelő beosztását egyes csapattestekre, tagozatokra, továbbá szervezi a katonai hatóságokat, kinevezi a hadsereg tisztikarát.

De a király e jogokat is, mint általában hatalomkörét, csak az alkotmány által meghatározott módon és a törvények korlátai között gyakorolja

Az ujonczok létszámának időnkénti megállapitása, az ujonczjutalék évenként történő megajánlása, a szolgálati idő tartamának meghatározása és beosztása, a védelmi rendszer megállapitása vagy átalakitása, továbbá a katonaság elhelyezése és ellátásának szabályozása csak törvényhozás utján történhetik. Nemkülönben a közös

---

[1]) Megjegyezzük, hogy itt, a nálunk is elterjedt, törvénybe is iktatott »hadur« kifejezését a magyar közjogi értelemben használjuk, a király hadügyi felségjogának megjelölésére, tehát nem abban az értelemben, mint a hogy a régebbi külföldi, különösen a német irodalom használta az oberster »Kriegsherr« kifejezést, mely szerint a haderőnek, háborunak, békekötésnek korlátlan ura, igy ura a haderőnek is, mely első sorban az ő személyét szolgálja.

hadsereg és honvédség kiegészitésének ugy, mint a népfölkelési szolgálat teljesitésének módját és szabályait, valamint a honvédség és népfölkelés belső szervezetére vonatkozó intézkedések jelentékeny részét törvény állapitja meg. Ez utóbbiból következik, hogy a király joga a honvédség belső szervezését illetőleg korlátoltabb, mint a közös hadseregnél.

A honvédség és népfölkelés a honnak védelmére szerveztetvén, a hon határain kivül való alkalmazását esetről-esetre az országgyülés engedheti meg és csak akkor, ha az országgyülés együtt nincsen és a halasztásból veszély származhatnék : rendelheti el a király az összministerium felelőssége mellett, a honvédségnek és a népfölkelésnek az ország határain kivül történő alkalmazását, de az ilyen eset is, jóváhagyás végett a legközelebbi országgyülés elé terjesztendő. (1890 : V., 1886 : XX.) A honvédség vezényleti és szolgálati nyelvét, valamint zászlójának szineit és czimerét, a magyar állami törvény állapitja meg.

Magyarország és Ausztria közös hadseregének ügyeit Ő Felsége a közös hadügyminister, a m. kir. honvédségnek és népfölkelésnek ügyeit a m. kir. honvédelmi minister által intézi. A m. kir. honvédség békében a honvédparancsnokságok és hatóságok alatt áll és költségei a honvédelmi tárcza terhére esnek, de háboruban a király által kinevezett hadvezérnek rendeltetik alá és költségei a közös hadügyi budgettet terhelik.

A királyt illeti meg a *hadüzenés és békekötés* joga. A hadüzenésre mai nap az országgyülésnek jelentékeny befolyása van az által, hogy a hadviselés költségeinek megszavazása az ő, illetve a delegatió jogaihoz tartozik, valamint a ministeri felelősségből folyólag, mely ez esetre is teljesen fennáll. A békekötés jogánál a nemzetközi szerződésekre vonatkozó általános elvek érvényesülnek [1]) és a menynyiben a békekötés az államra valamely terhet ró, vagy jogait érinti, végleges érvényéhez az országgyülés hozzájárulása, illetve a törvények közé beczikkelyezése szükséges. — Már régi törvényeink is kimondották, hogy háboru az egész ország tudta nélkül ne indittassék, a békekötés pontozatai pedig az országgyüléssel közöltessenek.[2])

II. A királyi felségjogok közé tartozik még a külügyek intézése, minthogy a király személyesiti és képviseli kifelé az államot. Ebből

---

[1]) L. e munka 6. §-át.

[2]) Az 1608 : k. e. II. 1681 : IV., stb. t.-cz. — L. még a IV. Rész bevezető szakaszait.

folyólag a király nevezi ki a külhatalmakhoz küldendő követeket és fogadja az idegen államok követeit. A követeket — rendszerint a külügyminister által — utasitásokkal látja el, a mi azonban nem zárja ki, hogy valamely külhatalommal politikai ügyekben, közvetlen személyesen ne érintkezzék, csakhogy a ministeri felelősség ez esetekre is fennáll.

A királyt illeti meg továbbá a nemzetközi szerződések kötésének joga és, mint láttuk, a háboru és békekötés joga. De a nemzetközi szerződések általában az országgyüléssel közlendők (1867 : XII.), a közgazdasági szerződések érvényéhez pedig az országgyülés alkotmányos jóváhagyása szükséges (1867 : XVI., 1878 : XX.) ; valamint ugyanaz áll, ha a szerződések a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyeket, a területet, az ország jogait, érintenék vagy terheket rónak az államra.[1]) Ide vonatkozólag is vannak régi törvényeink, melyek már a nemzetközi szerződések kötésénél a magyar tanácsosok meghallgatását, valamint az országgyülés részesedését hangsulyozzák, habár ez utóbbi nem is volt szabatosabban megállapitva.[2])

Jelenleg a külügyeket Ő Felsége a közös külügyminister által intézi, minthogy az 1867 : XII. t.-cz. Magyarországnak és Ausztriának azokat a külügyeit, a melyek mind a két államot közösen érdeklik, közösöknek jelentette ki [3]) és Magyarországnak ez ügyekre külön kormányzati szervezete nincsen. De ugyancsak a mondott törvény Magyarországnak alkotmányos befolyását biztositja, a mennyiben megállapitja, hogy a közös külügyminister a külügyeket a két állam kormányával egyetértően kezeli. A magyar kormány befolyását érvényesiteni, illetve a külpolitikában a magyar érdekeket kifejezésre hozni, a magyar ministerelnök feladata, a miből következik, hogy ő hivatott a magyar országgyülésen a külügyi interpellatiókra válaszolni, a szükséges felvilágositósokat megadni. De e mellett még a király trónbeszédében a külügyekről is nyilatkozik és az országgyülés válaszában a külpolitikával szintén foglalkozhatik.

A közös külügyminister a delegatióknak felelős az egész külügyi kormányzásért, a magyar ministerelnök pedig a magyar országgyülésnek, a kormány alkotmányos befolyása megfelelő érvényesitéséért.

---

[1]) L. a jelen munka 5. §-át.

[2]) Igy különösen az 1536 : I., 1553 : III., 1596 : LX., 1608 : k. e. II., 1622 : II., 1647 : V., 1715 : XLI., II. Lipót hitlevele, stb. L. még a jelen munka 5. §-át és a IV. Rész bevezető szakaszait.

[3]) L. a IV. Részt.

158. §.

A független felelős ministerium.

Az 1848-iki törvényhozás, a III. t.-czikkben, miután hangsulyozza, hogy a király személye szent és sérthetetlen, kimondja, hogy a régi kormányhatóságok helyébe a független,[1]) felelős ministerium lép és mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kanczelláriának, a kir. helytartótanácsnak és m. kir. udvari kamarának — ideértve a bányászatot is — köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a Budapesten székhelylyel biró magyar ministerium által fogja gyakorolni.

Kimondja továbbá, hogy »Ő Felségének az országból távollétében a nádor, királyi helytartó, az országban és ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvények és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja«. De ugy Ő Felségének, valamint a nádornak, királyi helytartónak, bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak akkor érvényes — tehát az előbbi §-okban felsorolt felségjogokra vonatkozók is, — ha a Budapesten székelő egyik minister által ellenjegyeztetett.

Ez alaptételeken a későbbi törvények annyiban változtattak, a mennyiben az 1867 : VII. t.-cz. megállapitja, hogy Ő Felsége az országból távolléte idejében is személyesen gyakorolja a kormányzói hatalmat. — Az 1867 : XII. t.-cz. pedig részben a külügyet, a hadügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet kiveszi a magyar ministerium hatásköréből és, mint Magyarország és Ausztria közös ügyeit, a közös ministerium alá helyezi; végre az 1868 : XXX. t.-czikk, a horvát-szlavon tartományok autonom ügyeit a magyar ministerium hatásköréből szintén kivette és a horvát-szlavon tartományi kormánynak rendelte alá.

Ugy hogy a magyar király jelenleg a végrehajtó hatalmat a m. kir. ministerium, továbbá a m. kir. ministerium alkotmányosbefolyása mellett, a közös ministerium, a horvát-szlavon autonomiát illetőleg pedig a m. kir. ministerium közvetitésével, a báni kormány által gyakorolja.

---

[1]) A magyar ministeri kormányzat függetlenségének hangsulyozása itt Ausztriával szemben történik, mint a hogy régi törvényeink is kifejezték a magyar főkormányszékek függetlenségét, az osztrák központi főhatóságokkal szemben.

159. §.

A felelős ministeri kormány szervezete, a ministeri tanács.

I. A magyar ministerium általános szervezetét ugyancsak az 1848 : III. t.-cz. határozza meg. Az egyes ügyágakat osztályoknak nevezi és az összes ministereket együtt ministeriumnak ; csakhamar szokásba jött azonban az egyes osztályokat is ministeriumnak nevezni el. E törvényt később az 1867 : VII., VIII., XII., az 1868 : XXX. és 1889 : XVIII. t.-cz. kiegészitik, illetve módositják, ugy, hogy ma a szervezet a következőkben foglalható :

A ministerium székhelye Budapest ; áll a ministerelnökségből s az 1848 : III. t.-cz. szerint 8, az 1868 : XXX. t.-czikk értelmében pedig 9 ministeriumból, mint az állami kormányzás egy-egy főágára kirendelt központi hatóságból, u. m. :

1. A ministerelnökség.
2. A Felség személye körüli ministerium.
3. A belügyministerium.
4. A pénzügyi ministerium.
5. A földmivelésügyi ministerium (1889 : XVIII. t.-czikkig földmüvelési, ipar és kereskedelmi).
6. A kereskedelemügyi ministerium (1889 : XVIII. t.-czikkig közmunka- és közlekedési).
7. A vallás- és közoktatásügyi ministerium.
8. Az igazságügyi ministerium.
9. A honvédelmi ministerium.
10. A horvát-szlavon (tárcza nélküli) m. kir. ministerium. [1])

II. Az egyes ministeriumok élén külön ministerek állanak (1848 : III. t.-cz. 15. §.) és együtt alkotják a *ministertanácsot*, melyben, ha a Felség jelen nincsen, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot, a mikor szükségesnek látja, mindenkor összehivhatja. (1848 : III. t.-cz. 17. §.) — Alkotmányunk némely ügyet egyenesen a ministeri tanács elé utal és ezekre a magyar ministeri tanács, mint testületi hatóság jelentkezik. Igy különösen az oklevéllel történő honositás a ministertanács javaslatára történik, az elő-

[1]) Tárcza nélküli ministernek a magyar közjogban azt a ministert nevezzük, a kinek nincsen külön közigazgatási ügyága, mig más államokban a tárcza nélküli ministernek nincsen közigazgatási teendője, csak a tanácsával, parlamenti szónoklatával támogatja a kormányt.

irányzat nélküli kiadásokat előzetesen az egyes ministerek a ministertanács elé kötelesek terjeszteni (1897 : XX.), a főispánt rendkivüli hatalommal a ministerium ruházza föl (1886 : XXI.); továbbá alkotmányunk az állami számszék némely határozatait, a közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztését, a honvédségnek és népfölkelésnek az ország határain kivül használatát, valamint a főrendiházba szóló kinevezéseket, stb. a ministertanács hatáskörébe utalja.

De a parlamentarizmus természetéből folyólag ide tartozik még a ministerium által követendő általános politikai irány, továbbá a kormányzat egyöntetüségének megállapitása és az ebből folyó intézkedések meghatározása; valamint, hogy a kormányzás az államélet egysége által megkivánt harmoniában történhessék, ministeri tanács intézi el azokat az ügyeket is, melyek több ministeriumot közösen érdekelnek, vagy nagyfontosságuk következtében az egész államra kihatnak, avagy a szakministeriumok között illetőségi, vagy egyéb összeütközések esetei.

A ministeri tanácstól, mint testületi hatóságtól, föllebbezésnek helye nincsen.

Az eljárás részben a collegiális rendszer elvei szerint történik. A határozatot a ministertanács, mint testület hozza. De az egyes ministerek személyes felelőssége folytán, ha valamelyik szakminister a többség határozatát magára vállalni nem akarja, erre nem kötelezhető; csakhogy ilyenkor reá nézve a kabinetből kilépés esete forog fenn. A ministertanács határozatait szótöbbséggel is hozhatja, ha csak az illető esetben a törvény nem kivánja az összes ministerek hozzájárulását. — A ministerelnök azonban a kormány politikai irányának képviselőjeként tekintetik s azért a parlamenti gyakorlat szerint szorosabb viszonyban van a kabinettel, mint az egyes szakministerek, a mi abban is kifejezést nyert, hogy Ő Felsége a ministereket a ministerelnök ajánlatára nevezi ki. Ha a szakminister lemond, helyét a ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett a Felség mással tölti be, mig ha a ministerelnök mond le, az egész ministerium lemondottnak tekintetik, de tagjai ujra kinevezhetők.

Az egyes szakministeriumok ügykörére, általánosságban, már a törvényben foglalt nevök is jellemző, de ezenkivül csakis az elnökségnél, a személykörüli és a horvát-szlavon ministeriumra vonatkozólag találhatók a törvényekben részletesebb intézkedések, mig a többi ministeriumokat illetőleg csak egyes ügyekre, ugy, hogy nagyban egészben, az ügybeosztást illetőleg, a ministertanácsi határozatai az irányadók. Különösen a kiegyezés után, 1867-ben, a király elnöklete alatt tartott ministertanács határozata,

mely nagy részben az 1848-iki, István nádor elnöklete alatt tartott ministertanács megállapodásait veszi alapul, de már tekintettel van a közös ügyekre is. Ebből következik, hogy a ministeriumok ügyköre, a menynyiben ministertanács határozaton nyugszik, más, hasonló határozattal megváltoztatható volna; csakhogy a költségvetési javaslat pontonként felsorolja mindazt, a mi az egyes ministeriumok körében kiadást igényel, vagy bevételt ad, és pedig, mint odatartozót; azért midőn e javaslatból törvény lesz, az egyes ügyeknek a különböző ministeriumok közti megoszlása ugyancsak törvénybe lesz iktatva és ezen már most puszta rendelettel változtatni nem lehet, hanem vagy uj költségvetési beosztás által (a mi már többször megtörtént), vagy éppen uj törvénynyel.

Az egyes ministeriumok ügykörének, valamint ügybeosztásának részletesebb tárgyalása a közigazgatási joghoz tartozik és azért itt csak még a következőket emeljük ki: A *ministerelnök* külön igazgatási ügyággal nem bir, hacsak tárczát (a mi itt egész közigazgatási ügyágat jelent) nem vállal; de feje, elnöke a ministeriumnak, s ha a király jelen nincs, a ministertanácsban elnököl; továbbá feladata ministertársainak, a horvát bánnak, fiumei kormányzónak kineveztetését illetőleg előterjesztést tenni, ezeknek, valamint az állami számszék elnökének és tanácsosainak, titkárainak kinevezését ellenjegyezni; a törvények szintén az ő ellenjegyzésével látnak napvilágot. Az elnök feladata az összministerium politikáját a parlamentben kifejezésre hozni és támogatni, nemkülönben a kormány alkotmányos befolyását a külügyekre (a megszállott tartományok igazgatására) érvényesiteni és igy ő válaszol a külügyeket illetőleg a parlamentben tett kérdésekre.

A *Felség személye körüli ministeriumnak* eredetileg nagyobb hatásköre volt, mint a milyennel jelenleg bir; tulajdonkép ama czélból szerveztetett, hogy a magyar ministerium egyik tagja állandóan a nem Magyarországon tartózkodó király körül legyen, és ennek megfelelően különös ügykört nyert az 1848: III. t.-cz. által, midőn az a következőkép intézkedik: a ministerek egyike folyvást Ő Felsége személye körül lesz s mindazon ügyekben, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli (13. §.), a magyar hadseregnek az ország határain kivül alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokra a kinevezéseket szintén Ő Felsége fogja a személye körül levő minister ellenjegyzése mellett elhatározni. (8. §.) Az érsekek, püspökök, prépostok, apátok és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlása, a nemességnek, czimeknek, rendeknek osztogatása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illetik (7. §.) s ezen, egyenesen a Felségnek fentartott ügyeket a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni. (21. §.) — Az illető ministerek ellenjegyzése alatt nem lehet mást érteni, mint azokat a szakministereket, a kikhez az ügyek természetüknél fogva tartoznak, tehát a közoktatásügyi és igazságügyi ministereket; de már nemesség, rendek stb. adományozásánál kétséges lehet, hogy a belügyminister vagy ministerelnök értendő-e?

E ministerium hatáskörét a kiegyezés szükitette meg, mely a kül-

ügyet, bizonyos értelemben a hadügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet közös ügyekké teszi és igy ezeket, valamint a két állam által közös egyetértéssel intézendő ügyeket kiveszi a Felség személye körüli ministerium hatásköréből, a mi pedig a hadügyből Magyarországot illetőleg megmaradt, az a honvédelmi ministeriumhoz tartozik. Az 1867. évi VII. t.-cz. továbbá kimondja, hogy a király az esetre is, ha nem tartózkodik az országban, személyesen kormányoz, vagyis megszünt az ok, hogy bizonyos ügyek, mint a Felség személyes elintézésének fentartottak, az illető minister hatásköréből kiszakitva, a Felség személye körüli minister által kezeltessenek, habár az 1848. évi III. t.-cz. rendelkezései, e tekintetben, kifejezetten törvény által megváltoztatva nem is lettek. — Jelenleg a ministerium hatáskörébe tartozik a magyar ministeriumoknak a királyhoz intézett fölterjesztéseit, továbbá az udvar és a magyar hatóságok közti érintkezéseket, valamint a magyar kormány befolyását a közös ministeriumoknál, különösen a külügyeknél, továbbá a magyar ministeriumoknak az osztrák ministeriumokkal való érintkezéseit, közvetiteni; ide vannak beosztva (az 1867-iki megállapodás szerint) a nemesség adományozása, a kegyelmi adományok körüli intézkedés, a rendjelek, méltóságok, czimek adományozása. Ha a fél hozzáfordul, külföldre szóló utlevelet állit ki az Ausztriában tartózkodó magyar alattvalók részére. (1903 : VI.) [1])

A horvát-szlavon tárcza nélküli m. kir. ministerium hatáskörét az 1868 : XXX. t.-cz. állapitja meg. E szerint ellenőrzi a horvát-szlavon autonom kormányt, hogy eljárásával nem támadja-e meg a társországoknak a magyar államhoz való alkotmányos viszonyát, továbbá képviseli a horvát érdekeket a magyar ministerium kebelében (l. még a jelen munka 44. §-át).

Végül megjegyzendő, hogy az 1848 : III. t.-cz. 19. §. az államtanács felállitását is elrendeli, de ez intézmény alkotmányosságunk helyreállitásával nem szerveztetett, bár többször sürgették. Igy 1878 május hóban, Schwarcz Gyula, orsz. képviselő, egy 15 §-ból álló törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé az államtanács szervezésére, a mely javaslat szerint az államtanács a törvényhozás elé terjesztendő munkálatok szakszerü elkészitésével lenne megbizva.

III. A ministeriumok, a belső ügykezelési rendet, törvényeink korlátai között maguk határozzák meg, fontosabb esetekben a Felség hozzájárulásával.

160. §.

A ministeri felelősség.

I. A mai államban fejlődik ki a ministeri állás azon különös közjogi természete, mely által minden egyéb állami hivataltól külön-

[1]) E ministerium hatáskörét illetőleg érdekes vita fejlődött ki a »Nemzet« 1891. november 3., 5., 9. számaiban és a »Pesti Napló« 1891. november 3., 5., 6., 7. számaiban; l. továbbá Reiner J.-tól, A főpapi kinevezések ellenjegyzése. (Jogt. Közl. 1891. 48. szám.)

bözik. A ministerek a korona legfőbb tanácsadói, de csak a törvény által szigoruan meghatározott körben működhetnek, a melyen egyoldaluan sem ők, sőt a Felség sem változtathat. S annak biztositására, hogy a kir. ministeri kormány e kör korlátait meg nem sérti, áll fenn a ministeri felelősség, a parlament ellenőrzésével és a parlament biráskodásával. — Az országgyüléssel szemben az illető minister felelős, a ministerrel szemben az ügyet elintéző hivatalnok.

Bár, mint láttuk, a kormány felelősségének eszméje nem uj alkotmányunkban, de azért a mai korra nem jutott el történeti fejlődésében, hanem az alkotmányos monarchiáról szóló általános tanok hatása alatt és elvei szerint lépett ismét életbe. — A constitutionalis monarchia alaptétele, hogy az állam souverain akaratának kifejezése, a törvényhozás által nyilatkozik. De hogy ez az elv valami értékkel birjon, biztositék szükséges arra nézve, miszerint a törvények megtartatnak s a kormányzat ezek szellemében, a közérdeknek megfelelően történik. E biztositék meg van adva a ministeri felelősség intézményében. — A monarchikus elv nem türi a király felelősségét s igy azt másoknak kell viselnie, kiket a souverainitás nem véd, de azért mégis a kormányzat, illetve az egyes ügykörök élén állanak és ezek a ministerek.

II. A ministeri felelősség intézménye tulajdonképen kettőben jelentkezik: 1. abban, hogy Ő Felségének bármely rendelete, parancsolata, kinevezése csak akkor lesz érvényes (végrehajtható), ha a Budapesten székelő ministerek egyike által ellenjegyeztetik; ez ellenjegyzéssel az illető minister a tartalmat magáévá teszi, vagyis érette a felelősséget elvállalja, 2. hogy a ministert ugy a kibocsátott minden rendeletekért,[1]) mint egyéb hivatalos eljárásért, felelősség terheli az országgyülés előtt.

A dolog természetéből következik, hogy az ellenjegyzést rendszerint az illető szakminister végzi, ámbár ez nem föltétlenül szükséges, mert az 1848 : III. t.-cz. csak azt kivánja, hogy Budapesten székhelylyel biró *egyik* minister által történjék. Igy tehát egyik minister a másik helyett ellenjegyezhet, ha csak a törvény ezt kifejezetten valamelyik minister hatáskörébe tartozónak nem jelenti ki, mint a hogy a horvát bán (1868 : XXX.), a számszék elnöke, tanácsosai, titkárai (1880 : LXVI.) kinevezésénél az ellenjegyzés a ministerelnök, a főispánok kinevezésének ellenjegyzése (1886 : XXI.) a belügyminister, a birák kinevezése az igazságügyminister, a horvát-szlavon-

[1]) Az 1848 : III. t..-cz. szerint: »Mindegyik minister azon rendeletért, melyet aláirt, felelősséggel tartozik.« (18. §.) »A ministeriumnak mindegyik tagja minden hivatalos eljárásáért felelős.« (4. §.)

dalmát országos kormányzat ügyeinek ellenjegyzése a horvát-szlavon-dalmát tárcza nélküli minister hatáskörébe stb. utaltatott.

De a király személye körüli minister, minthogy székhelye Bécsben van, más ministerek helyett az ellenjegyzést nem teljesitheti; valamint nem a horvát-szlavon-dalmát minister, mert az 1848 : III. t.-cz. határozatai reá nem vonatkozhattak, a mennyiben állása két évtizeddel később szerveztetett és mert működése szigoruan meghatározott teendőkre vonatkozik; de viszont a magyar ministerek sem végezhetik helyette az ellenjegyzést a törvény világos rendelkezései következtében. Végre a Bécsben székhelylyel biró közös ministerek sem ellenjegyezhetnek a magyar ministerek helyett, mert a magyar állam ügyeire befolyást nem gyakorolhatnak, valamint a magyar ministerek sem ellenjegyezhetnek a közös ministerek helyett, mert ezek ügykörei a magyar korona országainak (és Ő Felsége többi országainak) külön kormányzata alá nem tartoznak. (1867 : XII.)

Az 1848 : III. t.-cz. rendelkezése szerint a ministerek felelősségre vonhatók:

»1. Minden oly tettért vagy rendeletért, mely az állam függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy tulajdon szentségét sértik, s általuk hivatalos minőségben követtetik el, illetve adatik ki;

2. kezeikre bizott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért; — az előbbi esetben a minister tulajdonkép közbüntettet követne el, de azért kivétetik a közönséges bíróságok hatásköréből;

3. a törvények végrehajtásában vagy a közrend és közbátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésökre bizott végrehajtási eszközökkel elhárithatók valának.«

E törvényből világosan következik, az u. n. jogi felelősség, hogy a ministerium, mint ilyen, felelősségre vonható mindazon hivatalos cselekedetéért, mulasztásáért, melylyel az alkotmányt, a fennálló jogot megsértette. A parlamentáris állam természetéből pedig az u. n. politikai felelősség is következik, hogy t. i. a ministerium követett politikájáért is felelős és igy az, az országgyülés elbirálása alá tartozik. Törvényeink ugyan a politikai felelősséget (eljárást) nem szabályozzák,[1]) de a gyakorlat nálunk is ennek létét

[1]) Legfölebb a felelősség fentebb emlitett eseteinek 3. pontjából lehetne túlfinom és azért ingadozó következtetést vonni.

bizonyítja. — Megjegyzendő még, hogy a minister felelőssége fennáll más, akár állami, akár önkormányzati hatósági eljárásért, melyeknél a ministeriumot a felügyelés és ellenőrzés, vagy a rendelkezés joga megilleti. A ministerek magáncselekedeteikért köztörvényeink alatt állanak.[1])

III. A ministerek vád alá helyezését az alsóház rendeli el szavazatainak általános többségével, s azután a pör vitelére is biztosokat választ; a bíróságot pedig a főrendiház alkotja meg. (1848 : III.)

A főrendiház u. i. titkos szavazással választ kebeléből 36 tagot, kik közül 12-őt az alsóház küldöttei, 12-őt a vád alá helyezett ministerek vethetnek vissza s a megmaradt 12 tag alkotja a bíróságot, mely jogositva van a büntetést végérvényesen megszabni. A főrendiház e biráskodást nyilvános eljárással gyakorolja.[2]) Az elmarasztalt ministerre a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat eseteiben alkalmazható. (1848 : III.).

A ministerek az országgyülés mindkét házában megjelenni és a kérdésekre válaszolni tartoznak, valamint kötelesek hivatalos irataikat a Háznak, vagy kinevezett bizottságának megvizsgálás

---

[1]) A politikai felelősség czimén nem azt várjuk a ministertől, hogy minden hivatalos tettét siker koronázza, hanem hogy kifejtse azt a buzgalmat, melyet magas állása megkiván, mert nem szenved kétséget, hogy alkotmánysértés nélkül is a legnagyobb bajokat hozhatja az államra. A politikai felelősség kérdése a legtöbb államban külön szabályozva, szabatosan és részletesen meghatározva nincsen, még ott sem, a hol pedig kétségkivül elismerik, mint pl. Angliában. Egyedül a svéd alkotmány tesz határozott és világos megkülönböztetést a jogi és politikai felelősség között, az eljárást is szabályozza, miután a ministerekre mindkettőt kötelezőnek mondja. (L. a svéd alkotmány 106. és 107. §§. ; Aschehoug : Das Staatsrecht der vereinigt. Königreiche Schweden und Norwegen. 112—113. l.) A franczia 1875-iki február 25-iki alkotmány 6. pontban csak általánosságban mondja : »Les ministres sont solidairement responsables devant les chambres de la politique générale du gouvernement et individuellement de leurs actes personnels.« De többé a politikai felelősséget nem emliti, az eljárást idevonatkozólag nem szabályozza. — Ujabban nálunk a kérdést behatóan tárgyalja Kautz : A parlamentarismus (Budapesti Szemle 1906. 1906. évf.) és Concha : Jogi intézmény-e a parlamentarismus ? (Budapesti Szemle 1906. évf.) A politikai felelősség elve jelentkezik abban is, hogy a minister lemondani kénytelen, ha politikai irányával, hivatali müködésével a parlament (a képviselőház) elégedetlen és ellene fordul.

[2]) A főrendiház a büntetést, büntetőtörvénykönyvünkben megállapitott büntetési nemek közül az esethez mérten alkalmazza. De a minister tényeinek büntethetősége és a büntetés nem szükségkép a büntetőtörvény határozmányai szerint állapitandó meg. Kmety : Magyar Közjog III. kiad. 404. l.

alá bocsátani (1848 : III.). De szavazattal csak akkor birnak, ha különben a Ház tagjai.

Az országgyülés tagjai pedig a ministereket bármely közügyben interpellálhatják, a kik erre 30 nap alatt válaszolni kötelesek. Az illető Ház a választ vagy tudomásul veszi, vagy pedig tárgyalását napirendre tüzi.

161. §.

A kormány rendelkezési joga.

A kormány határozatait az alsóbb hatóságokkal rendeletek alakjában közli, a melyek fontosabb esetekben királyi jóváhagyás alá terjesztetnek. A rendelet kibocsátásának joga azonban csak a törvény korlátai között gyakorolható (1791 : XII., 1848 : III., 1879 : XL.), melylyel szemben a kormány által kifejezett államakarat alárendelt és azért a ministeri rendelet a törvénynyel összeütköző eljárást nem állapithat meg.

Régente az aranybulla ellenállási záradéka feljogositotta a nemességet, hogy a királyi kormány alkotmánysértő rendelkezéseinek ellenállhasson, de miután e záradék határozata 1687-ben eltöröltetett, ebből, legalább az aktiv ellenállási jognak megszünése következik s ma általánosságban mondhatjuk, hogy a polgárra a ministeri rendelettel szemben való engedelmesség, az állampolgári engedelmesség kötelességéből folyik ; ha azonban a rendeletet sérelmesnek találja, alkotmányunk szerint a panasz jogával élhet.[1])

De már a hatóságokat illetőleg meg kell különböztetni a birói és közigazgatási hatóságokat. A biróságok, mint láttuk, jogositva vannak a rendeleteket mérlegelni, s ha azt legjobb meggyőződésük, lelkiismeretük szerint törvényesnek nem találják, nem alkalmazzák. — A közigazgatási hatóságoknál ismét megkülönböztetendők az alsóbb állami (királyi) közigazgatási hivatalok az önkormányzati hatóságoktól. Az előbbiek, minthogy működésüket a központi kormány vezeti, annak teljesen alárendelt közegei ; a ministeri ren-

[1]) Az 1791 : XII. t.-cz. az a szakasza, hogy Magyarország patensekkel nem kormányozható, nem azt jelenti, mintha a kir. kormány rendeletek kiadására nem volna jogositva, hanem azt, hogy az önkényüleg, alkotmány sérelmével, a törvényes út és eljárás mellőzésével kiadott patensek nálunk jogforrást nem képezhetnek, a törvény helyébe nem léphetnek, mint a hogy ezt már Deák Ferencz is kifejtette (Adalék a magyar közjoghoz. 154. lap.), valamint Lechner, Közjogi előadások.

deletet végrehajtani kötelesek ; mig a törvényhatóságok a sérelmesnek tekintett kormányrendelettel szemben az alkotmányos felirás jogával élhetnek, illetőleg panaszszal fordulhatnak a közigazgatási birósághoz.

162. §.

A végrehajtó, törvénypótló és a szükségrendeletekről.

Irodalmunkban szokásos még a kormányrendeleteket tartalmuk szerint osztályozni : végrehajtó-, törvénypótló- vagy kiegészítő- és szükség-rendeletekre. Mindegyiknek megvan a maga külön feladata, habár *végelemzésben* jogi természetük egy és ugyanaz.

Végrehajtó rendeletet a törvény végrehajtására, nálunk a kormány nemcsak jogosított, hanem köteles is kibocsátani. Ez következik már a régi gyakorlatból ; továbbá az 1867 óta keletkezett törvények záradékában rendesen megnevezve találjuk az illető ministert, ki a törvény végrehajtásával van megbizva s a ki ezt rendeletileg eszközli. A végrehajtó rendelet kiadásának elmulasztásáért, már t. i. a törvények tartalmának, a törvényhozás czéljainak megfelelő időben, a kormány az országgyülés által felelősségre vonható. (1848 : III.)

Itt vetjük fel továbbá azt a kérdést, hogy vajjon jogosított-e a kormány rendeletében a törvényt magyarázni ? Az bizonyos, hogy a törvénynek olyan magyarázatot, a mely azzal az erővel bir, mint maga a törvény és igy a törvényt ebben az értelemben hitelesen magyarázza, csak maga a törvényhozás adhat, egy uj törvénynyel, mint a hogy azt az 1791 : XII. t.-cz. ki is fejezi. De e mellett a törvényt, alkalmazásánál minden hatóság is magyarázza a dolog természetéből folyólag, és igy erre a kormány is jogosult a végrehajtásnál ; csakhogy az általa kiadott magyarázat egyedül a kormányrendelet jogi természetével bir és igy hatályára vonatkozólag a rendelet kötelező voltáról fentebb mondottak állanak és érette a kormány az országgyülésnek felelős.

Az u. n. *törvénypótló vagy kiegészitő rendelet a* törvény hézagait pótolja, vagy pedig egy nem létező törvény helyett adatik ki, olyan ügyben, melynek szabályozása kivánatos, de törvény által nem következett be. Bizonyos, hogy a kormánynak joga van ily hézagpótló rendeletet kibocsátani, mint a hogy azt már századok óta gyakorolta is ; de másrészt meg kétségtelen, hogy az ily rendeletnek a törvény tartalmával, czéljaival, illetőleg alkotmányunk szellemével

összhangban kell lennie, miután azt csak kiegésziti. A törvénypótló rendeletek a törvény jogi természetét nem szerzik meg, azért a törvénytől el sem térhetnek.

Előfordulhat továbbá, hogy a törvényhozás egyenesen megbizza a kormányt valamely, különben a törvényhozás körébe tartozó ügynek rendeleti uton való szabályozásával (pl. az 1848. évi XVIII. t.-c. megbizta, hogy a sajtóvétségek fölött itélő esküdtszék alakitását rendeleti uton eszközölje, az 1901 : IX. t.-cz. a fiumei kormányzó tanács szervezését illetőleg.) A különbség ez esetben, hogy a kormány kötelezve van a rendelet kibocsátására, tehát az nem függ saját belátásától ; de az ily rendeletnek is összhangban kell lennie a törvények szellemével, mert szintén csak a rendelet jogi természetével bir. Az már azután vitatott (l. a IX. és X. magyar jogászgyülés vitáját), hogy a törvényhozás megbizásából kibocsátott rendeletet a kormány belátása szerint megváltoztathatja-e ? Szerintünk, ha a törvényhozás minden fentartás nélkül tette át az ügyet a kormány rendelkezési hatáskörébe, akkor azt a feladatot ruházta reá, hogy a közérdeknek megfelelően szabályozza, habár talán e czélt a rendelet megváltoztatásával érheti is el ; de mert a törvényhozás megbizásából működik, helyén való lesz, ha az egyes változtatásokat az országgyülésnek, mint megbizójának, tudomására hozza. A másik nézet, hogy az ilyen rendelet mintegy a törvény erejét nyeri és igy csak uj felhatalmazással megváltoztatható, a mi szerintünk jogilag csak akkor volna szükséges, ha ezt a felhatalmazó törvény kikötötte. (L. 4. §.) Az előbbi nézet egyébként már elismerésre is talál az 1901 : IX. t.-cikkben, mely szerint a ministerium felhatalmaztatott, a fiumei kormányzó tanácsnak rendeletileg történő szervezésére és, a mennyiben később a módositás szüksége előállana, azt rendeleti uton megtehesse.

A szükségrendelet (vagy mint régebben nevezték, törvényt felfüggesztő rendelet, kitünő felségjog, jus eminens) törvényt függeszt fel, vagy a törvényhozás hatásköréhez tartozó ügyekben intézkedik, a midőn az állami végszükség esete kivánja. Ily rendeletek kibocsáthatásáról alkotmányunk nem tud semmit, sőt többször hangsulyozza, hogy a rendelet a törvénynyel ellentétbe nem jöhet. Az 1791 : XII. t.-cz. szerint : Executiva potestas non nisi in sensu legum per regiam majestatem exercebitur és azért kibocsátásukat jogilag nem is, hanem csak az állam legmagasabb érdekéből lehet megmagyarázni, olyképen, hogy, ha valamely törvény végrehajtása az állam létét veszélyezteti, inkább az államot kell megmenteni,

semmint a törvényt végrehajtani : salus reipublicae suprema lex esto. De mert a törvénynek rendelet által való felfüggesztése, vagy módosítása alkotmányellenes, szükségrendelet kibocsátásának csak akkor lehet helye, ha a veszély másként el nem hárítható, illetve, ha az országgyülés, melynek joga a törvényt megváltoztatni, együtt nem volt és idő sem volt annak összehivására. A szükségrendelet kibocsátása mindig alkotmánysértéssel jár és igy a rendeletért az alkotmányt megsértő kormány, a ministeri felelősség elvéből folyólag vád alá helyeztetik, vagyis az országgyülés itélete alá kerül az, vajjon a kényszeritő szükség esete fenforgott-e, avagy csak hatalmával élt vissza.

A mondottakból következik még, hogy a szükségrendelet mindig csak ideiglenes természetü lehet, fennáll addig, mig az országgyülés fentartja ; továbbá, mert az országgyülés felülvizsgálata alá kerül : az országgyülésnek jogállását, szervezetét meg nem változtathatja. Nálunk a szükségrendeletek ideiglenesen sem birnak törvényerővel, mig pl. már Ausztriában az 1867. évi decz. 21-iki törvény 14. §-a igy szól : »Ha oly rendelkezések szüksége, melyekhez az alkotmány szerint a birodalmi tanács hozzájárulása kivántatik meg, oly időben merül föl, midőn a birodalmi tanács nincsen együtt, akkor ily rendelkezések az összes ministerium felelősségére császári rendeletek utján bocsáthatók ki . . . Ilyen rendeletek ideiglenes törvényerővel birnak, ha az összes ministerek által aláirattak. De a rendeletek törvényereje megszünik, ha a kormány elmulasztotta azokat a birodalmi tanácsnak . . . összejövetele után négy hét alatt jóváhagyás végett előterjeszteni.«

Megjegyezzük még, hogy alkotmányunk két esetben különösen is kiemeli, hogy a törvény rendelet által föl nem függeszthető, a midőn a törvényhatóságokat fölmenti az alól, hogy az országgyülésileg meg nem szavazott adók behajtására és a meg nem szavazott ujonczok kiállitására vonatkozó rendeleteknek eleget tegyenek.

Ugy a régi, mint az ujabb jogunkban találkozunk ugyan olyan egyes határozatokkal, melyek az államot fenyegető veszély esetén, a rendes törvényes eljárástól való eltéréseket megengedik. Igy már Werbőczy (Hk. I. 9.) mondja : az ország nemesei senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen koronázott királynak, de maga a király sem háborithat közülök senkit rendes hatalmával, a törvénytől eltérően. Ezt azután ugy is magyarázták (pl. Virozsil), hogy a király rendkivüli esetekben, rendkivüli eszközökhöz nyulhat. Az 1715 : VIII., 1723 : VI., 1741 : XXII., 1791 : XIX., 1802 : I., 1827 : IV. t.-czikkek [1]) szerint pedig a király ellenséges betöréseknél, rendkivüli

szükség esetében a subsidiumokra, az országgyüléseken kivül is, lehető számban összehivott rendekkel intézkedhet. Az 1808 : II. t.-cz. pedig elismeri, hogy a következő három évben a király, ha az országot oly hatalmas ellenséges betörés fenyegetné, a melyet rendes katonasággal fel nem tartóztathatna : a nemesi fölkelést minden előleges országgyülés nélkül (a hol a fölkelés ügye különben tárgyalandó volt) elrendelheti.

Ujabb jogunkban az 1868 : XLI. és az 1886 : XX., 1890 : V. t.-cz. kimondja, hogy a honvédségnek, illetve népfölkelésnek az ország határain kivül alkalmaztatása a törvényhozás külön határozatától függ : de az országgyülés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, elrendelheti Ő Felsége összes ministeriumának felelőssége s az ország képviseletének utólagosan kikért jóváhagyása mellett, a honvédség, illetve népfölkelés alkalmazását, az ország határain kivül is.

Az épp mondott esetektől eltekintve tehát, a magyar államban a szükségrendelet kibocsátása mindig alkotmányellenes, vagyis az alkotmány megsértésével jár és e tekintetben más a jelentősége, mint azokban az országokban, a melyekben az ilyen rendelet kibocsátását az alkotmány már előre szabályozta. Igy pl. az ausztriai (1867. decz. 21. t. 14. §.), a badeni (1848 : 66. §.), würtembergi (1819 : 89. §.), hessen-darmstadti (1819 : 73. §.), churhesseni (1831 : 95. §.), hannoveri (1838 : 87. §.), braunschweigi (1832 : 120. §.), a porosz (63. §.), szász (88. §.) és spanyol alkotmány, stb. Mig az angol alkotmány a szükségrendelet kiadását inkább eltiltja, a mennyiben a »bill of rights« a törvény bármiféle felfüggesztésének ellene mond, de azért a gyakorlat ott is elismeri, mert, hogy sir Robert Peel szavaival éljek, »a kormányok mindig gyakorolni fogják e jogot, habár az alkotmány szerint nem is illeti meg őket, miután biznak az emberek józan eszében, hogy kibocsátóit a parlament fel fogja menteni, ha meggyőződik e rendelet szükségességéről.« (Todd : A parlamenti kormány Angliában I. k.)

---

[1]) Virozsil (Staatsrecht des Königreichs Ungarn. II. k. 185. s. k. l.) szt. István, I. András, Károly-Róbert, Zsigmond, I. Mátyás decretumaira, valamint nevezett törvényekre támaszkodva mondja, hogy a király végszükség esetében, saját belátása szerint mindazt megteheti, a mi az állam megmentése érdekében szükséges. De ugyancsak ő mondja már, hogy ez intézkedések a legközelebbi országgyülésnek tudomására hozandók és a veszély elmultával a törvényes állapot térjen vissza. Körülbelül hasonlóan nyilatkoznak Cziráky (Conspectus jur. publ. II. k. 31. 176—178 l.), Hegedüs (Magyar Közjog III. kiad. 184., 302. l.) és mások.

163. §.

A ministeri kormányzás ellenőrzése, az állami számvevőszék.[1])

I. A ministeri kormányzás ellenőrzését az országgyülés részint közvetlen gyakorolja, midőn a ministerium eljárását birálat alá veszi, az iránt interpellálja, tőle felvilágositást, esetleg hivatalos cselekedeteire vonatkozó iratok előterjesztését kéri ; részint, az állami pénzügyekre közvetve, az 1870 : XVIII., 1880 : LXVI. t.-czikkek értelmében szervezett számvevőszék által.

Az állami számvevőszék a ministeriumtól független és önálló hatáskörrel bir.

II. Áll egy elnökből, egy alelnökből, tanácsosokból, titkárokból és segédtitkárokból, segéd- és kezelő-személyzetből. Elnököt a képviselőház kezdeményezése folytán, az országgyülés által kijelölt három egyén közül Ő Felsége nevez ki a ministerelnök ellenjegyzése mellett ; az alelnököt, tanácsosokat és titkárokat szintén Ő Felsége nevezi ki, a számvevőszék elnökének javaslatára, a ministerelnök fölterjesztésére és ellenjegyzése mellett. A többi személyzet kinevezésének joga az állami számvevőszék elnökét illeti meg.

Elnökségre, tanácsosi, titkári és számvizsgálói hivatalra azonban nem nevezhetők ki olyanok, kik egymás között, vagy ministerekkel, fel- vagy lefelé egyenesen, vagy oldalágban első és másodfoku rokonságban, illetőleg sógorságban állanak ; továbbá a számvevőszék elnöke, egyéb hivatalnokai az országgyülés egyik házának sem lehetnek tagjai és nem viselhetnek oly állami vagy magánhivatalt, állást vagy tisztséget, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, a természeti és törvényes gyámság kivételével ; sem közvetlenül, sem hozzátartozóik, vagy más közvetitők által nem vehetnek részt oly vállalatokban, melyek az állammal számadási, vagy bárminő segélyezési vagy szerződési viszonyban állanak.

Az állami számvevőszék elnöke élethossziglan neveztetik ki, s hivatalát csak törvényes eljárás következtében veszitheti el. A határozás joga az elnöknél van, a ki az ügyeket a személyes felelősség terhe alatt vezeti ; felelős minden mulasztásért vagy törvényellenes eljárásért, melyet vagy maga elkövet, vagy a melyet, tudomása lévén

---

[1]) Az állami számvevőszék szervezetéről és az állami számvitelről szólnak még az 1893 : XXX., 1897 : XX. és 1914 : IV. t.-czikkek.

róla, jelentésében az országgyülés elé terjeszteni elmulasztott. Rangja ministeri.

Az állami számvevőszék elnökének vád alá helyezését a képviselőház általános szavazattöbbséggel rendeli el, s ez esetben a biráskodást ugyanazon bíróság, ugyanoly módon gyakorolja, mint a mely a vád alá helyezett ministerekre meg van állapitva; vele szemben a kegyelmezési jog is csak azon korlátok között gyakorolható.

III. Az állami számvevőszék hatásköre különösen a következő három főirányban terjed ki: 1. ellenőrzi az állam bevételeit és kiadásait, hogy a ministerek a költségvetési törvényt pontosan végrehajtják-e? 2. ellenőrzi az államvagyon és államadósságok kezelését; 3. felügyel az állami számvitelének vezetésére.

Az állami bevételek és kiadások ellenőrzése czéljából az állami számvevőszéknél vezettetik a kettős könyvelés szerint az állami főkönyv, melynek számlái megfelelnek az állam költségvetése czimeinek, fejezeteinek, rovatainak és tételeinek. Minden ministerium köteles ugy saját számvevősége, mint az alatta álló s utalványozási joggal felruházott hatóságok számviteli kimutatásait egybeállitás és ellenőrzés végett, az állami számvevőszéknek havonkint megküldeni.

Az állami számvevőszék köteles nyilvántartani és ellenőrizni a közigazgatás minden ágában: vajjon 1. minden számadás a számviteli rendszer szerint kellőleg igazoltatik-e? 2. minden utalványozás csak az állam költségvetését megállapitó törvény felhatalmazása alapján, s e törvény rendeletei szerint tétetik-e? 3. az utalványozások megfelelnek-e a költségvetési törvényben megállapitott fejezeteknek, czimeknek és rovatoknak? 4. a kiadások nem haladták-e felül az engedélyezett összegeket? 5. a megtakaritás a törvény átruházási rendelete szerint kezeltetik-e?

Az állami számvevőszék ellenőrzése a magyar korona országai által fölvett, vagy fölveendő állósitott és függő államadósságokra is kiterjed; nemkülönben az állami vagyonnak, alapoknak, államilag segélyezett intézeteknek számadásaira; évenként elkésziti az ingó és ingatlan államvagyon mérlegét, vezeti annak hiteles leltárát; kimutatja a pénzügyministeriumtól nyert adatok alapján a törvények értelmében vert fémváltó-pénz időnkénti forgalmát; őrködik a nyugdijazási szabályok megtartása felett, nyilvántartja és kimutatja a nyugdijasok jegyzékét.

Ha az állami számvevőszék bármi rendetlenséget tapasztal, első sorban az illető ministertől kér felvilágositást; ha ez nem oszlatja el aggályait, az összes ügyiratokat, észrevételei kiséretében, a

ministertanács elé terjeszti, s ez azután határozatát az állami számvevőszékkel irásban közli.

IV. Az állami számvevőszék évenként márczius hó elsejéig a megelőző évre vonatkozó zárszámadást, egybehasonlitva az azon évre megállapitott költségvetéssel elkésziteni és észrevételei kiséretében a ministertanácscsal közölni tartozik (1913 : XXVI.). A zárszámadást az állami számvevőszék észrevételeivel és a ministeri tanácsnak ezekre vonatkozó határozataival együtt, a ministerelnök haladék nélkül az országgyülés elé terjeszti.

A zárszámadással egy idejüleg készíti el az állami számvevőszék az államvagyon mérlegét, valamint részletes jelentését az államháztartás, az államvagyon és államadósságok körül az előző költségvetési évben szerzett tapasztalatairól. E jelentés első sorban a ministertanács elé kerül és esetleg annak észrevételeivel, a ministerelnök által az országgyülés elé terjesztendő.

A jelentések alapján kezeli az országgyülés az államháztartás fölötti ellenőrzési, vagyis zárszámadási jogát, a mely czélra azonban az állami számvevőszék köteles még mindennemü iratait, az országgyülés bármelyik Házának kivánatára, vagy magának a Háznak, vagy küldöttségének megvizsgálása alá terjeszteni.

B) **Az alsóbb hatóságok.**

164. §.

Az alsóbb hatóságokról általában.

A központi kormány a végrehajtó hatalmat, alsóbb (közép- és alsófoku) hatóságok közremüködésével gyakorolja, a melyek kétfélék : királyiak és önkormányzatiak.

A királyi alsóbb hatóságok a központi kormány közegei és ez állások viselőit rendszerint a királyi kormány — király vagy ministerek — nevezi ki. Ezek általa megbizva járnak el a törvény és rendeletek keresztülvitelében és igy tőle a legszorosabb függésben vannak. De a központi kormány nem bir minden igazgatási ügykörére és teendőre alsóbb királyi hivatalokkal, hanem bizonyos közigazgatási feladatok teljesitését a vármegyei és városi törvényhatóságok, valamint a községek végzik és az alkotmányból folyó (tehát nem a kormánytól nyert) e hatáskörükben több függetlenséggel és önállósággal járnak el, mint a királyi hivatalok.

Az önkormányzati szervezetekre bizott hatáskör ismét kétféle lehet. Megkülönböztethetjük azokat a közügyeket, melyek, mint a vármegyei, illetve városi törvényhatóságok és községek u. n. saját helyi ügyei is jelentkeznek, melyekre az önkormányzatot teljesen birják és igy határozatokat hozhatnak, szabályrendeleteket alkothatnak. Ezekre vonatkozólag a központi kormányt csak az ellenőrzés és a felügyelet joga illeti meg. Mig másrészt vannak bizonyos igazgatási teendők, melyek természetüknél fogva tulajdonkép a királyi állami kormányzat hatáskörébe tartozóknak tekinthetők, de az alkotmány rendelkezései szerint az önkormányzati hatóságok által, vagyis közremüködésükkel kezeltetnek, midőn ezek az állami, vagyis magasabb közigazgatást közvetitik. Ezekre nézve a központi kormány, illetőleg a felsőbb hatóságok nagyobb befolyással, már a rendelkezés és utasitás jogával birnak.

Az önkormányzat fogalmi meghatározása irodalmunkban is sokat vitatott kérdés. Szerintünk lényege abban nyilvánul, hogy az államnak valamely területileg határolt része, az állami felügyelet mellett, a polgárok teljesebb bevonásával, önmaga igazgatja magát. De az önkormányzatban is az állami hatalom, jog és feladat jut kifejezésre, mint a hogy az önkormányzati jog és szervezet, az állam kormányzati — igazgatási jogának és szervezetének, alkotmányból eredő kiegészitő része. Az önkormányzat csak egy alakja a közkormányzatnak ; az önkormányzati testek u. n. saját, helyi ügyei szintén közügyek vagyis állami feladatok körébe tartozó ügyek. Az önkormányzat végelemzésben épugy állami functió, mint a központi kormányzat.

Az önkormányzat meghatározásánál többször olvashatjuk, hogy egyik föltétele, a tiszteleti hivatal, ingyenes szolgálat (nobile officium). Kétségkivül ennek igen nagy politikai jelentősége van, de a fogalom meghatározásánál, különösen jogi szempontból közömbös, mert annak se jogi jellemére nincsen befolyással, se jogállásán, hatáskörén nem változtat ; sőt az önkormányzat jogi fogalmára az sincs befolyással, hogy a tisztviselőket kinevezik-e, vagy választják, mert a polgárok által történő választás szintén közjogi (állami) tény, mint maga a kinevezés ; habár az tagadhatatlan, hogy a democraticus elveknek a választás inkább megfelel. — Az önkormányzatnak bölcsője a magyar megye és az angol county, mint a hogy szépen kifejti Kuncz, az állami önkormányzatról szóló értekezésben. (Akadémiai Értekezés, 1896. 21. s. k. l.)

Az önkormányzati testületek.

1. A törvényhatóság.

165. §.

A törvényhatóságokról általában.

I. Törvényhatóság alatt, azon területi alapon szervezett, közjogi testületeket értjük, melyek területökre hatósági jogokkal birnak, s ezeket, a helyi ügyek intézésénél, mint önkormányzatot és mint az állami igazgatás közvetitését, állami felügyelet mellett gyakorolják. A törvényhatóságok kétfélék: vármegyei és városi törvényhatóságok. Mind a kettő közvetlen áll a központi kormány alatt; de másrészt meg a vármegye egész sorát az alsóbbfoku önkormányzati testeknek, a községeknek foglalja magában, melyekkel szemben, mint felsőbb hatóság jár el, mig a városi törvényhatóság egy község, mely azonban törvényhatósági jogállással bir.

A törvényhatósági intézmény eredete körülbelül az államalapitás idejére esik. Csirája az első, szent királyunk által behozott közszervezetben található meg,[1]) melyből a XIII. században bontakozott ki teljesebben a vármegyei intézmény. Később pedig, a XV-ik századtól, egyes városok és kerületek királyi kiváltság alapján, mint szab. kir. városok és szabad kerületek, a vármegyék jogállásához hasonló törvényhatósági jogállást nyertek.

II. A *vármegyék*, ugy látszik, kezdetben, mint a királyi hatalomnak teljesebben alávetett szervezetek, főkép honvédelmi és igazságszolgáltatási rendeltetéssel birtak s csak később váltak közigazgatási hatóságokká, mint nemesi önkormányzati testületek, de ekkor már hatáskörük mind a három hatalmi ágra kiterjedt. Külö-

---

[1]) A vármegye eredetére eltérnek még a vélemények. Némelyek (Palugyay, Ladányi) szerint, már első szent királyunk várkerületekre (katonai szempontból) és vármegyékre (igazságszolgáltatás, igazgatás czéljából) osztotta volna az országot; mások szerint (Hajnik) a várkerület volt a csira, melyből a XIII. században a vármegye intézménye kifejlődött. — Tagányi (A megyei önkormányzat keletkezéséről. 3. l.) szerint kezdetben a vármegyék királyi uradalmak voltak, melyek a XIII. században alakultak nemesi vármegyékké és ezzel kifejlődött a központi (királyi) hatalom szervezetéből az önkormányzat. — — L. még Zsindely: Magyar alkotmány az Anjouk alatt. 153. l.

nösen jelentékeny volt később a régi vármegye befolyása a törvényhozásra azzal, hogy az alsó táblánál a többség nézetének, a vármegyék által küldött követek többségének nézete tekintetett, s hogy e követek a vármegyei közgyüléstől utasitással láttattak el. E jogánál fogva a vármegye államügyekkel, közvetve törvények alkotásával foglalkozó test lett.

A vármegye részt vett a birói hatalom gyakorlásában is, a mennyiben törvényszéke s némely tisztviselői, mint alsóbb foku bíróságok müködtek.

Igen tágkörü volt továbbá részvétök a kormányzati hatalomban: állami felügyelet mellett területükön a közigazgatás teendőit ők kezelték és e jogaik gyakorlásánál az ország alkotmányos szabadságának kiváló szolgálatokat tettek, mint az 1848: XVI. t.-cz. mondja, védő bástyáivá váltak. Az aranybullára, majd az 1545. évi XXXIII. t.-czikkre támaszkodó gyakorlatban ugyanis a hozzájuk leérkezett kormányrendeleteket felülvizsgálat alá vették, s ha ugy találták, hogy azok az alkotmányosság szempontjából kifogás alá esnek, felirtak a kormányhoz és a rendelet visszavonására, vagy sérelmes pontjának megváltoztatására kérték; ha e felirás eredménytelen maradt, s másrészt a kormány válasza nem oszlatta el a vármegye aggályait: a kormány rendeletét tisztelettel félretették. Midőn pedig a kormány a nem engedelmeskedő vármegyére kir. biztost küldött, az, az országgyüléshez fordult sérelmével.

A vármegyék, mint önkormányzati testületek, a törvényeket és rendeleteket területükön saját közegeikkel hajtották végre, a költségvetést, valamint az u. n. házi adót megállapitották, kivetették, behajtották; hiteles pecséttel, levéltárral, czimerrel és zászlóval birtak; — a törvény korlátai között helyhatósági szabályokat alkothattak; közgyüléseiken állami ügyekkel foglalkoztak, határozataikat az országgyüléssel, a kormánynyal és a többi vármegyével közölték, a helytartótanácscsal közvetlenül érintkeztek.

A vármegye jogait részint közgyülésein, részint tisztviselői által gyakorolta. A közgyülésnél volt a határozás joga, a tisztviselők a törvények s a közgyülés határozata alapján eljártak. A közgyülésen szavazati joggal birtak a megyei birtokos nemesek, ámbár tényleg nem igen kutatták, hogy az illető birtokos-e vagy nem.

A kormányt a vármegyében a főispán képviselte, kit a király a vármegye birtokos nemesei közül rendesen élethossziglan nevezett ki (1471: XV., 1486: LX.), a mely megyékben örökös főispánok voltak, ha ez állás nem volt valamely egyházi vagy világi magasabb

tisztséggel kapcsolatos, a főispánt ott is a király nevezte ki, az illető család férfitagjai közül, de a czimet a család férfiai általában viselték.

A többi tisztviselőket — alispán, fő- és alszolgabirák, esküdtek, jegyzők, ügyészek stb. — a megye közgyülése a főispán által kijelölt 3—3, az alispáni állásra 4—4 egyén közül választotta, a megyei birtokos nemesek közül. Megjegyzendő azonban, hogy az alispánt régente a főispánok nevezték ki s helyettesükként szerepelt, csak az 1504 : II. t.-cz., illetve az 1548 : LXX. t.-cz. értelmében választották a megyei közgyülésen s ez időtől fogva az alispáni állás önálló hatáskört nyert, a megyei önkormányzat élén. Mindez állások betöltése »nobile officium«-nak tekintetett s visszautasitás esetén 25—50 márka birság volt fizetendő.

IV. *A szabad királyi városok*, kir. kiváltságlevelek alapján, a megyei és földesuri hatóság alól ki voltak véve, sőt magok voltak földesuri jogok élvezetében. Nemesi javak birására képesittettek, később is csak uj, nagyobb birtokok szerzésében korlátoltattak. (1542 : XXXIII—XXXIV.) — Kezdetben csak kiváltságokkal biró községek voltak, törvényhatósági jogállásuk a XV-ik században fejlődött ki.

A sz. kir. városok testületileg egy nemes személynek tekintettek, nemesi szabadságokkal éltek ; a szabad kerületekkel együtt pedig alkották az ország 4-ik rendjét. Az országgyülés alsó tábláján követeik által vettek részt ; bíróságuk mint első folyamodásu törvényszék működött ; önkormányzattal birtak ; helyi saját ügyeiket saját közegeikkel intézték és az állami közigazgatást közvetitették ; továbbá helyhatósági szabályokat alkottak, saját czimerrel, pecséttel birtak s a területbeliek urafogyott vagyonában örököltek. De másrészt meg a kormányzat szigorubb ellenőrzésének voltak alávetve és attól inkább függtek, mint a vármegyék.

Ujabban némely városok a szab. kir. város privilegiumával felruháztattak, de az országgyülési beczikkelyezést nem nyerték el. Ezek törvényhatósági jogokkal éltek ugyan, de az országgyülésen részt nem vehettek. Ilyenek voltak Arad, Pécs, Eszék.

A szab. kir. várost megillető jogokat nem a városi polgárok összessége, hanem a városi tanács és a tisztviselők gyakorolták. A városi tanácsot a külső és belső tanács alkotta. A külső tanács mintegy közgyülése a városnak, 40—100 tagból álló, önmagát kiegészitő test volt ; a belső tanács pedig, mely a város tulajdonképeni közigazgatását vezette, a polgármesterből, főbiróból, városkapitányból, jegyzőkből és a megfelelő számu tanácsosokból állott. A tisztviselők időszakonként választattak, ellenben a külső tanács tagjai

és a belső tanács tanácsnokai ez állásukat élethossziglan megtartották. A kijelölés a belső tanácsot illette, mig a választás a külső tanácsot.

A szabad kerületek: a jász-kun kerület, hajdu-kerület, a törvényhatóságok jogállásához körülbelül hasonló jogállást élveztek; ilyenféle jogállásuk volt, bár már több eltéréssel a *fiumei*, *buccarii* és *turmezői* kiváltságos kerületeknek, valamint a *16 szepesi város* kerületének, de ez utóbbi az országgyülésen képviselve nem volt.

V. *Az erdélyi törvényhatóságok* a magyar törvényhatóságokhoz nagyban és egészben hasonló jogállással birtak; különbség közöttük csakis annyiban volt, a mennyiben az erdélyi sajátlagos viszonyok hatásukat a törvényhatósági szervezetre is idomitólag éreztették. Itt tulajdonkép háromféle szervezetet kell megkülönböztetni.

A magyarok földje vármegyékre, szabad kir. városokra és Fogaras szabad vidékére oszlott. A vármegyék és a szabad vidék szervezete a magyar megyei törvényhatósági, a szabad kir. városok szervezete a magyar szab. kir. városi szervezettel egyezett.

A székelyek földje öt székből és Maros-Vásárhely szab. kir. városból állott; szervezetük a magyar törvényhatósági szervezetnek felelt meg, csakhogy a székek főkirálybirójukat (főispán) királyi megerősités mellett, a többi tisztviselőket pedig szabadon választották.

A királyföld (a szászok által lakott terület) 9 székből, 2 vidékből és a városokból állott. Az egész terület a szász nemzeti gyülés — universitas — és a szebeni királybiró, a szász ispán (gróf, comes sachsorum) alatt állott. De e mellett minden szék, illetve vidék, közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyekre a polgárok által szabadon választott tanácscsal és tisztviselőkkel birt; a széknek, illetve vidéknek főnökét, a királybirót, vagyis kapitányt állásában a fejedelem erősitette meg. A városok a székektől és vidékektől szorosan függtek, az országgyülésen, melyre minden szék, vagy vidék 2—2 követet küldött, külön képviselve nem voltak.

VI. Az 1848-iki törvényhozás megszüntette a megyék által történő követküldést, de a törvényhatóság szervezete körül csak ideiglenes változtatásokat tett, megfelelően az alkotmány jellemvonásán történt változásoknak: a kiváltságok megszüntével, a nemesség testülete helyett, a területén illetékes lakók közönségévé alakitotta át, de a végleges intézkedést a legközelebbi országgyülésre halasztotta, midőn megbizta a ministeriumot, hogy a törvényhatóságok szervezetének a népképviselet alapján történő rendezé-

séről törvényjavaslatot terjeszszen elő.[1]) E végleges intézkedés azonban, a bekövetkezett események folytán, egész 1870-ig elmaradt. Az 1869 : IV. t.-c. pedig a biráskodást választja el a közigazgatástól és igy a törvényhatóságok biráskodási joga megszünt.

Az 1870 : XLII. t.-cz. Magyarországnak és az ide bekebelezett Erdélynek törvényhatóságait — Budapesttől, Fiumétól s az akkor még függőben maradt királyföldtől eltekintve — egyugyanazon elvek alapján szervezi. Számukat pedig, Fiumén kivül, 135-ben állapitja meg. Majd Budapestet, mint fővárosi törvényhatóságot, sajátlagos helyzetének megfelelő eltérésekkel, az 1872. évi XXXVI. t.-cz. külön szervezi.

Az 1873 : XI. t.-czikk Baja és Hódmező-Vásárhely városokat, az 1873 : XXVII. t.-cz. Szörénymegyét, Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városokat iktatja a törvényhatóságok közé és ez által a törvényhatóságok száma, Budapesttől és Fiumétó eltekintve, 141-re emelkedett.

A királyföld kivételes állását elvileg az 1876 : XII. t.-czikk szüntette meg, midőn kijelentette, hogy a törvényhatósági területek szabályozásakor a szászföld és a vele szomszédos területek egyugyanazon szabályok alá esnek.

Az 1876 : XX. t.-czikk a törvényhatóságok számát 94-re szállitja le. A szab. kir. városok és a törvényhatósági joggal felruházott városok közül u. i. 47-nek önálló törvényhatósági jogait megszünteti s azon vármegyékben kebelezi be, a melyeknek területéhez tartoztak.[2])

Az 1876 : XXXIII. t.-cz. pedig az egész országot a királyfölddel együtt uj területi szabályozásnak vetette alá és megszüntetvén a székeket, vidékeket és szabad területeket, 65 vármegyét szervezett. Igy, ide számitva a 25 törvényhatósági joggal biró várost : a törvényhatóságok száma, Fiumén kivül, 90 lett. E szám a mai napig csak annyiban szenvedett változást, a mennyiben

---

[1]) A XVI., XVII., XXIII., XXVII. törvényczikkekben.

[2]) A megszüntetett törvényhatóságok közt volt 28 sz. kir. város : Bakabánya, Bártfa, Bazin, Beszterczebánya, Breznóbánya, Eperjes, Erzsébetváros, Esztergom, Felsőbánya, Gyulafehérvár, Késmárk, Kis-Marton, Kis-Szeben, Korpona, Körmöczbánya, Kőszeg, Libetbánya, Lőcse, Modor, Nagybánya, Nagy-Szombat, Ruszt, Szakolcza, Szamosujvár, Sz.-György, Trencsén, Uj-Bánya, Zólyom ; és 19 törvényhatósági joggal felruházott város : Abrudbánya, Bereczk, Csikszereda, Fogaras, Fehértemplom, Gölniczbánya, Hátszeg, Ilyefalva, Karánsebes, Kézdi-Vásárhely, Kolos, Oláhfalu, Sepsi-Szent-György, Szász-Régen, Szék, Székely-Udvarhely, Vajda-Hunyad, Vizakna, Zilah.

Krassó-Szörény vármegyével, Abauj-Torna vármegyével egyesittetett, Miskolcz rendezett tanácsú város pedig törvényhatósági jogállást nyert.

166. §.

A törvényhatóságok mai jogállása és hatásköre.

I. Az 1886 : XXI. t.-cz. a törvényhatóságok szervezetét lényeges módositásokkal ujból szabályozta s azoknak nevét törvénybe iktatta ; régi szervezetében egyedül Budapest fővárost hagyta meg és Fiume városát meg kerületét, mely utóbbinak ügyei a törvény ujabb rendelkezéseig az eddig fennálló gyakorlat szerint intéztetnek.

Jelenleg 63 vármegyei törvényhatóság van : 1. Abauj-Torna, 2. Alsó-Fehér, 3. Arad, 4. Árva, 5. Bács-Bodrog, 6. Baranya, 7. Bars, 8. Békés, 9. Bereg, 10. Besztercze-Naszód, 11. Bihar, 12. Borsod, 13. Brassó, 14. Csanád, 15. Csik, 16. Csongrád, 17. Esztergom, 18. Fejér, 19. Fogaras, 20. Gömör-Kishont, 21. Győr, 22. Hajdu, 23. Háromszék, 24. Heves, 25. Hont, 26. Hunyad, 27. Jász-Nagykun-Szolnok, 28. Küküllő, 29. Kolozs, 30. Komárom, 31. Krassó-Szörény, 32. Liptó, 33. Máramaros, 34. Maros-Torda, 35. Moson, 36. Nagy-Küküllő, 37. Nógrád, 38. Nyitra, 39. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 40. Pozsony, 41. Sáros, 42. Somogy, 43. Sopron, 44. Szabolcs, 45. Szatmár, 46. Szeben, 47. Szepes, 48. Szilágy, 49. Szolnok-Doboka, 50. Temes, 51. Tolna, 52. Torda-Aranyos, 53. Torontál, 54. Trencsén, 55. Turócz, 56. Udvarhely, 57. Ugocsa, 58. Ung, 59. Vas, 60. Veszprém, 61. Zala, 62. Zemplén, 63. Zólyom.

Van továbbá Fiumén kivül 26 törvényhatósági joggal felruházott város : 1. Arad sz. k., 2. Baja t. h., 3. Debreczen sz. k., 4. Győr sz. k., 5. Hódmező-Vásárhely t. h., 6. Kassa sz. k., 7. Kecskemét t. h., 8. Kolozsvár sz. k., 9. Komárom sz. k., 10. Maros-Vásárhely sz. k., 11. Miskolcz t. h., 12. Pancsova t. h., 13. Nagy-Várad t. h., 14. Pécs sz. k., 15. Pozsony sz. k., 16. Selmecz-Bélabánya sz. k., 17. Sopron sz. k., 18. Szabadka sz. k., 19. Szatmár-Németi sz. k., 20. Szeged sz. k., 21. Székes-Fehérvár sz. k., 22. Temesvársz. k., 23. Ujvidék sz. k., 24. Versecz törvényhatósági joggal felruházott és 25. Zombor szab. kir. városok. A 26-ik városi törvényhatóságot a székesfővárosi törvényhatóság alkotja.

E törvényhatóságok jövőre is gyakorolják a törvény korlátai között :

1. az önkormányzatot ;

2. az állami közigazgatás közvetitését ;

3. egyéb közérdekü, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánynyal közölhetik, kérvényeiket a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül felterjeszthetik.

II. Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság, saját belügyeiben *önállólag* intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot. Határozatait és szabályrendeleteit maga végrehajtja, tisztviselőit (némely kivételekkel) választja, az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapitja s a fedezetről gondoskodik és pedig a megyei törvényhatóság az 1883 : XV. t.-cz., a városi törvényhatóság a községi törvény rendelkezései szerint.

A kormánynyal közvetlenül érintkezik.

A belügyminister a törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárását, ügyvitelét és pénzkezelését saját kiküldött közege által bármikor megvizsgáltathatja. Az a határozat pedig, mely 1. a költségvetés megállapitására, 2. ingatlan vagyon elidegenitésére vagy szerzésére, 3. kölcsönvételekre, 4. a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására, vagy közmüvek emelésére, 5. uj hivatalok rendszeresitésére vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozik és általában minden határozat, melyre a törvény megerősitést rendel, csak külön indokolt fölterjesztés alapján kieszközölt ministeri jóváhagyás után hajtatható végre. — Egyéb törvényhatósági határozat kormányi határozatot nem igényel.

De ha az illető minister a fölterjesztéstől számitandó 40 nap alatt nem nyilatkozik, a felterjesztett határozat helybenhagyottnak tekintetik és végrehajtható.

III. *A törvényhatóság szabályrendeleteket alkothat,* de csak önkormányzati hatáskörének korlátai között, más körben csak különös törvényi felhatalmazás, rendelkezés mellett. A szabályrendeletek a törvénynyel, a kormánynak hatályban levő rendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek törvényben biztositott önkormányzati jogait nem sérthetik, és ha az illető minister által bemutatási záradékkal lettek ellátva, tehát kifejezetten jóváhagyva, az azt követő szabályszerü kihirdetés után 30 nap mulva hajtathatnak végre. Az önkormányzatra vonatkozó szabályrendeletektől, ha a föltételeknek megfelelnek és a közérdeket sem sértik, a bemutatási záradékkal való ellátás meg nem tagadható.

Ha valamely szabályrendelet alkotására a törvény nem kötelezi a törvényhatóságot, akkor arra a kormány nem kényszeritheti. Oly szabályrendeletekre nézve azonban, melyeknek megalkotását valamely törvény teszi a törvényhatóság kötelességévé, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módositásokat vagy átalakitást kivánni. Ha a szabályrendelet a törvénynek meg nem

felel, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt ezután sem volna alkalmas arra, hogy jogszabályul szolgáljon, avagy a törvényhatóság a szabályrendelet alkotását megtagadná : a kormány jogositva van rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotott, a megerősités után a kormány rendelete hatályát veszti.

A törvényeket és a kormányrendeleteket a törvényhatóság saját területén maga hajtja és hajtatja végre. A mennyiben ezen szabály alól kivételnek van helye, azt a törvény határozza meg.

167. §.

A törvényhatósági bizottság.

I. A törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli s a mennyiben a törvény máskép nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében gyakorolja.

A bizottság áll : felerészben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető polgárokból, felerészben pedig a választó közönség választottaiból. Ezeken kivül a közgyülésen üléssel és szavazattal birnak még : 1. a városi törvényhatóságokban a polgármester, fő- és aljegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnok ; 2. vármegyékben az alispán, fő- és aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főszolgabirák, pénztárnokok, számvevők, levéltárnokok, a rendezett tanácsu városok polgármesterei és a törvényhatóság területén rendszeresitett államépitészeti hivatal főnöke. E joggal azonban a tisztviselők akkor, midőn saját tényükről van szó, nem élhetnek.

Bizottsági tag azonban nem lehet :

1. a ki nem magyar állampolgár ;

2. a ki 24-ik évét még be nem töltötte, vagy a kinek kiskorusága meghosszabbittatott ;

3. a ki gondnokság alatt áll ;

4. a ki irni és olvasni nem tud ;

5. a ki a törvényhatóság területén legalább 2 év óta nem bir, vagy ugyanannyi idő óta ott nem lakik és adót nem fizet ;

6. a ki nem bir azon szellemi vagy anyagi kellékekkel, melyek a képviselőválasztási állandó névjegyzékbe való felvételre jogositanak, Az adónak meg nem fizetése vagy maga azon körülmény azonban.

hogy a képviselőválasztási állandó névjegyzékből kimaradt, a bizottsági tagsági jog gyakorlását nem akadályozza ;

7. a ki csőd alatt áll ;

8. a ki oly büntett vagy vétség miatt jogerejüleg vád alá van helyezve, a melyre a büntető törvénykönyv a hivatalvesztést vagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését állapitja meg ; továbbá

9. a ki fegyház, börtön vagy három hónapot meghaladó fogházvagy államfogház-büntetésre, avagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésére szóló itélet hatálya alatt áll ; végre

10. a ki nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerejüleg elitélve volt.

II. A bizottsági tagok száma a törvényhatóság lakosainak számától függ, a mellett, hogy a minimális és maximális számot a törvény állapitja meg. A vármegyékben minden 500, törvényhatósági joggal biró városokban minden 250 lakos után egy bizottsági tag számittatik, de olyan értelemben, hogy vármegyékben 120-nál kevesebb és 600-nál több, városi törvényhatóságokban pedig 48-nál kevesebb és 400-nál több sehol sem lehet.

III. *A legtöbb adót fizetők névjegyzékét* hivatalos adatok alapján minden évben a törvényhatóság igazoló választmánya állitja össze, illetőleg igazitja ki. *Az igazoló választmány* áll : a közgyülés által egy évre választott 5 tagból és a főispán által a bizottsági tagok közül szintén egy évre kinevezett elnökből és 3 tagból ; előadója a törvényhatósági jegyző.

Az igazoló választmánytól fölebbezésnek a közgyülés által 5 évre választott 5 tagu birálóválasztmányhoz van helye, melynek határozata a közigazgatási bíróságnál panaszolható.

A sorrend megállapitásánál a törvényhatóság területén fizetett összes egyenes állami adó vétetik számitásba. Némelyek egyenes államadója azonban kétszeresen számittatik ; ilyenek : az állami, felekezeti, törvényhatósági, községi és magán-tanintézetek tanárai ; a M. T. Akadémia tagjai ; az akadémiai művészek, folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai ; ugyszintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, tanárok, ügyvédek, birák, orvosok, mérnökök, épitészek, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek és állatorvosok.

A férj és atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámitandó, ha a nőnek, vagy kiskoru gyermeknek vagyonát kezeli. — Oly egyének között, kik közül az egyik

egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számitott államadó folytán juthatna be a bizottságba, az utóbbi bir elsőséggel ; ha pedig többen ugyanazon mennyiségü államadót fizetnek, ezek között sorshuzás dönt.

Azok, kik az emlitett kedvezményeket igénybe venni kivánják : az igazoló választmány előtt minden évben szóval vagy irásban jelentkezni s jogosultságukat igazolni kötelesek ; a ki nem jelentkezett, vagy jogosultságát igazolni nem tudja, az adó kétszeres beszámitásának kedvezményétől ez alkalomra elesik.

A bizottság másik felének *megválasztása* a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállitása, illetőleg kiigazitása után történhetik.

Választó a törvényhatóság mindazon lakosa, a ki az országgyülési képviselőválasztásra jogosultaknak azon évre érvényes névjegyzékébe fölvétetett. Választható pedig a választó, kire nézve a felsorolt kizárási okok fenn nem forognak. A bizottság választás alá eső tagjai 3 évenként 6 évre választatnak. (1892 : XXVI.)

A törvényhatósági bizottság üléseinek, mint közgyüléseinek elnöke a főispán, akadályoztatása esetében az alispán, illetőleg főjegyző, városokban a polgármester.

168. §.

A főispán.

I. A vármegyék és a törvényhatósági joggal biró városok élén a főispán áll, kit a belügyminister előterjesztésére és ellenjegyzésével a király nevez ki és ment fel.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője s mint ilyen, a törvényhatóság területén, a törvénykezési közegek kivételével, az ott működő összes állami közegeket ellenőrzi, illetőleg azok eljárására vonatkozólag az illetékes ministerhez jelentéseket terjeszthet s annak felszólitására ezt tenni köteles is, mely végből a törvénykezési közegek kivételével, bármely állami közegtől egyes concret esetre vonatkozólag felvilágositást kivánni jogositva van ; ha a vezetése alatt levő törvényhatóság területén ezen közegeknél az előléptetés vagy uj kinevezés esete fordul elő, jogositva van ajánlatot tenni, ha pedig fontosabb állások betöltéséről van szó, az illető minister által meghallgattatik.

II. A törvényhatósági közigazgatást illetőleg ellenőrzi az önkormányzatot és őrködik a törvényhatóság által közvetitett állami közigazgatás érdeke fölött. E végből :

1. a vármegyékben minden rendes közgyülés előtt, a városi törvényhatóságokban pedig évenként legalább kétszer számonkérő széket tart, hogy meggyőződjék a tisztviselők tevékenységéről s pontosságáról ;

2. megvizsgálja a tisztviselők eljárását és ügykezelését a helyszinen ; betekinthet az alispánhoz vagy polgármesterhez érkezett kormányrendeletekbe és különféle beadványokba ; ezenfelül a községi ügyintézést is megtekintheti s ha hiányokat tapasztal, azok megszüntetése iránt intézkedik ;

3. a fegyelmi törvény értelmében a hanyag vagy vétkes tisztviselő ellen, a mennyiben ez nem tagja a közigazgatási bizottságnak, vizsgálatot rendelhet, azt felfüggesztheti, s az alispán, illetőleg a polgármester kivételével, ideiglenesen másokkal helyettesiti ;

4. gyakorolja a törvény rendelkezése szerint a kijelölés jogát a választás alá eső tiszti állomások betöltésénél ;

5. kinevezi a tiszteletbeli tisztviselőket ; valamint kinevezi és pedig élethossziglan a törvényhatósági főorvost, rendőrkapitányt, számvevőket, levéltárnokokat, az árvaszéki nyilvántartókat, könyvvezetőket, a járási orvosokat, közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási irnokokat, vármegyékben a segéd- és kezelőszemélyzetet ;

6. ellenőrzési és felügyeleti körén belül az alispánhoz, illetőleg a polgármesterhez, általuk pedig a törvényhatósági s községi közegekhez rendeleteket bocsáthat ki. Ha az alispánnak, illetőleg polgármesternek a főispáni rendelet végrehajtása ellen aggályai vannak, 24 óra alatt a főispán utján a belügyministerhez előterjesztéssel élhet ; de oly esetekben, midőn az állam érdeke halaszthatatlan intézkedéseket kiván : a főispán követelheti rendeleteinek végrehajtását és — ha az alispán, illetőleg polgármester vagy nincs a helyszinen, vagy a rendeletet kiadni nem akarja — közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez ;

7. az alispán, esetleg az érdekelt főszolgabirák meghallgatása után a szolgabirákat járásokba beosztja ;

8. ha a főispán valamely közgyülési határozatot a törvénybe vagy ministeri rendeletbe ütközőnek, vagy az állam érdekeire sérelmesnek vél, annak felülvizsgálat végett leendő fölterjesztését rendelheti el, és ily határozat csak ministeri jóváhagyás után hajtható végre.

III. A főispán közvetlenül a ministernek van alárendelve, a tiszti esküt azonban a közgyülés előtt teszi le ; van külön pecsétje : az ország czimerével s az illető törvényhatóság vagy törvényható-

ságok nevét tartalmazó körirattal. — Két vagy több törvényhatóság főispáni teendői, állandóan vagy ideiglenesen egy főispánra bizhatók ; melyek az állandóan összecsatolt főispánságok, azt a belügyminister évről-évre, a költségvetéssel együtt terjeszti a törvényhozás elé. A főispáni állomások száma a 70-et meg nem haladhatta.

169. §.

A törvényhatósági tisztviselők és a közigazgatási bizottság.

I. A vármegye tisztviselői központiakra és kültisztviselőkre osztatnak fel. *Központi tisztviselők :* az alispán, főjegyző, aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek ; árvaszéki elnök s ülnökök, főorvos, főpénztárnok, ellenőr, főszámvevő, esetleg alszámvevők, levéltárnok, árvaszéki nyilvántartó, könyvvezető, állatorvos. *Kültisztviselők :* a főszolgabiró, szolgabiró, járási orvos, járási állatorvos. A rendezett tanácsu városok polgármesterei a vármegyével szemben ugyanazon tekintetek alá esnek, mint a járási főszolgabirák.

Az alispán a megyei törvényhatóság első tisztviselője ; vezeti a közigazgatást, végrehajtja a kormány rendeleteit, a törvényhatóság határozatait, képviseli a törvényhatóságot. *A főjegyző és aljegyzők* a jegyzőkönyveket vezetik, a fogalmazási munkát végzik s a közgyülésen a tárgyakat előadják. *A tiszti ügyész* a törvényhatóságok jogtanácsosa ; véleménye oly ügyben, a melyben a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt mindig meghallgatandó ; őre a törvényeknek, a törvény erejével biró szokásnak, a törvényhatóság szabályrendeleteinek az önkormányzatban és a közgyüléseken, mely tisztében a törvényhatóság bármely határozata ellen, a főispán utján, fölebbezéssel élhet. *A főszolgabiró* a járás első tisztviselője. Felügyel a hatósága alatti községekre és gyakorolja azon jogokat és teljesiti azon kötelességeket, melyeket a törvény és szabályrendeletek reá ruháznak ; rendszerint az alispántól és az alispán utján veszi utasitásait s közvetlenül azzal érintkezik ; külön pecséttel bir, mely a törvényhatóság czimerét és a járás nevét tünteti fel.

II. *A városi törvényhatóságokban* első tisztviselő a *polgármester*. Hatásköre a lényegesben hasonló az alispánéhoz. A városi törvényhatóság végrehajtó közege a tanács, ugy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében ; valamint önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, a melyek a törvények és szabályrendeletek szerint 1-sö vagy 2-od fokban illetékességéhez tartoznak. Ezenkivül a tanács vezeti s intézi a város gazdasági ügyeit a közgyülési határozatok korlátai között ; gondoskodik a város

közvagyonának s közjövedelmeinek hasznositásáról, a városi pénztáraknak s a törvényhatóság felügyelete alatt levő alapoknak szabályszerü kezeléséről; utalványoz a házi pénztárra a költségvetés korlátai között. Tagjait a polgármester, a rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző és főügyész alkotja.

III. A törvényhatóság tisztviselőit (az emlitett kivételektől eltekintve) közgyülésén választja [1]) 6 évre. A városi törvényhatóságban a segéd- és kezelő-személyzetet is választják, de ezeket élethossziglan.

Minden állásra lehetőleg 3—3 egyén jelölendő ki. A jelöltek névsorát a *kijelölő választmány* állitja össze, mely áll a főispánból (ki itt nem helyettesithető) mint elnökből és a közgyülés által választott, valamint a főispán által meghivott 3—3 bizottsági tagból. Szavazatok egyenlősége esetében az elnök dönt.

Az alispán és polgármester általános szótöbbséggel, a többi tisztviselők viszonylagos szótöbbséggel választhatók.

IV. A törvényhatóság kebelében működik még az 1876 : VI. t.-czikk által szervezett *közigazgatási bizottság,* mely egy vegyes testület a törvényhatóság területén levő állami hivatalnokokból, törvényhatósági tisztviselőkből és a közgyülés tagjaiból alakitva. Tagjai a kir. hivatalnokok közül: a főispán (elnök), kir. ügyész, kir. tanfelügyelő, kir. pénzügyigazgató, kir. államépitészeti hivatal főnöke és a földmüvelési minister által megbizott közgazdasági előadó; a törvényhatósági tisztviselők közül: az alispán, polgármester, főjegyző, tiszti ügyész, az árvaszéki elnök, főorvos; végre a törvényhatósági bizottság által, saját kebeléből két-két évre választott 10 tag. Feladata a közigazgatás összes ágaiban az összhangzó működést elérni és odahatni, hogy a törvényhatóság területén működő összes, akár választott, akár kinevezett közegek egymást támogassák, teendőiket összevágólag végezzék; továbbá, hogy az önkormányzat a közigazgatás minden ágában érvényesüljön, de egyszersmind ellenőriztessék és az állami czélok ne veszélyeztessenek. Ezenkivül még a törvény által hozzá utalt bizonyos esetekben, mint véleményező, mint fegyelmi és mint elsőfoku és fölebbezési hatóság jár el.

---

[1]) Az 1891 : XXXIII. t.-cz. elvileg már kimondja a vármegyei közigazgatási tisztségeknek állami kinevezés által történő betöltését, de e határozatot az 1907 : LVIII. t.-cz. megszüntette.

170. §.

A törvényhatóságok felirási és panaszjoga a kormányrendeletekkel szemben.

A törvényhatóság a törvényeket, valamint a kormányrendeleteket saját területén maga hajtja végre, eltekintve azoktól a kivételektől, melyekben a törvények a végrehajtást más közegekre (kormányközegekre) bizzák.

A végrehajtás rendszerint a törvényhatóság első tisztviselőjének kötelessége; de ha valamely kormányrendeletet a helyi viszonyok között czélszerütlennek, károsnak, vagy éppen kivihetetlennek vél: a főispánnak 24 óra alatt erről jelentést tenni köteles, ki az ügyet indokolt felterjesztés kiséretében a ministerhez felküldi; a főispán távollétében pedig egyenesen a ministeriumhoz felirni tartozik.

Ha a minister a felirat ellenében továbbra is fentartaná rendeletét, az alispán vagy polgármester pedig most sem érezné magát a végrehajtásra kötelezve, azonnal jelentést tesz erről a főispánnak, s ez vagy helyettese, 8 nap alatt rendkivüli közgyülést hiv egybe, mely a rendeletet fölvenni és tárgyalni köteles.

Ha azután a közgyülés a kormányrendeletet a helyi viszonyok miatt czélszerütlennek, nem alkalmazhatónak találja: élhet alkotmányos felszólalási jogával, azaz a *végrehajtás előtt* a rendelet ellen felirhat a ministeriumhoz. De ha a ministerium a rendelet végrehajtását a felhozott indokok daczára még ezután is követeli, az feltétlenül és rögtön végrehajtandó.

Az esetben, ha a törvényhatóság vagy annak első tisztviselője e törvényszabta kötelességét megszegi, vagy pontosan nem teljesiti: a ministertanács kivételesen felhatalmazhatja a főispánt, hogy a törvényhatóság mindazon közegeivel, kikre e végrehajtásnál szükség van, közvetlenül rendelkezhessék. Ha e tisztviselők is megtagadnák az engedelmességet, a főispán által vizsgálat alá vonhatók, hivataluktól felfüggeszthetők. — A kormányrendelet végrehajtásával azonban a főispán kivételes hatalma véget ér. A törvényhatóság ebben az esetben a főispánnak engedelmeskedő tisztviselőt ezért felelősségre nem vonhatja, de ha a kormány eljárását sérelmesnek találja, az országgyülésnél kereshet orvoslást.

Némely rendelettel szemben e felirási jog nem alkalmazható. Igy a szabadságos és tartalékos katonák berendelését és az állam

veszélyeztetett érdekei miatt *halaszthatlan* intézkedést tartalmazó kormányrendelet csak a végrehajtás után és csak annyiban szolgálhat közgyülési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását netalán sérelmesnek találván, az országgyülésnél óhajtana orvoslást keresni.

Az 1907 : LV. t.-cz. szerint pedig, ha a ministeri rendelet a *törvényhatóság hatáskörét sérti, a törvényhatósággal szemben valamely jogot törvényellenesen gyakorol, illetőleg törvényt, vagy törvényes szabályt sért,* akkor a törvényhatóságnak joga van *panaszszal a közigazgatási birósághoz fordulni.* Ilyen esetben az alispán, vagy polgármester köteles a főispánnak 24 óra alatt jelentést tenni, a ki további 24 óra alatt a ministerhez indokolt előterjesztést tesz. Ha már most a minister a jelentés elküldésétől számitott 6 nap alatt rendeletét vissza nem vonja, vagy a kérelemhez képest nem módositja, akkor a törvényhatóság első tisztviselője köteles a közgyülést azonnal összehivni, hogy az 8 napon belül határozzon arra nézve, hogy a kérdésben kiván-e panaszszal a közigazgatási bizottsághoz fordulni.

De a panasz megtétele végett a bizottsági tagok egyhatoda is kivánhatja a közgyülés összehivását. Ha pedig a közgyülés megtartható nem volt, vagy határozatot nem hozott, akkor a panaszt a bizottsági tagok fele része együttesen teheti meg.

Nincsen azonban helye a panasznak: 1. mozgósitás esetén, ennek tartalma alatt, a mozgósitással és a mozgósitási viszonynyal összefüggésben álló rendeletekkel szemben, 2. azokban az ügyekben, melyeknek kormányzata az 1867 : XII. t.-cz. szerint közösen történik.

Bizonyos kormányrendeletek végrehajtásának kötelezettsége alól a törvényhatóságot alkotmányunk fölmenti: igy az országgyülés által meg nem szavazott adók behajtására, vagy a meg nem ajánlott ujonczok kiállitására vonatkozó rendeletek végrehajtása alól. Régi törvényeink, igy az 1504 : I., 1791. évi XIX. t.-cz., általában mondják, hogy az országgyülésileg meg nem szavazott adók és ujonczok, még önkéntes ajánlat czimén sem szorgalmazhatók, ugy, hogy ilyen rendeletek végrehajtására a főispán kivételes hatalommal föl nem ruházható. De ha csak előmunkálatok követeltetnek, akkor ez esetekben is a rendelet azonnal végrehajtandó.

171. §.

Budapest székes-fővárosi törvényhatóság külön szervezete.

I. Az 1872 : XXXVI. t.-cz. Buda és Pest sz. kir. fővárosokat, a Pestmegyéből kikebelezett Ó-Budával és Margit-szigettel »Budapest főváros«, majd 1893 óta, »székes főváros« névvel [1]) egy törvényhatósággá egyesitette és kivételes helyzetének megfelelően, a többi törvényhatóságok szervezetétől némileg eltérő szervezettel ruházta fel.

II. A főváros törvényhatósági bizottsága 400 tagból áll, melynek fele a kellő számu póttagokkal együtt, az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők közül, másik fele pedig a megfelelő számu póttagokkal együtt az összes választók sorából, három évenkint 6 évre választatik.

E választásnál szavazatjoggal bir azon honpolgár, ki országgyülési képviselő-választási joggal bir, ha irni s olvasni tud és a fővárosban két év óta állandóan lakik. De választói jogot nem gyakorolhatnak: 1. a hadseregnél, vagy hadi tengerészetnél tettleg szolgáló katonák, valamint a tettleges szolgálatban álló honvédek; 2. a kik csőd alatt állanak; 3. a ki bünvizsgálati fogságban van, vagy a ki valamely büntény miatt elmarasztaltatott, a jogerőre emelkedett marasztaló itélet kihirdetésétől a büntetés egész tartama alatt.

Választható pedig minden választó, kivévén azokat, a kik a főváros javadalmát haszonbérlik, vagy a fővárossal számadási viszonyban állanak.

A bizottsági tagokon kivül a közgyülésnek tagjai: a főpolgármester, a polgármesterek, a tanácsnokok, az árvaszék elnöke, a főszámvevő, a főjegyző, a főügyész, főorvos, főmérnök, főlevéltárnok és a statisztikai hivatal igazgatója.

III. A fővárosi törvényhatóságnak élén a főpolgármester áll, főispáni hatáskörrel. A budapesti főpolgármestert a király által a belügyminister ellenjegyzése mellett kijelölt 3 egyén közül, a fővárosi közgyülés 6 évre választja. Közegei még a polgármester, az alpolgármesterek, tanács, a kerületi előljárók és nagyobb számu tisztviselői kar, valamint a kezelői és segédszemélyzet.

---

[1]) A Felség, koronázási jubileuma alkalmával, 1892-ben, a »főváros« czimet kegyelmesen »fő- és székváros« czimre emelte, mely a magyar államjogi viszonyoknak is megfelelőbb. E czimet azután az 1893 : XIV. t.-cz. alkalmazásba veszi, az 1893 : XXXIII. t.-cz. pedig »székesfőváros« alakban használja, mint a mely a magyar nyelv szellemével is inkább megegyezni látszik.

IV. A fővárosi törvényhatóság több közigazgatási *kerületre* oszlik, melyeknek számát és kiterjedését a törvényhatóság szabályrendelettel állapitja meg. — A közigazgatás közege minden kerületben a *kerületi elöljáróság* és a *kerületi választmány*. A kerületi elöljáróságot alkotják : 1. a kerületi elöljáró, ki az elöljáróság főnöke és a közönséggel szemben azt képviseli ; 2. a kerületi elöljárósághoz beosztott tisztviselők ; 3. a kerületi tiszti orvosok és a szegények orvosa ; 4. a kerületi állatorvos ; 5. kerületi mérnök, műszaki tisztviselők ; 6. kerületi vásárfelügyelő ; 7. a kerületi városbiró, ki az 1877 : XXII. t.-cz. értelmében a községi biráskodást gyakorolja. A kerületi elöljáróságot (elöljárók, tisztiorvos, városbiró, a gyógykezeléssel megbizott orvosokat) a törvényhatósgi bizottság és részben (mérnökök, állatorvosok, vásárfelügyelők) a tanács választja. (1893 : XXXIII.)

A kerületi választmány elnöke a kerületi elöljáró ; tagjainak száma legfölebb 24, a kiket a kerület választói a községi választók sorából, titkos szavazás utján, három évenként hat évre választanak. Ez intézmény által már a kerület lakossága az önkormányzati elvek szerint részesedik a közigazgatásban.

A székesfőváros területén a rendőrséget az állam, »fővárosi rendőrség« czimén, saját közegeivel kezeli.[1])

II. A község.

172. §.

A községekről általában.

I. A község az állam valamely geographiailag határolt területén együtt lakó, hasonló érdekek által is szorosabb egységgé összefüzött, a közszervezetben jogi személyként elismert, hatóságot gyakorló önkormányzati közülete a polgároknak. — A törvény korlátai között önállóan intézi saját belügyeit (önkormányzat) és végrehajtja a törvénynek, a kormánynak és a törvényhatóságnak az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit.[2])

---

[1]) 1872 : XXXVI. és 1881 : XXI. t.-cz.

[2]) Ez utóbbi feladatoknál tehát nem bir önállósággal, mintegy kiegészitő része a kormányhatósági, illetőleg törvényhatósági szervezetnek. Kmety : Magyar Közjog. III. kiad. 420. l.

A községek 1848-ig, a sz. kir. városoktól eltekintve, három osztályba voltak sorozhatók : rendezett tanácsu mezővárosok, nemes községek, falusi községek osztályaiba és ezek együtt alkották a vármegyét.

1. A *rendezett tanácsu mezővárosok* királyi kiváltságok alapján, a földesuri hatóság alól kivétettek, közvetlen a vármegyének voltak alárendelve ; önkormányzattal és rendezett tanáccsal birtak, s némely polgári peres ügyekben elsőfoku bíróságot gyakoroltak.

2. A *nemesi községek* nemes lakosokból, közbirtokosokból alakultak és szintén közvetlenül a vármegyének voltak alárendelve ; terjedelmes önkormányzattal birtak, előljáróikat (hadnagy s egyéb előljárók) szabadon választották, némely polgári peres ügyekben elsőfoku bíróságként jártak el. — A földesuri hatóság alatt álló községekben lakó nemesek szintén egyesülhettek önálló nemesi községgé.

3. A *falusi (jobbágy) községek,* melyek közé a rendezett tanáccsal nem biró mezővárosok is tartoztak, nagyobbára jobbágyokból állottak s ugy közigazgatási, mint peres ügyeikre első fokban földesuri hatóságnak, másod fokban a megyének voltak alárendelve. A földesur hagyta jóvá a költségvetést és vizsgálta meg a számadásokat. Előljáróikat választották, a birót azonban a földesur kijelölése mellett, s ez inkább a földesur megbizottjaként, semmint önálló hatósági személy szerepelt.

II. A községek állapotán az 1848-iki törvényhozás lényeges változásokat tett a IX. t.-czikkben, a midőn a földesuri hatóságot megszüntette, hatáskörét a szolgabirákra és a megyei törvényszékekre ruházva. Ez által, valamint az ez évi XI. t.-cz. értelmében, a jobbágyközségek is a megye közvetlen kormányzata alá jutottak, és a nemes- és jobbágy-községek közt 1848-ig fennállott különbség lényegileg megszünt.

A rendezett tanácsu mezővárosok megmaradtak előbbi helyzetükben, azzal a különbséggel, hogy e városokra is kiterjesztették az 1848 : XXIII. t.-czikknek a szabad királyi városok választásairól és képviseletéről szóló határozmányai.

A községek ujabb szervezetüket az 1871 : XVIII. t.-cz. által nyerték, melyet módositanak, illetve kiegészitenek az 1876 : V., XX., XXXIII. t.-cz. Végre az 1886 : XXII. t.-cz. a községek közjogi állását ujból szabályozza és jelenlegi szervezetöket megállapitja.

173. §.

A községek jelenlegi osztályairól.

A községek lehetnek : 1. *városok,* melyek az 1886 : XXII. t.-cz. értelmében rendezett tanácscsal birnak (rendezett tanácsu városok) ;

2. *nagyközségek,* melyek rendezett tanácscsal nem birnak ugyan, de a törvény által reájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesiteni képesek ;

3. *kisközségek,* melyek a törvény által községekre ruházott teendőket, korlátolt anyagi viszonyai miatt, saját erejükből teljesiteni nem képesek és e végből más községekkel szövetkeznek.

E községek ma is együtt alkotják a vármegyét.

Az a 47 város,[1]) melyektől az 1876 : XX. t.-cz. a törvényhatósági jogkört elvette, továbbá a királyföldön fekvő 7 szabad királyi város, valamint a volt XVI szepesi városok közül azok, melyek rendezett tanácscsal birnak, szintén a rendezett tanácsu városok osztályában állanak, de bizonyos kedvezmények élvezete mellett. Igy a vagyonkezelésre nézve most is közvetlen a belügyminister felügyelete alatt vannak ; továbbá a képviselőtestület alakitásánál a cselekvő és szenvedő választóképesség a törvényhatóságra nézve meghatározott szabályok szerint gyakoroltatik.

174. §.

A községi hatóságról és illetőségről.

I. A község hatósága kiterjed a község területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és a község területén létező minden vagyonra.

Kivétetnek : 1. a hadseregnek, hadi tengerészetnek és honvédségnek tettleges szolgálatban álló tagjai, a katonai szolgálatra vonatkozó és általában a katonai hatóság hatásköréhez tartozó ügyekben ; 2. Ő Felségének, a királynak és udvarának állandó vagy ideiglenes lakhelyül szolgáló épületek s azok tartozékai ; 3. a kizárólag erődítési és más katonai czélokra tényleg használt minden épület vagy helyiség, a használat tartama alatt.

II. Minden területnek, mint a községi határ kiegészitő részének, vagy, mint közigazgatásilag csatolt pusztának, havasnak,

[1]) L. 366. lap 1. jegyzetet.

valamely községhez kell tartoznia ; — továbbá minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia és mindenki csak egy község kötelékébe tartozhatik. A községi kötelék és az abból folyó illetőség megszüntnek csak azon esetben tekintetik, ha az illető egyén más község kötelékébe lépett.

A községi illetőségre vonatkozólag a törvényes, vagy törvényesitett gyermekek atyjok illetőségét követik ; törvénytelen ágyból származott gyermekek azon község kötelékébe tartoznak, melybe születésük idején anyjuk tartozott. Az örökbefogadott kiskoru gyermekek pedig az örökbefogadónak illetőségét követik.

A nő férje illetőségét szerzi meg és azt, mint özvegy is megtartja, mig önjogulag más községi illetőséget nem szerez.

De ezen kivül a községi illetőség település által, vagy a nélkül is, a községi kötelékbe történő kifejezett fölvétel által megszerezhető.

Minden honpolgárnak joga van más községbe települni, és ha e szándékát azon községbe, melybe telepedni akar, bejelenti, a község a települést csak azon esetben tagadhatja meg : 1. ha a települő ellen bizonyittatik, hogy büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt van jogerős határozattal vád alá helyezve, vagy büntett, avagy az emlitett vétség miatt hozott itélet hatálya alatt áll ; 2. ha a község terhelése nélkül magát fentartani nem képes ; 3. ha legutóbbi állandó tartózkodása helyétől kielégitő erkölcsi bizonyitványt fel nem mutathat.

A ki azon községből, melynek kötelékében volt, más községbe költözik át, a régi községi kötelékéből még nem lép ki ; ha azonban az uj községben négy évig folytonosan lakik, ennek községi terheihez járul és a község ellene a fentebb megállapitott kifogásokat nem érvényesitette : ezen község kebelébe tartozónak és az előbbi községi kötelékből kilépettnek tekintetik még azon esetben is, ha települési szándékát be nem jelentette ; kivévén, ha azon községben, melyből átköltözött, a községi terhekhez ezen idő alatt is folytonosan hozzájárult, vagy ha ily hozzájárulás nélkül is ő maga előbbi községi illetőségét, ugyanezen község beleegyezésével, fentartani akarja.

Ha a települt azon község kötelékébe, a melybe áttelepedett, föl akar vétetni, e végett az illető községhez négy év előtt is folyamodhatik s a község a felvételt azonnal megadhatja, azt azonban meg nem tagadhatja : ha 1. a települt a községben már két évig állandóan lakott ; 2. ha ezen idő alatt ugyanott községi adót fizetett, vagy ennek nem létében egyéb közterheket folytonosan viselt ; 3. ha

büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt vád alatt vagy jogerős itélet hatálya alatt nem áll ; 4. ha utóbbi tartózkodási helyétől kielégitő erkölcsi bizonyitványt mutathat fel, s a község terheltetése nélkül magát fentartani képes. — Ha a községi kötelékbe való felvétel település nélkül kéretik, a felett további fölebbezés kizárásával a község határoz.

Az esetekben, melyekben az illetőség a fentebbiek alapján ki nem derithető, a kérdés alatti egyén saját személyére nézve, a következő rendben figyelembe veendő alapon utaltatik azon község kötelékébe : 1. melyben adót fizet ; 2. melyben született ; 3. melyben az utolsó öt év alatt leghosszabban ideig tartózkodott ; 4. a lelencz, melyben találtatott ; 5. a hadsereghez tartozott, melyből előállittatott, illetőleg önként belépett.

A család illetőségénél, a netalán már más illetőséget szerzettek kivételével, az atya illetősége dönt.

175. §.

A községek hatásköréről.

I. A község a törvény korlátai között saját belügyeit önállóan intézi, végrehajtja a törvénynek, kormánynak és a törvényhatóságnak az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit. Különösen pedig : 1. saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket alkot ; 2. határozatait és szabályrendeleteit saját előljárói és közegei által hajtja végre ; 3. rendelkezik a község vagyona felett ; 4. községi adót vet ki és hajt be ; 5. gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről ; 6. gondoskodik a községi iskolákról és más rokon intézetekről ; 7. kezeli a mezei, tüz- és közrendőrséget, valamint a szegényügyet ; végre 8. gyakorolja mindazon jogokat és teljesiti mindazon kötelességeket, melyek a községeket törvény szerint megilletik.

Rendezett tanácsu városok hatásköre szélesebb. Kezelik még helyi igények szerint a piaczi, hegyi, vásári, épitészeti és közegészségi rendőrséget ; eljárnak az ipari viszonyból s a gazdák és cselédeik között a szolgálati viszonyból keletkezett ügyekben, a törvény és a szabályrendeletek értelmében ; van árvaszékük, mely mint elsőfoku gyámhatóság jár el ; ministeri engedélylyel vámokat, illetékeket szedhetnek, uj adókat állapithatnak meg ; rendőri kihágásokban a szabályrendeletet büntető szankczióval láthatják el, stb.

Azonban csak törvényhatósági jóváhagyás után hajtható végre minden oly határozat, mely : 1. községi adó megállapitására, kivetésére és behajtására ; 2. községi vagyon elidegenitésére vagy szerzésére, hat éven túl terjedő haszonbérletek megkötésére ; 3. kölcsönvételekre ; 4. uj hivatal rendszeresitésére, vagy a fennálló megszüntetésére ; 5. a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések megkötésére vagy felbontására és jelentékeny közművek emelésére ; 6. történelmi és műemlékek fentartására, átalakitására és lebontására vonatkozik ; 7. nemkülönben minden határozat, melyre a törvény felsőbb megerősitést rendel. — A törvényhatóság határozata ellen a község 15 nap alatt a belügyministerhez folyamodhatik.

II. A község szabályrendeleteket alkothat, de szabályrendelete a törvénynyel, a kormányrendelettel és a törvényhatóság hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetik. E szabályrendelet a 30 napi fölebbezési határidő leteltével a törvényhatósághoz azonnal fölterjesztendő és csak ennek nyilvános vagy hallgatag (hogy t. i. a legközelebbi közgyülésen nem nyilatkozik) jóváhagyása után hajtható végre. — A rendezett tanácsu városok által kihágási ügyekben hozandó szabályrendeletek az alispán utján a belügyminister elé megerősités végett terjesztendők. (1879 : XL.)

A község a kormánynak és törvényhatóságnak, ezek illetékes közegeinek az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit, valamint fegyelmi ügyekben hozott jogerőre emelkedett határozatait vita tárgyává nem teheti, hanem azokat végrehajtani köteles. A községnek nincsen felirási joga. — De másrészt meg a felsőbb hatóságok is tisztelni kötelesek a községi önkormányzatot és abba bele nem avatkozhatnak, vagyis csak kivételesen, a törvényben meghatározott egyes esetekben.

176. §.

A községi képviseletről.

I. A község az önkormányzat jogát képviselő-testülete által gyakorolja. A községi képviselők számát szintén a népesség száma határozza meg, olyan értelemben, hogy minden 100 lélek után egy képviselő számittatik, ugy azonban, hogy a képviselők összes száma kisközségekben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségekben 20-nál kevesebb, 40-nél több, rendezett tanácsu városokban 48-nál kevesebb, 200-nál több nem lehet.

A képviselő-testület felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos, vagy nagykoru birtokosból, illetőleg a község területén fekvő vagyonuk után legtöbb adót fizető nagykoru hajadon, özvegy vagy törvényesen elvált nők s jogi személyek meghatalmazottjaiból, kiskoruak gyámjaiból és gondnokság alatt állók gondnokaiból, — hasonló felerészben pedig a választó közönség választottjaiból áll, és végre a képviseleti gyülésen még az előljáróság némely tagjai is tanácskozási és szavazati joggal birnak.

II. De a községben fekvő vagyon után legtöbb adót fizető a képviselő-test tagja csak az esetben lehet, ha honpolgár. A képviseltetés pedig minden esetben csak oly meghatalmazott által gyakorolható, a ki nagykoru honpolgár, és a kire az alább elősorolt kizárási esetek nem vonatkoznak.

A névjegyzék és sorrend megállapitásánál csak a község területén és ahhoz közigazgatásilag csatolt pusztán birt fekvő vagyon, valamint az ott élvezett jövedelem után fizetett egyenes államadó vétetik számba. De az állami, felekezeti, magántanintézetek tanárai, néptanitók, a M. T. Akadémia tagjai, az akadémiai művészek, a folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai, ugyszintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, ügyvédek, birák, kir. közjegyzők, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek, állatorvosok egyenes államadója kétszeresen számittatik.

A férj vagy atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámitandó, ha a nőnek vagy kiskoru gyermekeknek vagyonát kezeli.

Oly egyének között, kik közül az egyik egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számitott, egyenlő összegü államadó folytán juthatna a képviselő-testületbe, az utóbbi bir elsőbbséggel; midőn pedig azon eset fordul elő, hogy ketten, vagy többen hasonló mennyiségü államadót fizetnek, ezek között a sorshuzás dönt.

A községben fekvő vagyona után legtöbb adót fizető, ha ott nem lakik, jogát megbizottja által gyakorolhatja; ugyszintén a ki több községben jön a legtöbb adót fizetők névjegyzékébe, jogát mindazokban vagy maga, vagy megbizottja által gyakorolja. De ugyanazon egy község képviselő-testületében egy személy csak egy képviseleti meghatalmazást birhat.

A névjegyzékbe azonban nem vétethetik fel:

1. ki oly büntett vagy vétség miatt van jogerejüleg vád alá

helyezve, a melyre a büntetőtörvénykönyv a hivatalvesztést, vagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését állapitja meg; továbbá, a ki fegyházra, börtönre, vagy három hónapot meghaladó fogházra, avagy államfogházra, vagy politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésére szóló itélet hatálya alatt áll; végre ki nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerejüleg elitélve volt;

2. a hadsereg állományában tettleg szolgáló katonák, valamint a tettleges állományban álló honvédek;

3. az állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kivül más adót nem fizetnek, de ha fizetnek, akkor ezzel együtt a fizetésük után járó adó is beszámittatik;

4. a ki csőd alatt áll;

5. a rendezett tanácsu városokban a fentebbi pontokban érintetteken kivül az, a ki irni és olvasni nem tud.

III. Községi választó: 1. minden 20 évet betöltött községi lakos, ki saját vagyonától vagy jövedelmétől az állami adót a községben már két év óta fizeti; a ki azonban az I. osztályu kereseti adón kivül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdai hatalom alatt nem áll; 2. minden testület, intézet, társulat, czég, általában minden jogi személy, ha a községben fekvő vagyonnal bir és attól adót fizet. De a községben fekvő vagyonnal biró kiskoruakat és gondnokság alattiakat a gyám, illetőleg a gondnok — a nagykoru nőket, testületeket, intézeteket és általában minden jogi személyt a választásnál, meghatalmazott képvisel; máskülönben a választói jog csak a jogosult által és csak személyesen gyakorolható. Külföldi akkor bir választói joggal e föltételek mellett, ha telepedési jogot nyert.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak: 1. a hadsereg állományában tettleg szolgáló katonák, valamint a tettleges állományban levő honvédek; 2. kik valamely büntett miatt vizsgálati fogságban vannak; 3. a kik büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogérvényesen vád alá helyezve, vagy szabadságvesztés büntetése alatt állanak, avagy politikai jogaik gyakorlatától függesztettek föl; 4. csőd alatt levők; 5. állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kivül más adót a községben nem fizetnek.

IV. Községi képviselővé választható: 1. kis- és nagyközségekben minden 24 éves és nagykoru községi lakos, ki választói joggal bir; 2. rendezett tanácsu városokban pedig, ha e mellett még az

országgyülési képviselők választására jogositottak minősitésével bir és irni, olvasni tud. — A képviselő-testület választás alá eső tagjai három évenként hat évre választatnak.

A közgyülésen még az előljáróság tagjai közül a polgármester, biró, jegyző, rendőrkapitány, tanácsnokok, illetőleg tanácsbeliek, ügyész, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, közgyám, orvos, illetve körorvos, mérnök és községi erdőtiszt bir szavazattal.

A közgyülés rendes elnöke kis- és nagyközségekben a biró, rendezett tanácsu városokban a polgármester.

Megjegyzendő azonban, hogy, ha valamely község képviselő-testülete oly eljárást követ, a mely az állam érdekeit vagy a község jólétét veszélyezteti, a belügyminister a törvényhatóság előterjesztésére vagy meghallgatásával a képviselő-testületet feloszlathatja és a megye utján az ügyek időközi vezetése iránt intézkedik.

177. §.

A községi előljáróság.

I. A községi előljáróság áll : *kisközségekben* a biróból és helyettesből, legalább két tanácsbeliből, a körjegyzőből, a körgyámból és a körorvosból ; *nagyközségekben :* a biróból és helyettesből, legalább négy tanácsbeliből, pénztárnokból, községi jegyzőből, illetőleg rendes községi jegyzőkből, közgyámból és a rendes községi, illetőleg körorvosból.

Rendezett tanácsu városokban az előljáróságot alkotják : a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetéses jegyzők, főügyész, rendes fizetéses ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt s a község által a helyi igények szerint rendszeresitett más tisztviselők. A tanács pedig áll : a polgármesterből, mint elnökből, a rendőrkapitányból, tanácsnokokból, főjegyzőből, főügyészből és orvosból, mint tagokból.

II. Kisközségekben a birót és a tanácsbelieket a választó közönség, körjegyzőt és körgyámot a szövetkezett községek képviselő-testületének egyeteme választja ; hogy a körorvos választására nézve a községek mily arányban vegyenek részt, azt a képviselő-testületek és a járási tisztviselő meghallgatása mellett, esetről-esetre az alispán határozza meg. (1876 : XIV.) — Nagyközségekben a birót, a tanácsbelieket, a közgyámot a választó közönség, a községi jegyzőt és

községi orvost, a mennyiben a község külön orvost tart, a képviselő-testület választja. — Rendezett tanácsu városokban pedig, a rendőrkapitányok kivételével, az összes előljáróságot a képviselő-testület választja.

Kis- és nagyközségekben *a jegyzők és orvosok élethossziglan, az előljáróságok többi tagjai pedig három évre választatnak.* Rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitányt a főispán élethossziglan nevezi ki, az orvosok és jegyzők, valamint a segéd- és kezelő személyzet tagjai élethossziglan, a többi tisztviselők pedig hat évre választatnak. — A birói hivatalt csak rendkivüli akadályoztatás esetében lehet visszautasitani, s a megválasztott hivatalát, 100 frtig terjedhető büntetés sulya alatt, legalább egy évig tartozik viselni.

III. Előljáróvá választható minden nagykoru honpolgár, ki községi választó és a külön minősitéshez kötött állásoknál — polgármester, orvos, mérnök, jegyző, stb. — megkivántató qualificatióval bir. Jegyzőknek, orvosoknak, ügyészeknek, mérnököknek és erdőtiszteknek azonban megválaszthatók azok is, a kik előbb községi választók nem voltak.

Nem választható azonban községi előljáróvá : 1. ki községi képviselő nem lehet ; 2. a lelkész, tanitó, az állami és megyei tisztviselő, hivatalnok, habár a községben választójoggal bir is ; 3. kis- és nagyközségekben a biró és pénztárnok egymással, vagy a jegyzővel ; rendezett tanácsu városokban polgármester, főjegyző, a pénztárnok és számvevői személyzet tagjai egymással a rokonság és sógorság első fokában levő egyének egyidejüleg nem lehetnek.

Minden városi és községi választás alá eső előljárói hivatal betöltésénél kijelölésnek van helye. A kijelölés jogát kis- és nagyközségben a főszolgabiró, vagy az általa megbizott szolgabiró, illetve a képviselő-testület ; rendezett tanácsu városokban a kijelölő választmány — elnök az alispán és általa a képviselő-testületből meghivott, valamint a képviselő-test által saját kebeléből választott 2—2 tag — gyakorolja. Minden állásra lehetőleg három egyén jelölendő ki.

178. §.

A községek átalakulásáról és a községi helynevekről.

I. Rendezett tanácsu városnak külön törvényhatósággá leendő átalakulását és viszont, a törvényhozás engedi meg.

A felett pedig, hogy a puszta községgé, kisközség nagyközséggé,

nagyközség rendezett tanácsu várossá és viszont rendezett tanácsu város nagyközséggé, nagyközség kisközséggé alakuljon át, vagy valamely község eddigi állásával felhagyva, más községhez csatlakozhassék, vagy azzal egyesülhessen, az érdekelt községek és felek, valamint a törvényhatóság meghallgatása mellett a belügyminister határoz.

Ha bebizonyittatik, hogy az átalakulást a lakosok és birtokosok azon része kivánja, mely együtt a község, illetőleg puszta összes egyenes államadójának felénél nagyobb részét fizeti ; továbbá, hogy az átalakuláshoz szükséges szellemi és anyagi erő megvan, illetőleg, hogy a létező állapot fentartásához szükséges erő hiányzik : az átalakulás meg nem tagadható.

Néha valamely községnek alsóbb osztályu községgé, vagy szomszédos kisközségeknek egy községgé való alakulását, a törvényhatóság meghallgatása mellett, az illető felek kérelme nélkül is elrendelheti a belügyministerium : ha 1. a községek eddigi állásukkal járó kötelességeiknek meg nem felelnek s azokat negyedévi időközökben háromszor hozzájuk intézett figyelmeztetés után sem teljesitik ; 2. ha elvesztik azon szellemi vagy anyagi kellékeket, a melyekhez eddigi szervezetökben való fennállásuk kötve van ; 3. ha bebizonyittatik, hogy kötelességeiknek a szomszédos községeket tetemesen felülmuló községi adó által képesek csak megfelelni.

II. Az 1898 : IV. t.-cz. intézkedik a községi helynevekről, midőn megállapitja, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet. A többféle elnevezéssel biró községek hivatalos nevének kijelölése, azonos elnevezésü községeknek előnévvel vagy uj névvel ellátása, ujonnan alakuló községek elnevezése és a községek nevének megváltoztatása, valamint a hivatalos községnevek helyesirásának megállapitása, az illető községek és a törvényhatósági közgyülés meghallgatásával, az érdekelt községek óhajának lehető figyelembe vételével, a m. kir. belügyminister hatáskörébe tartozik.

Állami, törvényhatósági és községi, valamint más hivatalos okiratokban, községi pecséteken, bélyegzőkön és jelzőtáblákon, továbbá közhatósági rendelkezés alatt álló intézetek ügykezelésében, nyilvánossági joggal biró iskolákban használt tankönyvekben és térképeken, ugyszintén ezeknek az iskoláknak nyilvánosság elé kerülő nyomtatványain, valamint pecsétjein és bélyegzőin, végül a közjegyzői iratokban, bármely nyelven legyenek is különben szerkesztve, kizárólag a község hivatalos neve használandó.

179. §.

A közszolgálat általában.

I. Közszolgálatnak nevezzük tágabb értelemben mindazon szolgálatokat, melyek a czélból tétetnek, hogy az állam alkotmányos feladatait megvalósithassa.[1]) De szoros értelemben közszolgálatnak, köztisztnek csak azon hivatalokat, tisztségeket tekintjük, melyek az államhatalom által, a közügyek intézésére, mint állandóak szerveztettek. Az ilyen állásokat betöltők közhivatalnokoknak vagy tisztviselőknek neveztetnek és az állammal közszolgálati viszonyban vannak.[2]) — A király az egész hivatali organismussal együtt alkotja tág értelemben a kormányt, mig szorosabb értelemben ezt a központi kormányzati szervezet képezi.

A közszolgálat objektive az állami cselekvések meghatározott köre, mely, minthogy az államnak, hogy cselekedhessék, természeti léttel biró organumokra van szüksége, subjective ugy tünik fel, mint az illető hivatalok, hivatali személyek hatásköre jogokban és kötelességekben.

A közszolgálat jogi természete sokáig vitatott volt. A régi felfogás ebben magánjogi természetü szerződést látott, a melyet egyoldaluan felbontani nem lehet. De a mai elmélet szakitott ezzel a nézettel és az államszolgálati viszonyt lényegében közjogi természetünek határozza meg. A közszolgálat alapja az államhatalomban fekszik, mely általa valósul meg és benne él. Már szervezése az államhatalommal, a közérdek szempontjából történik; a mint a keletkezésénél, ugy az átalakitásánál vagy megszüntetésénél is az állam joga érvényesül és az állam érdeke alkotja itt az egyedüli okot. Az államszolgálat a köznek szolgálata.

A közszolgálattal egybekötött fizetés ugyan a magánérdekeket is érinti. De ez valójában alárendelt részlet és a közhivatal jogi

---

[1]) Az esküdtnek, törvényhatósági bizottság, községi képviselet tagjának, választási elnöknek, stb. működése ilyen közszolgálat.

[2]) Az 1878 : V. t.-cz. szerint közhivatalnokok azok, a kik az állam közigazgatási, igazságszolgáltatási, vagy valamely törvényhatóság vagy községi hatóság teendőjének teljesitésére hivataluknál, szolgálatuknál vagy különös megbizatásuknál fogva kötelezvék; ugyszintén azok is, kik az állam, törvényhatóság vagy község által közvetlen kezelt közalapitványoknál, kórházaknál, tébolydáknál, mint felügyelők, orvosok, hivatalnokok vagy szolgák vannak alkalmazva. A kir. közjegyzők szintén közhivatalnokoknak tekintetnek.

természetét egyedül meg nem állapithatja, annál kevésbbé, mert mindig léteztek fizetéssel egybe nem kötött köztisztségek is. A fizetésre való jogigény megmagyarázása nem kivánja a szerződési elméletet, mert ma már általánosan elismert az, hogy az állam egyoldaluan a polgárok részére jogokat és kötelességeket alkothat. — A kinevezés vagy választás által, az állás minden joga és kötelessége az alkalmazottra átháramol.

II. A köztisztviselők általános kategoriájában nálunk két igen különböző jogalapon álló elemet találunk. Az egyiket a kir. kormány közvetlen a királyi hivatalokban, az állam szolgálatára alkalmazza ; a másik pedig az önkormányzati testek kebelében, mint ezeknek közegei működik. Az előbbiek állami *hivatalnokoknak,* az utóbbiak törvényhatósági és községi *tisztviselőknek,* előljáróknak neveztetnek.

Az *államhivatalnokokat,* mint mondottuk, a kir. kormány nevezi ki,[1]) rendszerint élethossziglan. Állásuk élethivatásnak tekintetik és ehhez képest az állammal szemben szolgálatuk ideje alatt, sőt azontul is (nyugdij) állásuknak megfelelő jogaik vannak. *A törvényhatósági és községi tisztviselőket,* általában szólva, választják, még pedig meghatározott, aránylag rövid időre, s ezért tisztök nem tekinthető élethivatásnak ; ennek megfelelően csak szolgálatuk alatt, s csak az őket alkalmazott önkormányzati testtel szemben van igényük állásuknak megfelelő ellátásra, bár a hosszabb szolgálatnál, a nyugdijigény ma már itt is elismerésre talált.

III. A köztisztviselők továbbá a szerint, a mint hatóságot gyakorolnak vagy nem, ismét két csoportra válnak. Némely állami hivatalnok, törvényhatósági és községi tisztviselő, u. i. hatósági joggal bír, olyan értelemben, hogy államhatalmat kezel, ez általa jön kifejezésre, illetve hajtatik végre (pl. ministerek, birák, alispánok, polgármesterek, szolgabirák stb.) és igy kényszert is alkalmazhat. Ezek neveztetnek szoros értelemben közhatóságoknak, illetve hatósági tisztviselőknek. Mások pedig közszolgálatban állanak olyformán, hogy az állam a közérdek szempontjából munkájukat

[1]) Megjegyzendő, hogy némely állami méltóságok, illetve közhivatalok nem egyszerü királyi kinevezéssel töltetnek be, hanem az országgyülés közreműködésével : igy a nádori és koronaőri állásra a királyi kijelölés mellett az országgyülés választ, az állami számszék elnöki hivatala betöltésénél az országgyülés kijelöl, a király kinevez ; a budapesti főpolgármesteri állásra pedig a király birja a kijelölés jogát, mig a választást a székesfővárosi képviselőtestület gyakorolja.

igénybe veszi, a nélkül azonban, hogy államhatalom kezelésére, hatóság gyakorlására jogositaná (pl. a közoktatás személyzete, segéd-, kezelő-személyzet stb.).

A köztisztviselők még különböznek a szerint, a mint katonai vagy polgári szolgálatot teljesitenek. A közös hadseregnek, honvédségnek tisztjei és hivatalnokai szintén köztisztviselők, de mint a fegyveres erőhöz tartozók, egészen más hivatást töltenek be és igy más szabályok alatt állanak, mint a polgári hivatalnokok. E különbséget még fokozza, hogy a közös hadsereg az osztrák-magyar monarchiát alkotó két államnak hadereje és ennélfogva jogaik és kötelességeik a két állammal szemben keletkeznek, a mi a polgári szolgálatban csak a közös ministeriumoknál fordul elő.

IV. Végre a köztisztviselőknek egy külön osztályát alkotják azok, a kik az állam kormányzatát vezetik és kormányzati politikáját vannak hivatva kifejezésre hozni, illetve ebben közreműködni, azt támogatni, végrehajtani és azért állásuk politikai természettel is bir. Ilyenek az u. n. politikai hivatalok viselői, a ministerek, államtitkárok és a főispánok.

Nem szenved kétséget, hogy a ministerek közszolgálatban álló, hatósági jogokat gyakorló kormányzati köztisztviselők. De mert egyrészt, mint a király legfőbb tanácsadói, állásuk inkább bizalmi természetü, különös államférfiui képességet és munkát igényel, mert másrészt meg a modern alkotmányok szerint csak a parlamenti többség segélyével kormányozhatnak, illetve maradhatnak meg állásaikban : azért eltérő szabályok alatt állanak és más szempontokból itéltetnek, mint a többi tisztviselők. Hivatalukról bármikor lemondhatnak és viszont bármikor felmenthetők. Hasonló áll az államtitkárokra és a főispánokra. Ez állások is függnek a politikai változásoktól, másrészt meg a kormányhoz bizalmi viszonyban vannak. E politikai állásokkal egész az 1885 : XI. t.-czikkig nyugdij sem volt összekötve.

A közhivatalok és tisztségek betöltésénél törvényeink bizonyos kellékeket (qualificatiót) előfeltételként kivánnak, melyek igy a kinevezés és választás korlátaiként is jelentkeznek. E föltételeket leginkább a köztisztviselők minősitéséről szóló 1883 : I. t.-cz. állapitja meg és azok általánosak vagy különösek lehetnek.

Általánosak, melyek minden közszolgálatban álló egyénre vonatkoznak : a magyar állampolgárság, erkölcsi kifogástalanság, hogy az illető csőd vagy gondnokság alatt ne álljon, büntett vagy vétség miatt vád alá helyezve, vagy általában szabadságvesztés büntetése

alatt, avagy hivatalvesztésre szóló itélet hatálya alatt ne legyen és hogy nyereségből eredő büntett vagy vétség miatt elitélve nem volt.

Különös föltételek alatt pedig kimutatását azon szakképzettségnek értjük, a melyet a nevezett törvény az illető szolgálati szakra megállapit.

D) A horvát-szlavon és dalmát országos kormány.

180. §.

I. A központi kormány.

I. Horvát-Szlavonországok [1]) autonom ügyeiben a kormányzói hatalom a királyt illeti meg, ki azt a m. kir. horvát-szlavon (és dalmát) minister közvetitése mellett, a horvát-szlavon országos kormánynyal gyakorolja, melynek élén a m. kir. ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével kinevezett [2]) horvát-szlavon és dalmátországi bán áll, a ki azonban katonai hatáskörrel nem birhat.

A horvát-szlavon országos kormány szervezetét a bán előterjesztésére, királyi hozzájárulással, a tartománygyülés állapitja meg (1868 : XXX.), a mi az 1869 : horvát-szlavon II. t.-czikkel megtörtént. Az országos kormány, megfelelően a horvát-szlavon autonomiát alkotó három ügyágnak,[3]) *a belügyi* (költségvetési osztályyal), *vallás- és közoktatásügyi* és az *igazságügyi* osztályokból áll, mindegyik osztálynak élén osztályfőnökkel. De ez osztályok a bánnak alárendeltek, minthogy a végrehajtó hatalom gyakorlása mind a három ügyágban a bánt illeti meg ; egymástól azonban függetlenek, ügyintézési körükben önállók. Az országos kormánynak, mint a legfőbb közigazgatási hatóságnak, székhelye Zágráb.

---

[1]) A társországoknak alkotmányos czime : Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok és igy az országos kormányé : királyi horvát-szlavon és dalmát országos kormány (kr. horvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada), de minthogy Dalmáczia ide csak jogilag tartozik, tényleg nem és külön országgyülésel (tartománygyüléssel), külön országos kormánynyal bir, tehát a rövidség kedvéért és félreértés elkerülése végett, az alábbiakban Horvát-Szlavonországok, horvát-szlavon országos kormány elnevezését használjuk.

[2]) Igy a bánnak, mint a horvát-szlavon országos kormány élén álló m. kir. főtisztviselőnek alkalmazása és fölmentése, nem az autonomia, hanem az állami központi, illetve a m. kir. kormány ténye. Ez is az állami ministeri kormányzat és a báni autonom kormányzat között szükséges összhang biztositására szolgál.

[3]) L. e munka 41. §-át.

A mondottakból következik, hogy a törvény korlátai között a bán hatáskörében vannak a horvát-szlavon autonomiához tartozó ügyek, vagyis az országos kormányzat vezetése és a belügyek, vallás- és közoktatási ügyek és az igazságügyek igazgatása, a kormányzati osztályok belső ügyigazgatási rendjének megállapitása, a társországok területén működő összes hatóságok (közigazgatási, birói) felügyelete ; az országos hivatalnokok kinevezése, a mennyiben e jog Ő Felségének fentartva nincsen. A bán helyettese a belügyi osztályfőnök.

A bán fölterjesztései a m. kir. ministerium kebelében levő, horvát-szlavon minister utján kerülnek a király elé, kinek az autonomiára vonatkozó határozatai jogérvényesekké akkor válnak, ha azokat a horvát-szlavon minister és a bán ellenjegyzi. E határozatok tehát kettős ellenjegyzéssel látnak napvilágot. A báni kormány a királylyal csak a horvát-szlavon minister utján érintkezhetik, az autonomia ügyeit illetőleg azonban központi főhatóságot alkot és a ministeriumnak alárendelve nincsen. De már az egységes állami (közös) ügyeket illetőleg a végrehajtó hatalmat Horvát-Szlavonországok területén is a magyar ministerium gyakorolja és pedig a mennyiben saját közegei nem volnának, a horv.-szlav. országos kormány és törvényhatóságok által. Ugy, hogy ez ügyekre nézve, a nevezett hatóságok, mint a magyar állami kormányzat végrehajtó közegei is jelentkeznek.

A horv.-szlav. országos kormány tartozik a költségvetést és zárszámadásokat minden évben a tartománygyülés elé terjeszteni. A költségvetés érvényéhez a tartománygyülés beleegyezése szükséges, a zárszámadás pedig felülvizsgálata alá kerül.

II. *A horvát-szlavon országos kormány felelőssége.*[1]) A bán, vagy helyettese (rendszerint a belügyi osztályfőnök) a tartománygyülésnek felelős és pedig mindazon cselekvényéért és mulasztásért, melyek az alkotmányt, Magyarország és horvát-szlavon részek közti államjogi viszonyt, igy tehát a társországoknak a magyar államhoz való kapcsolatát, ebben a társországoknak alkotmányilag biztositott önállóságát megsértik. A felelősség terheli az országos kormány illető osztályfőnökét is, a ki az ily cselekménynél közreműködik, ha csak ellene irásban óvást nem emelt. Az osztályfőnökök a saját nevök alatt, vagy osztályuk által végzett kormányzati cselekvényekért a bánnak felelősek és a bán felelős eljárásukért a horvát-szlavon országgyülésnek. Azért nem is lehet állásukat a magyar ministeri

[1]) E felelősségről szól az 1874. évi jan. 10. törvény.

állással párhuzamba állitani, az osztályfőnökök tulajdonkép a bánnak igazgatási segédszervei.

Ha pedig a bán, illetőleg osztályfőnök cselekedete, mulasztása a büntető törvényt sérti meg, akkor ellene a büntető törvény rendelkezései alkalmaztatnak, a rendes büntető bírósággal és eljárással. A kártéritési igények szintén a rendes eljárással érvényesithetők.

A felelősségre vonás esetében vádló a tartománygyülés. A vád alá helyezés inditványát legalább 20 tag aláirásával irásban kell beadni. Ha ez inditvány alapján az ügy további tárgyalása határoztatik el, akkor a tartománygyülés saját kebeléből három tagu bizottságot küld ki a vizsgálatra és ennek jelentése folytán határoz a fölött, hogy az illető vád alá helyeztessék-e vagy ne? Vád alá helyező határozat azonban csak akkor keletkezhetik, ha a tartománygyülés tagjai közül legalább 70 jelen van és a jelenlevőknek legalább $^2/_3$ része mellette szavazott. A vád alá helyezés kimondása után két tagot választanak a vád képviseletére.

A bíróság következőkép alakul meg: Mindenekelőtt a horvát-szlavon hétszemélyes tábla biráiból 12 tag hivatik biráskodásra, vagy ha ezek száma 12-t el nem érne, akkor a báni tábla, a zágrábi és az eszéki törvényszék elnökei, esetleg a báni táblahivatalban legidősebb két birája által egészittetik ki; továbbá a tartománygyülés saját tagjainak kizárásával választ 12, a horvát-szlavon terület községeiben illetékes honpolgárt. A huszonnégy tag közül a vádló és a vádlott 6—6 tagot visszavethetnek, de ugy, hogy a biráskodásra megmaradt 12 tag fele a birói személyzetből, másik fele a tartománygyülés választottjaiból álljon. Ha a visszavetés joga nem gyakoroltatott, akkor sorshuzás dönt. Az eljárás nyilvános és szóbeli.

Az igy megalakult bíróság végérvényesen itél, de elmarasztaló itélethez a bíróság tagjai $^2/_3$-ának szavazata szükséges.

III. A központi kormány a közigazgatást alsóbb (közép- és alsófoku) hatóságok segélyével végzi, melyek a társországok területén lehetnek királyiak vagy önkormányzatiak. A királyi hivatalok azonban itt kétfélék lehetnek, olyanok, a melyek a m. kir. ministeriumnak vannak alárendelve és állami egységes ügyekben járnak el, mint a kir. pénzügyigazgatóság és közegei, vagy pedig az autonomia ügyeiben, közvetlen a horvát-szlavon báni kormánynak alárendeltek.

Az önkormányzati hatóságokként pedig a törvényhatóság, mint középfoku és a község, mint alsófoku hatóság jelentkeznek.

181. §.

II. A horvát-szlavon törvényhatóságok.

A horvát-szlavon törvényhatóságok jelenleg kétfélék: megyei és városi törvényhatóságok. Önkormányzattal birnak és közvetitik a tartományi, valamint állami közigazgatást.

I. A megyei törvényhatóságok mai szervezetét az 1886. évi február 5-iki törvény lényeges változtatással állapitotta meg. Számuk az idézett törvény értelmében 8: Likka-Korbáva, Modrus-Fiume, Zágráb, Varasd, Bellovár-Kőrös, Pozsega, Verőcze, Szerém.

A megyei törvényhatóság önkormányzati hatáskörébe tartozik: 1. törvények és kormányrendeletek korlátai között szabályrendeleteket alkotni; 2. közérdekü ügyek felett tanácskozni, határozataikat más megyékkel közölni; a kormányhoz előterjesztéseket, az országgyüléshez kérvényeket intézni; 3. határozni ügyekben, melyek több községet vagy kerületet érintenek, a mennyiben más hatóságokhoz utalva nincsenek; 4. a megyei vagyon, alapitványok, intézetek igazgatása; 5. a kormány jóváhagyása mellett ingatlan vagyon szerzése vagy elidegenitése, kölcsönvételek, terhes szerződések kötése; 6. a közigazgatási bizottság választása; 7. a községi, kerületi és megyei igazgatás felett a főfelügyelet gyakorlása; végre 8. a főispán vagy helyettese, a közgyülés elé terjeszthet minden ügyet, melyek a községeket, kerületeket, vagy az egész megyét érintik, tudomásvétel szempontjából.

A megyei közgyülés, mely a törvényhatóság jogait gyakorolja, áll a bizottságból és főbb tisztviselőkből. A bizottságot felerészben a legtöbb adót fizetők, a mennyiben tartománygyülési képviselők választására jogosultak, másik felét választott tagok alkotják, kik 3 évenkint 6 évre választatnak. Választó a képviselő választására jogosult, választható a választó. Nem lehet azonban tagja a képviselőtestületnek, ha különben birja is a minősitést: 1. a kit büntényért, vagy a kinyereségvágyból származott vétségért jogérvényesen elitéltek, vagy vizsgálat alatt áll; 2. a ki a megyével bérleti, vállalkozási vagy számadásos, avagy peres viszonyban van. — Állásuknál fogva tagjai még a közgyülésnek: a megyei alispán, titkár, orvos, mérnök, tanfelügyelő, főerdész, állatorvos és a kerületi előljárók.

Közgyülések évenkint kétszer: őszszel és tavaszszal tartatnak, ha azonban a főispán vagy a tagok egyharmada óhajtja, rendkivüli közgyülés hivandó össze. A közgyülésen a határozatok általános

szótöbbséggel hozatnak. A közgyülési határozatok nem jöhetnek összeütközésbe a törvénynyel, a kormányrendeletekkel és a községek önkormányzatát nem érinthetik ; — a statutumok csak 30 napra a kihirdetés után, a központi kormány jóváhagyásával lépnek életbe ; — a vagyoni ügyekre vonatkozó határozatok pedig csak a kormány megerősitése után, vagy ha 40 nap alatt nem nyilatkozott.

Minden megyében, 1886 óta, közigazgatási bizottság alakittatik, melynek hatásköre közigazgatási, adózási és fegyelmi ügyekre terjed ki.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője és a kormány megbizottja, mint ilyen felügyel különösen a megyei önkormányzatra s általában a megye politikai igazgatására. — A megyei törvényhatóság első tisztviselője az alispán, körülbelül azon hatáskörrel, a melylyel a magyar megyei törvényhatóságokban az alispán bir.

A megyei törvényhatóság területén működő tisztviselőket kinevezik, még pedig a főispánt a bán előterjesztésére a horvát-szlavon m. kir. minister közvetitésével a király, ugyanigy az alispánt, de már a többi tisztviselőt a főispán előterjesztésére a bán. A segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzetet pedig a főispán nevezi ki, a megyéknél az alispán, kerületeknél a kerületi elöljáró ajánlatára. — A tisztviselők fizetését a törvény állapitja meg és a megyei kiadások fedezéséről a tartományi budget gondoskodik.

Minden vármegye a szükségnek megfelelően közigazgatási kerületekre oszlik, melyeknek élén egy-egy kerületi elöljáró van. A kerületek számát (jelenleg 70) és székhelyét a tartományi kormány rendeleti uton szabályozza.

A *városi törvényhatóságok* közvetlen állanak az országos kormány alatt ; közvetitik a felsőbb közigazgatást és önkormányzati jogokkal birnak. Élükön a főispán áll, a ki azonban a megyének főispánja is lehet, melynek területéhez a város tartozik. Szerveik a három évenkint hat évre választott képviselő-testület, a tanács és választott tisztviselők ; van közigazgatási bizottságuk. — Zágráb városa, mint a tartományi főváros élén a bán fölterjesztésére, a király által kinevezett főpolgármester áll. — A városi törvényhatóságok első tisztviselője a polgármester. (1895 junius 21. 1. törv.)

182. §.

III. A horvát-szlavon községek.

Horvát-Szlavonországokban a törvényhatósági városoktól eltekintve, háromféle községek vannak : *városi községek, egyes községek* és *kerületi községek*. E községek önkormányzattal birnak és a felsőbb közigazgatást közvetitik.

A városi községek a megyékbe vannak bekebelezve és a megyegyülésen képviselettel birnak ; van választott képviselő-testületük és rendezett tanácsuk, a végrehajtást a szintén választott tisztviselők, élükön a polgármesterrel, végzik ; közigazgatási bizottsággal azonban már nem birnak. — Az egyes községek a községi feladatok teljesitésére önállóan működnek, mig a kerületi községekben e czélra több kisközség egyesül és ezek együtt birnak egy közös képviselő-testülettel. A képviselő-testület 12—24 számu tagjai $^1/_3$ részt a virilisták közül, a többiek szabadon választatnak és pedig három évre. A községi előljáróságot a képviselő-testület választja és pedig a jegyzőt élethossziglan, az előljárót (polgármester) három évre.

V. FEJEZET.

AZ ÁLLAM BIRÓI HATALMA.

183. §.

A birói hatalomról általában.

I. Az állam birói hatalmának [1]) működése a sértett, vagy a vitás jog eseteire irányul és a fennálló jogi rendet oltalmazza. Egyeseknek cselekvéseivel vagy mulasztásaival foglalkozik tehát, melyek fölött itéletileg dönt, a midőn concret esetre kijelenti a kötelezőjogot. Elvileg nincs hivatása jövőre is kiható szabályokat felállitani, s ha ez mégis előfordul (pl. nálunk a döntvényekben), ez mai államunkban másként nem történhetik, mint a törvény-

[1]) A birói hatalomról, mint az államhatalom önálló ágáról, ujabban értekezik terjedelmes monographiájában E. Artur, a rennesi egyetem tanára : Seperations des pouvoirs et des fonctions. (Revue de droit public 1900. évf. 2., 3., 4. és 5., valamint a következő számaiban.)

hozás különös rendelkezése folytán, a midőn tehát a birói megállapodások, nem mint ilyenek, saját erejökből, hanem a törvények arra vonatkozó parancsából nyernek a jövőre is kiható erőt.

A bíróság alkotmányunk értelmében (1869 : IV.) a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek és a törvényszerü szokás szerint tartozik eljárni. A törvény határozatát birálat tárgyává nem teheti, de a kormányrendeletek törvényessége fölött egyes esetekben történő alkalmazásuknál itél, és ha azokat törvényeseknek nem találja, nem alkalmazza. — Itélete az objectiv igazság érdekében teljesen független, ugy a hatósági szervezetben, mint a Felség subjectiv akaratával szemben. Itt mutatkozik a bíróságok és a kormányzati hatóságok jogállása között létező nagy különbség.

Az igazságszolgáltatás körében az államérdeket, illetve közérdekeket, az 1871 : XXXIII. t.-czikkel életbe léptetett királyi ügyészség képviseli. Tagjai a *koronaügyész és helyettese* — a kir. Curia mellett, — a *kir. főügyészek és helyettesek* — kir. táblák mellett, — *kir. ügyészek és alügyészek* — első folyamodásu törvényszékek mellett.

II. Régi alkotmányos elv volt Magyarországban, hogy az igazságszolgáltatás kutfeje a király,[1]) ki a birói hatalmat személyesen, később nagy birái s egyéb birói közegei segélyével, majd pedig a kir. Curia (1723.) — hétszemélyes tábla, kir. tábla, 1840 óta váltótörvényszék — a báni tábla s a kerületi táblák által gyakorolta. De ezenkivül a városi és a megyei önkormányzati hatóságok alsóbb fokban biráskodtak. A jobbágyság fölött a földesurat birói hatóság illette meg.

A kormányzói hatalom nem volt teljesen elválasztva a bíróitól, mert az ország nagy birái (nádor, országbiró, kir. kanczellár, mint rendes birák (1486 : LXVIII.), az erdélyi vajda Erdély, a horvát bán Horvátország főbirája, a tárnokmester a tárnoki városok főbirája) kormányzói hatáskörrel is birtak, s mint emlitettük, az önkormányzati testek biráskodásra is voltak jogositva, a mi által a nemzet részesedése az igazságszolgáltatásban érvényesült. De idővel a két hatalmi ág különállása a felső fokban elég szembeötlő A hétszemélyes tábla és a kir. tábla csak igazságszolgáltatásra voltak hivatva, főkormányzati hatóságok pedig — kir. kanczellária,

---

[1]) Werbőczy. Hk. II. 3., valamint előzőleg már szt. István I. 5., II. 43., II. András aranybullája 8.

helytartótanács — csak némely ügyekben, mintegy kivételesen biráskodtak.

III. A király jelenleg is az igazságszolgáltatás forrásának tekintetik. Ez alatt azonban mai nap már nem az értendő, mintha a király személyesen biráskodnék,[1]) vagy a bíróságokat összeállithatná, megváltoztathatná, megszüntethetné, hanem, hogy az igazságszolgáltatás a király nevében és első sorban a királytól kinevezett bíróságok által gyakoroltatik; s hogy a király még ezenkivül is jelentékeny jogokkal bir az igazságszolgáltatás körül, de alkotmányunk a nép részvétét szintén biztositja.

A biráskodás a kormányzattól el van választva. A bíróságnak a kormányzói hatalomtól való függetlenségét különösen hangsulyozza már az 1791 : XII. törvényczikk, mig a közigazgatástól végleges elválasztását kimondja az 1869 : IV. t.-cz., mely szerint »sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak«. S ennek alapján az 1871 : XXXI., XXXII. t.-czikkek által az elsőfolyamodásu biráskodás, a közigazgatástól elkülönitett állami bíróságokra ruháztatott. Bár némely közigazgatási hatóság kisebb ügyekben (kisebb értékü polgári peresügyek (1877 : XXII.), iparos- (1884 : XVII.), cseléd-, munkásügyek, kihágási ügyek stb.) ismét biráskodási jogot nyert.[2])

A bíróságok és a közigazgatási hatóságok közt felmerülő illetékességi összeütközések eseteiben, ugy, mint a közigazgatási bíróságok és a rendes bíróságok közti illetékességi összeütközéseknél, az 1907 : LXI. t.-cz. által létesitett hatásköri bíróság van hivatva dönteni.

184. §.

A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok.

A király nevezi ki: 1. a birákat és a kir. ügyészségek tagjait az igazságügyminister ellenjegyzése mellett (1869 : IV.) és az itéletek a király nevében hozatnak; 2. az igazságszolgáltatásra általában

---

[1]) L. az 1791 : XII., LVI. t.-cz. Az előbbi t.-cz. szerint a birói itéleteket sem a politikai hatóságok, sem a király felülvizsgálat alá nem vonhatják.

[2]) L. még a vadászatról 1883 : XX., a vizjogról 1885 : XXIII., a halászatról 1888 : XIX., a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894 : XII. t.-cz., valamint a consuli biráskodásról szóló 1891 : XXXI., a rendőri büntető biráskodásról szóló 1901 : XX. t.-czikket.

a főfelügyeletet gyakorolja, szintén az igazságügyminister által (1871 : VIII., 1891 : XVII.); 3. birót küld ;[1]) 4. elrendeli a rögtönitélő bíróságot ;[2]) 5. a kegyelmezés jogát gyakorolja.[3])

A királyi bíróságok működnek, mint :

1. kir. járásbíróságok, elsőfolyamodásu, egyes bíróságok ;

2. kir. törvényszékek, részint elsőfoku, részint némely ügyekben másodfoku társasbíróságok ;

3. kir. itélőtáblák, másod- és harmadfoku társasbíróság, számuk az 1890 : XXV. t.-cz. szerint tizenegy és pedig Budapesten (12 törvényszéki területre), Debreczenben (5 törvényszéki területre), Győrött (6 törvényszéki területre), Kassán (7 törvényszéki területre), Nagyváradon (3 törvényszéki területre), Kolozsvárott (7 törvényszéki területre), Marosvásárhelyt (6 törvényszéki területre), Pécsett (4 törvényszéki területre), Pozsonyban (5 törvényszéki területre), Temesváron (5 törvényszéki területre), Szegeden (6 törvényszéki területre) birnak székhelylyel ;

4. kir. Curia, a legfelsőbb bíróság, Budapesten székhelylyel. Hatásköre a horvát-szlavon részek kivételével az egész országra kiterjed ;

---

[1]) Bár sarkalatos elv államjogunkban, hogy senkit illetékes bíróságtól elvonni nem lehet (1896 : IV.), mégis kivételes esetekben, a jogkereső közönség és az igazságszolgáltatás érdekében, eltérés történik a bíróküldés (delegatio iudicis) által, midőn egyes ügyre, kivonva a törvényileg megállapitott bíróság illetősége köréből, más bíróság jelöltetik ki. A bíróküldés jogát polgári perekben még a király gyakorolja (1868 : LIV.), büntető ügyekben a kir. Curia (1896 : XXXIII.), a consuli bírósághoz tartozó ügyekben mindkét állam ministeriuma egyetértve (1891 : XXXI. 3.).

[2]) Ma már a szorosabb értelemben vett magyar területen rögtönitélő bíróság nem alkalmazható. A biráskodásnak ez a formája ujabb törvényeink (1896 : XXXIII., 1897 : XXXIV.) által megszüntettetett, de a társországok területén még létezik és alakitásának jogát ott is a magyar király gyakorolja.

[3]) A király kegyelmezési joga régi törvényeken : 1492 : LXXXII., 1563 : LXIII., 1655 : XXVI., 1715 : XLVIII., 1791 : LVI. és a még régibb gyakorlaton alapszik ; néha korlátoltatott is, pl. az 1514 : XXXVI. t.-cz. kimondja, hogy a parasztlázadásban résztvetteknek királyi kegyelem ne adassék, stb. Az 1848 : III. t.-cz. e jogot ujra a Felség kizárólagos jogának mondja, mely azonban ministeri ellenjegyzés mellett gyakorlandó és korlátozva ma csakis az elitélt ministerekre és az állami számszék elnökére van (1848 : III., 1870 : XVIII.). — Tartalma a kiszabott büntetés enyhitésében, átalakitásában vagy teljes elengedésében áll ; továbbá ide soroztatik a pertörlés (abolitio). De miután a kegyelmezés tisztán az állami büntető hatalom szempontjából gyakorolható, azért a magánosok jogigényei, a büncselekvényből származó követeléseit nem érinti (1878 : V.).

5. *kir. közigazgatási bíróság,* mely végérvényesen dönt az 1896 : XXVI. t.-czikkben felsorolt közigazgatási jogviták fölött.[1])

Végre az 1891 : XXXI. t.-cz. szabályozta a consuli biráskodást. E szerint keleten a magyar és osztrák honosok, valamint a védenczek felett a consuli hivatalok gyakorolják első fokban a biráskodást és innen a fölebbezések a *konstantinápolyi consuli főtörvényszék*hez jutnak, melynek elnöke váltakozva osztrák vagy magyar honos; birái pedig egyenlő számban osztrák és magyar honosok, Ő Felsége mint ausztriai császár és Magyarország apostoli királya által kinevezve. A consuli bíróság, a két állam egyező akaratából, a két állam vegyes bírósága (ausztriai cs. és magyar királyi bíróság) és Ő Felsége az ausztriai császár és magyar király nevében hoz itéletet. (1907 : LVII., 1910 : VII. t.-cz.)

185. §.

A birói függetlenség.

I. A birói függetlenség alatt szorosan véve a birói itélet függetlenségét értjük, vagyis, hogy a biró a törvények és törvényes szokás, rendeletek szerint tartozik eljárni, de az eset minősítésénél és a jog alkalmazásánál legjobb meggyőződését, lelkiismeretét követi, minden kormányzati, egyéb közhatósági befolyástól független; továbbá, hogy a birói itélet megáll : kormányhatóságok felül nem vizsgálhatják, föl nem függeszthetik, meg nem változtathatják. Tágabb értelemben pedig ide tartozik még némely más intézkedés is, melyek közvetve hatnak oda, hogy a biró hivatásos munkájában, az itélkezésnél, minden jogosulatlan befolyástól megóva legyen.

Mig a kontinens nyugati államaiban a birói függetlenség csak a XVIII. század végén indul lassu fejlődésnek,[2]) addig hazánkban azt,

[1]) Mint különleges bíróság müködik még a szabadalmi ügyekben a szabadalmi hivatal birói osztálya és a szabadalmi tanács (1895 : XXXVII.); továbbá ilyen különleges bíróságnak tekinthető az 1907 : XVI. t.-czikkel létesitett magyar főudvarnagyi bíróság, melyről a 116. §-ban szóltunk.

[2]) Montesquieu tanainak hatása alatt mindinkább érezhető volt annak szüksége, hogy az állam igazságszolgáltatása kivétessék a kormányzati hivatalok köréből, s hogy rendeltetésének megfelelő jogállással biró, független organumra bizassék. A régi francia igazságszolgáltatás gunyjára ismeretes az elfogató levelek (lettre de cachet) szerepe XIV., XV., XVI. Lajos alatt. A porosz igazságszolgáltatásban pedig Nagy Frigyes Reglementje (1749 junius 14-ről) puszta külső okokból teszi az igazságszolgáltatási ügyeket egyik, vagy másik közigazgatási hatósághoz. Elvi elválasztása és a biráskodás függetlenitése

mint a magyar alkotmány egyik alaptételét, már régi időktől törvényekkel törekednek biztositani. Igy az 1492 : X. t.-cz. szerint a királyi felség, az ország egyházi vagy világi nagyjai a birák közül senkit sem kényszerithettek, hogy a szokások és törvények ellen cselekedjenek ; az 1566 : XXV. t.-cz. elrendeli, hogy a birói itéletek kihirdetését kormányrendeletek meg ne akadályozzák.[1])

Az 1791 : XII. t.-cz. pedig határozottan kimondja : hogy a király (kormány) a bíróságoknak megállapitott rendjét meg nem változtathatja, a törvényesen hozott birói itéletek végrehajtását nem akadályozhatja, mások által akadályoztatni sem engedheti ; a birák törvényes itéleteit meg nem változtathatja, sem pedig saját részéről valamely politikai hatóság által felülvizsgálat alá nem vonhatja ; hanem az igazságszolgáltatás az országnak eddig alkotott és ez után alkotandó törvényei és törvényes szokásai szerint, valláskülönbség nélkül alkalmazott birák által gyakorlandó. Ez elveket az 1869 : IV. t.-cz. megerősiti és kiegésziti : »a törvényben meghatározott bíróságokat megszüntetni, vagy azokon kivül más bíróságokat bármi szin és czim alatt felállitani s a bíróságoknak a törvényben meghatározott illetőségén, kerületén, ugyszintén a birák számán a törvényhozáson kivül változtatni nem szabad«.

A birák minősitését, valamint általában a birósági szervezetet, hatáskört, eljárást törvények határozzák meg,[2]) a melyen tehát a kir. kormány önkényüleg nem változtathat.

II. A törvényesen kinevezett biró, a törvényben meghatározott eseteken kivül, hivatalából el nem mozditható, beleegyezése nélkül más birósághoz, vagy más hivatalba át nem tehető, elő nem léptethető, nem nyugdijazható. (1848 : XXIX., 1869 : IV., 1896 : XXVI.).

---

végre is a franczia 1790 augusztus 24-diki törvényben mondatik ki, s ez annyira megnyeri a czivilizált világ tetszését, hogy csakhamar a többi alkotmányok is átveszik és mint alaptételt őrzik. De e szótválasztással nemcsak a közigazgatás korlátoltatik, hanem a biráskodás is. A közigazgatásba való minden beavatkozás tilos, a minek következménye lett, hogy kezdetben a közigazgatási igazságszolgáltatás közigazgatási hatóságokra maradt és csak később szerveztettek közigazgatási bíróságok.

[1]) Az igazságszolgáltatás függetlensége és önállósága érdekében nyilatkoznak még az 1471 : XII., 1486 : XXI., 1647 : XCII., CXXXVII., 1655 : LIII., 1659 : XLV., 1608 : k. u. VI., 1681 : XXXI. stb.

[2]) Igy az 1868 : LIV., 1869 : IV., 1871 : VIII., IX., XXXI., XXXII., 1875 : XXXVI., 1881 : LIX., 1890 : XXV., XXIX., 1891 : XVII., 1896 : XXVI., XXXIII., 1897 : XXXIII., XXXIV. t.-cz.

De alkotmányunk az igazságszolgáltatás függetlenségét nemcsak a kormánynyal, hanem a társadalmi jogosulatlan befolyással szemben is iparkodik biztositani.

E végből az 1869 : IV. t.-cz. elrendeli, hogy a biró nem lehet egyszersmind országgyülési képviselő, gyakorló ügyvéd, közjegyző (1874 : XXXV.) vagy ügynök ; nem viselhet más, akár állami, akár törvényhatósági, községi valóságos vagy tiszteletbeli hivatalt (a honvédelmi kötelezettségből folyó kivételével) ; nem viselhet fizetéses egyházi tisztséget ; nem lehet tanár (az egyetemi magántanárság kivételével, 1891 : XVII.) vagy tanitó, nem folytathat kereskedést vagy iparüzletet, avagy bárminemü olyan foglalkozást, mely a birói függetlenséget csorbitaná ; nem lehet valamely politikai vagy munkásegyletnek, illetve gyülekezetnek tagja, nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül azok működésébe, s nem járulhat az ily egylet vagy gyülekezet határozatához vagy kérvényéhez.[1]) — A biró nem lehet valamely politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője, vagy valamely államsegélyt huzó vállalat engedményének tulajdonosa, sem más részvény-, ipar-, kereskedelmi társulat elnöke, igazgató-tanács felügyelő, vizsgáló, számoltató bizottmányának tagja, sem bárminemü, habár csak ideiglenesen és fizetés nélkül működő közege ; nem fogadhat el magánosoktól sem nyugpénzt, sem bármi néven nevezendő adományt vagy javadalmazást, s ha ilyenre birói hivatalba lépte előtt nyert jogot : tartozik erről hivatalának elfoglalása előtt lemondani. Gyámságot vagy gondnokságot, melylyel vagyonkezelés, számadás vagy hatóságok előtti képviselet van összekötve, csak azon esetben viselhet, ha a gyámság vagy

[1]) E tétel azonban nem gátolja azt, hogy a biró a képviselőválasztásra alakult pártokhoz szabadon ne csatlakozzék, s hogy politikai véleményét, békés eszmecsere utján, szabadon ne nyilvánithassa. Bittó István igazságügyminister, 1872-ben, következőkép nyilatkozott : »hogy téves felfogás által senki politikai jogaitól meg ne fosztassék, szükségesnek tartom felemliteni, miszerint az 1869 : IV. t.-cz. 11. §-a csak azt rendeli, hogy a biró ne legyen tagja valamely politikai testületnek, illetőleg gyülekezetnek, s mivel a polgárok választási jogai gyakorolhatása czéljából alakitott pártok ily egyesületek és gyülekezetek jellegével nem birnak, a törvény nem tiltja azt, hogy a birák az által, hogy magukat valamely politikai párthoz tartozókul beirják, politikai meggyőződésüknek, mely szerint választási jogukat gyakorolni fogják, már előre is kifejezést ne adjanak«. — A képviselőházi többség 1881. évi április hó 7-én tudomásul vette Pauler igazságügyminister következő nyilatkozatát : »A biró szabadon választhat és szavazhat ; nem vét a törvény ellen akkor sem, ha tanácskozásokban, melyek ad hoc tartatnak, politikai nézetének békés eszmecsere utján kifejezést ad«. (1878/81. képviselőházi napló XVII. k. 282. l.).

gondnokság őt törvénynél vagy végrendeletnél fogva illeti. A biró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan valamely törvényhatósági vagy községi képviselőtestnek, de azoktól megbizást, vagy kiküldetést nem fogadhat el.

IV. Alkotmányunk továbbá a birói függetlenséget az illető bíróságok kebelében is megőrizni óhajtja, midőn az 1891 : XVII. t.-czikkben [1]) kimondja, hogy ugyanazon bíróságnál sem itélőbirói hivatalra, sem birósági hivatalnoki állásra, valamint egyfelől itélőbirói állásra, másfelől ugyanazon bíróság székhelyén működő kir. ügyészségnél ügyészi állásra nem alkalmazhatók azok, a kik fel- vagy lemenő ágbeli rokonok és sógorok, továbbá az oldalrokonok unokatestvérig bezárólag, itélőbiró vagy birósági hivatalnok nejének fitestvére vagy nőtestvérének férje, azok, a kik örökbe fogadott szülői vagy gyermeki viszonyban vannak egymással. Nem lehet itélőbiró a kir. törvényszénél vagy a kir. járásbiróságnál az, a ki a fölöttes törvényszéki elnökkel vagy a kir. itélőtáblai elnökkel a mondott viszonyok bármelyikében van.

Egyfelől a kir. itélőtábla elnöke, másfelől a kir. törvényszékek elnökei között, továbbá egyfelől a kir. törvényszék elnöke, másfelől a kir. járásbiróságok vezetői közt a fenforgó akadály alól felmentés nem adható, de egyébként az utoljára emlitett esetekben a király az akadály alól felmentést adhat ; ha pedig a bíróságnál az itélőbirák száma a tizet meghaladja, a király az unokatestvéri viszony által képezett akadály alól szintén felmentést adhat, de ezek a felmentés esetében sem működhetnek egy tanácsban.

Végre, hogy az érdekeltséget távol tartsa a biráskodástól, a birói személy nem itélhet olyan ügyekben, melyekben közvetlenül vagy közvetve kár érheti, vagy hasznot remélhet ; melyek által felesége vagy jegyese, fel- vagy lemenő ágbeli rokonai, avagy olyan személyek vannak érdekelve, kik vele negyediziglen oldalrokonságban, vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei, fogadott gyermeki, gyámsági vagy gondnoksági viszonyban állanak ; melyekben mint tanu, szakértő, képviselő vagy közbenjáró működött ; felsőbb bíróságoknál olyan ügyekben, melyeknek alsóbb birósági előadásában vagy eldöntésében részt vett és az olyan felek ügyeiben, kikkel ellenséges vagy peres viszonyban áll ; nem lehet biró büntető ügyekben még a sértett, illetőleg a ki a följelentést tette ; a ki az ügyben, mint a királyi ügyészség tagja, védő, magánvádló, mint a sértettnek kép-

[1]) Előzőleg szól erről már az 1869 : IV. és az 1871 : IX. t.-cz.

viselője, vagy mint rendőri közeg közreműködött, a tanu vagy szakértő, ha vallomása nem egyedül a hivatalos uton megtudottak előadásában áll; az, a ki nyomozó vagy vizsgálati cselekményt teljesitett (1896 : XXXIII.).

186. §.

Az állampolgárok részvétele az igazságszolgáltatásban; az esküdtbiróság.

I. Az emlitett királyi birósagok mellett még más szervezetek is eljárnak az igazságszolgáltatás körében, melyeknek működésre való jogosultsága nem királyi kinevezésre, hanem az alkotmány rendelkezésére támaszkodik és melyek által a polgárok részvétele a jogszolgáltatásban nyilvánul.

Ilyen első sorban az esküdtszék intézménye, az esküdtbiróság a sajtóügyekben (1848 : XVIII.) és a törvényben megnevezett büntető ügyekben (1897 : XXXIII., XXXIV.) a büntető hatáskörrel biró törvényszékek mellett.

Esküdt csak az a magyar honos férfi lehet, a ki életkorának 26-ik évét betöltötte, a magyar nyelvet, Fiumében az olasz nyelvet érti, azon irni és olvasni tud, ha:

1. évenként legalább 20 korona egyenes államadót fizet, avagy, ha adómentességet élvez, ennek megfelelő vagyonnal bir;

2. a köztisztviselő, lelkész, M. T. Akadémia tagja, tudor, okleveles : tanár, ügyvéd, mérnök, épitész, hajóskapitány, gazdász, gyógyszerész, vegyész, erdész, bányász, tanitó, sebész, állatorvos, továbbá, a ki valamely felsőbb szakiskolát elvégzett, a ki középiskolai záróvizsgát tett.

Az esküdtek jegyzékébe azonban nem vehető fel:

1. a ki nyereségvágyból eredő büntett, vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztésre elitéltetett;

2. a ki hivatalvesztésre, vagy politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére elitéltetett, a megállapitott időtartam alatt;

3. a ki szabadságvesztésnek büntetése alatt, vagy feltételes szabadságon van;

4. a ki ellen büntett vagy fogházzal büntetendő vétség miatt vizsgálat, közvetlen idézés vagy főtárgyalás elrendeltetett, avagy a ki vád alá van helyezve;

5. a ki csőd alatt áll, gondnokság alá van helyezve, vagy a kinek kiskorusága meghosszabbittatott;

6. a ki testi, vagy szellemi fogyatkozás miatt az esküdt kötelességeit teljesiteni nem képes.

Nem vehető fel továbbá az esküdtek névjegyzékébe az állás összeférhetetlensége miatt:

1. a minister, fiumei kormányzó, főispán, Budapesten a főpolgármester;

2. a tényleges szolgálatban levő biró, vagy ügyész;

3. a fegyveres erő tartós tényleges szolgálatban levő tagja;

4. a rendőri hatóság tagja, vagy közege;

5. a pénzügyőrség tagja;

6. a napszámos, vagy szolga.

Az esküdti szolgálattól pedig mentes:

1. az országgyülés képviselő- és főrendiháznak, vagy a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságnak tagja, az ülésszak tartamára;

2. a lelkész;

3. a fegyveres erőnek az esküdtek névjegyzékébe fölvett az a tagja, a ki ideiglenesen tényleges szolgálatot teljesit, a behivás tartamára;

4. a gyakorló orvos;

5. a gyógyszerész, kinek segédje nincsen;

6. a néptanitó;

7. a posta-, távirda-, vasut- és gőzhajónál alkalmazott egyének;

8. a kik életkoruk 70-dik évét betöltötték;

9. a ki az év folyamán valamely ülésszakban már szolgálatot teljesitett, a folyó és következő évben. De az igazságügyi minister évről-évre elrendelheti, hogy a 9. pont alapján a mentesség igénybe vehető ne legyen oly törvényszék területén, melynél máskép az esküdtbiróság nem szervezhető.

Az esküdtbiróság áll, a büntető hatáskörrel felruházott kir. törvényszék három birájából (elnök, két biró) és tizenkét esküdtből, mint esküdtszékből. Hatásköre kiterjed a törvényben meghatározott bünügyekben, valamint a sajtóügyekben és pedig valamennyi esküdtbiróság eljár a nyomtatvány által elkövetett kihágások eseteiben, a nyomtatvány által elkövetett büntettek és vétségek eseteiben, a királyi táblák székhelyein működő esküdtbiróságok.[1]) — Az esküdt-

[1]) L. még Zsitvay: A magyar sajtójog (1900) 154. l. — Vargha Ferencz: Eljárás az esküdtbiróságok előtt.

szék a vétkesség és bünösség kérdésében itél, mig a büntetést már a kir. törvényszék szabja ki.

II. Az állampolgárok részvétele az igazságszolgáltatásban még a következő bíróságoknál is jelentkezik:

1. A kisebb értékü polgári peres ügyekben eljáró *községi biráskodásnál*, a biráskodást gyakorolják: törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsu városokban a közgyülés által e czélra kirendelt egy vagy több közigazgatási tisztviselő; nagyközségekben a biró, a tanács kiküldött egy tagjával és a jegyzővel vagy helyettesével; — kisközségekben a biró az előljáróság két tagjával (1877 : XXII., 1893 : XVIII.); — Budapest székesfővárosban pedig közigazgatási kerületenként a kerületi városbiró, mig a kerületi előljáró, a kihágási biró (1893 : XXXIII.).

2. *Az ipartestületi békéltető bizottságok* az iparosok, segédek, tanonczok és a munkaadó között fölmerült surlódások eseteiben (1872. évi VIII., 1884 : XVII., 1893 : XXVIII.).

3. *A budapesti áru- és értéktőzsde*, továbbá *a vidéki termék- és gabonacsarnokok választott bíróságai* (1870 : II., 1881 : LIX.).

4. *A választott bíróságok*, a felek által közös megegyezéssel a honpolgárok közül választva. Eljárhatnak mindazon ügyekben, melyekre nézve törvényeink nem mondják ki, hogy a rendes bíróságoktól eltérésnek helye nincsen (1868 : LIV., 1881 : LIX.).

5. *A főrendiház bírósága*, mint a mely a vád alá helyezett miniszterek fölött itél és a vád alá helyezett horvát-szlavon bán fölött itélő bíróság, részben az állampolgárok sorából választva.

6. A legfőbb fegyelmi bíróságnál, melynek felerésze a főrendiház tagjai közül választatik.

7. A vád alá helyezett közös miniszterek fölött itélő (vegyes) bíróság, mely felerészben a honpolgárok közül, a delegatio választásával alakul.

187. §.

A horvát-szlavon bíróságok.

A horvát-szlavon (és dalmát) társországok autonomiájához tartozik az alkotmány által biztositott különálló igazságszolgáltatás.

A birói hatalom forrása e területre is a szent korona, illetve a király és igy idevonatkozó jogköre ugyanaz, mint a szükebb értelemben vett Magyarországon, de e jogait a horvát-szlavon m. kir. minister és a horvát bán ellenjegyzésével, illetve közreműködésével gyakorolhatja. — A bíróságok itéleteiket a király nevében hozzák.

A horvát-szlavon területen működő bíróságok szintén függetlenek, önállóak, a birák elmozdithatatlanok (1874. febr. 28. törv.), de egyszersmind felelősség alatt is állanak. — Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól el van választva (1874. febr. 28. törv.); az illetékességi összeütközés eseteiben pedig az országos báni kormány, a legfőbb itélőszékkel egyetértően határoz, ha pedig megállapodásra jutni nem tudnának, akkor Ő Felsége dönt.

A társországok területén a kir. járásbiróság (egyes bíróságok) és a 9 kir. törvényszék (társas bíróságok), mint elsőfolyamodásu bíróságok működnek, másodfolyamodásu biróság a báni tábla, legfőbb itélőszék a hétszemélyes tábla Zágrábban székhelylyel. A sajtóügyekben szintén esküdtszék itél.

NEGYEDIK RÉSZ.

A MAGYAR ÁLLAM VISZONYA AUSZTRIÁHOZ.[1])

188. §.

Az összeköttetés multja.

I. Magyarország már a mohácsi vészt megelőzőleg, Albert és V. László alatt, Ausztriával összeköttetésbe került azon történeti esemény folytán, hogy a két trón egy physikai személy birtokába jutott. Hasonló tartalmu viszony keletkezett és állott fenn I. Ferdinandtól egész az 1687. évi II., III., illetve az 1723. évi I., II. t.-czikig. Az összeköttetés ettől az időtől fogva állandó lett ugyan, de tartalmát jogi szempontból, továbbra is csak azon esetleges tény alkotta, hogy a két államban ugyanazon physikai személy uralkodott. Bensőbb összeköttetésről közjogunk nem tud semmit. Az államok jogilag, mint különállók éltek, egyik a másikra nézve idegen volt.[2])

Ebben az időben a magyar állam külügyei az osztrák külügyektől, legalább jogilag, külön voltak kezelendők. Az 1559. évi VIII. t.-cz. világosan kimondja, hogy Ő Felsége a magyar ügyekben magyar tanácsosait hallgassa meg, s hogy a magyar ügyek intézésénél ne idegenek, hanem magyarok alkalmaztassanak. Több törvény pedig

[1]) Az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országokat és királyságokat a rövidség kedvéért Ausztriának nevezzük, mint ahogy ez általában elfogadásra talált és törvényeinkben is sokszor előfordul.

[2]) A Habsburgok alatt a nemzet ugyanazt választá királyul, ki az osztrák örökös tartományokban uralkodott és kilátása volt arra, hogy római-német császárrá választatik, akitől igy a török ellen nagyobb oltalmat várhatott. A különböző hatalmaknak egy személyben való összetalálkozása tehát nem jogi alapon, hanem politikai okokból történt.

elrendeli, hogy a török portára különösen, de más kormányokhoz is, magyar ügyek intézésére a császári követ mellé, hasonló tekintélyü és hatalmu magyar követ is küldessék,[1]) a kit a magyar tanács lásson el utasitással ; valahányszor pedig a török portáról követek jönnek, illetve oda követek küldetnek, a nádor mindig értesittessék. — Néha az országgyülés küldött követeket és azokat utasitással látta el (1609 : LXVIII., 1630 : XXVI.) és a magyar állam Ausztriával, a török elleni háborura külön szövetséget kötött. — Végre a hadüzenésnél, béke és egyéb nemzetközi szerződések kötésénél, a mennyiben azok Magyarországot is érintik, az országgyülés meghallgatandó volt, illetve ilyen ügyek magyarok befolyása mellett elintézendőknek mondattak (1553 : III., 1559 : VIII., 1608 : k. e II., 1647 : V., 1681 : IV., 1715 : XLI.).

A hadügy körében sem létezett jogi alapon közösség Magyarország és Ausztria között. Az uralkodó, mint magyar király, birja Magyarországot, illetőleg a hadfelség jogát. Igy ő volt a magyar hadsereg fővezére, annak parancsnokait, tisztjeit kinevezte, zsoldosokat szedhetett ; a főuri és nemesi banderiumok a király zászlóihoz csatlakoztak. De arra, hogy a király zsoldosokat szedhessen, szaporithasson, az országgyülés beleegyezése szükséges volt ; valamint a zsoldosok tartásáról és általában a haderő költségeinek fedezéséről az országgyülés gondoskodott és a banderiumok kiállitásának a nemesség fölkelésének szükségét, módját megállapitotta. Törvényeink meghatározták, hogy a magyar hadsereg tisztjei magyarok legyenek, hogy külföldi katonaság az országgyülés engedélye nélkül be ne hozassék, sőt a bennlevők is kivitessenek ; és addig, mig ez megtörténik, a nádortól függjenek, illetve magyar parancsnokok alatt álljanak (1608 : k. e. II., 1622 : II., 1625 : XXIV., 1635 : LIX., 1638 : XLVI., 1655 : XIX., 1659 : XXV., 1681 : VIII.). Határozott pedig mindebben az ügyben önállóan, idegen állam beavatkozása nélkül.

A pénzügyek kizárólagosan a magyar királyi kormány és az országgyülés hatásköréhez tartoztak. Az adóknak mind mennyiségét, mind kivetése módját és kulcsát a törvényhozás állapitotta meg ; valamint az országgyülés beleegyezése kivántatott a koronajószágok zálogbaadásánál, vagy megterheltetésénél, sőt a rendek

---

[1]) 1618 : XXXVII., 1630 : XXXVI., 1635 : XXVII., 1638 : III., 1647. évi LXXIV., 1649 : VII., 1655 : L., 1659 : XIV., 1662 : IV., 1681 : IV., 1715. évi XLI. t.-czikkek.

országgyülésileg egyéb jövedelmi forrásokra (sóügy, bányák, pénzverés, harminczad) is befolyással birtak. A jövedelemmel pedig a magyar király rendelkezett, mint országgyüléseink többször kijelentették, a magyar állam érdekében. A magyar királyi kamara függetlenségét a bécsi kamarától számos törvény biztositotta.

A mint ez a viszony Ausztriával pusztán történeti esemény folytán keletkezett, ugy megszünéséhez sem kellett volna külön jogi actus. Magyarország és Ausztria közt az összeköttetés 1687-ig, egyszerüen az által a tény által szünhetett volna meg, ha Magyarország fejedelemmé mást választ, mint a ki Ausztriában uralkodik; 1687—1723-ig pedig, ha Magyarország trónörökösödési rendjén változtat.

Ezt az összeköttetést, jellemének kidomboritására, történeti tényen nyugvó personal-uniónak nevezhetnénk.[1])

II. Sokan az ily viszonyt nem is tekintik az államok közötti kapcsolatnak, de bár a közjog erről mit sem tud, természetéből mégis

---

[1]) Hasonló viszony volt Lengyelország és Szászország közt két fejedelem, Frigyes Ágost (lengyeleknél II. Ágost) és II. Frigyes Ágost (III. Ágost) alatt; továbbá Németország és Spanyolország között V. Károly alatt; valamint Poroszország és Neuenburg között II. Frigyes alatt; végre hosszabb időn keresztül Anglia és Hannover közt. Ez utóbbi összeköttetés 1714-től egész 1837-ig állott fenn. Keletkezett a két állam trónörökösödési jogának összetalálkozása által György, braunschweig-lüneburgi herczeg személyében s megszünt IV. Vilmos gyermektelen elhalálozása következtében, a két ország trónörökösödési szabályainak eltérése folytán. Braunschweig-Lüneburg — később Hannover — a trónörökösödésből a nőket kizárja, Anglia pedig a rokonsági fok szerint öröklésre jogositotta. Ez összeköttetés alatt a két ország teljesen külön élt. Anglia külföld volt Hannoverre és viszont; az angol polgár idegen volt Hannoverben és viszont. A hadügy, külügy, a két államban különállóan kezeltetett. Hannover külügyeit, Angliával szemben éppugy vezette, mint egyéb államokkal szemben. Hannoverben az udvartartás épségben maradt és az Angliában tartózkodó fejedelem az 1714-iki »Reglement« szerint ugy tekintetett, mintha hosszu külföldi utazáson lett volna.

Ilyen összeköttetés állt fenn Luxemburg és Németalföld között. A két trónon a Nassaui család uralkodott, de Luxemburg az 1868. évi októher 17-én kihirdetett alkotmány értelmében, teljesen különálló és független maradt. Külön törvényhozása, kormányzása és igazságszolgáltatása volt. Luxenburg a nemzetközi életben is külön személyként szerepelt. Az 1867. londoni egyezmény semlegesnek nyilvánitotta. A hadügyek, pénzügyek teljesen függetlenül és önállóan kezeltettek. — Tiszta personál-unió van még Belgium és Congó-állam között. A belga kamarák 1885. április. 28-án beleegyezésöket jelentették ki, hogy királyuk Afrika területén keletkezett Congó-állam fejedelme lehessen, de annak határozott kikötésével, hogy az unió csak a fejedelmi személyre vonatkozzék és az államokat, mint ilyeneket ne érintse.

olyan következmények folynak, melyek kihatnak az államok életére s azokat cselekedeteikben irányitják, megkötik.[1])

Az összeköttetés annyira laza ugyan, hogy, szorosan jogilag véve, az egyik állam háborut viselhet, a másik békében maradhat, sőt, ha ez utóbbinak egyes polgárai az ellenfél soraiban küzdenek, felségsértőknek nem tekintetnek.[2]) De mindenekelőtt az a tény, hogy a fejedelem két vagy több állam uralkodója, kihat az államok politikai életére ; mert nem képzelhető, hogy a fejedelem politikai cselekedeteiben a két állam fölötti uralom tudata befolyással ne lenne.

De továbbá a történeti tényen nyugvó personal-unióban levő államok egymás közt hadat nem viselhetnek. A háborut u. i. nem lehet máskép gondolni, mint az államhatalom actióját egy bizonyos irányban, a melylyel szembetör az ellenfél. A monarchiákban a hadfelség jogát az uralkodó birja és igy a personal-unióban élő államok között háboru csak ugy volna lehetséges, ha az uralkodó physikai személyében összetalálkozott fejedelmi személyek szintén háboruba lépnének egymással. A midőn az ilyen kapcsolatban levő államok közt háboru üt ki, ez az összeköttetést felbontja, illetve az egyik állam a közös uralkodói személytől elszakad.

III. Magyarország és Ausztria közti viszony azonban lényegesen megváltozik az 1723. évi trónörökösödési törvény által, mely a mellett, hogy a trónörökösödés jogát a Habsburg-ház három nőágára kiterjeszti, még azt is megállapitja, hogy az örökösödési rend szerint Ő Felsége, Magyarországot és a hozzá tartozó részeket, a patrimonialis jogon örökös egyéb országaival feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul együtt birja.[3]) E törvény az állam akaratát fejezi ki arra nézve,

---

[1]) Heineccius szerint (Elementae iuris Naturae et Gentium) az államok között nem jön létre összeköttetés, ha valamely véletlen következtében két főhatalom egy physikai személyre ruháztatik. Ő figyelmeztet először, hogy ilyen esetben nem a fejedelem, mint ilyen közös, hanem csak a physikai személy. — Igy nyilatkozik később Jordán is. (Versuche d. allg. Staatsrechts. 1828.)

[2]) Midőn a dánok, 1533-ban, a Hanza városokkal hadat viseltek, a Dániával personál-unióban levő Schleswig-Holstein semleges maradt. A hétéves háboruban, Poroszországgal personál-unióban levő Neuenburg (Neufchatel) nem vett részt ; sőt több neuenburgi polgár a poroszok ellen küzdött, s midőn II. Frigyes őket mint felségsértőket akarta megbüntetni, azzal védekeztek, hogy ők nem a békében élő Neuenburg, hanem az idegen Poroszország ellen voltak hadban, s ez a védekezés elfogadtatott.

[3]) Az 1723 : II. t.-cz. 7. §. szerint »indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem, et insimul ac una cum Regno Hungariae . . . haereditarie

hogy a három nőág kihaltáig Magyarország ugyanazon természeti személy uralkodása alatt fog élni, mint a ki Ausztriában uralkodik. Az akaratot kifejezik azok, kik az állam nevében akarni jogositottak : Magyarországban a magyar király és az országgyülés, Ausztriát illetőleg a patrimonialis jogon uralkodó absolut fejedelem.[1])

A pragmatica sanctio által, az eddig tiszta történeti eseményen nyugvó personal-unio, jogi alapot nyert. Szorosan véve ezentul is csak a fejedelem természeti személye közös, de hogy ez a közösség az állam kifejezett akaratán nyugodott, annak fontos jogi természetü következései vannak. Ha ugyanis valamely belmozgalom vagy külerőszak az egyik államnak vagy területrészének elszakitására tör, ez által a másik államot szintén megtámadja kinyilvánitott akaratában ; illetve

---

possidendis, regendam et gubernandam transferunt.« A felosztható lanság és elválaszthatlanság egyedül a főhatalom birtoklására (a possesióra) vonatkozik és nem a kormányzatra. Nem azt jelenti, hogy a két állam egyesül, hanem, hogy a két államban egy és ugyanaz a természeti személy uralkodik és igy tőle a két államra vonatkozó fejedelmi jogok elválaszthatatlanok. Az 1867. évi XII. t.-cz. szerint a pragmatica sanctio kimondotta, hogy azon »országok és tartományok, melyek a megállapitott öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, felosztható lanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandók« ; tehát se a két uralkodói hatalom el nem választható, se a magyar állam, se Ausztria el nem darabolható a czélból, hogy pl. az uralkodó gyermekei között felosztható assa. Az utóbbi törvény a pragmatica sanctio illető tételét (1723 : II. 7.) hitelesen magyarázza.

[1]) A rendek ugyanekkor Ausztria rendeivel a pragmatica sanctio tartamára külön formális szerződést óhajtottak kötni és e célból a királyhoz 1722. julius 16-án országgyülési küldöttséget menesztettek. De III. Károly Ausztria rendeivel történő külön szerződést fölöslegesnek jelentette ki, mert ő, mint az örökös tartományok abszolut fejedelme, azokat teljesen képviseli. — E régi viszonyt továbbá igy magyarázza az 1867 : XII. t.-cz. 5. §-a ». . . a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok *absolut fejedelme*, ez országok érdekeiről absolut hatalommal rendelkezett.« A németalföldi rendek elé, 1724-ben, terjesztett pragmatica sanctio, az osztrák örökös tartományok számára 1713-ban kiadottat olyannak mondja, mint amelyet az uralkodó »als jetziger absoluter Herr, kraft der Machtsvollkommenheit« adott ki. Az, hogy III. Károlynak, a patrimonialis jogon örökös tartományai a római-német birodalomhoz tartoztak, e tekintetben akadályt nem képezhetett, mert hisz a német fejedelmi jog szerint, a birodalmi fejedelmek idegen koronákat elfogadhattak és azt családjuk számára örökösithették ; valamint ez időben már az ausztriai-ház tartományai állami egységet alkottak, mint ahogy ezt Puffendorf (de statu Imperii etc. cap. VI. §. 4.) kifejezi és Ullbrich szerint, a formális jog szempontjából, Ausztria ugyan a birodalomhoz tartozott, de tényleg csak azért, mert uralkodói viselték a császári koronát. (Oesterr. Staatsrecht 3. l. Handb. d. öffentl. Rechts.)

kifejezett akaratának, vagyis a másik állam területének védelmére kötelezi.

Ez időtől fogva tehát a personal-unio természetéből szorosan jogilag következik már a kölcsönös védelem (a közös dynasztia jogainak, az együtes birtoklásnak védelme). A magyar pragmatica sanctio egyéb tartalma pedig arra is enged következtetni, hogy a kölcsönös védelmet általában értették.[1]) A közfelfogás és gyakorlat e nézetet egyaránt támogatja, mint a hogy az 1867. évi XII. t.-cz. a kölcsönös védelmet szintén általában mondja a pragmatica sanctióból folyónak. De a kölcsönös védelemből, a védelem tényezőinek (külügy, hadügy) közössége, szorosan jogilag még nem következik.

IV. Ennek felel meg Magyarország viszonya Ausztriához a pragmatica sanctio után, a melyet, hogy az előbbitől megkülönböztessük, elnevezhetnénk jogalapon nyugvó personal-uniónak. A védelem tényezői, legalább jogilag kifejezetten, nem mondatnak közöseknek,[2]) habár ez állapothoz való közeledés, majd annak létrejötte (tényleg) szembeötlő.

Az 1741 : XI. t.-cz. határozottan kijelenti, hogy Ő Felsége a magyar ügyeket *ugy az országon belül, mint az országon kivül*[3])

---

[1]) »Az ország rendei Ő cs. és kir. apostoli Felségének valóságos atyai hajlamát, Magyarország csatolt részeinek előmenetelére és a szomszéd országokkal, örökös tartományokkal, mindenesetre a külerőszak ellen is alapitandó egyesülésre irányzott törekvését megértvén, elhatározták« stb. (1723 : l. Bev.) — »Azért, hogy Magyarország jövendőben minden külső és belső zavaroktól megóvassék, sőt áldott folytonos nyugalomban és jólétben külerőszak ellen is fennállhasson : elfogadják stb.» (1723 : II. t.-cz. 1. §.) — Az 1741 : LXIII. t.-cz. szerint : Ő Felsége királyi székéről előterjesztvén az ország rendeinek, hogy a bajorok, francziák és poroszok haddal támadták meg s szentséges személyét és a fönséges királyi gyermekeit a magyarok hüségébe ajánlotta, a karok és rendek pedig az 1723 : I. és II. t.-cikkbe foglalt jogok védelmére életüket és vérüket felajánlották. L. még az 1792 : VI., 1796 : Bev. és II., 1805 : Bev. és I., 1807 : I., 1808 : II., VI. t.-czikkeket. — L. továbbá az 1848-diki országgyülési tárgyalásokat az olasz háborut illetőleg, valamint az 1867. kiegyezésre vonatkozó tárgyalásokat.

[2]) Ez volt a közfelfogás is az összeköttetés tartamára. Igy 1834 február 28-án kerületi ülésben Borsiczky megyei követ mondja, a nélkül, hogy ellenzésre találna : Magyarország Ausztriával más összeköttetést nem ismer, mint hogy a magyar királyi személy Ausztria fejedelme is«. (Kossuth : Országgyülési tudósitások.) Továbbá az 1865/7. országgyülés tanácskozásai alatt többször kifejezést nyer az a nézet, hogy a kiegyezésig csakis a fejedelmi személy tekinthető közösnek. (L. Közösügyi okmánytár.)

[3]) Többen, igy nálunk Salamon is (A közös ügyek. Budapesti Szemle XXVI. k). e törvényczikket ugy magyarázzák, hogy az állam belügyeit értette

magyarok által intézteti s azokra az ügyekre pedig, melyeket maga intéz, magyar hű tanácsosok tanácsával fog élni. De e tételt az 1791. évi XVII. t.-cz. már ugy látszik értelmezni, hogy a külügyek intézésére magyarok is befolyással birjanak s a külön magyar követségek szervezését, 1723 után, törvényeink többé nem sürgették, habár az idevonatkozó régi törvényeket hatályokon kivül nem helyezték.

A hadügy sem nyilvánittatott kifejezetten közös ügynek. Az 1715 : VIII. t.-cz. értelmében létrejött magyar állandó hadsereg Ausztria állandó hadseregével, tényleg, közös szervezetet nyer és közös vezérlet alatt védelmezte a két államot. De azért a magyar állam önállóan határozott a hadügyekben, esetről-esetre, a mint a viszonyok kivánták és megengedték;[2]) s az ujonczok számát, az állitásnak föltételeit, módját, a szolgálati idő tartamát, az állandó katonaság kiállitásának, eltartásának költségeit, a nemesi fölkelést az országgyülés állapitotta meg, illetve határozatától tette függővé.[3]) A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött gondoskodni pedig a m. kir. helytartótanács hatásköréhez tartozott.

A pénzügyekre vonatkozólag jogilag szintén nem létezett közösség. Az adónak meghatározása országgyülésileg történt és az állam jövedelmeit kezelő m. kir. kamara Ausztriától függetlennek nyilvánittatott.[3]) Többször hangsulyozták a rendek, hogy a magyar

---

az országon kivül is magyarok által intézendőnek, a mi ugyan a szövegből (»Res et negotia Regni tam intra, quam extra Regnum per Hungaros tractabit«) nem tünik ki, de azért esetleg a rendek igy értelmezhették volna. Csakhogy az 1790-diki országgyülés alsó táblája a főrendi táblához még előterjesztést tesz, melyben hivatkozva az 1681 : IV. és az 1741 : XI., XV. t.-czikkekre és sürgeti, hogy mindazon helyekre, hol a hazát érdeklő békekötés munkáltatik, az ország a maga részéről, a fejedelem előleges értesitésével, követeket küldjön. És hangsulyozza, hogy nem az a czélja, miszerint a nemzet befolyása csak ott álljon helyre, hol a törökkel való ügyek tárgyaltatnak, hanem az idézett törvények világos tartalma szerint mindenütt, a hol az országot érdekló ügyek folynak. (Diarium, 1790. — Bővebben: Grünwald: Régi Magyarország.)

[1]) Az 1715: VIII. t.-cz. 2. §. Hinc subsidiorum et contributionum eatenus necessariarum materia dietaliter (quo aliunde spectare dignoscitur) cum statibus deliberanda erit.

[2]) Törvényeink a fegyveres erő részét alkotó magyar katonaságot, magyar hadseregnek nevezik, ámbár tényleg, 1715 után, önálló külön hadseregnek már alig tekinthető; ilyent legfölebb a nemesi fölkelés alkotott.

[3]) Az osztrák papirpénz ugyan beszivárog hozzánk és *tényleg* rendes fizetési eszköz lesz. Bár a későbbi országgyülések sem veszik be jogilag, sőt ellene többször felszólalnak, mint az 1825/7-diki országgyülésen, de nem alkotnak törvényt kitiltására, igy azután használatban megmaradt.

állam bevételei csak a magyar állam érdekében használtassanak és Ausztria által a magyar állam hozzájárulása nélkül fölvett adósságokat, az országra kötelezőnek nem tekintették.[1])

Az 1848. évi törvényhozás (Előbeszéd és a III. t.-cz. 2. §.) elismerte a magyar államnak törvényes kapcsolatát Ausztriával és azt fentartandónak mondja, valamint elismerte oly viszonyok létét, melyek a pragmatica sanctión alapuló kapocsnál fogva Magyarországot Ausztriával közösen érdeklik és ezeknél az állami érdeket a Felség személye melletti minister lett volna hivatott képviselni. De sem az ügyeket, sem az elintézés módját, közelebbről nem jelölte meg.

V. Majd az absolut korszak alatt Magyarországnak Ausztriába (az ausztriai császárságba) történő beolvasztása kisértetett meg; az 1860. októberi diploma és az 1861. februári patens pedig Magyarországot Ausztriával egy alkotmányos szervezetü magasabb állami (összbirodalmi) közösségbe törekedett hozni, de eredmény nélkül. Végre az alkotmány visszaállittatik, a két állam közötti viszony a pragmatica sanctio alapján ujból részletesebb szabályozást nyer, és az ide vonatkozó jogi rendelkezés, Magyarországot illetőleg, az 1867 : XII. t.-cz.-be beiktattatott.

---

[1]) Körülbelül hasonló viszony állott fenn Svédország és Norvégia között. Az összeköttetés elismeri a két állam teljes souverainitását. — Midőn 1814-ben Svédország királya Norvégia királyává választatott, a norvég alkotmány világosan kifejezi a föltételeket, hogy Norvégia jövőre is »szabad, oszthatlan, önálló és független marad, s Svédországgal csakis az uralkodó közös személye által összekötött«. E tételt a szervezés meg is valósitá. A hadsereg, a kormányzat, igazságszolgáltatás teljesen független és külön áll, sőt a külügyekre nézve sincs a közösség elve kimondva. A külügyek intézése felségjogot alkot. A királynak kizárólagos joga háborut üzenni, békét kötni, hadsereget mozgósitani, nemzetközi szerződéseket kötni, vagy felbontani, követeket küldeni és elfogadni. A külügyministerium sem közös, hanem a svéd külügyministerium a norvég külügyek vezetésével külön volt megbizva. De már a követek közösek, valamint a külállamok is csak egy követet küldöttek a két államhoz. (Aschehoug: Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen és Thallóczy: A külügyek vezetése Svéd- és Norvégországban és nálunk. Budapesti Szemle 1898.

189. §.

Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló összeköttetés.

I. Az 1867. évi XII. t.-czikk szerint szükségesnek mutatkozott, hogy egyrészt a magyar állam, másrészt Ő Felségének egyéb országai között a pragmatica sanctio alapján keletkezett viszony szigoruan és pontosan megjelöltessék, meg nem sértve azonban Magyarország alkotmányos közjogi [1]) és belkormányzati önállóságát, törvényhozási és kormányzati függetlenségét, melynek épp a pragmatica sanctio képezi egyik biztositékát.

Az igy létrejött kiegyezés tehát jövőre is a pragmatica sanctión nyugszik, melyet az 1867 : XII. t.-cz. hitelesen magyaráz. *Alapföltételeként* hangsulyozza ismételve Magyarország alkotmányos önállóságának megóvását Ausztria függetlenségének fentartása mellett; valamint hozzáteszi, hogy az alkotmány Ő Felsége többi országaiban is életbe lépjen, mert »Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviseletével jöhet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe« (1867 : XII. 25.).

Az alkotmányosság Ausztriában életbe lépett. Ennek folytán, mig azelőtt Magyarország és Ausztria összeköttetésére vonatkozólag határozhattak : a magyar törvényhozás (király és országgyülés) és Ausztria absolut fejedelme, most már Ausztria alkotmányos befolyása nem volt mellőzhető (1867 : XII. 5.).

II. Az 1867 : XII. t.-cz. magyarázata szerint [2]) a kiindulási pontul elfogadott pragmatica sanctióból az uralkodó természeti személyének közössége (azonossága) mellett a közös biztonság együttes erővel történő védelme, vagyis, mint rendesen mondják,

---

[1]) Itt az alkotmányos közjogi önállóság, a magyar államnak az alkotmány által nyujtott önállóságát jelenti, mint a hogy azt kifejezik az 1715 : III., 1723 : II., III., 1741 : VIII., 1791 : X. t.-cz., mely utóbbi szerint : »Magyarországban az uralkodói hatalom ugyanazt a fejedelmi személyt illeti, a ki az ausztriai ház más országaiban és tartományaiban is uralkodik, de azért Magyarország független és szabad ország, ennélfogva megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.«

[2]) 2. §. ». . . azon országok és tartományok, melyek a megállapitott öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, felosztathatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv szerint a közös biztonság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonos kötelesség, mely egyenesen a pragmatica sanctióból származik.«

kölcsönös és viszonos védelem következik. Ez az uj kiegyezés tartalma is, azzal a megtoldással, hogy a védelem eszközei most már kifejezetten, közös ügyeknek jelentetnek ki és politikai okokból,[1]) a czél könnyebb megvalósithatása szempontjából, közös szervezetben, közös organumokkal és eljárással intéztetnek. E közös ügyek: 1. *a külügyek;* 2. *a hadügyek;* 3. az *ezekre vonatkozó pénzügyek.*

Megjegyzendő azonban, hogy a közös ügyek alatt tulajdonkép a nevezett ügyágakat csak részben értjük, az igazgatás együttességével, ugyanazon organumok és közjogi tények által, vagyis nem értjük az egész ügyágat a maga fogalmi teljességében, sem pedig az államhatalom, felségjogok egységét, illetve közösségét, a mennyiben az államok egybeolvadása nem történt, és igy a felségjogok is csak külön-külön érvényesülhetnek. Ebből következik, hogy ez ügyágakra a törvényhozás sem lehet közös, hanem külön magyar, külön osztrák. A közös ügyek szabályozása nem közös törvényekben, hanem a két államnak külön-külön törvényeiben megnyilatkozó, egyező akaratával történik. A két államnak közös törvényei nincsenek.

Az udvartartás és költségei azonban már nem tekintetnek közös ügynek. Mert habár a fejedelem természeti személye közös [2]) is, sem ebből, sem a pragmatica sanctio czéljából (kölcsönös védelem) nem következik a közös udvartartás, melynek a király *közjogi* személyiségével is van kapcsolata, mint a magyar királyságnak külső disze, fénye. Azért is a magyar királyi udvartartás költségeit, a magyar ministerium előterjesztésére külön a magyar országgyülés állapitja meg, »mert ez a magyar állam önállóságával, a magyar király magas méltóságával inkább megegyez«.[3])

---

[1]) A nevezett törvény elismeri, hogy »a közös ügyek kezelésére vonatkozólag azelőtt fennállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem folyik a pragmatica sanctióból, hanem a viszonyok átalakulása teszi azt czélszerüvé«.

[2]) A törvény e szakasza szerint: a »pragmatica sanctio értelmében közös ugyan az *uralkodó*, a mennyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban uralkodik«. De szembeötlő, hogy e kitételt nem kell szó szerint venni. Előzőleg a törvény már elismeri, hogy az uralkodó természeti személyében két fejedelem találkozik össze: az alkotmányos magyar király és az absolut osztrák császár. Az eltérést csak a némileg zavaros szövegezés idézi elő.

[3]) L. e munka 90. §-át.

190. §.

Az u. n. közös ügyek az 1867 : XII. t.-cz. értelmében.

A fentebb emlitett ügyek közösségét az 1867 : XII. t.-cz. következőleg adja elő :

I. *A külügyek.* A pragmatica sanctióból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerü vezetése. E czélszerü vezetés közösségét igényel *azon külügyekre* nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló *összes országokat együtt illetik.* Ennélfogva — mondja — a birodalom (a két állam) diplomatiai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mind a két fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket pedig mindegyik ministerium (nem a külügyminister) saját törvényhozásával közli.

Azok a külügyek tehát, melyek a két államot nem együtt illetik (pl. a magyar határ szabályozása valamely idegen állammal szemben stb.), tulajdonkép nem közös ügyek, és igy ezekben a magyar állam külön léphetne föl, de a ministeri feladatokat ez esetekben is a közös külügyminister fogja teljesiteni, minthogy a magyar államnak a külügyek intézésére külön szervezete nincs : csakhogy e külügyeknél a közös minister, mintegy a magyar állam organuma működik és eljár a magyar ministerium alkotmányos befolyásával, a magyar érdekek külkormányzati érvényesitésében. Tudjuk továbbá, hogy a külügyekre vonatkozó törvényhozás sem közös ügy. Ugy, hogy a külügyek közössége nem szó szerint, hanem csak a mondott értelemben veendő.

II. *A hadügy.* »A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg és az arra vonatkozó intézkedések, vagyis a hadügy.« »Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán, mindaz, a mi az egész hadseregnek, és igy a magyar hadseregnek is, mint az összes [1]) hadsereg kiegészitő részének egységes vezény-

[1]) A közös hadsereg kifejezése csak később, ugy látszik az 1875. évi LI. t.-czikkben szerepel először, majd más törvényekben, igy az 1879 : XXXVI., 1889 : VI.., 1890 : V. t.-czikkben stb. Az 1889 okt. 19-én kelt legfelsőbb rendelet szerint a »cs. és kir.« jelzőt használják a közös hadsereg csapataira, személyeire és intézményeire.

letére, vezérletére és belszervezetére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.« De a magyar hadsereg időnként történő kiegészitését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálatidőnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését,[1]) élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartotta fenn.

E határozatokat később még azzal egészitették ki, hogy miután az 1868-diki törvényhozás felállitja a m. kir. honvédséget (XLI. t.-cz.) és szervezi a népfölkelést (XLII. t.-cz.): a m. kir. honvédség, valamint a népfölkelés ügyeit, az állam külön ügyeinek jelenti ki és ugy ez ügyeket, valamint az ezekre vonatkozó intézkedéseket a magyar törvényhozás, kormányzat hatáskörébe utalja, ennélfogva Ő Felsége a honvédség és a népfölkelés ügyeit nem a közös hadügyminister, hanem a m. kir. honvédelmi minister által intézi.

A védelmi rendszernek megállapitása vagy átalakitása Magyarországra nézve mindenkor csak a törvényhozás beleegyezésével történhetik. Minthogy azonban az ily megállapitás, éppen ugy, mint a későbbi megváltoztatás is, Ausztria és Magyarország között csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerüen: ennélfogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A netalán felmerülhető különbségek kiegyenlitése végett, a két törvényhozás egymással küldöttségileg érintkeznek.

A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyar polgári viszonyai, jogai és kötelességei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás, illetve a magyar kormányzat fog intézkedni.

Mindezekből láthatjuk, hogy a hadügy közössége nem szó szerint

---

[1]) Az elhelyezésre vonatkozólag az 1879: XXXVI. t.-cz. 21. és 22. §§. a következő intézkedést teszik: »Az állandó hadsereg (hadi tengerészet) ő Felsége, mint legfőbb hadur által 1870-dik évben elrendelt állandó békeelhelyezésének végrehajtása, a közös belügyminister által, a honvédelmi ministerrel egyetértőleg eszközöltetik. Uj elhelyezési állomások kijelölései, valamint általában az állandó béke-elhelyezés minden megváltoztatása, a közös hadügyminister meghallgatása után, ő Felsége meghagyására történik.« Ez azonban nem támadja meg az országgyülésnek fentebbi jogát, mert az »elhelyezés« szó kettőt jelent: a dislocatiót és inquarterisatiót. Az inquarterisatio tartozott az országgyülés jogkörébe és jelenleg is ott maradt, mig a dislocatio hajdan is a hadügyi kormányzatot illette meg.

veendő, hogy a fogalma alá tartozó ügyek jelentékeny részét, törvényhozásunk egyenesen kiveszi a közös ügyek köréből.

III. A pénzügyet annyiban ismeri el a magyar törvényhozás közösnek, a mennyiben közösek lesznek azok a költségek, melyek a fentebbiekben közösnek elismert czélokra fordittatnak. Ez azonban ugy értendő, hogy az emlitett tárgyakra megkivántató összes költségek közösen határoztatnak meg és az igy megállapitott terheket a két állam aránylagosan viseli; de a Magyarországra eső összegnek kivetéséről, beszedéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyülése és felelős ministeriuma fognak intézkedni.

Az arányra (quota) nézve pedig, mely szerint a magyar állam a pragmatica sanctio alapján közöseknek elismert ügyek költségeihez járuland, kölcsönös alku, egyezkedés alapján előre történik a megállapodás. Ez azonban csak határozott időre szólhat s leteltével, ugyanazon módon, uj egyezség kötendő.

Kimondatott végre, hogy Magyarország minden egyéb államköltségéről, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyülés alkotmányos uton határoz; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium idegen befolyás kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli; közös adók nincsenek. A hitelügy pedig csak az esetben lehet közös, ha előzőleg a két állam, valamely kölcsön közös fölvételét, külön-külön elhatározta.

191. §.

A delegatiók.

I. Az 1867 : XII. t.-cz. szerint, Magyarország a közös ügyek tárgyalására »*sem birodalmi tanácsot, sem bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerünek nem tart,* hanem ahhoz ragaszkodik, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is közös kiinduló pont a pragmatica sanctio: egyrészről a magyar korona országai együtt, másrészről Ő Felsége többi országai és tartományai együtt ugy tekintessenek, mint két külön, de teljesen egyenlőjogu fél. S a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetetlen feltétel a paritás«.

Ennek megfelelően, a közös ügyek tárgyalására választ a magyar országgyülés saját kebeléből egy meghatározott számu bizottságot és ugyanannyi tagból álló bizottságot választanak Ő Felsége többi

országai ; de a tagok száma a 60-at meg nem haladhatja. Tényleg pedig a magyar országgyülés választ 60 tagu bizottságot, az alsóházból 40 tagot (4 horvát), a főrendiházból 20 tagot (1 horvát) és megfelelő számban póttagokat ; másrészt Ő Felsége többi országainak birodalmi gyülése szintén választ egy bizottságot 60 taggal, 40-et az alsó-, 20-at a felsőházból és póttagokat.[1])

E két bizottság a két állam akaratából, különben az országgyüléseket megillető jogot a közös ügyek körül, mint delegált jogot gyakorolja, illetve az őket küldő országgyülést képviselik, de instructiókhoz kötve nincsenek. — Feladatait, hatáskörét és jogállását a törvény állapítja meg.

II. A bizottságokat csak egy évre, illetve egy ülésszakra választják, s az év leteltével, vagyis az ülésszak lejártával hatáskörük teljesen megszünik ; tagjaik azonban ujra választhatók.

Tanácskozásra mindenkor Ő Felsége fogja bizonyos határnapra összehivni azon helyen, hol ez időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Budapesten, másik évben Bécsben, vagy Ő Felsége többi országainak más valamelyik fővárosában tartassanak.

Az esetben pedig, ha Ő Felsége valamelyik országgyülést feloszlatná, a feloszlatott országgyülésnek delegatiója is megszünik, s az ujabb országgyülés uj bizottságot választ.

III. Mindegyik bizottság külön-külön választja elnökét s egyéb hivatalos személyzetét, s maga állapitja meg ügyrendjét ; különkülön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással az összes tagok absolut szótöbbségével határoz[1]) s a mit a többség elhatározott, az az egész bizottság határozatának tekintendő. — A bizottságok ülései rendesen nyilvánosak. Határozatok csak nyilt ülésben hozhatók.

A két bizottság egymással irásban közli határozatait ; s véleménykülönbség esetében irott üzenetek által igyekeznek egymást föl-

---

[1]) Az 1867 : XII. t.-czikkben lerakott elvek alapján, a delegatio ilyen összeállitását a magyar képviselőház 1867. decz. 27-én, a főrendiház decz. 28-án határozta el. — Ausztriában a delegatio tagjait, az egyes koronaországok képviselői közül, külön csoportokként választják : Csehország 10, Galiczia-Lodoméria 7, Morvaország 4, Alsó-Ausztria 3, Felső-Ausztria, Stiria, Tirol 2—2, a többi koronaországok 1—1 tagot. — A magyar delegatusok Budapesten külön dijazásban nem részesülnek, de Bécsben működésük idejére 10 frt napidijat huznak.

[1]) Szavazategyenlőség esetében tehát a javaslat elvetettnek tekintetik. Ha nyolcz tag kivánja, a névszerinti szavazás elrendelendő.

világositani. Ez üzeneteket mindegyik bizottság saját nyelvén készitendi el, oda mellékelve a hiteles fordităst is.

Ha pedig ez irásbeli üzenetek által nem sikerülne a megegyezés: akkor a két bizottság együttes ülést tart, de csak szavazás és sohasem közös tanácskozás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik, elnökölnek, az első esetre a sorshuzás dönt. — Határozat csak ugy hozható, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van és mindenkor absolut többséggel. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében éppen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha az egyik, vagy másik fél delegatiójából, bármely okból, egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegatiója is tartozik tagjainak számát sorshuzás utján leszállitani olyképen, hogy mindkét fél delegatiója, a tagok számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A jegyzőkönyv mindegyik fél nyelvén fog vezettetni a két fél tollvivője által, s közösen hitelesittetik.

Az együttes szavazásnál a kérdés az üzenetek által megállapittatván, az elnök saját delegatiójának tárgyalási nyelvén teszi azt föl, de a másik delegatio jegyzője is, saját delegatiójának tárgyalási nyelvén ismétli. A szavazás eredményét az elnök ugyancsak saját delegatiójának nyelvén mondja ki és a másik delegatio jegyzője saját delegatiójának nyelvén ismétli.

Ha három üzenetváltás sikertelen marad: mindenik félnek joga van a másik részt felszólitani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el, mely esetben a két fél elnökei együtt állapitják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját s arra mindenik elnök meghivja a maga bizottsági tagjait.

IV. Az eljárás módjára nézve megállapittatott, hogy azon tárgyat, mely a bizottság elé tartozik, a közös ministerium mindegyik bizottságnak külön adja elő. Mindegyik bizottságnak joga van kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz; ugyanezért a közös ministeriumnak jogában álland s midőn arra felszólittatik, köteles is, ugy az egyik, mint a másik bizottságnál megjelenni és felelni, ha pedig az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágositásokat adni.

A közös költségvetés megállapitása képezi e bizottságok feladatának évenként legfontosabb részét. De megjegyzendő, hogy e költségvetés egyedül azon költségekre terjedhet ki, melyek közöseknek vannak kijelölve és hogy azt a közös ministerum mind a két állam felelős ministeriumainak befolyásával fogja elkésziteni,

mindegyik bizottságnak külön átadni és a bizottságok a fentebb körülirt mód szerint, külön tárgyalják.

V. Az ily módon megállapitott költségvetés a királyi jóváhagyás (szentesités) után többé a két állam által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindegyik azon arány szerint, mely e tekintetben megállapittatott, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel a közös költségekre vonatkozólag is a kivetés, a beszedés s az adórendszer meghatározása Magyarországra nézve a magyar országgyülés és a magyar ministerium hatásköréhez tartozik : a magyar ministerium a magyar országgyülés elé terjesztendő költségvetésbe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a közös költségvetésből Magyarországra esnek ; csakhogy e tételek, a mennyiségre nézve, vitatás tárgyát többé nem képezhetik. Ha azonban a költségvetés javaslatát a magyar országgyülés egészben elveti, akkor a közös költségvetés is elvetettnek tekintendő, minthogy a megállapitott összeg a magyar kincstárból kiutalványozható nem lesz.

A megállapitott összeg a magyar felelős ministerium által beszedetvén : a közös költségek fedezésére szolgáló rész havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister pedig felelős az átvett összegnek a kitüzött czélokra leendő forditásáért.

VI. A delegatiók hatásköréhez tartozik még, a közös költségvetés megállapitásán kivül : a közös zárszámadás megvizsgálása ; a közös kormányzat ellenőrzése ; esetleg a közös ministerek vád alá helyezése és a biróság összeállitása ; végre valamely közös kölcsön fölvételének fölhasználásának, törlesztésének módját megállapitani, ha előzőleg már a kölcsön fölvételét az országgyülés elhatározta.

A delegatio határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségéhez fölterjesztetnek, s a megerősités után kötelező erővel birnak. — Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősitett határozatokat azonban Ő Felsége mindegyik országgyülésnek külön, az illető felelős ministerium által adatja tudtára és Magyarországon csak a felelős magyar ministerium által hajtathatja végre.[1])

A felelős közös ministerium által előterjesztetteken kivül a bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly ügyekre, melyek, mint közös ügyek, szorosan e bizottság hatás-

[1]) E határozatok a bécsi és budapesti hivatalos lapokban, a hivatalos részben közöltetnek.

köréhez utaltattak. Mindegyik bizottság az ilynemü javaslatot a másik bizottsággal irásban közölheti, s az szintugy tárgyalandó, mint a bizottságok köréhez tartozó egyéb kérdések.

192. §.

A delegatió tagjainak mentelmi joga.

A delegatiók tagjai a közös ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért csak az illető bizottság által vonhatók felelősségre és csak annyiban, a mennyiben azt a rend, a tisztesség, a tárgyalás menetének biztonsága megkivánja.[1]) *A delegatio tagja azonban csak megróható, de ki nem zárható.* Megbizatásuk megszüntéig sem oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, sem büntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyülésnek, együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül, se le nem tartóztathatók, se közkereset alá nem vonhatók. A tettenérés esetében történt letartóztatás folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyülés együtt nem létében, szintén maga az illető bizottság rendelkezik.

Megjegyezzük, hogy a delegatio tagjainak mentességi joga csak az 1867 : XII. t.-cz. szerint közösekül kijelölt ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozatokra vonatkozik, minthogy az országgyülés a bizottságot csak ez ügyekre küldte ki, s igy, ha e körön túllép, megszünik alkotmányosan működni.

A nevezett törvény értelmében Magyarországon az osztrák delegatio tagjai ugyanazt az immunitast élvezik, mint a magyar delegatio tagjai. Az osztrák törvény azonban csak az osztrák delegatio tagjainak biztositja a mentelmi jogot. És mert Ausztriában csakis osztrák törvény lehet érvényes : a magyar delegatió tagjai Ausztriában törvény által, kifejezetten biztositott immunitással nem birnak, vagyis a magyar delegatió tagjait Ausztriában csak a kiegyezéskor alapföltételként elfogadott paritás, valamint az ebből folyó szokásos eljárás és esetleg talán a nemzetközi jogelvek tekintetbe vétele oltalmazza.

---

[1]) (1867 : XII. t.-cz. és a delegatio ügyrendje.)

193. §.

A közös ügyek kormányzata általában.

Az 1867 : XII. t.-cz. elrendelte, hogy egy közös ministerium szervezendő azokra a tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, sem a magyar állam, sem Ő Felsége többi országainak külön kormánya alá nem tartoznak.

A közös ügyek kormányzatának élén Ő Felsége, mint magyar király és ausztriai császár áll, de oldala mellett a fentebbi törvény értelmében (a két állam egyező akaratából), a közös ministerek működnek, a kik által a végrehajtó hatalmat gyakorolja. Ilyenek, megfelelően a közös ügyágaknak : a közös *külügyi*, közös *hadügyi* és közös *pénzügyi* ministerek. E ministereket Ő Felsége közvetlenül nevezi ki és ők a közös ügyek mellett sem az egyik, sem a másik állam kormányzati ügyeit nem vihetik, azokra befolyást nem gyakorolhatnak, mig ellenben a két állam kormányának a közös ügyek vezetésére alkotmányos befolyás biztosittatott.

A közös ministeri értekezletek elnöke, Ő Felsége külön kinevezése alapján, rendszerint a külügyminister, ki a közös ministerek kinevezésénél is az ellenjegyzést gyakorolja. A közös ministerium (ministeri tanács) testületi hatósági jogokkal nem bir. Mindegyik közös minister felelős a tárczája körébe tartozó ügyintézésért, együtt pedig azokért a határozatokért és intézkedésekért, melyeket közösen állapitottak meg.

Ő Felségének a közös ügyekre vonatkozó rendelkezései érvényéhez közös ministeri ellenjegyzés kivántatik meg és ebben a közös ministereket sem a magyar, sem az osztrák ministerek nem helyettesithetik ; de viszont a közös ministerek sem gyakorolhatják az ellenjegyzés jogát, a magyar vagy osztrák ministerek helyett.

A közös hivatalokra, tisztségekre a két állam polgárai egyformán alkalmazhatók ; idegenek azonban, a kik t. i. a két államnak nem tagjai — csakis a közös hadseregnél és itt is csak Ő Felsége külön engedelmével foglalhatnak el tiszti állásokat.[1])

[1]) Ausztria és Magyarország közötti közös ügyeknél — ezek sajátlagos természete folytán — több ügy a Felség által intéztetik rendeleti uton, a melyek különben a két állam törvényhozásaihoz tartoznak. Igy pl. a quota megállapitása, ha a megegyezés létre nem jön, továbbá a közös tisztviselők némely ügyei, nyugdij-szabályzata, stb.

194. §.

A közös ministeriumok.

I. Ő Felsége a külügyeket a *külügyminister* által vezeti, a ki ennélfogva külállamokkal rendszeres összeköttetéseket tart fenn; nemzetközi szempontból általános érdekü ügyek intézésében részt vesz; védelmezi az államok és ezek alattvalóinak jogait, érdekeit, külfölddel szemben, intézi a nemzetközi forgalom — kereskedelem, közlekedési módok — ügyeit.

A nemzetközi (kereskedelmi) szerződésnél az alkudozások és szerződés megkötése, mindkét törvényhozó-test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett, a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két állam illető szakministerei között létrejöttek (1867 : XVI.). Igy a magyar állam befolyása kétszeresen biztosittatott : a kormány és az országgyülés befolyása által.

De a külügyminister egyszersmind az uralkodóház ministere is (azért jelenleg teljes czime : a császári és királyi ház, valamint a külügyek közös ministere) és hozzá tartoznak a dynastiának bizonyos családi és magánjellegü ügyei, valamint azok az ügyek, melyek az uralkodó házi hatalma alatt állanak.[1])

A külügyek intézésénél közreműködő közegek :

1. Követek, kik különböző rangosztályba soroztatnak, a mint nagykövetek, követek, meghatalmazott ministerek, ministerresiden-

[1]) Az uralkodóház ministerének hatásköréről az 1852. ápr. 12-én és május 27-én kelt legfelsőbb határozatok rendelkeztek, csakhogy e szabályok az alkotmányosság helyreállitásával nem mindenben tarthatók fenn. Ujabban a ministerelnök e hatáskörről, a képviselőház 1896. okt. 26-diki ülésén, következőleg nyilatkozott : Hozzá tartoznak 1. közreműködés az uralkodóház tagjainak egybekelésénél, a házassági szerződések véglegesitésénél, kiállitásánál és megerősitésénél ; 2. a férjhezmenő főherczegnők renuntiatióinál ; 3. a legfőbb uralkodóház tagjai között előforduló halálozási esetekben a főudvarmesteri és főudvarnagyi hivatallal közösen jár el ; 4. az uralkodóház tagjai születésének, esketésének és elhalálozásának közlése a külföldi udvarokkal ; 5. válaszok előkészitése azon közlésekre, melyek külföldi uralkodóházaktól ő Felségéhez érkeznek ; 6. az uralkodóház és tagjai jogi követeléseinek és igényeinek külföldön képviseltetése. Hasonlóan nyilatkozott a külügyi osztályfőnök, mint a közös külügyminister helyettese, a magyar delegatiónak 1892. nov. 24-én tartott ülésében. — Megjegyzendő azonban, hogy az uralkodóház ministere csak a czimet viseli és nem bir, szorosan véve, a mai államjogi értelemben vett ministeri állással, inkább udvari tisztet visel.

sek, vagy diplomatiai ügyvivők. A belföldi hatóságok rendszerint nem érintkezhetnek közvetlen külföldi követségeinkkel, de semmi körülmények között sem szabad idegen államoknak nálunk levő követségéhez egyenesen fordulniok, hanem csak a külügyminister utján.

2. Egyes ügyek elintézésével megbizott diplomatiai küldöttek (Kommissäre).

3. Consulok, kiknek hatáskörébe az állam kereskedelmi és forgalmi érdekeinek képviselése tartozik, valamint az egyes állampolgárok jogainak és érdekeinek védelme. — Megjegyzendő, hogy a consuli hivatalok Keleten, az ott tartózkodó honosakat, valamint védenczeket illetőleg, mint elsőfoku bíróságok járnak el. Az 1891. évi XXXI. t.-cz. szerint, a már kirendelt consuli hatóságok a biráskodást eddigi hatáskörükben, a jövőben kirendelendő consuli hatóságok a közös külügyministerrel tartott értekezés után, az osztrák és a magyar ministeriumok által egyetértve megállapitott hatáskörben gyakorolják mindaddig, mig biráskodásuk ugyanilyen módon ki nem terjesztetik, nem korlátoltatik, vagy meg nem szüntettetik. A consuli hivatalok határozataira vonatkozó consuli biráskodást második és utolsó fokban a konstantinápolyi consuli főtörvényszék végzi.

Mindez organumok hivatalos működése a külügyekben, külügyministeri rendeletekre, utasitásokra támaszkodik. Az azonban nincs kizárva, hogy Ő Felsége, minthogy ő képviseli kifelé az államot, személyesen ne érintkezzék valamely külhatalommal, de a külügyminister felelőssége ilyen esetben is fennáll.

II. A közös hadseregnek ügyeit — a szárazföldieknek ugy, mint a hadi tengerészetnek — a közös *hadügyminister* vezeti. A honvédség ellenben a honvédelmi ministerium alatt áll, kivéve a háboru okából történt mozgósitás és a hadgyakorlatok esetét, a midőn Ő Felsége által kinevezett fővezérnek, főparancsnoknak ez is alárendeltetik és költségei a közös hadügyi budget terhére esnek.[1])

[1]) Az u. n. közös hadseregnél a magyar nyelv használatát, a szolgálatban történő irásbeli érintkezések eseteire, következőleg szabályozza az 1904. évi augusztus hó 27-én kelt hadügyministeri rendelet:

A császári és királyi hadsereg parancsnokságainak, hatóságainak, csapatainak és intézeteinek a magyarországi hatóságokkal és polgári felekkel való irásbeli érintkezésnél a magyar nyelv használatáról a 2501/1893. szám alatt kelt rendeletben megállapitott intézkedés, a következő rendelettel helyettesittetik:

1. A cs. és kir. hadsereg (és tengerészet) valamennyi parancsnoksága, hatósága, csapata és intézete, bárhol legyen is, köteles elfogadni a magyar

A közös hadügyministerium áll az elnöki hivatalból (Präsidial-Bureau) és 15 osztályból. Ezeken kivül a tengerészeti ügyek külön, önálló osztályt alkotnak a közös hadügyminister képviselő főnök alatt, ki egyszersmind a tengerészet főparancsnoka.[1])

III. A közös pénzügyministerium, mint ilyen, csak igen szük körben bir igazgatási teendőkkel, a mennyiben a közös költségek alkotmányos fedezéséről az illető államok gondoskodnak. Hatásköréhez tartozik:

1. a közös költségvetési tervezetet, a két állam felelős ministereinek befolyásával elkésziteni s a delegatiók elé terjeszteni;

2. a megszavazott költségvetés összegét a törvényes arányban a két államra kivetni, átvenni és budget szerint felhasználni;

3. a közös jótállás alatt levő függő államadósságokat kezelni s esetleg, ha a két országgyülés elhatározta, közös kölcsön felvételénél eljárni;

4. végre a közös pénzügyminister alatt áll jelenleg Bosznia és Herczegovina igazgatása.

A közös ministerium pénzügyi ellenőrzésére szolgál, az attól független és felelős közös számszék, melyről már az 1868 : XLVII.

---

nyelven hozzá intézett hivatalos átiratokat, valamint magánszemélyek beadványait is, kivéve a hadsereg (haditengerészet) kötelékébe tartozó nem tényleges állományu havidijasokat és tiszthelyetteseket. Az ily iratokat abból az okból, mert nem német nyelven vannak szövegezve, visszautasitani nem szabad.

2. Azok a csapatok, a melyek kizárólag a magyar királyság területéről egészittetnek ki, bárhol állomásozzanak is, továbbá a magyarországi hadkiegészitő kerületi parancsnokságok a magyar polgári hatóságokkal és az 1. pont alatt felsorolt magánszemélyekkel való irásbeli érintkezést minden körülmények között magyar nyelven kötelesek végezni.

3. A magyar korona országaidban (Horvát- és Szlavonországok kivételével) állomásozó valamennyi parancsnokság, hatóság, csapat és intézet a maga részéről valamennyi magyar polgári hatósággal és az első pontban megjelölt magánszemélyekkel szintén magyar nyelven levelez. A mennyiben az illető parancsnokságok (vezetőségek stb.) a magyar nyelvet nem birják eléggé, a levelezés kétnyelvü lehet. Ez utóbbi esetben a két szöveg félhasábosan föltétlenül egymás mellett készitendő (a német balról, a magyar jobbról). A parancsnok aláirása a két szöveg alá a középre kerül. A hátiratoknál a magyar szöveg a német után következik, a parancsnok aláirása pedig a legvégére stb. stb.

[1]) Itt jegyezzük meg, hogy a hadügyek legfelsőbb igazgatását Magyarországot illetőleg is, már a XVI. században, valamint a későbbi időkben, a bécsi főkormányszék, illetőleg az udvari hadügyi tanács (Hofkriegsrath) végezte és minden kisérlet, magyar hadügyi főkormányzat létesitésére, eredménytelen maradt.

t.-cz. említést tesz, de szervezete és működése rendeletileg határoztatott meg. A közös számszék elnöke a delegatióknak felelős és a felelősségre vonás a közös ministerekre vonatkozólag felállitott szabályok szerint történhetik.

195. §.

A közös ministerek felelőssége.

I. A közös ministereket felelősségre vonni a delegatiók hatáskörébez tartozik.

Mindegyik bizottságnak joga van olyan esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt ez szükségesnek mutatkozik, a közös ministeriumnak, vagy az egyes ministereknek perbefogását inditványozni s ezen inditványt irásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindegyik bizottság elhatározza, vagy ha az, vegyes ülésben, absolut többséggel megállapittatott: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

II. Ezután a bíróság következőképen alakul:

Mindegyik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országnak, melyet képvisel, független állásu s törvénytudó polgárai közül, külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindegyik bizottság a másik által javaslatba hozott 24 tag közül 12-t indokolás nélkül törölhet. A vádlottaknak szintén joguk van, együtt és összesen 12 tag törlését követelni, de ugy, hogy a megmaradt tagok számában mindegyik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen. S az igy fenmaradt tagok alkotják a bíróságot.

A közös pénzügyminister felelős az általa átvett összegnek rendeltetése szerint történő fölhasználásáért, valamint a hatáskörébe tartozó egyéb ügyekért. — Ha pedig a függő államadósságokat ellenőrző bizottság a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve, olyan vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonná maga után s az illető országgyülések a vád alá helyezést kimondanák: erről a delegatiók értesittetnek. A delegatiók ez esetben azonnal a bíróság megalakitásához fognak.

196. §.

A magyar és osztrák államoknak arány (quota) szerinti hozzájárulása a közösügyi költségekhez.

Azon arány, mondja az 1867 : XII. t.-cz., mely szerint a magyar és osztrák államok a közösügyi költségeket fedezik, időről-időre kölcsönös alku által állapittatik meg. Mindenekelőtt egyrészről a magyar korona országainak országgyülése, másrészről Ő Felsége többi országainak birodalmi gyülése, egy-egy hasonló számu küldöttséget választ. E két küldöttség egymással érintkezve : az illető felelős ministeriumok befolyásával, a mult évekből rendelkezésére álló adóképességi adatok alapján, javaslatot készit az emlitett arányra nézve.

Ha a küldöttségek a javaslatra megegyeznek, akkor ez a javaslat, ha pedig a küldöttségek egymással megegyezni nem tudnak, akkor mind a két javaslat terjesztetik az országgyülések elé. Ha már most a két országgyülés az arányt illetőleg egyező határozatra jut, akkor e megállapodás külön-külön történő szentesités végett, Ő Felsége elé terjesztetik és azután a két állam külön-külön törvényei özék beczikkelyeztetik ; ha pedig a két törvényhozás közt nem jön létre kölcsönös megállapodás, akkor az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fog dönteni.[1])

E módon először 1867 : XIV. t.-czikkel köttetett egyezség tiz évre, mely idő alatt a magyar államnak a közösügyi kiadások fedezetlen részéhez 30%-kal, Ausztriának 73%-kal kellett volna hozzájárulnia. De ez arányt már az 1872 : IV. t.-czikk, a katonai határőrvidék bekebelézése következtében oda módositotta, hogy a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot előzetesen 2% terheli (az u. n. praecipuum) és csak az azután fenmaradó összeg fog Magyarországra 30, Ausztriára 70% arányában felosztatni.

Ez a megállapodás az arányt illetőleg, ismét tiz-tiz évre 1887, illetve 1897 végéig meghosszabbittatott,[2]) de már 1897-ben az egyezség nem jött létre, ugy, hogy a két állam által viselendő hányadra nézve két izben egy-egy évre Ő Felsége döntött a régi arányösszeg fentartásával, majd pedig olyan megváltoztatásával, hogy a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot $33^3/_{49}$, Ausz-

---

[1]) Az osztrák alkotmány szerint azonban csak egy évre.

[2]) 1878 : XIX., 1887 : XXIII. t.-cz

triát pedig $66^{46}/_{49}$ százalék terheli, a mely arányt azután Ő Felsége évről-évre, egész 1907. évi julius hó 30-ig meghosszabbitotta. A praecipuum még megmaradt. De már az 1907 : LV. t.-czikkel egész 1917. évi deczember hó 31-ig terjedő uj egyezmény iktattatott be, a mely szerint a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot 36·4, Ausztriát 63·6 terheli. A praecipuum pedig megszünt.

A fedezetlen rész ugy értendő, hogy a közös költségek fedezésére fordittatik mindenekelőtt a közös vámterületnek tiszta jövedelme (levonva a vámkezelési költségeket, határvámjövedéki visszafizetéseket, s az 1879 : LII. t.-cz. értelmében Bosznia-Herczegovinának járó vámátalányt), valamint a közös jövedelmek : a közös igazgatás jövedelme, a közös activák kamatai.

197. §.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek.

A fentebb előadott közös ügyeken kivül, melyek a pragmatica sanctióból levezetve tekintetnek közös ügyeknek, vannak még más nagyfontosságu ügyek, melyeknek közössége nem következik ugyan a pragmatica sanctióból s azért a szoros értelemben vett közös ügyekhez nem is tartoznak ; de a melyek politikai tekintetből, részint a két állam érdekeinek találkozásánál fogva : czélszerübben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint elkülönitve. Ilyen *közös egyetértéssel elintézendő ügyek*[1]) az 1867 : XII. t.-cz. szerint : 1. a régi osztrák államadósság ügye ; 2. a kereskedelmi és vámügyek ; 3. az 1878 : XXV. t.-cz. folytán a bankügy ; 4. ide tartozott a függő államadósság.

Végre, bizonyos értelemben, ide sorolható még Bosznia-Herczegovina occupatiója és igazgatása, habár ez nem mindenben birja a fentebb emlitett ügyek jellemző vonásait.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek a közös ügyektől főkép abban különböznek, hogy nem közös szervezetben, közös szervekkel, nem ugyanazon közjogi ténynyel intéztetnek, hanem külön-külön, Magyarország és Ausztria külön szerveivel és közegeivel, csakhogy a két állam megegyzése folytán, egyenlő szabályok szerint és egyenlő eljárással ; továbbá, hogy a közös egyetértéssel elintézendő ügyekre

---

[1]) Ezt az elnevezést használja már 1867 : XII. és az 1868 : XXX. t.-cz. 4. §.

vonatkozó viszony ideiglenes, meghatározott időre (rendszerint 10 évre) kötött és megujitott szerződéseken nyugszik, melyeknek lejártakor az állam szabad rendelkezési joga föléled, mig a közös ügyek, az 1867 : XII. t.-cz. szerint, a pragmatica sanctióból folyólag tekintetnek közöseknek és igy állandóan, tehát nem időhöz kötve, meghatároztattak.

198. §.

Hozzájárulás a régi osztrák államadósság terhéhez.

I. Az 1867 : XII. t.-czikkben, a magyar állam mindenekelőtt kijelentette, hogy alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek törvényszerü beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelhetik. De ha a valóságos alkotmányos élet ugy hazánkban, mint Ő Felsége többi országaiban — Ausztriában — életbe lép, kész azt, a mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelességek mértékén túl is, méltányosságból és politikai tekintetből megtenni, hogy azon sulyos terhek alatt, melyeket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jóléte s azzal együtt Magyarországé is, össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elhárittassanak. — E tekinteteknél fogva és egyedül ez alapon kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni és az iránt Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

Ennek megfelelően, a régi osztrák államadósság terhének aránylagos megosztása czéljából, a magyar országgyülés és az osztrák birodalmi gyülés küldöttségeket választottak, melyek a két állam ministeriumainak egyetértésével készitett javaslatot elfogadták és az, Magyarországot illetőleg a magyar országgyülés hozzájárulása, valamint Ő Felsége szentesitése után, az 1867 : XV. törvényczikkbe beiktattatott.

E t.-czikk értelmében a magyar korona országai 1868 január 1-től kezdve, az eddigi osztrák államadósság kamatainak fedezéséhez 29,188,000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső, évi járulékot fizetnek ; ebből 11.776,000 forintot érczpénzben. Egyszersmind egyezségileg megállapittatott, hogy a jelenleg létező különféle adósági czimek, lehetőleg kimeritő módon, egységes járadékadóssággá változtassanak át s a pénzügyeknek tőkevisszafizetések általi terheltetése lehetőleg kevesbbittessék. A mi azon adósságczimek tőkevisszafizetéseit illeti, melyek természetüknél fogva ily egységes jára-

dékadóssággá átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve kimondatott, hogy a visszafizetésökre megkivántató összegek egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek be, s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet Ő Felsége többi országai vállalják el és hozzá a magyar korona országai által, évenként 1.150,000 forintnyi állandó összeg fizettessék, ebből 150,000 forint ezüstben. Ezzel a 150,000 forinttal azonban az osztrák általános földhitelintézettel kötött s mintegy feléig a magyar kincstári uradalmakra kebelezett államjószágkölcsön határoztatik törleszteni, melynek kamatai a fentebbi állandó évi járulékban már benfoglaltatnak. A 150,000 forint fizetésének kötelezettsége tehát megszünik, ha a mondott terhet törlesztik, s a törlesztés vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint az évi kamatjárulék is, az államjószágkölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbbitendő.

A mondottakból kitünik, hogy a régi osztrák államadósság tőkéje ma is Ausztriát terheli és igy tulajdonkép nem közös adósság, a minek megfelel, hogy kezelése is az osztrák pénzügyministerhez tartozik. Magyarország csak az adósság kamatainak törlesztéséhez járul a fentebbi összeggel, melyet havonkénti részletekben szolgáltat át az osztrák pénzügyi kormányzatnak.

II. Határozottan megállapittatott jövőre nézve, hogy a két állam pénzügyi kormányzatának vezérelvét: a bevételek és szükségletek közti egyensuly helyreállitásának kell képeznie. Ha mindamellett a magyar korona országai és Ő Felsége többi országainak pénzügyi kormányzatai közül valamelyik oly helyzetbe jutna, hogy szükségleteinek fedezését a rendes jövedelmi forrásokból kiteremteni nem tudná: akkor az erre migkivántató rendkivüli forrásokból saját hitelére köteles gondoskodni. Midőn pedig mind a két fél érdekében, különösen oly szükségletek fedezésére, melyek a pragmatica sanctió értelmében a közös ügyekhez tartoznak, rendkivüli kiadások teendők s netalán czélszerünek mutatkozik kölcsönt közösen venni fel: ez csak akkor történhetik, ha a kölcsön fölvételét a két törvényhozás, igy Magyarországra nézve a magyar országgyülés is, előlegesen elhatározta. Ily esetekben a kamatok — esetleg ha tőke-visszafizetés volna kikötve, ez utóbbi is — a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai közt, abban az arányban fognak megosztatni, a mely a kölcsönvételkor, közös ügyek költségeinek fedezéséhez való járulásra fennáll.

Ettől eltekintve, ünnepélyesen kijelentetett, hogy az alkotmányosság alapelvénél fogva az állam saját beleegyezése nélkül adós-

sággal nem terhelhető ; Magyarország jövőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez beleegyezésével nem járult.

Mind a magyar állam, mind Ő Felsége többi országainak tetszésökre hagyatott, államadóssági kamatjárulékukat adósságkötvények törlesztése, vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg ez esetben, a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik.

199. §.

A közös jótállás alatt levő függő államadósságok.

I. A függő államadósság, mely az 1867 : XV. t.-cz. szerint 312 milliónyi kényszerforgalmu államjegyből (papirpénz) és váltópénzjegyekből állott, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetett. De minthogy a gmundeni, aussei, halleini sóbányákra bekebelezett, eredetileg 100 millió forintnyi zálogjegyek, a melynek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges összegekből Magyarországra eső évi járulék, a fentebb előadott állandó és változhatatlan összegekben már benfoglaltatott — oly összefüggésben állottak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhattak, de ezen határon belül a zálogjegyek időnkénti kevesbbedése a forgalomban levő államjegyekkel volt pótolandó : a két fél jótállása az államjegyeknek ez összefüggéséből időnkint eredhető többletére is kiterjesztetett.

II. E közös jótállás alatt levő függő államadósság kezelésével a közös pénzügyminister bizatott meg, a ki azt ministeriumának egyik osztálya által külön kezeltette (1868 : XLVI. t.-cz.).

A kezelés ellenőrzésére mind a magyar országgyülés, mind pedig az osztrák birodalmi tanács külön-külön 6—6 tagból és 3—3 póttagból álló ellenőrző bizottságot választott s e bizottságok működésüket az országgyülés és a birodalmi tanács feloszlatása esetében is mindaddig folytatták, mig az ujólag egybegyült törvényhozó testületek uj választásokat tehettek.

Ha az ellenőrző bizottságok bármelyike, a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve oly vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonhatná maga után, az illető országgyülések jogosultak a vád alá helyezést kimondani, a miről a delegatiók értesittettek. A delegatiók ez esetben minden oly tárgyalás mellőzésével,

mely a függő adósságoknak hatáskörükbe nem tartozó kérdésére vonatkoznék, azonnal a bíróság megalakitásához látnak.

III. Az 1892 : XVII., XVIII. t.-czikkek által elhatározott valutarendezéssel, illetve az aranyvaluta behozatalával, a közös függő adósság (államjegyek) megszüntetése elkerülhetlen lévén, az 1894 : XXIV. t.-cz. felhatalmazta a magyar kormányt, hogy az osztrák kormánynyal ugyancsak e törvénybe iktatott szerződést megköthesse, a melynek értelmében egyelőre a függő államadósságból 200 millió forintnyi összeg beváltandó volt. Az 1899. évi XXXI. t.-czikkbe iktatott egyezmény pedig, a függő államadósság teljes beváltását rendelte el, és kimondta, hogy az államjegyek forgalma és a sóbánya-utalványok közti összefüggés megszünik, sóbánya-utalványok a forgalomban államjegyekkel nem pótolhatók. A beváltás költségei Magyarországot 30%, Ausztriát 70% erejéig terhelik. A beváltásra be nem mutatott államjegyeknek leirásából keletkezett megtakaritások Magyarországot 30%, Ausztriát 70%-ban illeti meg. A beváltásnál a szükséges felügyeletet a függő adósságot ellenőrző bizottság gyakorolja.

200. §.

Az osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető 80 millió frtnyi államadósság.

Az 1878 : XXVI. t.-cz. által, a szabadalmazott osztrák nemzeti bankot 1863 óta, cselekvőleg illető 80 millió forintnyi államadósságra vonatkozólag Magyarország mindenekelőtt kijelentette, hogy ez adósság, az 1867 : XII. t.-cz. 53. §-ának világos határozatai szerint, jogilag nem terhelheti, a méltányossági szempontoknak pedig az 1867 : XV. t.-czikkel elég tétetett, tehát a magyar korona országai ez adósság törlesztéséhez járulni kötelezve nincsenek. Mégis azon czélból, hogy a Magyarország és Ő Felsége többi királyságai és országai között függőben levő pénzügyi és gazdasági kérdések törvényes rendezése tovább késedelmet ne szenvedjen, felhatalmaztatott a kormány, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával következő egyezményt köthesse meg :

Az osztrák-magyar bank évi tiszta jövedelméből Magyarország és Ausztria részére eső összeg az emlitett kölcsön törlesztésére fordítható.

Az osztrák-magyar bank-szabadalom lejártával (1887 : XXVI. t.-cz. szerint 1898-tól kezdve) pedig, a még törlesztetlenül fennma-

radó részből a magyar állam 30%-ot vállal el ugy, hogy az ennek megfelelő összeget, 50 egyenlő évi részletben, kamat nélkül fogja Ausztriának lefizetni. E törlesztésre vonatkozó megállapodások érvényét 1899 deczember hó végéig meghosszabbitották.[1])

De már az 1899 : XXXVIII. t.-czikkbe iktatott egyezmény eltérő határozatokat tartalmaz. E szerint a bankkölcsön 30 millió o. é. forintra leszállittatik, olyképen, hogy az osztrák kormány 1899 deczember 31-én a kölcsönnek részben való törlesztésekép 30 millió o. é. forintot, vagyis 60 millió koronát, a koronaérték aranyérmeiben, az osztrák-magyar banknál lefizet. A bank pedig e napon követelését 30 millió forintra leszállitja és e maradványra a bank-szabadalom lejártáig törlesztések nem történnek, a minek következtében a bank évi tiszta üzleti nyereségéből, a két állam javára eső[2]) részek és a jegyadó nem fordittatnak ez adósság törlesztésére. A magyar kormány az osztrák kormány által e kölcsönre lefizetett 30 millió forint részösszeg törlesztéséhez oly módon járul, hogy 9 millió o. é. forintot 50 évi egyenlő részletben, kamat nélkül, fog Ausztriának lefizetni. Az adósságnak 30 millió törlesztetlen maradványára nézve pedig, az 1878 : XXVI. t.-czikkben megállapitott módon történő visszafizetés a bank-szabadalom lejártáig elhalasztatott.

201. §.

Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség.

I. A kereskedelmi ügyekre vonatkozólag az 1867 : XII. t.-cz. szintén kijelenti, hogy közösségük nem következik a pragmatica sanctióból, mert épp ennek értelmében a magyar állam, mint a fejedelem többi országaitól jogilag különálló és független, saját felelős kormánya és törvényhozása által intézhetné és vámvonalak által szabályozhatná kereskedelmi ügyeit.

Minthogy azonban Magyarország és Ő Felsége többi országai

---

[1]) Az 1898 : I. és az 1899 : IV. t.-czikkek.

[2]) Jelenleg a bank évi tiszta jövedelméből 4% a befizetett részvénytőkét illeti meg. Az ezentul fenmaradó tiszta jövedelemnek 10%-a a tartalékalap és 2%-a a nyugdijalap javára helyeztetik el. A tiszta nyereség még ezután fenmaradó fele, addig, mig a részvénytőke osztaléka a hat százalékot meg nem haladja, a részvényeseket illeti, másik fele a két állam javára esik. Az ezen felül levő tiszta nyereség egyharmada a részvényeseké, kétharmada pedig az államok javára esik. (1899 : XXXVII. t.-cz.)

között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak: kész az országgyülés arra, hogy egyrészről a magyar korona országai, másrészről Ő Felségének többi országai között, időnként, vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

A szövetség megkötése kölcsönös alku utján történik, oly módon, mint két, egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két szerződő fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készitik a részletes javaslatot, melyet mindenik az illető országgyülés elé terjeszt s az országgyülések megállapodásai külön-külön lesznek Ő Felsége szentesitése alá terjesztendők. — Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya határoztatik meg, azzal egyidejüleg a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed. Ez alkalommal ugyancsak a fentebbi egyezkedés formájában határoztatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályak, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak, vagy felelős kormánynak e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkitását vonhassák maguk után; megállapittatik továbbá azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok, a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

II. Az 1867 : XII. t.-cz. szól a vasutakról, mint a kereskedelem előmozditásának leglényegesebb eszközeiről és elhatározza, hogy, midőn a két állam közt vám- és kereskedelmi szerződés köttetik, egyezkedés által megállapittandók azok a vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek és hogy ezen intézkedések mennyire terjednek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyülést illeti az intézkedés, melynek területén léteznek.

A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll még a pénzrendszernek és általános pénzlábnak megállapitása is. Nemcsak kivánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen. Ugyanezért a vám- és kereskedelmi szerződés megkötése alkalmával, a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend intézkedni. Ha pedig az igy megállapitott intézkedések megváltoztatása, vagy uj pénzrendszernek és pénzlábnak megállapitása utóbb szükségesnek vagy czélszerünek mutatkoznék, ez

a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyülés helybenhagyásával fog történni. Magától értetődvén, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király felségjogai teljes épségökben fenmaradnak.

Az esetben, ha e tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne, az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja és minden jogai e részben is sértetlenek maradnak (1867 : XI. 68.).

202. §.

Az osztrák és magyar vám- és kereskedelmi viszony jelenlegi állapota.

I. Magyarország, az 1867 : XII. törvényczikknek megfelelően, Ausztriával kötendő vám- és kereskedelmi szövetség ügyében tárgyalásokat kezdett, majd az 1867 : XVI. t.-czikkben tiz évre szerződést kötött, később pedig az emlitett alapokon ismét tiz évre uj szerződés jött létre (1878 : XX.), mely némi módositásokkal ugyancsak tiz évre (1887 : XXIV.), ezután évről-évre, egész 1899 végeig meghosszabbittatott. De már a következő időkre a szerződés megkötése nem sikerült és igy Magyarországot illetőleg az önrendelkezés joga következett be, a mi azt jelenti, hogy saját törvényhozása és felelős kormánya által intézhette és saját vámvonalai által szabályozhatta volna kereskedelmi ügyeit, vagyis Magyarországra az önálló vámterület jogállapota állott elő. De egyelőre, az 1899 : XXX. t.-czikkben, következőleg határozott :

Az 1878 : XX. t.-czikknek (I—XXII. czikkben foglalt határozatoknak) megfelelő jelenlegi állapotok azon módositásokkal, melyek e határozatokon a későbbi törvények [1]) által tétettek, az 1907. év deczember havának 31-ig hatályban maradnak, föltéve, hogy e határozatoknak megfelelő jelen állapotok és a viszonosság Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban szintén változatlanul fentartatik.

Ez a törvény tehát már önállóan szabályozta a vám- és kereskedelmi viszonyokat.

II. Az emlitett időre mindkét fél államterülete egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében egyik félnek sem lesz joga azon forgalmi tár-

---

[1]) Az 1887 : XXIV., 1891 : XXIX., 1892 : XVIII., 1893 : XLI., 1897 : VIII. t.-czikkek.

gyakra, melyek a másik területére vitetnek, vagy onnan hozatnak, bárminemü beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletéket vetni és a végből közbeneső vámvonalat állitani fel. Bárminemü és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéről bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészitményeit vagy termékeit terheli.

Idegen államokkal előzőleg kötött szerződések, melyek a közgazdasági viszonyokat a külföld irányában szabályozzák: kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi, posta- és távirda-szerződések a magyar államra, ugy, mint Ausztriára, egyenlő érvénynyel, kötelező erővel birnak. Ilynemü ujabb szerződések megkötésére nézve az alkudozás és a szerződés megkötése, mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett, a közös külügyminister utján történik, azon megállapodások szerint, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközlendők.

Ha ilyen szerződés lejártával az egyik fél az abban kikötött felmondási jogot igénybe vétetni akarja, e szándékáról a másik fél legkésőbb hat hóval a felmondási határidő előtt értesitendő, hogy a további eljárás iránt a szükséges tárgyalás megindittathassék. Ha ezen idő alatt egyetértés nem jön létre, a külügyminister által a szerződés, mihelyt csak az egyik fél is kivánja, felmondandó. — Lejárati határidővel nem biró szerződések az egyik fél kivánságára, ettől hat hónap mulva felmondandók.

Megjegyzendő még, hogyha a vám- és kereskedelmi szerződés tartalmára olyan nezeteltérés merülne föl, melyet a két kormány tárgyalás utján nem lenne képes eldönteni, akkor az egyik vagy a másik állam kivánatára választott bíróság határoz.

III. A közös vámhatáron belül, a jelenleg érvényes vámdijszabályzatok és vámtörvények, továbbá a vámszedési és kezelési rendszabályok: csak a két törvényhozás, illetve a két fél szakministereinek közös egyetértésével változtattatnak vagy szüntettetnek meg.

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak, területeik határai között, egyaránt fentartatik. — A vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenőrzés végett, mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van, a másik állam vám- és pénzügyi hatóságainak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztalatokat az illető szakminister tudomására juttatni.

Mindkét fél tengeri kereskedelmi hajói a szabályszerü közös lobogót fogják használni; valamint a folyam-kereskedőhajók is, a midőn a két állam határán túl üznek kereskedést. A szerződő felek folyami

és kereskedelmi hajói a két állam területén saját nemzeti lobogójukat használják a hajófaron, de ezenfelül, ha egy folyami hajó a másik állam területén kiköt, az ott időzés tartamára köteles a másik állam lobogóját is felvonni az árboczra.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, a folyam-rendőrségre, javitásra vagy jókarban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követtetni. Valamennyi belső vizeknek hajók- vagy talpakkal használására nézve, a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek. A kikötőügyi tengeri egészségügyi és tengeri hatászati közigazgatás egyenlő szabályok szerint és lehetőleg összhangzatosan fog kezeltetni.

A létező vasutak mind a két állam területén egyenlő elvek szerint kezelendők és az ujonnan épitendők, a mennyiben a kölcsönös forgalom érdekei megkivánják, egyforma épitési és üzleti szabályok szerint berendezendők. — A helyi vasutak épitésének és üzletének szabályozása, ha az egyik állam határán túl nem terjednek, mindegyik államnak külön tartatik fenn.

Az összes consulatusi ügyet a közös külügyminister vezeti. Consulatusok felállitásánál, valamint a consulatusok számára kereskedelmi ügyekben adandó utasitásoknál, a külügyminister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni. Egyébiránt a két kereskedelmi minister mindegyikének jogában áll a consulatusokkal egyenesen levelezésbe bocsátkozni és ezek kötelesek az annak hartáskörébe tartozó ügyekben megadni a kellő felvilágositást. — A consulatusok időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

Idegen consulatusoknak az egyik vagy másik állam területén való felállitásánál a külügyminister, az illető állam kormányával egyetértőleg fog eljárni.

Mind a két fél ministeriuma a kereskedelmet és a forgalmat illető statisztikai anyagot egymással kölcsönösen közölni és annak egy főmunkálatba való összeállitása, valamint közzététele iránt gondoskodni tartozik.

IV. A só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak: szesz-, sör-, czukoradó, mindkét állam területén e szerződés ideje alatt a megállapitott egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.

Az érmeügyet a két állam között létrejött szerződés 1915-ig szabályozta.

A fennálló métermérték és sulyrendszer csak közös egyetértéssel változtatható meg.

Az arany- és ezüst-áruk finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és az azok feletti őrködés iránt mind a két állam területére egyenlő elvek vétetnek gyakorlatba, és azok csak közös egyetértés utján változtathatók meg.

V. Az egyik állam polgárai, kik a másik állam területén kereskedést és ipart akarnak üzni, vagy munkát keresnek, az iparüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a belföldiekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik terület polgárai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival teljesen egyenjoguak. Az egyik állam iparosai és kereskedői a másik állam területén a belföldiekkel egyenlő föltételek mellett jogosultak iparczikkeiket bizományba adni, fióktelepeket, raktárakat felállitani, árut megrendelésre szállitani, megrendelt munkát végezni, megrendeléseket és aláirásokat gyüjteni, vételeket eszközölni.

A szabályszerüleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén érvénynyel birnak.

Az árujegy és mustra oltalmára nézve jelenleg fennálló rendszabályok megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

VI. A posta, távirda és távbeszélő ügyét a két állam saját területén önállóan szabályozza. A posta, távirda és távbeszélő forgalmát a két szerződő fél területei között külön egyezmények állapitják meg. Ha ilyen egyezmények nem jöhetnének létre az egyetemes postaszerződés és a nemzetközi távirdaszerződés határozatai nyernek alkalmazást.

Az irói és művészi tulajdonnak mindkét államterületen leendő kölcsönös oltalmazása iránt a két törvényhozás intézkedik. Ennek megfelelőleg az 1887 : IX. t.-cz. felhatalmazta a magyar kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával az ugyancsak e törvénybe foglalt szerződést megköthesse. E szerződés szerint, az irodalmi művek vagy művészeti tárgyak szerzői és ezek jogutódjai, ide értve a kiadókat is, a két állam területén kölcsönösen azon előnyökben és oltalomban részesülnek, melyek ott irodalmi vagy művészeti dolgok oltalmára fennállanak vagy fennállani fognak.

Az egyik állam területén törvényesen megalakult részvénytársaságok, biztositó társaságok, közkereseti és iparszövetkezetek működésüket a másik állam területére is kiterjeszthetik s ott fióktelepeket állithatnak. Ily esetekben a belföldi társulatokkal egyenlőknek tekintetnek.

203. §.

A jegybank ügye.

I. Magyarországot és Ausztriát külön-külön megilleti az önálló jog bankjegyek kibocsátására, illetőleg önálló jegybankok felállithatására. De Magyarország és Ausztria ezen, őket kétségkivül megillető és kölcsönösen elismert jogot igénybe nem vették, hanem az 1878 : XXV. t.-cz. által, egész 1887 deczember 31-ig terjedő időre, egy közös osztrák-magyar bank létesitését határozták el, mely egyezséget némely módositással a későbbi törvények, mai napi érvénynyel pedig az 1911 : XVIII. t.-cz., 1917. évi deczember hó 31-ig meghosszabbitották.

Az osztrák-magyar bank, melylyé a szab. osztr. nemzeti bank átalakult, részvénytársaság. Az emlitett időre kizárólagos szabadalommal bir a magyar korona országaiban, valamint a birodalmi

tanácsban képviselt királyságokban és országokban, magára szóló, kamatot nem hozó, utalványokat bocsátani ki,[1]) melyek a bemutatónak kivánatára kifizetendők. Az osztrák-magyar bank jegyei kizárólag élvezik azt a kedvezményt, hogy minden olyan fizetésnél, mely törvényes rendelkezés, vagy szerződésszerű kötelezettség folytán nem érczpénzben teljesitendő, Magyarországon és Ausztriában mindenki által, valamint minden közpénztárnál, teljes névértékükben elfogadandók. A bank azt az összeget, melyről utalványai szólnak, maga állapitja meg. Az 50 koronánál kisebb összegről szóló bankjegyek azonban csak 20 koronás és 10 koronás czimletekben és csak a magyar, valamint az osztrák pénzügyministerek által egyetértőleg megállapitandó legmagasabb összeg erejéig adhatók ki. A bankjegyek egyik oldalon magyar szöveggel és a magyar állam közép czimerével, a másik oldalon német szöveggel és az ausztriai császári sassal, valamint a szabályszerü czégjegyzéssel látandók el. A bank czége: »Osztrák-magyar bank«, németül: Oesterreichisch-Ungarische Bank; pecsétje pedig a magyar korona országainak czimerét és az ausztriai sast, egymás mellett, de összeköttetés nélkül tünteti föl, a czéget mindkét nyelven kifejező körirattal.

A bank székhelye Bécs, de köteles minden üzletágra nézve — a jelzáloghitel és záloglevél-üzlet kivételével[2]) — Bécsben és Budapesten főintézeteket állitani fel. — E mellett a bank köteles az osztrák, vagy magyar ministerium által a bank főtanácsával egyetértőleg felismert szükség folytán fiókokat állitani fel, még pedig a határozat keltétől 6 hónapra. A létező fiókok csakis az illető pénzügyminister beleegyezésével szüntethetők meg.

A bécsi igazgatóság tagjainak osztrák állampolgároknak, a budapesti igazgatóság tagjainak magyar állampolgároknak kell lenniök.

II. Az osztrák-magyar bank feladata Magyarországon és Ausztriában a pénzforgalom szabályozásának, a fizetések kiegyenlitésének megkönnyitéséről, a kereskedelmi, nagy- és kisipari és mezőgazdasági hitel-

---

[1]) A ki jogosulatlanul bankjegyeket, vagy más — előmutatóra szóló — nem kamatozó oly kötelezvényeket bocsát ki, melyek a forgalomban pénzjegyek gyanánt használhatók, a mennyiben az nem képez a büntető törvények szerint sulyosabb beszámitás alá eső cselekedetet, vétséget követ el és az általa kibocsátott értékjegyek tizszeres összegével felérő, de legalább is 2000 frttal büntetendő.

[2]) A jelzáloghitel és záloglevélüzlet számára Budapesten jelzáloghitelosztály képviselősége szerveztetett.

szükséglet kielégitéséről gondoskodni, mindenekelőtt azonban a törvényhozás intézkedése folytán fölvett készfizetések fentartását biztositani.

A részvényesek összesége képezi a banktársulatot. A részvényeseket megillető jogokat a bank ügyeire a közgyülés gyakorolja, de a közgyüléseken, melyek Bécsben vagy Budapesten tartatnak meg, a szerint, a mint tagjainak többségét magyar vagy ausztriai állampolgárok alkotják, csakis osztrák és magyar alattvalók vehetnek részt. A bank ügyeinek intézésére első sorban a főtanács, élén a kormányzóval, a kit ő Felsége, a két pénzügyminister előterjesztése alapján, öt-öt évre nevez ki és a bécsi, valamint a budapesti igazgatóságok, élükön az alkormányzókkal, hivatvák. Az alkormányzókat ő Felsége a magyar, illetve az osztrák pénzügyminister előterjesztésére ugyancsak öt évenként nevezi ki. A főtanács a kormányzóból, a magyar és osztrák alkormányzókból, a helyettes alkormányzókból, és hat magyar, hat ausztriai állampolgár tagokból, mint főtanácsosokból áll. A főtanács képviseli az osztrák-magyar bankot kifelé, bíróság előtt és peren kivül, valamint vezérli és ellenőrzi az egész ügyintézést.

A főtanács tartozik arról gondoskodni, hogy az érczalap a bankjegyforgalomhoz oly arányban legyen, hogy a mondott kötelezettség teljesitését biztosithassa. Mindenesetre azonban köteles a forgalomban levő bankjegyek teljes összegének legalább két ötödrészében, névértékével számitott magyar vagy ausztriai veretü törvényes érczpénzzel, vagy suly szerint a koronaértékbeli törvényes pénzlábnak megfelelően és a verdedij levonása mellett számitott belföldi kereskedelmi arany érmekkel, külföldi aranyérmékkel, aranyrudakkal fedezni, a többi részneк pedig bankszerüleg (váltókkal, értékpapirokkal) kell fedezve lennie.

Az osztrák-magyar bank köteles az általa kibocsátott jegyeket a bécsi és budapesti főintézeteinél, kivánatra, azonnal magyar vagy ausztriai veretü törvényes érczpénzzel beváltani. Ebbeli igéret a bankjegyek szövegébe felveendő. Ha e kötelezettségét a nevezett főintézeteknél 24 óra alatt, a bemutatástól számitva, nem teljesiti, ez a szabadalom elvesztését vonja maga után, kivéve a jegybeváltásnak a monarchia mindkét államában törvényes uton egyidejüleg történt ideiglenes felfüggesztését, ha csak erőhatalom (vis major) által előidézett és mindkét kormány által elismert közvetlen akadályoztatás esete nem forog fenn. A bank köteles jegyeit fiókjainál is, a mennyiben ezek készlete megengedi, magyar vagy ausztriai veretü törvényes érczpénzzel beváltani.

A bank minden kötelezettségeiért egész vagyonával kezeskedik.

III. Az osztrák és magyar kormány egy-egy biztost és helyettest nevez ki. Ezeknek segélyével a kormány a monarchia mindkét államában meggyőződést szerez magának arról, hogy a bank a szabályoknak megfelelően, valamint összhangzásban az állami érdekkel jár-e el? Ha bármelyik kormánybiztos a közgyülés, a főtanács, valamely bizottság, vagy az illető igazgatóság valamely határozata ellen szólal fel: akkor ezen felszólalásnak felfüggesztő hatása van, és az ügy, a mennyiben valamelyik bizottság, vagy igazgatóság határozatára vonatkozik, első sorban eldöntés végett a főtanács elé terjesztendő.

Ha a kormánybiztos felszólalása a közgyülés vagy a főtanács hatá-

rozata ellen irányul, akkor az ügy egyelőre tárgyalás végett azon kormány elé terjesztendő, melytől a kormánybiztos megbizását nyerte. Ha azután a kormány és bank közt egyetértés nem jön létre, az ügyet, ha az egyik vagy másik államban érvényes törvény vagy alapszabályok megtartása forog szóban, minden további fölebbezés kizárásával választott bíróság dönti el, mely Bécsben vagy Budapesten ül össze ; ha ellenben oly felszólalásról van szó, a mely az állami érdek megóvásának czimére van alapitva, akkor az ügy felett végleg az illető ministerium határoz. A választott bíróság 7 tagból áll, kik közül hármat a bécsi legfőbb törvényszéknek, hármat a budapesti magyar kir. Curiának elnöke egy évre a vezetése alatt álló birói testből nevez ki. A hetedik tagot, a ki egyszersmind ezen választott bíróság elnöke, a hat tag választja. Ha a választásnál absolut többség el nem éretett, a választott bíróság elnökét felváltva a bécsi legfőbb törvényszék, illetve a magyar kir. Curia elnöke nevezi ki. Hogy a két legfőbb törvényszék elnöke közül először ki gyakorolja a választott bíróság elnökének kinevezési jogát, sorshuzás által döntendő el. — A választott bíróság általános szótöbbséggel határoz. Szavazategyenlőség esetében azon nézet válik határozattá, melyhez az elnök járult. A választott bíróság semmiféle perrendtartási szabályokhoz nincs kötve, de tartozik határozatainak indokait előadni.

IV. Uj alaku bankjegyek kibocsátása előtt a bank azok pontos leirását a bécsi és budapesti hivatalos lapokban közzéteszi. A bankjegyek bíróilag meg nem semmisithetők, a bankjegyekre semminemü előjegyzés vagy betiltás nem eszközölhető.

A bankszabadalom lejárta előtt 3 évvel, a közgyülés a fölött fog tanácskozni és határozni, vajjon kérje-e és esetleg mily módositásokkal a szabadalom megujitását.

Az esetben pedig, ha az osztrák-magyar bank szabadalmának további meghosszabbitását kérni szándékozik, ebbeli kérelmét legalább két évvel a lejárat előtt, tartozik a két állam kormányához beadni.

A banktársulat, saját kérelmére s a monarchia két állama törvényhozásának jóváhagyásával, a szabadalom lejárta előtt is feloszlatható. De ilyen kérelem csakis a közgyülésnek négy héttel előre kihirdetett rendkivüli ülésében, a jelenlevő tagok $^3/_4$-ének szavazata által határozható el.

204. §.

Bosznia és Herczegovina közjogi állásáról és kormányzati szervezetéről.

I. Az 1878. évi berlini nemzetközi congressus határozatából,[1]) két török tartomány, Bosznia és Herczegovina, megszállása és igazgatása Ausztria és Magyarországra bizatott,[2]) eltekintve a novi-

[1]) Az 1878 : VIII. t.-czikkbe beczikkelyeztetett.

[2]) Az eredeti szöveg szerint : »Les provinces de Bosnie et d'Herzegovine seront occupées et administrées par l'Autriche-Hongrie . . . A cet effet, les

bazári kerülettől (sandzsák), mely továbbra is török kormányzás alatt maradt, habár a monarchia itt is helyőrséget tarthatott. A török birodalom u. i. e tartományokban a rendet fentartani képtelen volt és az ottani forrongások első sorban a szomszéd Ausztria és Magyarország nyugalmát, sőt a tényleges politikai viszonyok következtében az európai békét is folyton fenyegették. Ennek következtében az occupatio általános nemzetközi érdek volt.

A berlini congressus az occupatio tartamát nem határozza meg. A magyar törvény (1880 : VI.) ideiglenesnek tekintette.

Hajdan is előfordult ugyan a nemzetközi életben, hogy valamely állam a másiknak megengedte, hogy területén vagy egyes ügyágban helyette eljárjon, de hogy egy állam az őt megillető souverainitás gyakorlását valamely idegen államnak teljesen átengedje, ez csak a legujabb politikai alakulatok eredménye.

A souverainitás e területen továbbra is a török szultánt illette meg, a mi nyiltan elismertetett Törökország és Ausztria-Magyarország között 1879. évi ápril hó 1-én létrejött, a viszony részleteire vonatkozó egyezségben,[1]) s ennek jeléül a szultán neve a közimákban ezentul is emlittetik, a török zászlók pedig ünnepélyek alkalmával a minaretekre felvonatnak. De a souverainitás a török portát illetőleg »nudum ius«-t képezett s tényleg annak egész teljét Ausztria és Magyarország gyakorolja.

E viszony nemzetközi határozatokon nyugodott. Bosznia és Herczegovina nem tartozott sem Magyarországhoz, sem Ausztriához ; monarchiánkkal nem volt államjogi összeköttetésben, sem personalvagy realunióban, hanem általa megszállott tartomány. Ausztria és Magyarország e tartományokat, mint nemzetközi jogalanyokat vette oltalmába s a kormányzatot, igazgatást nemzetközi szerződés alapján végezte. Minthogy igy e viszony nemzetközi érdekből, nemzetközi akarat folytán keletkezett nemzetközi szerződés alapján áll fenn és mert e tartományok, szorosan jogilag, más souverain államnak részét alkották : a megszállás közössége a két állam külügyeinek közösségéből is következik, a terület pedig Magyarországot és Ausztriát illetőleg, külföldet képezett.

Gouvernements d'Autriche-Hongrie et de Turquie se réservent de s'entendre sur les détails. (Art. XXV.)

[1]) Az »occupatio ő császári felségének, a szultánnak, a két tartományra vonatkozó souverain jogait nem sérti.« (Bőv.) — L. még Lingg : Die staatsrechtl. Stellung Bosnien und Herzegowina. (Archiv. f. öffentl. Recht, 1890.

A megszállott tartományok administratiója a közös ministeriumhoz tartozott, illetőleg annak élén a közös pénzügyminister állott, de az 1880 : VI. t.-cz. értelmében a magyar ministerium utasittatott, hogy a monarchia közös ügyeire nézve fennálló törvényeink szellemében, Bosznia és Herczegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába, alkotmányos felelősség mellett befolyjon. Ennélfogva a ministerium részt vesz mindazon tanácskozásokban, melyek ez ideiglenes közigazgatás irányának és elveinek megállapitása, valamint vasutak épitése czéljából a közös ministeriumban tartatnak.

Ugyancsak e t.-cz. szerint az emlitett tartományok közigazgatása ugy rendezendő be, hogy annak költségei a tartományok saját jövedelmeiből fedeztessenek. Ha pedig ez teljesen elérhető nem lenne, a fedezendő összegekre előterjesztések, a közös ügyekre vonatkozó törvények értelmében, a monarchia két államának kormányával egyetértőleg állapitandók meg. — A mennyiben pedig Bosznia és Herczegovina igazgatása oly állandó beruházásokra vennék igénybe a monarchia pénzügyi hozzájárulását, melyek nem a rendes közigazgatás keretébe esnek, vasutakra, középitkézesekre, stb., — az ily járulékok csak a monarchia mindkét államában összhangzóan hozott törvények alapján engedélyezhetők.

Bosznia és Herczegovina költségvetését a közös pénzügyminister állitja össze, de a delegatiók elé nem megszavazás, hanem csak tájékoztatás végett terjesztik.

Azon viszonynak megváltoztatásához, melyben e tartományok a monarchiához állanak, szintén a monarchia két államának törvényhozási jóváhagyása szükséges (1880 : VI.)

II. Ez volt a helyzet, a midőn Ő Felsége 1908 évi október hó 5-én kelt fejedelmi szózatával Boszniát és Herczegovinát annectálta, vagyis reájok souverain jogait kiterjesztette, hivatkozással az ősi jogokra, melyek dicső elődeit, a magyar királyokat, e tartományokhoz füzték. Ugyancsak ekkor kiterjesztette e tartományokra a dinastiának trónöröklési rendjét. Az annexiót, annak véglegességét, nemzetközileg is elismerték, és pedig úgy a török birodalom, mint az európai nagy hatalmak általában.

Az annexiónak közvetlen következménye tulajdonkép csak az volt, hogy a szultán e tartományokra vonatkozólag souverain jogait elvesztette és helyökbe Ő Felségének souverainitása lépett. A tartományok viszonya a két államhoz nem változott, mint a hogy ebben változást létrehozni csakis a két állam egyező törvényalko-

tása jogosult (1880 : VI.). Igy azután Bosznia és Herczegovina jelenleg nem önálló állam ; se Ausztriába, se Magyarországba bekebelezve nincsen, hanem a két államnak tényleges és ideiglenes condominiuma (L. a 18. §-t.) ; a történeti jog alapján pedig a magyar szt. koronához tartozik, a mit a királyi hitlevelek és eskük elismermernek. (L. 28. §-t.).

Ő Felsége már az 1908-iki proklamatiójában az alkotmányosságot kilátásba helyezi a tartományok részére és ennek tett eleget az 1910. évi február hó 17-én kelt rendelkezésével, mely a két állam kormányával folytatott tárgyalások alapján, a közös pénzügyminister ellenjegyzésével adatott ki.

Mai nap Bosznia és Herczegovina egységes közigazgatási terület, mely a közös pénzügyminister főfelügyelete és vezetése alatt áll. — Boszniában és Herczegovinában csak tartományi illetőség van, mely a politikai jogok alapja ; az állampolgárság ügye nincsen rendezve. A törvényhozás jogát, saját belügyeire nézve a *tartománygyülés* közremüködésével gyakorolja, mely 20 virilistából és 72 választott képviselőből áll és ezek a mentelmi jog oltalmát élvezik. A tartománygyülés hatásköre azonban nem terjed ki Magyarország és Ausztria közös és közös egyetértéssel elintézendő ügyeihez tartozó ügyekre. *A tartományi kormány* vezetése a tartományi főnök kezébe van letéve, a ki a bosnyák-herczegovinai kormány vezetésével megbizott közös ministernek van alárendelve és annak felelős. A tartományi főnök a 15-ik és 16-ik hadtestnek is főparancsnoka (tehát a hadsereg egyik főtisztje) és ezen minőségben személyére nézve Ő Felsége alatt áll. A legfőbb polgári hivatalnok a tartományfőnökhelyettes, a ki közvetlenül a tartományfőnöknek van alárendelve. A polgári igazgatás minden hivatalnokát, ha azok kinevezését Ő Felsége vagy a minister a tartományi kormányra bizta, a tartományfőnök nevezi ki. (A vonatkozó irodalmat l. 46. lap ; legujabban megjelent igen érdekes mű, *Pál Alfréd :* Bosznia és Herczegovina.)

205. §.

Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete.

I. A magyar alkotmány, mint láttuk, ujra és ujra hangsulyozza, hogy Magyarország független állam, hogy semmi más államnak vagy hatalomnak alárendelve nincs és igy csak saját akarata által

köthető meg ; hogy teljes, tiszta souverainitását [1]) azzal az összeköttetéssel, melybe Ausztriával a fejedelem physikai személyének azonossága, majd bizonyos ügyek elintézésének közössége által jutott, nem adta föl, tehát létezik. Elismeri a jelenlegi összeköttetés alapját képező pragmatica sanctio [2]) világos szavakkal, elismeri az ezen alapon létrejött s az uj kiegyezést tartalmazó 1867 : XII. t.-cz.[3]) Nincs egy tétele a jelenlegi összeköttetést szabályozó törvényeinknek, mely olyan elvet vallana, hogy Magyarország vagy Ausztria, az őket megillető souverainitást feladnák, azt a másik államra ruházva, vagy olyan egy uj államot teremtve, mely a két állam fölé emelkednék, s ezek állami életüket abban, mint részei, találnák meg. — Sőt a magyar alkotmány, hogy ennek még gondolatát is eltávolitsa, nyiltan kijelenti (1867 : XII. 28.), hogy a kiegyezésnél ragaszkodik Ő Felsége trónbeszédéhez, mely szerint a közös kiindulási pont a pragmatica sanctio és igy egyrészről a magyar állam, másrészről Ausztria ugy tekintessenek, mint két különálló és teljesen egyenjogu fél.[4])

Magyarország független államiságát, szorosan jogilag véve, megőrizte a közös ügyekben is. Megőrizte, mint láttuk, a közös külügyekre. Olyan külügyekre vonatkozólag pedig, a melyek nem érintik mind a két államot és igy az 1867 : XII. t.-cz. szerint a magyar államnak külön külügyei, külfölddel önállóan érintkezik, habár a közös külügyminister utján, illetőleg a közös külügyi szervezet által, minthogy

---

[1]) A souverainitás mibenlétéről l. a 85. §-t.

[2]) Az 1723 : I., II. t.-czikkben a trónöröklési rend és az együttes birtoklás meghatározásán kivül két főeszme domborodik ki. Egyik a kölcsönös védelem, másik, hogy Magyarország állami függetlensége, közjogi, kormányzati önállósága, épségben megmarad. Ez képezi a föltételt, melyet a magyar törvényhozás a nőág örökösödéséhez füzött.

[3]) Bevezetésben : »a pragmatica sanctio által Magyarországnak és társországainak biztositott közjogi önállósága, mint az együttmaradásnak életfeltétele, sértetlenül megóvassék« ; ezt ismétli a 3. §-ban ; — a 18. és 19. §-ban azt mondja, hogy az összeköttetés kölcsönös alku és egyezkedés folytán jött létre ; a 23. §-ban az egyezkedő két fél alkotmányos és független államoknak neveztetnek — a 28. §-ban a delegatiók nem központi parlamentet alkotnak, hanem a 32. §. szerint a magyar országgyülést képviselik Ausztriával szemben és e viszonyban a két fél, mint teljesen külön jogu, de emellett egyenlő jogu államok szerepeljenek ; — az 55. §. szerint az ország érintkezik Ausztriával, mint szabad nemzet szabad nemzettel ; — az 58. §. szerint a magyar állam, mint ilyen, jogilag külön él Ausztriától, stb.

[4]) Ennek felel meg az 1867 : XII. 61. §-a, mely szerint a vám- és kereskedelemi szerződés megkötése oly módon történjék, mint két *egymástól jogilag független ország*, hasonló egyezkedései történnek.

külön külügyi szervei nincsenek. De a határozás joga ilyenkor a magyar államot illeti meg és közös külügyminister inkább csak közvetit. Ugyanez áll a nemzetközi szerződéseket illetőleg is. A magyar államot érdeklő külön külügyekben, a nemzetközi szerződéseket szerződő félként, tulajdonkép a magyar kormány, illetőleg a törvényhozás (midőn jóváhagyja, elfogadja) határozza meg, a közös külügyminister hatáskörébe pedig az eljárás, a tárgyalások megindítása és vezetése tartozik.[1])

A hadügy közösségéről szólva, az 1867 : XII. t.-cz. szerint, Ő Felsége, az őt megillető legfelsőbb vezérlet, vezénylet és belső szervezet jogát, mint magyar király gyakorolja, mert a felségjogok egybeolvadása nem következett be, habár tartalmilag egyezőleg gyakorolja is az osztrák császárt megillető jogokkal. Az alkotmány (1867 : XII.) a magyar állam területéről, vagyis polgáraiból [2]) kiállitott katonaságot, mint ilyent, mint magyar hadsereget, nevezi a közös haderő kiegészitő részének, a mely utóbbi tehát két részből áll : az osztrák és a magyar részből (hadseregből) és a közös haderőnek kiegészitő részeként jelentkező magyar hadsereg számos, nagyfontosságu ügye, a magyar állam külön ügye.

A magyar hadsereg vezényleti, szolgálati és ezrednyelvéről ujabb törvényeink kifejezetten nem intézkednek, az pedig vitatott, hogy a hadsereg belső szervezésének Ő Felségét megillető jogában, a nyelv megállapitásának joga benfoglaltatik-e ? Szerintünk a magyar nyelv joga mélyebben gyökeredzik, vagyis következik a magyar államnak, az 1867 : XII. t.-czikkben is külön elismerést nyert függetlenségéből és önállóságából, illetőleg a megőrzött souverain államiságból, mely jogot ad arra, hogy az államot alkotó nemzet, nyelvében is érvényesüljön. Lehetnek ugyan olyan politikai helyzetek és okok, melyek ennek megvalósulását akadályozzák, de ilyenkor a tényleges állapot az állami lét jogos kivánalmaival nincsen összhangban, vagyis a jogi rend azon elvétől, hogy az állam nyelve magyar, eltér.

II. Ausztria és Magyarország trónja *ugyanazon természeti személyt* illeti meg, de hogy e személyben két egymástól független uralkodói

[1]) Helyesen mondja Kmety (M. Közjog. III. kiad. 414. l.), hogy mert a közös ministerek a magyar állam külön ügyeire befolyást egyáltalában nem gyakorolhatnak (1867 : XII.), tehát nem avatkozhatnak azokba a külügyekbe sem, a melyek nem közösek.

[2]) A magyar ujonczok magyar csapatokba osztandók, a melyeknél a tisztek is magyarok legyenek (1840 : II.).

hatalom : a magyar királyi és az ausztriai császári találkozik össze, azt államéletünknek három százados története bizonyitja. A pragmatica sanctio már határozottan kifejezi, hogy az uralkodó család férfiágának kihalása esetére azon nő, vagy annak férfi örököse (tehát az a természeti személy), a ki a felséges ausztriai ház országainak és tartományainak . . . örököse leend, tartassék és koronáztassék Magyarország és csatolt részei (melyek hasonlóan megoszthatlanoknak értendők) kétségtelen királyául (1723. évi I. t.-cz. 4. §.). A két fejedelmi hatalom és jogállás egybeolvadása tehát nem következett be, hanem csak egy és ugyanazon természeti személyben találkozik össze.

A pragmatica sanctio, valamint az 1791 : III. t.-cz., az örökösödési jogon trónra lépő fejedelem elé a koronázás föltételét irják, a melynek megtörténte után gyakorolható csak a teljes királyi hatalom, mert Magyarországon a koronás király birja teljességökben az uralkodói jogokat. A koronázás alkalmával pedig a király az ország alkotmányos önállóságának és függetlenségének biztositására esküt tesz. Az 1791 : X. t.-cz. e kérdésben egész világosan nyilatkozik : ». . . ámbár a felséges ausztriai Ház női ágának örökösödése, az 1723 : I., II. t.-cz. által Magyarországban és a hozzá kapcsolt részek ugyanazon fejedelmet illeti, kit a megállapitott trónörökösödése rend szerint Németországban és azonkivül fekvő országokban is megillet, de azért Magyarország csatolt részeivel szabad ország legyen és törvényes igazgatása független, azaz semmi más országnak vagy népnek (hatalomnak) alá nem vetett, hanem saját önállással és alkotmánynyal biró és ennélfogva saját *törvényesen koronázott királyától, tehát Ő Felsége és utódai által, mint Magyarország királyaitól, saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó,* a hogy ezt már az 1715 : III. és az 1741 : VIII. és XI. t.-cz. elrendelik«.

A pragmatica sanctiót és mind e törvényeket az 1867 : XII. t.-cz. elismeri, midőn tartalmukat alapnak, kiindulási pontnak mondja. Sőt az 5. §-ban ismétli : Ezelőtt Magyarország mindazokra nézve, mik az érintett viszonyra (közös viszonyok) vonatkoztak, a magyar országgyülés és a magyar király egyetértésével járt el ; majd folytatólag pedig elismeri, hogy a magyar királyi személy a többi országok absolut fejedelme volt, tehát ugyanazon személyben az alkotmányos magyar király és absolut osztrák fejedelem találkozott össze ; valamint kiemeli azt is, hogy miként történik jövőre a közös ügyeket illetőleg az államakarat képzése : eddig a magyar országgyülés és a magyar király, valamint Ausztria absolut fejedelme jártak el, »most pedig,

miután Ő Felsége alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait, azok alkotmányos befolyása nem mellőzhető«. Eddig Ausztria és Magyarország közti viszonyra végérvényüleg határoztak a magyar király és a magyar országgyülés, valamint Ausztria absolut fejedelme, jövőre pedig, Ausztria népei is alkotmányos befolyást nyervén, negyedik tényezőnek az osztrák birodalmi gyülés fölvétetik. Világos tehát e §. szerint, hogy hol van a két állam közti viszonyra az államakarat, illetve törvény kimondásának joga: azoknál a szerveknél, a melyek az illető államban a törvényalkotásra általában jogositottak, vagyis a magyar koronás királynál és a magyar országgyülésnél, illetve az ausztriai császárnál és az osztrák birodalmi gyülésnél.

Igaz ugyan, hogy az 1867: XII. t.-czikkben a következő kifejezések is előfordulnak: »közös fejedelem« (4. §.) — »közös uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti meg, a ki a többi országokban (Ausztriában) uralkodik« (7. §.): — a magyar király, mint Ausztria absolut fejedelme, ez ország érdekeiről, teendőiről, absolut hatalommal rendelkezett (5. §.). De szembeötlő, hogy itt csak zavaros fogalmazásról lehet szó,[1]) vagyis, hogy e mellékesen odavetett kifejezések nem szószerint, hanem azon értelemben fogadandók el, melyet az egész alkotmány füz hozzájuk.

A czimzésnél szokásos eljárás is megkülönbözteti a két uralkodói közjogi személyt: III. Károly királyunk, mint császár VI., I. Ferencz királyunk, mint császár II., V. Ferdinánd királyunk, mint ausztriai császár I. sorszámot használt.[2])

Midőn I. Ferencz, 1804 augusztus 11-én kiadott patense által, a császári czimet házának (ausztriai) nevéhez kapcsolva fölvette, — hogy igy a rang egyenlőségét a franczia császárral (illetőleg a monarchia az uj franczia császársággal) fentartsa — kijelenti, hogy ez által az uralkodása alatt levő országok alkotmányos joga érintve nincsen; s midőn Magyarország rendeit a czim felvételéről külön királyi leirat-

[1]) V. Ferdinánd, midőn atyja, I. Ferencz király, halála alkalmából az országgyülés által felterjesztett részvétiratra válaszolt: »Ferdinandus primus« aláirással élt. Az alsó tábla azonnal felhivta a főrendi táblát, hogy kéressék meg ő Felsége, hogy, mint magyar király az ötödik sorszámot használja. Hosszas vita és többszöri üzenetváltás jött létre ebben az ügyben. Végre a király 1836. márczius 28-án kelt leiratában: »Ferdinandus primus Austriae imperator et Hungariae hujus nominis quintus rex« nevezi magát.

[2]) Már miféle jogon rendelkezett volna a magyar király (mint ilyen) absolut módon Ausztria érdekeiről? Igaz, hogy törvényeinkben előzőleg is előfordulnak többé-kevésbbé hasonló téves kijelentések, a mi azonban csak azt mutatja, hogy a jogi szabatosság még nem igen tudott érvényesülni.

ban (1804 aug. 17.) értesiti, melyhez a patens mellékelve sem volt, ismételten elismeri, hogy a czimfelvétel által az ország jogai csorbát nem szenvedhetnek.[1])

Legujabban pedig — 1868 nov. 14. — jelenleg uralkodó királyunk a czimzésre vonatkozólag a következő legfelsőbb kéziratot bocsátotta ki:

»Az átalakult közjogi viszonyoknak megfelelő, hogy souverain cselekedeteimnél, különösen a külföldi hatalmakkal Nevemben kötendő szerződéseknél, Személyem az illetékes czimmel jelöltessék; ennélfogva akarom, hogy az Engem illető czim következőket tartalmazza: »Ausztria császára, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya«; a szövegben: »ausztriai császár és Magyarország apostoli királya.«

E rendelkezésnek, melyet azután törvényeink is a Felség czimzésére kizárólag használnak és ezzel a czimet törvénybe iktatják, közjogi jelentősége más nem lehet, mint, hogy az egy természeti személyben két fejedelmi személy találkozik. — Ennek felel meg az uralkodói hatalom külön-külön birtokba vétele és pedig Magyarországon, az örökösödés mellett, még a koronázás által; valamint, hogy a lemondás is a két trónról külön-külön közjogi ténynyel történik: az 1867: II. t.-cz. szerint, Magyarország külön értesitendő és a lemondás érvényéhez az országgyülés alkotmányos hozzájárulása szükséges.

Végre az udvartartás költségeinek külön-külön történő megállapitása a világosan két fejedelmi személyre vall.

Mindezek visszavezetnek kiindulási tételünkhöz, hogy az uralkodó physikai személyében két, egymástól független fejedelem találkozik: a magyar király és az ausztriai császár. E fejedelmek azután az államokat külön érdeklő ügyekben függetlenül és önállóan járnak el. Ha pedig közös ügyek igényelnek fejedelmi határozatot, annak létrejötte jogilag másképp nem képzelhető, mint, hogy a közös physikai személy, a benne összetalálkozott fejedelmi személyek feladatához

[1]) Fölvettük az ausztriai császár czimet, olykép azonban, hogy országaink és tartományaink eddigi czimeik és alkotmányaik csonkitatlanul maradjanak . . . s ez különösen a mi kedvelt Magyarországunkra és kapcsolt részeire értendő . . . Megemlékezvén hitlevelünkben adott biztositásunkról, most is tekintettel voltunk arra, hogy a mit az egész birodalom fényének emelésére behoztunk, az, a mi kedvelt Magyarországunk alkotmányának épségben maradásával történjék.« (L. még Deák: Adalékok; továbbá Nagy E. Az ausztriai császári czim felvételéről. Akad. Ért. 1897. Az ellenkezőt vitatják Lustkandel: Das ung.-öst. Staatsrecht és Tezner: Zeitschr. f. d. priv. u. öffentl. Recht. 1898. és 1899. évfolyamaiban.

képest, a két állam érdekeit mérlegelve, összeegyeztetve, határoz, a mely határozat, a két államra vonatkozólag, külön-külön fejedelmi határozatnak tekintendő.[1])

III. *A delegatiók*[2]) jogállását, rendeltetésüket a magyar törvények világosan meghatározzák. A magyar állam e testületek szervezésénél kijelenti, hogy *azok sem központi parlamentnek, sem semmi néven nevezendő közös tanácsnak, vagy birodalmi tanácsnak nem tekinthetők,* hanem a két országgyülés kebeléből kiküldött bizottságok s a magyar delegatio a magyar országgyülést Ő Felsége többi országai irányában képviseli. Hatásköréhez azok az ügyek tartoznak, melyek törvényhozásilag oda utaltatnak, joguk pedig delegált jog.

E meghatározásokkal szemben kárbaveszett fáradság az a törekvés, hogy a delegatiókat ugy tüntessék fel, mint a főállam parlamentjét, vagy mintegy központi főparlament bizottságát, melylyel szemben Magyarország és Ausztria, a magyar országgyülés és az osztrák, alárendelt helyzetben vannak.

A két parlamentnek a közös ügyekre vonatkozó munkája sem tekinthető olyan főparlamenti működésnek, melynél a magyar és osztrák országgyülések, mint részek szerepelnének, mert eltekintve attól, hogy alkotmányunk ennek egyenesen ellentmond, még figyelembe kell venni, hogy a két államnak a közös ügyeket szabályozó törvényei, bár az alapelvekre vonatkozólag egymással egyezők, de a részletekben közöttük több eltérés mutatkozik.[3])

---

[1]) Ámbár nem hiszem, hogy a fentebb emlitett kifejezések: egyugyanazon fejedelem, közös fejedelem stb., nálunk a tartalomra vonatkozólag bárkit félrevezettek volna; de minthogy téves nézetek támogatására felhasználhatók s mert kétségkivül mást jelentenek, mint a mit kifejezni akarnak: nem szükséges, hogy folytonosan ismételtessenek.

[2]) A delegatiók szervezését megelőzőleg Magyarország többször felszólittatott, hogy Ausztriával közös birodalmi tanácsot alkosson (1860 októberi diploma, 1861 februári patens) vagy az osztrák Reichsrathba (1861 gesammter Reichsrath) lépjen, de e felszólításokat az országgyülés határozottan visszautasitotta.

[3]) Igy a magyar törvény (1867: XII.) szerint, ha a quotára megegyezés nem jön létre, az arányt a fejedelem dönti el; az osztrák még ehhez hozzáteszi: »de csak egy évre«. — A magyar törvény szerint a közös ministerek az állam ügyeire befolyást nem gyakorolhatnak; az osztrák szerint, csak nem vezethetik. A magyar törvény szerint a kiegyezés csak az esetben jöhet létre, ha az alkotmányosság Ausztriában is létesül, ez hiányzik az oszták szövegből, valamint a magyar törvénynek ama kijelentése, hogy az ország csak méltányosságból vállalja el az osztrák államadósság egy részét. — A magyar törvény óhajtandónak mondja, hogy a delegatiók felváltva Magyarországban és Ausz-

De vizsgáljuk a tényleges szervezetet. A közös viszony legfontosabb tételeit, a két állam külön-külön alkotott, egyező törvényeiben határozza meg, illetve szabályozza. Igy a közös ügyeket és az ügykezelés elveit, továbbá a költségekből az államok által viselendő arányt, a közös ügyek elintézésének módját, szervezetét, egyszóval mindazt, a mi e viszonyban állandó, hosszabb időre kiterjedő szabályozást igényel. A viszony, hogy ugy mondjuk, folyóügyeinek az az igazgatási része, mely a két államban fennálló alkotmányos rendszer szerint országgyülési határozás alá esik (pl. az évi költségvetés), eredetileg szintén csak a két országgyülés külön-külön hatáskörét illethette. De minthogy ezek nehezen mozgó testek, tehát mindegyik saját kebeléből bizottságot választ, melyek helyettök és akaratukból, az őket megillető jogot teljes hatalommal gyakorolhatják.

Két politikai test közül a másik fölött állónak, vagy épp souverainnek az tekinthető, a mely a másikkal rendelkezik ; valamely jognak valódi tulajdonosaként pedig az, a melyiktől függ a jog gyakorlása. A delegatiók intézmények jogi alapjául a két állam egyező akarata szolgál. Ez teremtette meg, tartja fenn, szüntetheti meg létüket ; hatáskörüket bővitheti, szükitheti, megváltoztathatja. Mindezeknél a két államot nem köti egyéb, mint az általuk külön-külön alkotott törvény.[1])

Midőn a delegatiókat e czélra szervezték, más intézkedéseket is tehettek volna, vagyis a delegatióktól minden pillanatban elve-

---

triában ülésezzenek ; az osztrák szerint a delegatiók üléseit a császár határozza meg. — A magyar törvény mind a két delegatiónak biztositja a mentelmi jogát, mig az osztrák csak saját delegatiójának. — Az osztrák delegatio határozatképességéhez az elnökön kivül legalább 30 tag jelenléte kivántatik, a magyar delegatióban a határozatképesség nincs számhoz kötve, stb. stb.

[1]) A kiegyezési javaslatot készitő 67-es bizottság pedig többször világosan kifejezi, hogy a magyar delegatio a magyar országgyülést képviseli (Közösügyi okmánytár) s ez intézményt ilyen értelemben vette föl a törvényhozás. Később az 1868 : XXX. t.-cz. 40. §-a mondja ; a magyar korona országainak . . . országgyülése, *teendőinek egy részét*, tudniillik a pragmatica sanctióból folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapitását »*saját kebeléből kiküldött bizottság által gyakorolja*«. — Ugyanezt fejezi ki az 1867. decz. 21. osztrák alaptörvény is : »Das den Vertretungskörpern beider Reichshälften, dem Reichsrathe und dem ungarischen Reichstage zustehende Gesetzgebungsrecht wird von denselben, insoweit es sich um die gemeinsamen Angelegenheiten handelt, mittelst zu entsendender Delegationen ausgeübt.« (6. §.) E német szövegben a »Gesetzgebungsrecht« ugyan hibásan áll a hatáskör helyett.

hetik e jogkört, azt máskép alkotott területre bizva, vagy épp saját külön hatáskörükbe vonva. Nem lehet tehát kétség arra, nézve, hogy e jog eredetileg kit illet meg.

Igaz, hogy a delegatiók tagjai utasításhoz nem köthetők és teljhatalommal járnak el. De e szabályok is a két állam akaratából keletkeztek s hogy meg nem változtattatnak, az nem jogi kényszerből, hanem politikai okokból következik. A delegatio által megállapitott költségvetés végérvényes, de azért nálunk végrehajthatóvá csak akkor válik, ha az országgyülés a költségvetési törvénybe fölvette, mert ha a költégvetési javaslatot egészben visszaveti, akkor a delegatio által megállapitott költségvetés sem lesz foganatositható.

Keletkezésük ténye is élénken figyelmeztet jogállásukra. Minden évben ujra választatnak, azon elvek szerint, a mint a parlament bizottságait választani szokta.[1]) De hogy továbbra is függnek az őket küldő parlamentektől, hogy azoknak külön-külön bizottságai maradnak, kitünik abból, hogy az egyik, vagy másik törvényhozó test feloszlatásával annak delegatiója, minden külön közjogi tény nélkül megszünik és helyébe az uj parlament kebeléből uj bizottság küldetik ki.[2]) A delegatio tagjainak mentelmi jogát az országgyülés függeszti fel. Már miként gyakorolhatna az országgyülés ily jogot egy vele szemben önálló, független, magasabb politikai test tagjai felett?

Az, az eléggé nem méltányolható törekvés, melylyel a magyar törvényhozás még látszatát is kerülni óhajtotta a gondolat jogosultságának, mintha a közös ügyek szabályozása által uj központi főhatalom, s ennek megfelelő központi törvényhozás alkottatott volna, ismét mutatkozik a delegatiók működésénél. Az összehivást Ő Felsége külön az osztrák és külön a magyar ministerelnök utján eszközli. A mint a jogok eredetileg a két országgyülést különkülön illetik meg, ugy az országgyülések helyett működő delegatiók is, bár egy városban, de csak külön-külön tanácskozhatnak. Határozataik, a külön-külön folytatott tárgyalás mellett, mint két egyenjogu fél között létrejött megegyezés, válnak érvényessé.

A delegatióknak továbbá nincs joguk törvényt hozni. Igaz, hogy utasításhoz nem köthetők, hogy teljhatalommal működnek és érvényes határozataik a törvényhozások tanácskozásának és

[1]) Az alsóház $^2/_3$-ot, a főrendiház $^1/_3$-ot választ.

[2]) A törvény szavai szerint: »Azon esetben, ha ő Felsége valamelyik országgyülést feloszlatná, *a feloszlatott országgyülés delegatiója* is megszünik.« (1867: XII. t.-cz. 46. §.)

határozatának tárgyát többé nem képezhetik. De e határozatok törvénynyé csak akkor válnak, ha a törvényhozó testek különkülön hozzájárultak. Nincsen közös törvény, hanem külön magyar és külön osztrák.

Igy tehát a szervezetből is csak az tünik ki, hogy a delegatiók[1]) a két országgyülésnek utasitásához nem kötött bizottságai, melyek, a törvényhozások által meghatározott körben és módon, az országgyüléseket megillető jogokat gyakorolják.

IV. Ezek után, a *közös ministerek* jogállását illetőleg, könnyebb itéletet mondani. A közös ügyek kormányzatára a két állam azt az elvet fogadta el, hogy közös felelős ministerium szervezendő, melynek hatásköre szintén Magyarország és Ausztria által határoztatik meg. — E közös ministerium tehát a két állam akaratából keletkezett, és ez alapon áll fenn ; a két állam jelöli meg minden egyes esetben az ügyeket, melyekre hatásköre kiterjed, s e hatáskör, a két törvényhozás által, szükebbre vonható, vagy kibővithető.

A ministeriumok élén a közös ministerek állanak. De a közös ministerek a két állam ministeriumaival egyetértőleg tartoznak eljárni, illetve a magyar és az osztrák ministerek által képviselt és kifejezett állami érdekeket cselekvéseikben irányadóul elfogadni ; másrészt meg sem Magyarország, sem Ausztria kormányazti ügyeire befolyással nem birnak. Felelősek a két delegatiónak és esetleg a két delegatio által a két állam polgáraiból alkotott bíróság itélete alá esnek. Ebből folyólag, a mint a két állam iránt birnak kötelességgel, ugy jogokat is (fizetés, nyugdij stb.) a két állammal szemben szereznek ; valamint a közös ministeri, ugy az alantasabb állásokra is mind a két állam polgárai, lehetőleg a paritás elve szerint, alkalmaztatnak

Mindez csak azt a nézetet erősitheti meg, hogy a közös ministerek, mint törvényes czimük is mutatja (gemeinsame, közös), a két állam közös organumai, kik a két állam akaratának végrehajtására, illetve a két állam által hatáskörükbe áttett kormányzati teendők végzésére hivatottak. Állásukban magyar és osztrák ministeri állást egyesitenek, vagyis, mint ministerek szolgálják Ausztriát, szolgálják Magyarországot. Megbizatásukat is két állam

---

[1]) A delegatiók intézményének eszméje nem egészen uj az államok történetében. A souverain tagokból álló német »Bund« számára, Frankfurtban, 1863-ban, ugyane név alatt, hasonló jogállással biró test szervezése hozatott már javaslatba.

részéről nyerik : a kinevezés jogát Ő Felsége, ebben az esetben közvetlenül, és pedig mint Ausztria császára és Magyarország apostoli királya gyakorolja, azért császári és királyi jelzéssel élnek.[1])

206. §.

Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete. (Folytatás.)

I. Összegezve a fentebb mondottakat, minthogy Magyarországnak Ausztriához való viszonyában azt tapasztaltuk, hogy az összeköttetés tartalma, annak minden mozzanatában, a két állam felsőbb akaratának van alárendelve s nem megforditva, azért azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez, jogilag véve, két, függetlenségét teljesen megőrzött államnak összeköttetése, társasági viszonya ; vagyis reá alkalmazva a szokásos közjogi terminologiát : államok szövetsége.[2]) A két állam souverainitása nemcsak különkülön, belső életükben, hanem a közöseknek nevezett és ilyenekül tekintett ügyekre vonatkozólag is érvényesül.

II. Minthogy pedig Magyarország és Ausztria souverainitásukat épségben fentartották, az összeköttetés szükségkép nemzetközi természetü. Két souverain állam u. i. nem léphet egymással másféle összeköttetésbe, mint nemzetközibe.[3]) A miből ismét következik, hogy az összeköttetés, a mennyiben Ausztriát is kötelezi, annak hozzájárulása nélkül nem szabályozható (67 : XII. t.-cz. 5. §.) és igy az ide vonatkozó törvény egyezményes természetü lesz. Ennek felel meg az 1867 : XII. t.-cz. 69. §-a, mely szerint e törvényczikknek a közös ügyek kezelésére vonatkozó határozatai tettleg csak akkor lépnek hatályba, ha azok tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai is hozzájárulnak, vagyis hasonló tartalmu törvényt alkotnak.

---

[1]) A mondottakból az is következik, hogy ebben az esetben a Reichsminister elnevezés, mint a hogy Ausztriában néha használják, közjogilag téves.

[2]) Különbözik ettől a szövetséges állam, melyben a szövetséget alkotó részek uj államot emelnek maguk fölé.

[3]) Már a kiegyezési javaslat fölött tanácskozó 67-es bizottság is elismerte az összeköttetés nemzetközi természetét. (Közösügyi okmánytár, 153., 160., 167., 174. l.) — A jogtudomány mai állása szerint, éppen abban nyilatkozik, Magyarország függetlensége, hogy Ausztriához való kapcsolata nem belső államjogi téren nyugszik, hanem nemzetközi jellegü.

Magyarország törvénybe iktatta a kiegyezési határozatokat, mert tudta, hogy Ausztria is hasonló határozatokat fog törvénybe iktatni. Az ugyan bizonyos, hogy a kiegyezést alapjában szabályozó 1867 : XII. t.-cz. Magyarországnak önálló és külön törvényhozói ténye volt, sőt félévvel előbb is keletkezett, mint a megfelelő osztrák törvény és mert a magyar állam souverainitását változatlanul megőrizte, szerintem kétségtelen, hogy önálló törvényhozási tényével megváltoztathatja (van reá képessége), a mely esetben hazánkat illetőleg az ujabb törvény lesz kötelező,[1]) csakhogy ha ehhez Ausztria nem járul hozzá, akkor a kapcsolat, legalább abban a részben, felbomlik,[2]) mert, mint mondottuk, egyoldaluan egyik állam a másikat nem kötelezheti. A két törvénynek azok a tételei, melyekben egymástól eltérnek, az illető állam külön törvényeinek tekintendők.

A kapcsolatot illetőleg követett eljárás — alkudozás, megegyezés — határozottan szerződésre vall; továbbá abból, hogy a magyar törvény, neveztessék bár alaptörvénynek, Ausztriára semmikép sem hathat ki, következik, hogy a benne foglalt szabály, midőn Ausztriára vonatkozólag is kötelezőleg rendelkezik, csak egyezményes természetű lehet. A közösen elintézendő ügyeknél pedig a magyar országgyülés egyenesen megbizza a magyar kormányt, hogy Ausztriával egyezséget, szerződést kössön.

Ebben az öszeköttetésben két souverain állam van, tehát kétféle az állampolgárság és kettő a terület. Ausztria Magyarországgal szemben külföld, és viszont; a magyar alattvaló Ausztriában idegen és viszont.[3])

Az, hogy az összeköttetés nem teremtett uj államot, abból is kitünik, hogy az összeköttetés tartama időhöz, vagyis eseményhez van kötve. Magyarországnak Ausztriához való viszonya megszünik, a mint a magyar pragmatica sanctióban felsorolt nőágak kihalnak. Az állam természetéből pedig az következik, hogy örökre alakult; létét időhöz, vagy eseményhez kötni, ellenkezik az állam felségiségével.

III. A külügyekben a két állam szövetsége lép fel, más sou-

---

[1]) Az 1867 : XII. t.-cz. érvényét sem időhöz nem köti, sem pedig a törvény módositását illetőleg megszoritásokat nem tartalmaz.

[2]) Részletesen tárgyalja a kérdést Ferdinandy: Magyarország közjoga. 790. l.

[3]) E tételt már az osztrák legfőbb törvényszék, valamint a magy. kir. Curia többször elismerték.

verain állammal szemben.[1]) A két állam akaratából közös a külügyek igazgatása, a külképviselet, a consulatus ügye; idegen államok egy követtel képviseltetik magukat mindkét államnál. De a külügyekben és igy az idegen államokkal kötött szerződésekben a magyar állam felségjoga is nyilvánul, utóbbiakhoz a két fél törvényhozásának hozzájárulása is szükséges, valamint azon szerződésekhez is, melyeket a két állam egymással kötött.

A két állam akaratából a hadügy szintén közösnek van kijelentve a fentebb mondott értelemben, s a két állam hadfelségjogát ugyanazon természeti személy kezeli, a nélkül azonban, hogy a két államfőt e körben megillető jogok egybeolvadtak volna. A kiállitott katonaság nagy része — u. n. közös hadsereg — egységesen szerveztetik és közös vezérlet alatt áll, s háboruban a fegyveres erő másik része — a honvédség — szintén a közös fővezérletnek rendeltetik alá. De a védrendszer megállapitásának, az ujonczok megszavazásának és a honvédelmi kötelezettség szabályozásának, ugy, mint a haderő elhelyezésének jogát és a honvédség, népfölkelés ügyeinek törvény általi szabályozását, valamint kormányzati intézését a két állam külön, magának tartotta fenn.

IV. Az 1868 november 14-én kelt legfelsőbb kézirat a két állam szövetségét jelző czimként: osztrák-magyar birodalom, vagy osztrák-magyar monarchia kifejezéseket állapitja meg. Tényleg azonban ma nálunk az utóbbi van használatban,[2]) és az előbbi kevéssé népszerü, a mit leginkább csak történeti okokkal lehet megmagyarázni.

---

[1]) Az 1867 : XII. t.-cz. értelmében csak azok a külügyek közösek, melyek a két államot közösen érdeklik.

[2]) Régibb művekben az összeköttetés jelölésére a birodalom szót használják azok is, kik Magyarország souverain volta mellett törnek lándzsát (pl. Somsich: Magyarországnak és királyainak törvényes joga. Deák: Adalékok stb.) — Továbbá a »monarchia« és a »birodalom« szó váltakozva, vagylagosan használtatik még az 1865—67. országgyülésen is, a kir. leiratokban, országgyülési feliratokban, a kiegyezés alapját képező javaslatokban, törvényekben. Sőt a »birodalom« szó gyakrabban fordul elő, mint a »monarchia«. Egy alkalommal a 67-es bizottság tárgyalásain Ghyczy Kálmán szót emel és a »birodalom« kifejezésének értelmezését kéri s csak az esetben hajlandó elfogadni, ha alatta az uralkodó dynastia országai (birodalom=birtok, possessio), tekintettel a fejedelmi személy egységére, értendők együttesen. A választ Deák Ferencz adja meg, ki biztosit, hogy e czimzés csakis az uralkodó személy közösségét akarja kifejezni s igy éppen nem sérelmes Magyarországnak Ausztriához való viszonyára (Közösügyi Okmánytár. 70.). Tisza Kálmán sürgeti a kifejezésekben való óvatosságot, meggyőzhetett bennünket erről a tapasztalás, mert az, a mi régibb törvényeinkben nem egészen tiszta értelemmel van

A »birodalom« kifejezés jogilag egészen határozatlan s a legkülönfélébb politikai alakulatok jelölésére használtatik.[1]) Az egész kereszténységet eszmeileg magában foglaló középkori római szent birodalom ép ugy használja, mint a hogy használja az ausztriai tartomány (Oesterreich) is. De Ausztria ma is használja, mint egységes állam, valamint a kifejezést a magyar államra is alkalmazzák néha, nemkülönben Magyarországnak Ausztriához való kapcsolatára; használja néha a souverain államokból álló (1806—1867.) régi német szövetség, valamint a mostani, melyben az egyes részállamok a szövetségnek alá vannak vetve. Gyakran használtatik valamely physikai személy uralkodása alatt levő összes államok jelölésére (birodalom = possessio) is. Igy olvashatjuk a történetben: Nagy Sándor birodalma, Dsengiz khán birodalma, V. Károly birodalma, stb.

De másrészt meg a birodalom kifejezését a külön részekből alakult magasabb állami egység kifejezésére is alkalmazzák, melyben a részek, mint tagállamok, vagy mint erősen decentralisalt autonom testek jelentkeznek, pl. a mai és a régi (1806 előtti) német birodalomban. Ez utóbbi értelemben a »birodalom« kifejezés többször használtatik alkotmányunk sérelmével. Igy a magyar államot bekelező 1849 márczius 4-iki osztrák alkotmány az összes országok állami egységének jelölésére a »Reich« szót alkalmazza; valamint az absolutismus alatt Magyarország az ausztriai *birodalomba*, mint császárságba, történő beolvasztása kisértetett meg. Ezekből következtetnénk, hogy ma nálunk a »birodalom« elnevezését a kapcsolatra vonatkozólag nem szivesen alkalmazzák és hogy az osztrák-magyar monarchia czim inkább használatban van.

A mi pedig ez utóbbi czimet illeti, megjegyezzük, hogy monarchia azt az államot jelenti, melyben a főhatalom egy physikai személynél van. Már pedig ilyen állam kettő van az osztrák-magyar monarchiában, és ennélfogva egészen szabatos czim: »osztrák, magyar monarchiák«, vagy »osztrák és magyar monarchia«; leghelyesebb, a közjogi állapotnak leginkább megfelelő lenne persze,

---

kifejezve, megtörtént annyiszor, hogy ellenünk forditották és mennyi baj származott ebből az országra.

[1]) Találóan mondja Gumplowicz, gráczi tanár: »Reich ist eine Titulalatur, aber kein Begriff.« (Oesterr. Staatsrecht 50. l.) Azért, ha a birodalom kifejezését, mely inkább csak laicus szólam, a két állam kapcsolatának jelzésére használjuk, még az a feladat is háramlik reánk, hogy jogilag megmagyarázzuk, illetve tartalmát meghatározzuk.

Ausztria és Magyarország.[1]) De minthogy a két állam ugyanazon monarcha személyének kormánya alatt él és a külfölddel szemben mindig vonatkozással a monarcha azonos természeti személyére és a személyi kapcsolatból származott közös viszonyra, e czimet magyarázni lehetne, csakhogy ebben az értelemben a »monarchia«: egyedül a közös birtoklásra vonatkozhatik, s nem jelenthet valamely magasabb közjogi egységet, vagyis a monarchia kifejezés nem rendes, hanem átvitt értelemben nyerhet csak alkalmazást és a félreérthetés még sincs kizárva.

A szintén hivatalos használatban levő kifejezések: »monarchia egyik fele«, »monarchia másik fele«, a mondottakból folyólag nem jelenthetnek mást, mint az emlitett közös czimet használó államok egyikét (fél = Partei) vagy másikát. E czimzésből nem lehet egységes államra következtetni, a mi már abból is kitünik, hogy a felek külön-külön, mint akaró és cselekvő államok szerepeltetnek.[2]) De a fentebbi kifejezések (monarchia egyik fele, másik fele) helyett ma törvényeink inkább használják még a következőket: a monarchia egyik állama, a monarchia másik állama, a monarchia két állama. Ezek, szerintünk, viszonylag még a legszabatosabb megjelölések, melyek a tényleges állapotoknak leginkább megfelelnek, ha már a két állam kapcsolatára, a fentebb előadott értelemben, a monarchia kifejezését kell alkalmaznunk.

V. A mondottak döntenek a czimerhasználat kérdését illetőleg is. Ha Magyarország és Ausztria szövetségében jogilag két souverain állam kapcsolatát ismerjük fel, akkor természetesen a czimernek is, mint jelképnek, ezt kell kifejezésre hoznia, mint a hogy az uralkodó czime is a közjogi állapotoknak megfelelően alakult.[3]) A jelen esetben két állam kapcsolatáról lévén szó, melyek souverain államiságukat fentartották, közöttük az állammá egyebolvadás nem történt meg: azért e viszonyt egységes czimer, esetleg a két állam czimerének egybeolvadása nem fejezhetné ki, vagyis hamisan jelképezné. A souverain államok szövetségét csakis az illető

---

[1]) Magyar-osztrák unio, esetleg personal-unio szokatlan czim lenne, a magyar-osztrák szövetség pedig nem eléggé megjelölő.

[2]) A »fél« kifejezése itt abban az értelemben birhat csak jelentőséggel, mint azt az 1867: XII. t.-cz. 28. §-a mondja: »Egyrészt Magyarország, másrészt ő Felsége többi országai és tartományai együtt ugy tekintessenek, mint két külön és teljesen egyenjogu fél.« — Jogilag nem is lehet »fél« monarchia.

[3]) Ausztriai császár *és* Magyarország apostoli királya.

két állam egymás mellett, külön-külön álló, egybe nem olvadt czimerei jelölhetik.[1])

A fekete-sárga bicolor és a kétfejü sas, a mennyiben Ausztriának, mint államnak jelvénye, a közös ügyeknél (a két állam ügyeinél) természetesen nem használható Magyarország, a magyar államiság, legmélyebb sérelme nélkül. Ez álláspontot egyébiránt már ellenfeleink is feladták. Egészen más dülőre terelődik azonban a kérdés azzal a magyarázattal, hogy ez esetben az emlitett jelvények nem is Ausztriának, mint államnak, hanem, mint az uralkodó dynastiának jelvényei szerepelnek,[2]) mert akkor az tulajdonkép nem Magyarország és Ausztria, mint államok közti viszonyból, hanem a magyar állam és a dynastia viszonyából itélendő meg.

Igy tekintve a kérdést, mindenekelőtt az az észrevételünk támad, hogy Magyarország, mint tisztán közjogi alakulat (és nem a dynastia patrimoniuma), saját külön közjogi jelvényeivel bir és a közügyekben ezt használja (1848 : XXI.);[3]) de másrészt meg a dynastia mondott szinei és czimere az ausztriai államnak is, mint ilyennek jelvényei[4]) (mint a hogy ez az állam a dynastia patrimonialis birtokaiból alakult), és igy e jelvények használata a közös ügyeknél félreértésekre vezethet.

VI. Azok, kik Magyarország és Ausztria közötti viszonyban a két állam souverainitását fenlevőnek és igy az összeköttetést államok szövetségének tekintik,[5]) a viszony szabatosabb megjelölésére, a közjogi terminologiából, a personal- és realunio kifejezéseket

---

[1]) Ezért üdvözöljük örömmel az 1899 : XXXVIII. t.-cz. rendelkezéseit, melyek legalább a bankjegyeknél és az osztrák-magyar bank pecsétjénél, már e kérdésben a közjogilag szabatosabb álláspontot foglalják el. L. a 197. §-t.

[2]) L. a jelen munka 45. §-át.

[3]) L. részletesebben a szerzőtől : Jogi Szemle. 1890. évf.

[4]) Az egyes tartományok külön-külön czimerekkel és szinekkel birnak, de az állami egység kifejezésére más jelvény nincsen.

[5]) Az államok összeköttetései, szövetségei, bármilyen különböző czéllal, organisatióval birjanak is, *a szövetséges állam* és *államok szövetsége* főkategoriába sorozhatók. Az utóbbi nemzetközi jogon, az előbbi államjogon nyugszik ; az utóbbiban a szövetkező államok megmaradnak souveraineknek, az elsőben egy főhatalmat emelnek maguk fölé, a valódi souverain államot. A szövetséges államban, az állami személyiség maga a szövetség, az államok szövetségében pedig az állami személy a tagoknál van, s ezek egymással társasági viszonyban élnek, s a szövetség, mint ilyen, nem tekintendő külön állami személynek. (L. még a szerzőtől : Budapesti Szemle 1888. deczemberi szám.) A szövetséges állam államjogi, az államszövetség nemzetközi alakulat.

használják. De nincs megállapodás arra nézve, hogy mikor végződik az egyik czim jogosultsága és mikor kezdődik a másiké.

Szerintünk ugyan sokkal fontosabb azt felismerni, hogy a két állam az összeköttetésben feladta-e a teljes, tiszta souverainitást, vagy külön-külön megtartotta? De azért reánk még sem lehet közömbös, hogy hazánk viszonyát Ausztriához melyik műszó jelöli; a közjogi tudománynak pedig e viszony műszóval történő megjelölésére épp olyan szüksége van, mint bármely más közjogi terminologiára, habár alkotmányi törvényeink ezt nem is használják.

E szempontból fejtegetve a kérdést, Magyarország és Ausztria összeköttetése világosan mutatja, hogy az olyan viszony, melyben két állam a főhatalmat közös physikai személyre ruházza, de a mellett souverainitását épségben megőrzi, *háromféle* alakban fordulhat elő. Az első, midőn az államok tiszta történeti esemény folytán lépnek e viszonyba; a második, midőn már jogi alapon, az államok kinyilvánitott akarata következtében; a harmadik, midőn a fejedelem közös természeti személyén kivül még bizonyos ügyek elintézése, jogilag kifejezetten, közösekké tétetik.

A három alakulat, mint láttuk, különbözik egymástól. Az elsőben az összeköttetés csak azt foglalja magában, eltekintve e viszony politikai oldalától, hogy a két állam egymással háborut nem viselhet; a másodikban már kölcsönös a védelem is egy bizonyos irányban; a harmadikban némely ügyek elintézésére együttes élet jelentkezik.

Mai nap a külföldi irodalomban leginkább uralkodónak mondható közjogi terminologia szerint az első, puszta történeti tényen nyugvó kapcsolatot nevezik personalis uniónak, mig a két állam jogi megegyezése folytán keletkezettet, realis uniónak. Mások szerint, ha a két állam megegyezéséből, tehát jogi alapon, csak az uralkodó természeti személye közös, ez még a personalunio (jogi természetü personalunio) fogalma alá soroztatik, mig azok a kapcsolatok, melyekben az uralkodó természeti személye mellett még bizonyos ügyek együttes intézésére is történik jogi megállapodás, azok már a realuniót alkotják. De e szerint a realis unio nem bekeblező unio, hanem azt a kapcsolatot fejezi ki, a melyet hajdan még a personalunio fogalma alá tartozónak tekintettek.

Ujabban nálunk, Magyarországnak Ausztriával való összeköttetését *közös intézményekkel biró* (intézményes) *personaluniónak* nevezték (Concha: Politika 595. l.), hogy elkerüljék azt a félreértést, a mely bekövetkeznék, ha valaki az ide vonatkozó mai közjogi ter-

minologiát a régi, de ma már feladott jelentésében fogná fel, midőn a realunio még egyik államnak a másikba történő bekebelezését, incorporatióját fejezte ki.

A régi közjogi irók realis unio alatt, két állam egészben vagy részben történő egyesülését értették és minden más összeköttetést, melyben az uralkodó személye közös, personalis uniónak neveztek el. Igy a personalis unio és realis unio kifejezésének a tudományban első alkalmazója Pütter (Inst. iuris publici germ. 1777.), Martens (Völkerrecht, 1796.), Wieland (Dissertatio, 1804.). De már a hires közjogtanár, Klüber (Öffentliches Recht, 1817.) azokat az összeköttetéseket is realis uniónak nevezi, melyben a fejedelem személyén kivül bizonyos ügyek is közösek, a mellett, hogy az államok souverainitásukat megőrizték. — Nálunk is nagy hajlandóság mutatkozott a régi iskola meghatározását elfogadni, habár az indokolatlan. Ha a két állam teljesen egyesül, vagy legalább az állam jellegét alkotó ügyekben, akkor czéltalan a külön terminologia. Az ily viszony az összetett állam, vagy az egységes állam fogalma alá esik. Semmi ok sincs például arra, hogy a positiv jog szempontjából Erdélynek viszonyát Magyarországhoz, vagy Irlandét Angliához külön közjogi kategoriába sorozzuk. A régi tartalommal vett realunio (melyet azonban már a közjogi nyelvezet, mert helytelenségét belátta, elhagyott) volt alkalmazhatlan Magyarország és Ausztria közötti összeköttetés jelölésére. Ez ellen protestált az 1861-iki országgyülés, valamint Deák Ferencz »Adalék a magyar közjoghoz« czimü művében. Megjegyezzük még, hogy egészen téves lenne azt hinni, mintha a realuniónak a mondott ujabb értelemben való használása, csak a német irodalomban szokásos. Igy van ez máshol is, igy a svéd és norvég irodalomban is, a hol a régi svéd-norvég összeköttetést, a mely pedig lazább volt, mint a magyar-osztrák, realuniónak nevezték. Igy *Aschehoug* egyetemi tanár (Staatsrecht der Königreiche Schweden und Norwegen. 16. l.): »*Die Vereinigung bedingt eine dauernde Gemeinschaft gewisser Institutionen und ist somit eine Realunion.*« *Bredo Morgenstierne*, a christiániai egyetem tanára, mondja (Les Unions svédo-norvégienne et d'Autriche Hongrie cz. értekezésében. Revue de droit publique 1905. évf. XXII. köt. 533. l.) »Il faut remarquer d'abord, que cette Union, comme celle de l'Autriche-Hongrie, constitue une confédération entre deux États souverains, qui n'a pas par elle-même qualité d'État . . . Pour préciser, nous avons affaire, tout comme en Autriche Hongrie, à cette sorte de fédération, *qu'on a pris l'habitude d'appeler union réelle.*« Néha Magyarország kapcsolatát Ausztriához dualismusnak nevezik, nálunk és az osztrák irodalomban is. De ez, mint külön jogi fogalom, még construálva nincsen és igy nem szólhatunk hozzá. Maga a szó nem fejezi ki a kapcsolat jellemző vonását, hogy két uralkodói hatalom *egy természeti személyben* találkozik össze, a mellett hogy az illető államok önállóságukat és függetlenségüket változatlanul fentartották. Abban ugyan találó, hogy a nevezett kapcsolatban a két állam egybeolvadása részben sem következett be és azért használatát a közönséges életben nem kifogásoljuk. Csakhogy a kettős állami lét mindazokban az esetekben jelentkezni fog, a midőn két sou-

verain állam egymással kapcsolatban áll. A dualismus kifejezése a kapcsolat jogi mibenlétét és mértékét nem fejezi ki határozottan. Ez az oka annak, hogy tényleg mi is, az osztrák irók is, más-más értelemmel, állandóan használhatjuk. — A personalis és realis unio kifejezésének, mint közjogi műszónak nálunk történő alkalmazásáról szól Salamon: Közös ügyek (Budapesti Szemle XXVI. kötet 1881.).

Végre itt, Magyarország Ausztriához való viszonyának jogi természetéről szólva, jegyezzük meg, hogy az 1723 : II. t.-cz. 7. §-ból ». . . . ex lumbis divo olim Leopoldi, imperatorum et regum Hungariae descendentes, eorundemque legitimos romano catholicos successores utriusque sexus Austriae archiduces, juxta stabilitum per sacratissimam caesaream, ac regiam regnantem Majestatem in aliis quoque suis regnis et provincis haereditariis, in et extra Germaniam sitis primogeniturae ordinem, jure et ordine praemisso, indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem et insimul, ac una cum regno Hungariae et partibus, regnis et provinciis eidem annexis, haereditarie possidendis, regendam et gubernandam transferunt« — lehetséges, hogy a feloszthatlanság és elválaszthatlanság kijelentése az osztrák örökös tartományokra vonatkozik, mint a hogy az I. t.-cz. 4. §-a Magyarországra és társországaira szintén külön kimondja a feloszthatlanságot. De már az 1867 : XII. t.-cz. 2. §-a szerint »megállapitván az ünnepélyes alapszerződés (pragmatica sanctio) a Habsburg-ház nőágainak trónörökösödési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapitott öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók.« Minthogy pedig az 1867 : XII. t.-cz. az 1723 : II. t.-czikket hitelesen magyarázza, tehát az elől emlitett tétel ebben az utóbbi szövegben része ma élő jogunknak. Ezen az alapon használtuk mi is az utóbbi szöveget ugy a jelen, mint 92. és 119. §-ban. — Egyébként sincs a két szövegezés között a tényleges jogi jelentőségre nézve lényeges eltérés.

Kunz Jenő dr. A jog. Ára fűzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.

Meszlény Artur. A svájczi polgári törvénykönyv. Ára fűzve 10 korona. Kötve ... 13 kor.

Meszlény Artur. Bevezetés a polgári perrendtartáshoz. Ára fűzve 16 kor. Kötve ... 18 kor.

Nagy Ernő. Magyarország közjoga (Államjog.) 7. átdolgozott kiadás. 1914. Ára fűzve ... 12 kor.

Nagy Ferenc dr. A magyar kereskedelmi jog kézikönyve. Különös tekintettel a birói gyakorlatra. *Nyolcadik átdolgozott kiad.* Két kötetben. 26 kor.

Nagy Ferenc. A nemzetközi váltójogi egyezmény és az ennek alapján alkotott új magyar váltótörvény magyarázata. 1914. Ára ... 8 kor.

Nagy Ferencz dr. A magyar váltójog kézikönyve. Különös tekintettel a birói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra. ... 14 kor.

Neumann Ármin. A kereskedelmi törvény magyarázata. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Két kötet ... 26 kor.

Neumann Ármin. A védjegyek oltalmáról. Kötve ... 2 kor.

Osztrák jog kérdések- és feleletekben. Irta *dr. A. E.* Ára ... 1 kor. 20 fill.

Panajoth Gyula. A bizonyítás a magyar közigazgatási eljárásban. Ára fűzve 2 kor. Kötve ... 3.60 kor.

Pollock. Az angol földbirtokjog. Fordította Stassik Ferenc dr. Ára fűzve 6 kor. Kötve ... 9 kor.

Ragályi Lajos. Az örökösödési eljárás (1894. XVI. t.-cz.) **magyarázata.** (Függelékül az örökösödési ügyekre vonatkozó összes **illetékszabályok** Egybeállította **Kocsön Lajos.**) 1896. Fűzve 12 kor. Kötve ... 14 kor.

Schwartz Gusztáv. Jogi napi kérdések. Modern Könyvtár 5. Ára — 40 kor.

Sigmond Andor. A közigazgatási jog vezérfonala. Ára ... 9 kor.

— **A magyar alkotmányjog alapintézkedései** ... 6 kor.

Szászy-Schwarz G. Uj irányok a magánjogban. Fűzve 15 K. Kötve 18 kor.

Szászy-Schwarz G. Parerga. Ára fűzve 12.80 kor. Kötve ... 16 kor.

Szentmiklóssy Márton. A római jog institutioi. 6. kiadás. Ára ... 9 kor.

Tarde. Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből. Fordította: **Lengyel Auréi.** Ára fűzve 5.60 kor. Kötve ... 8 kor.

Tetétleni Á. Az országgyűlési képviselőválasztás jogrendje. 2 kötet. 1914. Ára ... 24 kor

Tihanyi Lajos. A magyar országgyűlés költségvetési joga és a delegációk. Ára fűzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.

Tomcsányi Móric. Az önkormányzatról. Fűzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.

Virág Gyula dr. A házasság felbontásának joga Magyarországon. Ára ... 4 kor.

— **A férj, feleség s a gyermek jogviszonyai.** Családjogi tanulmányok. Ára ... 2 kor. 40 fill.

Zsögöd-Grosschmied Béni. Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Ára 18 kor.

5421